

<https://helda.helsinki.fi>

Aika- ja perhekäsitykset ruuhkavuosien määrittäjänä

Kaartti, Noora

Kuluttajatutkimuskeskus
2014

Kaartti , N & Korvela , P 2014 , Aika- ja perhekäsitykset ruuhkavuosien määrittäjänä .
julkaisussa P Korvela & T Tuomi-Gröhn (toim) , Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän
käännekohtissa . Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja , Nro 9 , Vuosikerta. 2014 ,
Kuluttajatutkimuskeskus , Helsinki , Sivut 146-167 .

<http://hdl.handle.net/10138/229933>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Pirjo Korvela & Terttu Tuomi-Gröhn
(toim.)

ARJEN RAKENTUMINEN

JA RYTMIT

PERHE-ELÄMÄN

KÄÄNNEKOHDISSA

Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohdissa

PIRJO KORVELA & TERTTU TUOMI-GRÖHN (TOIM.)

Kuluttajatutkimuskeskus

Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 9

© Kirjoittajat ja Kuluttajatutkimuskeskus

ISBN 978-951-698-284-0 (nid.)

ISBN 978-951-698-285-7 (PDF)

Ulkoasu TIMO JAAKOLA

Paino Tampereen yliopistopaino 2014

Sisältö

Esipuhe

- I Arjen rakentuminen ja rytmit elämän käännekohtissa
Teoksen tausta ja tutkimustehtävät 10
Pirjo Korvela & Terttu Tuomi-Gröhn
- II Arjen rytmien kollektiiviset muutokset elämänvaiheiden siirtymissä
Arjen kollektiiviset rytmit tutkimuksen kohteena 32
Kristiina Aalto & Johanna Varjonen
Arjen rytmit perhe-elämän muutoskohtissa 1979–2009 46
Kristiina Aalto
Arjen rytmit työelämän loppuvaiheessa ja eläkkeelle siirryttyä 1979–2009 76
Johanna Varjonen
- III Arjen rakentuminen parisuhteesta lapsiperheeksi -muutosvaiheessa
Rahan ja ajan käytön muutokset nuoren lapsiperheen arjen
hyvinvoinnin toteutumisen näkökulmasta 104
Anu Raijas
Rahanjaon muodot ja niiden merkitykset lapsiperheiden arjen rakentumisessa 126
Marjaana Sailio
- IV Arjen rakentuminen ruuhkavuosisiperheissä
Aika- ja perhekäsitykset ruuhkavuosien määrittäjänä 146
Noora Kaartti & Pirjo Korvela
Arjen joustava rakentuminen ruuhkaisia vuosia elävissä perheissä 168
Pirjo Korvela & Noora Kaartti
- V Päivä- ja viikkorytmin rakentaminen – interventio arjen tukemiseksi
Arjen rytmin muuttaminen – uuden työtavan kehittäminen perhetyöhön 190
Pirjo Korvela, Marja Saarilahti & Sanna Sekki
Rytmihäiriöitä lapsiperheiden arjessa – arjen rytmittämisen haasteet ajolehtivassa arjessa 211
Sanna Sekki & Pirjo Korvela

VI	Ikäihmisten arjen rakentuminen	
	”Ongelmallinen rytmihän on jos valvoo yöt ja nukkuu päivät”	
	– Ikäihmisten arjen rytmit heidän itsensä ja asiantuntijoiden kuvaamana	236
	<i>Sari Kivilehto & Wilhelmina Ritala</i>	
VII	Arki yksilöllisten merkitysten näkökulmasta	
	Sydänääniä – hermeneuttis-fenomenologinen tulkinta aikuisopiskelijan arjesta	270
	<i>Henna Heinilä</i>	
	Alakoululaisten arjen rakentuminen	288
	<i>Taina Kyrönlampi</i>	
VIII	Arjen rakentumisen ja rytmien kokoavaa tarkastelua	318
	<i>Pirjo Korvela</i>	
	Kirjoittajat	342

Esipuhe

Tämä kirja on syntynyt Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen kotitaloustieteen koulutuksen, Kuluttajatutkimuskeskuksen ja HAAGA-HELIAN Ammatillisen opettajakorkeakoulun tutkijoiden monitieteisen (kotitaloustiede, kasvatustiede, kuluttajaekonomia ja varhaiskasvatus) yhteistyön tuloksena. Yhteistyön on taloudellisesti mahdollistanut Suomen Akatemia vuosina 2010–2013 rahoittama, professori (emer.) Terttu Tuomi-Gröhnin johtama tutkimushanke (nro 132166) ”Arjen muuttuvat rytmit ja käytännöt perhe-elämän kriittisissä siirtymävaiheissa”. Lisäksi joidenkin tämän kirjan artikkeleiden työstämisestä ovat rahoittaneet Oulun yliopiston varhaiskasvatuksen koulutus, Elli Sunisen ja Rachel Trobergin rahasto ja Suomen Kulttuurirahasto. Säännöllisissä hankkeen seminaareissa käydyt keskustelut ja niissä syntyneet uudet oivallukset ovat olleet hankkeen innoittavinta ja ravitsevinta antia. Kiitämme kaikkia tutkijoita antoisasta yhteistyöstä sekä aktiivisuudesta ja paneutumisesta arjen rytmien tutkimuksen kehittämisessä.

Kirjan artikkelit on arvioitu tieteellisen, nimettömän vertaisarvioinnin (blind review) käytäntöjä noudattaen. Kiitämme kaikkia vertaisarvioijia kriittisestä, mutta rakentavasta palautteesta ja arvokkaista korjausehdotuksista, jotka ovat auttaneet artikkeleiden loppuunsaattamisessa. Kiitämme kaikkia kirjan viimeistelyvaiheeseen osallistuneita henkilöitä, erityisesti HuK Merja Suomelaa huolellisesta ja ammattitaitoisesta kielenhuollosta sekä tieteellisen ilmaisun selkiyttämisestä. Kiitämme Kuluttajatutkimuskeskusta kirjan kustantamisesta ja tutkimuspäällikkö, VTT Minna Lammia joustavasta toimimisesta kustantajan edustajana.

Kulukoon tämä kirja lukijoiden käsissä, herättäköön runsain määrin ajattelemisen aihetta ja innoittakoon uusiin, innovatiivisiin tutkimusideoihin, erilaisiin käytännön sovelluksiin ja rakentaviin yhteiskunnallisiin päätöksiin.

Läntisellä Uudellamaalla heinäkuussa 2014
Pirjo Korvela ja Terttu Tuomi-Gröhn

I

Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohtissa

Teoksen tausta ja tutkimustehtävät

Pirjo Korvela & Terttu Tuomi-Gröhn

1 Yhteiskunnan ja perheiden arjen muuttuminen

Yhteiskunnalliset muutokset

Vuodenaikojen kiertokulun mukaisessa ja vuorokausirytmijä noudattelevassa ja luonnon kanssa vuorovaikutusta edellyttävässä agraariyhteiskunnassa toiminta pohjautui pitkälti vakiintuneisiin, traditionaalisiin tapoihin. Tiedot ja taidot siirtyivät isältä pojalle ja äidiltä tyttärelle. Perinteenä kulkevat, kokemustietoon perustuvat toimintatavat muuttuivat hitaasti vielä teknologisen kehityksen alkuaikoinakin (Korvela & Keskinen, 2008). Nykyisessä nopeasti muuttuvassa postmodernissa yhteiskunnassa tilanne on toinen.

Nykyisiä yhteiskunnallisia muutoksia voidaan tarkastella tulevaisuuden mahdollisia kehityssuuntia hahmottavien muutostrendien avulla (Larsen, 2006, ks. myös Pendergast ym., 2012). Informaatioteknologinen kehitys on luonut monia uusia tapoja olla vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Tietotekniikka on mahdollistanut työelämän muotojen monipuolistumisen. Kotona tehtävän etätöiden mahdollisuudet ovat avanneet uudenlaisen yhteydenpidon työpaikalle. Samalla kuitenkin palkattoman kotityön ja palkkatyön raja hämärtyy. Sosiaalinen media mahdollistaa jopa reaaliaikaisen vuorovaikutuksen. Teknologinen kehitys on edistänyt yhteydenpitoa ainakin määrällisesti, mutta miten on käynyt vuorovaikutuksen laadun? Viimeaikainen kehitys, jossa toimintoja on tarjolla ympärivuorokautisesti ja muun muassa kauppojen aukioloajat laajenevat, vahvistaa yhteiskunnan muutosta kohti koko ajan auki olevaa 24/7-yhteiskuntaa. Yhteiskunnan muutos lisää muun muassa perhekohtaisia päätöksiä ajankäytöstä. Yhteiskunta ei enää rajaa toimintoja samassa määrin kuin ennen. Kehityksessä on perheiden kannalta sekä hyviä että huonoja puolia. Perheet voivat vapaammin päättää, milloin käyvät kaupassa, mutta toisaalta valinnan vapaus velvoittaa suurempaan itsesääntelyyn tai perhekohtaiseen sääntelyyn ja rajojen asettamiseen. Tämä ei välttämättä ole helppoa varsinkaan, jos rajoja halutaan asettaa ympäröivästä yhteisöstä poikkeavalla tavalla.

Yksilöllistyminen on myös keskeinen yhteiskunnallinen trendi. Tilastoinnissa se näkyy kotitalouksien määrän kasvamisena ja keskikoon pienemisenä. Tämä tarkoittaa yksinasuvien määrän lisääntymistä. Samaa aikaan, kun väestö on kasvanut 1990-luvulta vuoteen 2011 mennessä

400 000 henkilöllä, perheväestön määrä on puolestaan vähentynyt 30 000 henkilöllä (Tilastokeskus 2012). Yhden henkilön kotitalouksien määrän lisääntyminen ei johdu välttämättä siitä, että perheellistymisen arvo vähenisi, vaan ihmiset jäävät yhä enemmän yksin sen takia, että elinikä pitenee, ihmiset ikääntyvät ja leskeytyvät, samoin kotona asumisen aika pitenee, kun palvelu- ja hoitopaikat vähentyvät. Avio- ja avoerot kasvattavat kotitalouksien kokonaismäärää, kun yksi kotitalous jakautuu kahteen talouteen, lähivanhemman ja lasten perheeseen ja etävanhemman talouteen.

Yksilöllistymiskehitys näkyy erilaisten asioiden arvostamisena ja käytänteissä tapahtuneina muutoksina. Kehitys vähentää sosiaalisten, yhteisesti muodostuneiden normien merkitystä toimintaa suuntaavina tekijöinä. Nämä asiat muuttuvat yksilöllisesti ratkaistaviksi. Muutos tarkoittaa myös sitä, että tradition merkitys vähenee elämäntapaa ohjaavana ja määräävänä tekijänä. Tällöin tulee mahdolliseksi rakentaa yksilöllisesti määriteltävä ja ratkaistava, oma elämäntapaa. Vapaus päättää omista elämäntapain valinnoista lisää yksilöllisiä mahdollisuuksia, mutta samalla heikkenee tradition mahdollistama tuki.

Väestön ikääntyminen lisääntyy, kun elinikä pitenee ja syntyvyys vähenee. Suomessa ollaan huolissaan valtiontalouden kannalta niin sanotun yhteiskunnallisen huoltosuhteen heikkenemisestä. Tämä puolestaan aiheuttaa haasteita yhteiskunnallisten hoivapalvelujen järjestämiseen ja eläkkeiden maksamiseen. Yhteiskunnallisissa tarkasteluissa väestön ikääntyminen nähdään tavallisesti negatiivisena asiana. Ikääntyvien määrän kasvu nähdään uhkana, lisääntyvänä kulueränä yhteiskunnalle. Keskusteluista unohdetaan helposti ikääntymisen positiiviset vaikutukset. Ei nähdä sitä, mitä ikääntyvät tekevät, miten paljon he auttavat lapsiaan ja hoitavat lapsenlapsiaan, miten paljon toimivat puolisoitensa omaishoitajina ja antavat naapuriapua. Palkattomana työnä nämä tehtävät eivät näy kansantalouden kirjanpidossa ja unohtuvat siten päätöksenteossa.

Perheiden muuttuminen

Yhteiskunnan rakenteiden ja työelämän lisäksi myös perheet ja kotitaloudet ovat muutoksessa. Perheen muoto ei ole enää yksiselitteinen (Beck-Gernsheim, 2002). Sadan vuoden takaisista useista sukupolvia käsittäneistä suurperheistä sekä usean perheen muodostamista yhteisistä ruokakunnista siirryttiin 1950- ja 1960-luvuilla uudenlaisen perheihanteen ja työperäisen maassa muuton seurauksena vanhemmista ja heidän lapsistaan muodostuviin ydinperheisiin. Kehityksen myötä avioerojen seurauksena alkoi syntyä yhden vanhemman perheitä. Myöhemmin 1990- ja 2000-luvuilla uusperheet alkoivat yleistyä, kun avioerot lisääntyivät. Sinänsä uusperhe ei ollut mikään uusi ilmiö, sillä olihan leskeksi jäämisen ja avioerojen jälkeen muodostunut uusia perhekoonpanoja jo aiemminkin äiti-, isä- ja sisarpuolinen. Utta on nykyisin se, että lapsilla on samanaikai-

sesti useita koteja: lähivanhemman kanssa eletävä pääasiallinen koti, etävanhemman niin sanottu vierailukoti tai kaksi samanvertaista kotia vuoroasumisineen. Molemmissa kodeissa saattaa oman vanhemman ja sisarusten lisäksi olla äiti- tai isäpuoli lapsineen, jotka tuovat tullessaan myös uusia isovanhempia. (ks. myös Castrén & Höglbacka, 2014.) Toisaalta nuorten muodostamat perheet saattavat olla löysiä kaveruusliittoja. Vaaranen (2006) käyttää käsitettä kevytsuhde. Niistä puuttuvat perinteisen intiimin parisuhteen merkit: läheisyys, välittäminen, luottamus, me-identiteetti ja sitoutuminen. Nuoret saattavat muuttaa yhteen tositarkoituksella, mutta suhde ei syvene, koska kumpikin suojaa omaa yksityisyyttään ja peittää syvimmät ajatuksensa. Elämäkumppanit vaihtuvat kiihtyvässä tahdissa. Tällaista elämää kutsutaan peräkkäisten parisuhteiden ketjuttamaksi arjeksi.

Kaikki nämä muutokset tekevät perheen määrittelyn vaikeaksi ja elämäntavan muotoutumisen monimutkaiseksi. Perhe ei rajaudu vain samassa taloudessa asuvien jäsenten yhteisöksi, niin sanotuksi ydinperheeksi, sillä yksinasuva etävanhempi mieltää itsensä ja muualla asuvat lapsensa perheeksi tai yksinasuva, lapseton sinkku itsensä ja muualla asuvat vanhempansa tai sisaruksensa perheeksi (Paajanen, 2007). *Tässä teoksessa perhe ymmärretään väljästi erilaisina yksiköinä, jotka koostuvat emotionaalisten siteiden avulla yhteenkuuluvista jäsenistä ja jotka elävät yhdessä tai useammassa eri paikassa.*

Samalla myös perheen olemusta koskevat käsitykset ovat muuttuneet. Vaihdellessa ovat olleet vallalla perheen tai yksilöiden näkökulmaa korostavat käsitykset (Jallinoja, 2006, s. 264–267). Kaikkien sellaisten käsityksien ja toimien, jotka pyrkivät vahvistamaan perhettä, voidaan katsoa edustavan familistisia perhekäsityksiä (Jallinoja, 1985, s. 21–22). Familistinen perhekäsitys korostaa suhteen kestävyyttä, perhekeskeisyyttä ja virallista avioliittoa. Lasten saamisen nähdään vähentävän perheen jäsenten egoismia. (Jallinoja, 1984, s. 57.)

Individualismi korostaa perheen sijaan yksilöllisiä vapauksia. Individualismin ulkoisiksi tunnusmerkeiksi Jallinoja (1984, s. 57) nimeää aikuisiän naimattomuuden, pienen lapsiluvun sekä avioliiton ja avioeron. Aikuisiän naimattomuus perustuu itsensä kontrollointiin, jota on helpompi hallita kuin kokonaista perhettä. Pieni lapsiluku on puolestaan niin vanhempien kuin lastenkin etu: yksi lapsi saa enemmän huomiota perheessä, kun huomiota ei tarvitse jakaa useammalle. (emt., s. 57.) Individualistien mukaan ihminen rakastuu elämänsä aikana usean kerran, joista jokin liitto päättyy avo- tai avioliittoon. Avioeroja ei paheksuta, jos eläminen parisuhteessa on ajautunut umpikujaan. Molempien vanhempien työssäkäyntiä korostetaan ja sitä pyritään tukemaan erilaisin keinoin. (Jallinoja 1984, s. 44, 55.)

Jallinojan (2006, s. 266) mukaan perhekäsitykset muuttuvat voimien ja vastavoimien sykäyksinä. Uusfamilismi näyttää näin syntyneen individualismin kritiikkinä, eli yhteiskunnalliset ongelmat ajatellaan indivi-

dualismin seurauksiksi. Toisaalta individualismi syntyy familismin vasta-reaktiona. On tietenkin syytä korostaa, että samanakin ajankohtana ihmiset päätyvät erilaisiin ratkaisuihin. Lisäksi viime aikoina on syntynyt uusi moderni familismi (Jallinoja 2006, s. 269), jossa yhdistyy familismin ja individualismin ihanteita. Siinä korostetaan yksilöllistä valinnanvapautta aiempaa enemmän. Modernin perheen ratkaistavaksi jää, painottuuko perheessä enemmän individualismi vai familismi. (Jallinoja, 1984, s. 74; Jallinoja, 2006, s. 131.)

Monet tutkijat ovat jäsentäneet perheen ja yksilön elämänkulun useina toisiaan seuraavina vaiheina (esim. Bengtson & Allen, 1993; Duvall, 1957; Price, McKenry & Murphy, 2000; Pratt & Fiese, 2004). Vaikka vaiheiden kuvauksissa on eroja, tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että vaiheesta toiseen siirrytään erilaisten kriisien tai kehitystehtävien kautta. Kehitystehtävät ja kriisit synnyttävät uudenlaista toimintaa perheessä, mikä voi näkyä muun muassa rytmien muutoksena vaiheesta toiseen siirryttäessä. Merkille pantavaa on, että päivittäiset rytmit näyttävät häiriintyvän perhe-elämän turbulenteissa kriisivaiheissa. Keskeinen kysymys kuuluukin, miten uudet rytmit ja toimintakäytännöt muotoutuvat perhetilanteen muuttuessa.

Seuraavassa tarkastellaan muutamia esimerkkejä suomalaisten perheiden siirtymävaiheissa kohtaamista ongelmista. Lastenneuvolat ovat viime aikoina huomanneet, että vastasyntyneiden lasten vanhemmat eroavat yhä enemmän lapsen syntymän ja ensimmäisen ikävuoden välillä. Vaaranen (2006) arvelee, että uuden elämäntilanteen myötä syntyvät, rajoitettaviksi koetut rutiinit ja muuttuvat rytmit osoittautuvat nuorille vanhemmille ylivoimaisiksi. He kipuilevat sukupuolen mukaan epätasaisiksi muodostuvien rytmien kanssa: äidin on muutettava rytmiään vauvan hoitoaikataulun mukaan, mutta isä saattaa jatkaa elämää niin kuin ennenkin.

Perhe-elämän ja työn yhdistäminen on laajalti tunnustettu ongelma, erityisesti päiväkotij- ja kouluikäisten lasten perheissä (ks. esim. Salmi & Lammi-Taskula, 2004; Gupta, 2007; Minnotte ym., 2007; Sallinen ym., 2007; Lammi-Taskula, 2007; Korvela & Keskinen, 2008; Rönkä, Malinen & Lämsä, 2009; Ochs & Kremer-Sadlik, 2013). Viimeaikaiset yhteiskunnan muutokset ovat entisestään vaikeuttaneet perhe-elämän ja työn yhteensovittamista. Tällaisia muutostekijöitä ovat muun muassa epätyypilliset työsuhteet, työn epävarmuus, henkinen kuormittavuus, työaika-autonomia ja ylityöt.

Yhteensovittamisen ongelmiin törmätään erityisesti niin sanottuina ruuhkavuosina myös lasten näkökulmasta. Monet alle kouluikäiset lapset viettävät suurimman osan valvellaolon ajastaan päiväkodissa. Lapsille tämä merkitsee päiväkodin (työn) ja kotielämän (vapaa-aika) yhteensovittamista vanhempiensa tapaan (Kyrönlampi-Kylmänen, 2007). Vanhempien työaika ja sen muuttuminen muuttaa myös lasten päivärytmiä. Suomalaisen varhaiskasvatuksen neuvottelukunnan raportti (STM, 2008) kiinnittääkin huomiota siihen, että lasten hyvinvointi edellyttää vanhempien joustavampia työaikoja.

Kiireisen työn jättäminen ja eläkkeelle siirtyminen ei sekään aina merkitse tasapainoista elämänvaihetta, koska rytmi muuttuu yhtäkkiesti kii-reestä joutilaisuuteen. Miten perhe-elämä ja rutiinit muodostetaan uu-dessa tilanteessa? Aviopuoliset saattavat siirtyä eläkkeelle eri aikoihin, mikä saa aikaan eriytymisen perheen sisälle.

Vanhusväestön määrä kasvaa Suomessa nopeasti. Ennusteiden mukaan vuonna 2030 joka neljäs suomalainen on yli 65-vuotias, joten vanhusten hyvinvointi ei ole vähäpätöinen asia. Mikä merkitys päivittäisellä rytmillä on vanhusten itsenäisen selviytymisen kannalta? Aiemmat tutkimukset osoittavat, että päivittäisen rytmien säilyttäminen eli toimintojen jatkuvuus saattaisi tasapainottaa vanhusten elämää (Andersson, 2007). Päivärytmien hajoaminen saattaa puolestaan olla merkki itsenäisen asumisen vaikeutu-misesta (Haverinen & Korvela, 2006).

Päivittäisten rytmien merkitys

Korvelan (2003) tutkimuksen mukaan päivän toimien rytmittyminen toi-siaan loogisesti seuraaviksi jaksoiksi, sekvensseiksi, muodostaa säännön-mukaisen rakenteen, joka toimii arkipäivän tukena. Samanlaisuus tuo päi-vään turvallisuutta. Rutiineja pidetään usein rajoittavina ja haitallisina, mutta tietyssä määrin tutut perherytmit luovat ennustettavuutta ja täten lisäävät erityisesti lasten ja vanhusten turvallisuuden tunnetta. Rutiinit ovat automatisoituneita prosesseja, jotka eivät vaadi keskittynyttä ajatte-lukapasiteettia ja vapauttavat näin resursseja mielen muihin toimintoihin. Päivän rutiinien ja toimintojen ajallinen järjestäytyminen luo rytmien, joka toistuessaan automatisoituu rutiinien tapaan. Jos tukea antava rytmi puut-tuu, perheenjäsenten voimavarat kuluvat päivän tilanteiden kohtaamiseen, selvittelyyn, pikaiseen toiminnan suunnitteluun ja niihin liittyviin neuvot-teluihin (ks. esim. Korvela & Kaartti, tämä teos).

Rytmejä ja rutiineja on tutkittu toki aiemminkin. Kiser ym. (2005) sa-moin kuin Denham (2002) päättelivät, että rutiinit voivat vaikuttaa myön-teisesti lasten ja perheiden hyvinvointiin. Aiemmat rutiineja ja rituaaleja koskevat tutkimukset ovat kuitenkin keskittyneet lähinnä aikasidonnaisiin ja luonteeltaan syklisiin toimintoihin kuten nukkumaanmenoon ja ruo-kailu- ja jouluritualeihin (esim. Fiese ym., 2002; Mason & Muir, 2013).

Shove, Panzar ja Watson (2012) tarkastelevat tutkimuksessaan ar-jen käytäntöjä, niiden muuttumista ja pysyvyyttä (ks. myös Aalto & Var-jonen, tämä teos). Ajankäyttöaineistoja analysoimalla voidaan selvittää, mitä tehdään mihinkin aikaan, kuinka paljon eri toimintoihin käytetään aikaa, kenen kanssa ja missä ollaan. Näin saadaan hyvinkin tarkkaa tie-toa ihmisten ajankäytöstä. Nykyiset ajankäyttöaineistot tekevät mahdolli-seksi tarkastella ajankäyttöä aiempaa monipuolisemmin. Tässä teoksessa käytetään toimintojen ajoittumista koskevia tietoja ja kuvataan päivittäi-

siä rytmejä. Rytmien ottaminen mukaan perinteisten ajankäytön kuvaustapojen ohelle havainnollistaa toimintojen sijoittumista päivään sekä lisää ymmärrystä arjesta ja sen hallinnasta. Rytmeillä tarkoitetaan siis sitä, miten erilaiset toiminnot sijoittuvat päivän mittaan, kuten milloin nousetaan ylös, ruokailaan ja käydään töissä. Aiemmat ajankäyttötutkimuksen rytmitietoja hyödyntäneet tutkimukset ovat keskittyneet yksittäisiin toimintoihin. Kaikkien toimintojen ajoittumista ja keskinäistä lomittumista päivän mittaan ei aiemmin juuri ole tutkittu. Tässä teoksessa selvitetään sekä yksilö- ja perhetason että väestötason kollektiivisia rytmejä ja niiden muodostumista.

Arki rakentuu erilaisista välttämättömistä toiminnoista ja vapaavalintaisista, esimerkiksi harrastusluontoisista toiminnoista. Toimintojen rakentuminen suhteessa toisiinsa muodostaa arkirytmeyttä. Yksinkertaisimmillaan arjen rytmiä määritelmä voidaan tässä tutkimuksessa kiteyttää seuraavasti: *arjen rytmit muodostuvat, kun toiminnot järjestyvät ajallisesti suhteessa toisiinsa tiettyyn toistuvaan (ja säännönmukaiseen) järjestykseen*. Arjen rytmiä tutkimisen merkitys paikantuu kodin arjen tutkimukseen (Korvela 2003), jossa havaittiin videoaineistoa aineistolähtöisesti analysoimalla, että arkipäivä muodostuu erilaisista, ajallisesti toisiaan seuraavista vaiheista, jotka nimettiin *sekvensseiksi* englanninkielistä *sequence*-käsitettä mukaillen. Sekvensseistä tulee tietynlaisia sen perusteella, että niitä on aina edeltänyt jokin toinen sekvenssi. Vaikka sekvenssit ovat omanlaisiaan ja toteuttavat tiettyä omaa kulkuaan, ”ohjelmaa” tai tehtävää, ne eivät ole siinä mielessä itsenäisiä ja toisistaan erillisiä, että niiden sijainti päivän kuluksessa voitaisiin sekoittaa vapaasti tai ratkaista vaikka arpomalla (Korvela, 2011, s. 219).

Arkipäivän rakentumista toisiaan seuraavista sekvensseistä nimitetään päivän sekvenssirakenteeksi (Korvela 2003). Tällainen perusrakenne toistuu päivästä toiseen pääpiirteissään samanlaisena. Yksittäisissä päivissä tulee väistämättä muutoksia sekvenssirakenteeseen, mikäli päätteään tehdä tai tapahtuu jotakin tavallisuudesta poikkeavaa. Samanlaista elämänvaihetta elävissä perheissä rakenne kuitenkin toistuu samantyyppisenä. Toistuvuus luo päivään tuttuuden, ennakoitavan rytmin, jota kutsutaan päivärytmiksi (Korvela, 2011, s. 219).

Päivärytmi on arjen tukirakenne, joka helpottaa arjen jouhevaa etenemistä ja sujumista (Korvela 2003). Esimerkiksi jokin sovittu viikoittainen tapaaminen tai tapahtuma kodin ulkopuolella on helpompi pitää mielessä, jos se ajoittuu aina samaan viikonpäivään ja samaan kellonaikaan. Mikäli tapahtuman ajankohta vaihtelee satunnaisesti, se joudutaan aina erikseen rakentamaan osaksi kyseessä olevaa päivää. Arjen rytmeihin kuuluu ajallisella ulottuvuudella tarkasteltuna erilaisia rytmejä, kuten päivärytmiä, viikkorytmiä, kuukausi- ja vuosirytmien. Tapahtumien rutinoituminen osaksi päivä-, viikko-, kuukausi- tai vuosirytmien rakentaa arjelle tukirakenteen eli kiinnittää tavallaan merkkipaaluja sopivalla tavalla rytmittämään arjen tapahtumia kiinteiksi ja liikkuviksi palasiksi. Mitä enemmän arjes-

samme on kiinteitä paaluja, sitä tukevampi se on. Jos taas arjessamme on niin paljon kiinteitä osia, että liikkuville ei jää enää sijaa, arkemme voi olla jopa liian jäykkää (Jonsson 2006). Nämä kiinteät osat voivat olla sekä kodin sisäisiä, perheen kesken muodostuneita, että yhteyksiä kodin ulkopuolelle. (Korvela, 2011, s. 219–220.)

Toisaalta arkitoiminta ei kuitenkaan ole pelkkiä automatisoituneita rutiineja, vaan sisältää jatkuvasti uusien ongelmien kohtaamista, ratkaisujen hakemista niihin ja neuvotteluja. Arkipäivän ajattelun monimutkaisuus on havaittu monissa psykologisissa ja kasvatustieteellisissä tutkimuksissa (Rogoff & Lave, 1984; Resnick, 1987; Tuomi-Gröhn, 2008). Erityisesti todellisissa arkipäivän käytännön tilanteissa tehdyt tutkimukset osoittavat, että rutiineiksi luokitellut työtkin sisältävät monimutkaista ajattelutoimintaa (Lave, Murtough & de la Rocha, 1984).

Mitä nämä tutkimukset osoittavat? Arki on paitsi turvallisuutta tuottavia rutiineja myös tehokasta käytännön ongelmien ratkaisua erityisesti elämän murroskohdissa, kun vanhat rytmit ja rutiinit eivät enää toimi vaan on luotava uusia rutiineja ja rytmejä (Tuomi-Gröhn, 2008). Taitava arki-ongelmien selvittäminen hyödyntää ympäristön antamia vihjeitä ja löytää joustavia ratkaisuja uusissa tilanteissa. Se antaa meille hyvän syyn tutkia perhe-elämää erilaisissa muutosvaiheissa, joissa uusia joustavia ratkaisuja tarvitaan.

2 Arki tutkimuskohteena

Felski (1999–2000) kysyy: mihin arki tarkkaan ottaen viittaa? Hänen mukaansa se näyttää ensi silmäyksellä olevan kaikkialla eikä kuitenkaan missään. Tämä johtuu siitä, että sillä ei ole selviä rajoja, sitä on vaikea identifioida, se on oudosti pakeneva. Tämä kaikki vaikeuttaa arjen ymmärtämistä. Tämän kirjan tekijät ovat kuitenkin vakuuttuneita siitä, että perheen arki voidaan tavoittaa erilaisin tutkimusottein ja tutkimusmenetelmin.

Mitä arki sitten on ja miten sitä voidaan tutkia?

Henri Lefebvren mukaan (1991, s. 97) arjen maailma tarkoittaa arjen tuottamista, praksista ja poiesista. Termi on lainattu Aristoteleelta, ja ne viittaavat toisaalta *spirituaaliseen* tuottamiseen (Levebre, 2000/1971, s. 31), joka tarkoittaa sosiaalisen ajan ja paikan tuottamista, toisaalta *materiaaliseen* tuottamiseen tai erilaisten esineiden tekemiseen. Ihminen tuottaa koko ajan sosiaalista toimintaa ja sosiaalisia suhteita. Tämä on kaiken inhimillisen toiminnan perusta, historiallinen kehitysprosessi, joka ilmenee erilaisissa kulttuurin muodoissa. Myös materiaallinen, konkreettinen toiminta liittyy arjen tuottamiseen, vaikka siihen on kiinnitetty vähemmän huomiota. Käytämme erilaisia materiaalisia välineitä ja artefakteja kohdates-

samme arjen haasteita. Arkitodellisuuden tuottaminen ei määräydy mistään ulkopuolelta, vaan rakentuu päivittäisissä toiminnoissa ja käytännöissä (Burkitt, 2004, s. 211–212). Se sisältää arjen toimintaprosessit, joissa käytetään hyväksi materiaaleja, välineitä ja vuorovaikutusta toisten ihmisten kanssa. Arjen tuottaminen ei rajoitu kotiympäristön arkisiin askareisiin; termi ei myöskään aseta vastakkain kotielämää ja työtä, kodin ja julkisen elämän aluetta, rutiinitöitä tai luovaa toimintaa. Arkielämä sisältää kaikki nämä elämänalueet ja niiden väliset suhteet (ks. myös Salmi, 2004).

Edellä kuvattu ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö yhteiskunnalliset rakenteet vaikuttaisi yksilön arkeen ja toimintaan. Dahlström (1987, s. 98) määrittelee arkielämän tavallisten ihmisten välittömäksi maailmaksi. Se on toistuvaa ja syklistä, ja sen tehtävänä on inhimillisen elämän uusintaminen. Sen vastapuolena on yhteiskunnallinen elämä – sen poliittiset, kulttuuriset ja taloudelliset instituutiot, jotka ovat järjestelmän keskuksena, ja arkielämä on periferiassa.

Salmen mukaan (2005) Dahlströmin määritelmässä on kuitenkin ongelmallista se, että tavallisten ihmisten arkielämä ja yhteiskunnalliset rakenteet asetetaan vastakkain. Ei ole kysymys vastakohtista, vaan arkielämän ja yhteiskunnallisten rakenteiden välisestä suhteesta. Hänen mukaansa inhimillinen toiminta ja sitä muovaavat yhteiskunnalliset rakenteet ovat vastavuoroisessa yhteydessä toisiinsa. Säännöt ja merkitykset muovaavat erilaisia arjen toimintoja ja tekevät ne mahdollisiksi, ja samaan aikaan inhimillinen toiminta uusintaa rakenteita.

Salmen (2004) mukaan Dahlströmin arjen määritelmän toisena ongelmana on, että se pitää osa-alueita hierarkkisina: yhteiskunnalliset instituutiot ovat keskuksessa ja arkielämä periferiassa. Määritelmä on staattinen, sillä varsinainen toiminta eli ”keskustan” ja ”periferian” välinen interaktio puuttuu. Niinpä tarvitaankin sellaista tutkimusta, joka ottaa huomioon jatkuvan liikkeen eri toimijoiden ja rakenteiden välillä, samoin kuin erityyppisten toimintojen välillä. Myös aikapolitiikan käsitteen Suomeen tuonut Liisa Horelli (2012) kuvaa arjen hallintaa moniulotteisten prosessien hallinnaksi, jolla ihmiset muokkaavat yhteiskunnan rakenteellisia ehtoja ja arjen infrastruktuuria eleyksi elämäksi. Tässä teoksessa *arkielämä ymmärretään yhteiskunnallisten rakenteiden ja päivittäisten toimintojen välisenä jatkuvana vuorovaikutuksena, joka on pohja sekä toimintojen vakaudelle että niiden muutokselle*.

Perheiden ja erilaisten kotitalouksien toiminnan tutkiminen arjen ja arkielämän käsitteillä paikantuu Suomessa 1980-luvun lopulla alkaneeseen sosiologiseen keskusteluun (ks. tarkemmin Salmi, 1991a, 1991b, 2004), jossa Salmi joutui kotona tehtävää ansiotyötä tutkiessaan etsimään käsitteellisiä välineitä, jotka ylittävät työn ja perhe-elämän välisen kahtiajaon ja auttavat tarkastelemaan ihmisten elämää kokonaisuutena (Salmi, 1991a). Hän määrittelee arkielämän tanskalaiseen sosiologiaan Birte Bech Jørgenseniin (1988) viitaten seuraavasti: ”arkielämä ei ole kehys sille, mitä ihmiset te-

kevät” vaan arkielämän ehtojen muokkaaminen eletyksi elämäksi ”tuottaa arkielämää”. Salmi kiteyttää arkielämän määrittelysijasta prosessiksi: ”arkielämän käsitteellistäminen ei ole tietyn kohteen sisällön etsimistä, vaan tuon arkielämää tuottavan prosessin hahmottamista” (Salmi, 1991b, s. 248). Kotitalouksien arkea on tutkittu pitkään myös erityisesti kotityön käsitteenä samoin kuin taloudellisena, tuottavana toimintana. Sitä on tutkinut esimerkiksi taloustieteilijä Laura Harmaja 1940- ja 1950-lukujen vaihteesta lähtien. (Varjonen & Aalto, 2005, s. 2–3; ks. myös Heinonen, 1998, s. 11, 98–107.) Tähän samaan kotityön tutkimisen traditioon kuuluu myös Varjosen (1991) tutkimus, jossa havainnoitiin maatalon emäntien kotona tapahtuvaa toimintaa ja työprosesseja. Varjosen tutkimusta voidaan pitää myös eräänlaisena arkielämän etnografisen tutkimuksen pioneerinä.

Arkielämän tutkimisen lähestymistapa on vahvistunut Suomessa viimeisten viidentoista vuoden aikana kasvatustieteellisessä tutkimuksessa (esim. Haverinen & Martikainen, 2004; Kyrönlampi-Kylmänen, 2007), erityispedagogiikan alueella (esim. Määttä, 1999, Sume, 2008), käyttäytymistieteellisessä erityisesti perhepsykologisessa tutkimuksessa (esim. Rönkä ym., 2009; Malinen, 2011), sosiaalitieteiden parissa (Jokinen, 2005; Törrönen, 2012) ja kotitaloustieteellisessä tutkimuksessa (Korvela, 2003; Janhonen-Abuquah, 2009; Korvela ym., 2009). Kotitaloustieteessä on kehitetty 1990-luvun alusta lähtien kokonaisvaltaista arjen tutkimisen lähestymistapaa, kuten arjen hallinnan teoriaa (Haverinen & Korvela, 1994a, 1994b). Haverinen (1996) kiteytti arjen hallinnan sitä käsittelevässä filosofisessa tutkimuksessaan kotitalouden toiminnan tavoitteeksi. Siinä arki voidaan nähdä kotitalouden toimintana, joka muodostuu erilaisista vuorovaikutussuhteista materiaalisesta ja sosiaalisesta elämästä sekä luonnon ja rakennetun ympäristön kanssa. Jokinen (2005) on lähestynyt suomalaisten perheiden arkea kotityön, työelämän läsnäolon ja sukupuolten välisen työnjaon näkökulmasta. Muun muassa Felskiin (1999–2000) nojautuen Jokinen määrittelee arkisen viiteen ulottuvuuteen: toistoon, kodintuntuun, tavanmukaisuuteen, taipumukseen vahvistaa totunnaisia sukupuolitapoja ja kykyyn muuntaa ulkoisia pakkotahteja omilta tuntuviksi rytmeiksi (Jokinen, 2005, s. 16). Törrönen (2012) määrittelee arkisen hyvinvoinnin kotiin ja läheisiksi koettujen ihmisten vuorovaikutukseen liittyväksi käsitteeksi. Se sitoo yhteen perheen hyvinvoinnin kokonaisuutta, johon liittyvät perheen talous, sosiaaliset suhteet ja mahdollisuus toteuttaa itseään. Hän määrittelee arjen hetki hetkeltä ja tilanne tilanteelta syntyvänä toiminnan prosessina, joka tuottaa uusia tilanteita. (Törrönen, 2012, s. 10.)

Korvela ja Rönkä esittelevät arkielämän lähestymistapaa yhtenä perhetutkimuksen suuntauksena, joka avaa näkyville mahdollisimman konkreettisesti ihmisten arjen moninaisten sisältöjen yhteenkietoutuneisuuden ja erilaisten tilanteiden monimutkaisen luonteen (Korvela & Rönkä, 2014). He määrittelevät perheen arkielämän prosessiksi, jota perheenjäsenet muokkaavat ja saavat aikaan ajallisesti ja paikallisesti yhdessä ja erik-

seen erilaisten materiaalistien ja mentaalisten välineiden sekä sosiaalisten suhteiden avulla.

Poliittisilla päätöksillä voidaan muuttaa yhteiskunnan kollektiivisia rytmejä, kuten vanhempien työajan joustavuutta, päiväkotien tai kauppojen aukioloaikoja, jotka puolestaan vaikuttavat yksilöiden ja perheiden arkeen. Ymmärtääksemme paremmin sosiaalisten rakenteiden ja perheiden päivittäisten toimintojen suhdetta on tämän kirjan yhtenä tavoitteena selvittää, *millaisia kollektiivisia käytäntöjä on luotu tai muodostunut Suomessa väestötasolla ja miten nämä kollektiiviset mallit ovat muuttuneet viime vuosikymmeninä.*

Suomessa arkipäivän toimintoja on tutkittu ajankäyttötutkimusten avulla jo lähes puolen vuosisadan ajan (Pääkkönen, 2012). Ajankäyttötutkimukset eivät kuitenkaan sellaisenaan kuvaa arjen rytmittymistä ja varsinaista *arjen tuottamista*, niitä komplisoituja toimintaprosesseja, joissa toimintoja tapahtuu päällekkäin ja rinnakkain siten, että toimijat hyödyntävät erilaisia välineitä ja ihmissuhdeverkostoja. Ajankäyttötutkimukset eivät siis sellaisenaan kuvaa sitä, miten uusia toimintatapoja tuotetaan arjen murroskohdissa.

3 Tämän teoksen tavoitteet

Tässä kirjassa esiteltävä tutkimus on saanut innoituksensa kahdesta aikaisemmasta tutkimuksesta, joita on kuvattu teoksissa *Yhdessä ja erikseen – perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka* (Korvela, 2003) ja *Reinventing art of everyday making* (Tuomi-Gröhn, 2008). Kummassakin projektissa arkielämä nähdään prosessina, jota kukin yksilö ja perhe tuottaa ja konstruoi jatkuvasti (Lefebvre, 2000/1971). Korvela (2003) kehitti tutkimusmenetelmän, jolla lapsiperheen sosiaalisen ja materiaalsen tuottamisen sisältävää, monipuolista arkea on mahdollista tutkia systemaattisesti. Analyysi paljasti toiminnan rakentuvan eri perheissä samanlaisina ilmenevien sekvenssien avulla. Sekvenssi-käsite kuvaa arjen ymmärtämistä ja hahmottamista rakennelmana, jossa arkipäivä koostuu toisiaan loogisesti seuraavista vaiheista (sequences). Tästä löydöksestä kehitettiin sekvenssimenetelmäksi kutsuttu työmuoto, jonka avulla perheitä autetaan jäsentämään ajeltavaa arkeaan (Korvela, Saarilahti & Sekki; Fågel ym. 2011). Terttu Tuomi-Gröhnin (2008) johtaman tutkimusprojektin painopisteenä oli arjen materiaalsen tuottaminen.

Edellä mainitut tutkimukset ja teoreettiset pohdinnat osoittavat tarpeen tutkia perheiden arkipäivän toimintoja 1) ei vain yhdessä (Korvela, 2003) vaan useammassa kriittisessä siirtymävaiheessa, 2) ei vain materiaalsen tuottamisen (Tuomi-Gröhn, 2008) vaan myös sosiaalisen tuottamisen ja niiden välisen yhteyden näkökulmasta ja 3) ei vain perheen vaan kaikilla yhteiskunnan tasoilla: yhteiskunnan, perheen ja yksilön.

Tämä teos keskittyy tutkimaan perheen arkipäivän rytmien ja käytäntöjen muuttumista muutamissa perhe-elämän kriittisissä siirtymävaiheissa. Tutkimuksen kohteena ovat 1) perheen muotoutumisen vaihe, joka sisältää ensimmäisen lapsen syntymän, 2) niin sanotut ruuhkavuodet, jotka sisältävät eri elämänalueiden yhdistämisen, vanhempien hektisen työelämän, perhe-elämän kouluikäisten lasten kanssa ja mielekkäät harrastukset sekä 3) eläkkeelle siirtyminen ja vanhuus.

Koska ihmisten arkielämä on ilmiönä hyvin laaja ja sisältää monia tasoja ja näkökulmia sekä on monien tieteenalojen tutkimusintressien kohteena, voidaan arkea lähestyä ja tutkia monista näkökulmista ja tasoista käsin. Toiminnan näkökulmasta tarkasteltaessa arkea voidaan lähestyä yksilöiden toiminnan näkökulmasta, perheenjäsenten keskinäisen toiminnan näkökulmasta sekä yksilöiden, perheiden, ympäröivien yhteisöjen ja yhteiskunnan välisten vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta. Arkea voidaan lähestyä myös laajenevan virtuaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Perheenjäsenten virtuaalinen vuorovaikutus erilaisten yhteisöjen kanssa laajenee aina globaalille tasolle saakka. (ks. myös Rönkä & Korvela, 2009; Turkki, 1999.) Monitasoisen toiminnan ja vuorovaikutuksen ohella arjen elämisessä on myös läsnä kokemuksellinen taso, esimerkiksi, miten yksilöt itse kokevat elämänsä ja arkensa sekä miten kokemus arjen elämisestä liittyy hyvinvoinnin kokemiseen (kuvio 1).

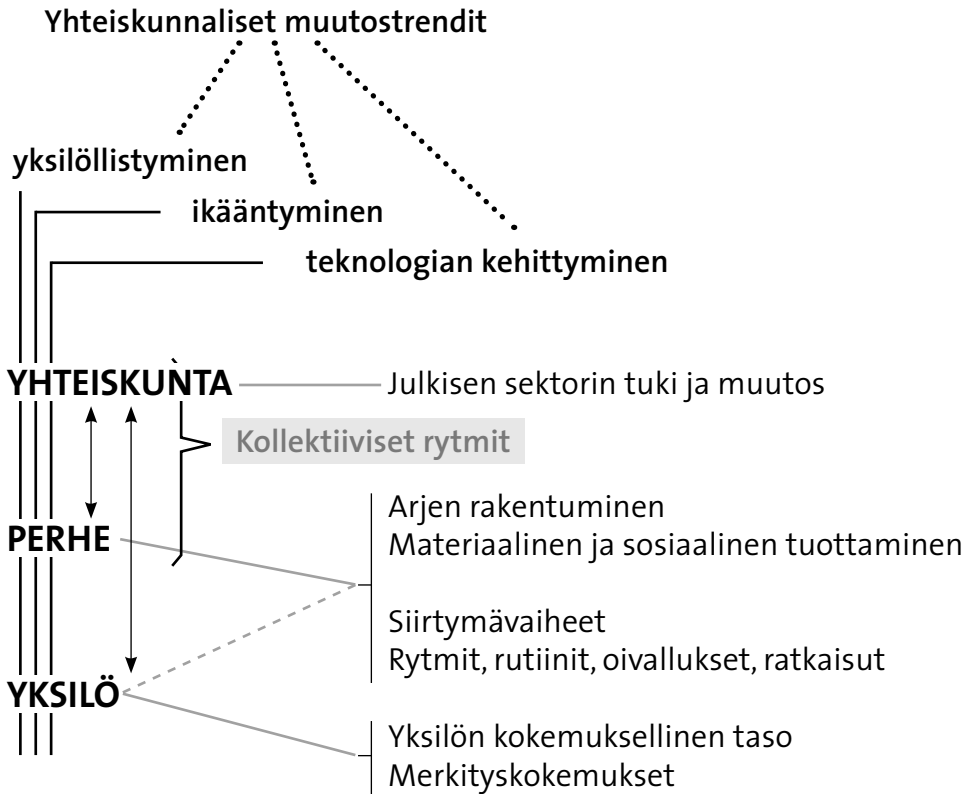
Teos sisältää kolme analyttistä tasoa: 1) Yhteiskunnan taso, kollektiiviset rytmit: Miten päivittäisten arkitoimintojen rytmit ovat muuttuneet erilaisissa elämänkulun siirtymävaiheissa Suomessa väestötasolla vuosina 1979–2010? Ovatko esimerkiksi työssäkäynti, ateriointi ja nukkumaanmeno siirtyneet väestötasolla eri aikaan edellä mainittuna ajankohtana ja perhe-elämän eri vaiheissa? 2) Perheen taso, arjen rytmien muotoutuminen ja kehittäminen: miten perheet ja kotitaloudet muokkaavat päivittäiset arkikäytäntönsä, rytminsä ja sekvenssirakenteensa erilaisissa siirtymävaiheissa? 3) Henkilökohtainen taso, rytmien ja käytänteiden yksilölliset merkityskokemukset.

Tämän teoksen perimmäinen tavoite on selvittää, *miten arkirythmi on yhteydessä yksilöiden ja perheiden hyvinvointiin*, samoin kuin miten päivärytmien muutokset implikoivat tuen tarvetta tai osoittavat kyvyttömyyttä itsenäiseen elämään. Käytännön tavoitteena on myös tarjota lapsiperheille ja vanhuksille välineitä ajalehtivan rytmien ja arjen muuttamiseen vakaaksi ja ennakoitavaksi.

Koska tutkimuksessa liikutaan monella yhteiskunnallisella tasolla, on tutkimusongelmiin vastaamisessa järkevää käyttää erilaisia metodologisia tutkimusotteita. Tällä monimetodologisella otteella pyrimme saamaan erilaista, toisiaan täydentävää komplementaarista tietoa.

Epistemologisesti yhteiskunnallisella tasolla käytetään tilastomatemattisia menetelmiä. Frekvenssien, prosenttien ja graafisten kuvaajien avulla pyritään havainnollistamaan arkitoimintojen kollektiivisten ryt-

Kuvio 1. Tutkimuksen keskeiset käsitteet

mien muuttumista historiallisesti sekä kuvamaan toimintojen lomittumista toisiinsa. Kollektiivisten toimintojen graafinen kuvaus on uusi, tässä tutkimuksessa kehitetty menetelmä (Aalto & Varjonen, tämä teos).

Perheen tasolla sovelletaan metodologisesti sellaisia otteita, jotka ottavat huomioon usean henkilön välisen vuorovaikutuksen. Yhtäältä käytetään sosiaalista konstruktionismia (esim. Berger & Luckmann 1967), jossa tarkastellaan tiedon yhteistä rakentamista sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden kanssa (Raijas; Sailio; Ritala & Kivilehto, tämä teos). Keskeistä sosiaalisessa konstruktionismissa on se, että kielen ajatellaan rakentavan sosiaalista todellisuutta. Todellisuudesta voidaan konstruoida useita eri versioita: elämä ei ole niinkään absoluuttisia totuuksia, vaan pikemmin erilaisia selitystapoja ja kertomuksia siitä. Kielen merkitys tutkimuskohteenä ja välineenä nousee tärkeäksi (ks. esim. Mallon 2008).

Toisaalta sovelletaan väljästi sosiokulttuurista lähestymistapaa (Vygotsky, 1978, 1987; Cole & Wertsch, 1996). Sen mukaan inhimillinen toiminta ja sosiokulttuurinen ympäristö ovat dialektisessa vuorovaikutuksessa keskenään (Sekki & Korvela; Kaartti & Korvela; Korvela & Kaartti,

tämä teos). Arjen toiminnan perustaa ei voida johtaa yksilön toiminnasta tai kielestä ja sosiokulttuurisesta ympäristöstä toisistaan erillään, vaan kysymys niiden keskinäisestä dialektisesta vuorovaikutuksesta (Wertsch, del Rio & Alvarez, 1995, Kozulin, 2003). Vygotsky kuvaa (1981, s. 137) tällaisia toiminnan dialektisia hetkiä analysoimalla psykologisten ja materiaalien välineiden käyttöä ja kehitystä. Vygotskyn mukaan uusi toimintaväline muuttaa koko käyttäytymisprosessin. Ihminen voi kontrolloida toimintaansa hyödyntämällä ja luomalla uusia käytännöllisiä ja mentaalisia välineitä – myös perheen kriisitilanteissa (Sekki & Korvela, tämä teos).

Kulttuuri-historiallinen toiminnanteoria (Leontjev, 1978; Engeström, 1987) tarkastelee toiminnan kollektiivista muutosta pitkän ajan kuluessa. Dialektiseen prosessiin päästään käsiksi tutkimalla, miten toiminnassa käytetyt materiaaliset ja sosiaaliset välineet sekä toiminnan kohde ovat muuttuneet historian aikana. Tässä kirjassa kulttuuri-historiallista toiminnan teoriaa hyödynnetään, kun analysoidaan uutta toimintavälinettä, sekvenssimenetelmää (Korvela, Saarilahti & Sekki ja Sekki & Korvela).

Kolmatta eli yksilöllistä tasoa lähestytään fenomenologisen tutkimuksen keinoin. Fenomenologian piiriin on kehittynyt useita erilaisia painotuksia ja teoreettisesti toisistaan poikkeavia suuntauksia. Tässä tutkimuksessa on useimmiten kyse hermeneuttisesta fenomenologiasta, jossa keskitytään eletyn kokemuksen ja siitä paljastuvien merkitysten kuvaamiseen. Kyse on siten kokemuksen ymmärtämisestä syntyvästä tulkinnasta ja sen merkityksellistämisestä. Fenomenologisen tutkimuksen tavoitteena on tuottaa kuvausta yksilön kokemuksesta ja näin ollen niistä lähtökohdista, jotka vaikuttavat sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja toimintaan. Siksi hermeneuttis-fenomenologinen (Heidegger, 1962; Gadamer, 1975; Merleau-Ponty, 2002, 2012) lähestymistapa pyrkii myös sen sosiaalisen kontekstin syvälliseen ymmärtämiseen, jossa toiminta saa merkityksensä. Fenomenologinen tutkimus nostaa muiden tutkimusotteiden avulla tuotetun tiedon rinnalle kokemukseen kietoutunutta intuitiivista, paattista ja hiljaista tietoa ja syventää näin ymmärrystä suomalaisesta lapsiperheen arjesta (Heinilä; Kyrönlampi, tämä teos).

Tässä kirjassa esitelty tutkimus koostuu viidestä alaprojektista, joista kukin keskittyy tiettyyn perhe-elämän vaiheeseen tai vaiheisiin ja edustaa yhtä yhteisöllistä tasoa. On silti muistettava, että vaikka kukin tutkimus keskittyy yhdelle yhteiskunnalliselle tasolle, eri tasojen välinen vuorovaikutus on kaikissa kiinnostuksen kohteena. Seuraavassa taulukossa (1) kuvataan eri alaprojektien luonnetta.

Perheen ruuhkainen elämänvaihe nousee keskeiseksi tutkimuskohteeksi. Sitä lähestytään sekä kollektiivisten rytmien, perheen arjen rakentumisen että yksilöllisten merkitysten pohjalta.

Taulukko 1. Alaprojektit, niiden yhteisölliset tasot ja tutkitut siirtymävaiheet

Alaprojektit	Analyyssitaso	Siirtymävaihe			
		Perheen muodos- tuminen	Ruuhka- vuodet	Eläköity- minen	Vanhuus
1. Aalto & Varjonen: Arjen kollektiiviset rytmit	Yhteiskunta	X	X	X	
2. Rajjas & Sallio: Muutos parisuhteesta lapsiperheeksi	Perhe	X			
3. Korvela, Sekki, Saarilahti & Kaartti: Päivärytmin raken- tuminen ja arjen muutta- minen ruuhkavuosina	Perhe		X		
4. Kivilehto & Ritala: Ikäihmisten arjen rakentuminen	Yksilö				X
5. Heinilä & Kyrönlampi: Ruuhkavuosien yksilölliset merkityskokemukset	Yksilö		X		

4 Kirjan rakenne

Kirja koostuu kahdeksasta luvusta. Toinen luku **Arjen rytmien kollektiiviset muutokset elämänvaiheiden siirtymissä** muodostuu kolmesta artikkelista *Arjen kollektiiviset rytmit tutkimuksen kohteena* (Kristiina Aalto & Johanna Varjonen), *Arjen rytmit perhe-elämän muutoskohdissa 1979–2009* (Kristiina Aalto) ja *Arjen rytmit työelämän loppuvaiheessa ja eläkkeelle siirtymästä 1979–2009* (Johanna Varjonen). Luku II keskittyy kollektiivisten muutosten tutkimiseen ja perustuu valtakunnallisiin ajankäyttöaineistoihin vuosilta 1979–2009. Aluksi esitellään metodit, joiden avulla kollektiivisia rytmejä voidaan kuvata ja tutkia. Seuraavassa artikkelissa tutkitaan arki-rytmien muuttumista lapsettomasta perheestä perheen ruuhkavuosiin aikavälillä 1979–2009. Myös miesten ja naisten rytmien välisiä eroja selvitetään. Lopuksi tarkastellaan arjen rytmien muuttumista eläköitymisvaiheessa vuosina 1979–2009.

Kolmas luku on nimetty **Arjen rakentuminen parisuhteesta lapsiperheeksi -muutosvaiheessa**. Myös taloudelliset kysymykset saattavat vaikuttaa arkirytmien muodostumiseen silloin, kun perheeseen syntyy ensimmäinen lapsi. Sen vuoksi kolmannen luvun tutkimuskohteena on rahan käyttö ja sen mahdollinen muuttuminen, kun perhe muuttuu pari-

suhteesta lapsiperheeksi. Luku rakentuu kahdesta artikkelista: *Rahan ja ajan käytön muutokset nuoren lapsiperheen arjen hyvinvoinnin toteutumisen näkökulmasta* (Anu Raijas) ja *Perheen sisäisen rahanjaon muuttuminen ja sen merkitys lapsiperheiden arjen rakentumisessa* (Marjaana Sailio). Aineisto perustuu nuorten äitien käymiin internetkeskusteluihin. Rahan käyttöä tarkastellaan aluksi yksilöllistymisen pohjalta. Toisessa artikkelissa rahan käyttöä peilataan erilaisiin keskustelussa heijastuviin perhekäsityksiin.

Neljäs luku **Arjen rakentuminen ruuhkavuosisiperheissä** koostuu kahdesta artikkelista: *Aika- ja perhekäsitykset ruuhkavuosien määrittäjänä* (Noora Kaartti & Pirjo Korvela) ja *Arjen joustava rakentuminen ruuhkaisaa elämänvaihetta elävissä perheissä* (Pirjo Korvela & Noora Kaartti). Tässä luvussa tutkitaan perheen ruuhkavuosia käsitteellisesti eli miten perheen ruuhkavuodet ymmärretään ja miten ne määrittyvät internetkeskusteluissa. Tässäkin luvussa löydettyjä käsityksiä peilataan erilaisiin perhekäsityksiin ja kiteytetään uusi tiimiperheen käsite, joka yhdistää erilaisia perhemalleja sujuvasti. Luvun toisessa artikkelissa otetaan käyttöön sekvenssin käsite, jolla arjen rakentumista voidaan kuvata. Sekvenssin käsitteen avulla havainnollistetaan sekä onnistunutta perheen sisäistä neuvottelua että arjen rakenteen murtumista.

Viides luku **Päivä- ja viikkorytmin rakentaminen – interventio arjen tukemiseksi** muodostuu kahdesta artikkelista: *Arjen rytmin muuttaminen – uuden työtavan kehittäminen perhetyöhön* (Pirjo Korvela, Marja Saari-Lahti & Sanna Sekki) ja *Rytmihäiriöitä lapsiperheiden arjessa – arjen rytmittämisen haasteet ajalehtivassa arjessa* (Sanna Sekki & Pirjo Korvela). Tässä luvussa keskitytään niihin perhetilanteisiin, joissa perheen rytmi on murtunut ja arki niin sanotusti ajalehtii. Aluksi esitellään uuden työtavan kehittämistä ja menetelmän käyttöä perheiden ajalehtivan arjen muuttamiseksi Arki Haltuun -hankkeessa. Tässä artikkelissa hyödynnetään kehittävä työntutkimuksen lähestymistavan yhteydessä kehitettyä ekspansiivisen oppimisen teoriaa. Toisessa artikkelissa analysoidaan ajalehtivan arjen luonnetta arjen rytmittämisen haasteiden näkökulmasta.

Kuudennessa luvussa **Ikäihmisten arjen rakentuminen** (Sari Kivilehto & Wilhelmiina Ritala) siirrytään ikäihmisiin ja eläkkeellä olon vaiheeseen. Ikäihmisten arjen rakentumista ja arjen rytmiä kuvataan sekä heidän itsensä että ikäihmisten kanssa työskentelevien asiantuntijoiden avulla. Keskeisenä tutkimusnäkökulmana on se, miten päivärytmi tai sen häiriintyminen on yhteydessä ikäihmisten itsenäiseen asumiseen.

Seitsemäs luku **Arki yksilöllisten merkitysten näkökulmasta** muodostuu kahdesta artikkelista: *Sydänääniä – hermeneuttis-fenomenologinen tulkinta aikuisopiskelijan arjesta* (Henna Heinilä) ja *Alakoululaisten arjen rakentuminen* (Taina Kyrönlampi). Tässä luvussa siirrytään tarkastelemaan arjen rytmejä yksilöllisten merkitysten näkökulmasta. Metodologisissa lähtökohdissa siirrytään hermeneuttis-fenomenologiseen tutkimusotteeseen.

Ensimmäisessä artikkelissa tarkastellaan, miten ruuhkavuosia elävät aikuisopiskelijat kokevat tämän ajan ja miten kiireisestä ajasta löytyy ”las-koksia” ja esteettisiä kokemuksia, jotka auttavat jaksamaan. Toisessa artikkelissa lapset ovat keskiössä eli tutkitaan, miten kolmasluokkalaiset lapset kuvaavat arkeaan valokuvaamalla heille merkityksellisiä asioita. Valokuvan käyttö tutkimusmetodina on tämän artikkelin tärkeä kontribuutio.

Kahdeksannessa luvussa **Arjen rakentumisen ja rytmien kokoavaa tarkastelua** (*Pirjo Korvela*) kootaan yhteen kirjan tuloksia ja rakennetaan ymmärrystä siitä, miten arjen rytmit näyttäytyvät erilaisissa käännekohtissa ja miten arki rakentuu lapsiperheissä ja eläkkeellä olevien elämässä. Eri lujujen antia peilataan teoreettisiin lähtökohtiin eli tarkastellaan, miten perheet tai yksilö ja yhteiskunta näyttävät olevan vuorovaikutuksessa keskenään ja miten arjen rytmit ovat yhteydessä hyvinvointiin.

- ANDERSSON, S. (2007). *Kahdestaan kotona. Tutkimus vanhoista pariskunnista* (Tutkimuksia 169). Helsinki: Stakes.
- BECH JØRGENSEN, B. (1991). What they are doing when they seem to do nothing? Teoksessa J. Ehrnrooth & L. Siurala (toim.), *Construction of youth* (s. 148–158). Helsinki: VAPK-Publishing.
- BECK-GERNSHEIM, E. (2002). *Reinventing the family – in search of new lifestyles*. Cambridge: Polity Press.
- BENGTSON, V. L. & ALLEN, K. R. (1993). The life course perspective applied to families over time. Teoksessa P. G. Boss, W. J. Doherty, R. Larossa & W. R. Schumm (toim.), *Source Book of Family Theories and Methods: a Contextual Approach*. New York: Plenum Press.
- BERGER, P. & LUCKMANN, T. (1967). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth: Penguin.
- BURKITT, I. (2004). The time and space in everyday life. *Cultural Studies*, 18, 139–159.
- CASTRÉN, A.-M. & HÖGBACKA, R. (2014). Avautuuko perhe? Eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden dynamiikka perhesidoksissa. *Sosiologia*, 51, 106–122.
- COLE, M. & WERTSCH, J. (toim.) (1996). *Contemporary implications of Vygotsky and Luria*, MA: Clark University Press.
- DALHSTRÖM, E. (1987). Everyday-life theories and their historical and ideological contexts. Teoksessa U. Himmelstrand (toim.), *The multiparadigmatic trend in sociology* (s. 187–196). Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- DENHAM, S.A. (2002) Family Routines: A Structural Perspective for Viewing Family Health. *Advances in Nursing Science*, 24(4), 60–74
- DUVALL, E. M. (1957). *Family Development*. New York: Lippencott.
- ENGSTRÖM, Y. (1987). *Learning by Expanding: An Activity-Theoretical Approach to Developmental Research*. Helsinki: Orienta-Konsultit.
- FELSKI, R. (1999–2000). The invention of everyday life. *New Formations A Journal of Culture/Theory/Politics* 39, 15–31.
- FIESE, B.H., TOMCHO, T. J., DOUGLAS, M., JOSEPHS, K., POLTROCK, S. & BAKER, T. (2002). A Review of 50 years of research on naturally occurring family routines and rituals: Cause for celebration? *Journal of Family Psychology*, 16, 381–390.
- FÄGEL, S., M. JONSSON, P. KORVELA & A. KUPIAINEN (toim.) (2011). *Arki Haltuun – sekvenssimentelmä perhetyössä*. Helsinki: Väestöliitto.
- GADAMER, H.-G. (1975). Hermeneutics and Social Science. *Philosophy of Social Criticism/Cultural Hermeneutics*, 2, 307–316.
- GUPTA, S. (2007). Autonomy, dependence, or display? The relationship between married women's earnings and housework. *Journal of Marriage and Family*, 69, 399–417.
- HAVERINEN, L. (1996). *Arjen hallinta kotitalouden toiminnan tavoitteena. Kotitalouden toiminnan filosofista ja teoreettista tarkastelua* (Tutkimuksia 164). Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos.
- HAVERINEN, L. & KORVELA, P. (1994a). Arjen hallinta kotitalousopetuksen tavoitteena. 1. osa. *Kotitalous*, 58(1), 14–17.
- HAVERINEN, L. & KORVELA, P. (1994b). Arjen hallinta kotitalousopetuksen tavoitteena. 2. osa. *Kotitalous*, 58(2), 24–27.
- HAVERINEN, L. & KORVELA, P. (2006). Voiko arkea hallita? Kotitaloustieteen näkökulma arkielämän tutkimukseen. *Teho* 3/2006, 14–17.
- HAVERINEN, L. & MARTIKAINEN, M. (2004). *Rakas lapsi – ei! Kodin kasvattava vuorovaikutus* (Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 14). Helsingin yliopisto.
- HEIDEGGER, M. (1962). *Being and time*. Boston: Beacon Press.
- HEINONEN, V. (1998). *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa* (Bibliotheca historica 33). Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- HORELLI, L. (2012). Aikaurbanismi avuksi arjen hallintaan. *Hyvinvointikatsaus* 3/2012, 2–8.

- JALLINOJA, R. (1984). Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa E. Haavio-Mannila, R. Jallinoja & H. Strandell (toim.), *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja* (s. 37–110). Helsinki: WSOY.
- JALLINOJA, R. (1985). *Johdatus perhesosiologiaan*. Helsinki: WSOY.
- JALLINOJA, R. (2006). *Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- JANHONEN-ABRUQUAH, H. (toim.) (2009). *Kodin arki* (Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 19). Helsingin yliopisto.
- JOKINEN, E. (2005). *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- JONSSON, M. (2006). *Perhetyö, arki ja sekvenssit. Raportti Arki Haltuun kehittämishankeesta*. Opinnäytetyö, ylempi AMK-tutkinto. Järvenpää: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- KISER, L.J., BENNET, L., HESTON, J. & PAAVOLA, M. (2005) Family ritual and routine: Comparison of Clinical and Non-Clinical Families. *Journal of Child and Family Studies*, 14(3), 357–372.
- KORVELA, P. (2003). *Yhdessä ja erikseen – perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka* (Tutkimuksia 128). Helsinki: Stakes.
- KORVELA, P. (2011). Arki, päivärhythmi ja sekvenssit: Miten käsitteellistää arkea ja kotia? Teoksessa S. Fägel, M. Jonsson, P. Korvela & A. Kupiainen (toim.), *Arki Haltuun – sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 219–223). Helsinki: Väestöliitto.
- KORVELA, P., HOLMBERG, M., KUPIAINEN, A. & JONSSON, M. (2009). Ajelehtivasta ankkuroituun arkeen – Arkirytmien muuttamisen tutkiminen perhetyössä sekvenssikartta -menetelmällä. Teoksessa H. Janhonen-Abuquah (toim.), *Kodin arki* (s. 103–119) (Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 19). Helsingin yliopisto.
- KORVELA, P. & KESKINEN, H. (2008). From surviving to reconciling home and work – an activity-theoretical study on the changing everyday life of families. Teoksessa T. Tuomi-Gröhn (toim.), *Reinventing art of everyday making* (s. 241–270). Bern: Peter Lang.
- KORVELA, P. & RÖNKÄ, A. (2014). Arkielämä näkökulmana perheeseen. Teoksessa R. Jallinoja, K. Jokinen & H. Hurme (toim.), *Perhetutkimuksen suuntauksia* (s. 192–214). Helsinki: Gaudeamus.
- KOZULIN, A. (2003). Psychological tools and mediated learning. Teoksessa A. Kozulin, B. Gindis, V.V. Ageyev & S.M. Miller (toim.), *Vygotsky's educational theory in cultural context*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KYRÖNLAMPI-KYLMÄNEN, T. (2007). *Arki lapsen kokemana – Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus* (Acta Universitatis Lapponiensis 111). Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- LAMMI-TASKULA, J. (2007). *Parental leave for fathers? Gendered conceptions and practices in families with young children in Finland* (Research report 166). Helsinki: STAKES.
- LARSEN, G. (2006). Why megatrends matter? Copenhagen Institute for Future Studies. *Future orientation* 5/2006, 8–13. Haettu 11.11. 2013 osoitteesta <http://www.cifs.dk/doc/framtidorientering/fo-2006-05-en.pdf>
- LAVE, J., MURTOUGH, T. & DE DA ROCHE, O. (1984). The dialectic of arithmetic in grocery shopping. Teoksessa B. Rogoff & J. Lave (toim.), *Everyday cognition: Its development in social context*. London: Harvard University Press.
- LEFEBVRE, H. (1991). *Critique of everyday life*. Libdin: Verso.
- LEFEBVRE, H. (2000/1971). *Everyday life in the modern world*. London: Athone Press.
- LEONT'EV, A.N. (1978). *Activity, consciousness and personality*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- MALINEN, K. (2011). *Parisuhde pikkulapsiperheessä* (Jyväskylä studies in education, psychology and social research 426). Jyväskylän yliopisto.
- MALLON, R. (2008). Naturalistic approaches to Social Construction. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Stanford University. Haettu 2.7.2014 osoitteesta <http://stanford.library.usyd.edu.au/entries/social-construction-naturalistic/>
- MASON, J. & MUIR, S. (2013) Conjuring up traditions: atmospheres, eras and family christmases. *The Sociological Review*, 61, 607–629.
- MERLEAU-PONTY, M. (2002). *Phenomenology of Perception* (käännös C. Smith). London: Routledge. (Alkuperäisteos 1945.)
- MERLEAU-PONTY, M. (2012). *Filosofisia kirjoituksia*. Helsinki: Nemo.

- MINNOTTE, K. L., STEVENS, D., PEDERSEN, M., MICHAEL, C. & KIGER, G. (2007). Emotion-work performance among dual-earner couples: Testing four theoretical perspectives. *Journal of Family Issues*, 28, 773–793.
- MÄÄTTÄ, P. (1999). *Perhe asiantuntijana*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- OCHS, E. & T. KREMER-SADLIK (toim.) (2013), *Fast-forward family. Home, work, and relationships in middle-class America*. Berkeley: University of California Press.
- PAAJANEN, P. (2007). *Perhebarometri 2007. Mikä on minun perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997* (Väestöntutkimuslaitoksen katsauksia E30/1997). Helsinki: Väestöliitto.
- PENDERGAST, D., MACGREGOR, S. L. T. & TURKKI, K. (toim.) (2012). *Creating home economics futures: The next 100 years* (s. 1–11). Bowen Hills Olds: Australian Academic Press.
- PRATT, M. W. & FIESE, B. H. (2004). *Family Stories and the Life Course: Across Time and Generations*. Taylor & Francis.
- PRICE, S., P. MCKENRY & M.- J. MURPHY (toim.) (2000). *Families across time – A Life Course Perspective*. Oxford University Press.
- PÄÄKKÖNEN, H. (2012). Ajankäyttö on kansainvälisesti laajeneva tutkimusala. *Hyvinvointikat-saus* 3, 75–77.
- RESNICK, L. B. (1987). Learning in school and out. *Educational Researcher*, 17 (9), 13–20.
- ROGOFF, B. & LAVE, J. (toim.) (1984). *Everyday cognition: Its development in social context*. London: Harvard University Press.
- RÖNKÄ, A. & KORVELA, P. (2009). Everyday family life: Dimensions, approaches and current chal-lenges. *Journal of Family Theory and Review*, 1, 87–102.
- RÖNKÄ, A., MALINEN, K. & LÄMSÄ, T. (toim.) (2009), *Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puoli-sona vaihtelevassa arjessa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- SALLINEN, M., RÖNKÄ, A., KINNUNEN, U. & KOKKA, K. (2007). Trajectories of depressive mood in adolescents: Does parental work or parent-adolescent relationship matter? A follow-up study through junior high school in Finland. *International Journal of Behavioral Develop-ment*, 31, 181–190.
- SALMI, M. (1991a). *Ansiotyö kotona – toiveuni vai painajainen? Kotiansiotyö Suomessa työnteki-jän arkipäivän kannalta* (Sosiologian laitoksen tutkimuksia 225). Helsingin yliopisto.
- SALMI, M. (1991b). Ajatteletko arkena? Arkielämä ja tietoisien toiminnan mahdollisuus. *Sosiolo-gia* 4, 237–249.
- SALMI, M. (2004). Arkielämä kokoaa yhteen työn ja perheen. Teoksessa M. Salmi & J. Lam-mi-Taskula (toim.), *Puhelin, mummo vai joustava työaika. Työn ja perheen yhdistämisen arkea* (s. 11–27). Helsinki: Stakes.
- SALMI, M. & LAMMI-TASKULA J. (toim.) (2004). *Puhelin, mummo vai joustava työaika. Työn ja per-heen yhdistämisen arkea*. Helsinki: Stakes.
- SHOVE, E., PANTZAR, M. & WATSON, M. (2012). *The dynamics of social practice. Everyday life and how it changes*. London: Sage.
- STM (2008). *Varhaiskasvatus vuoteen 2020. Varhaiskasvatuksen neuvottelukunnan loppuraportti* (Sosiaali- ja terveystieteiden selvityksiä 2007:72). Helsinki. Haettu 28.11.2013 osoitteesta http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-4044.pdf&title
- SUME, H. (2008). *Perheen pyörteinen arki. Sisäkorvaistutetta käyttävän lapsen matka kouluun* (Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 334). Jyväskylän yliopisto.
- Tilastokeskus (2012). *Perheet 2011. Tilastokeskus: Suomen virallinen tilasto (SVT) Väestö 2012*. Haettu 11.11. 2013 osoitteesta http://tilastokeskus.fi/til/perh/2011/perh_2011_2012-05-25fi.pdf
- TUOMI-GRÖHN, T. (2008). (toim.), *Reinventing art of everyday making*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- TURKKI, K. (1999). Kotitalousopetus tienhaarassa – teknisistä taidoista kohti arjen hallintaa (Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 2). Helsingin yliopisto.
- TÖRRÖNEN, M. (2012). *Onni on joka päivä. Lapsiperheen arki ja hyvinvointi*. Helsinki: Gaudeamus.

- VAARANEN, H. (2006). Kevytsuhde nuorten aikuisten parisuhteen muotona. *Nuorisotutkimus* 4/2006.
- VARJONEN, J. (1991). "Vie mennessäs, tuo tullessas". *Samanaikaisuus kotitalouden toiminoissa* (Kodin taloustieteen laitoksen julkaisuja 2). Helsingin yliopisto.
- VARJONEN, J. & AALTO, K. (2005). Kotitaloustuotannon pitkä marssi tilastoihin. Teoksessa J. Leskinen, H. Hallman, M. Isoniemi, L. Perälä, T. Pohjoisaho, E. Pylvänäinen (toim.), *Vox con-sumptoris - kuluttajan ääni* (Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2005) (s. 1–22). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- VYGOTSKY, L.S. (1978). *Mind in society*. Cambridge: Harva.
- VYGOTSKY, L. S. (1981). The genesis of higher mental functions. Teoksessa J. W. Wertsch (toim.), *The concept of activity in Soviet psychology* (s. 189–240). Armonk, NY: Sharpe.
- VYGOTSKY, L. S. (1987). *Thinking and speech*. New York: Plenum.
- WERTSCH, J. W., P. DEL RIO & A. ALVAREZ (toim.) (1995). *Sociocultural studies of mind*. Cambridge: Cambridge University Press.

II

Arjen rytmien kollektiiviset muutokset elämänvaiheiden siirtymissä

Arjen kollektiiviset rytmit tutkimuksen kohteena

Kristiina Aalto & Johanna Varjonen

1 Johdanto

Tässä luvussa tutkitaan arjen rytmejä käyttäen hyväksi ajankäyttöaineistoja. Tavoitteena on hahmottaa ja kuvata päivärytmiä käsitteellisesti ja määrällisesti. Rytmien tutkiminen kvantitatiivisilla empiirisillä aineistoilla on verrattain uutta, eikä siihen ole kovin monia esikuvia. Tässä luvussa pohdimme, mitä rytmit ovat, miten niitä on tutkimuskirjallisuudessa käsitelty ja miten niitä voidaan tutkia. Erityisesti pohdimme sitä, milloin voidaan puhua tietyn väestöryhmän kollektiivisista eli yhteisistä rytmeistä. Kuvaamme kehittämiämme kuvausmenetelmiä ja kollektiivisuuden luokitusta. Kuvaamme lisäksi ne ajankäyttöaineistot, joihin rytmianalyysimme perustuvat, ja tarkastelemme suomalaisten ajankäytön muutoksia viimeisten 30 vuoden aikana.

Seuraavissa luvuissa tarkastelemme elämänkaaren siirtymävaiheen rytmejä. Kristiina Aalto tutkii rytmejä lapsiperheen elämän muutoskohdissa ja Johanna Varjonen eläkkeelle siirtymisen aiheuttamia muutoksia. Molemmat luvut käsittelevät lisäksi muutosta ajassa eli muutosta vuosien 1979 ja 2009 välillä.

2 Arjen rytmit ja niiden tutkiminen

2.1 Arjen toiminnot ja rytmit tutkimuskirjallisuudessa

Kirjallisuudessa arkeen liitetään toistuvuus ja rutiininomaisuus. Käsillä olevan kirjan johdantoluvussa (Korvela & Tuomi-Gröhn) päivärytmit määritellään päivän toimien rytmittymiseksi toisiaan loogisesti seuraaviksi jaksoiksi, sekvensseiksi. Rytmittyminen muodostaa arkipäivän tukena toimivan säännönmukaisen rakenteen. Säännönmukaisuus tuo elämään turvallisuutta, joka esimerkiksi pienille lapsille on tärkeää. Rutiinit määritellään automatisoituneiksi prosesseiksi, jotka eivät vaadi ajattelukapasiteettia ja vapauttavat näin resursseja mielen muihin toimintoihin. Päivän rutiinien ja toimintojen ajallinen järjestäytyminen luo rytmin, joka toistuessaan automatisoituu rutiinien tapaan. (Tuomi-Gröhn, 2008; McGregor, 2012.)

Rytmit ja rutiinit ovat jokapäiväisessä elämässä käytettäviä sanoja, joiden sisältö määrittäytyy käyttäjän omasta arkiymmärryksestä käsin. Rytmit ja rutiinit ovat kiinnostaneet myös eri tieteenalojen tutkijoita, jotka ovat lähestyneet niitä erilaisista teoreettisista viitekehyksistä. Kuluttajaekonomian professori Heinonen (2012) kuvaa niitä ”keskeisiksi arjen käytännöiksi” ja sanoo, että ”toiminta muuttuu rutiiniksi, kun se sujuu itsestään”. Tämäntyyppinen määrittely luo helposti mielikuvan rutiineista tylsinä ja mielenkiinnottomina, mikä onkin korostunut erityisesti modernin sosiologian piirissä. Modernin sosiologian näkemyksen mukaan syklistyys ja toisto edustivat perinteistä, vanhanaikaista elämäntapaa. Sen sijaan edistykseen liittyi teollistumisen ajan käsitys lineaarisesta, paikasta riippumattomasta ajasta, jota mitataan kellolla ja kalenterilla ja jonka mukaan myös sosiaalinen elämä järjestyy. (esim. Giddens, 1990, s. 17–19, 37–39, 102–104; Felski, 1999, s. 18–19.)

Arki on näyttäytynyt varsin erilaisena miehille ja naisille aina 1950-luvun puoliväliin asti. Felski taustoittaa modernin sosiologian premisseillä feministisiä pohdintojaan arjesta ja rutiineista. Hänen mielestään arjen määrittelyssä on kolme avainnäkökohtaa: aika, tila ja tottumus. Felskin pohdinnoissa ajallisuus liittyy toistoon, tilallisesti arki ankkuroituu kotiin ja arjen kokemisen tunnuspiirre on tottumus. Tässä kohtaa tulee kuvaan sukupuoli. Moderni, lineaarinen, on liitetty maskuliinisuuteen, naiset kiinnittyvät toistoon ja syklistyteen. Felski siteeraa Simone de Beauvoirin väitettä, että koska nainen takertuu rutiiniin, ajalla ja tulevaisuudella ei ole hänelle mitään uutta tarjottavaa, ei mitään uutta luovaa. Koska hän on tuomittu toistoon, toisto on merkki naisten orjuuttamisesta tavallisuuteen. (Felski, 1999, s. 19–20.) Feminismi on perinteisesti pitänyt itseään arkielämän politiikkana. Se on näyttänyt, miten monet itsestään selvinä pidetyt toiminnot, keskustelu ja kotityöt, vahvistavat patriarkaalisia normeja. Valta-dimensio on vahvasti läsnä feministisessä ajattelussa. Toisaalta arkea on myös pidetty selvästi naisten sfäärinä, jolla sellaisenaan on arvoa. Suhtautuminen arkeen on siten ambivalentti, mistä johtuu, että arki on pitkään ollut intensiivisten ja ristiriitaisten tutkimusten lähde. Felski korostaa, että vaikka arki kantaa mukanaan monia kerroksia ja merkityksiä, se ei ole pelkästään feminiininen. Myös miehet elävät toistuvaa, jokapäiväistä arkea. Jatkuvuus ja rutiinit ovat välttämättömiä jokaisen lapsen kehittymiselle, ja ne pysyvät tärkeinä myös aikuisena. Toisto on yksi tavoista, joiden avulla jäsenämme maailmaa ja ympäristöämme ja pidämme kaaoksen poissa. Se on avaintekijä identiteetin muodostumisessa. Yksinkertaisesti: toisto tekee meistä sen, mitä olemme. (Felski, 1999, s. 31.) Sosiologiassa rutiinien onkin nähty kuvastavan luokkien välistä vallanjakoa ja erottautumista kulu-tustyylien ilmentyminä. (Bourdieu, 1984; Warde, 2005.)

Arjen toimintoja tutkivassa projektissa arkielämä ymmärretään sosiaalisten rakenteiden ja päivittäisten toimintojen välisenä vuorovaikutuksena, joka muodostaa pohjan sekä toimintojen vakaudelle että niiden muu-

tokselle. ”Everyday life includes the continuing flow between the structural level and the everyday life, [with this flow being] the basis of both stability and change” (Lefebvre, 2000/1971, s. 31, viitattu lähteessä Tuomi-Gröhn, 2008, s. 10). Arkea filosofisesta ja käsitteellisestä näkökulmasta tarkastelevat tutkijat pyrkivät tekemään selvän eron kotitalouden toimintoihin. Esi-merkiksi Felskin (1999) mielestä arkea ei voi käsitteellistää toimintojen tai ajan mittaamisen keinoin, koska arki on syklistä, toistuvaa, kompleksista, paljon erilaisia päätöksiä vaativaa ja täynnä erilaisia merkityksiä. Näin varmasti on, mutta mielestämme arjen toistuvuutta on mahdollista kuvata toimintojen ajoitukseen perustuvilla aineistoilla, ja tässä luvussa me pyrimmekin analysoimaan arjen rytmisyyttä.

Kotitalouden voimavarojen hallinnan teoriassa rutiinit käsitetään osaksi arjen sujumisen suunnittelua. Ne ovat toistuvassa käytössä olevia suunnitelmia, jotka ovat käytössä muovautuneet tarkoituksenmukaisiksi ja toimiviksi. (Deacon & Firebaugh, 1988, s. 81–83; von Schweitzer, 1993, s. 19–21.) Teoriassa ihminen käsitetään tietoiseksi toimijaksi, joka pyrkii asettamiinsa tavoitteisiin. Tavoitteiden asettamisessa ja toiminnassa on olennaista vuorovaikutus ympäröivien yhteisöjen kanssa. Perheitä ja kotitalouksia voidaan tarkastella sen mukaan, miten rutiinistuneet suunnitelmat toimivat osana arkea. Käsitteellisesti voidaan erottaa taloudet (perheet, yksilöt), joissa pitäydytään tiukasti kerran hyväksi havaituissa suunnitelmissa (morfostaattiset), taloudet, joissa suunnitelmia (rutiineja) muokataan joustavasti tilanteen mukaan (morfogeeniset), ja kolmanneksi taloudet, joissa toimitaan spontaanisti ilman mitään rutiineja (toiminta sattumanvaraista, ennalta arvaamatonta). Aiemmissä tutkimuksissa käytetty nimitys ajelehtiva arki on nähdäksemme hyvin lähellä viimeksi mainittua (ks. Sekki & Korvela, tämä teos).

2.2 Käytäntöteoria

Käytäntöteoria (theory of practice) tuo toisenlaisen lähestymistavan rutiineihin ja toistoon. Se ottaa tarkastelun kohteeksi ensi sijassa käyttäytymisen eli käytännöt toimijoiden sijaan. Teoria on lupaava tulkintakehys omalle tutkimuksellemme arjen kollektiivisista rytmeistä. Käytännöllä tarkoitetaan rutiinityyppistä käyttäytymistä: tapaa, jolla kehoa liikutetaan, tavoitteita asetetaan ja tavoitellaan, asioita kuvataan tai maailmaa ymmärretään. Käytäntö sisältää ytimen, johon liittyy useita toisiinsa yhteydessä olevia tai yhteen kietoutuneita elementtejä. Käytäntöä voidaan havainnollisesti kuvata myös muottina, joka voidaan täyttää lukuisilla yksittäisillä toiminnoilla, eikä vain toiminnoilla, vaan myös tavoilla ymmärtää, osata ja toivoa. (Reckwitz, 2002, s. 250, viitattu lähteessä Warde, 2005 ja myös lähteessä Shove, Pantzar & Watson, 2012.)

Käytäntöteoriassa keskeinen käsite on *käytäntö* (practice). Käytäntö on lähellä ajankäyttötutkimuksissa käytettyä toiminnon käsitettä. Käytännöt

koostuvat suorituksista, joita joissakin yhteyksissä voidaan kutsua myös toiminnoiksi. Käytännössä voi olla useita toimintoja liittyneenä yhteen, peräkkäin tai toisiinsa lomittuneena, ja ne suoritetaan tietyssä järjestyksessä ja tiettyyn aikaan. Käytäntöön liittyy oletus toistuvuudesta. Esimerkiksi aamupalan syöminen on käytäntö, johon liittyy useita toimintoja: aamupalan valmistus tietyssä järjestyksessä, lehden luku tai tv:n katsominen ja syöminen samaan aikaan. Käytäntö toistuu päivittäin. Käytäntöteoriassa käytetään yleisesti käytäntö-käsitettä silloinkin, kun on kyseessä vain yksi toiminto, mutta halutaan korostaa sen toistuvaa luonnetta (esim. Southerton, 2006).

Käytännöt liittyvät läheisesti rytmeihin. Arjen rytmeiksi voidaan kutsua arjessa esiintyvää ajallista säännönmukaisuutta, joka näkyy esimerkiksi päivärytmeinä, viikko-, kuukausi- ja vuosirytmienä. Rytmit ovat siten ajallisesti järjestyneitä käytäntöjä. (Southerton, 2006; Pantzar, 2011.)

Käytäntöteoriaa kehittäneet Shove ym. (2012) pureutuvat oivallisesti siihen, mitä käytännöt ovat, mistä elementeistä ne muodostuvat ja miten niiden elinkaari muodostuu. Käytännöt muodostuvat kirjoittajien mukaan kolmesta elementistä: materiaalisista tuotteista, taidoista ja kyvyistä (osaamisesta) sekä symbolisista merkityksistä. Käytäntö muodostuu, kun näiden elementtien välille muodostuu yhteys. Käytäntö kuolee, kun nämä yhteydet syystä tai toisesta purkautuvat. Hyvä esimerkki välttämättömistä yhteyksistä on sanomalehden luku aamupalan yhteydessä, mikä edellyttää riittävän suurta keittiön pöytää, sanomalehden jakelua aamulla ja aamupalan rutiininomaista syömistä (Pantzar, 2011). Yhteiskunnan infrastruktuuri (liikenneväylät, palvelujen tarjonta, koulujen lukukaudet ja lomat ym.) ja sen muutokset vaikuttavat linkkien muodostumiseen ja hajoamiseen. Käytännöt voivat siirtyä maanosasta toiseen, jos tulomaasta löytyvät tarvittavat artefaktit, osaaminen ja käytännön symboliset merkitykset. Sähköpostin käyttö tai sosiaalisen median laajentuminen ovat esimerkkejä käytäntöjen siirtymistä. Sähköiset verkot ja älypuhelimet ovat artefakteja, lisäksi tarvitaan taidot niiden käyttämiseksi ja symbolinen merkitys, joka voi olla vaikka nopean viestittelyn kokeminen tärkeänä. Sosiaaliset rytmit muuttuvat ja kehittyvät. Tutkimuksemme kohteena olevat *kollektiiviset rytmit* ovat eräänlaisia yhteisten käytäntöjen ilmauksia tai konkreettistumia. Kun riittävän moni yksilö vaikkapa syö tai katsoo televisiota samaan aikaan, se on ilmaus yhteisestä käytännöstä.

Koska käytännöt muodostuvat toimintokimpuista, on kiinnitettävä huomiota siihen, mitkä aikaan ja toimintoon liittyvät ominaisuudet vaikuttavat toimintojen järjestymiseen käytännöksi. Ajan ulottuvuuksista *toistuvuus* liittyy rytmiin, *tempo* sen nopeuteen tai intensiivisyyteen, *ajoittaminen* toimintojen synkronointiin tai keskinäiseen yhteensovittamiseen, *kesto* toiminnon pituuteen ja *sekvenssi* tapahtumien järjestykseen. (Steidl & Bratton, 1968; Fine, 1996, s. 55, viitattu lähteessä Southerton, 2006). Näitä ulottuvuuksia on sovellettu tutkittaessa kompleksisten kotityön toiminto-

ketjujen yhteensovittamista erityisesti silloin, kun useita tehtäviä kuljetaan rinnakkain. Tällöin olennaisia ovat toimintojen kestot, aktiiviset toimintojaksot, hiljaiset jaksot eli potentiaaliset odotusajat ja niiden ajoittuminen. Toimintojärjestelmän analyysin tavoitteena on kehittää toimintatapoja niin, että saadaan tehtävät sujumaan ilman, että ne kasautuisivat hallitsemattomiksi tilanteiksi (Steidl & Bratton, 1968).

Southerton (2006) tutki ajan erilaisten ulottuvuuksien suhdetta arkielämässä ja niiden vaikutusta arjen kokemiseen. Aineisto koostui 27 puolistrukturoidusta henkilöhaastattelusta. Tutkimus osoitti, että arjen käytännöt koordinoidaan kiinteiden tapahtumien ympärille, joihin tavallisesti osallistuu myös ulkopuolisia henkilöitä (esimerkiksi läsnäolo oppitunnilla tai jalkapalloharjoitukset). Kiinteitä tapahtumia kutsutaan myös aikaan sidotuiksi toiminnoiksi. Kiinteiden tapahtumien ympärille sijoittuvat ne toiminnot, jotka ovat siirreltävässä, mutta toimintojen looginen järjestys vaatii niille kiinteän tapahtuman lähelle tulevaa paikkaa. Esimerkiksi ruokailun ajankohta voi joustaa, mutta sitä ennen on valmistettava ruokaa ja ehkä käytävä kaupassa hankkimassa aineksia tai valmisruokaa. On myös käytäntöjä, joita voidaan kuvata ajantäytteeksi, ja ne sijoitetaan päivän tyhjiin väleihin. Niitä ovat esimerkiksi lepäily, kirjan lukeminen tai television katselu odoteltaessa lapsenlapsen päiväkodista hakemisen ajankohtaa. Vaikka käytäntöteoria keskittyykin käytäntöihin eikä yksilöihin, on kuitenkin tärkeää ottaa huomioon sosiodemografiset rajoitukset, jotka vaikuttavat käytäntöjen muodostumiseen ja siihen, miten ne koetaan. Southertonin mielestä tärkeimmät erot perustuvat sukupuoleen, ikään, elinvaiheeseen ja koulutukseen. Rajoitukset liittyvät paikkaan, koulujen ja työpaikkojen sijaintiin, paikallisiin palveluihin ja sosiaalisiin verkostoihin. Yhteiskunnan rakenteet vaikuttavat siten arkielämän sääntöihin ja rutineihin, mutta käytäntöjä muokkaa kuitenkin arjen toiminnan ja yhteiskunnan rakenteiden vuorovaikutus (Giddens, 1984). Pienten lasten äidit esimerkiksi pitivät tärkeimpänä velvollisuutenaan lastenhoitoa, ja käytännöt pyörivät tämän tehtävän ympärillä. Korkeasti koulutetuilla näytti olevan orientaatio kulttuurisiin kokemuksiin ja uutuuksiin, spontaaniuteen ja itsensä toteuttamiseen. Vähän koulutetut suosivat tuttuja kulttuurisia käytäntöjä, kuten perinteisten ruokien syömistä perinteisinä ajankohtina. (Southerton, 2006.)

Käytäntöteoria nostaa tutkimuskohteeksi sellaisia kysymyksiä kuin millaiset käytännöt ovat relevantteja, millaisiin käytäntöihin ihmiset kiinnittyvät ja millaisia ovat käytäntöjen yhdistelmät sekä minkä asteista sitoutumista esiintyy erilaisissa käytännöissä. Lisäksi se tarkastelee sitä, miten käytännöt muuttuvat ja kehittyvät. (Warde, 2005.) Oman tutkimuksemme kiinnostuksen kohteet ovat varsin lähellä edellä mainittuja. Tavoitteenamme on identifioida kollektiivisia rytmejä, jotka ovat samaan aikaan päivässä järjestyneitä käytäntöjä. Emme varsinaisesti pääse käsiksi siihen, miten rytmit ovat muodostuneet, koska aineistomme kuvaa jo muodos-

tuneita käytäntöjä. Kuvaamme toimintojen kestoja, sekvenssejä ja toistuvuutta, ei yksilön vaan tarkastelumme kohteena olevien väestöryhmien tasolla, koska tavoitteenamme on löytää niiden toiminnoissa esiintyvät kollektiiviset rytmit. Omassa tutkimuksessamme käsittelemme miesten ja naisten toimintojen ja rytmien eroja (vrt. Felski, 1999), sivuamme hiukan koulutuksen vaikutusta rytmeihin sekä eri elinvaiheiden välisiä eroja. Koetamme valaista rytmien ja yhteiskunnan rakenteiden muutosta analyysillämme, jotka perustuvat kolmen vuosikymmenen ajalta koottuihin aineistoihin.

2.3 Ajankäyttötutkimus arjen kuvaajana

Ajankäyttötutkimusten yleistyminen noin 40 vuotta sitten toi havainnollisesti näkyväksi ihmisten arjen toiminnot paljastaen, mihin ja miten paljon ihmiset käyttivät aikaansa päivittäin. Ennen kaikkea paljastuivat miesten ja naisten sekä eri elämäntilanteessa elävien ajankäytön erot erityisesti kotitöissä ja ansiotyössä (esim. Eurostat, 2004; Niemi & Pääkkönen, 2001; Pääkkönen & Hanifi, 2011). Ajankäyttöaineistojen avulla onkin tutkittu esimerkiksi palkkatyön, palkattoman työn ja vapaa-ajan määrien eroja ja niihin vaikuttavia tekijöitä.

Ajankäyttötutkimusten suosion taustalla on paitsi tulosten arjenmakuisuus myös mahdollisuus kansainvälisiin vertailuihin. Menetelmiä on harmonisoitu 1960-luvulta lähtien, ja nykyisin parissakymmenessä Euroopan maassa tehdään vertailukelpoisia ajankäyttötutkimuksia noin kymmenen vuoden välein (Pääkkönen, 2012). Harmonisoinnin kohteena ovat erityisesti olleet aineistonkeruumenetelmä ja toimintoluokitus (Eurostat, 2009). Suomessa Tilastokeskus teki neljännen kansallisesti edustavan ajankäyttötutkimuksensa vuonna 2009–2010 (Pääkkönen & Hanifi, 2011).

Ajankäytön luokituksilla on merkittävä rooli siinä, millaiseksi kuva arjesta muodostuu: mitkä ovat ne toiminnot, jotka saavat oman luokan ja nimen. Nimet ovat alusta asti kuvanneet toimintojen funktiota: ansiotyö, lepo, ruokailu, lastenhoito ja niin edelleen. Yksi ajankäyttötutkimusten suosion syy lieneekin se, että luokitus kuvaa arkea helposti ymmärrettävällä ja omakohtaisiin kokemuksiin yhdistyvällä tavalla. Kuvaus on samalla neutraalia ja objektiivista.

Norjalainen tutkija Dagfinn Ås (1978) kuvaa luokitusten teoreettista perustaa. Hänen kiinnostuksensa kohteena on ollut erityisesti vapaa-aika, mistä syystä onkin luontevaa, että keskeisinä käsitteinä luokituksessa ovat valinnan vapaus ja subjektiiviset tuntemukset (Ås, 1978). Valinnan vapaus tässä yhteydessä sisältää toisaalta vapauden valita se, mitä toimintoja yksilö haluaa tehdä, ja toisaalta vapauden valita toimintojen ajoitus. Toinen peruskäsite liittyy tuotantoon. Toiminnot jaotellaan taloudellisesti tuotaviin ja sellaisiin, jotka eivät ole taloudellisessa mielessä tuottavia. Ensin mainitut voidaan nähdä välineellisinä (instrumentaalisina) toimintoina

(palkkatyö, palkaton työ), jotka mahdollistavat varsinaisia tarpeitamme tyydyttävät (ekspressiiviset) toiminnot (lepo, ruokailu, vapaa-aika). Ajankäyttöaineistoja käytetäänkin usein analyyseissä, joissa aika jaotellaan tuottavaan työhön ja vapaa-aikaan.

Ås (1978) hahmottaa neljänlaista aikaa, joihin sisältyy hierarkia dimensioilla rajoitettu-vapaa. *Välttämätön aika* on aikaa, joka tarvitaan biologisten perustarpeiden tyydyttämiseen ja fyysisen kehon toimintakykyisenä pitämiseen: nukkuminen, syöminen, hygienian ylläpito. *Sopimukseen perustuva aika* liittyy sitoviin sopimukseen, joissa lupaudutaan tekemään tietty aika tai määrä työtä työnantajalle tai on sitouduttu koulutukseen. Ajasta tai tehtävistä poikkeamia säätelevät esimerkiksi työehtosopimukset. Kolmas aika kuvaa tehtäviä ja toimintoja, joihin *olemme sitoutuneet*. Lasten tai lemmikkien hoito, samoin kuin kotityöt ja esimerkiksi naapurin tai ystävän säännöllinen auttaminen ovat tehtäviä, joihin velvoittavat aiemmat päätöksemme ja lupauksemme. *Vapaa-aika* on vapaata sekä toimintojen että niiden ajoituksen suhteen. Se määrittyy usein jäännöksenä (residuaalina): jollei toiminto sovi mihinkään edellä mainituista, se on vapaa-aikaa. Vapaa-aika voitaisiin määritellä myös selvittämällä, mitkä toiminnot koetaan vapaa-ajaksi. Raja ansiotyön tai joidenkin kotitöiden ja vapaa-ajan välillä saattaa olla häilyvä. Michelson (2011) on tutkimuksissaan päätenyt siihen, että subjektiivisia tuntemuksia voidaan parhaiten saada esiin täydentävillä kysymyksillä. Uusimmissa ajankäyttötutkimuksissa onkin lisätty eri toimintoihin liittyvistä subjektiivisista tuntemuksista haastattelukysymyksiä, joita hyödynnetään myös tässä tutkimuksessa (esim. kokeeko kiirettä tai liikaa vastuuta kotitöistä).

Ajankäyttöaineistoja hyödynnetään laajassa kirjossa erilaisia tutkimuksia Suomessa ja kansainvälisesti, joten kirjallisuutta on runsaasti (ks. esim. Oinas, 2010 ja Pääkkönen, 2010, kirjallisuuskatsaukset). Tässä artikkelissa päähuomiomme on rytmien problematiikassa, joten emme katsoneet tarkoituksenmukaiseksi esitellä ajankäyttöaineistoja hyödyntävää tutkimuskirjallisuutta edellä esitettyjä perusteita enempää. Seuraavassa keskitytään suomalaisten ajankäyttötutkimusten ja niiden tulosten esittelyyn.

2.4 Ajankäytön muutokset koko väestöllä

Suomessa Tilastokeskus on tehnyt nykymuotoisia, keskenään vertailukelpoisia ajankäyttötutkimuksia jo neljä kertaa, noin kymmenen vuoden välein (1979, 1987, 1999 ja 2009). Ajankäyttötutkimukset ovat otostutkimuksia, joissa kukin osallistuja pitää tarkkaa päiväkirjaa toiminnoistaan kahden vuorokauden ajan. Aineistot edustavat yli 10-vuotiasta väestöä, ja kolme viimeisintä aineistoa kuvaavat koko vuoden keskimääräistä ajankäyttöä, mutta vuoden 1979 aineisto kuvaa vain syys-marraskuun ajankäyttöä.

Pääkkönen ja Hanifi (2011) ovat ajankäyttötutkimusten pohjalta vertailleet koko väestön ajankäytön muutoksia viimeisten 30 vuoden aikana. He

ovat havainneet koko väestön keskimääräisen ajankäytön muuttuvan hitaasti. Selkein muutos 2000-luvulla on ollut taloudellisen taantuman aiheuttama ansiotyön väheneminen ja vapaa-ajan määrän kasvu. Erityisesti miesten työaika on lyhentynyt. Nukkumiseen ja kotitöihin käytetty aika on pysynyt pääosin ennallaan.

Miesten ja naisten merkittävin ajankäytön ero liittyy edelleen kotitöiden tekemiseen (Pääkkönen & Hanifi, 2011). Naisten kotityöaika on huomattavasti pidempi kuin miesten, mutta erot ovat kaventuneet viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana. Naisilla kotityöaika on vähentynyt vuodesta 1979 noin 15 minuuttia, kun taas miehillä se on pidentynyt yli 20 minuuttia. Koko väestöllä kotitöiden määrä on keskimäärin pysynyt lähes ennallaan. Kun sopimuksiin ja sitoumuksiin perustuva aika eli ansiotyö- ja kotityöaika lasketaan yhteen, saadaan kokonaistyöaika. Niin miesten kuin naistenkin kokonaistyöaika on keskimäärin lyhentynyt. (Pääkkönen & Hanifi, 2011.)

Ajankäyttöä on syytä tarkastella myös väestöryhmittäin, sillä koko väestön keskiarvo ei tuo esiin mahdollisia muutoksia esimerkiksi lapsiperheiden ajankäytössä. Ajankäytön muutoksia ja eroja tutkimuksen kohteena olevissa väestöryhmissä esitellään seuraavissa luvuissa.

3 Kollektiiviset rytmit

3.1 Kollektiivisten rytmien todentaminen

Keskeinen tavoitteemme on tutkia eri elämänvaiheiden kollektiivisia rytmejä edellä esiteltyjen empiiristen aineistojen avulla. Tutkimuksemme on aineistolähtöinen. Käytettävissämme on ajankäyttöaineisto, jossa mitataan erilaisiin yksilöityihin toimintoihin käytettyä aikaa 10 minuutin pituisin aikajaksoin, joita jatkossa kutsumme episodeiksi. Episodeista koostuvaa aineistoa kutsumme rytmiaineistoksi. Aineisto kertoo, mitä ihmiset tekevät, mutta ei sitä, miten tutkimukseen osallistuneet ovat tekemisensä kokeneet.

Kollektiivisten rytmien analyysissä meillä ei ollut juurikaan esikuvia, sillä kuten Heinonen (2012) totesi, rutiinien ja rytmien empiirinen tutkimus on varsin haastavaa. Biotieteissä käytettyä optimal matching -tekniikkaa on alettu soveltaa vuosituhannen vaihteen jälkeen myös sosiaali-tieteissä, aikataulujen tai tarkemmin sanoen toimintojaksojen yhdenmukaisuuksien tutkimisessa (Lesnard, 2004; Glorieux, Laurijssen, Minnen & van Tienhoven, 2010). Optimal matching -algoritmi mittaa eri yksilöiden toimintojaksojen ajallisia etäisyyksiä toisistaan laskemalla, kuinka monta operaatiota (muutosta) tarvitaan saattamaan kaksi aikataulua samanlaisiksi. Sekvenssianalyysissa jokaista yksilöllistä aikataulua verrataan kaikkiin muihin. Tulokseksi saadaan eroavuuksien matriisi, joka edelleen toimii aineistona klusterianalyysille. Tämä tuottaa lopulta erilaisia tyyppillisiä ai-

kataulumalleja. Suuria aineistoja käytettäessä optimal matching -tekniikka vaatii runsaasti parittaisia vertailuja ja tuottaa suuria eroavuusmatriiseja. (Lesnard, 2004; Glorieux ym., 2010.)

Kollektiivisia rytmejä onkin tutkittu lähinnä vain yksittäisten toimintojen osalta. Esimerkiksi Lesnard ja Kan (2010) ovat tutkineet palkkatyön ajoittumista ja belgialainen työryhmä (Glorieux, ym., 2010) on tyypitellyt vapaa-aikaa ja sen rytmejä hyödyntäen taustamuuttujina myös muiden toimintojen ajoittumista. Lisäksi Hamermesh (1999) on tutkinut palkkatyön ajoittumista eri ajankohtina ja Mertz, Hanglberg ja Rucha (2009) ostoksillakäyntiaikoja ja niihin vaikuttavia tekijöitä. Ellegård tutkimusryhmineen on tutkinut rytmejä kokonaisuudessaan (esim. Vrotsou, Ellegård & Cooper, 2009). He ovat kehittäneet harmonisoidusta ajankäyttötutkimuksesta poikkeavaa menetelmää, jolla voidaan kuvata toimintojen ajoittumista ja toimintopaikkaa yksilöittäin.

Analyysiä rakentaessamme olemme pohtineet, mitä kollektiiviset rytmit ovat, mistä ne muodostuvat ja mitä niiden muutos ilmentää. Pohdimme tutkimusryhmässä myös sitä, voidaanko kollektiiviseksi rytmeiksi kutsua vain koko väestön rytmejä vai voidaanko niin kutsua myös eri väestöryhmien rytmejä. Lesnard (2004) ja Glorieux ym. (2010) puhuvat kollektiivisista rytmeistä, vaikka ovat rajanneet tutkimustensa kohdejoukkoja. Tässä artikkelissa *kollektiivisilla rytmeillä* tarkoitamme sitä, että suuri osa ihmisistä tekee samoja asioita samaan aikaan päivästä eli käytännöt ovat järjestyneet ajallisesti samoihin kellonaikoihin. Nukkuminen on ehkä selvimminkin nähtävissä oleva kollektiivinen rytmi, jolle on tietenkin fysiologinen perusta. Mutta kun yhteiskunta kehittyy suuntaan, jossa toimintaa on 24 tuntia vuorokaudessa vuoden jokaisena päivänä, niin joidenkin on valvottava myös yöllä ympäri vuorokauden toimivien palveluiden tai tehtaiden vuoksi. Toisenlaisesta kollektiivisesta rytmistä esimerkin on esittänyt Pantzar (2011), jonka mukaan laskujen maksaminen verkkopankissa näyttää kasaantuvan sunnuntai-iltaan. Kollektiivisissa rytmeissä on siten kyse käytännöistä, jotka ovat tulosta yksilön ja yhteiskunnan rakenteiden yhteensovittamisesta.

Kuten ajankäyttö myös koko väestön päivärytmi on hieman muuttunut kolmen vuosikymmenen aikana. Pääkkönen ja Hanifi (2011) ovat todenneet sekä nukkumaan menon että heräämisen siirtyneen myöhäisemmäksi. Suurin muutos päivärytmissä tosin tapahtui jo 1980-luvulla. Heidän mukaansa arkipäivien nukkumisaika on pysynyt ennallaan, mutta lauantaisin ja sunnuntaisin nukutaan pidempään kuin 1980-luvun lopulla. Viikkorytmi puolestaan on muuttunut siten, että osa lauantain kotitöistä on siirtynyt sunnuntaille. Näin molempina viikonlopun päivinä on lähes yhtä paljon kotitöitä ja myös vapaa-ajan määrä lauantaina ja sunnuntaina on lähes yhtä suuri. (Pääkkönen & Hanifi, 2011.)

3.2 Kollektiivisten rytmien empiirinen analyysi

Käytössämme on neljä Tilastokeskuksen kokoamaa ajankäyttöaineistoa. Aineistoista vanhin, ajankäyttötutkimus vuodelta 1979, kerättiin ainoastaan syys-, loka- ja marraskuussa, ja otos muodostui 10–64-vuotiaista suomalaisista. Muissa aineistoissa (1987, 1999 ja 2009) ajankäyttötiedot on kerätty koko vuoden ajalta ja ne kohdistuivat 10 vuotta täyttäneeseen väestöön, myös yli 64-vuotiaisiin. Kahdessa vanhimmassa aineistossa kukin piti ajankäyttöpäiväkirjaa kahtena peräkkäisenä päivänä ja kahdessa viimeisimmässä kukin piti päiväkirjaa yhtenä arkipäivänä ja yhtenä viikonlopun päivänä. Aineiston tilastollisen edustavuuden varmistamiseksi Tilastokeskuksessa on määritetty kullekin havainnolle (tutkimuspäivälle) painokerroin, jolloin jokainen vuoden päivä tulee samalla painolla mukaan analyysiin (tarkemmin Väisänen, 2011). Käytimme päiväkirjapainoja kaikissa ajankäyttöanalyysissä.

Omassa tutkimuksessamme käytimme SPSS-ohjelmaa, jonka avulla tuotettiin tiedot siitä, miten monta prosenttia tarkastelun kohteena olevasta ryhmästä osallistui kuhunkin toimintoon tiettyinä kellonaikana. Sen jälkeen tiedot siirrettiin Excel-taulukoihin, joissa ne järjestettiin toiminnoittain ja episodeittain. Naisille, miehille, arkipäiville ja viikonlopun päiville tuotettiin eri taulukot. Emme nähneet mahdolliseksi käyttää optimal matching -tekniikkaa hyödyntävää sekvenssianalyysia. Käytössämme olevat tietotekniset resurssit olivat siihen riittämättömät.

Rytmiaineiston runsasta tietosisältöä on tiivistetty analysoinnin helpottamiseksi. Seuraamme vain vastaajien päätoiminnokseen ilmoittamia toimintoja, emme sitä, mitä he mahdollisesti ovat samanaikaisesti tehneet sivutoimintona. Kukin episodi oli alkuperäisessä aineistossa koodattu tarkan toimintoluokituksen mukaisesti yli 150 luokkaan. Selkeämmän kokonaiskuvan saamiseksi toiminnot koodattiin uudelleen kymmeneen päätoimintoluokkaan Äsin luokituksen mukaan seuraavasti:

- nukkuminen
- hygienia ja pukeutuminen
- ruokailu
- ansiotyö ja opiskelu (sopimukseen perustuva aika)
- kotityöt (sitoumukseen perustuva aika)
- lastenhoito (sitoumukseen perustuva aika)
- vapaaehtoistyö (sitoumukseen perustuva aika)
- sosiaalinen kanssakäyminen, liikunta ja ulkoilu, harrastukset ja pelit (vapaasti valittava aika)
- lukeminen, radion ja musiikin kuuntelu, tv:n katselu, lepäily ja oleilu (vapaasti valittava aika)
- matkat (sopimukseen tai sitoumukseen perustuva tai vapaasti valittava ajankohta).

Lisäksi kotitöille tehtiin tarkempi luokitus, että niitä voitaisiin tarkastella yksityiskohtaisemmin. Kotityöt luokiteltiin ruokataloustyöhön, vaa-
tehuoltoon, puutarhan ja eläinten hoitoon, rakentamiseen ja korjauksiin
sekä ostoksiin ja asiointeihin. Niin ikään lastenhoitoa on lapsiperheiden
ajankäytössä tarkasteltu omana luokkanaan. Erittelemätön aika koodat-
tiin omalla koodilla, jotta sen osuus näkyy, vaikkakaan se ei ole mukana ai-
neiston analyyseissä. Ajankäytön rytmejä analysoitiin erikseen elämänvai-
heen, sukupuolen sekä arki- ja viikonlopun päivien mukaan.

Koska ajankäyttöaineistot ovat poikkileikkausaineistoja, emme voi seu-
rata samojen henkilöiden käyttäytymistä ajankohdasta toiseen. Kuva per-
he-elämän muutosvaiheista rakentuu tarkastelemalla naisten ja mies-
ten ajankäyttöä ja ajankäytön rytmejä eri ajankohtina (1979, 1987, 1999 ja
2009) kolmessa perhevaiheessa: lapseton nuori pari, ensimmäisen lapsen
vanhemmat ja kouluikäisen lasten vanhemmat. Eläkkeelle jäännin vaiku-
tusta ajankäyttöön selvitetään vertailemalla samanikäisten työssä käyvien
ja eläkkeelle jääneiden ajankäyttöä.

Aineiston käsittely on melko työlästä, mikä johtuu sekä toimintoluok-
kien että episodien suuresta määrästä. Tästä syystä päätettiin tarkastella
vain kello 6:n ja 24:n välisenä aikana tapahtuneita toimintoja. Kun yö jä-
tettiin pois tarkastelusta, episodien määrää saatiin supistettua 144:stä
108:aan. Lisäksi rytmien tarkastelussa on otettu huomioon 10 minuut-
tin episodit vain joka puolen tunnin välein, esimerkiksi kello 6.00–6.10 ja
6.30–6.40 ja niin edelleen, mikä edelleen vähensi käsiteltävien episodien
määrää kolmannekseen. Harvennuksen vaikutusta tutkittiin tekemällä
molemmilla tavoilla neljä taulukkoa (55–64-vuotiaat työssä olevat: miehet
ja naiset, arkipäivä ja viikonlopun päivä). Harvennuksella ei havaittu ole-
van vaikutusta päivärytmin yleiskuvaan. Tutkimme eroa myös laskemalla
toimintoihin osallistuneiden osuuksien päiväkohtaiset keskiarvot kussa-
kin tarkasteltavassa toimintoryhmässä ja toisaalta tutkimalla osallistu-
misosuuksien hajontojen eroa. Osallistumisosuudella tarkoitetaan sitä,
kuinka monta prosenttia vastaajista on osallistunut toimintoon kunakin
päivän episodina, esimerkiksi, kuinka monta prosenttia miehistä osallistui
ansiotyöhön klo 6.00–6.10, 6.10–6.20 ... 23.50–24.00. Keskimääräinen osal-
listumisprosentti saadaan laskelmalla keskiarvo kaikkien episodien osal-
listumisprosentteista. Episodeihin osallistumisen keskiarvojen erot työelä-
mässä olevan miehen ansiotyöosallistumisessa olivat seuraavat: kaikkien
108 episodin keskiarvo oli 31,2 % ja 38 episodin keskiarvo 31,6 % (t-testi,
 $p > 0,05$); kotityöhön osallistumisessa kaikkien episodien keskiarvo oli 9,6
% ja 38 episodin 10,2 % (t-testi, $p > 0,05$). Erot eivät siten olleet tilastollisesti
merkittäviä.

3.3 Kollektiivisuuden kuvaustavat

Tarkasteltaville ryhmille on etsitty tyypillisiä, kollektiivisia (yhteisiä) päivärytmejä pääosin aiemmin kuvatun 10 toimintoryhmän pohjalta. Aineistoista on tehty graafisia kuvauksia (alue- ja viivakaavioita) eri elämänvaiheissa olevien naisten ja miesten arkipäivän tai viikonlopun ajankäytön mukaan, jotta ajankäytön rytmit saadaan näkyviksi.

Kollektiivisilla rytmeillä tarkoitetaan sitä, että eri käytännöt ajoittuvat monilla ihmisillä samoihin kellonaikoihin. Jos jokin toiminto ajoittuu *pääosin* tiettyihin kellonaikoihin, rytmi on *vahva* tai *selvä*. Jos taas jokin toiminto ei näytä kasautuvan erityisesti mihinkään kellonaikaan, selvää rytmiä ei ole. Analyysissä rytmin käsite edellyttää siten vaihtelua yksittäisen toiminnan ajoittumisessa päivään. Tälle niin sanotulle toimintojen ajoittumiselle samaan aikaan kehitettiin mittari, jossa on määritetty *vahva, kohtalainen* ja *heikko* ajallinen järjestyminen samoihin kellonaikoihin.

Rytmiä vahvuuden määrittelyä varten osallistumisprosentit indeksitiin siten, että kunkin ajankohdan osallistumisprosentti kyseiseen tehtävään jaettiin päivittäisen osallistumisen keskiarvolla. Kun esimerkiksi työssä käyvien 55–64-vuotiaiden miesten ruokailuihin osallistumisen keskiarvo oli 7,06 ja kello 11 ruokailuihin osallistui 23 %, indeksiksi saatiin 3,26. Toisin sanoen ruokailuihin osallistui kello 11 yli kolme kertaa enemmän miehiä kuin keskimäärin päivän mittaan. Indeksien arvot vaihtelivat yleisimmin nollan ja kuuden välillä. Suurimmat indeksiarvot esiintyivät nukkumisen yhteydessä, jossa illalla yhdentoista jälkeen ne olivat suurimmat. Poikkeuksen tekivät sellaiset toiminnot, jotka sijoittuivat vain tiettyyn aikaan päivästä ja joihin osallistuivat vain harvat, mistä syystä osallistumisprosenttien keskiarvot jäävät pieniksi. Esimerkiksi vapaaehtoistyön indeksit saattoivat kasvaa suuremmiksi kuin kuusi. Lähtökohtanamme oli, että toiminnon osallistumisprosentti tiettyinä kellonaikana piti olla ainakin puolitoistakertainen koko päivän keskiarvoon verrattuna, että voidaan ylipäätään puhua minkäänlaisesta rytmistä. Jaottelimme rytmit heikkoihin, kohtalaisiin ja vahvoihin seuraavasti:

Indeksin ollessa 1,5–2,99 rytmi oli olemassa, mutta se oli heikko,
indeksin ollessa 3,0–4,49 rytmi oli kohtalainen ja
indeksin ollessa 4,5 tai suurempi, rytmi oli vahva.

Indeksitarkastelu ei kuitenkaan ollut kovin lukijaystävällinen tapa kuvata kollektiivisuuden vahvuutta, joten tutkimme indeksien yhteyttä osallistumisprosentteihin, jotka lukijan on helpompi ymmärtää arkikokemuksensa perusteella. Havaittiin, että vahva rytmi esiintyi yleisesti, jos osallistumisprosentti tiettyinä ajankohtana oli noin 40. Vastaavasti se on kohtalainen, jos tehtävään osallistujia on samanaikaisesti 25–39 %, ja heikko, jos toimintoon osallistuu samaan aikaan 15–24 % vastaajista.

4 Lopuksi

Olemme tässä luvussa kuvanneet analyysimenetelmää ja siihen johdattaneita tutkimuskirjallisuudesta saatuja ajatuksia ja käsitteitä. Varsinaiset siirtymävaiheiden kuvaukset ja niihin liittyvät rytmien tarkastelut tutkimuskysymyksiin esitetään seuraavissa luvuissa 2.2 ja 2.3. Seuraavaksi tutustutaan lapsiperheeksi tulemiseen sekä kouluikäisten perheisiin ja sen jälkeen eläkkeelle siirtymiseen. Tutkimukset perustuvat samaan yhdessä kehitelyyn, edellä kuvattuun menetelmään ja samoihin käytettävissä olleisiin aineistoihin.

LÄHTEET

- BOURDIEU, P. (1984). *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London and New York: Routledge & Kegan Paul.
- DEACON, R. E., & FIREBAUGH, F. (1988). *Family Resource Management*. Allyn and Bacon Inc.: Boston.
- HAMERMESH, D. S. (1999). The timing of work over time. *The Economic Journal*, 109, 37–66.
- HEINONEN, V. (2012). Arkielämän tutkimusperinteet, kulutus ja rutiinit. *Kulutustutkimus. Nyt* 1/2012, 60–74.
- Eurostat. (2004). *How Europeans use their time. Everyday life of women and men*. Theme 3. Population and social conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostat. (2009). *Harmonised European time use surveys. 2008 guidelines*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Haettu 1.6.2014 osoitteesta http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-08-014/EN/KS-RA-08-014-EN.PDF
- FELSKI, R. (1999). The invention of everyday life, new formations. *A Journal of Culture/Theory/Politics* 39, 15–31.
- FINE, G. (1996). *Kitchens: The Culture of Restaurant Work*. Berkeley: University of California Press.
- GIDDENS, A. (1984). *The constitution of society. Outline of the theory of structuration*. Cambridge & Oxford: Polity Press.
- GIDDENS, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- GLORIEUX, I., LAURIJSSSEN, I., MINNEN, J., & VAN TIENOVEN, T. P. (2010). In Search of the Harried Leisure Class in Contemporary Society: Time-Use Surveys and Patterns of Leisure Time Consumption. *Journal of Consumer Policy*. DOI 10.1007/s10603-010-9124-7.
- LESNARD, L. (2004). Schedules as sequences: a new method to analyze the use of time based on collective rhythm with an application to the work arrangements of French dual-earner couples. *Electronic International Journal of Time Use Research*, 1(1), 63–88.
- LESNARD, L., & KAN, M. Y. (2010). Investigating scheduling of work: a two-stage optimal matching analysis of workdays and workweeks. *Journal of the Royal Statistical Society*, 174(Part 2), 349–368.
- LEFEVRE, H. (2000/1971). *Everyday life in the modern world*. London: Athone Press.
- MERTZ, J., HANGLBERG, D., & RUCHA, R. (2009). *The timing of daily demand for goods and services – Multivariate probit estimates and microsimulation results for an aged population with German time use diary data*. FFB-Discussion paper 77. Leuphana Universität Lüneburg.
- MICHELSON, W. (2011). What makes an activity most enjoyable? Alternative ways of measuring subjective aspects of time use. *Social Indicators Research* 103(1), 77–91.
- MCGREGOR, S. (2012). Everyday life: A home economics concept. *Kappa Omicron Nu Forum*. 19(1). Haettu 31.10.2012 osoitteesta <http://www.kon.org/archives/forum/19-1/mcgregor.html>

- OINAS, T. (2010). *Sukupuolten välinen kotityönjako kahden ansaitsijan perheissä*. (Jyväskylä studies in education, psychology and social research 402). Jyväskylän yliopisto.
- PANTZAR, M. (2011). *Asiakkaan aika ja talouden rytmiliike* (Julkaisusarja 2). Helsinki: Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö.
- PÄÄKKÖNEN, H. (2010). *Perheiden aika ja ajankäyttö. Tutkimuksia kokonaistyöajasta, vapaaehtoistyöstä, lapsista ja kiireestä* (Tutkimuksia 254). Helsinki: Tilastokeskus.
- PÄÄKKÖNEN, H. (2012). Ajankäyttö on kansainvälisesti laajeneva tutkimusala. *Hyvinvointikasaus* 23(3), 75–78.
- PÄÄKKÖNEN, H., & HANIFI, R. (2011). *Ajankäytön muutokset 2000-luvulla*. (Elinolot.) Helsinki: Tilastokeskus.
- RECKWITZ, A. (2002). Toward a theory of social practices: a development in culturalist theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5(2), 243–263.
- SHOVE, E., PANTZAR, M., & WATSON, M. (2012). *The dynamics of social practice. Everyday life and how it changes*. London: Sage.
- SOUTHERTON, D. (2006). Analysing the temporal organization of daily life: social constraints, practices and their allocation. *Sociology*, 40(3), 435–454. DOI:10.1177/0038038506063668.
- STEIDL, R. E., & Bratton, E. (1968). *Work in the home*. New York: Wiley.
- VON SCHWEITZER, R. (1993). (toim.), *Cross cultural approaches to home management*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- TUOMI-GRÖHN, T. (2008). (toim.), *Reinventing art of everyday making*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- VRITSOU, K., ELLEGÅRD, K., & COOPER, M. (2009). Exploring time diaries using semi-automated activity pattern extraction. *Electronic International Journal of Time Use Research*. 6, 1–25.
- VÄISÄNEN, P. (2011) Ajankäyttötutkimuksen 2009–2010 otanta-asetelma ja painotus. Teoksessa: H. Pääkkönen & R. Hanifi (toim.) *Ajankäytön muutokset 2000-luvulla*. (Liite 1. 96–105.) Helsinki: Tilastokeskus.
- WARDE, A. (2005). Consumption and theories of practice. *Journal of consumer culture*, 5(2), 131–153.
- ÅS, D. (1978). Studies of Time-Use Problems and Prospects. *Acta Sociologica*, 21(2), 125–141.

Arjen rytmit perhe-elämän muutoskohdissa 1979–2009

Kristiina Aalto

1 Johdanto

Yhteiskunnassa tapahtuneilla muutoksilla on vaikutuksia myös ajankäyttöön ja ajankäytön rytmeihin. Tämän artikkelin tavoitteena on tutkia, miten viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana arkirytmii on muuttunut perhe-elämän muutoskohdissa. Lisäksi tutkitaan, löytyykö samaa perhevaihetta eläviltä naisilta ja miehiltä kollektiivisia rytmejä eli tekeväkö he samoja asioita samaan aikaan päivästä. Tarkasteltavat muutoskohdat ovat ennen ja jälkeen ensimmäisen lapsen syntymän sekä koululaisperheet.

Suomessa perheen perustaminen on myöhentynyt ja ensisynnyttäjien keski-ikä on 30 vuodessa noussut kolme vuotta. Ensisynnyttäjien keski-ikä oli 1980-luvun alussa noin 25 vuotta ja vuonna 2010 jo yli 28 vuotta (Tilastokeskus 2011a). Sutelan (2012) mukaan myöhentymisen taustalla voi olla taloudellista epävarmuutta. Schneider (2010) puolestaan epäilee, että nykyisin pelätään lasten hankintaan ja kasvattamiseen liittyvää pitkäaikaista sitoutumista ja yhä kasvavia vaatimuksia. Lisäksi taustalla voi olla yhteiskunnassamme pitkään jatkunut yksilöllisten tarpeiden ja valinnan vapauden korostamisen megatrendi (Korvela & Tuomi-Gröhn, tämä teos). Todennäköisesti juuri edellä mainitut tekijät aiheuttavat erityisesti pienten lasten perheissä ristiriitoja. Usein näkemyserot liittyvät työnjakoon kotona (Paajanen, 2005; Raijas & Sailio, 2012). Ristiriitoja esiintyy siinä määrin, että lastenneuvoloissa on viime aikoina huomattu vastasyntyneiden lasten vanhempien erojen lisääntyneen lapsen syntymän ja ensimmäisen ikävuoden välillä. Vaaranen (2006) arvelee, että uuden elämäntilanteen sitovammat ja muuttuvat rytmit osoittautuvat nuorille vanhemmille ylivoimaisiksi ja työnjako koetaan epätasaiseksi: äidin on muutettava rytmiään vauvan hoitoaikataulun mukaan, mutta isä jatkaa elämää niin kuin ennenkin. Samalla äidin kotityöaika kasvaa, kun taas isä keskittyy yhä enemmän ansiotyöhön. Nämä muutokset näkyvät myös miesten ja naisten ajankäytössä, kun verrataan lapsettoman nuoren parin ajankäyttöä nuorten vanhempien ajankäyttöön ensimmäisen lapsen syntymän jälkeen (Aalto & Varjonen, 2012). Muutokset eivät ole pelkästään suomalainen ilmiö, vaan

samantyyppisiä muutoksia on havaittu niin muualla Euroopassa (Kühnert, 2011) kuin Yhdysvalloissa (Gjerdingen & Center, 2005; Bianchi, Sayer, Milkie & Robinson, 2012) ja Australiassa (Baxter, Hevitt, & Haynes, 2008). Perheen muodostusvaiheessa alkanut äitien suurempi panostus kotitöihin jatkuu myös lasten vanhetessa (Graig & Sawrikar, 2009; Kühnert, 2011).

Suomessa yhteiskunta on helpottanut lapsiperheiden vanhempia ja tukenut merkittävästi lastenhoitoa niin heti synnytyksen jälkeen kuin myöhemminkin. Tämä on ollutkin tarpeen, sillä Suomessa naiset ovat jo pitkään osallistuneet aktiivisesti työelämäänsä. Lapsiperheiden äideistä työssä käyviä oli 1960-luvulla 45 % ja vuonna 1975 jo 67 % (Hiilamo, 2006). Naisten työssäkäyntiä ja pienten lasten hoitoa oli vaikea yhdistää, joten naisten korkean työllisyysasteen takia syntyi paineita pidentää ja kehittää äitiyslomia. Myöhemmin havaittiin, että myös isille tulisi tarjota lomaa, jotta molemmat vanhemmat voisivat osallistua lapsen hoitoon. Samalla pidettiin tarpeellisena jakaa lasten syntymästä aiheutuvia perhevapaiden kustannuksia tasaisemmin myös miesvaltaisten alojen työnantajille. Isyyslomakäytäntö alkoi vuonna 1977 ja vanhempainloma muutamaa vuotta myöhemmin. Perhevapaisiin on sen jälkeen tehty uudistuksia suhteellisen vähän. Isyysloman pituus oli aluksi kaksi viikkoa ja piteni 1990-luvun alussa kolmeen viikkoon. Vuonna 2003 isille tuli tietyin ehdoin lisäksi mahdollisuus isäkuukauteen (enintään 36 arkipäivää). Äitiysloma oli 1970-luvun lopussa noin seitsemän kuukautta (186 arkipäivää). 2000-luvulla äitiysloma (noin 4 kk) ja vanhempainloma (noin 6 kk) ovat olleet yhteensä 263 arkipäivää, josta 158 päivää on ollut mahdollista jakaa vanhempien kesken. (Haataja, 2009; Varjonen, 2011, s. 25–27.)

Isyysvapaan käyttö on vähitellen lisääntynyt 1980-luvun vaihteesta, jolloin isyyslomaa piti noin 13 % isistä. Vuonna 1990 isyysvapaata käytti 40 % isistä, vuonna 2000 noin 75 % ja vuonna 2006 käyttäjien osuus oli nousut jo yli 80 prosentin (Varjonen, 2011, s. 28). Sitä vastoin vanhempainlomamahdollisuutta isät ovat hyödyntäneet tasaisen vähän. Vuonna 2010 isien osuus vanhempainlomaa käyttäneistä oli ainoastaan seitsemän prosenttia ja aiemmin vielä vähemmän (Kela, 2011). Vuoden 2013 alusta isyysvapaan ehtoihin tehtiin muutoksia, jotka joustavoittavat sen käyttöä (Kela, 2013). Näillä muutoksilla yritetään lisätä isyysvapaan suosiota.

Vanhempien paluu työelämään äitiysloman ja vanhempainvapaan jälkeen edellyttää myös hyvin toimivaa päivähoitoa. Laki lasten päivähoitosta säädettiin vuonna 1973, mutta päivähoitopaikkoja oli tuolloin tarjolla vain pienelle osalle tarvitsijoita. Samanaikaisesti kehittyi myös kotihoidon tuki. Vuodesta 1985 kaikille alle 3-vuotiaille lapsille taattiin kotihoidon tuki ja muutaman vuoden kuluttua sen vaihtoehdoksi tarjottiin subjektiivinen oikeus päivähoitoon (Välimäki & Rauhala, 2000). Kotihoidon tuen käyttö lisääntyi nopeasti, ja sen suosio oli huipussaan 1990-luvun alussa, laman aikana (Varjonen, 2011, 30–32). Monet kunnat maksavat lisäksi niin sanottua kuntalisää kotona tai yksityisesti hoidettavista lapsista. Kotihoidon

tuki on edelleen säilyttänyt suosionsa ja mahdollistanut äitien jäämisen kotiin lapsen ensimmäisiksi vuosiksi. Noin 85 % perheistä on hyödyntänyt hoitovapaata vanhempainvapaan päätyttyä, ja useimmiten hoitovapaalle jäänyt on ollut äiti. Useimmat lapset hoidetaankin kotona 1,5–2-vuotiaaksi asti (Lammi-Taskula, Salmi & Parrukoski, 2009, s. 65), ja vain noin 30 % alle 2-vuotiaista on ollut viime vuosina päivähoidossa kodin ulkopuolella (THL, 2011). Sitä vastoin kaikkien alle 6-vuotiaiden päivähoito on yleistynyt viimeisten 30 vuoden aikana selvästi noin 40 prosentista yli 60 prosenttiin (Tilastokeskus, 2011b).

Aika ajoin lehdistössä viriää keskustelua siitä, onko oikein, että äidit hoitavat lapsiaan kotona kotihoiton tuella. Osassa kirjoituksista on myös sävy, että pitkät perhevapaat ovat laiskottelua. Käytännössä kuitenkin lähinnä vain alle vuoden ikäisen lapsen äidit ovat lähes kaikki kotona (yli 90 %) ja äitien työssäkäynti lisääntyy merkittävästi lasten kasvaessa (Tilastokeskus, 2011b; STM, 2013). Työssä käy noin puolet äideistä, joiden nuorin lapsi on 1–2-vuotias, ja 3–6-vuotiaiden äideistä jo noin 80 %. Äitien työssäkäynti (työllisyysaste) kasvaa noin 90 prosenttiin eli yhtä yleiseksi kuin isien, kun nuorin lapsi tulee kouluikään. Isien työllisyysaste puolestaan on pysynyt yhtä korkeana lasten iästä riippumatta. (Tilastokeskus, 2011b.) Lisäksi on havaittu, että mitä pienempi lapsi, sitä enemmän äidit tekevät osa-aikatyötä. Alle 2-vuotiaiden äideistä useampi kuin joka kolmas on osa-aikatyössä (Tilastokeskus, 2011b). Se on selvästi keskimääräistä enemmän, sillä 25–54-vuotiaista työllisistä naisista Suomessa vain 12 % oli osa-aikatyössä vuonna 2009 (Eurostat, 2014).

Viimeisten 20 vuoden aikana koko väestön ajankäytön muutokset eri toiminnoissa ovat pieniä (Pääkkönen & Hanifi, 2011). Yhtenä syynä saattaa olla se, että erisuuntaiset muutokset erilaisissa kotitalouksissa tasaavat keskiarvoa. Eri perhevaiheissa ajankäytön jakautuminen ja ajankäyttö eri toimintoihin kuitenkin vaihtelee. Kotitöiden määrään vaikuttavat erityisesti elämänvaihe ja talouden koko (esim. Niemi & Pääkkönen, 2001; Aalto & Varjonen, 2005; Craig & Mullan, 2010). Nuoret tekevät kotitöitä vähemmän kuin iäkkäämmät (esim. Varjonen & Aalto, 2010) ja miehet vähemmän kuin naiset kaikissa elämänvaiheissa, vaikka ero onkin vähitellen hie-man tasaantunut (Pääkkönen & Hanifi, 2011).

Kotitalouksien yhteenlaskettu kotitöiden määrä puolestaan kasvaa siten, että parit tekevät kotitöitä yli kaksinkertaisesti verrattuna yksin asuviin ja kotitalouden koon kasvaessa ajan käyttö kotityöhön lisääntyy edelleen, joskin maltillisemmin (Aalto & Varjonen, 2005). Lapsiperheissä kotitöihin ja lastenhoitoon käytetään paljon aikaa (esim. Varjonen & Aalto, 2005; Miettinen & Rotkirch, 2012). Lastenhoitoaika on pidentynyt 1980-luvun loppuun verrattuna selvästi niin Suomessa (Pääkkönen & Hanifi, 2011; Miettinen & Rotkirch, 2012) kuin muualla maailmassa (esim. Bianchi, Robinson & Milkie, 2006, s.157–161).

Arikkeliassa tarkastelun kohteena ovat viimeisten 30 vuoden aikana ar-

kirytmeissä tapahtuneet muutokset. Erityisesti kiinnitetään huomiota siihen, miten naisten ja miesten ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan rytmit ovat muuttuneet lapsettomilla nuorilla pareilla ja ensimmäisen lapsen vanhemmilla sekä koululaisperheissä. Tarkastelun teoreettinen näkökulma on käytäntöteoreettinen (ks. Aalto & Varjonen, tämä teos). Tarkastelun kohteena tässä ovat kuitenkin käytännöt eikä se, miten ne ovat muodostuneet. Toimintojen rytmejä voidaan pitää ajallisesti järjestäytyneinä käytäntöinä.

Artikkeli rakentuu siten, että seuraavaksi kuvataan, miten tarkastelun kohteena olevat perhevaiheet (nuoret parit, vauvojen vanhemmat ja koulu-laisten vanhemmat) on määritelty. Seuraavaksi tarkastellaan lyhyesti ajankäytön muutoksia viimeksi kuluneiden vuosikymmenten aikana, jotta saadaan laajempi kokonaiskuva ajankäytön muutoksista. Sen jälkeen analysoidaan naisten ja miesten arkipäivän rytmejä eri perhevaiheissa ja rytmien muutoksia viimeksi kuluneiden vuosikymmenten aikana. Lopuksi pohditaan, mitä rytmin muutokset kertovat ja miten ne liittyvät yhteiskunnassa tapahtuneisiin muutoksiin.

2 Tutkimusaineisto ja tarkasteltavat perhevaiheet

Ajankäytön ja toimintojen rytmien muutoksia viimeksi kuluneiden kolmen vuosikymmenen aikana tarkastellaan käyttäen neljän ajankäyttö-tutkimuksen (1979, 1987, 1999 ja 2009) aineistoja. Ajankäyttöaineistot on kuvattu luvussa 2.1. Ajankäyttöaineistot ovat poikkileikkausaineistoja, joten emme voi seurata samoja henkilöitä perhe-elämän eri vaiheissa. Kuva perhe-elämän muutosvaiheista rakentuu tarkastelemalla naisten ja miesten ajankäyttöä ja arkipäivien rytmejä kolmessa perhevaiheessa: 1) nuori pari, jolla ei ole lapsia, 2) alle 2-vuotiaan ensimmäisen lapsen vanhemmat sekä 3) 2–3 koulukäisen lapsen vanhemmat. Tarkasteltavat ryhmät rajattiin edustamaan työssäkäynnin ja lapsenhoitomuodon suhteen tyypillistä tilannetta Suomessa, jolloin myös kollektiiviset (yhteiset) rytmit kuvaisivat mahdollisimman hyvin kunkin tarkasteltavan ryhmän arkirytmensä.

Ensimmäinen tarkasteltava perhevaihe on *lapseton nuoripari*, jonka ajankäyttö kuvaa kahden, yhdessä asuvan nuoren aikuisen ajankäyttöä. Tähän ryhmään valittiin ikäluokka 25–34-vuotiaat, joka vastaa parhaiten ensimmäisen lapsen saaneiden vanhempien ikäluokkaa. Ikäluokasta valittiin ne naiset ja miehet, jotka elävät avo- tai avioliitossa mutta joilla ei ole lapsia. Mukaan valittiin vain ansiotyössä käyvät parit, sillä suurin osa tästä ikäluokasta on ansiotyössä (Tilastokeskus, 2011c). Aineistojen hieman erilainen keruutapa kahdessa vanhemmassa aineistossa korostuu vanhemmissa aineistoissa suurempina työssäkäyntiprosentteina (ks. luku 3.2, tämä teos). Taulukkoon 1 on koottu nuorten parien taustatietoja eri tutkimusajankoh-tien aineistoissa.

Otokseen päätyneistä naisista ja miehistä suurin osa oli kokopäivä-

Taulukko 1. Taustoja nuorista pareista arkipäivinä eri tutkimusajankohtina

<i>Sukupuoli</i>	<i>Otos¹ n</i>	<i>Tutkimus- päivänä ansiotyössä %</i>	<i>Osa-aikatyö (alle 30 tuntia/ viikko) %</i>
Aineisto 1979			
Mies	196	90	3
Nainen	159	93	6
Aineisto 1987			
Mies	199	91	3
Nainen	334	84	1
Aineisto 1999			
Mies	170	77	2
Nainen	218	79	4
Aineisto 2009			
Mies	104	85	0
Nainen	155	74	10

1 Analyyseissä käytetään päiväkirjapainoilla väestötasolle korotettuja lukuja, jolloin tutkimuspäivien lukumäärät ovat kymmeniä tuhansia.

työssä. Aiemmissä aineistoissa (1979, 1987 ja 1999) osa-aikatyötä (alle 30 työtuntia viikossa) teki alle 6 % sekä miehistä että naisista. Viimeisimmässä aineistossa (2009) noin joka kymmenes nainen oli osa-aikatyössä, mutta miehistä ei kukaan. Työssäolo tutkimuspäivinä on nuorilla pareilla hieman vaihdellut, mutta kaikkina ajankohtina vähintään 75 % heistä on ollut arkipäivinä ansiotyössä, ja muilla on ollut loma- tai muu vapaapäivä. Lapsettoman nuoren parin otosmääritykset olivat samat kaikkien vuosien aineistoissa, ja alkuperäisiä tutkimuspäiviä oli sekä naisilla että miehillä kaikissa aineistoissa yli 100.

Vauvaperhe artikkelissa tarkoitetaan perhevaihetta, jossa ensimmäinen lapsi on alle 2-vuotias. Sen vanhempia kutsumme jatkossa vauvojen äideiksi ja isiksi. Vuosien 1999 ja 2009 aineistosta voitiin lisäksi rajata mukaan vain vanhemmat, joiden lapsi hoidettiin kotona. Toisin sanoen lapsi ei ollut kodin ulkopuolella hoidossa eikä hänellä ole ulkopuolista hoitajaa kotona. Tämä onkin ollut tyypillinen tilanne yli 72 prosentilla alle 2-vuotiaista koko vuosituhannen alun Suomessa (THL, 2011). Useimmiten lasta hoiti äiti. Vuosien 1999 ja 2009 aineistoissa ainoastaan noin 10 % kotona hoidettujen vauvojen äideistä oli tutkimuspäivänä ansiotyössä (tai opiskelussa). Taulukkoon 2 on koottu vauvaperheiden äitien ja isien taustatietoja eri vuosien aineistoissa.

Taulukko 2. Taustoja vauvojen vanhemmista eri tutkimusajankohtina

<i>Sukupuoli</i>	<i>Otos' n</i>	<i>Tutkimus- päivänä ansiotyössä %</i>	<i>Osa-aikatyö (alle 30 tuntia/ viikko)² %</i>	<i>Ikä keskimäärin vuotta</i>
<i>Aineisto 1979</i>				
Mies	152	89	3	28
Nainen	158	55	17	26
<i>Aineisto 1987</i>				
Mies	139	96	3	30
Nainen	151	52	7	27
<i>Aineisto 1999</i>				
Mies	74	73	20	27
Nainen	92	9	5	32
<i>Aineisto 2009</i>				
Mies	71	71	5	30
Nainen	70	11	0	31

1 Analyseissä käytetään päiväkirjapainoilla väestötasolle korotettuja lukuja, jolloin tutkimuspäivien lukumäärät ovat kymmeniä tuhansia.

2 Osuus työssäkäyvistä.

Rajauksesta huolimatta kovin moni vauvojen äideistä ei vuosien 1999 ja 2009 aineistoistakaan jäänyt tämän otoksen ulkopuolelle, koska kaikista alle 2-vuotiaista tuolloin vain 15 prosenttia oli kodin ulkopuolella hoidossa. Sitä vastoin aiemmissa aineistoissa (1979 ja 1987) lapsen hoitomuoto ei ollut taustamuuttujana, joten mukana ovat kaikki vanhemmat, joiden ensimmäinen lapsi oli alle 2-vuotias. Tuolloin vauvojen äideistä oli tutkimuspäivänä työssä noin puolet ja työllisiä oli kaikkiaan noin 70 %. Vanhimmassa aineistossa (1979) muita useampi äiti oli tutkimuspäivänä ansiotyössä ja heistä joka viides osa-aikatyössä (taulukko 2). Vauvojen äitien työssäkäynti on ollut hyvin vähäistä 2000-luvulla. Tutkimusotoksen äitien tilanne kuvastaa hyvin myös yleistä lasten kotihoidon ja äitien kotona olon tilannetta kulloisenakin ajankohtana.

Vauvojen isistä puolestaan selvästi suurin osa kävi kaikkina ajankohdina kokopäiväisesti ansiotyössä. Koti-isiä löytyi ainoastaan vuoden 1999 aineistosta, ja tuolloinkin heitä oli vain kaksi. Kahdessa viimeisimmässä aineistossa tutkimusarkkipäivänä suurempi osa isistä oli lomalla tai muutoin poissa ansiotyöstä kuin aiemmissa aineistoissa (taulukko 2), mikä osaltaan kuvanee isyysvapaan suosion kasvua.

Koululaisten vanhemmat tarkoittavat tässä kahden tai useamman 7–17-vuotiaan lapsen vanhempia. Lapsista nuorin määriteltiin 7–9-vuoti-

Taulukko 3. Taustoja koululaisten vanhemmista eri tutkimusajankohtina

<i>Sukupuoli</i>	<i>Otos n</i>	<i>Tutkimus- päivänä ansiotyössä %</i>	<i>Osa-aikatyö (alle 30 tuntia/ viikko) %</i>	<i>Ikä keskimäärin vuotta</i>	<i>Lapsia keskimäärin lukumäärä</i>
Aineisto 1979					
Mies	90	88	2	38	
Nainen	108	83	31	35	2,26
Aineisto 1987					
Mies	176	98	5	39	
Nainen	166	91	12	38	2,18
Aineisto 1999					
Mies	129	67	0	41	
Nainen	151	78	10	39	2,33
Aineisto 2009					
Mies	71	68	0	42	
Nainen	87	74	10	41	2,51

¹ Analyseissä käytetään väestötasolle korotettuja lukuja, jolloin tutkimuspäivien lukumäärät ovat kymmeniä tuhansia.

aaksi ja molemmat vanhemmat ansiotyössä käyviksi. Työllisyystilaston (Tilastokeskus, 2011b) mukaan kouluikäisten äideistä lähes 90 % ja isistä yli 90 % oli vuonna 2009 työllisiä. Taulukkoon 3 on koottu koululaisten äitien ja isien taustatietoja eri vuosien aineistoissa. Koululaisperheen elämään siirrytään vähitellen ja eri tahtia, joten sille ei ole vastaavaa vertailuperheitilannetta kuin vauvaperheelle on samanikäinen lapseton pari.

Lähes kaikilla koululaisten isillä oli kokopäivätyö, vaikka kahdessa viimeisimmässä aineistossa alle 70 % isistä oli tutkimuspäivänä ansiotyössä. Myös suurimmalla osalla äitejä oli kokopäivätyö. Kahdessa viimeisimmässä aineistossa noin 10 % äideistä oli osa-aikatyössä, ja aiempina ajankohtina osa-aikatyötä teki vielä useampi. Ryhmä edustaa näin vanhempia, joilla on paljon työtä sekä kotona että kodin ulkopuolella.

3 Arjen rytmit ja niiden muutokset eri perhevaiheissa

3.1. Ajankäytön muutokset

Koko väestön keskimääräinen ajankäyttö muuttuu hitaasti. Viimeksi kuluneiden 20 vuoden aikana koko väestön keskimääräinen ansiotyöaika on laman seurauksena vähentynyt, kun taas vapaa-aika ja henkilökohtaisiin toimiin käytetty aika on lisääntynyt (Pääkkönen & Hanifi, 2011). Tarkastelun kohteena on *koko vuoden keskimääräisen päivän ajankäyttö*, jolloin

sekä arkipäivät, lomat että viikonloput ovat mukana. Tästä syystä päivän keskimääräinen ansiotyöaika on myös useimmilla ansiotyössä käyvillä alle kuusi tuntia.

Myös tutkituissa perhevaiheissa naisten ja miesten ajankäyttö on hie- man muuttunut (liite 1). Suurimmat muutokset näkyvät niin vauva- kuin koululaisperheissäkin äitien lastenhoitoajan lisääntymisenä ja kotitöihin käytetyn ajan vähenemisenä. Myös vauvojen isien lastenhoitoaika on li- sääntynyt, ja lisäksi heillä on pidentynyt kotityöaika. Ansiotyöaika puoles- taan on useimmissa perhevaiheissa niin miehillä kuin naisillakin vähen- tynyt. Vapaa-aika on pysynyt lähes ennallaan muilla, mutta vauvojen van- hemmilla on nykyisin aiempaa vähemmän vapaa-aikaa. Koska sekä koti- työaika, ansiotyöaika että vapaa-aika ovat useimmilla ryhmillä vähenty- neet, aikaa käytetään aiempaa enemmän henkilökohtaisiin toimintoihin, kuten nukkumiseen, ruokailuun ja henkilökohtaisen hygienian hoitoon.

Vaikka miesten ja naisten kotityöajoissa on tapahtunut pieniä muutok- sia viime vuosikymmenten aikana, niin lapsiperheen yhteen laskettu ko- tityöaika on pysynyt samankokoisissa lapsiperheissä lähes ennallaan vuosi- en 1979 ja 2009 välillä (Taulukko 4). Vertailtavana on tällöin kotityöaika lapsiperheessä, jossa on äiti, isä ja kaksi lasta. Perheen kotityöaika muodos- tuu sekä äidin, isän että yhden yli 10-vuotiaan lapsen yhteenlasketusta ko- tityöajasta. Vertailukelpoisuuden vuoksi ajankäyttöluokat on yhdenmu- kaistettu kotityötutkimuksen mukaisiksi (ks. Varjonen & Aalto, 2005). Vuode- n 1979 aineisto on kotityötutkimuksesta (Säntti, Otva & Kilpiö, 1982), ja vuosille 1999 ja 2009 on käytetty Tilastokeskuksen kotitalouskohtaisesti kokoamia ajankäyttöaineistoja.

Perheen yhteinen kotityöaika on siis pysynyt lähes ennallaan samanko- koisissa talouksissa vuosien 1979 ja 2009 välillä. Yksittäisissä kotitöissä on kuitenkin tapahtunut muutoksia: ruokatalouden hoitoon käytetty aika on vähentynyt, kun taas ostoksilla käyntiin ja asioimiseen käytetään nykyisin enemmän aikaa (Taulukko 4). Viimeisten 10 vuoden aikana suurin muutos on ollut lastenhoitoajan selvä kasvu, koska sekä isien että äitien lastenhoi- toaika on lisääntynyt. Myös siivousaika on lisääntynyt, kun taas vaatehuol- toon, huolto- ja kunnossapitotöihin sekä käsitöihin on käytetty vähemmän aikaa.

Vuonna 1979 ajankäytöllisesti merkittävimmät kotityöt olivat ruoka- talouden hoito ja lastenhoito ja vuonna 1999 lastenhoito, ruokatalouden hoito sekä ostokset ja asiointi. Samat toiminnot olivat myös vuonna 2009 edelleen merkittävimmät, ainoastaan lastenhoidon osuus kotitöihin käyte- tystä ajasta oli 10 vuoden aikana kasvanut 30 prosenttiin.

Lastenhoitoajan lisääntyminen viime vuosina on havaittu monissa tut- kimuksissa niin Suomessa kuin muuallakin. Lastenhoitoaika on kasvanut selvästi alle kouluikäisten perheissä, mutta kouluikäisten perheissä ei ole juuri muutosta verrattuna vuoden 1999 ajankäyttötutkimukseen. Mietti- nen ja Rotkirch (2012, s. 60) pitävät yhtenä syynä lastenhoitoajan kasvuun

Taulukko 4. Perheen kotityöaika ja sen rakenne kahden lapsen perheissä vuosina 1979, 2000 ja 2009

	Kotityöaika			Eri toimintojen osuus kotityöajasta		
	1979 tuntia/ viikko	1999 tuntia/ viikko	2009 tuntia/ viikko	1979 %	1999 %	2009 %
Ruokatalous	17,5	12,0	12,0	26	19	19
Siivous	7,0	9,1	9,7	11	14	15
Vaatehuolto	4,2	3,2	3,0	6	5	5
Lastenhoito	16,8	16,4	19,1	25	25	30
Muu hoitotyö	0,0	0,5	0,5	0	1	1
Käsityöt ym.	3,5	1,6	1,0	5	2	2
Huolto- ja kunnossapito	8,4	6,2	5,2	13	10	8
Ostokset ja asiointi	5,6	11,3	10,3	8	17	16
Muu palkaton kotityö	3,5	4,3	3,6	5	7	6
Kotityö yhteensä	66,5	64,5	64,4	100	100	100

äitien osa-aikatyön yleistymistä. Kuitenkin myös isien ja kotona lasta hoitavien äitien lastenhoitoaika on lisääntynyt, joten on mahdollista, että se kertoo myös yleisemmästä kulttuurisesta muutoksesta perheiden ajankäytössä. Lastenhoitoaika on lisääntynyt useimmissa lastenhoitotehtävissä, erityisesti lasten kuljettamiseen ja saattamiseen käytetty aika. (Miettinen & Rotkirch, 2012, s. 60, 75–77.) Bianchi (2011) on löytänyt monia tekijöitä lastenhoitoajan kasvuun: vanhemmat ovat aiempaa iäkkäämpiä ja he ovat enemmän kiinnostuneita antamaan aikaa lapsille kuin nuoret ja lasten turvallisuuden valvonta vie nykyisin enemmän aikaa, samoin lasten kuljetukset kouluun ja harrastuksiin. Monissa kansainvälisissä tutkimuksissa on lisäksi havaittu, että lastenhoito nähdään yhä selkeämmin investointina lapsen tulevaisuuteen ja mieluisana tekemisenä (Bianchi, 2011; Bianchi, Sayer, Milkie & Robinson, 2012; Österbacka, Mertz & Zick, 2012). Lastenhoidon arvostuksen kasvu on mahdollisesti vaikuttanut myös siihen, että lastenhoito merkitään ajankäyttöpäiväkirjaan entistä herkemmin päätöminnäksi, jolloin se tulee paremmin esiin ajankäyttötutkimuksissa.

Asuntojen koon kasvaminen puolestaan saattaa selittää siivousajan kasvua. Huolto- ja kunnossapitotöitä puolestaan on saatettu ulkoistaa, sillä niihin käytetty aika vähentynyt. Ostos- ja asiointiaika kasvoi vuosituhanen vaihteeseen asti, mutta kasvu on taittunut. Se voi olla seurausta sähköisen asioinnin yleistymisestä tai kaupassakäyntikäytäntöjen muuttumisesta. Ajankäytön kotitalouspohjainen aineisto osoittaa, että kaikissa lapsiperheissä keskimääräinen ostos- ja asiointiaika on vähentynyt, erityisesti niissä, joissa nuorin lapsi on kouluikäinen. Sähköistä asiointia koskevien tutkimusten mukaan ostaminen verkkokaupoista on lisääntynyt selvästi

aivan viime vuosina. Keväällä 2010 jo 59 % väestöstä oli tehnyt ostoksia verkkokaupasta viimeksi kuluneen vuoden aikana. Eniten verkkokaupasta on tilattu matkailuun liittyviä palveluja, pääsylippuja, vaatteita ja kenkiä sekä kirjoja ja lehtiä. (Tilastokeskus, 2010.)

3.2 Arkirytmien muutokset 1979–2009

Paitsi ajankäyttö myös ajankäytön rytmi on muuttunut viimeisten 30 vuoden aikana; erityisesti nukkumaan meno ja herääminen ovat siirtyneet myöhäisemmäksi (Pääkkönen & Hanifi, 2011). Seuraavassa tarkastellaan yksityiskohtaisemmin eri perhevaiheessa olevien naisten ja miesten tyypillisiä arkirytmeyttä ja niiden muutosta viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana (1979–2009). Kunkin ryhmän osallistumista eri toimintoihin on tarkasteltu tavanomaisena valvellaoloaikana arkipäivinä kello 6–24. Tarkastelussa on mukana vain päätoiminnoiksi merkityt toiminnot. Menetelmä ryhmien kollektiivisten (yhteisten) rytmien tunnistamiseksi on kuvattu tarkemmin edellä (Aalto & Varjonen, tämä teos).

3.2.1 Naisten arkirytmit eri perhevaiheissa

Lapseton nuori pari, nainen

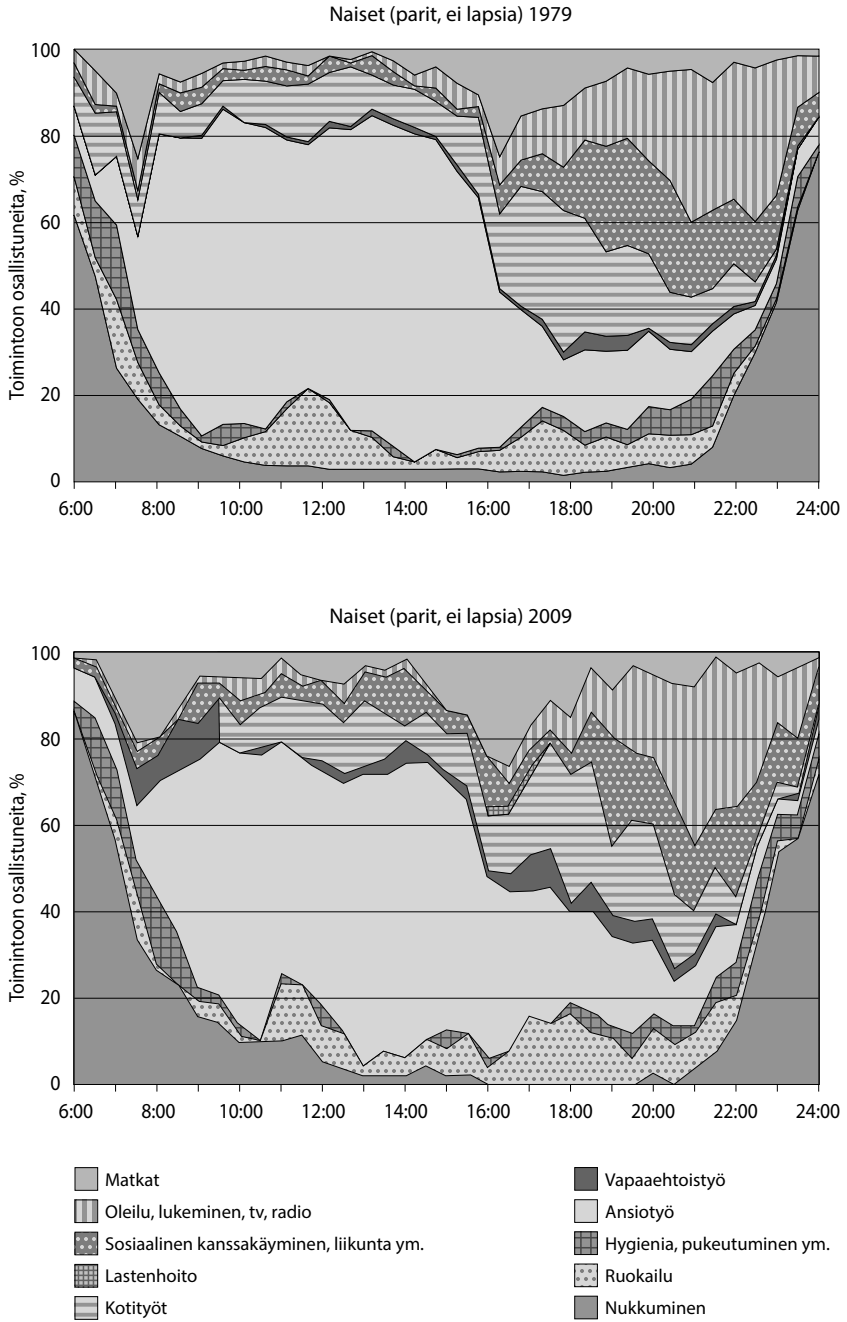
Ensimmäisenä tarkastelun kohteena ovat avo- tai avioliitossa olevat, ansiotyössä käyvät *nuoret naiset*, joilla ei ole lapsia. Kuviossa 1 näkyvät nuorten naisten arkirytmit eli se, kuinka suuri osa heistä osallistuu päivän mittaan 10 eri toimintoon keskimääräisenä arkipäivänä; esimerkkinä ovat vuodet 1979 ja 2009.

Nuorten naisten ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan arkirytmit eivät ole kovin paljon muuttuneet viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana. Useimmat heistä ovat olleet ansiotyössä aamusta iltapäivään, jonka jälkeen kotityöt ovat jonkin aikaa nuorten naisten yleisin toiminto. Kotityöjaksoa seuraa suhteellisen pitkä vapaa-ajan jakso, johon osallistuu samanaikaisesti vielä suurempi osa naisista kuin kotitöihin.

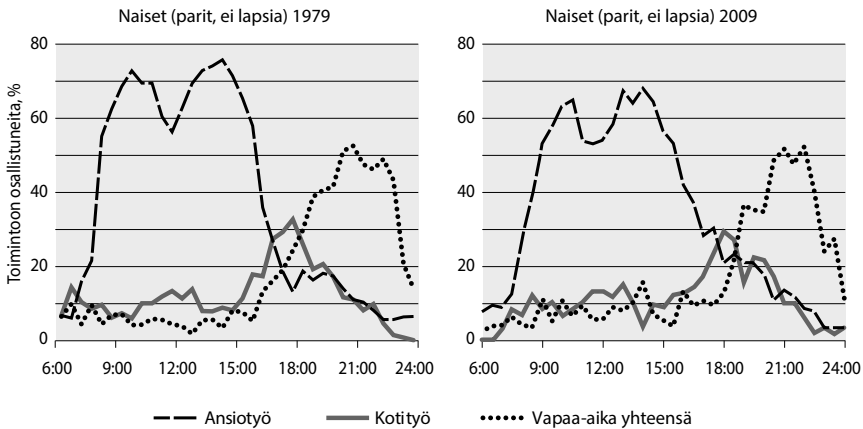
Ruokailuaikojen kollektiivisuus aamulla ja lounasaikaan on vähentynyt vuodesta 1979, ja ruokailut ajoittuvat aiempaa pidemmälle ajalle. Myös aikaväli, jolle päivällinen ajoittuu, on pidentynyt aiemmasta. Viimeisimmässä ajankäyttöaineistossa juuri päivällisaika erottuu nuorten naisten arkirytmisissä selkeämmin kuin aamiainen tai lounas. Toisin sanoen näyttää siltä, että nuorilla naisilla tyypillinen ruokailuaika painottuu nykyisin kello 17.00 ja 18.30 välille, kun taas aiemmin lounas erottui puolen päivän aikaan selvimmin kollektiivisena ruokailuaikana.

Viimeisten 30 vuoden aikana osallistuminen ansiotyöhön on vähentynyt ja kollektiivinen ansiotyöjakso ajoittuu myöhemmäksi (kuvio 2). Vuosina 1979 ja 1987 nuorista naisista yli 50 % oli ansiotyössä lähes koko kello

Kuvio 1. Nuorten naisten arkirytmit vuosina 1979 ja 2009, toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

Kuvio 2. Nuorten naisten ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan rytmit arkipäivinä vuosina 1979 ja 2009, toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

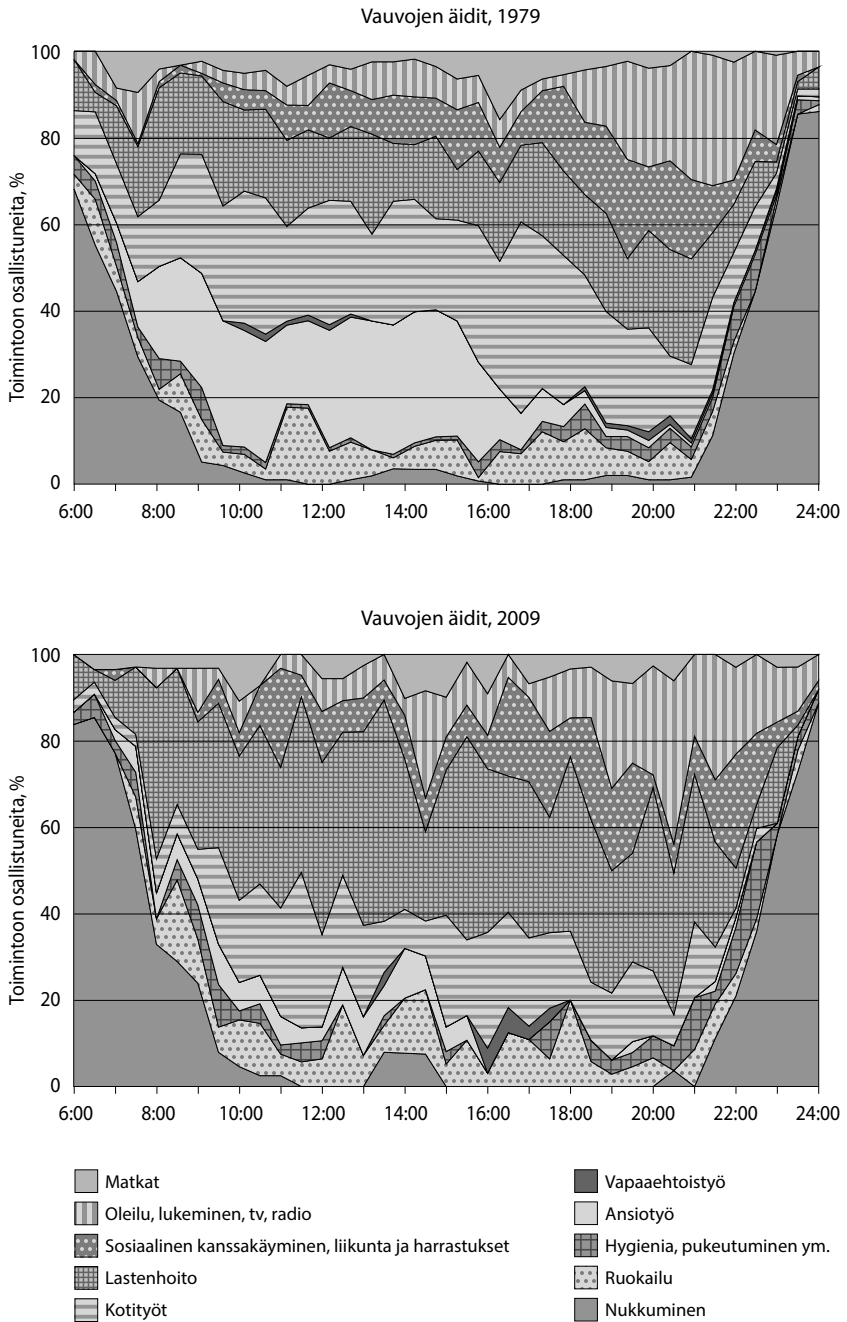

8.00 ja 15.30 välisen ajan, ja vuonna 1999 heistä 45 % jatkoi kello 16 asti. Vuonna 2009 kollektiivinen ansiotyöjakso alkoi hieman myöhemmin aamusta (klo 8.30–16.00) ja lähes joka kolmas nuorista naisista oli töissä aina klo 17.30 asti. Kuvioon 2 on koottu nuorten naisten ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan rytmit vuosina 1979 ja 2009. Vuosien 1987 ja 1999 vastaavat rytmit olivat niiden kanssa hyvin samantyyppiset.

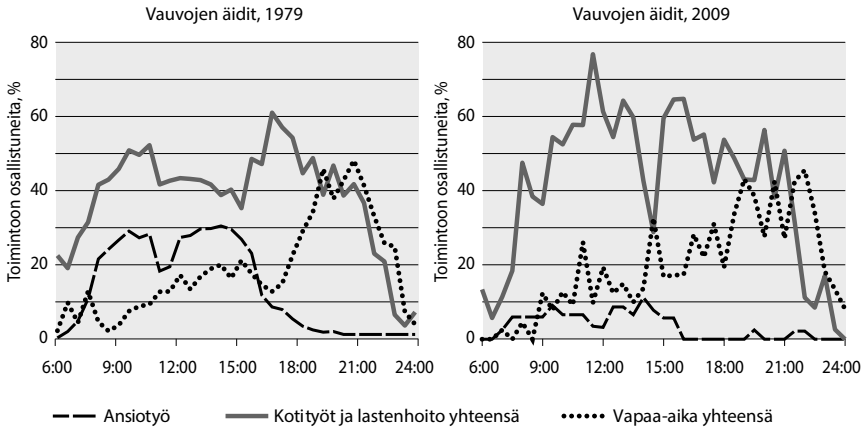
Ansiotyön myöhentymisen seurauksena myös kotityön kollektiivinen jakso on alkanut myöhemmin. Samalla se on myös lyhentynyt. Useimmilla nuorilla naisilla kotityöt ajoittuivat aiempina vuosina kellonaikaan 15.30–19.00, kun taas vuonna 2009 selkein kotityöjakso oli vasta kello 17.00–20.30, jolloin lähes joka neljäs heistä teki kotitöitä. Viimeisimpänä ajankohtana samanaikainen vapaa-ajan jakso oli lyhyin (20.30–22.30) ja vapaa-aikaa oli aiempiin vuosiin verrattuna vähemmän (liite 1). Alkuilloista vapaa-aika on jakaantunut kaikkina vuosina suhteellisen tasaisesti *aktiiviseen vapaa-aikaan* (sosiaaliseen kanssakäymiseen, liikuntaan ja muihin harrastuksiin) ja *oleiluun* (tv:n katseluun, oleiluun, lukemiseen, musiikin tai radion kuunteluun). Aiemmin oleilua oli selvästi useammalla kuin aktiivista vapaa-aikaa, kun taas vuonna 2009 lähes yhtä moni osallistui päivän mittaan niin aktiiviseen vapaa-aikaan kuin oleiluunkin.

Kuten kuvio 2 osoittaa, niin toimintojen kollektiiviset jaksot samoin kuin siirtymät toiminnosta toiseen ovat myöhentyneet ja ”loiventuneet”. Toimintojen ajoittuminen myöhemmäksi on tapahtunut vähitellen vuosien kuluessa. Nuorten naisten ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan keskinäinen ajoittuminen arkena on kuitenkin pysynyt jokseenkin samanlaisena viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana.

Kuvio 3. Vauvojen äitien arkirytmit vuosina 1979 ja 2009, toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

Kuvio 4. Vauvojen äitien ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan rytmit arkipäivinä vuosina 1979 ja 2009, toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

Vauvan äiti

Vauvojen äitien arkirytmisi on selvästi erilainen kuin nuorten naisten. Tässä tarkastelussa on mukana vain arkipäivien rytmi, joka on lähes viikonloppujen kaltainen vauvaa hoitavilla äideillä, toisin kuin työssä käyvillä naisilla. Kotityöt ja lastenhoito ovat kaikkina tarkasteluvuosina hallinneet vauvojen äitien arkipäivää. Kuviossa 3 on esitetty vauvojen äitien arkirytmisi vuosina 1979 ja 2009. Vuoden 1987 arkirytmisi oli vuoden 1979 kaltainen ja vuoden 1999 rytmi puolestaan pitkälti samanlainen kuin vuoden 2009.

Suurimman osan päivästä yli 40 % äideistä osallistuu joko kotitöihin tai lastenhoitoon. Vuonna 1979 kotityö oli keskimäärin yleisempi toiminto (22 %) kuin lastenhoito (16 %), mutta myöhemmin osallistuminen kotitöihin on vähentynyt ja lastenhoitoon lisääntynyt. Todennäköisesti äidit sopeuttavat ruokailunsa sopiviin kohtiin pienokaisen hoidon lomaan, koska selvästi erottuvia samanaikaisia ruokailuajankohtia ei ole ollut havaittavissa minään tarkasteluvuonna.

Vuonna 1979 vauvojen äideistä oli ansiotyössä suurempi osa kuin myöhemmin ajankohtina. Tuolloin äidit siirtyivät työpäivän jälkeen selvemmin ansiotyöstä ensin kotitöiden pariin, ja myöhemmin monet äidit viettivät vapaa-aikaa. Äitien ansiotyöhön osallistuminen on vuosina 1999 ja 2009 vähentynyt selvästi verrattuna vuosiin 1979 ja 1987. Vuonna 1979 vauvojen äideistä 26 % ja vuonna 1987 20 % oli ansiotyössä kello 8.00–15.00. Sen sijaan vuosina 1999 ja 2009 lähes kaikki äidit hoitivat lasta kotona (ks. taulukko 2). Muutos ansiotyöhön osallistumisessa on ollut suuri ja kuvastaa kunkin ajankohdan tyypillistä ansiotyön ja kotiäitiyden tilannetta. Kuvio 4 havainnollistaa hyvin muutoksen äitien arkirytmisissä.

Äitien vapaa-aikaan osallistuminen on pysynyt keskimäärin yhtä suurena kaikkina ajankohtina. Ansiotyön vuoksi vapaa-aika on kuitenkin kes-

kittynyt kahtena varhaisimpana ajankohtana iltaan kello 17.30 jälkeen selkeämmin kuin vuosina 1999 ja 2009, jolloin osalla äideistä oli vapaa-aikaa pitkin päivää. Aiempina ajankohtina jo kello 22.00 jälkeen pääosin katsottiin tv:tä, luettiin ja oleiltiin, kun taas viimeisimpänä ajankohtana aktiivisen vapaa-ajan kollektiivinen jakso (sosiaalista kanssakäymistä ja harrastuksia) on myöhentynyt ja kestää kello 22.30 asti. Osittain syynä voi olla myös viimeisimpien aineistojen rajausta vain kotona hoidettaviin lapsiin, mikä mahdollisti äitien vapaamman ajankäytön.

Aiemmin niin kotitöihin, lastenhoitoon kuin vapaa-aikaankin osallistuminen oli selvemmin vuorotellen ajoittunutta. Kahdessa viimeisimmässä aineistossa puolestaan osallistuminen eri toimintoihin vaihteli päivän mittaan enemmän. Selkeämpi samanaikainen ajoittuminen johtunee aiemmissa aineistoissa ansiotyöstä, kun taas nykyisin äidit voivat ajoittaa toimintojaan enemmän lapsen tarpeiden mukaan. Myös Southerton (2006) on havainnut pienten lasten äitien korostavan toimintoissaan lastenhoitoa, jolloin muut toiminnot sopeutetaan lastenhoidon ympärille.

Koululaisten äiti

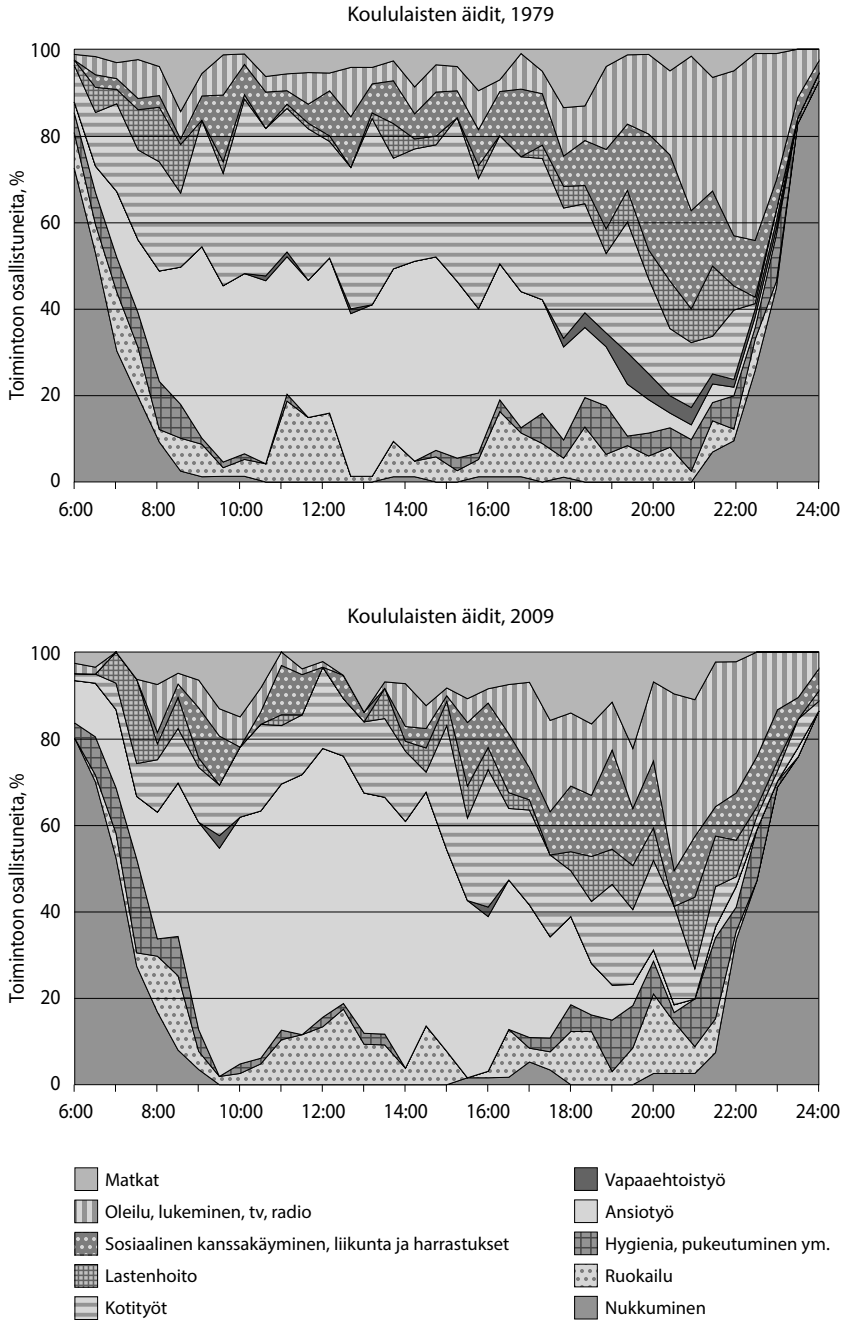
Kaikkina tutkimusajankohtina tarkastelussa mukana olleet koululaisten äidit olivat ansiotyössä käyviä. Ansiotyö olikin heidän arkipäivässään toiminto, johon osallistuttiin keskimäärin eniten. Lisäksi äideillä oli paljon kotityötä, joten heidän elinvaihettaan voinee kutsua ruuhkavuosiksi. Ansiotyön vuoksi koululaisten äitien arkirytmii muistuttaa enemmän nuorten naisten kuin vauvojen äitien arkirytmii. Kuvioon 5 on koottu vuosien 1979 ja 2009 koululaisten äitien arkirytmii.

Vuosi 1979 poikkesi muista tarkasteluvuosista siten, että tuolloin koululaisten äitien osallistuminen kotitöihin ja lastenhoitoon oli yleisempää kuin ansiotyöhön osallistuminen. Se johtunee pitkälti siitä, että tuolloin äideistä lähes joka neljäs (23 %) oli osa-aikatyössä, minkä seurauksena ansiotyön vahvasti kollektiivinen jakso oli selvästi lyhyempi kuin muina tutkimusajankohtina. Muina ajankohtina osa-aikatyötä tekeviä oli vain noin 10 % (taulukko 3).

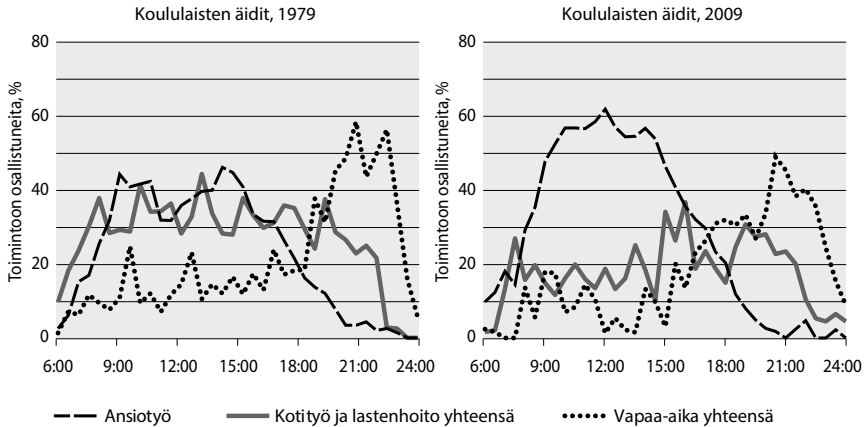
Koululaisten äideillä on tunnistettavissa samanaikaisia aamiais- ja lounasaikoja, jotka näyttävät myöhentyneen vuodesta 1979. Tyypillisin aamiaisaika on siirtynyt ajankohdasta kello 7.00–7.30 tunnilla eteenpäin. Aterioiden kollektiivisen jakson alkaminen ja päättyminen ajoittuvat pidemmälle ajalle ja samanaikainen osallistuminen on vähentynyt. Tyypillistä päivällisaikaa oli vaikea määrittää, mutta myös illan kollektiiviset ruokailuajankohdat näyttävät myöhentyneen vuosien kuluessa. Vuonna 2009 ruokailu-aika kello 19.30–20.30 erottui kaikkein selvimmän, sillä siihen osallistui useampi (yli 13 %) kuin muulloin päivän aikana.

Koska vuonna 1987 koululaisten äideistä lähes kaikki olivat tutkimuspäivänä ansiotyössä ja muina tutkimusajankohtina huomattavasti harvempi (taulukko 3), myös arkirytmii poikkesi muiden ajankohtien arkirytmii.

Kuvio 5. Koululaisten äitien arkirytmit vuosina 1979 ja 2009, toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

Kuvio 6. Koululaisten äitien ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan rytmit arkipäivinä vuosina 1979 ja 2009, toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

mistä. Tuolloin lisäksi otoksen perheet olivat keskimäärin pienempiä kuin muina ajankohtina. Voidaankin todeta, että vuonna 1987 koululaisten äideillä ansiotyötä oli selvästi eniten ja kotityötä vähiten, joskin myös vapaa-aikaa heillä oli tuolloin hieman enemmän kuin muina ajankohtina. Otoksen erilaisuuden vuoksi vuosi 1987 jätettiin pääosin huomiotta, kun tarkasteltiin koululaisten äitien arkirytmien muutossuuntaa viimeisten 30 vuoden aikana.

Koululaisten äitien arkirytmit ovat vuosien 1979, 1999 ja 2009 perusteella muuttuneet siten, että ansiotyöhön osallistuminen arkipäivinä on vähitellen lisääntynyt. Samalla kotityöhön osallistuminen on vähentynyt. Vapaa-aikaa viettävien osuus koko päivän aikana on keskimäärin pysynyt lähes samana, vaikka sen ajoittuminen arkipäivään on muuttunut (kuvio 6).

Kuten kuvioista 6 voidaan nähdä, niin vuonna 1979 koululaisten äideistä noin joka kolmas osallistui joko ansiotyöhön tai kotityöhön aamusta kello 17.00 asti. Vuoden 2009 arkirytmit kuviossa 6 ovat puolestaan esimerkkinä 2000-luvun tutkimusajankohdista, jolloin noin puolet äideistä oli ansiotyössä kello 7.30–15.00. Ansiotyön tyypilliset alkamis- ja päättymisajat ovat hieman myöhentyneet 30 vuoden tarkastelujaksolla, ja vapaa-aikaa viettää samanaikaisesti aiempaa harvempi äiti.

Vuonna 1979 tyypilliseen ansiotyöaikaan (kello 7.30–15.00) kotitöitä teki noin joka kolmas äiti ja muulloin yli 15 % äideistä. Sitä vastoin vuosina 1999 ja 2009 kotitöiden samanaikaiset jaksot painoutuivat iltapäivään ja jatkuivat kaikkina ajankohtina vähintään lievästi kollektiivisena noin kello 22.00 asti. Kotitöihin osallistuminen eri kellonaikoina kuitenkin vaihteli vuonna 2009 enemmän kuin muina tarkasteluvuosina.

Vuonna 1979 vapaa-aikaa viettäneiden äitien määrä ylitti ansiotyötä tekevien määrän kello 18.30 alkaen, vaikka kotitöihin osallistuminen jatkui

kin aina kello 21.30 asti lähes yhtä yleisenä toimintona kuin päivällä. Kahtena viimeisimpänä ajankohtana (1999 ja 2009) puolestaan useimmat äidit olivat ansiotyössä aamusta iltapäivään, mutta illalla kotityö ja vapaa-aika olivat lähes yhtä hallitsevia aina kello 19.30 asti, jonka jälkeen vapaa-aikaa viettäviä äitejä oli selvästi enemmän kuin kotitöitä tekeviä.

3.2.2 Miesten arkirytmit eri perhevaiheissa

Lapseton nuori pari, mies

Samoin kuin nuorten naisten niin myös nuorten avo- tai avioliitossa olevien, lapsettomien miesten arkirytmit ovat pysyneet hyvin samankaltaisina viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana. Aamusta iltapäivään miesten arkea on hallinnut ansiotyö ja sen jälkeen vapaa-aika. Nuoret miehet tekevät kotitöitä vähän, ja muutos kotityöajassa on viime vuosikymmenten aikana ollut hyvin pieni (ks. liite 1). Nuorten miesten arkirytmit on esitetty kuviossa 7, esimerkkinä vuodet 1979 ja 2009.

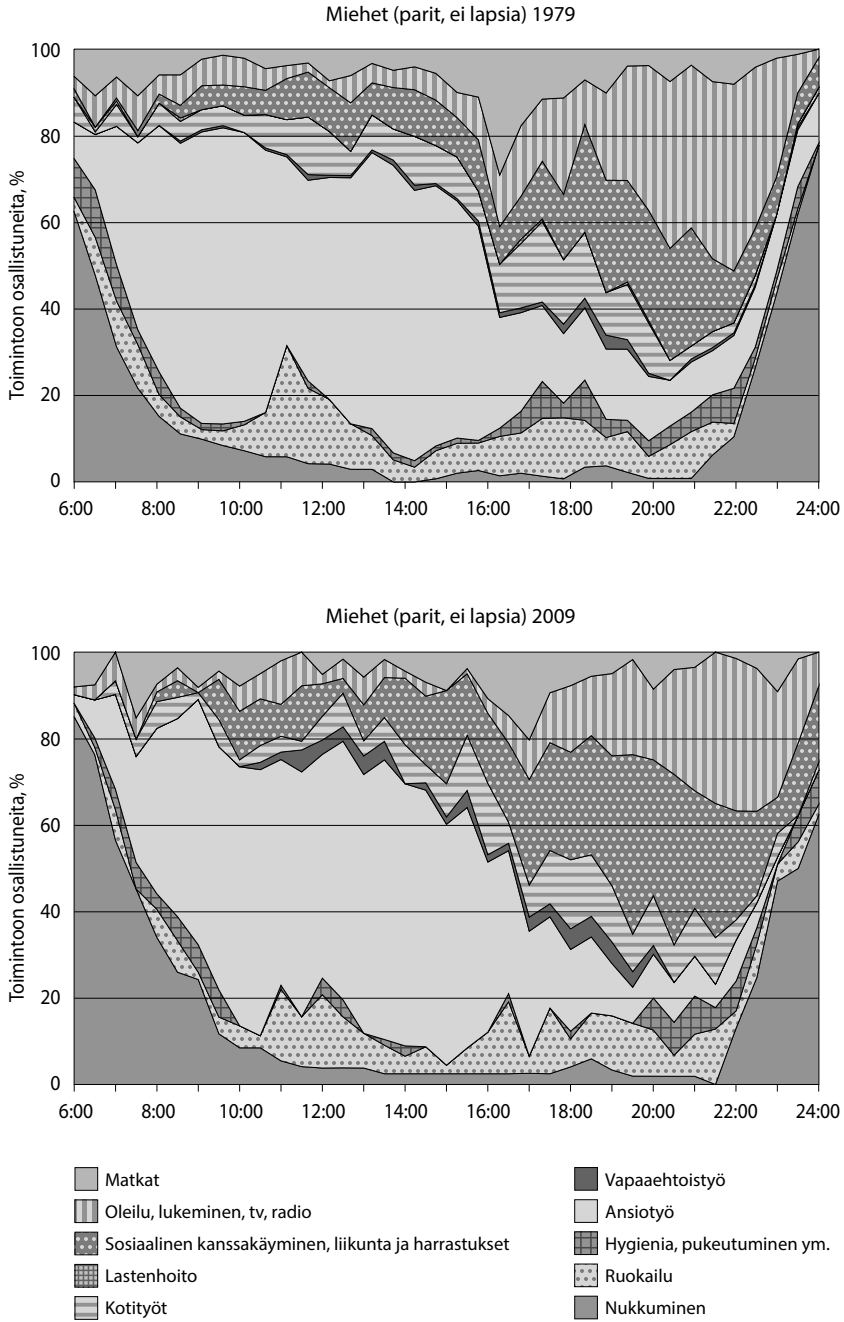
Selkein kollektiivinen ruokailuaika nuorilla miehillä on edelleen lounas, vaikka siihen osallistuneiden määrä kello 11.00 aikaan on selvästi vähentynyt aiemmasta, ja vuonna 2009 kello 12.00 oli jopa hieman suosituimpi lounasaika. Ruokailu näyttää siis nuorilla miehilläkin painottuvan aiempaa yleisemmin iltaan, ja päivällisaika ajoittui aiempaa myöhemmäksi, lähinnä kello 17.00 ja 18.00 välille.

Vuosina 1979 ja 1987 nuorten miesten ansiotyön vahvasti kollektiivinen jakso alkoi noin klo 7.30 ja jatkui 15.30 asti. Monet nuorista miehistä aloittivat noin puoli tuntia aiemmin tai lopettivat saman verran myöhemmin. Kahtena viimeisimpänä ajankohtana nuorten miesten tyypillisin työaika on siirtynyt alkamaan noin tuntia myöhemmin (8.30) ja päätymään noin puoli tuntia myöhemmin (16.00). Kuten kuviosta 8 voidaan havaita, niin ansiotyön alkaminen ja päättyminen ajoittuvat nykyisin pidemmälle ajalle kuin vuonna 1979. Kollektiivisuuden lieventyminen saattaa kertoa työaikojen yksilöllistymisestä, mikä voi osittain johtua muutoksista ammattirakenteesta.

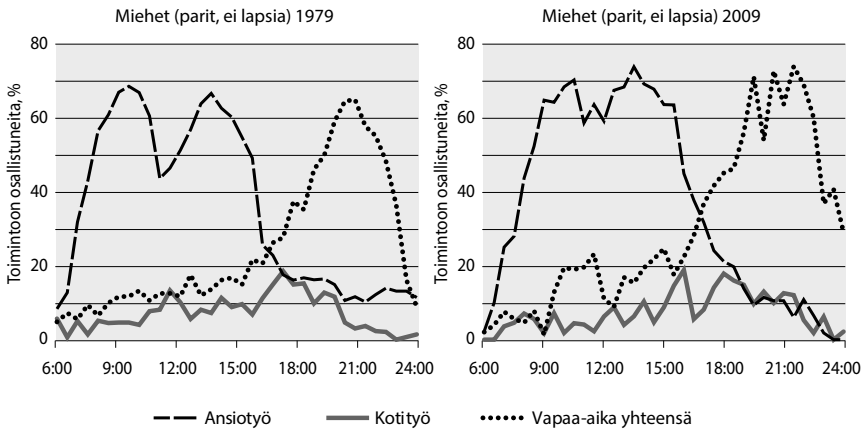
Vapaa-ajan tyypillisimmät ajankohdat ovat nuorilla miehillä niin ikään vähitellen myöhentyneet. Vuonna 1979 kollektiivinen siirtyminen työstä vapaalle ajoittui kello 16.00 ja 16.30 välille, kun se sitä myöhempinä ajankohtina on ajoittunut puolta tuntia myöhemmäksi (kuvio 8). Noin joka kolmas tai useampi nuorista miehistä on viettänyt vapaa-aikaa kaikkina tutkimusajankohtina kello 16.30 lähtien aina myöhäiseen iltaan asti. Lähes 60 % nuorista miehistä on viettänyt vapaa-aikaa kello 19.30–22.00. Yhtä vahvaan kollektiivisuuteen vapaa-ajanvietossa ei yllä mikään muu tarkastelussa mukana ollut ryhmä.

Nuorten miesten kotitöiden tekeminen on pysynyt vähäisenä koko tarkastelujakson ajan. Sitä kuvastaa hyvin se, että kotitöitä tekeviä on kaik-

Kuvio 7. Nuorten miesten arkirytmit vuosina 1979 ja 2009, toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

Kuvio 8. Nuorten miesten ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan rytmit arkipäivinä vuosina 1979 ja 2009, toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

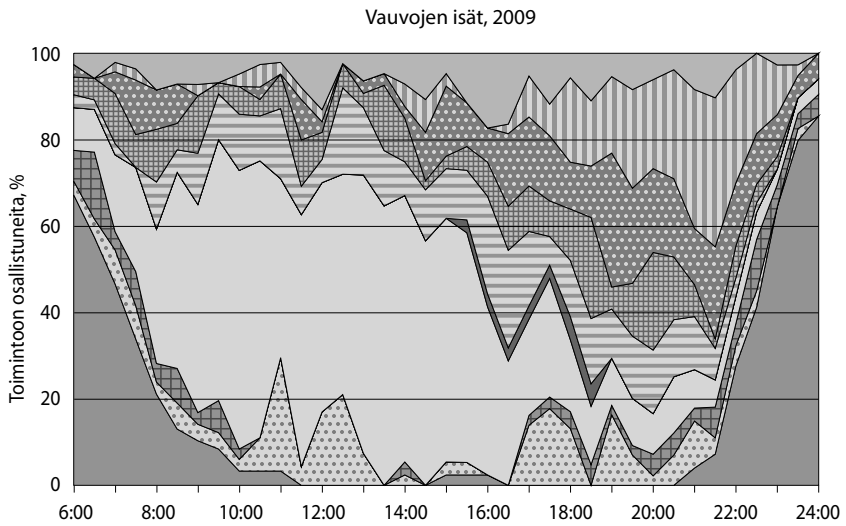
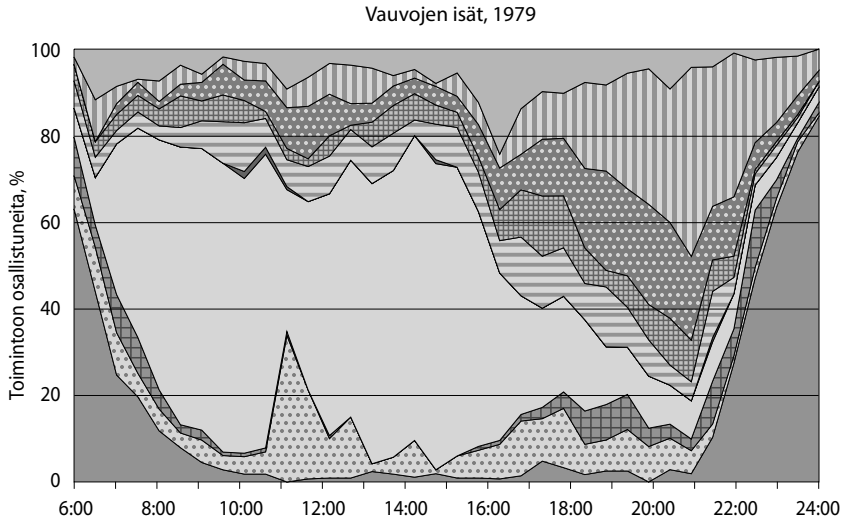
kina päivän ajankohtina vähemmän kuin vapaa-aikaa viettäviä. Vuosina 1979 ja 1987 nuorten miesten selvimmät kotityöjaksot ajoittuivat klo 16.00 ja 18.00 välille. Sitä vastoin vuosina 1999 ja 2009 vähintään 15 % nuorista miehistä osallistui samanaikaisesti kotitöihin ainoastaan illalla, vain muutamana yksittäisenä ajankohtana. Kotitöihin osallistuminen puolestaan on aiemmin painottunut selvemmin iltapäivään, kun taas viimeisimpinä ajankohtina kotityöt ovat aiempaa useammilla jatkuneet yhä myöhempään iltaan.

Vauvan isä

Vauvaperheiden isistä lähes kaikki olivat olleet kokopäiväisessä ansiotyössä, joskin aiempaa useammalla oli vuonna 2009 arkena myös vapaa-päivä (taulukko 2). Se selittänee pitkälti sen, että isät osallistuivat ansiotyöhön aiempina tutkimusajankohtina enemmän kuin viimeisimpinä (kello 6–24 ansiotyöhön osallistuneiden osuus väheni 36 %:sta 32 %:iin). Ansiotyön väheneminen näkyy myös kotitöihin ja lastenhoitoon käytetyn ajan lisääntymisenä (liite 1). Vauvojen isistä 18 % osallistui kotitöihin ja lastenhoitoon vuonna 2009, kun aiemmin osallistujia oli keskimäärin noin 12 %. Vapaa-aikaa viettävien osuus puolestaan on pysynyt lähes ennallaan (18–20 %). Kuviossa 9 on kuvattu vuosien 1979 ja 2009 vauvojen isien arkirytmit.

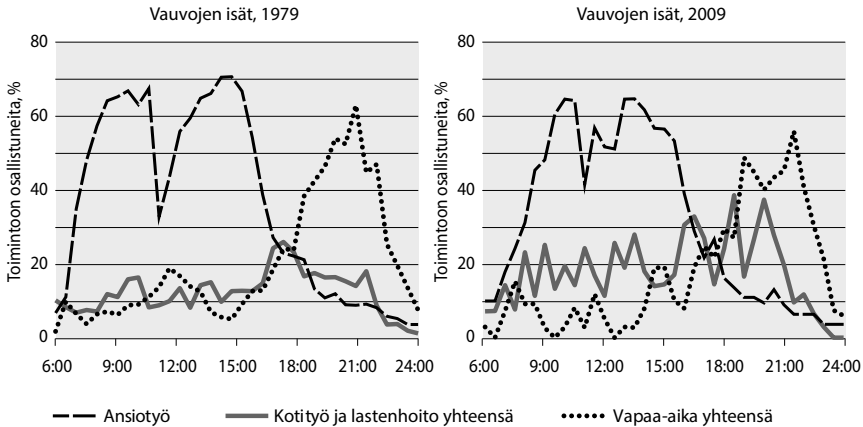
Ruokailuajoista vauvojen isillä on erotettavissa selvimmin lounasaika, joka on tyypillisesti alkanut koko tarkastelujakson kello 11.00. Osallistuminen tuohon aikaan on kuitenkin vähentynyt, ja toinen kollektiivinen lounasaika on vuonna 2009 kello 12.00. Aiempina tutkimusajankohtina ei illalla erottunut selvää kollektiivista ruokailuaikaa, kun taas nykyisin yli 15 %

Kuvio 9. Vauvojen isien arkirytmit vuosina 1979 ja 2009, toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

Matkat	Vapaaehtoistyö
Oleilu, lukeminen, tv, radio	Ansiotyö
Sosiaalinen kanssakäyminen, liikunta ja harrastukset	Hygieniä, pukeutuminen ym.
Lastenhoito	Ruokailu
Kotityöt	Nukkuminen

Kuvio 10. Vauvojen isien ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan rytmit arkipäivinä vuosina 1979 ja 2009, toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

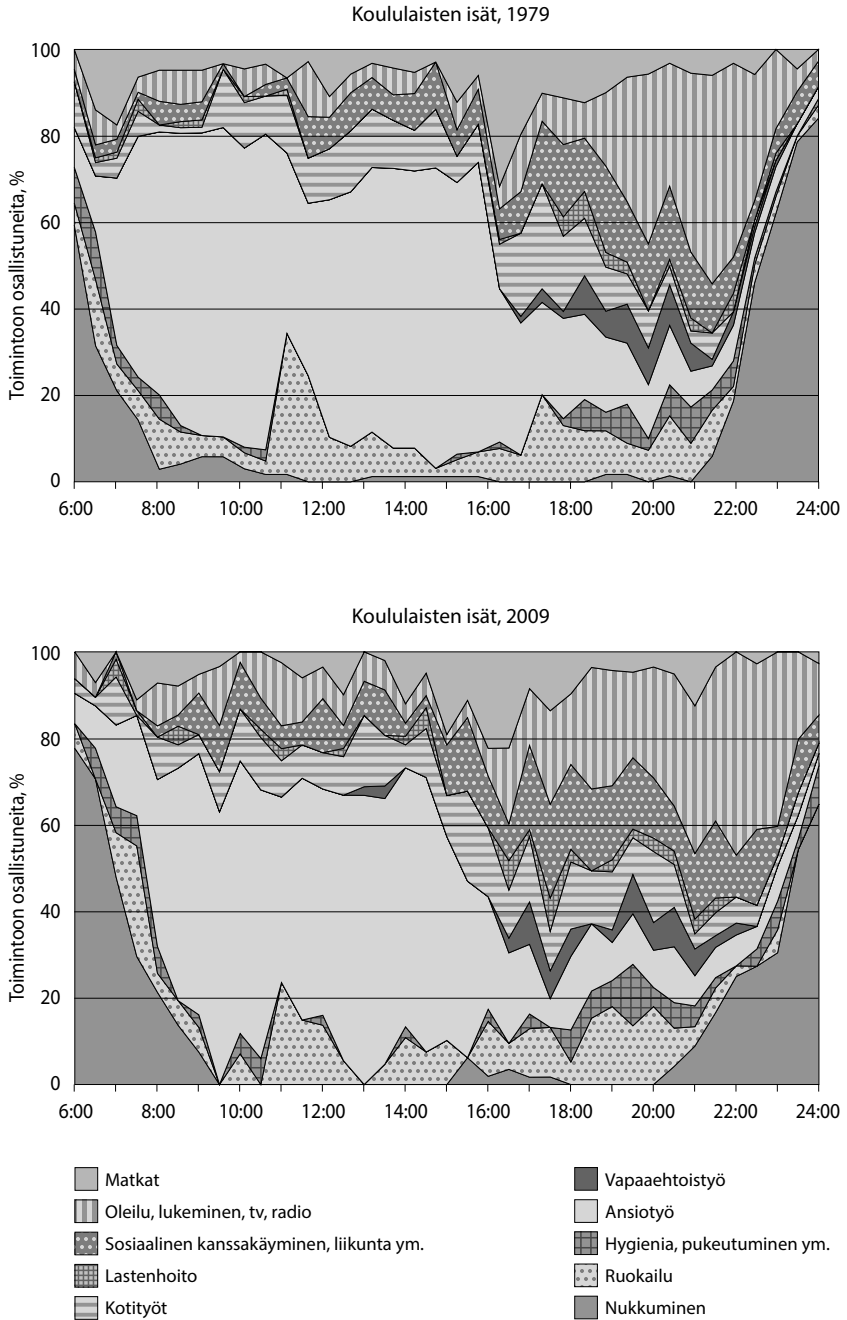
isistä ruokailee kello 17.30 aikaan ja yhtä moni kello 19.00 aikaan. Näin ollen voidaan todeta myös vauvojen isien tyypillisten ruokailuaikojen painottuvan aiempaa myöhäisemmäksi.

Niin ikään ansiotyön ajankohta on muiden tapaan vauvojen isilläkin myöhentynyt vähitellen vuodesta 1979. Tuolloin yli 40 % isistä oli ansiotyössä jo kello 7.30, kun vuonna 2009 yhtä suuri osa isistä oli töissä vasta tuntia myöhemmin. Isien kollektiivinen työaikajakso on myös lyhentynyt, sillä ansiotyö päättyy useimmilla noin kello 16.00 (kuvio 10) kuten aiemminkin.

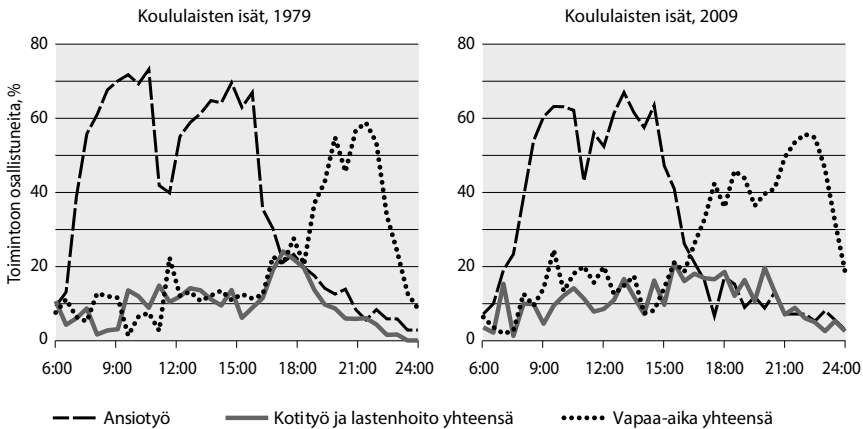
Kotityöt ja lastenhoito keskittyivät isillä aiempina tutkimusajankohdina selvemmin iltapäivään, ansiotöiden jälkeen, kun taas viimeisimpinä ajankohtina (1999 ja 2009) niitä on ollut suhteellisen monella pitkin päivää, mikä johtuu siitä, että aiempaa useammalla isällä oli loma- tai vanhempainvapaapäivä. Kuitenkin tyypillisin kotitöiden ajankohta oli edelleen kello 16 jälkeen. Kuvio 10 osoittaa kotitöihin ja lasten hoitoon osallistumisen yleistymisen ja tuo esiin, miten lähes koko päivän aiempaa useammat isät tekivät vuonna 2009 kotitöitä ja hoitivat lasta. Vuonna 2009 kello 8.00–21.00 keskimäärin 22 % isistä teki kotitöitä tai hoiti lasta, kun taas aiempina vuosina samaan aikaan niihin töihin osallistui keskimäärin vain 14 % isistä.

Isien vapaa-ajan vietto painottuu tyypillisesti iltaan kello 18.00 jälkeen. Vuonna 2009 kotityö ja lastenhoito kilpailevat vapaa-ajan kanssa ajankäytöstä aiempaa tasaveroisemmin, joten siirtymä ansiotyöstä vapaa-ajanviettoon ei ole enää yhtä suoraviivainen kuin aiempina tutkimusajankohdina. Samalla kollektiivisuus vapaa-ajan vietossa on lieventynyt. Kuten isien ansiotyön, myös heidän vahvasti kollektiivisen vapaa-aikansa ajankohta on myöhentynyt aiemmasta.

Kuvio 11. Koululaisten isien arkirytmit vuosina 1979 ja 2009, toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

Kuvio 12. Koululaisten isien ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan rytmit arkipäivinä vuosina 1979 ja 2009, toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

Tarkasteltavien vuosien välillä ero vauvojen isien kotitöiden ja lastenhoiton ajoittumisessa arkeen on selvempi kuin vapaa-ajan tai ansiotyön ajoittumisessa. Vapaa-ajan ja ansiotyön kollektiiviset ajankohdat ovat myöhentyneet, kun taas kotitöiden tekeminen jakaantuu yhä useammalla isällä pitkin päivää.

Koululaisten isä

Koululaisten äitien tapaan kaikki koululaisten isät kävivät ansiotyössä. Isistä lähes kaikki olivat kokopäivätyössä, ja heidän arkipäivänsä jakaantui selvästi aamusta iltapäivään ansiotyöhön. Sen jälkeen heillä alkoi vapaa-aika, joka jatkui nukkumaan menoon asti. Vahvasti kollektiivisiä jaksoja oli sekä ansiotyössä että vapaa-ajan vietossa. Kotityötä isillä on ollut suhteellisen vähän ja vain harvoin edes lievästi kollektiivisena. Muutokset koululaisten isien arkirytmisissä 30 vuoden aikana ovat olleet melko pieniä ja ilmenevät lähinnä toimintojen ajankohdan myöhentymisenä. Näin ollen myös muiden vuosien arkirytmit ovat hyvin samanlaisia kuin kuviossa 11, jossa on kuvattu vuosien 1979 ja 2009 arkirytmit.

Koululaisten isillä lounasaika on koko tarkastelujakson ajan erottunut selvästi kello 11.00 aikaan, joskin siihen osallistujat ovat hieman vähentyneet ja puolestaan illan ruokailuun osallistujat ovat lisääntyneet. Illan tyyppillinen ruokailuaika oli myös koululaisten isillä siirtynyt myöhemmäksi. Päinvastoin kuin muilla tarkasteltavilla ryhmillä, isien aamiaisaika erottui vuonna 2009 aiempaa selvemmin. Tuolloin kello 7.30 joka neljäs isä söi aamupalaa, kun aiempina ajankohtina noin 12 % isistä söi jo kello 6.30 ja yhtä suuri osa kello 7.00.

Noin joka toisella koululaisten isällä ansiotyö alkoi vuonna 1979 kello 7.30 mennessä ja päättyi 15.30. Samaan aikaan päättyi muinakin vuosina

vahvasti kollektiivinen ansiotyöjakso, mutta lievästi kollektiivinen jakso on muina tutkimusajankohtina jatkunut useimmiten 18.30 asti. Vahvasti kollektiivinen jakso on vähitellen lyhentynyt noin tunnilla aamusta ja puolella tunnilla illasta vuoteen 2009. Koululaisten isien ansiotyö on siis ajoittunut pidemmälle jaksolle siten, että erityisesti varhain aamulla ja kello 16.00 jälkeen iltapäivällä ansiotyössä on ollut vähemmän isiä kuin aiemmin (kuvio 12).

Kotityöhön osallistuneiden isien osuus koko päivän aikana on viime vuosikymmeninä kasvanut. Lievästi kollektiivinen kotityöjakso on samalla vähitellen pidentynyt, eikä se enää keskity yhtä selkeästi iltapäivään kuin vuosina 1979 ja 1987. Muutos kotitöiden ja lastenhoidon ajoittumisessa on siis samankaltainen kuin nuorilla miehillä ja vauvojen isillä (vrt. kuviot 8 ja 10). Kotitöihin osallistuminen on koululaisten isillä vähäisempää kuin vauvojen isillä, ja lähes koko päivän ajan koululaisten isistä useampi osallistuu vapaa-ajanviettoon kuin kotitöihin. Heidän rytmensä muistuttaa siis enemmän nuorten miesten rytmiä kuin vauvojen isien sidotumpaa rytmiä.

Isien osallistuminen vapaa-aikaan on vaihdellut hieman eri ajankohdina. Suuntauksena on kuitenkin ollut, että vahvasti kollektiivinen vapaa-ajanjakso koululaisten isillä on pidentynyt vähitellen vuoden 1979 noin neljästä tunnista (kello 18.30–22.30) vuoden 2009 noin kuuteen ja puoleen tuntiin (17.00–23.30).

Kuten muilla ryhmillä, myös koululaisten isillä toiminnot ajoittuvat nykyisin pidemmälle ajanjaksolle ja myöhemmäksi kuin aiemmin ja kollektiivisuus on lieventynyt.

4 Arkirytmien muutosten yhteenveto ja pohdintaa

Ajankäytön rytmikuviot (kuviot 1–12) havainnollistavat hyvin toimintojen tyypillisiä ajankohtia päivässä ja kuvaavat tyypillistä päivän kulkua paremmin kuin pelkät ajankäyttötiedot.

Yhteenvetona voidaan karkeasti yleistää, että toimintojen ajoittuminen päivään (ruokailut, ansiotyö, kotityö ja vapaa-aika) on vuosien kuluessa myöhentynyt ja kollektiiviset jaksot ovat lyhentyneet ja heikentyneet. Ansiotyö rytmittää vahvasti päivää, ja ilmeisesti työaikojen joustot ja mahdollisesti myös ammattirakenteen muutokset näkyvät liukumina ansiotyön alkamis- ja päättymisajankohdissa, joten nykyisin selvästi erottuvat kollektiiviset ansiotyöjaksot ovat aiempaa lyhyemmät. Rytmien valossa ajankäyttö näyttää siis yksilöllistyneen. Päivän aterioiden ajankohdat ovat niin ikään myöhentyneet, ja aiempaa useammalla ateriointi painottuu iltaan, eivätkä lounasaika tai muut ruokailuajat enää erotu yhtä selvästi kuin aiemmin. Edellä kuvatut muutokset noudattavat yleistä suuntausta toimintojen myöhentymisestä (vrt. Pääkkönen & Hanifi, 2010) sekä aiempaa yksilöllisemmästä ajankäytöstä. Osa muutoksista voi osittain johtua aineiston eri-

laisista keruutavoista vuosina 1979 ja 1987 verrattuna vuosien 1999 ja 2009 aineistoihin (ks. luku 3.2 tämä teos), mutta keruutavan vaikutus tuskin on ollut merkittävä.

Tarkastelluista ryhmistä lapsettomien nuorien parien, samoin kuin koululaisten isien toimintojen ajoittuminen oli muuttunut vain vähän. Sitä vastoin vauvojen vanhempien ja koululaisten äitien arkirytmit ovat muuttuneet enemmän. Suurimpana syynä muutokseen näyttävät olevan muutokset ansiotyöhön osallistumisessa. Sekä vauvojen että kouluikäisten äideillä ansiotyö on vähentynyt; sen sijaan kotityötä ja erityisesti lastenhoitoa on aiempaa enemmän (kuviot 4 ja 6). Myös vauvojen isillä ansiotyö on vähentynyt ja lastenhoito sekä kotityöt ovat lisääntyneet (kuvio 10); sitä vastoin nuorilla miehillä ja koululaisten isillä ansiotyöhön osallistumisen väheneminen on korvautunut pikemminkin vapaa-ajalla (kuviot 8 ja 12). Vauvojen äideillä muutosta korostaa aineiston rajaus, jossa vain perheet, joissa alle 2-vuotias hoidettiin kotona, olivat mukana. On kuitenkin huomattava, että menettelyllä tarkastelun ulkopuolelle rajautui alle 15 % vauvaperheistä, joten se ei kovin merkittävästi selitä muutosta.

Kuten monissa muissa tutkimuksissa, myös tässä havaittiin lastenhoitoajan kasvaneen erityisesti vauvaperheissä. Merkittävänä syynä lieinee perhevapaiden yleistyminen, ja suurin muutos on tapahtunut nimenomaan tällä vuosituhanella. Pidetäänkö lapsia aiempaa tärkeämpänä ja siksi heitä hoidetaan entistä enemmän? Lastenhoidon arvostuksen lisääntyminen saattaa vaikuttaa myös siten, että nykyisin lastenhoito kirjataan herkemmin päätoiminnoksi ja muut samanaikaiset toiminnot sivutoiminnoiksi. Aineistoista ei voinut vertailla sivutoimintoja, joita erityisesti aiempina vuosina ei ole kovin systemaattisesti merkitty ajankäyttöpäiväkirjoihin, joten tarkastelussa olivat vain päätoiminnot. Lastenhoitoa esiintyy muiden tutkimusten mukaan runsaasti sivutoimisena (Smith & Craig, 2009; Miettinen & Rotkirch, 2012, s. 78–79).

Ajankäytön ja arkirytmien perusteella vanhemmille jää vapaa-aikaa vähemmän ja se hajaantuu enemmän kuin lapsettomilla nuorilla pareilla. Vanhempien ajankäyttö on sidotumpaa kuin lapsettomilla, sillä lapsen tarpeet määrittävät pitkälti vanhempien toimintoja (Southerton, 2006). Vauvojen vanhemmilla kotitöitä ja lapsenhoitoa on molemmilla paljon ja isillä myös ansiotyötä. Samoin on tilanne ansiotyössä käyvillä koululaisten vanhemmilla. Ovatko vanhemmat siksi kiireisempiä kuin nuoret lapsettomat parit? Kiireisyyden kokemista on tutkittu ajankäyttötutkimukseen liittyvässä haastattelussa. Vauvan tai koululaisen isistä useammat kuin nuorista miehistä kokivat vuonna 2009 olevansa jatkuvasti kiireisiä. Sitä vastoin koululaisten äidit ja nuoret naiset kokivat kiireisyyttä yleisemmin kuin vauvojen äidit, joista juuri kukaan ei kokenut itseään jatkuvasti kiireiseksi. Juuri kouluikäisten äitien ikäluokasta muita suurempi osa onkin valinnut osa-aikatyön, jotta voi hoitaa lapsiaan (STM, 2013, s. 16) ja ilmeisesti siten vähentää kiirettä ja keventää työtaakkaansa.

Kokonaistyöajan ja arkirytmien perusteella oli yllättävää, että niitä, jotka eivät kokeneet kiirettä juuri lainkaan, oli enemmän vauvojen vanhemmissa kuin lapsettomissa pareissa. Sitä vastoin koululaisten vanhempien kiireen tuntemukset olivat odotettuja. Mahdollisesti vauvojen vanhemmat kokevat voivansa vaikuttaa ajankäyttöön enemmän kuin lapsettomat työssä käyvät parit tai koululaisten vanhemmat. Myös Miettisen ja Rotkirchin (2012, s. 30) mukaan kotona olevien pienten lasten äitien kiireen kokeminen oli harvinaisempaa kuin työssäkäyvien. Työssäkäyvillä puolestaan sekä oma että puolison pitkä työpäivä olivat yhteydessä kiireen kokemiseen (Miettinen & Rotkirch, 2012, s. 30). Kiire kuvaa ainakin josain määrin sitä, miten stressaavaa tai pakkotahtista tekeminen on. Muiden laatimien aikataulujen yhteensovittaminen on Jalaksen (2011) mukaan usein se, mikä aiheuttaa aikapainetta ja kiirettä. Näin lienee ainakin koululaisten vanhemmilla. Vauvan hoito puolestaan saattaa olla niin antoisaa, että siinä lapsen tarpeiden määräämä pakkotahti ei haittaa, eikä kiireen tuntua synny, jos ei yritä samanaikaisesti tehdä monia muita asioita, vaan toimii useimmiten vauvan ehdoilla (Aalto & Varjonen, 2012). Myös muissa tutkimuksissa on havaittu, että lasten hoitoa ja kasvatusta pidetään muita kotitöitä miellyttävämpänä ja sitä motivoi investointi lapsen tulevaisuuteen (Bianchi, 2011; Österbacka ym., 2012).

Miesten ja naisten välinen tasa-arvo kotitöiden jaossa on keskimäärin lisääntynyt (Pääkkönen & Hanifi, 2011). Lisäksi sekä miesten että naisten asenteet puolisoiden työnjakoa kohtaan ovat tällä vuosituhanella muuttuneet yhä selvemmin tasa-arvoa kannattavaksi (Oinas, 2010). Viimeisimmän tasa-arvobarometrin (Kiiänmaa, 2012) mukaan lähes 90 % suomalaisista suhtautui kielteisesti väittämään ”on oikein, että se puoliso, jolla on pienempi palkka, tekee suurimman osan kotitöistä”. Yhtä monen mielestä ”miesten tulisi osallistua nykyistä aktiivisemmin lastensa hoitoon ja kasvatukseen”. Tasa-arvoista asennetta kuvaa myös se, että sekä miehet että naiset pitävät aikaisempaa harvemmin miestä ensisijaisesti vastuullisena perheen toimeentulosta. (Kiiänmaa, 2012.) Ajankäyttöaineiston perusteella näyttää kuitenkin siltä, että käytännön tilanteissa, erityisesti lapsiperheissä, kotityöt kasautuvat edelleen helpommin naiselle ja ansiotyöt miehelle. Tasa-arvo on kuitenkin edistynyt siten, että äidin tapaan myös isän rytmi on muuttunut sidotummaksi vauvan syntymän jälkeen.

- AALTO, K. & VARJONEN, J. (2005). Hoituuko kaksi lasta samalla kuin yksi? Kotityöaika eri kokoisissa perheissä. Teoksessa H. Pääkkönen (toim.), *Perheiden ajankäyttö* (s. 19–40). Helsinki: Tilastokeskus.
- VARJONEN, J. & AALTO, K. (2010). *Kotitalouksien palkaton tuotanto ja ostopalvelujen käyttö* (Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 2/2010). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- AALTO, K. & VARJONEN, J. (2012). Ajankäytön rytmit arjen kuvaajana. Teoksessa M. Lammi, M. Pantzar, & T. Koivunen (toim.), *Arjen kartat ja rytmit* (Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosisikirja 2012) (s. 35–63). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- BAXTER, J., HEWITT, B. & HAYNES, M. (2008). Life Course Transitions and Housework: Marriage, Parenthood, and Time on Housework. *Journal of Marriage and Family*, 70, 259–72.
- BIANCHI, S. M. (2011). Family change and time allocation in American families. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 638(1), 21–44.
- BIANCHI, S. M., ROBINSON, J. P. & MILKIE, M. A. (2006). *Changing rhythms of American family life*. New York, NY: Russel Sage Foundation.
- BIANCHI, S. M., SAYER, L. C., MILKIE, M. A. & ROBINSON, J. P. (2012). Housework: Who did, does or will do it, and how much does it matter? *Social Forces* 91(1), 55–63.
- CRAIG, L. & MULLAN, K. (2010). Parenthood, Gender and Work-Family Time in the United States, Australia, Italy, France, and Denmark. *Journal of Marriage and Family*, 72, 1344–1361.
- CRAIG, L. & SAWRIKAR, P. (2009). Work and family: Does the (gender) balance change as children grow? *Gender, Work and Organization*, 16, 684–709.
- Eurostat (2014). Tietokantataulukot: *Part-time employment as percentage of the total employment, by sex, age and nationality (%)*. Last update: 10-04-2014. Haettu 22.4.2014 osoitteesta <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/>
- GJERDINGEN, D. K. & CENTER, B. A. (2005). First-time parents' postpartum changes in employment, childcare, and housework responsibilities. *Social Science Research*, 34, 103–116.
- HAATAJA, A. (2009). *Fathers' use of paternity and parental leave in the Nordic countries*. Online working papers 2/2009. Helsinki: The Social Insurance Institution of Finland (Kela). Haettu 21.2.2012 osoitteesta www.kela.fi/research
- HIILAMO, H. (2006). *Akantappolaista isäkiintiöön. Perhepolitiikan pitkä linja Suomessa ja Ruotsissa*. Helsinki: Stakes.
- JALAS, M. (2011). Kiireestä, kellosta ja kalenterista. Teoksessa L. C. Andersson, I. Hetemäki, R. Mustonen & A. Sihvola (toim.), *Kaikki irti arjesta* (s. 195–218). Helsinki: Gaudeamus.
- Kela (2011). *Kelan perhe-etuustilasto 2009*. Helsinki: Kansaneläkelaitos, tilastoryhmä.
- Kela (2013). *Uusi isyysvapaa 1.1.2013 alkaen*. Haettu 12.3.2013 osoitteesta <http://uudistuva.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/net/181212133035hl>
- KIIANMAA, N. (2012). *Tasa-arvobarometri 2012*. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:23.) Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- KÜHHIRT, M. (2011). Childbirth and the Long-Term Division of Labour Within Couples: How Do Substitution, Bargaining Power, and Norms Affect Parents' Time Allocation in West Germany? *European Sociological Review*, doi: 10.1093/esr/jcr026
- LAMMI-TASKULA, J., SALMI, M. & PARRUKOSKI, S. (2009). *Työ, perhe ja tasa-arvo* (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 55). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- MIETTINEN, A. & ROTKIRCH, A. (2012). *Yhteistä aikaa etsimässä. Lapsiperheiden ajankäyttö 2000-luvulla* (Katsauksia E 42/2012). Perhebarometri 2012. Väestötutkimuslaitos. Helsinki: Väestöliitto.
- NIEMI, I. & PÄÄKKÖNEN, H. (2001). *Ajankäytön muutokset 1990-luvulla*. Kulttuuri ja media 2001:6. Helsinki: Tilastokeskus.
- OINAS, T. (2010). *Sukupuolten välinen kotityönjako kahden ansaitsijan perheissä* (Jyväskylän studies in education, psychology and social research 402). Jyväskylän yliopisto.
- PAAJANEN, P. (2005). *Eri teitä vanhemmuuteen - kaksikymppisenä ja kolmekymppisenä lapsen saaneiden näkemyksiä perheellistymisestä ja vanhemmuudesta* (Katsauksia E 21/2005). Perhebarometri 2005. Väestötutkimuslaitos. Helsinki: Väestöliitto.

- PÄÄKKÖNEN, H., & HANIFI, R. (2011). *Ajankäytön muutokset 2000-luvulla*. (Elinolot.) Helsinki: Tilastokeskus.
- RAIJAS, A., & SAILIO, M. (2012). Arjen ristiriitoja pikkulapsiperheissä. Nettikeskustelun analyysi. *Janus*, 20, 316–333.
- RAIJAS, A., & VARJONEN, J. (2007). ”Minä vastaan vaatteista, sinä autosta.” Muuttuuko kotitöiden jakaminen suomalaisissa lapsiperheissä? *Janus*, 15, 261–279.
- SCHNEIDER, N. F. (2010). Family and parenthood in contemporary Europe: Sociological considerations and their political implications. *Family Science*, 1, 135–143.
- SMITH, J. P., & CRAIG, L. (2009). *The time use of new mothers – what does it tell us about time use methodologies?* Australian Centre for Economic Research on Health, Research Report No. 4, April 2009. Haettu 10.6.2013 osoitteesta http://www.acerh.edu.au/publications/ACERH_RR5.pdf
- SOUTHERTON (2006). Analysing the temporal organization of daily life: social constraints, practices and their allocation. *Sociology*, 40(3): 435–454. DOI:10.1177/0038038506063668.
- STM (2013). Kotihoidon tuen ja lasten hoitojärjestelmän joustavuuden edistämistä selvittävän työryhmän muistio (*Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita* 2013:4). Helsinki. Haettu 10.6.2013 osoitteesta http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-25727.pdf
- SUTELA, H. (2012). Aikuisuuteen siirtymisen ehdot muuttuvat. *Hyvinvointikatsaus* 23(1), 34–39.
- SÄNTTI, R., OTVA, R.-A., & KILPIÖ, E. (1982). *Palkaton kotityö: ajankäyttö ja arvo. Kotityötutkimus. Osa VIII* (SVT Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII: 78). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Tutkimusosasto.
- Tilastokeskus (2010). *Tietoja viestintätekniikan käyttö. Internet vuorovaikutuksen välineenä*. Haettu 20.3.2012 osoitteesta http://www.stat.fi/til/sutivi/2010/sutivi_2010_2010-10-26_fi.pdf
- Tilastokeskus (2011a). *Väestö- ja kuolemansytilastot*. Haettu 26.3.2012 osoitteesta http://www.stat.fi/til/ssaaty/2011/ssaaty_2011_2012-04-20_kuv_001_fi.html
- Tilastokeskus (2011b). Perheet ja työ vuonna 2011. *Työvoimatutkimus 2011*. SVT. Haettu 26.3.2012 osoitteesta http://www.stat.fi/til/tyti/2011/14/tyti_2011_14_2012-09-11_kat_003_fi.html
- Tilastokeskus (2011c). *Työvoimatutkimus*. Maaliskuu 2011. SVT. Haettu 26.3.2012 osoitteesta http://www.stat.fi/til/tyti/2011/03/tyti_2011_03_2011-04-28_tie_001_fi.html
- THL (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos) (2011). *Lasten päivähoito 2010*. Tilastoraportti 46/2011. Haettu 26.3.2012 osoitteesta <http://www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastenpaivahoti.htm>
- VAARANEN, H. (2006). Kevytsuhde nuorten aikuisten parisuhteen muotona. *Nuorisotutkimus* 4/2006.
- VARJONEN, J. & Aalto, K. (2005). Kotitaloustuotannon pitkä marssi tilastoihin. Teoksessa J. Leskinen, H. Hallman, M. Isoniemi, L. Perälä, T. Pohjoisaho, E. Pylvänäinen (toim.), *Vox consumptoris – kuluttajan ääni* (Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2005) (s. 1–22). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- VARJONEN, J. & AALTO, K. (2010). *Kotitalouksien palkaton tuotanto ja ostopalvelujen käyttö* (Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 2/2010). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- VARJONEN, S. (2011). *Äidin hoiva, jaettu vanhemmuus – ja vapaus valita. Perhevapaiden uudistamisen argumentointi 1970-luvulta 2000-luvulle* (Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 118). Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- VÄLIMÄKI, A.-L., & RAUHALA, P.-L. (2000). Lasten päivähoiton taipuminen yhteiskunnallisiin murroksiin Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 65, 387–405.
- ÖSTERBACKA, E., MERTZ, J., & ZICK, C.D. (2012). Human capital investments in children – A comparative analysis of the role of parent-child shared time in selected countries. *Electronic International Journal of Time Use Research*. 9(1), 120–143. Haettu 20.3.2012 osoitteesta <http://www.eijtur.org/pdf/volumes/eIJTUR-9-1.pdf>

Liite 1

Taulukko 5. Ajankäyttö sukupuolen ja perhevaiheen mukaan vuosina 1987, 1999 ja 2009 (tuntia, minuuttia vuorokaudessa)

Perhevaihe	Sukupuoli	Miehet			Naiset		
	Ajankohta	1987	1999	2009	1987	1999	2009
	Toiminto	t,min/vrk	t,min/vrk	t,min/vrk	t,min/vrk	t,min/vrk	t,min/vrk
Koko väestö, 10–64-v.	Kotityöt yhteensä	2,15	2,27	2,33	3,50	3,47	3,41
Ei lapsia, 25–34-v. parit, työssä	Kotityöt	1,57	1,38	1,22	2,47	2,23	2,29
Lapsi alle 2-vuotias	Muut kotityöt	1,45	1,22	2,08	3,33	3,36	2,42
	Lastenhoito	1,09	1,13	1,46	3,59	4,16	5,12
Lapsia, nuorin 7–9-v.	Muut kotityöt	2,03	2,32	1,51	3,57	4,03	2,54
	Lastenhoito	0,14	0,11	0,28	0,26	0,28	0,59
Koko väestö, 10–64-v.	Ansiotyö	4,06	3,26	2,48	2,39	2,15	2,08
Ei lapsia, 25–34-v. parit, työssä	Ansiotyö	6,06	5,10	4,19	4,41	5,13	4,34
Lapsi alle 2-vuotias	Ansiotyö	5,27	5,23	4,15	1,47	0,22	0,28
Lapsia, nuorin 7–9-v.	Ansiotyö	5,51	6,04	4,25	4,57	4,40	3,55
Koko väestö, 10–64-v.	Vapaa-aika	6,29	6,42	7,01	6,13	6,18	6,20
Ei lapsia, 25–34-v. parit, työssä	Vapaa-aika	5,46	6,22	6,10	5,56	5,29	5,16
Lapsi alle 2-vuotias	Vapaa-aika	4,50	4,55	4,15	4,34	4,50	4,05
Lapsia, nuorin 7–9-v.	Vapaa-aika	5,22	5,02	5,67	4,31	4,19	4,17

Työelämästä eläkkeelle

– tarkastelussa arjen rytmit

kolmen vuosikymmenen aikana

Johanna Varjonen

1 Johdanto

Työurien pidentäminen ja eläkkeelle siirtymisen myöhentäminen ovat hallinneet julkista keskustelua vuoden 2011 eduskuntavaaleista lähtien. 1980-luvulla eläkkeellesiirtymisikä oli laskenut nopeasti sen jälkeen, kun säädökset eläkkeelle siirtymistä helpottavista varhais- ja työttömyyseläkkeistä olivat tulleet voimaan. Vuonna 1960 työelämässä oli mukana 80 % 60–64-vuotiaista miehistä, mutta vuonna 1990 tämänikäisistä oli työssä vain vajaat 30 %. Näin suuren muutoksen arveltiin johtuvan monista seikoista. Kulttuuristen muutosten nähtiin johtaneen työn arvostuksen vähenemiseen ja vapaa-aikaan liittyvien arvojen nousemiseen keskeisemmiksi. Näin myös eläkkeellä olosta on tullut hyväksytty elämänvaihe. Muiksi syiksi on esitetty eläketurvan tason nousua ja sitä, että eläkkeelle siirtäminen on yrityksille edullinen tapa vähentää työntekijöiden määrää. (Kangas, 1992, s. 480–484.) 1990-luvun talouslama aiheutti sosiaalimenojen leikkauksia, jotka kohdistuivat myös eläketurvaan. Eläkkeelle siirtymisen ehtoja on vähitellen kiristetty. Keskimääräinen eläkkeellesiirtymisikä onkin noussut, ja se oli 60 vuotta vuonna 2010. Eläkkeelle siirtyminen koetaan edelleen yleisesti toivotuksi elämänvaiheen siirtymäksi, jolloin vapaudutaan muiden asettamista aikatauluista sekä jatkuviin muutoksiin sopeutumisista ja työpaikan säilymiseen kohdistuvasta epävarmuudesta. Henkilöille, joiden elämänsisältö on rakentunut lähes täysin ansiotyöstä, eläkkeelle siirtyminen voi kuitenkin aiheuttaa pelkoja tyhjyyden tunteista ja päivärytmin katoamisesta. (Pärnänen, 2011, s. 214–220; Dufva, 2012, s. 150.)

Tässä artikkelissa tutkitaan, miten arkielämän toiminnot ja niiden rytmit muuttuvat eläkkeelle siirryttäessä. Tarkastelun kohteeksi valittiin 55–64-vuotiaat henkilöt, joista osa on jo eläkkeellä ja osa jatkaa vielä työelämässä. Pyrkimyksenä on ajankäyttöaineistojen avulla selvittää, millaisia päivärytmejä työssä tai eläkkeellä oleville voidaan identifoida ja miten ne eroavat näiden kahden ryhmän välillä. Lisäksi tarkastellaan muutoksia, joita rytmeissä on tapahtunut vuodesta 1979 vuoteen 2009. Eläk-

keelle siirtyminen tapahtuu aina tietyissä sosiokulttuurisessa kontekstissa, mistä syystä artikkelissa luodaan aluksi katsaus eläkkeelle siirtymisen olosuhteisiin ja eläkkeelle siirtyvien taustoihin tarkastelun kohteena olevina ajankohtina. Teoreettisesti rytmien tarkastelu kiinnittyy käytäntöteoriaan (Warde, 2005; Southerton, 2006; Shove, Pantzar & Watson, 2012). Käytävissä olevien aineistojemme vuoksi tarkastelemme jo olemassa olevia käytäntöjä pikemminkin kuin sitä, miten ne ovat muodostuneet. Tarkastelu kattaa kuitenkin kolme vuosikymmentä, mikä antaa mahdollisuuden tehdä havaintoja käytäntöjen mahdollisista muutoksista tänä aikana.

2 Eläkkeelle siirtymisen ehdot

Muutokset eläkkeelle siirtymisen olosuhteissa ja ehdoissa johtuvat osittain lukuisista eläkelainsäädännön muutoksista, mutta myös väestön koulutus- ja työuran muutoksista. Kansaneläke, joka vuonna 1957 säädettiin koskemaan kaikkia kansalaisia, koski subjektiivisena oikeutena vain 65 vuotta täyttäneitä, mutta varhaiseläkejärjestelmän, työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeen ja perhe-eläkkeiden osalta se koski myös nuorempia. Varhennetulle vanhuuseläkkeelle on voinut päästä jo 58-vuotiaana, mutta ikäraja on vähitellen nostettu ja se on nykyisin 62 vuotta. Tämän eläkkeen käyttö on ollut verrattain vähäistä, koska se on pienentänyt saatavan eläkkeen määrää. Työkyvyttömyyseläke on ollut käytössä niille, jotka on lääketieteellisesti todettu pysyvästi työhön kykenemättömiksi. Se on aiemmin ollut yleisin tapa siirtyä eläkkeelle ennen vanhuuseläkeikää. Työttömyyseläkkeelle ovat voineet päästä tietyin edellytyksin 55–64-vuotiaat aiemmin työelämässä olleet henkilöt, joiden työttömyys oli kestänyt niin pitkään, että kaikki työttömyyspäivärahapäivät oli käytetty. Työttömyyseläkkeen ikärajoja on muutettu useaan kertaan vuoden 1980 jälkeen. (Eläketurvakeskus ja Kela, 2012.) Työttömyyseläkkeelle siirtyneiden määrät ovat pysytelleet noin kymmenen tuhannen suuruusluokassa vuosittain. Tämä eläkemuoto on poistumassa, sillä vuonna 1950 ja sen jälkeen syntyneet eivät enää voi saada sitä. (Kelan vuosikirjat 1996; 2000 ja 2010.)

Eläkkeellesiirtymisiän nostoon ovat tähänneet muun muassa Eläkekomitea 1990:n mietintö ja vuoden 2005 eläkeuudistus (Eläketurvakeskus, 2006). Vuoden 2005 uudistus muutti virallista vanhuuseläkkeellesiirtymisikää siten, että eläkkeelle on mahdollista siirtyä joustavasti ikävuosien 63 ja 68 välisenä aikana. Eläkeuudistuksen odotetaan nostavan eläkkeellesiirtymisikää selvästi erilaisten eläkkeiden rahamäärään vaikuttavien taloudellisten kannustimien ansiosta. Keskimääräinen eläkkeellesiirtymisikä vuonna 2011 oli 60 vuotta (mediaani 63 vuotta). Erilaisten varhaiseläkkeiden sijaan vanhuuseläkkeestä onkin tullut pääasiallinen reitti eläkkeelle, ja yleisimmin sille siirrytään 63 vuoden iässä. (Eläketurvakeskus, 2011; Eläketurvakeskus ja Keva, 2013; Kannisto, 2012.)

Eläkeläisten elinoloja, terveyttä ja selviytymistä arjen toiminnoista on tutkittu paljon sosiaali- ja terveystieteiden piirissä (ks. Kivilehto & Ritala, tämä teos), mutta tutkimukset on pääosin rajattu koskemaan 65-vuotiaita ja sitä vanhempia. Sama koskee eläkeläisten ajankäytön tutkimusta (esim. Ylikännö, 2008; Niemi, 2009). Niemi tarkastelee kuitenkin lyhyesti myös 55–64-vuotiaiden eläkeläisten ajankäyttöä ja toteaa, että ansiotyöajasta siirtyi yli puolet erilaisiin vapaa-ajan toimintoihin ja vajaa kolmasosa kotitöihin. Vapaa-ajan harrastuksista lisääntyi liikunta, järjestötoiminta, sosiaalinen kanssakäyminen ja television katsominen. Iän mukana ajankäyttö kuitenkin muuttui, ja varsinkin 75 vuotta täyttäneet olivat vähentäneet kotityöhön ja naapuriapuun liittyviä toimintoja. He käyttivät enemmän aikaa television katseluun, radion kuunteluun, lukemiseen, seurusteluun tuttavien kanssa ja lepäilyyn (Niemi, 2009). Tulokset perustuivat vuosina 1999–2000 koottuun ajankäyttöaineistoon. Myös Ylikännön tutkimus osoitti, että aktiiviset vapaa-ajan toiminnot vähenivät iän myötä, mukaan lukien sosiaalinen kanssakäyminen. Parempi tulotaso ei ollut suoraan yhteydessä aktiivisten vapaa-ajan toimintojen määrään, mutta tulotasolla oli kuitenkin vaikutusta siihen, millaisia toimintoja harrastettiin. Niinpä suurituloisimmat opiskelivat tai osallistuivat järjestötoimintaan muita enemmän, keskituloiset harrastivat liikuntaa ja pienituloisimmat tekivät erilaisia kotitalous- ja huoltotöitä. (Ylikännö, 2008, 86.) Britanniassa tutkittiin terveyden yhteyttä ikääntyvien arjen toimintoihin (Chilvers, Corr & Singlehurst, 2010). Terveille 60–85-vuotiaille briteille mieluisimpia olivat aktiiviseen vapaa-aikaan liittyvät toiminnot, lastenhoito ja vapaaehtoistyö, ja he käyttivät niihin enemmän aikaa kuin muu yli 65-vuotias väestö. Suomalaiset ikääntyvät pitävät myös kotitöiden tekemistä fyysisen ja henkisen kunnon ylläpitäjänä ja onnistumisen tunteiden tuottajana (Varjonen, Aalto & Leskinen, 2005, 49–50).

3 Aineisto ja tutkimusmenetelmä

3.1 Aineiston kuvaus ja tutkimuskohteen rajaus

Tutkimuksen kohdejoukkoon kuuluvat 55–64-vuotiaat ovat eläkkeellesiirtymisvaiheessa. Osa jatkaa vielä työelämässä, osa on jo jäänyt eläkkeelle joko työkyvyttömyyden, työttömyyden tai vanhuuseläkkeen vuoksi. Koska eläkkeelle on voitu siirtyä monista eri syistä, ei ollut itsestään selvää, ketkä työelämän ulkopuolella olevat henkilöt pitäisi ottaa mukaan tutkimukseen eläkeläisinä, niin että työssä ja eläkkeellä olevien ryhmät olisivat mahdollisimman vertailukelpoiset. Seuraavassa kuvaan tutkimusaineistoissa mukana olleita 55–64-vuotiaita ja heidän taustojaan.

Saman ikäryhmän tarkastelu kolmen vuosikymmenen aikana mahdollistaa ikäpolvitarkastelun. Erilaisilla elämänolosuhteilla on ollut vaikutusta siihen, milloin ja millaiselle eläkkeelle on päästy tai jouduttu. Sillä on ol-

**Taulukko 1. 55–64-vuotiaiden syntymävuodet
ajankäyttötutkimusten ajankohtina**

<i>Ajankäyttötutkimusten aineistojen hankinta</i>	<i>55–64-vuotiaiden syntymävuodet</i>
Syksy 1979	1915–1924
1987–1988	1923–1932
1999–2000	1935–1944
2009–2010	1945–1954

lut vaikutusta myös siihen, miten henkilöt päivänsä rakentavat ja millaista päivärytmiä noudattavat. Ikäpolviijaottelun perustana ovat ihmisen elämän aktiivisimman vaiheen kokemukset ja tapahtumat (Roos, 1985, s. 24). Aktiivisimmalla elämänvaiheella tarkoitetaan pääasiallisesti nuorta keski-ikä: perheen perustamista ja sen aineellisen perustan hankkimista, työuran muotoutumista. Taulukkoon 1 on koottu tutkimuksen kohteena olevien syntymävuodet kunakin tarkasteluajankohtana, ja siitä voidaan päätellä heidän kuulumisensa tiettyyn sukupolveen.

Ensimmäinen tarkasteltava ikäryhmä kuului sotasukupolveen, jonka elämää luonnehtivat sota-ajan puutteen kokeminen, lyhyt koulutus ja kaiken tekeminen itse. Seuraava ikäryhmä kuului jälleenrakentajien sukupolveen, ja kolmas ryhmä aikuistui toivorikkaalla, mutta vielä taloudellisesti niukalla viisikymmenluvulla. Roosin mukaan sekin kuului osittain jälleenrakentajien sukupolveen. Viimeisin ryhmä kuului suuriin ikäluokkiin, jota Roos nimittää suuren murroksen sukupolveksi. Heidän koulutustasonsa on merkittävästi aiempia ryhmiä korkeampi, ja monet heistä työllistyivät laajenevalle julkiselle sektorille. Samaan aikaan kaupungistuminen oli nopeaa. (Roos, 1985, s. 24–26.) Suomalaista työelämää on pidetty verrattain kovana ja joustamattomana (Kangas, 1992), ja sen ovat varmastikin kokeneet sekä sotasukupolveen että jälleenrakentajien sukupolveen kuuluneet, jotka ovat kahden varhaisimman aineiston kohderyhmänä.

Suomessa on investoitu tuntuvasti koulutukseen, mikä näkyy eri vuosikymmeninä syntyneiden yleissivistävän koulutuksen tasossa (taulukko 2).

Työssäkäyvillä 55–64-vuotiailla on korkeampi koulutus kuin vastaavanikäisillä eläkkeellä olevilla. Ero näkyy selvimmin ylioppilastutkinnon ja myös keskikoulun suorittaneiden osuuksissa, jotka ovat selvästi suuremmat työssä olevilla. (Erot ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä, esim. vuoden 2009 aineistossa: χ^2 -testit, $p < 0,001$.) Vastaavasti vain kansakoulun tai osan keskikoulua käyneiden osuudet ovat suuremmat eläkkeellä olevilla. Koulutuksella näyttää siten olevan merkitystä sille, miten pitkään työelämässä viivytään. Samaa osoittavat Eläketurvakeskuksen tutkimukset (Järnefelt, Kautto, Nurminen & Salonen, 2013). On huomattava, että taulukon 2 luvuissa ei ole mukana työkyvyttömyyseläkkeellä olevia.

Taulukko 2. Työssä ja työ- tai muulla eläkkeellä olevien 55–64-vuotiaiden yleissivistävä koulutus 1979–2009, prosenttia

Yleissivistävä koulutus	Syksy 1979		1987		1999		2009	
	Työssä %	Eläkkeellä tai omaa kotitaloutta hoitava %	Työssä %	Eläkkeellä %	Työssä %	Eläkkeellä %	Työssä %	Eläkkeellä %
Osa kansakoulua	4	10	4	7			0	1
Kansakoulu tai osa keskikoulua	81	82	70	80	62	68	39	62
Perus- tai keskikoulu	8	6	15	8	19	20	30	21
Ylioppilas	7	2	11	6	19	12	31	16
Ei osaa sanoa	0	1	0					
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
n	697	814	824	441	588	330	704	353

Seuraavaksi tarkastelen kohderyhmien taustoja pääasiallisen toiminnan mukaan (taulukko 3) ja täsmennän tutkimuksen kohteena olevien ryhmien rajausta.

Työssäkäyvien osuus on pysytellyt noin 45 prosentissa 55–64-vuotiaista kaikissa ajankäyttöaineistoissa. Naisilla osuus on kasvanut ja miehillä pienentynyt muutamalla prosenttiyksiköllä. Työttömänä olevien osuus oli varsin pieni kahdessa ensimmäisessä aineistossa eli vuosina 1979 ja 1987, mutta se oli ponnahtanut vuosituhannen vaihteessa 13 prosenttiin ja pysytteli vielä uusimmassa eli 2009 aineistossa noin 8 prosentissa. Sitä vastoin työkyvyttömyyseläkkeellä olevien osuus on pienentynyt tasaisesti: miehillä se pienentyi 34 prosentista vuonna 1979 21 prosenttiin vuonna 2009 ja naisilla vastaavasti 27 prosentista 10 prosenttiin. Naisista melko suuri osa eli joka kuudes kuului omaa kotitaloutta hoitaviin vielä 1979. Heidän määränsä oli vähentynyt pariin prosenttiin vuonna 2009.

Työllisistä maatalousyrittäjien osuus oli runsas neljännes (28 %) vielä vuoden 1979 aineistossa, mutta sen jälkeen osuus pieneni tasaisesti. Vuonna 1987 se oli 23 % ja vuonna 1999 7 %. Vuonna 2009 maatalousyrittäjien ajankäyttöä ei enää erikseen raportoitu, koska heitä oli aineistossa niin vähän (Pääkkönen & Hanifi, 2011, 82). Vastaavasti palkkatyössä olevien osuus työllisistä on kasvanut. Heitä oli vuonna 2009 noin 80 %. Elinkeino-rakenteen muutoksella voi olla vaikutusta päivärytmeihin, sillä maatalousyrittäjät työskentelevät kotitalalla, jolloin kotityöt ja ansiotyö voivat lommittua toisiinsa.

Kohderyhmän rajausta tehtäessä työssä olevien ryhmä oli yksiselitteinen: jos on työssä vaikka osa-aikaisestikin, kuuluu työllisiin. Eläkkeellä ole-

Taulukko 3. 55–64-vuotiaiden työllisyys ja muu toiminta 1979, 1987, 1999 ja 2009, prosenttia

	Syksy 1979		1987		1999		2009	
	Mies %	Nainen %	Mies %	Nainen %	Mies %	Nainen %	Mies %	Nainen %
Työllinen	51	42	45	43	45	42	45	53
Työtön	4	4	1	1	14	13	8	8
Työkyvyttömyyseläkkeellä	34	27	29	23	16	16	21	10
Muulla eläkkeellä	11	10	24	24	24	24	25	25
Omaa kotitaloutta hoitava		17	0	8		4		2
Opiskelija				0		1	0	0
Muu		1	1	1	1	0	0	1
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
n	624	887	621	644	445	473	470	587

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttöaineistot.

vien rajausta jouduttiin pohtimaan. Koska työllisten ja eläkeläisten ryhmien haluttiin olevan mahdollisimman samanlaiset toimintakyvyiltään, päätettiin työkyvyttömyyseläkkeellä olevat rajata tutkimusjoukon ulkopuolelle, sillä sairaus voi rajoittaa erilaisiin toimintoihin ryhtymistä. Mukaan ei myöskään otettu omaa kotitaloutta hoitavia, koska he eivät aiemmin ole olleet työssä. Samoin tarkastelun ulkopuolelle jätettiin työttömänä tai lomautettuna olevat henkilöt. Poikkeuksen rajaukseen tuotti vuoden 1979 aineisto sen vuoksi, että muulla eläkkeellä olevien määrä oli otoksessa kovin pieni: miehillä oli 68 ja naisilla 86 ajankäytön tutkimuspäivää, jotka vielä jakaantuivat arki- ja viikonlopun päiviin. Sen vuoksi vuoden 1979 aineistoon otettiin mukaan lisäksi työttömät, työkyvyttömät ja omaa kotitaloutta hoitavat. Sen sijaan muiden vuosien eläkkeellä olevien joukko sisältää vain muulla kuin työkyvyttömyyseläkkeellä olevat.

3.2 Rytmien tarkastelunäkökulmat

Luvussa 2.1 on kuvattu rytmeihin liittyvää kirjallisuutta ja käsitteitä sekä empiirisen tutkimuksen aineistoja ja niiden työstämistä rytmien tutkimiseen soveltuviksi. Sen vuoksi tässä artikkelissa kuvataan vain lyhyesti analyysimenetelmää ja rytmien kuvaamistapoja ja siirrytään sen jälkeen esittelemään tuloksia. Lopuksi pohditaan rytmin muutosta ja sen merkitystä eläkkeelle siirtymisen käännekohdassa.

Kollektiivisilla rytmeillä tarkoitetaan sitä, että tietyt käytännöt ajoittuvat monilla ihmisillä samoihin kellonaikoihin. Jos jokin toiminto ajoittuu *pääosin* tiettyihin kellonaikoihin, rytmi on *vahva* tai *selvä*. Jos taas jo-

kin toiminto ei näytä kasautuvan erityisesti mihinkään kellonaikaan, selvää kollektiivista rytmiä ei ole. Analyysissä rytmin käsite edellyttää siten vaihtelua yksittäisen toiminnan ajoittumisessa päivään. Käytettävissä olevat aineistot kuvaavat yksilöiden ajankäyttöä. Analyysit tehtiin erikseen viikonlopun ja muiden viikonpäivien rytmeistä sekä miesten ja naisten rytmeistä. Taustalla oli aiempaan tutkimukseen perustuva tieto siitä, että ajankäytössä on eroja sukupuolen mukaan myös ikääntyneillä (esim. Niemi, 2009), ja oletus, että lauantain ja sunnuntain päivärytmi poikkeaa muiden päivien rytmistä. Nämä oletukset tuottivat yhteensä 32 erillistä analyysia, joiden tuloksista on huomattava, että niitä ei voi summata laskeamalla suoraan yhteen esimerkiksi miesten ja naisten tai arjen ja viikonlopun tietoja. Analyysit sisältävät aina yhden elementin kustakin seuraavasta osiosta:

Siirtymävaihe: työelämässä / eläkkeellä

Sukupuoli: mies / nainen

Viikonpäivä: arki / viikonloppu

Tutkimusaineistot: vuodet 1979, 1987, 1999, 2009

Tässä artikkelissa ei käydä järjestelmällisesti läpi kaikkia analyysituloksia, vaan keskitytään tarkastelemaan eroja, joita on työelämässä mukana olevien ja eläkkeelle siirtyneiden arjen (maanantai–perjantai) päivärytmissä. Jäljempänä arki-sanalla tarkoitetaan nimenomaan arkea erotuksena viikonlopusta.

Rytmejä analysoidaan sen mukaan, *kuinka monta prosenttia tutkimukseen osallistuneista 55–64-vuotiaista on osallistunut toimintoon* kunakin tarkastelun kohteena olevana episodina (10 minuutin aikajaksona, joita on tarkastelussa 36 kpl päivää kohden). Päivän toimintorytmiä voidaan havainnollistaa graafisin kuvioin joko niin, että yhdessä kuvassa esitetään kaikki toiminnot (esim. kuvio 1), tai niin, että kuvaan on valittu vain yksi tai kaksi toimintoa (esim. kuvio 3). Tällöin samaan kuvaan saadaan näkyviin eri vuosien rytmit ilman, että kuvioista tulisi liian vaikeasti hahmotettavia.

Toiseksi tarkastellaan sitä, ovatko kollektiivisten rytmien vahvuudet muuttuneet vuosikymmenien kuluessa. Rytmeille kehitettiin mittari, jossa määritettiin *vahva, kohtalainen* ja *heikko* kollektiivinen rytmi (ks. luku 2.1: menetelmä).

4 Arjen rytmit ja niiden muutokset 1979–2009

4.1 Rytmien kokonaiskuva

Rytmejä koskevat analyysit osoittivat, että erot työssä ja eläkkeellä olevien välillä olivat suuremmat arkipäivinä kuin viikonloppuisin. Siksi seuraavassa keskitytään kuvaamaan vain arkipäivien rytmejä ja niiden muutosta eri vuosikymmeninä. Kunkin toimintoryhmän yhteydessä tarkastellaan sekä työelämässä olevien että eläkkeellä olevien rytmikuvista esille nousseita seikkoja. Tarkasteltava aika on kello kuudesta aamulla puoleenyöhön. Miesten ja naisten rytmejä tarkastellaan erikseen.

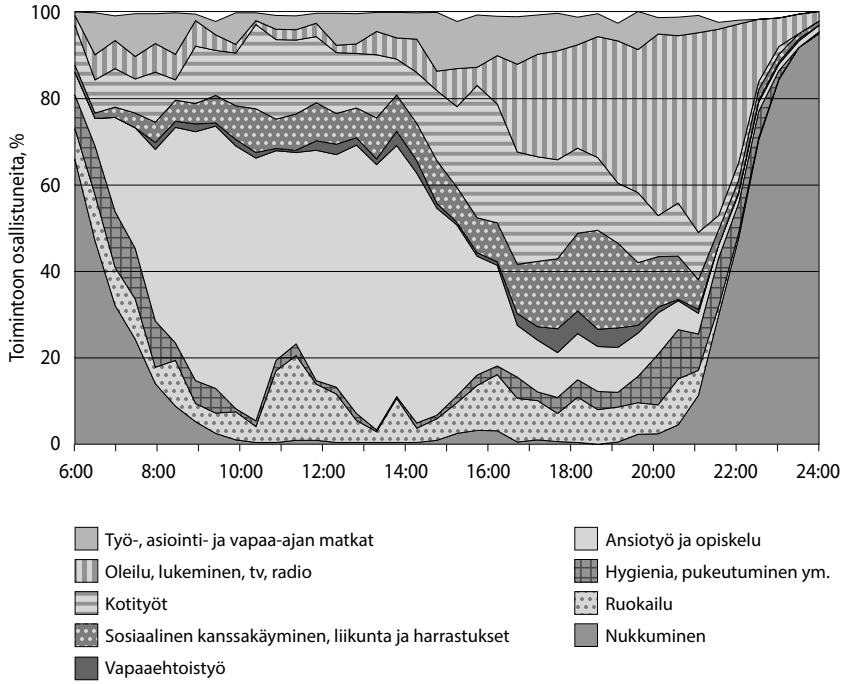
Aloitetaan esittämällä kaikkia päivän toimintoja ja niiden ajoittumista esittävät kuviot sekä työssäkäyvän että eläkkeellä olevan arkipäivästä vuodelta 2009. Kuvioista saa kokonaiskuvan siitä, miten eri toiminnot keskimäärin ajoittuvat ja lomittuvat 55–64-vuotiaiden naisten päivässä (kuviot 1 ja 2). Sen jälkeen käyn toimintoryhmittäin läpi eri vuosikymmenien ajankäytön rytmejä ja niiden muutoksia. Muutoksia voivat aiheuttaa toisaalta toimintojen ajoittuminen eri tavoin kuin aiemmin ja toisaalta toimintoihin osallistumisen lisääntyminen tai vähentyminen.

Kuvioista näkyy, että ansiotyö rytmittää työssäkäyvän päivää noin klo 16.30 asti, jonka jälkeen vapaa-aika tulee vallitsevaksi toiminnoksi. Kotitöiden tekemisellä ei näytä olevan selvää paikkaa päivässä, mikä johtuu siitä, että vapaa- ja lomapäivinä kotitöitä voidaan tehdä aamu- ja keskipäivän aikaan. Sosiaalinen kanssakäyminen, liikunta ja harrastukset kuitenkin sijoittuvat selvästi iltaan.

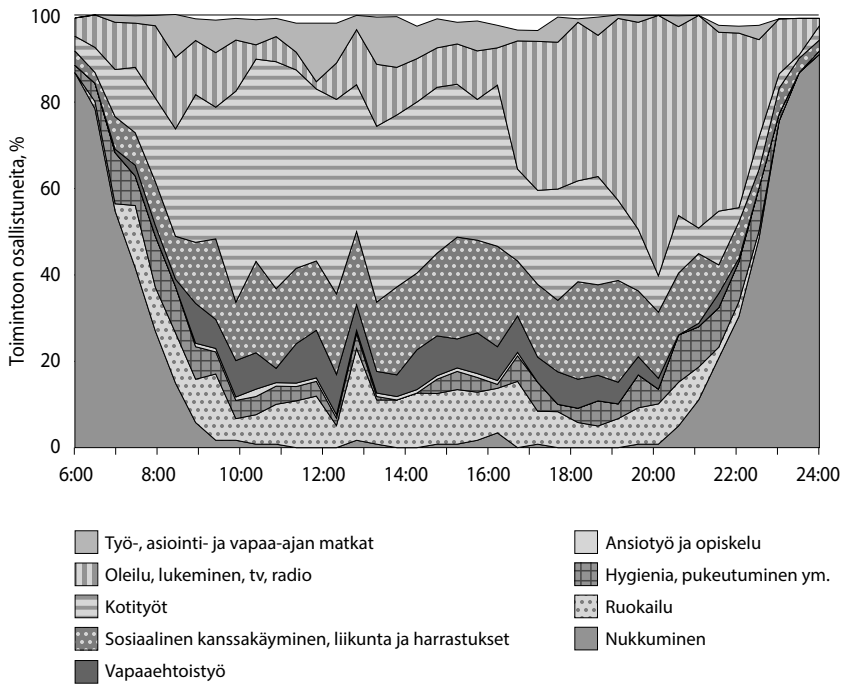
Eläkkeellä olevan naisen päivää rytmittävät kotityöt aina klo 17 asti (kuvio 2). Sen jälkeen vapaa-aika tulee vallitsevaksi aivan samoin kuin hänen työssä käyvällä sisarellaan. Sosiaalinen kanssakäyminen, liikunta ja harrastukset sekä vapaaehtoistyö ajoittuvat tasaisesti päivän mittaan ilman erityistä rytmiä. Vapaaehtoistyötä on enemmän kuin työssäkäyvillä, ja se sijoittuu tasaisesti klo 9 ja 20 välille. Työssäkäyvien lounasaika on selväpiirteisesti klo 11 ja 12 välillä, kun taas eläkkeellä olevilla ei selvää rytmiä näy lukuun ottamatta lyhyttä ruokailuhuippua klo 13.

Kuviot kertovat naisten päivästä, mutta miesten päivät ovat hyvin samankaltaisia sekä työllisillä että eläkeläisillä. Miehet osallistuvat kuitenkin enemmän vapaa-ajan toimintoihin ja vähemmän kotitöihin kuin naiset. Seuraavassa tekstijaksossa kuvataan nukkumisen, ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan rytmejä ja niiden mahdollista muutosta eri vuosikymmeninä.

Kuvio 1. Arkipäivän toiminnot ja niiden ajoittuminen työssäkäyvällä, 2009

Kuvio 2. Arkipäivän toiminnot ja niiden ajoittuminen eläkkeellä, 2009

4.2 Yksittäisten toimintojen rytmit

Fysiologinen rytmi: nukkuminen

Työelämässä mukana olevien *miesten* nukkumisrytmi on myöhentynyt noin tunnilla sekä aamulla että illalla. Aamulla herääminen on myöhentynyt klo 6.30:sta klo 7.30:een. Yhteinen rytmi on heikentynyt klo 6 jälkeen, mitä osoittaa, että vuonna 1979 enää joka kymmenes työssä käyvä nukkui klo 7, mutta vuonna 2009 joka kymmenes nukkui vielä klo 8.30. Eläkkeellä olevien nukkumisaika on myös myöhentynyt, mutta vain aamusta, sillä vuonna 1979 herättiin puolitoista tuntia aikaisemmin kuin vuonna 2009. Illalla nukkumaanmenoajoissa ei sen sijaan ole suurta eroa eri vuosikymmenten välillä. Aikaisin eli klo 21 nukkumaan menijöitä oli tosin enemmän vuosina 1979 ja 1987. Samoin vuonna 1979 otettiin päiväunet puolen päivän aikaan useammin kuin muina vuosina.

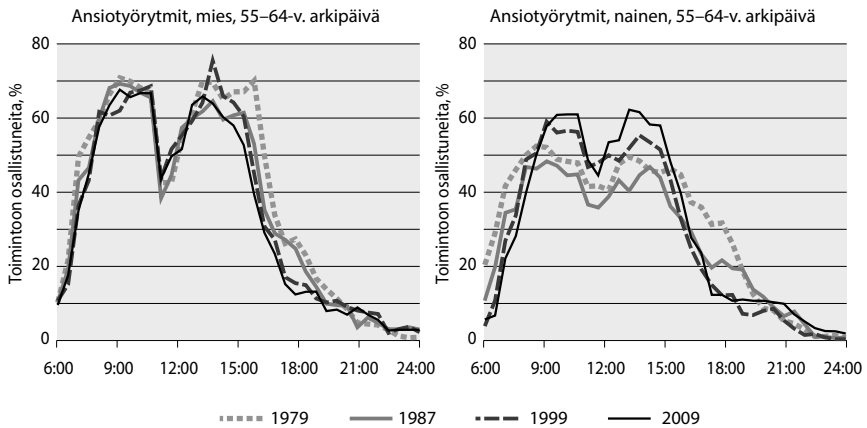
Naisten nukkumisaika on muuttunut samansuuntaisesti kuin miesten mutta vähemmän. Työssäkäyvien aamut ovat myöhentyneet puoli tuntia ja illat samoin. Aamut ovat kuitenkin edelleen varsin aikaisia. Vuonna 1979 useampi kuin joka toinen oli herännyt jo ennen klo 6:ta ja vuonna 2009 ennen klo 6.30. Eläkkeellä olevien nukkumisrytmi on noin puoli tuntia myöhäisempi kuin työssäkäyvien.

Yhteiskunnan määrittämä rytmi: ansiotyö

Miesten ansiotyöpäivän alkamisaika on pysynyt samana kaikkina vuosikymmeninä. Noin 10 % miehistä aloittaa työt klo 6, ja klo 9 mennessä työssä on jo 70 % miehistä (kuvio 3). Lounasta syödään yhdenmukaisesti klo 11, eli siinä yhteinen rytmi on pysynyt vahvana. Iltapäivän työajoissa on tapahtunut jonkin verran muutoksia: vuonna 1979 työssä viivytettiin klo 15.30:een, mutta seuraavina vuosikymmeninä työssä olijojen määrä väheni tasaisesti jo klo 13 alkaen. Ennen vuosituuhannen vaihdetta miehet tekivät vielä alkuillasta enemmän ansiotyötä kuin myöhemmin vuosikymmeninä (ero noin 15 prosenttiyksikköä) (kuvio 3). Muutos johtuu todennäköisesti eläinten hoitoa harjoittavien maatalousyrittäjien työstä, joka ajoittuu aamuun ja iltaan. Karjatilallisten osuus väestöstä on kutistunut nopeasti 1990-luvulta lähtien. Myös eläkkeellä olevien miesten rytmissä on nähtävissä sama ilmiö, vaikkakin työhön osallistujien määrät ovat pienempiä. Noin 5 % eläkeläismiehistä oli ansiotyössä aamulla ja illalla vuosina 1979 ja 1988, mutta myöhemmin tutkimusajankohtina työssäolosta ei enää ollut havaintoja.

Naisten työ ajoittuu aiempaa lyhyemmälle aikavälille päivässä samoin kuin miestenkin (kuvio 3). Työajan alku on myöhentynyt tunnilla, aikaisen aamun tunteina jopa puoleltoista tunnilla, ja vastaavasti illalla työ päättyy hivenen aikaisemmin. Vuosien 1979 ja 1987 työaika ajoittui selvästi myöhemmäksi illalla, mikä johtunee maatalous- ja karjanhoitotyötä tekevien suuremmasta osuudesta noina vuosina. Kodin ulkopuoliseen ansio-

Kuvio 3. Työllisten miesten ja naisten ansiotyörytmi 1979–2009

työhön osallistuneiden naisten määrä on lisääntynyt vuoden 1987 jälkeen, ja työ ajoittuu aikaisempaa enemmän klo 9 ja klo 14.30 väliselle ajalle, jolloin lounastaukoa lukuun ottamatta noin 60 % naisista tekee ansiotyötä. Päivä päättyy verrattain aikaisin, sillä kello 16 aikaan töissä on vajaat 30 %, mutta klo 17 enää joka kymmenes naisista.

Rytmiin muutoksia eri vuosien välillä on vaikea kuvata tarkasti kuvion 3 kaltaisilla graafisilla esityksillä. Kvantitatiivisesti muutoksen suuruutta voidaan kuvata keskimääräisillä osallistumisosuuksilla. Keskimääräisellä osallistumisosuudella tarkoitetaan kaikkien kello 6:n ja kello 23.30 välille sijoittuneiden episodien aikana kyseiseen toimintoon osallistuneiden prosentuaalista keskiarvoa. Esimerkiksi vuonna 2009 miehistä kello kuuden aikaan ansiotyöhön osallistui 10 %, kello 9 lähes 70 % ja kello 19 jälleen 10 %. Taulukossa 4 esitetään päivän kaikkien episodien osallistumiskeskiarvo, joka oli 33 %. Taulukosta 4 ilmenee myös, että vuonna 1979 keskimääräinen työhönosallistumisosuus oli 38 % ja vuonna 1999 35 %. Keskimääräiset osallistumisosuudet kuvaavat tiivistetysti vuosikymmenten välillä tapahtuneita muutoksia työhön osallistuneiden määrissä ja täydentävät siten graafisten kuvioiden tuottamaa kuvaa muutoksista. On kuitenkin huomattava, että keskimääräiset osallistumisosuudet eivät kuvaa päivärytmejä, vaan nimenomaan osallistumista. Jos osallistuminen on vähentynyt, se tarkoittaa, että toimintoihin käytetään myös keskimäärin vähemmän aikaa. Näitä molempia tapoja käytetään myös jäljempänä kuvattaessa muita toimintoja ja niihin osallistuneiden osuuksissa tapahtuneita muutoksia. Keskimääräiset osallistumisosuudet on laskettu Excel-taulukoihin kootuista ja järjestetyistä episodeittaisista osallistumisprosentteista. Tästä syystä eri vuosien välisten muutosten suuruutta ei voitu testata tilastollisesti.

**Taulukko 4. Ansiotyöhön ja vapaaehtoistyöhön osallistuminen
(klo 6.00 – klo 23.30)**

Osallistumisosuus keskimäärin episodiat kohden

Miehet				Naiset			
Syksy 1979	1987	1999	2009	Syksy 1979	1987	1999	2009
%	%	%	%	%	%	%	%

Ansiotyö

Työssä	38	35	35	33	31	27	28	30
Eläkkeellä	2	2	1	–	1	1	–	–

Vapaaehtoistyö

Työssä	1	1	1	1	1	1	1	2
Eläkkeellä	2	3	6	4	2	2	5	5

Eläkkeellä olevat tekevät ansiotyötä tai opiskelevat erittäin vähän. Sen sijaan ansiotyön tilalle on tullut *vapaaehtoistyötä*, ja siihen osallistuminen on viime vuosina lisääntynyt (taulukko 4). Vapaaehtoistyö sisältää epävirallisen naapuriavun ja aktiivisen osallistumisen yhdistysten toimintaan (esimerkiksi myyjäisten järjestäminen, hallituksen jäsenyys jne.). Vuonna 2009 se ajoittui pääosin klo 9 ja klo 18 välille, jona aikana 7–10 % eläkeläisistä osallistui vapaaehtoistyöhön. Ansiotyöhön osallistuneiden määrä näyttää siis vuosien saatossa kutistuneen sekä työssä että eläkkeellä olevien keskuudessa, mutta eläkkeellä olevien *vapaaehtoistyöhön* osallistuminen on lisääntynyt. Eniten vapaaehtoistyötä tehtiin kuitenkin vuosituhanen vaihteessa, sillä vuoden 2009 aineistossa siihen osallistuneita oli jonkin verran vähemmän.

Sitoutumiseen perustuva rytmi: kotityöt

Työelämässä olevat miehet ovat lisänneet hiukan kotitöiden tekemistä kolmen vuosikymmenen aikana, vaikka edelleenkin sen määrä on verrattain vähäinen. Kotitöihin osallistuvia oli keskimäärin 7 % episodiat kohti vuonna 1979 ja sen jälkeen 9 % (taulukko 5). Siinä, miten työt ajoittuvat päivään, on kuitenkin eroa. Ennen 1990-lukua kotitöitä tehtiin sekä aamupäivällä että iltapäivällä, mutta sen jälkeen kotitöiden tekeminen on painottunut iltapäivään, klo 16 ja 17 välille, jolloin runsas viidennes miehistä teki jotakin kotityötä. Muutoksessa lienee kyse jälleen maataloustyötä tekevien miesten osuuden pienentymisestä aineistossa, sillä maatalon töiden lomassa voitiin hyvin käydä asioilla ja ostoksilla tai valmistaa ruokaa. Eläkkeellä olevat miehet osallistuvat kotitöihin enemmän kuin työlliset, eikä osuudessa ole tapahtunut merkittäviä muutoksia vuosikymmenten kuluessa. Keskimäärin osallistujia on ollut noin 20 prosenttia episodiat kohti (taulukko 5).

Taulukko 5. Kotitöihin osallistuminen (klo 6.00 – 23.30)

Osallistumisosuus keskimäärin episodien kohden

	<i>Miehet</i>				<i>Naiset</i>			
	<i>Syksy 1979 %</i>	<i>1987 %</i>	<i>1999 %</i>	<i>2009 %</i>	<i>Syksy 1979 %</i>	<i>1987 %</i>	<i>1999 %</i>	<i>2009 %</i>
Työssä	7	10	10	11	22	21	17	14
Eläkkeellä	19	20	19	18	32	28	26	26

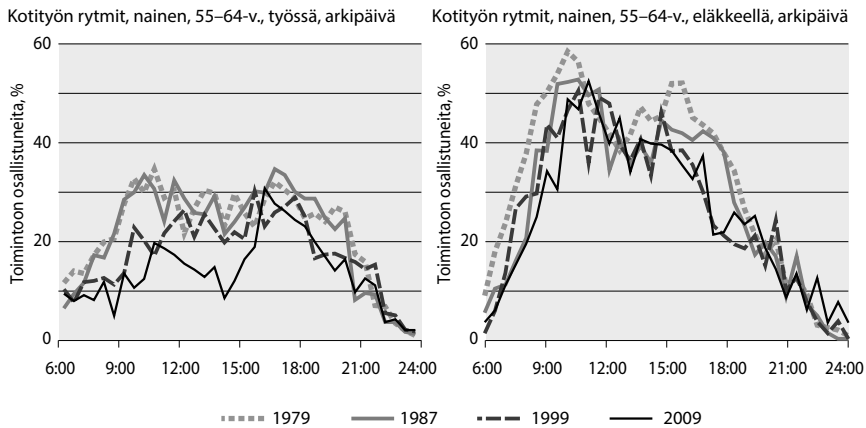
Työssä käyvien naisten kotitöiden määrässä ja ajoittumisessa on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Keskimääräiset osallistumisosuudet ovat kutistuneet 22 %:sta 14 %:iin vuonna 2009. Ennen 1990-lukua naistenkin työt ovat ajoittuneet sekä aamupäivään että iltapäivään ja jatkuneet melko yleisesti aina klo 19 asti. Selvää rytmiä ei siis ollut. Rytmii on alkanut muodostua vuosituhannen vaihteessa ja sen jälkeen. Kotityöt ajoittuvat entistä selvemmin töiden jälkeen klo 15.30–17.30, jona aikana 30 prosenttia työssäkäyvistä naisista tekee kotitöitä (kuviio 4). Osan tästä kasautumasta selittää ostosten teko, joka ajoittuu juuri klo 16–16.30 välille. Työelämässä mukana olevat 55–64-vuotiaat naiset ovat huomattavasti vähentäneet kotitöiden tekemistä kahden viimeisen vuosikymmenen aikana. Se selittyy osaksi kotona työskentelevien (maatilaa emäntien) osuuden pienentymisellä, minkä johdosta myös arkilounaan valmistus kotona on vähentynyt. Kulttuurisilla muutoksilla ja elintarviketeollisuuden tuotekehittelöllä on myös vaikutuksensa, sillä kotitöistä eniten aikaa vienyt ruoanvalmistus on niiden ansiosta nopeutunut merkittävästi.

Eläkkeellä olevien naisten kotitöihin osallistumisessa ei sen sijaan ole aivan vastaavaa muutosta tapahtunut. Kuitenkin episodien keskimääräiset osallistumisosuudet ovat vuosien varrella tasaisesti pienentyneet 31 %:sta 26 %:iin. Työt ovat myös keskittyneet lyhyemmälle aikavälille päivään. Uusimman vuoden 2009 tutkimuksen mukaan töitä tehdään eniten klo 10 ja 13 välillä, kun aikaisempien ajankäyttötutkimusten vuosina kotitöitä alettiin tehdä aikaisemmin ja niitä jatkettiin myöhempään, aina klo 17 asti.

Omaehtoiset rytmit: vapaa-aika

Vapaa-aikaa tarkastellaan seuraavassa jaoteltuna sen mukaan, miten aktiivista tai passiivista se on liikunnallisesti tai sosiaalisesti. Aktiiviseksi vapaa-ajaksi määriteltiin sellaiset toiminnot, jotka yleensä edellyttävät lähtemistä kodin ulkopuolelle tai kanssakäymistä muiden ihmisten kanssa. Passiiviseksi vapaa-ajaksi luokiteltiin toiminnot, joita voi tehdä kotona ja yksin, paikallaan ollen (vrt. vastaavat erottelut Ylikännö, 2008, 72; Glorieux, Laurijssen, Minnen & van Tienoven, 2010).

Kuvio 4. Kotityön rytmit työssäkäyvillä ja eläkkeellä olevilla naisilla

Aktiivinen vapaa-aika: liikunta, harrastukset, osallistuminen, sosiaalinen kanssakäyminen

Työelämässä olevien miesten osallistumisessa aktiivisen vapaa-ajan viettoon ei ilmennyt merkittäviä muutoksia lukuun ottamatta vuotta 2009, jolloin se oli lisääntynyt parilla prosenttiyksiköllä (taulukko 6). Liikunta on pääosassa aktiivisessa vapaa-ajassa iltapäivisin ja harrastukset iltaisin. Liikunta ajoittui töiden jälkeen klo 17 ja 19 välille (kuvio 5).

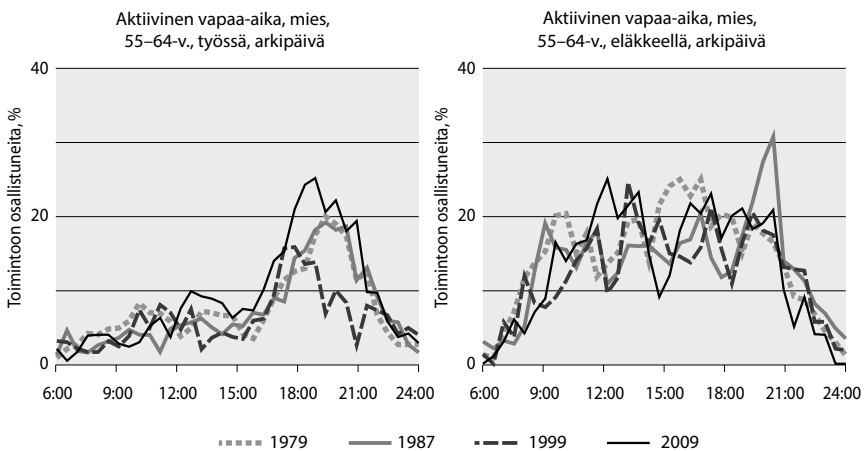
Eläkkeellä olevat miehet osallistuvat aktiivisiin vapaa-ajan toimintoihin enemmän kuin työelämässä olevat. Osallistuneiden keskimääräiset osuudet episodeittain ovat kuitenkin hiljalleen pienentyneet vuoden 1979 15 %:sta vuoden 2009 13 %:iin. Koska eläkeläisillä ei ole yhteisiä aikaan sidottuja toimintoja kuten työssäkäyvillä on, toiminnot levittäytyvät päivän eri tunneille ilman havaittavissa olevaa rytmiä (kuvio 5). Ajoituksessa ei ole tapahtunut suuria muutoksia tarkasteltujen vuosikymmenten aikana; osallistumishuippuja sijoittuu klo 12 ja 20 välille kaikkina aikoina.

Työssäkäyvien naisten aktiiviset vapaa-ajan toiminnot noudattavat selvää rytmiä. Noin 5–10 % naisista aloittaa päivän aktiivisilla harrastuksilla, mutta niihin osallistuminen lisääntyy erityisesti ansio- ja kotitöiden jälkeen klo 17 ja saavuttaa osallistumishuipun noin klo 19–20. Eläkkeellä olevien naisten osallistuminen aktiivisiin vapaa-ajan toimintoihin ei sen sijaan noudata mitään erityistä rytmiä. Toimintoihin osallistutaan pitkin päivää, kuitenkin niin, että aamut ja illat on varattu muille toiminnoille. Eri vuosikymmeninä ei näy mainittavia eroja aktiivisuudessa osallistua toimintoihin tai toimintojen ajoituksessa.

Taulukko 6. Sosiaaliseen kanssakäymiseen, liikuntaan ja harrastuksiin osallistuminen (klo 6.00–23.30)

	Osallistumisosuus keskimäärin episodiat kohden							
	Miehet				Naiset			
	Syksy 1979 %	1987 %	1999 %	2009 %	Syksy 1979 %	1987 %	1999 %	2009 %
Työssä	7	7	6	9	7	9	7	8
Eläkkeellä	14	13	12	13	12	14	13	15

Kuvio 5. Aktiivisen vapaa-ajan rytmit työssäkäyvillä ja eläkkeellä olevilla miehillä

Passiivinen, kotikeskeinen vapaa-ajan vietto: lukeminen, radion ja musiikin kuuntelu ja television katselu

Lukemiseen, television katseluun, radion ja musiikin kuunteluun ja oleiluun osallistumisen määrässä ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia eri vuosikymmeninä, ja rytmikin on hyvin yhtenäinen niin työssä kuin eläkkeellä olevien keskuudessa (taulukko 7 ja kuvio 6).

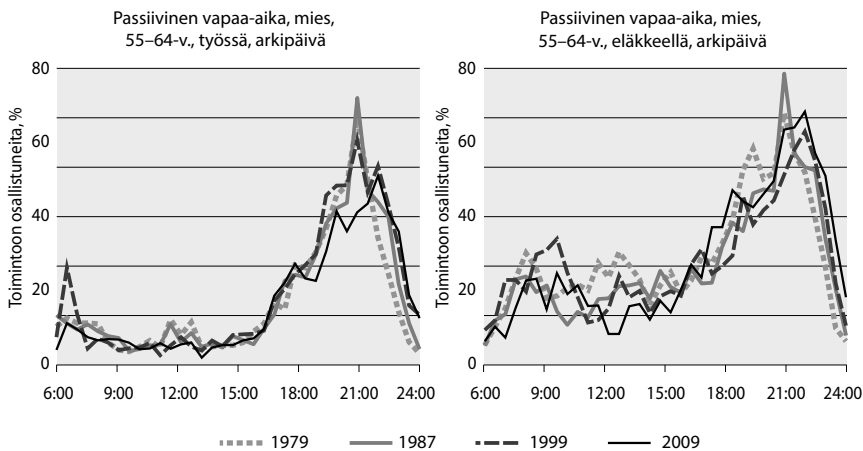
Itse asiassa passiivisen vapaa-ajan vieton rytmi on nukkumisrytmin jälkeen yhtenäinen koko 55–64-vuotiaalla väestöllä. Rytmii on myös pysynyt hyvin samanlaisena eri vuosikymmeninä. Ainoa muutos on toimintojen vähittäinen myöhentyminen illalla. Kun esimerkiksi vuonna 1979 työssä käyvistä miehistä noin 14 % vietti passiivista vapaa-aikaa klo 22.30, vuonna 2009 niin teki vielä 36 %. Eläkkeellä olevilla miehilläkin on hyvin selvä rytmi, joka ei ole vuosien saatossa juurikaan muuttunut. Lukeminen, television katselu ja radion kuuntelu sijoittuvat aamun tunteihin, jonka jälkeen

Taulukko 7. Lukemiseen, television katseluun, radion ja musiikin kuunteluun sekä oleiluun osallistuminen (klo 6.00–23.30)

Osallistumisosuus keskimäärin episodien kohden

	Miehet				Naiset			
	Syksy 1979 %	1987 %	1999 %	2009 %	Syksy 1979 %	1987 %	1999 %	2009 %
Työssä	17	17	19	16	13	14	17	14
Eläkkeellä	29	27	28	28	21	23	23	21

Kuvio 6. Passiivisen vapaa-ajan rytmit työssäkäyvillä ja eläkkeellä olevilla miehillä

muut toiminnot valtaavat alaa. Vapaa-ajan toiminnot yleistyvät uudelleen noin klo 17 alkaen ja saavuttavat huipun klo 20.30–21.30.

Naisten passiivisen vapaa-ajan toimintoihin osallistuminen on varsin samanlaista kuin miesten. Rytmii on selvä ja kehitys on samanlainen eri vuosikymmeninä kuin miehilläkin (kuvio 6). Eläkkeellä olevien naisten passiivisen vapaa-ajan vietto on kuitenkin aikaistunut parilla tunnilla vuosien 1979 ja 1987 jälkeen, eli se alkaa jo klo 17.

Puoli yhdeksän uutiset näyttävät myös menettäneen asemansa illan päärytmittäjänä vuonna 2009 niin miehillä kuin naisillakin. Rytmien myöhentymien on todennäköisesti seurausta televisiolähetysten jatkumisesta myöhempään kuin vielä 1980-luvulla. Puoli yhdeksän uutisten aika on kuitenkin yksi kolmesta yleisimmästä television katsomisen ajankohdasta vielä vuonna 2009.

Taulukko 8. Työ-, asiointi- ja vapaa-ajan matkoihin osallistuminen (klo 6.00–23.30)

	Osallistumisosuus keskimäärin episodien kohden							
	Miehet				Naiset			
	Syksy 1979 %	1987 %	1999 %	2009 %	Syksy 1979 %	1987 %	1999 %	2009 %
Työssä	4	5	7	5	4	5	5	6
Eläkkeellä	4	5	6	6	3	4	4	4

Matkat: työ-, asiointi- ja vapaa-ajan matkat

Matkat liittyvät aina johonkin toiseen toimintoon (esimerkiksi ansiotyöhön tai ostosten tekoon), ja niiden ajoittuminen riippuu kyseisen ”isäntätoiminnon” ajoittumisesta. Työssäkäyvillä noin puolet arkipäivän matka-ajasta kuluu työmatkoihin. Kiintoisaa on havaita, että työssä ja eläkkeellä olevien kesken ei ole paljoakaan eroa paikasta toiseen liikkumisen määrässä (taulukko 8). Vaikka 55–64-vuotiaat eläkeläiset viettävät luonnollisesti enemmän aikaa kotona kuin työpaikoillaan työtä tekevät, he eivät näytä juuttuneen koteihinsa, vaikka useat eläkeläisiä yleensä koskevat tutkimukset niin esittävät (Ylikännö, 2008; Niemi, 2009).

Työssä käyvien miesten työ-, asiointi- ja vapaa-ajan matkoihin osallistuminen näyttää lisääntyneen aina vuoteen 1999, jonka jälkeen se alkoi vähetä. Aamun matkustushuippu on tasaantunut klo 6.30 ja 8.00 välille, mutta illan matkustushuippu on vieläkin varsin selvä: se ajoittuu klo 16:een. Naisten työ- tai vapaa-aikoihin liittyvät matkat ovat hiljalleen lisääntyneet toisin kuin miesten, mutta erot eivät ole suuret. Naisten työmatkat ajoittuivat vuonna 2009 klo 6.30:n ja klo 8.30:n välille. Iltapäivän paluumatkat ajoittuvat pitemmälle ajalle kuin miehillä, ja matkustushuiput osuvat klo 15, klo 16 ja klo 17 aikaan. Eri vuosikymmenten kuva on varsin yhteneväinen, suuria muutoksia ei ole havaittavissa.

Eläkeläisten paikasta toiseen liikkumisella ei ole selvää rytmiä, vaan matkahuippuja on pitkin päivää klo 10 ja 17.30 välillä. Eri vuosikymmenien yleiskuva on varsin samanlainen: ei erityistä rytmiä. Miesten ja naisten välillä on ero ainoastaan siten, että naisten liikkeellä olo vähenee iltapäivän aikana tasaisesti ja miehillä oli useita matkahuippuja pitkin päivää.

5 Rytmien muutoksen kokoavaa tarkastelua

5.1 Yksittäisten toimintojen rytmit

Kolmen vuosikymmenen aikana tapahtuneet muutokset 55–64-vuotiaiden ikäryhmässä ovat yllättävän vähäisiä. Päivärytmin yleinen myöhenyminen on selvä muutos, mutta edelleen 55–64-vuotiaat työssäkäyvät heittävät varsin aikaisin ja lähtevät töihin kuten aikaisempina vuosikymmeninä. Eläkkeellä olevat ovat aktiivisia suurin piirtein saman ajan päivästä kuin työelämässä mukana olevat; he tekevät kotitöitä, vapaaehtoistyötä ja harrastavat enemmän liikuntaa ja sosiaalista kanssakäymistä kuin työssä käyvät.

Muutoksia rytmeihin aiheutuu siitä, että johonkin toimintoon käytetty aika vähenee tuntuvasti. Tällöin vapautuvalle ajalle ja ajankohdalle tulee muuta toimintaa. Käytäntöteorian mukaan käytännöt, toisin sanoen toimintokimput, edellyttävät syntyäkseen materiaalisia tuotteita, taitoja sekä näihin liittyviä symbolisia merkityksiä (Shove ym., 2012). Kun jokin näistä elementeistä muuttuu, myös käytäntö kokee muutoksen. Kotitöiden tekemisen väheneminen on hyvä esimerkki käytännön muuttumisesta. Työssäkäyvät naiset ovat vähentäneet kotitöiden tekemistä, ja tilalle on tullut lisää ansiotyötä ja sosiaalista kanssakäymistä, liikuntaa ja harrastuksia. Miehillä puolestaan näkyy kotitöihin osallistumisen lisääntyminen. Teknologinen kehitys on muuttanut kotitöihin liittyviä materiaalisia tuotteita ja käytäntöön liittyviä merkityksiä, ehkä myös taitoja. Mikroaaltouuni lämmittää valmiin ruoan nopeasti, eikä trikoovaatteita tarvitse silittää. Kulttuurin muutos itse tekemiseen suhtautumisessa sallii myös aterija- ja kotitalouspalvelujen oston (Varjonen, Aalto & Leskinen, 2007; Varjonen & Aalto, 2010).

Koska työssäkäyvät suurten ikäluokkien naiset ovat paremmin koulutettuja kuin eläkkeellä olevat, taustalla saattaa olla myös Southertonin (2006) oletus koulutuksen vaikutuksesta käytäntöihin. Korkeasti koulutetut haluavat varata aikaa kulttuurin kulutukseen ja spontaaniin toimintaan, kun taas vähemmän koulutetut pitäytyvät perinteisissä käytännöissä, tässä tapauksessa kotitöissä.

Teknologinen kehitys on muuttanut myös työelämää tuoden mukanaan sähköpostit ja etätyömahdollisuudet. Osittainen kotona työskentely onkin melko yleistä 15–64-vuotiailla korkeasti koulutetuilla palkansaajilla. Itsensä työllistävästä 49 ja työnantajayrittäjästä 66 % oli työskennellyt osittain kotona vuonna 2010 (Ojala & Pyöriä, 2013, 57). Tämä ei kuitenkaan näy tässä pitkän aikavälin tarkastelussa, jossa 55–64-vuotiailla merkittävimmät muutokset ansiotyön ja kotitöiden päivään sijoittumisessa ovat tapahtuneet jo pari vuosikymmentä sitten eli vuosien 1987 ja 1999 välillä. Muutokset liittyvät elinkeinoelämän rakenteisiin eli maataloudenharjoittajien osuuden pienenemiseen väestössämme siinä määrin, että hei-

dän ajankäyttönsä ei enää vaikuta koko väestön (tässä tapauksessa kaikkien 55–64-vuotiaiden) keskiarvoihin. Muutos näkyy ennen kaikkea rytmien muutoksena: maatalous- ja erityisesti karjanhoitotyö sijoittui aikaiseen aamuun ja alkuiltaan, mikä pidensi päivittäistä työaika. Vuosien 1999 ja 2009 työaika sijoittuu lyhyemmälle aikavälille kuin aikaisemmin, huolimatta esimerkiksi kaupan aukioloaikojen pitenemisestä. Erityisen suuri muutos on viikonlopun ajankäytössä, jossa vuonna 1979 on runsaasti ansiotyötä sekä miehillä että naisilla toisin kuin vuonna 2009.

Tässä artikkelissa ei ollut mahdollista käsitellä viikonlopun rytmejä ja niiden eroja yksityiskohtaisesti. Viikonloppuja koskevat analyysit osoittavat, että työssäkäyvien viikonloput täyttyvät runsaammasta aktiivisesta vapaa-ajasta eli sosiaalisesta kanssakäymisestä, liikunnasta ja harrastuksista kuin arkipäivät. Kotitöitä tehdään myös jonkin verran enemmän kuin arkipäivinä. Myös eläkkeellä olevat viettävät vapaa-aikaa enemmän viikonloppuna kuin arkena. Kotityöt vertautuvat ehkä ansiotyöhön, josta pidetään vapaata viikonloppuisin.

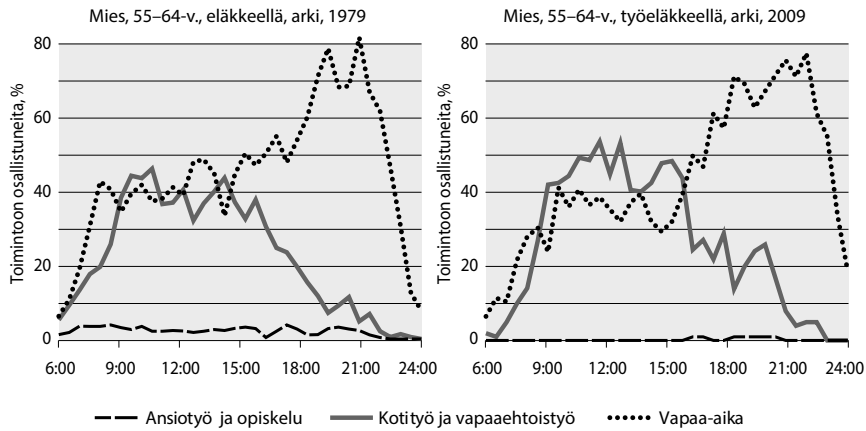
5.2 Rytmien yhdistelmien analyysi

Ås (1978) jaotteli ajan instrumentaaliseen eli välineelliseen ja toisaalta ekpressiiviseen eli ilmaisulliseen aikaan, jolloin tyydytetään aitoja tarpeita. Vapaa-aika nähdään aitoja tarpeita tyydyttävänä, koska kukin voi silloin tehdä sitä, mikä itsestä tuntuu hyvältä, olipa se passiivista tai aktiivista toimintaa. Välineelliset toiminnot puolestaan ovat taloudellisesti tuottavia. Niitä ovat ansiotyö, vapaaehtois- ja kotityö. Siirtyminen ansiotyöstä eläkkeelle nähdään ongelmana taloudellista tuottavuutta korostavassa yhteiskunnassamme, joten on tarpeen tutkia, miten tuottavien toimintojen määrä muuttuu eläkkeelle siirryttäessä.

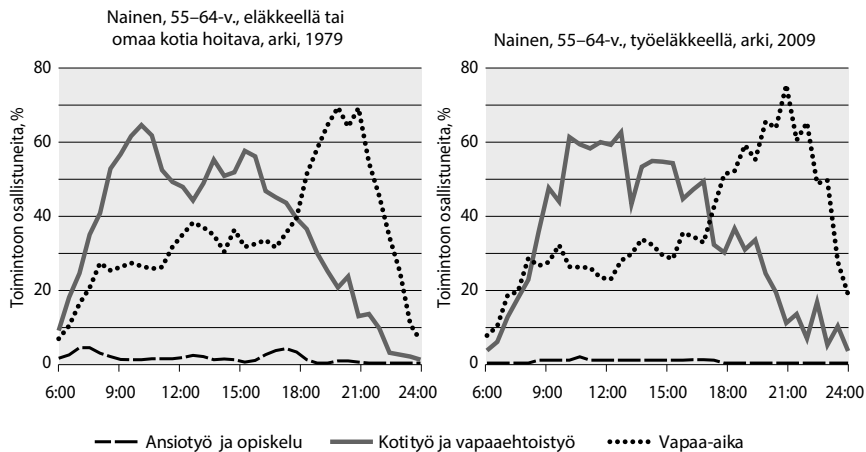
Kuvioihin 7 ja 8 on koottu ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan kollektiiviset rytmit vuosilta 1979 ja 2009. Kuvioiden avulla voidaan tarkastella, miten näiden toimintojen keskinäinen suhde muuttuu eläkkeelle siirryttäessä. Näissä kuvioissa työhön, vapaa-aikaan ja kotitöihin kuluva aika on kokonaisuudessaan mukana eli työmatka on liitetty työaikaan, vapaa-ajan matkat vapaa-aikaan ja kotitöihin liittyvät matkat on yhdistetty kotitöihin. Kuvioihin ei ole liitetty henkilökohtaisiin toimintoihin (ruokailu, hygienia, nukkuminen) liittyviä rytmikäyriä. Sen vuoksi episodikohtaiset osallistumisosuudet eivät summaudu sataan.

Kuviosta 7 ilmenee, että vuonna 1979 työssä käyvät miehet siirtyivät työn jälkeen viettämään vapaa-aikaa, joka nousi vallitsevaksi toiminnoksi klo 17.30 aikaan. Kotitöitä teki noin joka kuudes mies klo 16.30. Vuonna 2009 kaikki kolme rytmikäyrää risteävät klo 16.30, mikä tarkoittaa, että lähes saman verran eli noin 30 % miehistä osallistuu tuolloin ansiotyöhön, kotitöihin tai vapaa-ajan viettoon. Sen jälkeen vapaa-aika nousee vallitse-

Kuvio 7. Työelämässä ja eläkkeellä olevien miesten työn ja vapaa-ajan rytmit 1979 ja 2009

Kuvio 8. Työelämässä ja eläkkeellä olevien naisten työn ja vapaa-ajan rytmit 1979 ja 2009

vaksi toiminnoksi ansiotyön sijaan. Kotityöt eivät kuitenkaan nouse missään vaiheessa vallitsevaksi toiminnoksi. Eläkkeellä olevilla miehillä kotityöt ja vapaaehtoistyö nousevat jotakuinkin yhtä yleisiksi toiminnoksi vapaa-ajan kanssa, ja vuonna 2009 sitä jopa yleisemmäksi alkuiltapäivään saakka, jonka jälkeen vapaa-ajan vietto nousee vallitsevaksi kollektiiviseksi toiminnoksi.

Kuviossa 8 esitetään vastaavasti naisten kollektiiviset työn ja vapaa-ajan rytmit. Työssäkäyvien naisten rytmi on muuttunut selvästi vuodesta 1979 vuoteen 2009. Vuonna 1979 kotityön osuus oli huomattavasti suurempi ja ansiotyön osuus vastaavasti pienempi. Vuonna 2009 naisten kol-

lektiiviset työn ja vapaa-ajan rytmit muistuttavat hyvin paljon miesten vastaavia. Selityksiä miesten ja naisten erojen tasoittumiseen voi etsiä sukupolvien omaksumista itse tekemisen käytännöistä sekä miesten ja naisten rooleihin liitetyistä käsityksistä eri vuosikymmeninä. Vuoden 1979 tutkimuksen kohdejoukko oli syntynyt 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, jolloin käsitykset miesten ja naisten työnjaosta varsinkin maataloudessa olivat hyvin erilaiset kuin sodan jälkeisellä suurten ikäluokkien sukupolvella.

Eläkkeellä olevien naisten kollektiivisissa työn ja vapaa-ajan rytmeissä erot vuosikymmenten välillä ovat yllättävänkin vähäiset.

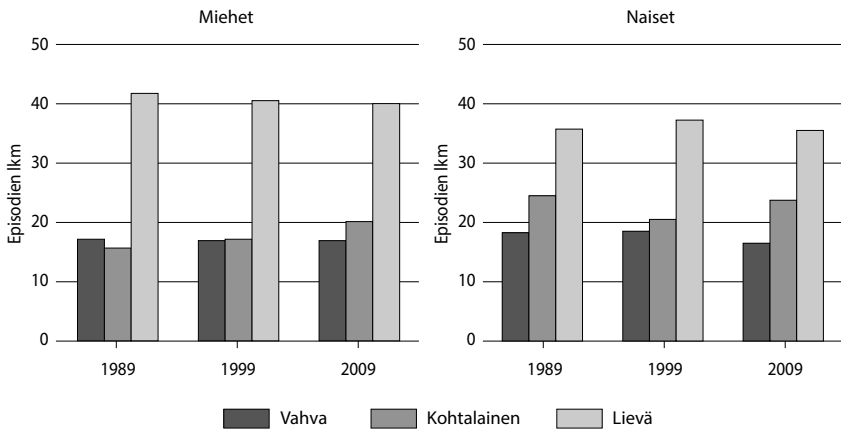
Kuvioiden 7 ja 8 avulla voidaan tarkastella vielä, näkyykö kulttuurinen muutos vapaa-aikaa suosivaan suuntaan (esim. Kangas, 1992) tutkimuksemme kohteena olleiden 55–64-vuotiaiden ikäryhmissä. Tarkastelen yksinkertaisesti sitä, mihin kellonaikaan vapaa-aika nousee vallitsevaksi kollektiiviseksi rytmiksi ja millaisia muutoksia siinä on nähtävissä vuosien 1979 ja 2009 välillä.

Vuonna 1979 osallistuminen työhön ja vapaa-aikaan risteytyi klo 18 naisilla ja klo 17.30 miehillä. Vuonna 2009 vapaa-aika nousi vallitsevaksi toiminnoksi tuntia aikaisemmin sekä miehillä että naisilla. Eläkkeellä olevien miesten kotityö oli suurin piirtein yhtä yleistä kuin vapaa-aika aina klo 14.30 asti vuonna 1979. Kolme vuosikymmentä myöhemmin miehet olivat lisänneet kotitöiden ja vapaaehtoistyön tekemistä, mistä syystä vapaa-aika nousee vallitsevaksi toiminnoksi myöhemmin, vasta klo 16. Naisilla muutokset ja erot ovat jälleen kerran pienemmät kuin miehillä. Eläkkeelle siirtyneet naiset ovat korvanneet ansiotyöstä jääneen ajan koti- ja vapaaehtoistyöllä lähes kokonaan ja vapaa-aika nousee kollektiiviseksi toiminnoksi samaan aikaan kuin ansiotyössä olevilla eli klo 16.30–17 aikaan vuonna 2009. Vapaa-ajan alkaminen oli aikaistunut vuodesta 1979 puolella tunnilla. Tämän sinänsä varsin karkean mittarin perusteella ei siis voi sanoa, että vapaa-aika olisi vallannut merkittävästi tilaa muilta toiminnoilta 55–64-vuotiaiden ikäryhmässä, vaikka se olikin lisääntynyt työssäkäyvien keskuudessa ja eläkkeellä olevilla naisilla. Eläkkeellä olevilla miehillä muutos oli kuitenkin päinvastainen.

5.3 Rytmien vahvuuden muutos

Yksilöllistyminen ja vanhojen normien heikentyminen ovat jälkiteollisen yhteiskunnan tunnuspiirteitä. Yhteisiin käytäntöihin sitoutumisen arvelaan heikentyneen. Sen mukaan voidaan olettaa, että myös yhtenäiset tavat ruoka- ja nukkumisajoissa ynnä muissa toiminnoissa olisivat murentuneet ja kukin noudattaisi omia rytmejään. Seuraavassa pohdin, miten tämän aineiston avulla voisi tutkia, onko tässä tapahtunut muutosta vuosikymmenien kuluessa. Edellä esiteltyjen tulosten mukaan näyttää siltä, että muutokset päivärytmeissä ovat olleet verrattain pieniä. Halusin kuitenkin

Kuvio 9. Kollektiivisuutta osoittavien episodien lukumäärät päivää kohti, 1987–2009

saada muutoksesta myös numeerista näyttöä. Sille, miten selvästi toiminnot ajoittuvat samoihin kellonaikoihin, määrittelimme kolme astetta, kuten luvussa 2.1 on kuvattu: Episodit, jolloin johonkin toimintoon osallistui vähintään 40 % 55–64-vuotiaista, nimettiin *vahvaa* yhteistä rytmiä osoittaviksi episodeiksi. Esimerkiksi 64 % työelämässä olevista miehistä nukkui viikonlopun aamuna klo 6. Tämä osoitti nukkumisen vahvaa yhteistä rytmiä. Vastaavasti *kohtalaista yhteistä rytmiä* osoitti, jos jonakin episodina 25–39,9 % kohderyhmästä osallistui toimintoon, ja *lievää yhteistä rytmiä* puolestaan, jos jonkin episodin aikana 15–24,9 % osallistui tiettyyn toimintaan. Tätä pienempiä osallistumisosuuksia ei laskettu kollektiiviseksi rytmiksi. Tarkasteltavana oli kaikkiaan 325 episodina päivää kohden (9 toimintoluokkaa kertaa 36 episodina).

Selviä yhteisiä rytmejä esiintyi pääasiassa nukkumisen, ansiotyön, kotityön, aktiivisen vapaa-ajan (liikunta, harrastukset, sosiaalinen kanssakäyminen) ja passiivisen vapaa-ajan (lukeminen, radion, musiikin kuuntelu, television katselu, oleilu) yhteydessä. Yhteisyyden määrän muutoksen osoittamiseksi laskin kutakin rytmin yhteisyyden astetta osoittavien episodien määrän eri vuosina. Jätin vuoden 1979 tarkastelun ulkopuolelle, koska silloin aineisto koottiin vain syys-marraskuussa. Pelkät syyskuukaudet muodostavat todennäköisesti homogeenisemmän aineiston kuin koko vuoden ajalta koottu ajankäyttöaineisto, johon sisältyvät kesälomat ja juhlapyhät. Kuviossa 9 esitetään vahvaa, kohtalaista ja heikkoa kollektiivisuutta osoittavien episodien keskimääräiset lukumäärät päivää kohti miehillä ja naisilla. Keskiarvot on laskettu sekä työssä että eläkkeellä olevien arjen ja viikonlopun kollektiivista rytmiä osoittavista episodeista.

Toimintojen kollektiivisen rytmin vahvuudessa ei näytä tapahtuneen suurta muutosta vuosikymmenien kuluessa, mutta joitakin pienempiä

muutoksia voidaan havaita. Lievää kollektiivisuutta kuvaavia episodeja on eniten sekä miesten että naisten toiminnoissa. Niiden määrä vähenee lievästi vuoden 1987 ja 2009 välillä miehillä, mutta naisilla ei näy selvää muutosta. Kiinnostava ero on miesten ja naisten välillä vahvaa ja kohtuullista kollektiivista rytmiä osoittavissa tuloksissa. Miehillä vahvaa rytmiä osoittavien episodien määrä on suurin työelämässä olevilla miehillä arkipäivinä, mikä tuntuu luonnolliselta, koska työ määrittää rytmiä. Sen sijaan naisilla kohtalaisen ja vahvan rytmin ero on pienempi, mutta systemaattinen siten, että vahvaa rytmiä esiintyy vähemmän kuin kohtuullista sekä arkena että viikonloppuna kaikkina tarkasteluajankohtina. Voidaan tulkita, että naisilla on jonkin verran selvemmät kollektiiviset rytmit kuin miehillä. Tapa, jolla olemme kollektiivisuuden määritelleet, ei kuitenkaan osoita, että yhteiset rytmit olisivat heikentyneet merkittävästi 55–64-vuotiailla.

6 Tulosten luotettavuuden tarkastelua ja pohdintaa

Rytmien tutkimissuunnitelma osoittautui varsin kunnianhimoiseksi. Aineisto ositettiin 32 erilaiseen osaan, joille kaikille tehtiin rytmianalyysit erikseen: työelämässä oleville, eläkkeellä oleville, arkipäiville, viikonloppun päiville, miehille ja naisille. Tulokset osoittivat, että rytmit olivat todellakin erilaisia arkena ja viikonloppuna, miehillä ja naisilla sekä työssä olevilla ja eläkeläisillä. Jos olisimme kuvanneet vain miesten rytmit ja naisten rytmit erottelematta viikonpäiviä tai jopa vain työssä olevien ja eläkkeellä olevien rytmit, olisimme saaneet yleiskuvan rytmeistä. Millainen se olisi, emme voi tietää, mutta oletettavasti rytmit erottautuisivat heikommin, koska keskiarvot muodostuisivat paljon suuremmasta joukosta erilaisia tilanteita ja käytäntöjä.

Toinen pohdinnan arvoinen seikka on käytetty toimintoluokitus. Pääosin on noudatettu Åsin (1978) laatimaa luokitusta, jossa aika on luokiteltu sopimukseen perustuvaan, sitoutumiseen perustuvaan, vapaaseen aikaan ja välttämättömään henkilökohtaisiin tarpeisiin perustuvaan aikaan. Jos vapaa-aika tai kotityö olisi luokiteltu yksityiskohtaisemmin, olisivatko rytmit voineet muodostua eri lailla? Aineiston prosessoinnin yhteydessä tehdyt havainnot osoittivat, että näin olisi ollut. Jos olisi kuvattu erikseen radion kuuntelun ja television katselun rytmejä, voitaisiin nähdä, että radion kuuntelu oli paljon yleisempää aamuisin vuonna 1979 ja että aamutelevision katselu on yleistynyt vasta 2000-luvulla. Sosiaalinen kanssakäyminen on muuttunut enemmän kuin muu aktiivinen vapaa-aika kännyköiden yleistyttyä 1990-luvulla. On kuitenkin todettava, että kovin yksityiskohtainen toimintojen luokittelu olisi tuottanut tuloksiin enemmän satunnaisvaihtelua sen vuoksi, että osallistujien määrät olisivat jääneet pieniksi useiden episodien kohdalla. Tämän tutkimuksen tavoitteena oli luoda ko-

konaiskuvaava rytmien muutoksista, joten yksittäisten toimintojen tarkasteluun ei pyritty.

Vuoden 1979 aineistossa eläkeläisten ryhmä rajattiin eri tavoin kuin muiden vuosien aineistoissa sen vuoksi, että tuolloin työeläkkeellä olevien määrä jäi kovin pieneksi. Vanhuuseläkkeen ikäraja oli 65 vuotta, ja sen vuoksi pääasiallinen eläkkeellesiirtymisen väylä oli työkyvyttömyyseläke. Analyysit tehtiin myös tälle pienelle työeläkeläisten ryhmälle, jotta voitiin tarkistaa, tuottiko rajaus erilaisen kuvan rytmeistä. Kuten oli odotettua, rytmikuvissa näkyi pienen numeruksen aiheuttamaa ”sahausta” eli suurten ja pienten osallistumisosuuksien suurta vaihtelua. Lisäksi osoittautui, että työeläkeläiset tekivät vähemmän kotitöitä kuin muulla eläkkeellä olevat tai omaa kotia hoitavat. Muutoin näiden molempien ryhmien yleiskuva oli varsin samanlainen.

Analyysit osoittivat myös, että rytmit olivat muuttuneet verrattain vähän vuosikymmenten kuluessa, vaikka yleinen käsitys on, että maailma muuttuu kovaa vauhtia. Näyttää siltä, että rytmit muuttuvat enemmän yksittäisten toimintojen kohdalla, mutta yleiskuva muuttuu vain vähän. Mitkä seikat saavat ihmiset sitoutumaan käytäntöihin vuosikymmenestä toiseen, niin että päivärytmit pysyvät pääosin samanlaisina? Ovatko kyseessä sukupolvet, jotka ovat omaksuneet samanlaisen elämänfilosofian: pitää olla toimielias? Sotasukupolvella (1979-aineisto) ja jälleenrakentajasukupolvella (1987–88-aineisto) ei muuta vaihtoehtoa ollutkaan, sillä työtä helpottavia koneita ja laitteita ei ollut heidän aikuistuessaan. Vielä sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokatkin, jotka ovat vuoden 2009 aineiston 55–64-vuotiaita, tekivät työtä nuoresta asti eikä yhteiskunta tarjonnut paljoakaan ilmaiseksi. Vai voisiko selitystä etsiä rytmittyneistä käytännöistä itsestään? Ovatko arjen rytmit jotakin niin olennaisesti elämäämme liittyvää, inhimillistä, että ne muodostuvat fysiologisten ja sosiaalisten rakenteiden mukaisesti ja niistä halutaan pitää kiinni silloinkin, kun sopimukseen perustuvia ansiotyötä tai koulua ei ole niitä edellyttämässä? Rytmit tuovat ennakoitavaa vaihtelua elämään.

- CILVERS, R., CORR, S. & SINGLEHURST, H. (2010). Investigation into the occupational lives of healthy older people through their use of time. *Australian Occupational Therapy Journal*, 57, 24–33. DOI: 10.1111/j.1440-1630.2009.00845.x
- DUFVA, H. (2012). *Eläkkeelle siirtymisen kynnyksellä. Eläkkeellesiirtymisilmion monitasoinen tarkastelu* (Dissertation in Social Sciences and Business Studies 35). Publication of the University of Eastern Finland. Kuopio.
- Eläketurvakeskus (2006). *Vuoden 2005 työeläkeuudistus*. Haettu 16.1.2013 osoitteesta http://www.etk.fi/fi/service/eläkeuudistus_2005/1164/eläkeuudistus_2005
- Eläketurvakeskus. *Taskutilasto 2011*. Haettu 31.10.2012 osoitteesta http://www.etk.fi/fi/gateway/PTARGS_o_2712_459_440_3034_43/http%3B/content.etk.fi%3B7087/publishedcontent/publish/etkfi/fi/julkaisut/tilastojulkaisut/taskutilasto/taskutilasto_20112_7.pdf
- Eläketurvakeskus & Kela (2012). *Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2011*. SVT Sosiaaliturva 2012. Helsinki.
- Eläketurvakeskus & Keva (2013). *Suomen työeläkkeensaajat ja vakuutetut 2011*. SVT Sosiaaliturva 2013. Helsinki.
- GLORIEUX, I., LAURIJESSEN, I., MINNEN, J., & VAN TIENOVEN, T.P. (2010). In Search of the Harried Leisure Class in Contemporary Society: Time-Use Surveys and Patterns of Leisure Time Consumption. *Journal of Consumer Policy*. DOI 10.1007/s10603-010-9124-7.
- JÄRNEFELT, N., KAUTTO, M., NURMINEN, M. & SALONEN, J. (2013). *Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla* (Eläketurvakeskuksen raportteja 1/2013). Helsinki.
- KANGAS, O. (1992). Eläkepolitiikan tila ja tulevaisuus. Teoksessa: O. Riihinen (toim.), *Sosiaalipolitiikka 2017* (s. 479–494). Helsinki: Sitra ja WSOY.
- KANNISTO, J. (2012). *Eläkkeellesiirtymisikä Suomen työeläkejärjestelmässä* (Eläketurvakeskuksen tilastoraportteja 2/2012). Helsinki.
- Kelan tilastollisen vuosikirjat 1996, 2000 ja 2010. Haettu 31.10.2012 osoitteesta http://www.kela.fi/tilastojulkaisut_kelan-tilastollinen-vuosikirja
- NIEMI, I. (2009). Eläkeläisten taloudellinen ja sosiaalinen aktiivisuus. Teoksessa: P. Koistinen (toim.), *Työn hiipuvat rajat* (Tutkimuksia 251) (s. 29–41). Helsinki: Tilastokeskus.
- OJALA, S. & PYÖRIÄ, P. (2013). Kotona työskentelyn yleisyys ja seuraukset: Suomi eurooppalaisessa vertailussa. *Työpoliittinen aikakauskirja* (1), 53–64.
- PÄRNÄNEN, A. (2011) *Organisaatioiden ikäpolitiikat: strategiat, instituutiot ja moraali* (Tutkimuksia 255). Tilastokeskus: Helsinki.
- PÄÄKKÖNEN, H. & HANIFI, R. (2011). *Ajankäytön muutokset 2000-luvulla*. Elinolot. Helsinki: Tilastokeskus.
- ROOS, J.-P. (1985). *Elämäntapaa etsimässä* (Tutkijaliiton julkaisusarja 34). Helsinki: Tutkijaliitto.
- SHOVE, E., PANTZAR, M. & WATSON, M. (2012). *The dynamics of social practice*. Everyday life and how it changes. London: Sage.
- SOUTHERTON, D. (2006). Analysing the temporal organization of daily life: social constraints, practices and their allocation. *Sociology*, 40(3), 435–454. DOI:10.1177/0038038506063668.
- WARDE, A. (2005). Consumption and theories of practice. *Journal of Consumer Culture*, 5(2), 131–153.
- VARJONEN, J., AALTO, K. & LESKINEN, J. (2005). *Kotityön markkinat* (Siträn raportteja 45). Helsinki.
- VARJONEN, J., AALTO, K. & LESKINEN, J. (2007). *Täsmällistä, ammattitaitoista ja edullista – kuluttajapalautetta kotitalouspalvelumarkkinoille* (Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 2/2007). Helsinki.
- VARJONEN, J. & AALTO, K. (2010). *Kotitalouksien palkaton tuotanto ja ostopalvelujen käyttö* (Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 2/2010). Helsinki.
- YLIKÄNNÖ, M. (2008). Eläkeläisten ajankäyttö ja sen muutokset 1990-luvulla. Teoksessa: E. Tuominen (toim.), *Näkökulmia eläkeläisten hyvinvointiin – toimeentulosta kulutukseen ja ajankäyttöön* (Raportteja 4/2008) (s. 65–95). Helsinki: Eläketurvakeskus.
- Ås, D. (1978). Studies of Time-Use Problems and Prospects. *Acta Sociologica*, 21(2), 125–141.

III

Arjen rakentuminen parisuhteesta lapsiperheeksi -muutosvaiheessa

Rahan ja ajan käytön muutokset nuoren lapsiperheen arjen hyvinvoinnin toteutumisen näkökulmasta

Anu Raijas

1 Johdanto

Perhe instituutiona on viime vuosikymmeninä läpikäynyt suuren muutoksen. Keskeisimpinä perheisiin kohdistuneista muutoksista voidaan ottaa esille avioliittojen määrän väheneminen, avoliittojen ja rekisteröityjen parisuhteiden yleistyminen, avioerojen lisääntyminen, syntyvyyden väheneminen, lasten syntyminen avioliiton ulkopuolella, uusperheiden määrän lisääntyminen sekä kansainvälisten perheiden yleistyminen. Pariutuminen ja lasten hankinta ovat myöhentyneet, eli niin avioitumis- kuin ensisynnyttäjäien ikä on noussut. Perheet ovat erkaantuneet aiemmista sukupolvista ja muista perheistä. Tämän johdosta arjen käytännöt eivät siirry samalla tapaa kuin ennen sukupolvelta ja perheeltä toiselle. Myös perheiden sosiaaliset turvaverkot ovat heikentyneet.

Perheinstituutio on muuttunut familistisesta individualistiseen. Familismi korostaa perheen ja avioliiton yhteisyyttä yli yksilöiden henkilökohtaisten tarpeiden ja pyrkimysten. Individualistisessa perhekäsityksessä yksilön henkilökohtaiset tunteet, tarpeet ja tavoitteet korostuvat perheen edun sijaan. Individualistinen perhekäsitys painottaa rakkautta, joka nähdään välttämättömänä yksilöiden välisen suhteen koossapitamisessä. (Jalilinoja, 1985, s. 26–28.)

Individualistisen perhekäsityksen ohella yksilökohtainen individualismi on yleistynyt, mikä parisuhteissa näkyy muun muassa puolisoitten itsenäisinä rooleina. Cancian ja Gordon (1988) ovat esittäneet, että modernissa avioliitossa korostuukin läheisen tunnesiteen ohella puolisoitten pyrkimys henkilökohtaiseen kasvuun, jonka toteutuminen vaatii yhteistä vain parisuhteeseen keskittyneitä aikoja (ks. myös Kingston & Nock, 1987). Puolisoiden yhtäläisten oikeuksien toteutuminen ja pyrkimys tasa-arvoon ovat uhattuina perhe-elämän sukupuolittuneissa käytännöissä, mikä vaikeuttaa henkilökohtaisten tarpeiden ja intressien huomioon ottamista (Björnberg & Kollind, 2005, s. 17).

Perheen sisäinen yksilöllistyminen ilmenee siten, että elämä ja arki rakennetaan yksilöllisten arvojen, asenteiden ja preferenssien pohjalta. Dew ja Willcox (2011, s. 10) ovatkin esittäneet, että nykyään jopa avioliitoissa halutaan pitää kiinni henkilökohtaisten tarpeiden ja intressien toteuttamisesta, ja esimerkiksi lasten kasvattaminen ja taloudellinen yhteenliittymä ovat tälle alisteisia (ks. myös Gager & Sanchez, 2003). Tässä tilanteessa perheen keskeiset resurssit, raha ja aika, joutuvat neuvottelun ja sopimisen alle: kenen hyväksi resursseja käytetään ja kuka niiden käytöstä saa päättää.

Tämä artikkeli keskittyy tarkastelemaan suomalaisten nuorten lapsiperheiden arjen käytäntöjä arjen hyvinvoinnin toteutumisen näkökulmasta. Nuorella lapsiperheellä tarkoitetaan perhettä, jossa pieniä lapsia on ollut vasta vähän aikaa. Pieni lapsi muuttaa arjen käytäntöjä ja muutunut elämäntilanne rahan ja ajan käyttöön liittyvää päätöksentekoa. Artikkelin aluksi esittelen arjen hyvinvoinnin tutkimusta, joka toimii teoreettisena viitekehysnä tutkimukselleni, minkä jälkeen esittelen lapsiperheiden rahan ja ajan käytön erityispiirteitä. Artikkelin empiirinen osa alkaa tutkimusongelman tarkennuksella ja tutkimusmetodologian kuvauksella, minkä jälkeen esittelen tutkimuksen tuloksia. Artikkelin päättyy tutkimustulosten synteisiin.

2 Arjen hyvinvointi perheessä

Tässä tutkimuksessa sovellan ja testaan empiirisesti arjen toiminnan kontekstissa erilaisista hyvinvointiteorioista yhdisteltyä teoreettista viitekehystä (ks. Raijas, 2008, 2011a, 2011b). Hyvinvoinnin on useissa tutkimuksissa katsottu muodostuvan kokonaisuudesta, johon vaikuttavat läheiset perhe-suhteet, taloudellinen turvallisuus, mielekäs ja merkityksellinen työ, yhteisöllisyys ja ystävät, terveys sekä henkilökohtainen vapaus ja arvot (esim. Layard, 2005, s. 63). Hyvinvointi muodostuu siis kolmesta osa-alueesta: materiasta, terveydestä ja sosiaalisista suhteista.

Veenhoven (2000, 2007) on esittänyt, että hyvinvointiin tarvitaan tietyt olosuhteet ja inhimilliset ominaisuudet, joita ihminen pyrkii hyödyntämään tavoitellessaan hyvinvointia. Ympäristö tarjoaa tietyt ekologiset, sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset elinolosuhteet. Lisäksi jokaisella yksilöllä on tietyt elämässä selviämiseen tarvittavat henkilökohtaiset inhimilliset ominaisuudet: fyysinen ja psyykinen terveys, tiedot sekä taidot. Yhteisön noudattamat arvot sekä yksilön arvot ja asenteet määräävät sen, miten yksilö päättää hyödyntää olosuhteita ja henkilökohtaisia ominaisuuksia. Olosuhteet ja inhimilliset ominaisuudet luovat raamit ja mahdollisuudet yksilön elämään, mutteivät välttämättä siirry sellaisenaan hänen arkeensa. Tähän ajatteluun liittyy läheisesti Senin (1995) toimintakykyteoriassa (*capability theory*) esittämät käsitteet kyvykkyys (*capability*) ja toi-

minnot (*functioning*). Senin mukaan hyvinvointi muodostuu ihmisten kyvykkyydestä hyödyntää käytettävissä olevia ominaisuuksia tietyissä ympäristön elinolosuhteissa ja kontekstissa (Sen, 1993).

Arjen toiminnassa hyvinvointi toteutuu aina tietyissä olosuhteissa inhimillisiä ominaisuuksia hyödyntäen. Sen lisäksi keskeistä on ottaa huomioon 1) ihmisten oma näkemys ja kokemus arjen toiminnoista, 2) ihmisten kokema tyytyväisyys arjen toimivuudesta sekä 3) ihmisten kokema luottamus yhteiskunnan ja markkinoiden toimintaan. Arjen tutkimisessa on tärkeää selvittää, kuinka ihmiset rakentavat arkeaan vuorovaikutuksessa muiden kanssa. (ks. Repo, 2009, s. 25–26.) Tuolloin keskeisiä ovat vuorovaikutuksessa tehtävät toiminnot ja rutiinit (Crouter, Head, McHale & Tucker, 2004). Lapsiperheessä arjen sujuvuus on hyvinvoinnin toteutumisen kannalta keskeistä. Erityisesti alle kouluikäisten lasten perheessä päivän toiminnot rytmittyvät lapsen ruokailu-, ulkoilu- ja lepotarpeiden mukaan.

Aika ja raha ovat arkielämän keskeiset resurssit, joten niiden tarkastelu on olennaista arjen toiminnan tutkimisessa. Tästä näkökulmasta arjen toimivuus ja sujuvuus ilmenee ihmisten tyytyväisyytenä 1) olemassa olevissa olosuhteissa tehtyihin ajankäyttö- ja kulutusvalintoihin, ts. raha- ja aikaresurssien allokointiin, 2) yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin tukeen arjessa sekä 3) kotitalouksien ja yhteiskunnan muiden sektoreiden väliseen vuorovaikutukseen (Raijas, 2008). Ihmisen arjen toiminnot ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa muiden perheenjäsenten, mikroympäristön elinolosuhteiden sekä makroympäristön institutionaalisten rakenteiden kanssa (Horelli & Wallin, 2006, s. 11).

Hyvinvoinnin toteutumiseen tarvitaan perheen sisäisiä voimavaroja ja yhteiskunnan muiden toimijoiden tuottamia erilaisia hyödykkeitä. Resurssien määrä, hallinta ja hyödyntämisen mahdollisuus määräytyvät ympäristön tarjoamien olosuhteiden ja luonnollisesti henkilön ominaisuuksien mukaan (vrt. Veenhoven, 2000, 2007). Resurssien riittäväksi koettu määrä riippuu kaikista edellä mainituista tekijöistä. Resurssien määrällä ja niiden jakaantumisella eri henkilöiden kesken on suuri vaikutus yksilön kokemaan hyvinvointiin. Vaikka esimerkiksi aika on henkilökohtainen resurssi, perheessä yksilön on usein ajankäytössään otettava huomioon perheen muut jäsenet, jotta hyvinvointi toteutuisi. Materiaaliset resurssit ovat jaettavissa aikaa selvemmin, tosin eivät nekään yksiselitteisesti.

Lähestyn tutkimuksessani arkea subjektiivisten kokemusten ja arjen toiminnassa tuotetun hyvinvoinnin näkökulmista. Perheen elinympäristö, elinolosuhteet ja konteksti luovat edellytykset arjen toiminnalle. Perheessä vanhemmat huolehtivat altruistisesti oman hyvinvointinsa lisäksi muiden,

.....
* Käytän tässä yhteydessä kotitalous-käsitettä perhe-käsitteen sijaan, koska kotitaloudella tarkoitan tässä yhtä yhteiskunnan neljästä toimijasta. Kotitalous ja perhe poikkeavat muutoinkin: kotitalouden voi muodostaa vain yksikin henkilö, kun taas perheessä on aina vähintään kaksi jäsentä.

ensisijaisesti lasten, hyvinvoinnista. Keskeistä on se, ketkä kantavat ja millä tavoin vastuuta perheenjäsenten hyvinvoinnin toteutumisesta sekä miten he tämän kokevat.

Makroympäristössä yhteiskunnalliset rakenteet, instituutiot ja kulttuuri luovat taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset puitteet lapsiperheiden arkeen. Arjen toiminnot, käytännöt ja valinnat ovat aina yhteydessä yhteiskunnan rakenteisiin sekä aikaan ja paikkaan (Repo, 2009, s. 43). Vaikka perheet tekevät yksilöllisiä lyhyen ja pitkän aikavälin valintoja ja päätöksiä, tapahtuvat ne aina tietyissä rakenteellisissa puitteissa (Acker, 1997; Salmi, 2004; Jokinen, Huttunen & Kulmala, 2004, s. 10–14). Instituutiot ja kulttuuri muovaavat normeja, käsityksiä, ymmärrystä ja kokemuksia lapsiperheen vanhemmille asetetuista vaatimuksista (Smith, 1987, s. 107–111; Salmi, 2004, s. 22; Kuronen & Hokkanen, 2008, s. 40). Lapsiperheiden vanhemmat perustelevat valintojaan usein yleisesti hyväksytyillä periaatteilla (Repo, 2005): perheet pyrkivät toimimaan sosiaalisesti hyväksytyllä tavalla, samoin kuin muut vastaavassa elämänvaiheessa elävät.

3 Lapsiperheen raha- ja aikaresurssien käytön erityispiirteitä

Kun perheeseen syntyy lapsi, taloudelliset resurssit useimmiten vähenevät, koska toinen puolisoista jää kotiin hoitamaan lasta. Samaan aikaan syntyy uusia kulueria, joten rahaa joudutaan allokoimaan uudella tavalla. Niin ikään ajankäyttö sekä arjen käytännöt ja toimintaympäristöt muuttuvat. Lisäksi perheen vanhempien roolit ja päivittäinen toiminta vaihtuvat.

Tulon lähde määrää usein sen, miten tulon käytöstä päätetään. Esimerkiksi henkilökohtaisten palkkatulojen käytöstä saadaan useimmiten päättää itse. Tähän päätöksentekoon liittyy keskeisesti se, miten tuloja ohjataan erilaisiin menoihin ja millaiset oikeudet perheenjäsenillä on vaikuttaa tähän päätöksentekoon. (esim. Zelizer, 1997.) Perheen aikuiset käyttävät tulojaan perheen yhteisten menojen kattamiseen, mutta usein ainakin osa henkilökohtaisista ansiotuloista voi olla saajan ”omaa rahaa”. (Zelizer, 1997; ks. myös Raijas & Wilska, 2007.) Kun perheen aikuisista toinen jää pois palkkatyöstä kotiin hoitamaan lasta, vähenevät hänen henkilökohtaiset tulonsa, vaikka Suomessa kotona lasta hoitavalle maksetaan ansiosidonnaista vanhempainpäivärahaa (Hiilamo, 2002). Kuitenkin tilanne usein on se, että taloudelliset resurssit jakautuvat epätasaisesti puolisoitten kesken. Jos niitä ei nähdä perheen yhteisenä resurssina, puolisoitten välille voi syntyä tyytymättömyyttä ja ristiriitoja. Esimerkiksi Lammi-Taskula ja Salmi (2009, s. 44) ovat esittäneet, että perhevapaalla olevat, alle kolmevuotiaiden lasten äidit, joiden tulot koostuvat vanhempainpäivärahasta tai kotihoidon tuesta, kärsivät siitä, etteivät tulot riitä menoihin. Valtaresurssiteorian mukaan tulot ja työmarkkina-asema tuovat puolisoille valtaa perheen taloudellisissa päätöksissä (Vogler, 1998; Coltrane, 2000). Suomessa empiirinen

tutkimus ei ole tätä tulosta vahvistanut, vaan Suomessa ainakin lapsiperheissä molemmat aikuiset osallistuvat tasapuolisesti ja useimmiten tulojen mukaan perheen elatukseen (Raijas & Wilska, 2007). Tosin aiempi tutkimus on osoittanut, että rahan käyttö perheen yhteisiin menoihin vaihtelee sukupuolen mukaan ja että naiset käyttäisivät henkilökohtaisia tulojaan koko perheen hyväksi enemmän kuin miehet (Nyman, 1999; Bisdee, Daly & Price, 2013). Kyse on altruismista, jossa naiset huolehtivat ensisijaisesti perheestä ja sitten vasta itsestään, miehet taas usein päinvastoin.

Lapsen syntyminen muuttaa vanhempien elämää muutoinkin kuin henkilökohtaisten tulojen kannalta. Perheen sisäiseen taloudelliseen valtaan liittyy rahan lisäksi läheisesti ajankäytöstä päättäminen. Lapsen syntyttyä joudutaan ensinnäkin päättämään siitä, kumpi jää kotiin hoitamaan lasta ja kumpi käy työssä (Nomaguchi & Milkie, 2003; Baxter, Hewitt & Haynes, 2008). Toiseksi kodin sisällä tulee tehdä päätöksiä lasten hoidosta ja kotitöiden jakamisesta. Aalto ja Varjonen (2012, s. 50) ovat osoittaneet, että alle kaksivuotiaiden lasten perheissä isät tekevät ansiotyötä aivan yhtä paljon kuin samanikäiset lapsettomat miehet. Ansiotyössä käymiseen pakottavat taloudelliset seikat, sillä tässä elämänvaiheessa esimerkiksi asuntolainarasitus on suurimmillaan (Suomen virallinen tilasto, 2014), koska juuri tuolloin joudutaan usein hankkimaan isompi asunto. Pienten lasten vanhempien vapaa-aika jakautuu jossain määrin epätasaisesti (Aalto & Varjonen, 2012, s. 52). Törrönen (2012, s. 50, 55) on esittänyt sen johtuvan naisten altruistisesta toiminnasta ajankäytössään, kun arki rakentuu lapsen aikataulun ehdoilla. Tällöin naiset kokevat joutuvansa tinkimään harrastamisesta, itsensä kehittämisestä ja sosiaalisesta kanssakäymisestä.

Kolmas merkittävä muutos lapsen tultua on se, että lapsen hoitoon liittyvät velvoitteet muuttavat perheen aikuisten rooleja (Dew & Wilcox, 2011, s. 2). Perinteisessä roolimallissa työmarkkina-asema ja kotitöiden työnjako määrittävät sukupuolen mukaan (ks. esim. West & Zimmermann 1987), kun taas modernissa mallissa noudatetaan puolisoitten kesken tasa-arvoa niin työmarkkina-aseman kannalta kuin kotitöiden jakamisessa. Lapseton parisukupariskunta on saattanut elää modernin roolimallin mukaisesti, mutta lapsen tultua siirrytään noudattamaan perinteisiä sukupuolittuneita käyttäytymismalleja (ks. Blair & Lichter 1991; Dew & Willcox 2011). Aallon ja Varjosen (2012, s. 52) tutkimus tukee tätä tulosta. Perinteinen sukupuolittunut työnjako on usein rationaalinen valinta perheen talouden kannalta: enemmän ansaitseva mies käy töissä ja pienempituloinen nainen jää kotiin hoitamaan lasta. Tutkimus on myös keskittynyt perinteisiin perheisiin, eivätkä tutkimukset toistaiseksi ole juurikaan tarkastelleet esimerkiksi perheitä, joissa vanhemmat ovat samaa sukupuolta.

4 Tutkimustehtävä, käytetyt aineistot ja analyysimenetelmät

Tämä artikkeli tarkastelee rahan ja ajan käyttöön liittyvää päätöksentekoa sekä sen kokemista 2010-luvun suomalaisten lapsiperheiden arjessa internetin keskustelupalsta-aineiston ja haastatteluaineiston valossa. Olen kiinnostunut päätöksenteosta arjen hyvinvoinnin toteutumisen näkökulmasta. Tarkastelen artikkelissa yhtäältä arjen rytmejä perheen arjen toiminnan tasolla ja toisaalta tekemisen, rutiinien ja käytäntöjen yksilöllisiä kokemuksia.

Mielenkiinnon kohteena on pikkulapsiperhevaihe, jossa elämä lapsen kanssa on vielä jossain määrin uutta ja jonka arkea määrää muuttunut elämäntilanne. Lapsi muuttaa perheen arkea radikaalisti, koska perheen aikuisille tulee uusia ja vaativia tehtäviä (Viala, 2011, s. 74) ja arjen ajankäytön rakenne muuttuu.

Yksi tapa päästä selvyyteen arjen toiminnasta ja kokemuksista on tutkia sitä käsitteleviä sanallisia ja kirjallisia kuvauksia. Tutkin haastatteluja ja keskusteluja rahan ja ajan käyttöön liittyvän perheen sisäisen päätöksenteon, joissa keskeistä perheen oman toiminnan lisäksi on julkisen sektorin, yksityisten yritysten ja kolmannen sektorin tarjoamat tuotteet ja palvelut. Tässä kokonaisuudessa toteutuu perheen arjen hyvinvointi. Tutkimus on aineistolähtöinen, mutta pohjautuu aikaisemman tutkimuksen ja teorioiden pohjalta saatuun esiymmärrykseen. Esiymmärrys on auttanut kiinnittämään huomioita tutkimusongelman ratkaisemisen kannalta relevantteihin seikkoihin.

Pikkulapsen hoitoon keskittyttäessä aikuisen kontaktit muihin aikuisiin voivat usein jäädä vähäisiksi, koska arki rakentuu lapsen tarpeiden tyydytyksen ehdoilla. Tieto- ja viestintäteknologia on tarjonnut helposti saavutettavan kanavan kommunikoida vertaisten kanssa (ks. Kennedy, 2000). Päivittäisten ja jopa hetkittäisten toimintojen raportointi Facebookissa tai oman elämän jakaminen keskustelupalstoilla on monelle arkipäivää. Naiset, jotka useimmiten vastaavat pikkulasten hoidosta, ovat Pudrovskan ja Ferreen (2004) mukaan hyödyntäneet internetiä vuorovaikutteisesti tiedonvälittämiseen ja hakemiseen, vertaistuen antamiseen ja saamiseen sekä erilaisten yhteisöjen muodostamiseen. Nykypäivän nuorille äideille internet on luonteva ja tuttu kanssakäymisen ja kommunikoinnin ympäristö. Internet tarjoaakin nuorille äideille foorumin aikuiskontakteille ja samassa elämäntilanteessa olevien tukiverkoston (Drentea & Moren-Cross, 2005, s. 922). Internetiin on muodostunut teemoitettuja keskustelupalstoja, joissa voidaan jakaa tietoa ja kokemuksia sekä hakea vertaistukea (Savolainen, 2011, s. 863). Internetin keskustelupalstat ovat nuorille äideille luonteva arjen toiminta-areena (Munnukka & Kiikkala, 2001, s. 513–516, 518; Madge & O'Connor, 2006, s. 206).

Keskustelupalstoilla kommunikointiin osallistutaan aloittamalla jokin keskustelu tai vastaamalla muiden aiempiin viesteihin (esim. Munnukka &

Kiikkala, 2001, s. 513; Chen & Chiu, 2008, s. 679). Keskustelut käydään useimmiten anonyymisti, millä on sekä kielteisiä että myönteisiä puolia. Anonyymiyys internetkeskusteluissa ”sokaisee” jotkut madaltamaan soveliaan käytöksen rajaa verrattuna kasvokkaiseen vuorovaikutukseen, mikä voi ilmetä siten, että vieraan näkemyksiä ei kunnioiteta. Erityisesti vastakkaiset ja kärjekkäät mielipiteet sekä laittavat liikkeelle että pitävät käynnissä runsaita keskustelujä. (Chen & Chiu, 2008, s. 680–681.) Toisaalta anonyymi vuorovaikutus on usein keskustelevampaa, avoimempaa ja suunnitelmattomampaa kuin kasvokkain käyty keskustelu (Seymour, 2001, s. 160). Nimettömyyden suojassa voidaan kysyä asioita, joita muuten ei uskalletaisi tai kehdattaisi kysyä, ja ylipäättään keskustella suorasukaisemmin. Internetkeskustelut muodostavat verkostoja, joissa vertaiset voivat vaihtaa kokemuksia. (Drentea & Moren-Cross, 2005, s. 921; Madge & O’Connor, 2006, s. 209–210.) Aikaisempien tutkimusten (mm. Drentea & Moren-Cross, 2005; Herring, 1996, s. 117; Ley, 2007) mukaan naisille kohdennetuilla sivustoilla keskusteluilmapiiri on useimmiten tuomitsematon ja rohkaiseva eikä solvaavia kirjoituksia juurikaan ilmene.

Tutkimuksen keskusteluaineisto on kerätty Vauva-, Meidän perhe- ja Kaksplus-lehtien sekä Otavamedian Ellit-palvelun keskustelupalstoilta toukokuun 2011 aikana (ks. Raijas & Sailio, 2012). Viikolla 43 vuonna 2011 tehdyn mittauksen mukaan Kaksplus-lehden sivuilla vieraili viikoittain noin 300 000 eri kävijää (TNS Gallup, 2011a), Vauva-lehden noin 200 000 (TNS Gallup 2011b) ja Meidän Perhe -lehden noin 120 000 (TNS Gallup, 2011c). Ellit-sivustolla käy viikoittain liki 300 000 eri kävijää (TNS Gallup, 2011d). Palstat rakentuvat aiheittain erilaisiin teemoihin, joiden alla on useita keskustelukategorioita ja niiden alla edelleen monia keskustelunaloituksia. Kaksplus-sivustolla keskustelukategorioita eri teemojen alla oli 51, Vauva-sivustolla 61, Meidän Perhe -sivustolla 54 ja Ellit-sivustolla 76 kappaletta (Kaksplus, 2011; Vauva, 2011; Meidän Perhe, 2011; Ellit, 2011). Vauva-, Meidän perhe- ja Kaksplus-lehtien sivustot on suunnattu pienten lasten vanhemmille – käytännössä äideille, sillä naisten on havaittu olevan kiinnostuneempia lapsiperheille suunnatuista sivustoista kuin miehet (Sarkadi & Bremberg, 2005, s. 51; Madge & O’Connor, 2006, s. 210–212). Ellit-sivusto puolestaan käsittelee monipuolisesti naisia kiinnostavia asioita ruokavinkeistä muotiin. Tämä sivusto haluttiin ottaa mukaan tutkimukseen, sillä sen keskusteluissa käsitellään paljon pikkulapsiperheitä koskevia teemoja.

Koska keskusteluihin osallistutaan yleensä anonyymisti, varmaa tietoa kirjoittajista ja heidän taustoistaan ei ole. Käyttäjätutkimusten mukaan tutkituilla sivustoilla vieraili useimmiten noin 30–34-vuotias nainen, jolla on vähintään yksi lapsi (Otavamedia, 2011a, 2011b; Sanoma Magazines Finland, 2011a, 2011b). Koska ensisynnyttäjien keski-ikä oli vuonna 2011 Suomessa 28,3 vuotta (Tilastokeskus, 2011), voidaan keskustelupalstoilla lapsiperhekeskusteluihin osallistujien ajatella olevan heteroseksuaalisessa parisuhteessa eläviä naisia, jotka ovat aika vähän aikaa sitten saaneet en-

simmäisen tai toisen lapsen. Vaikka kirjoittajan sukupuoli ja perhetilanne tuodaan keskusteluissa selvästi ilmi, ei niistä luonnollisestikaan ole täyttä varmuutta. Tietyt kulttuurisesti opitut mallit ohjaavat tulkinnan tekemistä sukupuolesta: esimerkiksi kotityöt ajatellaan usein naisille tyypillisiksi ja niistä puhuva tulkitaan tällöin helposti kulttuuristen kategorioiden mukaan naiseksi. Tulkintojen teko ei pelkän puheen perusteella ole täysin aukotonta. (Kuronen & Hokkanen, 2008, s. 30, 32, 37, 40.) Keskusteluja analysoidessani en tiedä, missä roolissa tai millä motiiveilla henkilöt ovat osallistuneet aineistoni internetkeskusteluihin. Keskustelun aloittajina ovat voineet toimia ”trollit”, jotka tahallaan provosoivat keskusteluja ja pyrkivät ärsyttämään muita kirjoittajia (ks. (Donath, 2001, s. 42–43; Arpo, 2005, s. 164).

Tutkimuksessa lapsiperheiden arki operationalisoitiin internetkeskusteluissa konkreettiseksi toiminnaksi. Arjen keskeisiksi toiminnoiksi valittiin rahankäyttö sekä lastenhoito ja kotitöiden tekeminen, jotka ovat arjen hyvinvoinnin toteutumisen kannalta keskeisiä päätöksentekoa alueita (esim. Cowan ym., 1985; Reuna, 1998; Paajanen, 2005, 2007; Lammi-Taskula & Salmi, 2008). Tutkimusaineisto muodostettiin hakemalla keskusteluketjuja sivustoilla olevista keskusteluista sisäisten hakukoneiden avulla käyttäen hakusanoja ”kotityö”, ”kotityöt”, ”kotit-”, ”raha” ja ”rahankäyttö”. Haut antoivat luonnollisesti runsaasti tuloksia, sillä esimerkiksi raha liittyy hyvin moneen elämänalueeseen. Hakujen jälkeen keskustelujen otsikoita ja keskusteluketjujen aloitusviestejä luettiin läpi, minkä jälkeen karsittiin harkinnanvaraisesti tutkimuksen aihealueeseen kuulumattomia keskusteluja. Tämän karsinnan jälkeen tutkimusaineistoon jäi 93 keskusteluketjua. Valittu määrä todettiin riittäväksi, sillä käyty keskustelut ketjusta toiseen toistivat samoja teemoja. Keskusteluketjujen sisäisten kommenttien määrä vaihteli välillä 5–137.

Kaikki kerätyt keskustelut eivät olleet aktiivisesti käynnissä keruuhetkellä, mutta osassa kommunikointi jatkui yhä, koska osallistuminen keskusteluihin oli mahdollista mistä tahansa ja milloin tahansa. Keskustelut sijoittuivat aikavälille 11.12.2004–26.5.2011, ja ne olivat jakautuneet epätasaisesti viikon eri päiville. Vähiten keskusteluja oli käyty lauantaisin, jolloin kirjoitettuja kommentteja aineistossa oli 860, ja eniten maanantaisin, jolloin oli kirjoitettu 2 100 kommenttia. Vuorokaudenajoista yleisimpiä olivat kello 12 ja 14, joina molempina aikoina kommentteja oli kirjoitettu 1 000 kappaletta. Tämän perusteella voidaan arvella, että keskustelijat voisivat olla kotona lasten kanssa olevia äitejä.

Keskusteluaineisto sisältää ainoastaan keskusteluja, jotka ovat kaikkien avoimesti luettavissa. Tästä syystä en näe eettistä ongelmaa käyttää kirjoituksia sellaisenaan. Tutkitut palstat ovat yleisesti tunnettuja ja runsaasti luettuja, joten niille kirjoittavat tietävät sivustojen avoimuuden ja heidän voi olettaa samalla hyväksyvän kirjoitustensa julkisuuden. (Winzelberg, 1997, s. 399; Hewson ym., 2003, s. 53; Savolainen, 2011, s. 875.) Tutkimuksen

aineisto on siten jo olemassa olevaa aineistoa, jonka tuottamisessa tutkija ei ole ollut osallisena. Tutkijan osallistuminen keskusteluihin hänen omassa roolissaan olisi saattanut vaikuttaa keskustelujen avoimuuteen ja aitouteen. Keskustelujen todellinen kulku on olennainen, sillä oletan keskustelujen olevan kuvausta kirjoittajien oikeasta arjesta, jota avataan tuntemattomille.

Täydentävänä aineistona hyödynnetään nuorten perheiden haastatteluja, jotka tehtiin Helsingissä kesäkuussa 2011. Näissä haastatteluissa oli mukana seitsemän nuorta äitiä, kolme pariskuntaa sekä yksi nuori äiti oman äitinsä kanssa. Analysoin keskustelu- ja haastatteluaineistot yhdessä. Luin keskustelu- ja haastatteluaineistoja useita kertoja pyrkien tunnistamaan sieltä keskusteluja, joissa rahan- ja ajankäyttöön liittyvään päättöksentekoon liittyi jotakin uhkaa arjen hyvinvoinnin toteutumisen näkökulmasta. Arkielämän puhe ja julkinen puhe kietoutuvat ja vaikuttavat siis toisiinsa (Repo, 2009, s. 57). Julkinen puhe normittaa sitä, mikä arjen toiminnassa on hyväksyttävää tai tavoiteltavaa (Bussemaker, 1998). Julkisen puheen puhettavat voivat tulla yksityiseen puheeseen (vrt. Kantola, 2002), mikä arjen toiminnassa voisi tarkoittaa tehokkuus- tai suorituskeskeisyyden korostamista. Suomalaisessa yhteiskunnassa vahva työn ja tekemisen arvostus sekä tehokkuus- ja suorituskeskeisyys normittavat niin arjen toimintaa kuin arkipuhetta.

Tarkasteluysikkönä tutkimuksessa on yksilö, joka elää perheessä ja kertoo kokemuksistaan kirjallisesti tai suullisesti. Aineistojen analyysimenetelminä käytin sisällönanalyysia ja teemoittelua. Sisällönanalyysi on käytökelpoinen menetelmä aineiston rajaamiseen ja luokitteluun (ks. mm. Repo, 2009, s. 62). Aineiston rajaamisen ja kontekstoinnin jälkeen teemoittelin aineistoa ja luokittelin sitä suuremmiksi aihekokonaisuuksiksi. Teemoittelun avulla löysin keskusteluista toistuvia puhetapoja. Tulosten tulokinnassa käytin apuna aihealueen aiempaa tutkimusta. Internetin runsas keskusteluaineisto toimiikin hyvin tämänkaltaisessa analyysissä, sillä aineisto on tekstimuotoista ja välittömästi käytettävissä digitaalimuodossa. Lisäksi sen keruu ja käsittely on nopeaa ja taloudellista (Seymour, 2001, s. 159).

Perinteisen laadullisen analysoinnin lisäksi tutkin keskusteluaineistoa StudioMind Oy:n Textplorer-tiedonlouhintaohjelmistolla. Textplorer on visuaalinen tekstianalyysikäyttöliittymä, jonka taustalla on älykäs semanttinen moottori. Semanttinen moottori etsii automaattisesti, ilman ihmisen tekemiä etukäteisluokitteluja, suuresta tekstimassasta keskeisimmät teemat teemoittaisen sanaston yhtenäisyyden perusteella. Löydettyjä teemoja voi Textplorer-käyttöliittymässä tarkastella joko listana tai karttana. Listanäkymä esittää kunkin teeman keskeisen sanaston yhdellä rivillä. Teemariivit ovat allekkain siten, että sanastoltaan yhtenäisin teema on ylimpänä. Karttanäkymä näyttää kustakin teemasta yhden keskeisimmän sanan kaksiulotteisena sanapilvenä, jossa samankaltaiset teemat sijoittuvat lähelle

toisiaan ja muodostavat siten eri puolille karttaa omia teemaryppäitään. (Sailio, Karhu, Pantzar & Raijas, 2012, s. 84–86.) Tämänkaltaisen tekstianalyysimenetelmä tuo lisäarvoa ”käsin tehtävälle” analyysille, sillä sen avulla voi aineistosta löytää ominaisuuksia, joita tutkijan silmät ja ajattelu eivät oivalla. Tutkimuksessani hyödynsin Textplorer-ohjelmaa keskusteluissa käytettyjen sanojen esiintymisfrekvenssien ja merkitysten hakemisessa sekä erityyppisten keskustelujen ajoittamisessa.

Textplorer-analysointityökalu osoitti, että raha ja kotityöt olivat teemoina keskustelujen keskiössä: sanastoltaan läheisimmän aihepiirin merkittävimmät sanat olivat ”tili”, ”lasku” ja ”maksu”, toiseksi läheisimmän ”pestä”, ”pyykki” ja ”imuroida”. Aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että niin rahan kuin kotitöiden jakamiseen liittyy yksilöllisiä pyrkimyksiä (Pahl, 1989; Reuna, 1998; Paajanen, 2005, 2007; Lammi-Taskula & Salmi, 2008, s. 46–47). Tutkimus on osoittanut, että yksilöllistyminen perheissä ilmenee usein puolisoiden välisinä neuvotteluina kotitöiden tekemisen määrästä, henkilökohtaisen rahan käytöstä sekä yksilöllisten tarpeiden ja intressien toteuttamisesta (Björnberg & Kollind, 2005, s. 125). Keskusteluketjujen kokonaismäärä oli 93, joista rahaa käsiteltiin 17:ssä ja kotitöitä 42:ssa. Analyysissä on näin ollen mukana 59 keskusteluketjua.

Mielenkiintoinen Textplorer-työkalun löytämä tulos oli se, että rahasta keskusteltiin eniten lauantaisin ja yleensä kello 23 aikaan, kotitöistä torstaisin kello 6. Textplorerin avulla voidaan äitien internetkeskusteluista näin ollen paikantaa lapsiperheiden kollektiivisia rytmejä (ks. Aalto & Varjonen, tämä teos), vaikka tietenkään varmuutta ei ole siitä, liittyykö puhe itse tekemiseen. Voidaan kuitenkin olettaa, että tiettyyn ajankohtaan ajoitettu puhe liittyy senhetkiseen tilanteeseen. Viikon eri päivinä käydyissä keskusteluissa esiintyi toistuvimmassa sanoissa vaihtelua. Viikon alussa, maanantain keskusteluissa, korostui lapsen viikko-ohjelman suunnittelu, sillä kolme keskusteluissa eniten esiintyvää sanaa olivat ”varata”, ”lapsi”, ”ruoka”, mikä kertoo lapsen hoitoon ja arjen rutiineihin keskittymisestä viikonlopun jälkeen. Tiistaina yleisimmät sanat olivat ”laina”, ”ostaa”, ”yhteinen” ja keskiviikkona ”käyttää”, ”kannattaa”, ”päivä”. Nämä keskustelut näyttäisivät keskittyvän rahaan. Torstain keskusteluissa kolme eniten esiintyvää sanaa olivat ”kotityö”, ”pyykki”, ”kotona” ja perjantain ”siivota”, ”nainen”, ”pitää”. Tämä kertoisi siitä, että kotitöiden tekeminen keskittään joko loppuviikkoon tai viikonloppuun. Viikonloppuna keskusteltiin rahasta: lauantain yleisimmät sanat olivat ”eilen”, ”tili”, ”tienata” ja sunnuntain ”tili”, ”raha”, ”yhteinen”. (ks. myös Sailio ym., 2012, s. 93.)

5 Rahan ja ajan käyttöön liittyvä päätöksenteko pikkulapsiperheessä

Internetkeskusteluissa ilmeni, että pikkulapsiperheet kuvaavat elävänsä itsenäistä ja eristäytyynyttä elämää, usein ilman apua ja tukea isovanhemmilta tai ystäviltä. Isovanhempien kerrottiin asuvan kaukana, ja samaa elämänvaihetta eläviltä ystäviltä ja tuttavilta taas ei haluttu pyytää apua. Perheiden elämä on yksityistä aluetta, ja siksikään apua ei välttämättä haeta. Erityisesti ongelmien paljastamista tutuille karsastetaan. Internetkeskustelut osoittivat, että internet on tarjonnut apua tähän: sieltä on helppo hakea tukea, neuvoja ja ohjeita mitä erilaisimpiin lapsiperhettä koskettaviin kysymyksiin ja ongelmiin kotitöistä terveydenhoitoon. Internetkeskustelujen muodostamasta sosiaalisesta verkostosta haettiin seuraa ja vertaistukea. Ruotsalaisessa tutkimuksessa, jossa tutkittiin vanhemmille suunnattua internetsivustoa, todettiin, että sivusto oli erityisen tärkeä yksinhuoltajille, pienituloisille ja vähän koulutetuille, joiden sosiaaliset verkostot ovat vähäisiä (Sarkadi & Bremberg, 2005).

Seuraavaksi esittelen tutkimuksen empiirisiä tuloksia päätöksenteon eri osa-alueilta suomalaisten pikkulapsiperheiden arjen hyvinvoinnin näkökulmasta. Olen jäsentänyt tarkastelun kolmeen teema-alueeseen. Ensimmäinen teema käsittelee rahan käyttöä (alaluku 5.1), toinen muuttuneeseen ajankäyttöön sopeutumista (alaluku 5.2) ja kolmas omaa ja parisuhteen yhteistä aikaa (alaluku 5.3).

5.1 Minun, sinun vai meidän rahat?

Internetkeskusteluissa korostettiin, että molemmilla puolisoilla on vastuu perheen yhteisistä menoista, mikä näyttää toteutuvan varsin hyvin niin aiemman tutkimuksen (Raijas & Wilska, 2007) kuin keskustelujenkin perusteella. Tämän perusteella yksilöllisyys ei siis näyttäisi korostuvan, kun kyseessä on perheen yhteisten kustannusten jakaminen. Keskusteluissa tuotiin esille se, että yhteisten rahojen käytöstä ja hankinnoista tulisi aina neuvotella eli toinen ei saa päättää näistä yksin. Miten yksilöllistyminen voi sitten näkyä rahan käytössä? Toisen henkilökohtaista rahankäyttöä paheksuttiin ainakin silloin, jos se johti vastuuttomuuteen perheen yhteisistä menoista. Jos toinen puolisoista toteuttaa itsekkäästi omia intressejään, hän samalla pakottaa toisen kantamaan suuremman vastuun perheen yhteisistä menoista. Tutkimuksen mukaan etenkin pienituloisessa perheessä useimmiten nainen tinkii omista intresseistään lastensa hyvinvoinnin varmistamiseksi (Vogler & Pahl, 1994; Alger & Cox, 2013).

Osallistujat internetin keskusteluissa toivat esille, että puolisoiden on neuvoteltava ja sovittava rahankäytöstä. Yksi keino tähän on se, että puolisot erottavat tuloistaan yhdessä sovitun osan perheen yhteisiin menoihin, ja jäljelle jäävä osuus on omaa rahaa, jonka käytöstä saa itse päättää. Yh-

teisten menojen maksamisen jälkeen puoliset halusivat hallinnoida itsenäisesti rahaa, jonka käytöstä he eivät olleet tilivelvollisia toiselle. Nymäin (1999) tutkimuksessa ilmeni, että miehillä oli rahaa omiin menoihin käytettäväksi useammin kuin naisilla, mikä johtui miehen suuremmista tuloista. Keskusteluissa korostettiin yksilön vapautta, itsenäisyyttä ja riippumattomuutta, johon kuuluu olennaisena osana oikeus omaan kulutukseen, mitä ei nähty uhkana parisuhteelle. Ruotsalaisessa tutkimuksessa naiset jopa halusivat säilyttää taloudellisen riippumattomuuden ja samaan aikaan hyväksyivät miehiä matalamman elintason (Nyman, Reinikainen & Stocks, 2013, s. 647–648). Keskusteluissa tuli esille, että toisen rahankäytöstä haluttiin olla riippumattomia ja ainakin osasta itse ansaituista tuloista tulee saada henkilökohtaisesti nauttia:

Minusta on kuitenkin reilua, että molemmat edes jotenkin käyttävät omien tulojen suhteessa rahaa. Itse tienaan kaksi kertaa enemmän kuin mieheni ja minusta osa oman kovan työn tuloksista kuuluu minulle huolettomuutena mitä rahaan tulee. Suurin osa siitä kuitenkin menee kyllä perheen hyväksi joka tapauksessa. Mutta että minulla ei ole ikinä rahat loppu kuun lopussa, miehellä voi ollakin.

(Internetkeskustelu Kaksplus, poipoipoi 11.10.09 11:24.)

Pariskuntien omien rahojen hallinnointia helpotti se, että puolisoilla oli usein erikseen yhteinen tili, josta maksettiin perheen yhteiset menot, ja sen lisäksi molemmilla henkilökohtaiset tilit. Sama tulos on saatu Rajaksen ja Wilskan (2007) tutkimuksessa. Puolisot siirtävät sovittun määrän rahaa yhteiselle tilille ja saavat päättää loppurahojen käytöstä toiselta kysymättä:

Meillä on yhteinen tili ja omat tilit. Ja omille tileille menee palkat josta sitten siirretään tietty summa yhteiselle tilille kuukaudessa. Tämä lähinnä siksi, koska mies harrastaa omia juttujaan ja minä omiaan. Ei ole toisella sanomista, jos esim. mies tuhlaa autoonsa ison summan rahaa kk, tai minä käyn kampaamossa, kosmetologilla ja osttan useamman sadan euron kengät, laukun jne.

(Internetkeskustelu Kaksplus, lenttis 10.10.09 23:48.)

Yksilöllisten tarpeiden tyydyttämiseen erilaisten ruokamieltyymysten takia oli eräs pariskunta keksinyt ratkaisun: kumpikin puolisoista maksaa itse omat ruokansa. Tässä tilanteessa puoliset ovat yhdessä sopimalla päässeet molempia tyydyttävään ratkaisuun:

Käytiin ruokakaupassa, ja mentiin peräkkäin kassalle niinkuin aina tehdään, ja nosteltiin kamat hinnalle. Maksoin osan, ja perässäni tuleva mies maksoi toisen puolen. Sanoin kassalle, että laittaa samaan

lokeroon kaikki ostokset. Ei me lasketa noita ruokaostoksia pennilleen, tämä vain toimii hyvin näin. Mies ostelee usein jotain ihan ufoa, kal-liita erikoisjuustoja jne., jotka helposti nostaa ruokakauppalaskua paljon. Mua se ei haittaa, mutta en opiskelijan tuloilla niitä oo valmis maksamaan, enkä niitä edes syö. Mä haluan muutenkin käyttää ruokaan mahdollisimman vähän rahaa, kun taas mies haluaa silloin tällöin panostaa.

(Internetkeskustelu Kaksplus, PauhaavaSydän 11.10.09 00:42.)

Kan ja Laurie (2011) saivat tutkimuksessaan selville, että Britanniassa on viime aikoina yleistynyt käytäntö, että parisuhteessa olevat puoliset yhä enemmän hoitavat säästöjä, sijoituksia ja lainoja erikseen. Seuraava lainaus kertoo tästä tilanteesta. Omat rahat tuovat puolisoille autonomiaa ja sananvaltaa hankinnoissa, joista koko perhe saa nauttia:

Jos minä haluan koiran ja ukko ei, niin minä hoidan ja maksan koiran. Miksi ukon sitä pitäisi hoitaa tai maksaa? Ukko halusi kotiteatterin – fine, sai maksaa sen ihan itse. Toisaalta kun minä pistän 1000e keväisin pihaan, niin saan sen ihan itse säästää omista pennosistani. Saan kaivaa puskatkin ihan itse sinne takapihalle 😊 Jos ukko haluaa maksaa lainansa 10 vuodessa ja minä 15 vuodessa sekin onnistuu. Voi elää ihan rauhassa normaalia elämää vaikka rahat eivät ole yhteiset.

(Internetkeskustelu Kaksplus, Nalkuttava Talonmies 11.10.09 00:13.)

Tulojen vähenemisen nähtiin äitiys- tai vanhempainvapaan aikana uhkaavan naisten taloudellista riippumattomuutta ja alistavan naisia heikompana puolisona. Kotiin jäävä puoliso joutui tulojen vähetessä tinkimään omista menoistaan, kun taas työssäkäyvän puolison tulot eivät välttämättä muutu ollenkaan. Tämän koettiin aiheuttavan epätasa-arvoa puolisoitten välille, sillä toisen autonomia omien henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä oli rajallisempi kuin toisen. Ruotsalaisen tutkimuksen mukaan naisten suhtautuminen taloudelliseen riippumattomuuteen riippuu rahan lähteestä: tulonsiirtojen varassa eläminen nähdään autonomisena, mutta puolisolta saaduilla rahoilla elämistä ei (Nyman, Reinikainen & Stocks, 2013, s. 647). Rahan lähde näyttää vaikuttavan siihen suhtautumiseen (ks. Zelizer, 1997). Tulonsiirto on ”julkista” ja periaatteessa vastikkeetonta rahaa, kun taas henkilöltä saatu raha sisältää ajatuksen kiitollisuudenvelasta, vastapalvelusta tai takaisin maksusta. Taloudellisesta riippumattomuudesta keskusteltiin internetaineistossa kiihkeän mustavalkoisesti, ja naisia keskusteluissa jopa syyllistettiin oman taloudellisen itsenäisyyden tavoittelemisesta, kun he hakivat töihin:

Eli viet mieluummin lapsen hoitoon heti äitiysloman jälkeen, ettei itsenäisyytesi vain karise?

(Internetkeskustelu Vauva, Vierailija 11.10.09 01:09.)

Lainaus tuo esille hyvin normatiivisen suhtautumisen äidin tehtäviin. Nykyään vanhemmuus nähdään yleisesti projektina, jolle vanhempien odotetaan antavan aiempaa enemmän aikaa. Sosiaalisen ympäristön normit ohjaavat lapsen synnyttyä äitiä toteuttamaan naisen perinteistä roolia perheessä. (Dew & Wilcox, 2011, s. 2–7.)

5.2 Muuttuneeseen ajankäyttöön sopeutuminen

Vanhemmuuden myötä henkilökohtaisen vapaa-ajan määrä vähenee, ja sen tilalle tulee kotitöitä ja lapsenhoitoa (Gjerdengen & Center, 2005; Aalto & Varjonen, 2012, 43; ks. myös Aalto, tämä teos). Ajankäytön muutos on dramaattisempi naisille kuin miehille, koska naiset useimmiten jäävät pois ansiotyöstä kotiin lasta hoitamaan. Nainen saattaa odottaa yhteisvastuuta lapsen hoidosta ja kotitöiden tekemisestä, mutta lapsen syntymän jälkeen perhe-elämän, kotitöiden ja ansiotyön organisointi vaatii sopimista ja neuvotteluja puolisoitten kesken (ks. esim. Twenge, Campbell & Foster, 2003).

Ajankäytöstä haastatteluisissa käsiteltiin muutosta ja sopeutumista lapsentomasta ajasta lapsiperheen elämään. Aiempi omien mieltymysten toteuttamisen mahdollistava elämä vaihtuu tiukasti aikataulutettuun ja organisoituun arkeen, jonka rakentumiseen ei koeta itse juurikaan voitavan vaikuttaa. Tästä kertovat seuraavat kaksi lainausta:

Siis kaikki muuttuu. Eli niinkun menemiset täytyy suunnitella, mä en todellakaan ollu suunnitteluihminen tätä aiemmin. Nyt se on ollu pakko miettiä ja sitten turhautuu niiden ystävien kanssa, jotka ei suunnittele. Mut mä ymmärrän heitä sit taas kauheen hyvin, koska mä olin itse sellainen aiemmin. Elikä kun tarvii ottaa huomioon joku muukin kun itse, mikä on kauheen kivaa, mutta onhan se niinku vie energiaansakin.

(Äitihaastattelu, alle vuoden ikäisen lapsen yksinhuoltajaäiti.)

Kaipaen niin suunnattomasti sitä, että voisi joskus tehdä sitä mitä huvittaa, mennä ex tempore jonnekin ym. En kai vieläkään ole sopeutunut tähän elämänvaiheeseen, vaikka lapsi oli kovin toivottu ja haluttu.

(Internetkeskustelu Ellit, Hyvin tuttua 9.2.2008 18:45.)

Ajankäytöstä päättämisen näkökulmasta naiset kokevat usein olevansa lapsiperhe-elämässä alistettuja, koska miesten nähdään perhetilanteesta riippumatta pystyvän helpommin jatkamaan vanhaa elämäänsä:

Kyllä se on pitkälti miehet, jotka eivät osaa elää tilanteen mukaan. He haluavat elää sitä huoletonta poikamieselämää. Eli nippa nappa itsestä huolehditään. Eikä sitäkään aina.

(Internetkeskustelu Ellit, Vierailija 1.6.2006 12:12.)

Internetkeskusteluista kävi selvästi ilmi, että lapsiperhe-elämää määrittävät sosiaaliset paineet ja normit: sosiaalinen ympäristö asettaa lapsiperheessä naiselle ja miehelle edelleen perinteiset sukupuolittuneet roolit. Keskusteluissa tuotiin esille se, että lapsen saamisen jälkeen oli sopeututtu joko vapaaehtoisesti tai vastentahtoisesti noudattamaan perinteisiä sukupuolirooleja. Sama tulos on saatu myös saksalaisessa tutkimuksessa (ks. Kühhirt, 2011, s. 1). Vaikka niin miehet kuin naisetkin usein mukautuvat tähän, Twenge ym. (2003) ovat esittäneet, että perinteisessä äidin roolissa naiset kokevat miehiä enemmän, että lapset rajoittavat heidän elämäänsä. Keskustelut valottivat, että miehet voivat nauttia isyydestä ja hauskaasta yhdessäolosta lapsen kanssa, kun taas äitien vanhemmuus sisältää raskaita velvollisuuksia.

Keskustelijat toivat esille, että lasta hoitavan vanhemman elämä keskittyy kotiin ja lapsen hoitoon. Samaan tulokseen ovat päätyneet myös Nomaguchi ja Milkie (2003). Lapsen hoito ja lapsen tarpeiden tyydyttäminen hallitsevat ajankäyttöä, ja jopa omien perustarpeiden tyydyttäminen alistetaan lapsen hoidolle (Aalto & Varjonen, 2012, s. 46).

Kotitöiden tekeminen ja jakaminen vanhempien kesken on yksi ristiriitoja aiheuttava toiminnan alue perhe-elämän siinä vaiheessa, jossa vasta opetellaan tapoja ja käytäntöjä toimia uudessa elämäntilanteessa (Raijas & Sailio, 2012; ks. myös Paajanen, 2005; Raijas & Wilska, 2007; Nieminen, 2008, s. 44). Kotitöiden jakaminen tyydyttää molempia parhaiten silloin, kun se voidaan tehdä neuvottelemalla ja sopimalla ja kun se perustuu osaamiseen, suhteelliseen etuun tai mieltymyksiin. Taloustieteessä puhutaan neuvottelumalleista, joissa kotitaloudessa sovitetaan yhteen erilaisia yksilöllisiä preferenssejä (ks. esim. Himmelweit, Santos, Sevilla & Sofer, 2013, s. 626). Oheiset lainaukset kertovat yksilölliset mieltymykset huomioon ottavasta kotitöiden jakamisesta:

Suht tasapuolisesti, kumpiki teki niinkun mieltymyksien mukaan, et niinku jos tykkäs tyyliin imuroida niin imuroi ja toinen moppas tyyliin niinku. Et vähän niinku sen jaksamisen, viitsimisen ja kaiken sen tarpeen mukaan niinku tehtiin.

(Äitihaastattelu, kahden lapsen äiti, parisuhteessa.)

Mä en tykkää tekstiilien käsittelystä ja sä et tykkää, et mä käsittelen sun tekstiilejä.

(Pariskuntahaastattelu, 10 päivän ikäisen lapsen isä.)

5.3 Oma ja parisuhteen yhteinen aika

Oma-sanana voi ajatella suoraan viittaavan yksilöllisyyteen. Omasta ajasta oli aineistossa kaksi pitkää keskusteluketjua. Toinen alkoi äidin puheenvuorolla (Internetkeskustelu Meidän perhe, Leave 14.8.2008 12:01), jossa nainen oli listannut molempien puolisoitten tekemät työt ja vapaa-ajan määrän. Tehdyssä listauksessa miehellä oli runsaasti enemmän vapaa-aikaa. Äiti koki tilanteessa epätasa-arvoa ja olisi halunnut käyttää enemmän aikaa lukemiseen ja koki epäoikeudenmukaisena sen, että toinen on oikeutettu toteuttamaan omia mieltymyksiään ja toinen ei. Keskusteluun osallistui naisia, joilla oli vastaavanlaisia kokemuksia. Oman ajan tarvetta perusteltiin esimerkiksi ”akkujen lataamisella”, oman hyvinvoinnin lisäämisellä.

Toinen keskustelu aloitettiin kysymyksellä ”Kuinka paljon teillä on omaa aikaa?” Tämä keskustelunaloittaja halusi omaa aikaa, jotta voisi toimia kotiäitiä mielekkäämmässä rooleissa, tuntee olevansa ”nainen” tai ”jonkun ystävä”. Hän koki kotiäitiyden ikävänä velvollisuutena, jossa häneltä vain otetaan eikä hänelle anneta mitään. Eräs tähän keskusteluun osallistujista kertoi aloittaneensa opiskelun avoimessa yliopistossa saadakseen omaa aikaa ja kokemuksia kodin ulkopuolelta sekä jonkin identiteetin kotiäitiyden ulkopuolelta. Joku keskustelija kärsi oman ajan puutteesta ja totesi olevan mahdollista saada isovanhemmilta hoitoapua, mutta ei halunnut ottaa sitä vastaan.

Oman ajan kaippu liittyy kriisiin, joka tulee ajankäytön muutoksesta:

Mä en ole sinut ollenkaan tämän vapaa-ajankriisin kanssa. Vauva on gkk. En vielääkään ole tähän tottunut oikein ja valitan koko ajan ja stressaan tästä vapaa-ajan puutteesta. Siis MUN vapaa-ajasta. Ei se, että kun vauva nukkuu, niin mä tiskaan, vaan en ole täällä, en ole läsnä, on vain minä ja minä.

(Internetkeskustelu Meidän perhe, Uusinainen 18.11.08 11:51.)

Oma aikakin mahdollistuu puolisoitten välisillä sopimuksilla ja neuvottelulla. Omaa aikaa voidaan järjestää esimerkiksi sopimalla yhdessä työnjaosta ja lapsenhoidosta. Puolisot ovat kilpailutilanteessa, jos molemmat haluavat pitää kiinni omista tarpeistaan ja intresseistään (Björnberg & Kollind, 2005, s. 34–35). Jotta omasta ajasta nauttisi, tulee olla riittävän vireä sen viettämiseen, kuten oheinen lainaus osoittaa:

Olin aina siihen aikaan niin kuitti, että en vaan yksinkertaisesti jaksanut lähteä enää mihinkään, vaikka tiesin omaa aikaa ihan muissa asioissa kaipaavani.. +. (Internetkeskustelu Vauva, ☺ 23.1.2011 16:48.)

Oman ja parisuhteen yhteisen ajan järjestämiseksi kaivataan isovanhempien ja muun sosiaalisen verkoston apua.

Meillä on se tilanne, että asumme kaukana sukulaisista ja mummoloista, ettei hoitoon vieminenkään onnistu. Ystävillä ja kave-reilla on itselläänkin pieniä lapsia niin ei halua heitäkään sitten pyytää. Joskus sitä on väsynyt tähän tilanteeseen ja haaveilee muu-tosta lähemmäs synnyinseutua, mutta kun se ei ole oikein yksin-kertaista. Me ollaan tänne rakennettu oma elämä eikä varmasti muuteta minnekään missä sivistyksen pariin on matkaa 200km +.

(Internetkeskustelu Vauva, ☺ 23.1.2011 16:48.)

6 Synteesi

Tutkimuksen tulokset osoittivat, että vaikka perheet pyrkivät elämään it-senäisesti, tarve niin henkiselletuella kuin konkreettiselle avulle on edel-leen olemassa. Tieto- ja viestintäteknologia on tuonut tähän apua: seuraa ja tukea on saatavilla internetkeskusteluissa ympäri vuorokauden. Voi olla, että erityisesti internetin keskustelupalstoille osallistuvat ovat irrallaan su-kupolvien ketjuista ja hakevat sosiaalisen verkostonsa internetistä. Inter-netissä käytävistä keskusteluista voi saada apua vain seuraamalla niitä, ak-tiivisesti niihin osallistumatta. Internetkeskusteluissa otettiin esille epä-kohtia herkemmin kuin kasvokkain tapahtuneissa haastatteluissa. Tässä yhteydessä on tarpeen korostaa, että internetkeskusteluihin osallistujien esille ottamat asiat eivät välttämättä ole aivan totuudenmukaisia; niissä voidaan liioitella tai korostaa tiettyjä seikkoja. Myöskään keskusteluihin osallistujien henkilöllisyydestä ei ole täyttä varmuutta. Kasvokkain käytyihin haastatteluihin valikoitui tietynlaisia osallistujia. Siksi haastatteluai-neistoon voi liittyä harhaa, koska erityisesti haastatteluissa, joissa molem-mat vanhemmat olivat mukana, annettiin hyvin myönteinen kuva arjen sujumisesta.

Yksilöllistymispyrkimykset tulivat selkeästi esille internetkeskuste-luissa. Ne ilmenivät pyrkimyksenä taloudelliseen riippumattomuuteen ja autonomiaan sekä ajan käyttöön omien mieltymysten toteuttamiseksi. Sa-maan tulokseen on päätyntä Lyngstadin, Noackin ja Tuften (2010, s. 633) tutkimus, jonka mukaan yksilöllistyminen lisää pyrkimystä riippumatto-muuteen niin yhdessä asumisessa kuin rahojen jakamisessa. Yksilöllisty-minen liittyy läheisesti puolisoitten tasa-arvoon, oikeudenmukaisuuteen sekä koettuun autonomiaan. Tasa-arvon sekä henkilökohtaisten tarpeiden ja intressien toteuttaminen ovat haasteellisia tilanteissa, joissa puolisoitten henkilökohtaiset elämäntilanteet, työllisyys ja siten resurssit ovat erilai-set. Puolisoiden tulee ratkaista neuvotellen tai hyväksyä hiljaisesti tilanne, jossa toinen osallistuu väliaikaisesti pienemmällä panostuksella perheen yhteisten hankintojen rahoittamiseen, mutta on silti oikeutettu toteutta-maan omia intressejään. Yksilölliset intressit on siis mahdollista toteuttaa

perheessä kenenkään kärsimättä. Perheessä ja parisuhteessa on mahdollista toteuttaa yksilöiden henkilökohtaiset preferenssit ja yksilölliset käytännöt, mutta niiden toteuttamisen tulee olla yhteisesti sovittua ja molempien osapuolien hyväksymää. Yksilöllisen toiminnan legitimoimisessa voidaan vedota siihen, että individualistinen toiminta hyödyttää koko perhettä: kun äiti voi hyvin, voi koko perhe hyvin. Uhrautuminen ja velvollisuudet perheen hyväksi joutuvat vastakkain yksilöllisen oman ajan oikeuden kanssa.

Lapsiperheissä yksilöllistyminen ilmenee yhtäältä perinteisten perherakenteiden muuttumisena ja toisaalta henkilöiden yksilöllisten tavoitteiden korostumisena. Yksilöllistymiskehitys asettaa haasteita nuorten lapsiperheiden arjen toiminnalle, kun opetellaan uuden elämänvaiheen käytäntöjä. Uudessa elämänvaiheessa ja uuden perheenjäsenen myötä arjen toimintokäytännöt ja rutiinit vasta hakevat muotoaan. Odotukset pikkulapsiperheen arjesta eivät aina vastaa todellisuutta, mikä saattaa aiheuttaa pettymyksen tunteita. Ristiriitaa voi aiheutua siitä, että äidin yksilöllinen rytmi alistetaan pikkulapsen rytmille. Lapsi ei kohtelee tasapuolisesti molempia vanhempiaan, vaan on enemmän riippuvainen toisesta. Sosiaalisen ympäristön paineet, lähinnä mallit hyvästä vanhemmuudesta ja oikeasta tavasta hoitaa lasta, osaltaan rajoittavat omien toimintamallien, rutiinien ja rytmien syntymistä. Epävarmuus ja tietämättömyys uudessa elämäntilanteessa voivat johtaa hakemaan apua muilta sen sijaan, että itse lähtisi luovasti kehittämään omaan perheeseen parhaiten sopivia toimintamalleja.

Koska aikaan sidotut rutiinit voivat tuoreille vanhemmille olla uutta, eivät ne kenties tuokaan turvallisuutta arkeen, vaan tilanne voidaan kokea yksilön omaa autonomiaa uhkaavana. Riippuvuus tiettyjen toimintojen suorittamisesta tiettyyn aikaan voi tuntua ahdistavalta, jos on tottunut hoitamaan asioitaan tiukoista aikatauluista riippumattomana, minkä esimerkiksi laajentuneet aukioloajat ja internetissä toimivat palvelut ovat mahdollistaneet.

Käsitykset hyvästä ja oikeanlaisesta lapsiperheen arjesta ovat usein normatiivisia. On tärkeää nostaa esille se tosiseikka, mistä asioista internetkeskusteluissa puhutaan ja mistä taas ei puhuta. Kyse on toiminnasta tietynlaisessa sosiaalisessa ympäristössä ja siitä, millaisina toimijoina keskustelijat haluavat itsensä esittää. (Alasuutari 1994, 85.)

- AALTO, K. & VARJONEN, J. (2012). Ajankäytön rytmit arjen kuvaajana. Teoksessa M. Lammi, M. Pantzar & T. Koivunen (toim.), *Arjen kartat ja rytmit. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2012* (s. 35–63). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- ALASUUTARI, P. (1994). *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- ALGER, I. & COX, D. (2013). The Evolution of Altruistic Preferences: Mothers versus Fathers. *Review of Economics of the Household*, 11, 421–446.
- ARPO, R. (2005). *Internetin keskustelukulttuurit. Tutkimus internet-keskusteluryhmien viesteissä rakentuvista puhetavoista, tulkinnosta ja tulkinnan kehyksistä kommunikaatioyhteiskunnassa* (Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 39). Joensuu.
- BAXTER, J., HEWITT, B. & HAYNES, M. (2008). Life Course Transitions and Housework: Marriage, Parenthood and Time on Housework. *Journal of Marriage and Family*, 70, 259–272.
- BISDEE, D., DALY, T. & PRICE, D. (2013). Behind Closed Doors: Older Couples and the Gendered Management of Household Money. *Social Policy & Society*, 12, 163–174.
- BIÖRNBERG, U. & KOLLIND, A.-K. (2005). *Individualism and families: equality, autonomy, and togetherness*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- BLAIR, S. L. & LICHTER, D. T. (1991). Measuring the Division of Household Labor: Gender Segregation of Housework Among American Couples. *Journal of Family Issues*, 12, 91–113.
- CANCIAN, F. M. & GORDON, S. L. (1988). Changing Emotion Norms in Marriage: Love and Anger in U.S. Women's Magazines since 1900. *Gender & Society*, 2, 308–342.
- CHEN, G. & CHIU, M. M. (2008). Online discussion processes: Effects of earlier messages' evaluations, knowledge content, social cues and personal information on later messages. *Computers & Education*, 50, 678–692.
- COHEN, P. N. (1998). Replacing Housework in the Service Economy Gender, Class, and Race-Ethnicity in Service Spending. *Gender & Society*, 12, 219–231.
- COOKE, L. P. (2004). The gendered division of labor and family outcomes in Germany. *Journal of Marriage and Family*, 66, 1246–1259.
- COLTRANE, S. (2000). Research on Household Labor: Modeling and Measuring the Social Embeddedness of Routine Family Work. *Journal of Marriage and Family*, 62, 1208–1233.
- COWAN, C. P., COWAN, P. A., GERTRUDE, H., GARRETT, E., COYSH, W. S., CURTIS-BOLES, H. & BOLES, A. (1985). Transition to parenthood: his, hers and theirs. *Journal of Family Issues*, 6, 451–481.
- CROUTER, A. C., HEAD, M. R., MCHALE, S. M., & TUCKER, C. J. (2004). Family time and the psychosocial adjustment of adolescent siblings and their parents. *Journal of Marriage and Family*, 66, 147–162.
- DEW, J. & WILCOX, W. B. (2011). If momma ain't happy: Explaining declines in marital satisfaction among new mothers. *Journal of Marriage and Family*, 73, 1–12.
- DONATH, J. S. (2001). Identity and deception in the virtual community. Teoksessa Marc A. Smith & Peter Kollock (toim.), *Communities in Cyberspace* (s. 27–58). London: Routledge.
- DRENTEA, P. & MOREN-CROSS, J. (2005). Social capital and social support on the web: The case of an internet mother site. *Sociology of Health & Illness*, 27, 920–943.
- ELLIT (2011). Keskustelu. Haettu 18.11.2011 osoitteesta <http://keskustelu.plaza.fi/ellit/>
- GAGER, C. T. & SANCHEZ, L. (2003). Two as one: couples' perceptions of time spent together, marital quality, and the risk of divorce. *Journal of Family Issues*, 24, 21–50.
- GERSHUNY, J. (2000). *Changing Times: Work and Leisure in Postindustrial Society*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- GERSHUNY, J. (2003). Web-use and Net-nerds: A Neo-Functionalist Analysis of the Impact of Information Technology in the Home. *Social Forces*, 82, 139–166.
- GJERDINGEN, D. K. & CENTER, B. A. (2005). First-time parents' postpartum changes in employment, childcare, and housework responsibilities. *Social Science Research*, 34, 103–116.
- HERRING, S. (1996). Posting in a different voice: gender and ethics in CMC. Teoksessa Charles Ess (toim.), *Philosophical Perspectives on Computer-Mediated Communication* (s.115–146). Albany: State University of New York Press.

- HEWSON, C., YULE, P., LAURENT, D. & VOGEL, C. (2003). *Internet Research Methods: a Practical Guide for the Social and Behavioural Sciences*. London: Sage.
- HIILAMO, H. (2002). Perheiden taloudellinen tukeminen. Teoksessa M. Heikkilä & M. Kautto (toim.), *Suomalaisten hyvinvointi 2002* (s. 214–229). Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- HIMMELWEIT, S., SANTOS, C., SEVILLA, A. & SOFER, C. (2013). Sharing of resources within the family and the economics of household decision-making. *Journal of Marriage and Family*, 75, 625–639.
- JALLINOJA, R. (2006). *Perheen vastaisu*. Helsinki: Gaudeamus.
- JOKINEN, A., HUTTUNEN, L. & KULMALA, A. (2004). Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa A. Jokinen, L. Huttunen & A. Kulmala (toim.), *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisesta marginaalista* (s. 9–19). Helsinki: Gaudeamus.
- Kaksplus (2011). Keskustelu. Haettu 18.11.2011 osoitteesta <http://kaksplus.fi/keskustelu>
- Kan, M. Y., & Laurie, H. (2010). Savings, investments, debts and psychological well-being in married and cohabiting couples. ISER Working Paper 2010-42. Colchester, UK: Institute for Social and Economic Research, University of Essex.
- KENNEDY, T. L. M. (2000). An exploratory study of feminist experiences in cyberspace. *CyberPsychology & Behavior*, 3, 707–719.
- KINGSTON, P. W. & NOCK, S. L. (1987). Time Together Among Dual-Earner Couples. *American Sociological Review*, 52, 391–400.
- KURONEN, M. & HOKKANEN, T. (2008). Vanhemmuuspuhe ja sukupuolen tutkimisen vaikeus. Teoksessa E. Sevón, M. Notko (toim.), *Perhesuhteet puntarissa* (s. 27–42). Helsinki: Palmenia.
- KÜHHIRT, M. (2011). Childbirth and the Long-Term Division of Labour Within Couples: How Do Substitution, Bargaining Power, and Norms Affect Parents' Time Allocation in West Germany? *European Sociological Review*. Haettu 11.1.2013 osoitteesta doi: 10.1093/esr/jcro26
- LAMMI-TASKULA, J. & SALMI, M. (2008). Huoli jaksamisesta vanhempana. Teoksessa P. Moisio, S. Karvonen, J. Simpura, & M. Heikkilä (toim.), *Suomalaisten hyvinvointi 2008* (s. 38–60). Helsinki: Stakes.
- LAMMI-TASKULA, J. & SALMI, M. (2009). Työ, perhe ja hyvinvointi. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen & S. Ahlström (toim.), *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009* (s. 38–48). Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- LEY, B. L. (2007). Vive les roses! The architecture of commitment in an online pregnancy and mothering group. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12, 1388–1408.
- LYNGSTAD, T.H., NOACK, T. & TUFTE, P. A. (2010). Pooling of Economic Resources: A Comparison of Norwegian Married and Cohabiting Couples. *European Sociological Review*, 27, 624–635.
- MADGE, C. & O'CONNOR, H. (2006). Parenting gone wired: Empowerment of new mothers on the internet. *Social & Cultural Geography*, 7, 199–220.
- Meidän Perhe (2011). Keskustelut. Haettu 18.11.2011 osoitteesta <http://www.meidanperhe.fi/keskustelut>
- MUNNUKKA, T. & KIIKKALA, I. (2001). Virtuaalihiekkalaatikko. Äitien kokemuksia internetin postituslistoista arjen apuna. *Yhteiskuntapolitiikka*, 66, 513–522.
- NIEMINEN, T. (2008). *Tasa-arvobarometri 2008* (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008: 24). Helsinki.
- NOMAGUCHI, K. M. & MILKIE, M. A. (2003). Costs and rewards of children: The effects of becoming a parent on adults' lives. *Journal of Marriage and Family*, 65, 356–374.
- NYMAN, C. (1999). Gender equality in 'the most equal country in the world'? Money and marriage in Sweden. *The Sociological Review*, 47, 766–793.
- NYMAN, C., REINIKAINEN, L. & STOCKS, J. (2013). Reflections on a Cross-National Qualitative Study of Within-Household Finances. *Journal of Marriage and Family*, 75, 640–650.
- Otavamedia (2011a). Verkon profiilimittaus 2011. Plaza.fi/Ellit. Haettu 18.12.2011 osoitteesta <http://mediatiedot.otavamedia.fi/files/library/attachments/Plaza%20of%20Ellit%20profiilitutkimus%202011.pdf>
- Otavamedia (2011b). Verkon profiilimittaus 2011. Kaksplus.fi. Haettu 18.12.2011 osoitteesta <http://mediatiedot.otavamedia.fi/files/library/attachments/Kaksplus%20profiilitutkimus%202011.pdf>

- PAAJANEN, P. (2005). *Eri teitä vanhemmuuteen – kaksikymppisenä ja kolmekymppisenä lapsen saaneiden näkemyksiä perheellistymisestä ja vanhemmuudesta. Perhebarometri 2005*. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 21/2005. Helsinki: Väestöliitto.
- PAAJANEN, P. (2007). *Mikä on minun perheeni? – Suomalaisen käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997. Perhebarometri 2007*. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 30/2007. Helsinki: Väestöliitto.
- PAHL, J. (1989). *Money and marriage*. London: Macmillan Education.
- PUDROVSKA, T. & FERREE, M. M. (2004). Global Activism in "Virtual Space": The European Women's Lobby in the Network of Transnational Women's NGOs on the Web. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 11, 117–143.
- RAIJAS, A. (2008). *Arjen hyvinvointi ja mahdollisuudet sen mittaamiseen*. Työselosteita ja esitelmiä 110/2008. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- RAIJAS, A. (2011a). Arjen hyvinvointi. Teoksessa J. Saari (toim.), *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta* (s. 243–263). Helsinki: Gaudeamus.
- RAIJAS, A. (2011b). Hyvinvoinnin käsite ja mittaaminen – mistä ja miten tietoa? *Hyvinvointikat-saus 1/2011*, 48–52.
- RAIJAS, A. & SAILIO, M. (2012). Arjen ristiriitoja pikkulapsiperheissä. Nettikeskustelujen analyysi. *Janus*, 20, 316–333.
- RAIJAS, A. & WILSKA T.-A. (2007). *Huolenpitoa ja jakamista – rahan ja ajan jakautuminen suomalaisissa lapsiperheissä* (Työselosteita ja esitelmiä 104). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- REPO, K. (2009). *Lapsiperheiden arki. Näkökulmina raha, työ ja lastenhoito* (Acta Universitatis Tampereensis 1479). Tampere: Tampere University Press.
- REUNA, V. (1998). *Vastuu perheen arjessa. Perhebarometri 1998*. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 4/1998. Helsinki: Väestöliitto.
- SAILIO, M., KARHU, P., PANTZAR, M. & RAIJAS, A. (2012). Kokeiluja Textplorer -ohjelmistolla: pikkulapsiperheen arjen huolet internet-keskusteluissa. Teoksessa M. Lammi, M. Pantzar & T. Koivunen (toim.), *Arjen kartat ja rytmit. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2012* (s. 82–104). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Sanastokeskus TSK (2010). *Sosiaalisen median sanasto*. Helsinki: Sanastokeskus TSK. Haettu 18.12.2011 osoitteesta http://www.tsk.fi/tsk/fi/sosiaalisen_medan_sanasto_tsk_40-513.html
- Sanoma Magazines Finland (2011a). Meidanperhe.fi. Kävijät. Haettu 18.11.2011 osoitteesta <http://www.sanomamagazines.fi/mediaopas/verkko/verkkopalvelut/meidanperhe-fi.html>
- Sanoma Magazines Finland (2011b). Vauva.fi. Kävijät. Haettu 18.11.2011 osoitteesta <http://www.sanomamagazines.fi/mediaopas/verkko/verkkopalvelut/vauva-fi.html>
- SARKADI, A. & BREMBERG, S. (2005). Socially unbiased parenting support on the Internet: a cross-sectional study of users of a large Swedish parenting website. *Child: Care, Health & Development*, 31, 43–52.
- SAVOLAINEN, R. (2011). Requesting and providing information in blogs and internet discussion forums. *Journal of Documentation*, 67, 863–886.
- SEYMOUR, W. S. (2001). In the flesh or online? Exploring qualitative research methodologies. *Qualitative Research*, 1, 147–168.
- Suomen virallinen tilasto (2014). *Velkaantumistilasto* [verkkopulkaisu]. Asuntovelat kasvaneet muita velkoja enemmän. Helsinki: Tilastokeskus. Haettu 4.6.2014 osoitteesta http://tilastokeskus.fi/til/velk/2012/velk_2012_2014-01-23_kat_001_fi.html
- Tilastokeskus (2011). *Syntyvyyks on yhä nousussa*. Haettu 16.9.2011 osoitteesta http://www.stat.fi/til/synt/2010/synt_2010_2011-04-15_tie_001_fi.html
- TNS Gallup (2011a). Otavamedia / Kaksplus. Haettu 8.1.2012 osoitteesta <http://tnsmatrix.tns-gallup.fi/public/viikolista/otavamedia/details/DifferentUsers/157>
- TNS Gallup (2011b). Sanoma Magazines Finland / Vauva.fi. Haettu 8.1.2012 osoitteesta <http://tnsmatrix.tns-gallup.fi/public/viikolista/smf/details/DifferentUsers/99>
- TNS Gallup (2011c). Sanoma Magazines Finland / Perhe.fi. Haettu 8.1.2012 osoitteesta <http://tnsmatrix.tns-gallup.fi/public/viikolista/smf/details/DifferentUsers/102>

- TNS Gallup (2011d). Otavamedia / Plaza Ellit. Haettu 8.1.2012 osoitteesta <http://tnsmatrix.tns-gallup.fi/public/viikolista/otavamedia/details/DifferentUsers/186>
- TWENGE, J. M., CAMPBELL, W. K. & FOSTER, C. A. (2003). Parenthood and Marital Satisfaction: A Meta-Analytic Review. *Journal of Marriage and Family*, 65, 574–583.
- TÖRRÖNEN, M. (2012). *Onni on joka päivä – Lapsiperheen arki ja hyvinvointi*. Helsinki: Gaudeamus.
- VAN DER LIPPE, T. & TIJDENS, K. G., & DE RUITER, E. (2004). Outsourcing of domestic tasks and time-saving effects. *Journal of Family Issues*, 25, 216–240.
- Vauva (2011). Keskustelut. Haettu 18.11.2011 osoitteesta <http://www.vauva.fi/keskustelut>
- VIALA, E. S. (2011). Contemporary family life: A joint venture with contradictions. *Nordic Psychology*, 63, 68–87.
- VOGLER, C. (1998). Money in the household: some underlying issues of power. *The Sociological Review*, 46, 687–713.
- VOGLER, C. & PAHL, J. (1994). Money, power and inequality within marriage. *The Sociological Review*, 42, 263–288.
- VOICU, M., VOICU, B. & STRAPCOVA, K. (2009). Housework and gender inequality in European countries. *European Sociological Review*, 25, 365–377.
- WEST, C. & ZIMMERMAN, D. H. (1987) Doing Gender. *Gender & Society*, 1, 125–151.
- WINZELBERG, A. (1997). The analysis of an electronic support group for individuals with eating disorders. *Computers in Human Behavior*, 13 (3), 393–407.
- ZELIZER, V. A. (1997). *The social meaning of money*. Princeton: Princeton University.

Rahanjaon muodot ja niiden merkitykset lapsiperheiden arjen rakentumisessa

Marjaana Sailio

1 Johdanto

Kahden työssäkäyvän, tasa-arvoisen yksilön suhde on pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin ideaali (Knudsen & Wærness, 2009, s. 40–41; Leira, 2006). Suomessa naiset siirtyivät työmarkkinoille jo heti maailmansotien jälkeen, mikä on varhain muihin länsimaihin verrattuna (Julkunen & Nätti, 1999, s. 44–45). Naisten työssäkäynti on tasapainottanut perheen taloudellisia valtasuhteita siten, että perinteinen mieselättäjäyys on jäänyt historiaan ja naiset osallistuvat kotitalouden kulujen kattamiseen siinä missä miehetkin.

Kahden ansaitsijan ideaali kuitenkin murtuu usein siinä vaiheessa, kun perheeseen syntyy lapsia. Etenkin pitkälle hoitovapaalle kotiin jäävän puolison, eli tyypillisesti äidin (SVT, 2011), tulot putoavat merkittävästi, jolloin työssäkäyvä joutuu ottamaan suuremman vastuun perheen elatuksesta. Kysymys on siis ainakin hetkellisestä siirtymästä traditionaalisempaan perhemalliin, jossa nainen hoitaa lasta kotona ja mies tuo leivän pöytään. Tämän tasa-arvoisen ideaalin ja perinteisen käytännön kohtaaminen haastaa uusien perheiden arkea.

Artikkelini tarkoituksena on hahmottaa perheen sisäisiä taloudellisia järjestelyitä ja niiden haasteita lapsiperhevaiheessa. Tutkimuskohteeni ovat eräät erityisesti perheenäideille suunnatut internetin keskustelupalstat. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: Mistä kyseisillä palstoilla keskustellaan, kun keskustelunaiheena on rahanjako? Entä millä tavoin kirjoittajat perustelevat kantojaan: mihin arvoihin ja normeihin vedotaan?

Aloitan esittelemällä aiempaa kotitalouden rahanjakotutkimusta ja pohtimalla rahanjaon muutoksia lapsiperheissä. Kotitalous ja perhe ovat tutkimuksessani synonyymejä, koska olen kiinnostunut nimenomaan yhdessä asuvien perheenjäsenten rahanjaolle asettamista merkityksistä (ks. myös Burgoyne & Kirchner, 2008, s. 134; Nyman 1996, s. 89). Aiempien tutkimusten esittelyn jälkeen kerron tarkemmin käyttämästäni aineistosta ja menetelmästä sen analysoimiseksi. Tätä seuraa analyysiluku, jonka jälkeen kokoa keskeiset tulokset yhteen johtopäätösluvussa.

2 Aiempi kotitalouden rahanjaon tutkimus

Kotitalouksia on tarkasteltu pitkään yhtenä yksikkönä niin taloustieteissä kuin sosiologiassa, mutta myös osana poliittista päätöksentekoa. Oletuksena on ollut, että resurssit jaetaan kotitalouksien sisällä tasapuolisesti ja kaikilla talouden jäsenillä on siten samanlainen elintaso. Tutkimalla kotitaloutta yhtenäisenä yksikkönä tai vastaavasti ainoastaan yhden yksilön kulutuksen perusteella ei kuitenkaan saada kattavaa kokonaiskuvaa siitä, miten resurssit perheiden sisällä jaetaan. Tästä syystä tarvitaan enemmän tietoa rahallisten resurssien todellisesta jakautumisesta ja jaon perusteista. Vasta empiirisissä tutkimuksissa kotitalouksien sisäiset erot on otettu huomioon ja havaittu kotitalouksien koostuvan erillisistä yksilöistä erillisine tarpeineen ja toiveineen. (Vogler & Pahl, 1994, s. 266; Ashby & Burgoyne, 2008, s. 459; Knudsen & Wærness, 2009, s. 43; Burgoyne & Kirchler, 2008, s. 132; Raijas, 2008, s. 17; Raijas & Wilska, 2008, s. 7.) Siten loppukuluttajan tutkiminen ei ole erityisen hedelmällistä rahanjakoa tarkasteltaessa: se ei kerro siitä, kuka rahat on alun perin perheeseen tuonut, kenellä on oikeus niiden käyttöön ja missä suhteessa omaan taloudelliseen panokseen (ks. myös Stocks, 2007, s. 2; Ruuskanen, 2010, s. 76). Kuten Elizabeth (2001, s. 390) kiteyttää Zelizerin teoretisoinnista johtaen, taloudellinen tasa-arvo perheen sisällä tarkoittaa sitä, että kummankin puolison rahallinen panos on yhtä arvokas, molemmilla on yhtäläinen pääsy rahoihin sekä yhtäläinen oikeus kontrolloida ja kuluttaa niitä.

Perheen sisäiseen rahanjakoon vaikuttaa kaksi vahvaa normia, joiden vastakkainasettelu on omiaan aiheuttamaan paineita: itsenäisyyden ja jakamisen normit. Toisaalta siis ajatellaan, että rahojen ansaitsijalla tulisi olla valta päättää myös niiden käytöstä, toisaalta tasa-arvon nimissä perheen tulot tulisi jakaa riippumatta ansaitsijasta. (Burgoyne & Kirchler, 2008, s. 133.) Erityisesti Pohjoismaissa tasa-arvon ideaali puolisoitten välillä on hyvin vahva ja myös yhteiskunta tukee sitä (Knudsen & Wærness, 2009, s. 40–41; Leira, 2006). Suomessa puolisoitten tasavertainen taloudellinen asema avioliitossa on kirjattu lakiin: ”Kummankin puolison tulee kykynsä mukaan ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja puolisoitten elatukseen. Puolisoitten elatus käsittää puolisoitten yhteisten sekä kummankin henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisen.” (Avioliittolaki 234/1929, 4. luku, 46. §.)

Suurin muutos resurssienjaossa (ja perheen uuden ideaalin muotoutumisessa) on tapahtunut naisten yksilöllistymisen myötä (Knudsen & Wærness, 2009, s. 40–41). Hyvinvointivaltion ja sosiaalisten tulonsiirtojen synty, maksuton koulutus, siirtyminen työmarkkinoille ja lasten päivähoito ovat olleet olennaisia tekijöitä pohjoismaisessa naisten emansipaatiossa. Olennaista on itsenäisyys puolisoista: taloudellinen riippumattomuus antaa valinnan vapautta niin kotitalouden sisällä kuin sen ulkopuolellakin. Se on mahdollistanut myös avioerot tilanteissa, joissa puolison kanssa on oltu lähinnä taloudellisen turvan takaamiseksi. (Beck & Beck-Gernsheim, 1995, s. 8–9.)

Rahanjako sisältää siten vallan elementin (ks. vallan resurssiteoriasta ja sukupuoliteoriasta Vogler, 1998). On eri asia hoitaa fyysisiä raha-asioita, kuten laskujen maksua, kuin päättää siitä, mihin rahaa käytetään ja kuka sitä saa ylipäätään käyttää (Vogler & Pahl, 1994, s. 273). Pahlin (1989) klassinen rahanhallinnan typologia on esimerkki tästä fyysisen hallinnon ja strategisen kontrollin erosta. Pahl muodosti tutkimuksensa pohjalta neljä perheen sisäisen rahanhallinnan tapaa: naisen tai miehen hallinnoima, talouskassasysteemi, yhteisesti hallinnoitu sekä toisesta riippumaton hallinta (suomennokset Raijas & Wilska, 2007, s. 5).

Yhteisesti hallinnoitu tapa eli tasa-arvoinen oikeus rahoihin ja niiden hallinnointiin oli tutkimuksen yleisin, ja se onkin mielletty rahanjaon ideaaliksi (Nyman, 2002, s. 21). Naisen tai miehen hallinnoima sekä talouskassasysteemi ovat esimerkkejä viime kädessä miehen hallinnan muodoista. Mies on pääasiallinen elättäjä ja rahankäytön strategi. Nainen hallinnoi usein ainakin osaa rahoista, mutta ilman palkkatöitä hänen henkilökohtainen käyttörahansa jää olemattomaksi. (ks. määrittelyt tarkemmin Pahl, 1989.)

Individualisaation myötä toisesta riippumattoman hallinnan suosio on kasvanut. Nykyään se on yksi tavallisimmista rahanhallinnan tavoista, mutta Pahlin tutkimuksessa se oli vielä hyvin marginaalinen ilmiö. Ajatuksena on siis se, että molemmilla puolisoilla on omat tulot, mutta kumpikaan ei hallitse kaikkia kotitalouteen tulevia rahoja yksin. (Pahl, 2005, s. 383.)

Kun parisuhteen muotojen ja rahanhallinnan tavat ovat muuttuneet, Pahlin typologiaa on myös laajennettu sisältämään osittainen hallinta, joka alkuperäisestä versiosta puuttui. Osittaisessa hallinnassa osa rahoista pidetään omassa kontrollissa ja osa laitetaan esimerkiksi yhteiselle tilille päivittäisten juoksevien kulujen kattamiseksi. (Pahl, 2005, s. 383.) Erityisesti avoparit ja uudelleen avioituneet ovat suosineet osittaista sekä toisesta riippumatonta hallintaa (Elizabeth, 2001, s. 391; Raijas, 2008, s. 22).

Pahlin malli on kotitalouden rahanjaon tutkimuksen kulmakiviä. Se avasi paitsi perheen sisäisiä valtasuhteita myös nähdäkseen olennaisesti sitä, millä tavoin raha muuntuu siirryttyään markkinoilta kotitalouteen. Kotitalouden sisällä rahan allokointi ja siitä käydyt neuvottelut eivät enää tottelekaan markkinoiden sääntöjä, vaan niihin vaikuttavat niin ideologiset, kulttuuriset kuin sosiaalisetkin tekijät – kuten esimerkiksi ajatus miehen suuremmasta oikeudesta omaan käyttörahaan. (ks. Zelizer, 2011, s. 94.)

Mallin anti ei siten ole sen suora rinnastaminen kulloiseenkin tutkimukseen. Yksistään erilainen kulttuurinen ja sosiaalipoliittinen konteksti sekä tutkimusajankohta hankaloittavat sen laajempaa soveltamista (ks. myös Nyman, 2002, s. 1–3, 6). Sosiaalidemokraattinen, tasa-arvoon (Pfau-Effinger, 2005, 7) tähtäävä pohjoismainen hyvinvointiyhteiskunta eroaa edelleen paljon anglosaksisesta regiimistä. Kysymys onkin laajemmin siitä, että kotitalouden rahanjakoon liittyviä seikkoja tehdään näkyviksi ja rationaalisten päätösten lisäksi tuodaan esiin myös muita näkökohtia.

Kotitalouden rahanjaon tutkimuksessa on vahva brittiläinen perinne (mm. Pahl, 1989; Vogler, 1998; Vogler & Pahl, 1994; Burgoyne, 1990). Suomessa ja Pohjoismaissa tutkimusta resurssienjaosta on puolestaan tehty hyvin vähän (mm. Raijas, 2008; Raijas & Wilska, 2007; Nyman, 1996; 2002). Suomessa tutkimus on myös ollut pelkästään kvantitatiivista. Poikkeuksena tästä mainittakoon Revon (2009) lapsiperheiden arjen merkityksellistämistä käsittelevä laadullinen tutkimus, joka käsittelee myös rahan liittyviä kysymyksiä. Oman tutkimukseni tarkoituksena onkin osaltaan paikata sitä aukkoa, joka kotitalouden rahanjaon tutkimuksessa nykyään on. Tästä syystä olen lähtenyt tarkastelemaan aihetta laadullisesti, sillä siten on mahdollista tuoda uudenlaista näkökulmaa ja sisältöä asiaan. Käytän myös hyvin erilaista aineistoa kuin aiemmissa, pääasiallisesti haastatelluin toteutetuissa tutkimuksissa (tästä tarkemmin luvussa 4).

3 Rahanjaon muuttuminen lapsiperheissä

Kun kotitaloudet siirtyvät lapsiperhe-elämänvaiheeseen, niiden resurssi-enjako usein muuttuu huomattavasti. Keskityn tässä artikkelissa nimenomaan rahanjakoon, mutta samalla tavalla uuden eteen joudutaan esimerkiksi kotitöiden jakautumisessa ja ajankäytön hallinnassa (ks. esim. Raijas & Sailio, 2012). Vallalla oleva tasa-arvoisen suhteen ideologia ja arjen mukanaan tuomat käytännöt saattavat olla kaukana toisistaan, mikä aiheuttaa ristiriitoja rahanhallinnan suunnittelussa (Knudsen ja Wærness, 2009, s. 44). Tämä kulminoituu erityisesti tilanteessa, jossa hoitovapaalla olevan, tyypillisesti naisen, tulot romahtavat ja hän joutuu jäämään yhteiskunnan ja puolison taloudellisen tuen varaan. Taloudellinen itsenäisyys, joka symboloi nykyajan itsenäistä naista (emt., s. 40–41), jää siis hetkellisesti syrjään perheen perustamisen vuoksi (ks. myös Burgoyne, Reibstein, Edmunds & Dolman, 2007, s. 215). Erään suomalaisen tutkimuksen mukaan erityisesti alle 3-vuotiaiden lasten äidit ovat kokeneet niukkuutta rahasta (Lammi-Taskula & Salmi, 2009, s. 44). Rahapulasta (ja lisäksi aikapulasta perheen kesken) kärsivät myös miehet, joiden harteilla toimeentulo pitkälti on pikkulapsiperheissä (emt., s. 44–45).

Rahanjaosta joudutaan käymään neuvotteluja, mutta toisaalta osa perheistä saattaa myös vain ajautua tietynlaisiin järjestelyihin. Moni päätyy rahojen yhdistämiseen tasatakseen kotitalouden epätasaisia tuloja. Yhteisesti hallinnoiduilla rahoilla voidaan tosin ilmentää myös yhdessäoloa ja uskoa suhteen kestävyYTEEN. (Elizabeth, 2001, s. 395.) Yhteiset rahat eivät kuitenkaan ole automaattisesti tasa-arvon tae. Ne voivat johtaa epätasa-arvoon, jos jakoa pidetään itsestäänselvyytenä, sillä tällä tavoin ne eliminovat herkästi kaiken rahan liittyvän keskustelun (Burgoyne, 1990). Samoin tulee huomioida se, että palkkatyöstä kotiin tuotu raha on näkyvämpi kontribuutio yhteisen talouden eteen kuin kotona tehty hoivatyö (Nyman

& Dema, 2007, s. 22; Burgoyne & Kirchler 2008, s. 136). Työssäkävän puolison tulojen näkyvyys ja toisaalta kotona tapahtuvan työpanoksen näkyvämmämyys voivat aiheuttaa sen, että yhteisistä rahoista huolimatta molemmilla ei ole niiden käyttöön samanlaisia oikeuksia (Burgoyne ym., 2007, s. 26).

Työssäkävän puolison taloudellinen panos tyypillisesti kasvaa suhteessa kotiin jäävään osapuoleen. Muutos saattaa sujua kitkatta, mutta myös aiheuttaa ristiriitoja. Tutkimusten mukaan (mm. Zelizer, 1997) rahan lähteellä on merkitystä siihen, miten niitä käytetään ja ketkä niitä käyttävät. Henkilökohtaisen rahan riittävyys äitiyslomalla tai hoitovapaalla on usein kiinni siitä, minkälaisia neuvotteluja rahanjaosta on tehty. Kompensoidaanko epätasaista rahatilannetta jotenkin, joutuuko kotona oleva puoliso pyytämään rahaa – vai ovatko rahat täysin yhteisiä, jolloin kummallakin on niihin suora käyttöoikeus? Rahanjako saattaa synnyttää helposti myös kiitollisuudenvelkaa, kun suurituloisempi kustantaa pienituloisemman kulutusta (Elizabeth, 2001, s. 402–403; ks. myös ”kiitollisuuden taloudesta” Hochschild & Machung, 2003, s. 19). Aiempien tutkimuksien mukaan (mm. Nyman, 1996) on myös todettu, että naiset käyttävät omia rahojaan enemmän perheensä hyväksi kuin itseensä. Tämän lisäksi he myös herkästi suitsivat omaa kulutustaan ja oikeuttavat miehelle suuremman rahankäytön (ks. myös Elizabeth, 2001, s. 401).

Raha on siten olennainen osa sosiaalisia suhteita, myös perhe-elämää, joskin niiden on niin arkisessa kuin akateemisessa keskustelussa ajateltu olevan toisilleen vastakkaisia. Erityinen huoli on ollut nimenomaan modernien markkinoiden mahdollisesta rapauttavasta vaikutuksesta läheissuhteisiin. Vähintään yhtä tärkeä kysymys on kuitenkin se, millä tavoin läheissuhteet vaikuttavat taloudelliseen toimintaan. Siten ne on nähty ääripäinä, joiden tuleekin näiden näkemyksien mukaan pysyä erillään. (Zelizer, 2005; 2011.) Todellisuus ei kuitenkaan noudata aina teorioita, sillä katsaus arkiiseen elämään osoittaa kaikkien ihmissuhteiden rahavälitteisen kirjon (ks. myös Millman, 1991, s.11). Puolisoiden välillä tämä näkyy esimerkiksi lahjoina ja muina hemmotteluina, mutta ennen kaikkea erilaisin muodoin tapahtuvina rahanvaihtoina, joissa tasataan arjen kulut. Toinen maksaa vaikutukset ja vastikkeet, toinen ruokamenot ja vaatteet. Toinen hoitaa kotityöt, kun toinen ansaitsee enemmän ja on pidempään töissä: sopimuksia on monenlaisia.

4 Tutkimuksen tavoite, aineisto ja menetelmät

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, mistä valikoiduilla keskustelupalstoilla puhutaan, kun puheenaiheena on rahanjako. Selvitän lisäksi, millä tavoin keskustelijat perustelevat mielipiteitään eli minkälaisiin arvoihin ja normeihin keskusteltaessa viitataan.

Kuten artikkelissa 5 (Raijas, tämä teos) tämäkin tutkimus koostuu Vauva-, Meidän perhe- ja Kaksplus-lehtien sekä Otavamedian Ellit-palvelun keskustelupalstoilta toukokuun 2011 aikana kerätystä aineistosta. Tässä tutkimuksessa aineisto muodostuu ainoastaan perheensisäiseen rahanjakoon liittyvistä keskusteluista (26 kpl). Yksittäisissä keskusteluketjuissa puheenvuoroja oli 5–137, ja ketjut sijoittuivat vuosille 2006–2011. Suurin osa aineistoni keskusteluista on peräisin Kaksplus-sivustolta. Olen merkinnyt tuloksissa esiintyvät sitaatit satunnaisesti määräytyvällä juoksevilla numeroinnilla, joka pohjautuu keruu- ja analysointivaiheessa asetettuun järjestykseen. Tämän lisäksi olen merkinnyt, kuinka mones puheenvuoro kyseinen sitaatti on keskusteluketjussa, lähinnä osoittaakseni, onko kyse aloituspuheenvuorosta vai pidemmälle edenneestä keskustelusta.

Keskustelupalstat tarjoavat laadulliselle tutkimukselle otollisen alueen. Internetin käyttö on Suomessa hyvin yleistä (Raijas, tämä teos), joten myös sen rooli arkisen kommunikaation muotona on suuri (Laaksonen, Matikainen & Tikka, 2013, s. 9; ks. myös Haythornthwaite & Wellman, 2002, s. 5, 7; Matikainen, 2006, s. 120; Kozinets, 2010, s. 2; Wellman & Gulia, 1999, s. 170, 182). Verkon keskustelupalstat tarjoavat suuren määrän helposti saatavilla olevaa, tutkijasta riippumatonta aineistoa, mutta vaativat toki myös uudenlaisia pohdintoja esimerkiksi eettisyydestä ja tulkintojen yleistettävyydestä (Turtiainen & Östman, 2013). Olen lähestynyt näitä kysymyksiä huomioimalla ensinnäkin sen, että käytössäni olevat palstat ovat hyvin julkisia (ks. kävijämäärät Raijas, tämä teos). Jopa iltapäivälehdet uutisoivat toisinaan palstoilla käydyistä keskusteluista (ks. esim. Iltalehti 2011). Olen myös seurannut palstoja etukäteen ennen aineistonkeruuta tunnistaakseni niille yleiset käytännöt ja säännöt. Kirjoittajien anonyymiyys, kuten ylipäänsä verkkoympäristön vaikutus, tulee ottaa huomioon tulkintoja tehtäessä, sillä ne voivat vaikuttaa keskustelujen sisältöön. (Turtiainen & Östman, 2013.) Tutkimukseni tulokset eivät siten ole suoraan yleistettävissä kuvaamieni keskustelujen ulkopuolelle. Ne tarjoavat kuitenkin läpileikkauksen tyypillisistä, palstoilla käydyistä rahanjakokeskusteluista viiden vuoden ajalta. Samat teemat toistuivat keskustelusta toiseen, ja osa tuloksistani saa tukea myös aiemmin toteutetuista määrällisistä tutkimuksista. Tämän aineiston avulla pystyn siten syventämään kyseisten tutkimusten antia ja tuomaan esiin uusia näkökulmia.

Tutkimukseni jakautuu kahteen toisiaan tukevaan päätteeseen: perheen sisäisen rahanjaon tapojen tarkasteluun verkkokeskusteluissa sekä rahanjaolle esitettyjen perusteluiden tulkintaan. Tulkintaa on tehty toi-

saalta teoreettisen viitekehyksen antaman esiyymmärryksen ja toisaalta aineiston pohjalta. Tällöin teoreettinen esiyymmärrys paitsi jäsentää aineiston tulkintaa myös mahdollisesti muokkautuu aineiston pohjalta. (ks. Layder, 1998.) Keskustelupalstojen puheenvuoroista on pyritty lähilukua hyödyntäen hahmottamaan niille ominainen kieli ja lähdetty siten tulkitsemaan tekstin sisältöä suhteessa kontekstiin. (ks. esim. Valtonen & Moisanter, 2006, s. 114–115.) Tulkintaa on työstetty eteenpäin muun muassa pohjimalla, mitä on sanottu ja mitä jätetty sanomatta, millä tavoin ”vastustajiin” suhtaudutaan ja miten heitä moralisoidaan. Kontekstuaalisuuden ajatus onkin laadullisessa tutkimuksessa olennainen. Merkitykset puheelle, teoille ja asioille syntyvät aina suhteessa toisiin, osana laajempaa kokonaisuutta. Irrallaan ne ovat vain kirjaimia, äänneitä ja eleitä, joita on vaikea tulkita. (Eskola & Suoranta 1998, s. 44–52; ks. vertailua tekstianalyysisovellukseen Sailio, Karhu, Pantzar & Raijas, 2012.)

Keskustelut avaavat myös merkitysten luomisen maailmaa: samankin kulttuurin sisällä voidaan yhteisesti jaetuille ilmiöille antaa erilaisia merkityksiä (Eskola & Suoranta, 1998, s. 45). Esimerkiksi ”vapaus käyttää rahaa miten haluaa” voi tarkoittaa toiselle riippumattomuutta ja itsenäisyyttä, toiselle tuhlaamista. Kommunikointi on sujuvaa, kun keskusteluja käydään tietyn yhteisen ymmärtämisen alueen sisällä. Kun puhutaan ikään kuin eri maailmoista käsin, esimerkiksi toinen itsenäisyyteen, toinen taloudellisiin seikkoihin vedoten, keskinäinen ymmärrys vaarantuu. (Boltanski & Thévenot, 1999.) Kuten keskustelupalsta-aineisto osoittaa, keskusteluihin syntyy omanlaistaan dynamiikkaa erilaisten merkitysten taistelusta toisiaan vastaan ja omien näkemysten puolustamisesta.

5 Omat vai yhteiset rahat – minä vai me?

Tutkimukseni perusteella kotitalouden rahanjakoon liittyy olennaisesti puhe rahan hallinnoinnista sekä tasa-arvosta. Toisaalla on omat rahat, jotka ilmentävät yksilöllisyyttä ja riippumattomuutta, toisaalla puolestaan yhteiset, jotka korostavat perheen yhteisyyttä. Tasa-arvon ihanne limittyi vahvasti rahanjaosta käytyyn keskusteluun niin esiin kirjoitettuna kuin taustalla vaikuttavana oletuksena tai periaatteena.

Tulokseni osoittavat, että näennäisesti tasa-arvoinen, individualistiseksi koettu rahanjakotapa voi osoittautua käytännössä liki päinvastaiseksi ja ylläpitää eriarvoisuutta. Vastaavasti familistinen, altruistisempi malli toi monelle tunteen tasa-arvosta. Seuraavat alaluvut erittelevät tarkemmin tutkimukseni keskeisiä tuloksia.

5.1 Keskustelua rahanjaosta

Perheen sisäiseen rahanjakoon liittyvät keskustelut käsitteivät muun muassa sitä, ovatko rahat omia vai yhteisiä, miten arkiset kulut jaetaan ja onko kaikkien osapuolten elintaso perheen sisällä samanlainen. Rahanjaossa yleisimpiä malleja olivat yhteiset tai omat, mutta myös osittaista hallintaa oli kirjoitusten perusteella runsaasti. Liitän analyysissäni osittaisen hallinnoinnin omien rahojen yhteyteen. (ks. Pahl, 2005, s. 384.)

Omien ja yhteisten rahojen erottelussa oleellista ei ollut niinkään se, olivatko *tilit* omia vai yhteisiä. Kysymys oli pikemminkin siitä, kenellä on oikeus *hallinnoida* rahoja. Hallinnointi tarkoittaa tässä yhteydessä sekä rahojen fyysistä hallintaa että niiden strategista kontrollia eli valtaa tehdä päätöksiä (vrt. Vogler & Pahl, 1994, s. 273). Periaatteessa omien rahojen tapauksessa hallinnointi on kokonaan itsellä, kun taas yhteisissä rahoissa se usein jakautuu.

Kirjoituksista kävi kuitenkin ilmi, että niin omien kuin yhteisten rahojen ollessa kyseessä isoista hankinnoista ja muutenkin suurista linjoista neuvoteltiin usein yhdessä (ks. myös Raijas, 2008, s. 29). Toisin sanoen strateginen kontrolli jakautui tällaisissa tapauksissa molemmille, vaikka rahat olisivat olleet kaikin puolin omia. Mitä tulee rahojen fyysiseen hallintoihin, olivat ne yhteisten rahojen tapauksessa joko aidosti yhteisesti hallinnoituja tai naisen hallinnoimia – miesten hallinnoimista yhteisistä rahoista oli vain pari mainintaa (ks. myös Vogler & Pahl, 1994, s. 271). Omia rahoja luonnollisesti liikuteltiin fyysisesti itse.

Minä teen meillä yleensä noi hankinnat, mutta makselen niitä myös miehen tililtä. Sanon vaan et ostin Esim vauvalle vaunut ja otin sun tililtä rahat. – – Myös minä maksan yleensä laskut, mutta maksan niitä kummankin tililtä sen minkä pystyy.

(Keskustelu 5, puheenvuoro 12.)

Tilin omistajan nimi ei siis kerro mitään siitä, ovatko rahat todellisuudessa omia vai yhteisiä. Kirjoittajan tapauksessa tilit ovat erillisiä, mutta niitä käytetään kuin yhteisiä. Nainen on sitaatin perusteella se, joka hoitaa rahojen fyysistä hallintaa, mutta ainakin osin myös strategista kontrollia.

Tasa-arvon tuottaminen ja uusintaminen ilmenevät erityisen hyvin siinä, miten tarkkaan monessa keskustelussa kuvataan sitä, kenen vastuulla mikäkin kuluerä on tilanteessa, jossa rahat ovat erilliset. Tällöin puolisoiden rahat on ikään kuin korvamerkitty eri tarkoituksiin. Kun toinen ”maksaa sähkön ja veden”, toinen hoitaa ”lapsen maksut, sanomalehdet, jätehuollon, muut pienemmät hommat” (keskustelu 7, puheenvuoro 9). Myös se herätti keskustelua, missä suhteessa kulut tuli jakaa (ks. myös Ashby & Burgoyne, 2008, s. 466):

Jotkut pariskunnat lähtevät siitä, että menot jaetaan 50–50% riippumatta siitä mitä kumpikin tienaa. Toiset lähtevät siitä, että menot jaetaan samassa suhteessa kuin on tulojakin. Kolmannet lähtevät siitä, että toinen on niin paljon varakkaampi ja hyvätuloisempi, että maksaa lähes kaiken ja toinen saa käyttää omat vähäiset tulonsa henkilökohtaisiin kulutushankintoihinsa.

(Keskustelu 13, puheenvuoro 33.)

Jos tasa-arvosta poikkeavista järjestelyistä kerrottiin, tarttuivat muut kirjoittajat asiaan ja vaativat perusteluita. Usein niitä tosin annettiin jo siinä vaiheessa, kun asiaa selitettiin: koettiin, että poikkeavaa tapaa pitikin perustella.

Yhteiset rahat oli aineistoni perusteella kuvattu hyvin tasa-arvoiseksi rahanjakotavaksi. Molemmilla osapuolilla oli tällöin yhtäläinen pääsy rahoihin ja niihin liittyvään päätöksentekoon – tai näin ainakin kerrottiin. Yhteiset rahat sujuvoittivat arkea tilanteessa, jossa toinen on kotona lapsen kanssa ja toinen ansiotyössä. Yhteiseen rahatalouteen siirrytäänkin usein avioliiton tai viimeistään lapsen syntymän myötä ja pääosin rationaalisista syistä: nainen jää kotiin lasta hoitamaan ja tulot tipahtavat. Naisen oma käyttöraha jäisi ilman yhteisiä rahoja vähäiseksi.

Erikseen on maksettu siihen saakka, kun esikoinen syntyi. Nyt on rahat enimmäkseen yhteisiä, kun minä en pääse tienailemaan.

(Keskustelu 19, puheenvuoro 12.)

Kasvaneeseen riippuvuuteen puolison tuloista sopeudutaan, sillä lapsi on yhteinen projekti, johon molempien tulee osallistua. Kirjoittajien mukaan on vain luontevaa, että miesten tulee maksaa enemmän arjen ylläpidosta, koska he myös ansaitsevat enemmän. Kyseessä ei siten ole toisen elättinä oleminen, vaan tilapäinen tilanne, joka muuttuu, kun nainen palaa töihin.

Minusta on reilua, että mies kustantaa myös minun elämistä, kun hoidan meidän yhteisiä lapsia kotona ja kumpikin ollaan sitä mieltä, että ne on hyvä hoitaa pieninä itse. (Keskustelu 26, puheenvuoro 40.)

Edellä oleva sitaatti tuo esiin puolisoitten välisen sopimuksen ansiotyön ja lapsenhoidon jaosta, mutta siitä huomaa myös erityisen hyvin sen, miten tarkkaan päätöstä kotiin jäämisestä ja miehen taloudelliseen varaan heittäytymisestä joutuu perustelemaan muille. Tausta-ajatuksena on ikään kuin syytös siitä, miksi nainen ei ole itsenäinen ja riippumaton. Tämä ajatus ja vahva kulttuurinen normi tuodaan myös palstoilla esiin aika suorasanaisesti:

Fiksu nainen huolehtii kyllä, ettei ole täysin taloudellisesti riippuvainen miehestään. Eli sen verran täytyy olla omaa ansaittua rahaa tai sivuun laitettua omaisuutta, että pärjäisi jos mies vaikka huomispäivänä lähtisi. (Keskustelu 8, puheenvuoro 46.)

Kirjoittaja rakentaa viisaan ja vahvan naisen ideaalia vetoamalla ikään kuin yleiseen hyvään, tunnettuun totuuteen. Puheenvuorossa esiintyy ”fiksu nainen”, joka ymmärtää sen, että suhteet eivät ole ikuisia ja taloudellinen hallinta täytyy aina pitää omissa käsissä. Ainakin osittaiset omat rahat ovat kirjoittajan mielestä avain tähän.

Ehkä hieman yllättäen omat rahat eivät kuitenkaan välttämättä olleet tasa-arvoisen suhteen tae. Aiemmissa tutkimuksissa (mm. Pahl, 2005, s. 389; Elizabeth, 2001, s. 402) on todettu, että erillisten rahojen talous saattaa olla epäsuhtainen, jos toinen puolisoista ansaitsee huomattavasti toista enemmän, sillä vaikka yhteiset kulut jaettaisiin absoluuttisesti tai suhteellisesti tasan, jää enemmän ansaitsevalle silti enemmän omaa henkilökohosta käyttörahaa kuin vähemmän tienaa. Oman aineistoni pohjalta tämä ei muodostunut kirjoittajille ongelmaksi, vaan erilliset rahat synnyttivät toisenlaisia ristiriitoja. Aineistosta löytyi nimittäin useita kirjoituksia siitä, miten puoliso (mies) ei osallistunut tarpeeksi kotitalouden päivittäisiin kuluihin, vaan sijoitti itseensä perheen sijasta.

Minulla menee meidän ruokiin, pesuaineisiin, vessa- ja talouspapereihin yms.. reilu 400e kuussa, mies antaa ehkä joka toinen kuukausi 20–50e ruokarahaa – – Ja erona tosiaan meillä on se että minä kotona 2 lapsen kanssa, saan kuussa 800e käteen mies tienaa kuussa reilu 2200e mutta silti sillä on aina rahat loppu – – Vituttaa että minä en uskalla mitään ostaa ja laskea koko ajan että silloin ja silloin on tilillä oltava sen ja sen verran, ruokaan vielä sen ja sen verran, samaan aikaan mies pelaa, käy kebabilla kerran päivässä, ostelee autoonsa sitä ja tätä.. kun rahat loppuu ollaan multa kinumassa lisää – – Ja mies siirtää omalle säästötililleen joka palkasta 300–700e, sitten kehuu miten hyvä on säästämään kun puolessa vuodessa saa säästöön yli 5000e ja vuodessa yli 10 000e – – Sitte kysyy vielä että mites sun säästäminen?? No juu, ei tässä säästöön saa mitään kun pitää koko porukka elättää. (Keskustelu 22, puheenvuoro 1.)

Kuvatussa tilanteessa mies käyttää valtaa olemalla osallistumatta yhteisiin kuluihin ja jättää siten puolisolleen vähemmän – jos lainkaan – omaa henkilökohtaista käyttörahaa. Tämä toimii niin ikään hyvänä esimerkkinä siitä, miten kotitalouden sisäinen rahanjako ei noudata markkinoiden rationaalisia sääntöjä vaan raha muuntuu sosiaaliseksi sen tultua kotitalouteen (ks. Zelizer, 2001, s. 94, 100–101). Vaikka kritisoin edellä esitettyä Pahlin mallia osin vanhentuneena ja kulttuuriselta taustaltaan varsin

erilaisena, osoittaa edellä oleva aineistolainaus sen, miten rahanjaon patriarkaalisia rakenteita on yhä löydettävissä 2010-luvulla. Ja mikä ironisinta, ne löytyvät keskustelusta, jossa puhutaan erillisistä rahoista, joiden nimenomaan korostetaan tuovan itsenäisyyttä naisille.

5.2 Familistiset ja individualistiset perhekäsitykset rahanjaon taustalla

Käsittelen seuraavaksi rahanjakovalintoihin liittyviä perusteluita. Rahan symbolinen merkitys tuli hyvin esiin siinä, minkälaisiin arvoihin vedottiin, kun puolustettiin omia ja yhteisiä rahoja. Tulee toki huomioda, että kaikki kirjoittajat eivät esittäneet varsinaisia arvoihin liittyviä perusteluita rahanjaon valinnan syiksi. Päinvastoin joillekin kyse ei ollut varsinaisesta valinnasta, vaan ikään kuin ajautumisesta tiettyyn tyyliin. Osa taas ei kertonut tarkemmin syitä rahanjaon tavalleen. Suurimmalla osalla kirjoittajista kuitenkin oli selvä periaatteellinen kanta, miksi rahanjako oli tietynlainen. Voisikin sanoa, että individualismin ja familismin välinen vastakkainasettelu oli keskusteluissa ilmeinen.

Jallinoja (1984, s. 39, 104) on tutkinut paljon perheestä käytyä julkista keskustelua ja jakanut sen nimenomaan familistiseen ja individualistiseen. Familistinen korostaa perheen arvoa eli avioitumista, lasten hankintaa ja loppuelämän yhdessäoloa. Individualismi painottaa puolestaan yksilön riippumattomuutta jopa perheyhteisyyttä uhaten, mikä näkyy naimattomuutena, pienenä lapsilukuna ja avoliiton sekä avioeron puolustamisena. Keskustelua individualismin ja familismin välillä on käyty 1800-luvulta näihin päiviin, ja ominaista on niiden rinnakkaisuus. Kun toinen perhekäsitys on päässyt julkisuuteen, myös toista käsitystä on tuotu esiin – kuitenkin siten, että toisesta tulee hallitsevampi (Jallinoja, 1984, s. 46; 2006, s. 16). Jallinoja havaitsi 2000-luvun vaihteessa käydyssä julkisessa keskustelussa viitteitä familismin noususta individualistisen kauden jälkeen (Jallinoja, 2006, s. 11).

Omassa aineistossani individualistista perustelutapaa käyttivät kirjoittajat, joiden perheessä rahat olivat erillisiä. Painoituksena käytettiin juuri riippumattomuuden ja itsenäisyyden korostamista perheen sisällä. Koettiin, että vaikka ympärillä on perhe, jokin hitunen tulee olla yksityisyyttä ja vapautta johonkin aivan omaan. Kun rahat olivat erillisiä, ei myöskään tarvinnut tuntea selitysvetäisyyttä siitä, mihin niitä kulutti pakollisten yhteisten menojen jälkeen. (ks. myös Elizabeth, 2001, s. 400; Burgoyne ym., 2007, s. 224–225; Pahl, 2005, s. 384–385.) Toisaalta omat rahat myös suojaivat taloudellisilta menetyksiltä, jos puolison rahankäyttötavat olivat toisenlaiset (ks. myös Raijas, 2008, s. 23).

Molemmilla on kuitenkin ollut tilit lapsesta lähtien ja molemmat hoitaneet ennen parisuhdettamme raha-asiat itse, joten ei ole ollut syytä kaikkea yhdistää naimisiin menon ja/tai lapsen takia. Minusta taas

tuntuisi oudolle jos olisi vaan yksi yhteinen tili, kyllä sen tilin verran yksityisyyttä pitää säästyä, vaikka naimisissa onkin.

(Keskustelu 4, puheenvuoro 45.)

Sillä tavalla omat, että en oleta miehen maksavan minun vaate- ym. ostoksia. Miehen ei tarvi ansaitsemallaan palkalla ihan kaikkea minun hömpötyksiäni maksaa.

(Keskustelu 26, puheenvuoro 18.)

Erillisten rahojen tapauksessa naimisiinmeno tai lapsen syntymä ei muuttanut sitä tilannetta, että raha-asiat voi hoitaa itse. Omat rahat tuovat yksityisyyttä, ja raha-asioiden hoitamisen taito on monesti opittu jo lapsuudessa. Myös erilaiset ylimääräiset ”hömpötykset” ovat usein toistuva esimerkki siitä, miksi moni haluaa pitää rahat erillään. Tällöin koetaan ikäväksi se, jos toinen puolisoista joutuisi maksamaan toisen henkilökohtaisia, ei niin tarpeellisia menoja.

Familismin kuvastoon viittasivat puolestaan ne kirjoittajat, joiden perheessä rahat olivat yhteiset. Selityksenä oli yksinkertaistetusti se, että koska ollaan yhdessä, on kaikki silloin yhteistä. (ks. myös Elizabeth 2001, s. 395; Burgoyne ym., 2007, s. 223–224.) Omaa henkilökohtaista käyttörahaa ei tarvita, sillä yhteisiä rahoja saa käyttää kuin omiaan.

Naimisissa kun ollaan niin ajatellaan että kaikki on yhteistä.

(Keskustelu 25, puheenvuoro 6.)

Yhteistä perhettä elätetään ja yhteistä elämää eletään...

(Keskustelu 26, puheenvuoro 7.)

Toisin kuin edellä omien rahojen perusteluissa, naimisissa olo tarkoittaa familistisen ajattelutavan mukaan sitä, että myös rahat ovat yhteisiä. Siten yhteiset rahat, aivan kuten avioliittokin, toimivat yhtenäisen elämän symbolina, mikä käy ilmi myös jälkimmäisestä aineistostaatista. Ylipäätään kyseisen sitaatin tapaiset fraasit kaiken yhteisyydestä toistuivat puheenvuoroissa huomattavan usein. Perhettä verrattiin jatkuvasti myös yritykseen: ”Se on Oy Perhe Ab mihin ne kaikki rahat molemmilta menee”

(Keskustelu 13, puheenvuoro 4.)

Varsinainen individualismin ja familismin välinen vastakkainasettelu käy parhaiten ilmi siitä, miten kirjoittajat suhtautuvat toisenlaisten näkökantojen esittäjiin. Erityisesti ne, joiden perheessä rahat ovat yhteisiä, ovat herkkiä moralisoimaan toisin toimivia (ks. myös Burgoyne ym., 2007, s. 224).

Ei oo kyllä täysin sitouduttu jos on sun rahat ja mun rahat. – yhteinen koti, yhteinen perhe, yhteinen elämä, yhteiset rahat.

(Keskustelu 26, puheenvuoro 22.)

Uskomatonta, miten monet elävät yksin parisuhteessa, jopa naimisissa. – En ymmärrä yhtään näitä "omat tilit"-liittoja. Miten niin voi elää jos on yhteinen koti ja lapsi. (Keskustelu 4, puheenvuoro 56.)

Omat rahat edustavat yhteisten rahojen puolestapuhujille sitoutumattomuutta ja yksinäisyyttä eli jotakin sellaista, mitä oikeanlainen perhe-elämä ei ole. Omien rahojen puolustajat sen sijaan eivät juuri moralisoineet "vastapuolta". Pari poikkeusta tosin oli – ja oikeastaan vain yhdessä keskusteluketjussa – jossa syyllistettiin yhteisten rahojen kannattajia. Nämä olivat osittain reaktioita alun perin toisinpäin tapahtuneeseen moralisointiin ja samaa kirjoittajaa kohtaan. Kommentoijat takertuivat siihen, että toiselle suhteen osapuolelle (miehelle) annetaan liikaa valtaa päättää asioista, jolloin oma itsenäisyys on uhattuna.

No on sinulla "modernit" ajatukset. Kysyt varmaan mieheltä luvan myös uuden kevättakin oston. (Keskustelu 26, puheenvuoro 26.)

Kumpikaan ei voi ostaa mitään isompaa kysymättä toiselta? Siis lapsiako olette??? Ettekö osaa rahaa käyttää saamatta lupaa joltakin? (Keskustelu 26, puheenvuoro 45.)

Kun rahat ovat yhteisiä, niistä ei tarvitse keskustella, kun taas omien rahojen talouksissa raha-asioiden jako on arkipäivää. Ehkä nimenomaan ajatus raha-asioista keskustelemisesta koetaan epämukavaksi, sillä se haastaa romanttisen yhteiselon (Millman, 1991, s. 14). Hyvä esimerkki tästä on vaikkapa avioehto, joka jo ennen avioliiton solmimista tuo esiin sen uhkan, että liitto saattaa jonain päivänä päättyä – ja tällöin rakkaus muuttuu raha-asioiksi. Samoin rahasta keskustelu paljastaa jotain perheen sisäisistä jännitteistä, rakenteista ja valtasuhteista. (ks. myös mts. 10–11, 15).

Perhettä puolustetaan aineistossa kiivaasti, sillä jonkin koetaan uhkaavan sitä. Se jokin ilmenee individualistisissa puheenvuoroissa: oman rahan luoma riippumattomuus ja itsenäisyys, jopa itsekkyyys tehdä oman mielen mukaisia ratkaisuja perhettä ajattelematta. Ja kuten Jallinoja toteaa omassa tutkimuksessaan, perheen pyhyys aktualisoituu erityisesti kriittisissä tilanteissa (Jallinoja, 2006, s. 220). Oma raha näyttelee siten yhteisten rahojen kannattajien mielestä perheeseen tullutta "kolmatta", jotain vierasta, joka ei kuulu suhteeseen. Jallinoja (2000) konkretisoi tätä Baumanin käsitystä parisuhteeseen tulevista "kolmansista". Kolmas on jokin vieras, joka muuttaa suhdetta ja erkaannuttaa puoliset ainakin hetkeksi toisistaan. Se voi olla mikä tahansa, joka ei ole suhteeseen alun perin kuulunut. Kolmas voi olla yhteiskunnan normit, lapsi, työ, harrastus, uskonto, arkiaskareet, arki ylipäänsä ja niin edelleen. (emt., s. 88–91.) Ajattelen, että arjen mukanaan tuomat raha-asiat voivat olla tämänkaltaisia "kolmansia",

jotka tulevat parisuhteeseen mukaan tekemään siitä rationaalisempaa. Ehkä siksi yhteisiä rahoja perustellaan hanakasti: familismin ideaa halutaan pitää yllä, eikä rahaa eroteta muusta perheyhteydestä. Oma raha on ajatuksena tällöin suhdetta uhkaava kolmas. Rahankäyttö kuuluu osaksi arkea, joten se ei sinänsä ole suhteen ulkopuolinen, joskin romanttiselle rakkaudelle se on vieras – kuten arkikin. Voidaan siis pohtia sitä, onko raha vieraannuttava tekijä vai ainoastaan jokin, mikä halutaan pitää vieraana, koska se ei ole osa romanttisen rakkauden ideaalia.

6 Synteesi

Tämän artikkelin tarkoituksena on ollut valottaa osaltaan kotitalouden ”mustan laatikon” (ks. Nyman, 1996) sisältöä eli sitä, millä tavoin kotitalous koostuu useasta erillisestä yksilöstä tarpeineen ja toiveineen. Olen lähestynyt aihetta käsittelemällä perheen sisäiseen rahanjakoon liittyviä keskusteluja, jotka paitsi avaavat yksilön näkökulmaa omasta toiminnasta myös kertovat samalla laajemmin perheen muille toimijoille asetetuista odotuksista ja niiden toteutumisesta, erilaisista neuvotteluista ja sopimuksista.

Pahl toi klassisella tutkimuksellaan esiin perheen sisäiseen rahanjakoon liittyviä kysymyksiä vallasta ja epätasa-arvosta ja loi samalla typologian erilaisista rahanhallintatavoista perheiden sisällä. Vaikka typologia ei sinänsä ole suoraan siirrettävissä nykyhetkeen ja pohjoismaiseen kontekstiin, ovat sen suuret teemat edelleen ajankohtaisia. Olennaista perheen sisäiselle taloudelliselle tasa-arvolle on molempien yhtä arvokas rahallinen panos, yhtäläinen pääsy ja kontrolli rahoihin sekä oikeus kuluttaa niitä. Monin tavoin sosiaalisesti ja kulttuurisesti virittynyttä perheen sisäistä rahanjakoa onkin tärkeää tehdä näkyvämmäksi.

Nykyisellään vahvoina rahanjaon normeina toimivat toisaalta ajatus siitä, että rahojen ansaitsijan tulisi saada päättää niiden käytöstä, toisaalta tasa-arvoinen näkemys kaiken jakamisesta puolisoitten kesken. Nämä vastakkaiset normit ovat erityisen haasteellisia taloudellisesti itsenäisille ja moderneille naisille, joiden täytyy sopeutua perheellistymisen mukanaan tuomiin rooleihin. Pikkulapsivaihe on hetkellinen, tasa-arvon ideaalista poikkeava elämäntilanne, joka pakottaa osapuolet neuvottelemaan kotitalouden resursseista. Olen tässä artikkelissa keskittynyt tarkastelemaan erityisesti rahanjakoa ja sille asetettuja merkityksiä pikkulapsiperheiden elämässä.

Rahanjako toteutui perheissä jakona omiin ja yhteisiin tai osittaisena hallintana. Rahanjaon avulla saatettiin ylläpitää tasa-arvoa tai käyttää valtaa taloudellisesti heikompa osapuolta kohtaan. Osalle avioliitto ja lasten hankinta olivat sysäys traditionaalisempien arvojen suuntaan, mikä tarkoitti myös sitä, että rahojen tuli olla yhteisiä. Osalle taas omat rahat olivat keino pitää edes viimeinen rahtunen yksityisyyttä muuten yhteisesti jae-

tussa elämässä. Kirjoitusten perusteella yhteiset rahat ilmensivät samalla myös tasa-arvoista parisuhdetta. Omat rahat sen sijaan saattoivat johtaa konflikteihin perheen sisällä, jos toinen (tyypillisesti mies) käytti valtaa kuluttamalla itseensä perheen sijasta – ja jätti puolisonsa ilman omaa henkilökohtaista käyttörahaa niin, että tämä joutui maksamaan perheen menot liki yksin.

Parisuhteeseen ja perheeksi siirryttäessä muutos rahanjaossa tapahtuu vain yhteen suuntaan: omista rahoista yhteisiin. Erilliset rahat ovat olleet olemassa jo ennen perheeksi muuttumista, joten joko sama malli säilyy perheellisenäkin tai rahat yhdistetään (edes osittain). Miksi muutos ylittää tapahtuu? Rationaalisin selitys on se, että puoliso jää kotiin lapsen kanssa, jolloin hänen tulonsa pienenevät merkittävästi. Rahat kuitenkin yhdistetään monessa tapauksessa jo naimisiin mentäessä, eikä tällöin ole välttämättä kyse toisen huonommasta taloudellisesta asemasta. Ehkä monilla familistinen arvomaailma nostaa päätään heidän siirtyessään perinteisten instituutioiden, avioliiton, rakkauden ja perheen pariin. Jallinoja (1984, s. 37–39) kuvaakin perhettä eräänlaisena ideologisena instituutiona, puolustuksen ja vastustuksen kohteena. Omat rahat eivät merkitse käyttäjilleen vähempää sitoutumista puolisoon kuin yhteiset rahat. Yhteisen talouden kannattajat näkevät kuitenkin asian toisin. Perheyhteys, ydinperhe, onkin vahvasti emotionaalinen, politisoitunut ja moraalinen käsite (Yesilova, 2009, s. 23–26). Harvoin kuitenkaan oli kyseessä ainoastaan puhdas rahanjako rationaalisessa mielessä: rahojen avulla, niitä yhteen liittämällä tai erikseen pitämällä, ilmennettiin rakkautta, perheen yhtenäisyyttä, yksilöllisyyttä ja riippumattomuutta sekä laajemmin yhteiskunnan arvo- ja normi-ilmastoa.

- ASHBY, K. J. & BURGOYNE, C. B. (2008). Separate financial entities? Beyond categories of money management. *Journal of Socio-Economics*, 37, 458–480.
- Avioliittolaki 234/1929, 4 luku, 46 §. Haettu 28.8.2013 osoitteesta <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1929/19290234>
- BECK, U. & BECK-GERNSHEIM, E. (1995). *The Normal Chaos of Love*. Alkup. Das ganz normale Chaos der Liebe. Käänt. M. Ritter & J. Wiebel. Cambridge: Polity Press.
- BOLTANSKI, L. & THÉVENOT, L. (1999). The sociology of critical capacity. *European Journal of Social Theory* 2 (3), 359–377.
- BURGOYNE, C. B. (1990). Money in marriage: How patterns of allocation both reflect and conceal power. *The Sociological Review*, 38, 634–665.
- BURGOYNE, C. & KIRCHLER, E. (2008). Financial decisions in the household. Teoksessa A. Lewis (toim.), *The Cambridge Handbook of Psychology and Economic Behaviour* (s. 132–154). Cambridge: Cambridge University Press.
- BURGOYNE, C. B., REIBSTEIN, J., EDMUNDS, A. & DOLMAN, V. (2007). Money management systems in early marriage: Factors influencing change and stability. *Journal of Economic Psychology*, 28, 214–228.
- ELIZABETH, V. (2001). Managing money, managing coupledom: a critical examination of cohabitants' money management practices. *The Sociological Review* 49 (3), 389–411.
- ESKOLA, J. & SUORANTA, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- HAYTHORNTHWAITE, C. & WELLMAN, B. (2002). The Internet in everyday life. An introduction. Teoksessa B. Wellman & C. Haythornthwaite (eds.) *The Internet in Everyday Life*. Oxford: Blackwell.
- HOCHSCHILD, A. R. & MACHUNG, A. (2003). *The Second Shift*. New York: Penguin Books.
- JALLINOJA, R. (1984). Perheksätyksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa E. Haavio-Mannila, R. Jallinoja & H. Strandell *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja* (s. 37–110). Porvoo: WSOY.
- Iltalehti. (2011). Äidit latasivat tissikuvat nettiin. Haettu 5.8.2014 osoitteesta http://www.iltalehti.fi/kauneus/2011071914082713_ka.shtml?fb_ref=flb&fb_source=home_online
- JALLINOJA, R. (2000). *Perheen aika*. Helsinki: Otava.
- JALLINOJA, R. (2006). *Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- JULKUNEN, R. & NÄTTI, J. (1999). *The Modernization of Working Times. Flexibility and Work Sharing in Finland*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- KNUDSEN, K. & WÆRNESS, K. (2009). Shared or separate? Money management and changing norms of gender equality among Norwegian couples. *Community, Work & Family*, 12 (1), 39–55.
- KOZINETS, R. V. (2010). *Netnography. Doing Ethnographic Research Online*. London: Sage.
- LAAKSONEN, S.-M., MATIKAINEN, J. & TIKKA, M. (2013). Tutkimusotteita verkosta. Teoksessa S.-M. Laaksonen, J. Matikainen & M. Tikka (toim.) *Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät* (s. 9–33). Tampere: Vastapaino.
- LAMMI-TASKULA, J. & SALMI, M. (2009). Työ, perhe ja hyvinvointi. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen & S. Ahlström (toim.), *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009* (s. 38–48). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- LAYDER, D. (1998). *Sociological Practice. Linking Theory and Social Research*. London: Sage.
- LEIRA, A. (2006). Parenthood change and policy reform in Scandinavia, 1970s-2000s. Teoksessa A. L. Ellings ter & A. Leira (toim.), *Politicising Parenthood in Scandinavia. Gender Relations in Welfare States* (s. 27–51). Bristol: Policy Press.
- MATIKAINEN, J. (2006). Identiteetti verkossa – yhteisöllisen vuorovaikutuksen näkökulma. *Psykologia* 41 (2), 112–122.
- MILLMAN, M. (1991). *Warm Hearts and Cold Cash. The Intimate Dynamics of Families and Money*. New York: Free Press.

- NYMAN, C. (1996). Inside the black box. Intra-household distribution of consumption in Sweden. Teoksessa E. Bihagen, C. Nyman & M. Strand. *Three Aspects of Consensual Poverty in Sweden. Work Deprivation, Attitudes Towards the Welfare-State and Household Consumptional Distribution* (Umeå studies in sociology: 109) (s. 89–127).
- NYMAN, C. (2002). *Mine, Yours or Ours? Sharing in Swedish Couples*. Umeå: Umeå University.
- NYMAN, C. (2007). Elusive independence in a context of gender equality in Sweden. Teoksessa J. Stocks, C. Díaz & B. Halleröd (toim.), *Modern Couples Sharing Money, Sharing Life* (s. 41–71). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- NYMAN, C. & DEMA, S. (2007). An overview: research on couples and money. Teoksessa J. Stocks, C. Díaz & B. Halleröd (toim.), *Modern Couples Sharing Money, Sharing Life* (s. 7–29). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- PAHL, J. (1989). *Money and Marriage*. London: Macmillan.
- PAHL, J. (2005). Individualisation in couple finances: who pays for the children? *Social Policy & Society*, 4 (4), 381–391.
- PFAU-EFFINGER, B. (2005). Culture and welfare state policies: reflections on a complex interrelation. *Journal of Social Policy* 34 (1), 3–20.
- RAIJAS, A. (2008). Ostopäätökset ja hankintojen rahoittaminen suomalaisissa lapsiperheissä. Teoksessa A. Raijas & T.-A. Wilska (toim.), *Perhe kulutusyhteiskunnassa* (s. 17–32). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- RAIJAS, A. & SAILIO, M. (2012). Arjen ristiriitoja pikkulapsiperheissä. Nettikeskustelun analyysi. *Janus* 20 (4), 316–333.
- RAIJAS, A. & WILSKA, T.-A. (2007). *Huolenpitoa ja jakamista – rahan ja ajan jakautuminen suomalaisissa lapsiperheissä*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- RAIJAS, A. & WILSKA, T.-A. (2008). Johdanto. Teoksessa A. Raijas & T.-A. Wilska (toim.), *Perhe kulutusyhteiskunnassa* (s. 7–16). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- REPO, K. (2009). *Lapsiperheiden arki. Näkökulmina raha, työ ja lastenhoito* (Acta Electronica Universitatis Tampereensis 914). Tampereen yliopisto.
- RUUSKANEN, O.-P. (2010). Kulutuksen, ajan ja hyvinvoinnin jakautuminen perheessä. Teoksessa M.-L. Halko, A. Mikkola & O.-P. Ruuskanen. *Naiset, miehet ja talous* (s. 71–85). Helsinki: Gaudeamus.
- SAILIO, M., KARHU, P., PANTZAR, M. & RAIJAS, A. (2012). Kokeiluja Textplorer-ohjelmistolla. Pikkulapsiperheen arjen huolet internet-keskusteluissa. Teoksessa M. Lammi, M. Pantzar & T. Koivunen (toim.) *Arjen kartat ja rytmit. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2012* (s. 82–104). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- SAVOLAINEN, R. (2011). Requesting and providing information in blogs and internet discussion forums. *Journal of Documentation*, 67 (5), 863–886.
- STOCKS, J. (2007). Introduction: the role of money in 'doing couple'. Teoksessa J. Stocks, C. Díaz & B. Halleröd (toim.), *Modern Couples Sharing Money, Sharing Life* (s. 1–29). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- SVT (Suomen virallinen tilasto). (2011). *Työvoimatutkimus. Perheet ja työ vuonna 2011*. Haettu 8.3.2013 osoitteesta http://www.stat.fi/til/tyti/2011/15/tyti_2011_15_2012-11-06_kat_003_fi.html
- TURTIAINEN, R. & ÖSTMAN, S. (2013). Verkkotutkimuksen eettiset haasteet: Armi ja anoreksia. Teoksessa S.-M. Laaksonen, J. Matikainen & M. Tikka (toim.) *Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät* (s. 49–67). Tampere: Vastapaino.
- VALTONEN, A. & MOISANDER, J. (2006) *Qualitative Marketing Research: A Cultural Approach*. London: Sage.
- WELLMAN, B. & GULIA, M. (1999). Virtual communities as communities: Net surfers don't ride alone. Teoksessa M. A. Smith & P. Kollock (toim.) *Communities in Cyberspace* (s. 167–194). London: Routledge.
- VOGLER, C. (1998). Money in the household: some underlying issues of power. *The Sociological Review*.
- VOGLER, C. & PAHL, J. (1994). Money, power and inequality within marriage. *The Sociological Review* 42 (2), 263–288.

- YESILOVA, K. (2009). *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- ZELIZER, V. A. (1997). *The Social Meaning of Money*. Princeton: Princeton University Press.
- ZELIZER, V. A. (2005). *The Purchase of Intimacy*. Princeton: Princeton University Press.
- ZELIZER, V. A. (2011). *Economic Lives. How Culture Shapes the Economy*. Princeton: Princeton University Press.

IV

Arjen rakentuminen ruuhkavuosisiperheissä

Aika- ja perhekäsitykset ruuhkavuosien määrittäjänä

Noora Kaartti & Pirjo Korvela

1 Johdanto

Tämän luvun artikkelit muodostavat kokonaisuuden, jossa tarkastellaan arkea ruuhkaista elämänvaihetta elävien perheiden näkökulmasta. Ensimmäisessä artikkelissa huomio kiinnitetään erityisesti monitulkintaisen niin sanotun ruuhkavuosi-ilmion määrittelemiseen ja jälkimmäisessä arjen joustavaan rakentumiseen ruuhkaisessa perhevaiheessa.

Perheiden ruuhkavuodet on käsite, jota käytetään lähinnä arkikielessä tai erilaisissa elämäntaito-oppaissa, joissa annetaan toimintaohjeita ruuhkaisista vuosista selviytymiseksi (Joutsenniemi & Mustonen, 2013; Perho, 2013). Ruuhkaisia vuosia perheiden elämänvaiheena on tutkittu monissa viimeaikaisissa perhetutkimuksissa ja työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Turpeinen & Toivanen, 2008; Rönkä, Malinen & Lämsä, 2009; Miettinen & Rotkirch, 2012; Ochs & Kremer-Sadlik, 2013), mutta niissä ei ole paneuduttu ruuhkavuosi-käsitteen määrittelemiseen. Kirjallisuudessa käsite paikantuu Kirsi Hiilamon (2003) ajatukseen ruuhkavuosien rakentumisesta perheen ja vanhemmuuden kentässä. Vaikka ilmiö liittyy vahvasti perheen sisäiseen toimintaan, se tulee näkyväksi vasta yksilön, perheen ja yhteiskunnan välisessä keskinäisessä vuorovaikutuksessa, jota tarkastelemme tässä artikkelissa internetin keskustelupalstoilla käytävästä puheesta, jonka aiheena on muun muassa perheen ajankäyttö sekä kodin ja työn jännite.

Tarkastelemme ensin kirjallisuuden pohjalta yhteiskunnassa esiintyviä erilaisia aikakäsityksiä, jotka vaikuttavat perheen arkitoimintaan ja selittävät osaltaan myös ruuhkavuosien rakentumista. Kaikkea perheen toimintaa leimaa ajankäyttö. Perheenjäsenet käyvät töissä, koulussa, päiväkodissa ja harrastuksissa ja viettävät yhteistä aikaa kotonaan. (Miettinen & Rotkirch, 2012, s. 87–93.) Perheen yhteinen aika on muuttunut viime vuosikymmenien aikana: nykyään lähes kaikilla perheillä on kotona käytössään teknisiä välineitä, kuten televisio ja tietokone, joihin uppoutuu yhä enemmän aikaa. Tekniikan kehitys on mahdollistanut myös työn tuomisen kotiin. (Kivimäki, 2003, s. 192; Haavio-Mannila, 1984, s. 184–185; Pääkkönen, 2010,

s. 85–87.) Internet on mahdollistanut myös uudella tavalla tuotettujen sosiaalisten aineistojen tutkimisen. Tarkastelimme perheen arkeen liittyviä keskusteluja, jotka tuottavat ruuhkavuosipuhetta, erilaisten aikakäsitysten ja perhekäsitysten näkökulmasta. Havaitimme, että perheen yhteisöllisyyttä korostavassa ja yksilöllisyyttä huomioivassa tavassa asennoitua elämään yhdistyvät molemmat perhekäsitykset: sekä familistinen että individualistinen. Nimesimme tämän lähellä Jallinojan (1985) käyttämää modernin perheen käsitettä olevan asenteen tiimiperhekäsitykseksi. Tiimiperhe kykenee dynaamisen aikakäsityksen turvin kuormittumatta jopa ohittamaan ruuhkavuosina pidetyn ajanjakson.

2 Aikakäsitysten muutos yhteiskunnan kehityksen taustalla

Yhteiskunnan kehitystä voidaan selittää esimerkiksi aikakäsityksien muutoksella. Aikakäsitykset voidaan jakaa kolmeen luokkaan: esimoderniin, teolliseen ja informaatioajan aikajärjestykseen. (Julkunen, 2010.) Esimodernille ajalle oli tyypillistä luonnon kiertokulun seuraaminen, jolloin työt tehtiin tarpeen vaatiessa kelloon katsomatta. Aika oli syklistä ja tehtäväsuuntautunutta, jolloin tehtävän suorittaminen meni ajankulun edelle. Teollisen aikakäsityksen tyypilliset piirteet ovat lineaarisuus, kumulatiivisuus ja kontrolloivuus. Aika käsitteenä ymmärretään jatkuvassa liikkeessä olevana elementtinä, jossa työntekijä on orientoitunut tehtävien sijaan aikaan: työpäivä päättyy kellon osoittamana aikana. (Julkunen, 2010, s. 169–173; Pääkkönen, 2010, s. 20–21.)

Suomalaisessa nyky-yhteiskunnassa eletään aikaa, jolloin teollisen aikakäsityksen rinnalle on nousemassa informaatioajan aikakäsitys (Julkunen, 2010, s. 176–180; ks. myös Julkunen, Nätti & Anttila, 2004, s. 23–26). Informaatioajan aikakäsitystä kuvataan tehtävien samanaikaisuudella, toisaalta kontrolloimattomuudella (Pääkkönen, 2010, s. 21) ja pyörteisyydellä, jolla tarkoitetaan otteen hellittämistä aikatauluista ja kellosta (Julkunen, Nätti & Anttila, 2004, s. 24). Informaatioajalle on tyypillistä myös äärettömyys ja toisaalta ajan ymmärtäminen sykäyksenomaisena yksikkönä, mistä on esimerkkinä informaation siirtyminen sormia näpsäyttämällä maailman joka kolkkaan (Pääkkönen, 2010, s. 21). Uudessa aikakäsityksessä eletään samanaikaisesti erilaisia aikakäsityksiä, eikä nykyistä suomalaista yhteiskuntaa voida kuvata vain yhden aikakäsityksen valossa (Julkunen, 2010, s. 177).

Ajankäytössä on nähtävissä tietynkaltaisia trendejä ja muutoksia, kuten Julkusen (2010) nimeämät aikakäsitykset osoittavat. Mukailimme Pääkkösen (2010, s. 24) esittämää tiivistystä Garhaimmerin (1999) aikatrendeistä. Osa perheistä kokee, että aikaa on vähemmän kuin ennen, jolloin yksilöillä on vähemmän aikaa nukkua tai aterioida (Pääkkönen, 2010, s. 24). Tutkimuksessamme erityisesti perheen ja työn yhteensovittamisen dilemma

liittyy tähän keskusteluun. Puhutaan myös ajan tihentymisestä, jolla tarkoitetaan esimerkiksi lyhyempiä koulutusaikoja ja nopeaa siirtymistä työelämään. Toisaalta tihentyminen kuvaa sitä, että useita asioita hoidetaan samanaikaisesti. Nykyään esimerkiksi perinteisen teollisuustuotannon ohella informaatioteknologiaa hyödyntävä työ ei ole sidottu kellonaikaan ja kaupat ovat auki ympärivuorokautisesti. Tämä trendi näkyy myös työn kotiin tuomisena, jolloin työtä voidaan helposti jatkaa työajan ulkopuolella. Työajan hajoaminen voi näkyä kotona perheen yhteisen vapaa-ajan vähentymisenä ja esimerkiksi perheen yhteisen aterioinnin loppumisena. Toisaalta eurooppalaisena aikatrendinä näyttäisi olevan myös lisääntynyt vapaa-ajan viettäminen kotona. Lisäksi uudelle ajanjaksolle on ominaista pyrkimys suunnitella ja hallita ajankäyttöä aikatauluttamalla. (Pääkkönen, 2010, s. 24–25.)

Ajan käsitteellistäminen moninaisena ilmiönä auttaa ymmärtämään perheiden jokapäiväisen elämän kokonaisuutta. Aika on sidoksissa tiettyyn tilaan ja paikkaan (Giddens, 2006, s. 147–149). Perheen aikaa on jaoteltu erilaisiin lajeihin: välttämättömään, sovittuun ja omistettuun aikaan sekä vapaa-aikaan. Nukkuminen ja syöminen ovat esimerkiksi välttämättömää aikaa. Sovittua aikaa kulutetaan kouluissa ja työpaikoilla, ja se lohkaisee ison osan yksilöiden vuorokausiajasta. Omistettu aika on omalle itselle tiettyyn aikaan ja paikkaan varattavaa aikaa. Tällaisia ovat esimerkiksi harrastukset, vapaaehtoistyö ja ystävien näkeminen. Vapaa-aika on aikaa, joka jää yli muista kolmesta aikalajista, jolloin voidaan katsoa esimerkiksi televisiota ja loikoilla. (Miettinen & Rotkirch, 2012, s. 16; ks. myös Ås, 1978.)

Aikaan liittyvässä keskustelussa nousee usein esille puhe kiireestä. Kiire rakentuu kokemuksesta, ettei kaikkea ehditä tehdä annettuun aikaan mennessä. Kiireen kokemisesta on syytä erottaa aikapula, joka voi olla yhteydessä kiireen tunteeseen. (Miettinen & Rotkirch, 2012, s. 90.) Tutkimuksemme kannalta tunne aikapulasta liittyy kiinteästi ruuhkavuosi-ilmiöön, koska aikapula on kiinteämmin yhteydessä yhteiskunnan muutoksiin kuin kiire. Kulttuuri erilaisine normeineen määrää, mihin aika tulisi käyttää. Perheiden arjessa aikapula ja kiire kulkevat usein käsi kädessä. (emt., s. 90–91.) Kiireeseen ja aikapulaan liittyvä tematiikka nousee esille erityisesti perheen ja työn yhteensovittamisessa, vaikka työajan lyhentymisen ja vapaa-ajan lisääntyminen ovat olleet selkeitä trendejä vuosikymmenien ajan (Kivimäki, 2003, s. 190–191).

3 Perhekäsityksien aaltoileva luonne

Perheen voidaan kuvata aaltoilevan yhteiskunnan muutoksien mukana: yhteiskunnassa tehdyt ratkaisut ja päätökset muovaavat perheen ajattelu- maailmaa, ja perhe pyrkii mukailemaan yhteiskunnan kehitystä (Jallinoja, 1985, s. 20; 2006, s. 260–263). Toisaalta muutos voi lähteä myös perheen si-

sältä, yksilöstä, joka päättää vastustaa vallalla olevia käsityksiä ja toimintatapoja (vrt. Jallinoja, 2006, s. 268–269). Näin yhteiskunnassa korostetaan vaihdellen joko perheen tai yksilöiden näkökulmaa (emt., s. 264–267).

Kaikkien sellaisten käsitysten, ajatusten ja toimenpiteiden, jotka pyrkivät vahvistamaan perhettä, voidaan katsoa edustavan familistisia perhekäsityksiä. Familismin juuret ovat paikannettavissa kristilliseen arvomaailmaan. (Jallinoja, 1985, s. 21–22.) Familismi voidaan kiteyttää kolmeen ulkoiseen tunnusmerkkiin: 1) parin on avioiduttava virallisesti, mikä luo suhteelle kestävyyttä, 2) parin on hankittava paljon lapsia, jotta perheenjäsenen egoismi vähenisi, ja 3) parisuhteen on kestettävä puolison kuolemaan saakka. Familistisessa perhekäsityksessä kaikkien ratkaisujen taustalla on perheen ensisijaisuus. (Jallinoja, 1984, s. 57; vrt. Raijas, tämä teos.)

Individualismin periaatteet kääntyvät yhteisöstä yksilöön (Karhu 1998, s. 157). Individualismin ulkoisina tunnusmerkkeinä voidaan pitää aikuisiän naimattomuutta ja pientä lapsilukua, samoin kuin avoliittoa ja avioeron mahdollisuutta. Aikuisiän naimattomuus perustuu itsensä kontrolloinnin ihanteeseen, koska itsen hallinta on helpompaa yksin eläen kuin perheen keskellä. Pientä lapsilukua pidetään niin vanhempien kuin lastenkin etuna, koska tällöin lapsi saa enemmän huomiota, kun sitä ei tarvitse jakaa useammalle lapselle. Pieni lapsiluku mahdollistaa myös perheen molempien vanhempien ansiotyössä käyntiä, mitä arvostetaan ja pyritään tukemaan kaikin mahdollisin keinoin. Individualismin mukaan ihminen rakastuu elämänsä aikana useita kertoja, joista jokin liitto johtaa avo- tai avioliittoon. Avo- ja avioero ovat sallittuja, jos eläminen parisuhteessa on joutunut umpikujaan. (Jallinoja, 1984, 44, 55, 57; vrt Raijas, tämä teos.)

Yhteiskunnassa perhekäsitykset ovat jatkuvassa liikkeessä. Individualistinen perhekäsitys syntyi alun perin yhteiskunnassa vallinneen laajemman yksilöllistymiskehityksen myötä vastareaktiona perheen tiivistä yhteisöllisyyttä korostavalle familistiselle perhekäsitykselle. Toisaalta familismi alkoi uudestaan vahvistua kritiikkinä yhteiskunnallisen asenneilmas- ton muututtua liian individualistiseksi. Tällöin ajateltiin, että yhteiskunnalliset ongelmat olisivat individualismin seurausta. Familismi on jälleen vahvistunut, mutta on hiipumassa. (Jallinoja, 2006, s. 266–267; ks. myös Ranssi-Matikainen, 2012, s. 22–62.) On kuitenkin merkittävää korostaa, että samanakin ajankohtana ihmiset päätyvät erilaisiin ratkaisuihin, mikä näkyy esimerkiksi modernin perheen syntymisenä. Modernissa perheessä yhdistyy sekä familismin että individualismin ihanteita. (Jallinoja, 1984, s. 96; ks. myös Virkki, 1994, s. 6.) Moderni familismi syntyi yleisen yhteiskunnallisen modernisaatiokehityksen ja perhekeskeisyyden välisestä ristiriidasta. Jokaisessa uudessa tulemisessa familismi on muuttunut modernimmaksi. Modernissa familistisessä perhekäsityksessä individualismi näkyy valinnanvapauden korostamisena. Modernin perheen ratkaistavaksi jää, painot- tuuko perheessä enemmän individualismi vai familismi. (Jallinoja, 1984, s. 74; 2006, s. 131, 269.)

Modernin perheen käsitettä lähelle tulee tiimiperhe, joka tavallaan myös tasapainoilee familismin ja individualismin, yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden välillä sekä kykenee mukautumaan ja muuttamaan toimintatapojaan yhteiskunnan kehityksen mukana (Dencik, 1997). Dencikin tarkastelussa tiimiperhe edustaa perhetyyppiä, jossa yhteisöllisyys ja yksilöllisyys ovat molemmat vahvoja. Molempia arvostetaan ja pidetään yhtä tärkeinä. Perinteisessä patriarkalisessa perhekäsityksessä yhteisöllisyys on vahvaa ja yksilöllisyys heikkoa. Perhetyyppiä, jossa yksilöllisyys on vahvaa ja yhteisöllisyys heikkoa, kutsuttakoon vaikka perheeksi, joka syö samasta jääkaapista eri aikaan (swing-door family). Neljättä tyyppiä, jossa sekä yhteisöllisyys ja yksilöllisyys ovat heikkoja, hän nimittää sosiaaliseksi akvaarioksi. (Dencik, 1997, s. 266–269.)

4 Tutkimuskysymykset, aineisto ja analyysimenetelmät

Tutkimuksessa selvitämme, miten ruuhkavuodet voidaan käsitteenä määrittellä. Tutkimuksen päätavoitteena on ymmärtää, miten ruuhkavuodet rakentuvat 2000-luvun Suomessa. Ruuhkavuosien rakentumista selvitetään kolmen tutkimuskysymyksen avulla.

Ensimmäisenä tutkimustehtävänä selvitämme aineistolähtöisesti, *miten ruuhkavuosipuheessa ilmenevät erilaiset aikakäsitykset eli miten ruuhkavuosiin liittyvästä ajasta puhutaan*. Toisena tutkimustehtävänä selvitämme aineistolähtöisesti, *miten perhekäsitykset ilmenevät ruuhkavuosipuheessa*. Kolmantena tutkimustehtävänä selvitämme edelliset analyysit yhdistämällä, *miten ruuhkavuodet rakentuvat ja määrittyvät aika- ja perhekäsitysten avulla*.

Tutkimusaineisto on kerätty neljältä internetin keskustelupalstalta: Kaksplus, Vauva, Suomi24 ja Plaza Ellit. Olemme käyttäneet keskustelupalstojen valikoinnissa perheeseen, harrastuksiin, kotitöiden työnjakoon ja ruuhkavuosi-käsitteeseen liittyviä hakusanoja. Hakusanojen valinta pohjautuu aikaisempaan tutkimukseen ruuhkavuosista ja perheiden kiireellisestä arjesta (Hiilamo, 2003; Rönkä, Malinen & Lämsä, 2009; Ochs & Kremer-Sadlik, 2013).

Tutkimusaineisto koostuu keskustelupalstoilla käydystä 15 keskusteluketjusta (taulukko 1). Keskusteluketjut on numeroitu (1–15) teksinäytteiden paikantamiseksi. Keskustelut käytiin vuosina 2006–2012 seuraavista teemoista: perheen ajankäyttö, kotitöiden epätasainen työnjako, perheen yhteinen aika sekä työn, perhe-elämän, opiskelun ja lastenhoidon yhteensovittaminen. Keskusteluihin osallistui 203 nimimerkkiä, ja analysoitavien kommenttien määrä oli 268 kappaletta. Analysoitavien kommenttien ja kirjoittajien määrän eroa selittää se, että osa kirjoittajista osallistui keskusteluun usealla kommentilla. Kirjoitusten sisällön perusteella useimmat kirjoittajat pystyi päättämään sukupuoleltaan naiseksi.

Taulukko 1. Tutkimusaineiston kuvaus

<i>Keskustelupalsta</i>	<i>Ajanjakso</i>	<i>Aihe</i>	<i>Kommentit</i> <i>F</i>	<i>Kirjoittajia</i> <i>f</i>
Kaksplus[1]	17.–18.11.2011	miehen liiallinen harrastaminen	22	18
Kaksplus[2]	29.5.2011	työn ja perheen yhdistäminen	7	7
Kaksplus[3]	9.2.2011	millaista ”kuuluu” olla?	12	10
Kaksplus[4]	24.7.2009	miehen harrastukset	14	10
Kaksplus[5]	8.7.2009	perheen yhteinen aika	16	8
Suomiz4[6]	22.5.–4.6.2012	todelliset ruuhkavuodet, väsyttää	17	17
Suomiz4[7]	25.8.–3.10.2007	isän harrastukset	13	13
Plaza Ellit[8]	5.–12.4.2010	ongelmana puoliso, jonka harrastukset tärkeempiä kuin perhe	34	25
Plaza Ellit[9]	24.7.–6.8.2008	isän poissaolot ja aikaaviävät harrastukset	19	17
Plaza Ellit[10]	24.–30.10.2008	elämän ruuhkavuodet	70	42
Plaza Ellit[11]	21.11.2006	työn ja lastenhoidon yhdistäminen	5	5
Vauva[12]	8.3.2012	mies ja harrastukset	3	3
Vauva[13]	25.2.2012	harrastuksiin kuljettaminen	11	8
Vauva[14]	11.3.2011	työ, perheen ja opiskelun yhdistäminen	11	8
Vauva[15]	20.6.–21.8.2008	kotityöt ja lasten hoitoon vieminen ja hakeminen	14	12
Yhteensä			268	203

Aineistona keskustelupalstat on sosiaalinen median muoto, jossa kirjoittajat saavat emotionaalista, välineellistä ja yhteisöllistä tukea toisiltaan (Eriksson, 2013; vrt. Raijas, tämä teos). Kirjoittajat saavat emotionaalista tukea jakamalla verkkokeskusteluissa turhautumistaan ja kertomalla stressaavista asioista. Välineellinen tuki on asiantuntijaneuvojen ja tietojen jakamista. Yhteisöllinen tuki on ryhmän kontrollia, joka estää yhteisten sääntöjen rikkomista. (Brady & Guerin, 2010, s. 14–15.) Kirjoittajat voivat turvallisesti esiintyä verkossa ilman omia nimiään (Eriksson, 2013). Näemme keskustelupalstat avoimena yhteisönä, jossa kirjoittajat antavat vapaasti lukea kommenttejaan ilman sisään kirjautumista. Julkisuus tekee keskustelupalstoista tutkijalle avoimia kenttiä, joissa tutkijan ei tarvitse pyytää kirjoittajien suostumusta tutkimukseen. (vrt. Mo & Coulson, 2009, s. 372.)

Koska tutkimuksessamme pyrimme ymmärtämään ruuhkavuosia rakentavia ja kuvaavia tekijöitä, käytämme niiden selvittämiseksi diskurssianalyttistä menetelmää soveltaen. Tämänkaltainen lähestymistapa antaa mahdollisuuden aineistolähtöiseen, käsitteelliseen tulkintaan ruuhkavuosi-ilmioistä, josta ei juuri ole aikaisempaa tutkimustietoa.

Tutkimuksemme ankkuroituu suomalaiseen diskurssianalyttiseen perinteeseen (Jokinen, Juhila & Suoninen, 1993; 1999). Katsomme kielenkäytön ja toiminnan taakse pitämättä yksilöiden tekoja ja toimintaa ruuhkavuotta selittävänä ilmiönä. Tekstin taakse pääseminen mahdollistaa tulkinnan. (ks. esim. Smith, 1999, s. 154–156.) Tutkimuksessa etsitään tapoja, joilla keskustelijat kuvaavat ruuhkavuotta ja siihen kuuluvia käytäntöjä, sekä syitä, joita ruuhkavuosiin liitetään (vrt. Jokinen, Juhila & Suoninen, 1999, s. 18). Diskurssianalyysi on myös perusteltu valinta tutkimuksen moniulotteisen ruuhkavuosi-ilmiön takia, joka metaforisena käsitteenä luo yksilöille omat mielikuvat ja selitykset kyseisestä kohteesta (Kuusela, 2004, s. 36–37).

Diskurssianalyttinen perinne nojautuu tieteenfilosofisesti sosiaalisen konstruktivismiin perinteeseen, jossa kieltä ei ymmärretä suorana linkkinä todellisuuteen, vaan osana todellisuutta itseään (Jokinen ym., 1999, s. 9). Kieli toimii siis todellisuuden välittäjänä. (Jokinen ym., 1999, s. 9). Konstruktivistisesti suuntautunut tutkija tiedostaa ihmisten käsitysten linkittyvän tiettyyn historialliseen ja kulttuuriseen viitekehykseen sidotuiksi. (Tynjälä, 1999, s. 37.) Kieli ei ole missään yksinkertaisessa suhteessa maailmaan, vaan maailma rakennetaan puheessa, mikä mahdollistaa rinnakkaisia ymmärryksiä maailmasta (Juhila, 1999, s. 162). Sanoja ja sanontoja ei saisi ajatella itsestäänselvyyksinä, mikä auttaisi tutkijaa liittämään ne osaksi kielellis-kulttuurista systeemiä. (Suoninen, 1992, s. 14).

Aikaisempi tutkimus osoittaa, että diskursseihin sitoutuu valtarakennelmia (Foucault, 1986). Diskursseihin sitoutunut valta rakentaa ruuhkavuosipuheesta kontrolloitua ja säädeltyä. Diskursiivinen käytäntö, jolla tarkoitetaan historiallisia, anonyymeja sääntöjä tietyssä kontekstissa, määrittelee, mitä ja miten jotain voidaan ilmaista. (Husa, 1995, s. 45.) Tämän perusteella voidaan olettaa ruuhkavuosipuheen ilmentävän jotain yhteisesti ymmärrettyä käytäntöä, joka ilmenee keskustelupalstoilla. Analyysissä valtarakennelmia saadaan esiin vertailemalla diskurssien välisiä ja sisäisiä suhteita. Käytännössä tämä tarkoittaa, että kategorisoimme ruuhkavuosipuhetta sisällöllisesti samoihin teemoihin ja etsimme valta-aseman saaneita diskursseja (ks. Jokinen & Juhila, 1993, s. 75).

Aineiston analyysi eteni seuraavasti. Luettuamme ja jäsenneltyämme tutkimusaineistoa useaan kertaan huomasimme aineiston tarjoavan aikakäsityksiä tarkastelevan lukutavan. Näin analyysin ensimmäinen vaihe rajoittui tarkastelemaan ajan ilmenemistä perheen arjessa ja elämässä. Aika, johon perheet suhtautuvat hyvin erilaisin tavoin, oli ruuhkapuhetta yhdistävä teema, joten se muodosti perheen ruuhkavuosien viitekehyksen. Perhe

voi juosta ajan perässä tai muokata sitä niin, että siitä tulee perheen voimavara, resurssi.

Kohdensimme tarkastelumme erityisesti ajanmääreisiin, jotka liittyivät ruuhkavuosi viitekehykseen. Ajan hahmottamisessa olemme hyödyntäneet ajan lajittelua välttämättömään, sovittuun ja omistettuun aikaan sekä vapaa-aikaan (Miettinen & Rotkirch, 2012, s. 16; Ås, 1978). Tätä tarkastelunäkökulmaa hyödynsimme myös keskustelupalstojen jäsennyksessä. Tarkastelimme, miten kirjoittajat puhuvat ajasta ja miten he suhtautuvat esimerkiksi vapaa-aikaan ja välttämättömään aikaan. Kuinka paljon perheillä on vapaa-aikaa? Ovatko omistettu aika ja vapaa-aika ristiriidassa? Millainen puhetapa on kirjoittajilla, joilla on runsaasti itselle omistettua aikaa ja vapaa-aikaa? Millaista on aikapuhe ruuhkavuosikontekstissa?

Analyysin toisessa vaiheessa tutkimusaineistoa lähestyttiin uudesta näkökulmasta, paikannettiin keskustelusäikeet perhekäsityksiin. Perhekäsityksiä nostettiin esille tunnistamalla aineistosta familistista ja individualistista puhetta. Toisen vaiheen analyysi toimi myös temaattisena analyysinä, ja siinä ruuhkavuosipuhe jakautui kokonaisrakenteisiin eli teemoihin. (vrt. Kääriäinen, 2003, s. 89.)

Tulkitsemme familistista ja individualistista puhetta modernin ideologian pohjalta: emme niinkään kohdenna huomiotamme erityisesti perinteistä individualismia korostaviin piirteisiin, kuten avoliittoon tai vapaisiin suhteisiin, vaan korostamme erityisesti kirjoittajien tapaa puhua itsestään ja perheestään. Tässä vaiheessa puheessa tarkentui erityisesti persoonanapronominien käyttö: kuinka kirjoituksissa puhutaan minusta, meistä tai muista?

Analyysin viimeisessä vaiheessa pyrimme ymmärtämään, miten erilaiset aika- ja perhekäsitykset rakentavat ruuhkavuosia. Tätä kysymystä ratkaisimme yhdistämällä edelliset analyysit ja analysoimme, miten nämä käsitykset kytkeytyvät ruuhkavuosi-käsitteeseen.

5 Tulokset

5.1 Ruuhkavuodet staattisena ja dynaamisena aikapuheena

Ruuhkavuosia korostava puhe jakautui kahteen diskurssiin: staattiseen ja dynaamiseen tapaan suhtautua aikaan (vrt. Räisänen 2006, s. 71). Näistä kahdesta diskurssista erottui neljä puhetapaa, joissa aikaan suhtaudutaan säilyttävästi, voimattomasti, emansipoivasti tai eloisasti, liikkuvana ja vaihtuvana elementtinä (taulukko 2). Kussakin puhetavassa oli mahdollista erottaa vielä erilaisia puheen juonteita. Juonteiden määrittelyssä olemme kuvanneet sitä, miten ja millä tavalla kirjoittajat puhuvat ajasta (ks. tarkemmin Kaartti, 2013). Juonteiden nimet kuvaavat juonteiden sisältöä mahdollisimman tarkasti ja selkeästi.

Taulukko 2. Puhetavat juonteineen sekä puhetapojen jakautuminen metadiskursseihin

<i>Diskurssin luonne</i>	<i>Puhetavat</i>	<i>Puhetavan esiintyvyys aineistossa (= 268)</i>	<i>Juonteet</i>
Staatallinen	Säilyttävä puhe	32	Tavallistamisen juonne Toteava juonne
Staatallinen	Voimaton puhe	62	Alistuva juonne Tasa-arvottomuuden juonne Syyllisyyden juonne
Dynaaminen	Emansipoiva puhe	93	Kriittisyyden juonne Hegemoninen juonne Tuomitseva juonne
Dynaaminen	Eloisa puhe	81	Rajoja määrittävä inhimillisyyden juonne Kokeilevan luovuuden juonne Holistinen avoimuuden juonne

Säilyttävässä puheessa jokapäiväiseen elämään suhtaudutaan pysyvänä ja muuttumattomana elementtinä eli asiat tehdään niin kuin ne on aina tehty. Samantyyppinen muuttumattomuus on nähtävissä myös voimattomassa puheessa. Siinä on havaittavissa alistuvuutta, tasa-arvottomuutta ja syyllisyyttä. Alistuvuus tulee esille näytteessä 1 (näytteiden kurssiivit artikkelin kirjoittajien).

NÄYTE 1: – – Pahasti alkaa näyttämään siltä että sekä vien että haen lapset tarhasta. Miehen opettamiseen kaupassa käymiseen meni 2,5 vuotta ja monta raivaria. – – Joskus sovittaessa hän katsoo lasten perään, jotta äiti pääsee yksin kauppaan/pesutupaan/ ystäviä tapamaan. Noin pari kertaa kuussa. – – Töiden jakaminen tasapuolisesti tuntuu olevan vaikeaa ainakin minulle. Monesti teen ja teen, kunnes räjähdän ja vaadin ukoltakin jotain vastuuta. Siis osittain itse olen soppani keittänyt, mutta miten sen nyt sitten maustan, jotta työarki alkaisi sujumaan paremmin? Syksy vähän arveluttaa, koska palaan loppuun?
(Vauva[15] 20.6.2008, nainen.)

Emansipoivassa puheessa aika kohdataan kriittisesti, mutta toisaalta puhejuonteessa näkyy tuomitsemista ja vastapuolen alistamista. Samankaltaista voimaantumisen elementtiä on nähtävissä myös eloisassa puheessa, jossa korostuvat arjen hallinnan taidot, kompromissit ja ymmärrys siitä, että välillä voi olla kiire eikä aikaa jää omille askareille. Eloisassa puheessa perustellaan selkein argumentein omia päätöksiä (näyte 2).

NÄYTE 2: – – Niukilla elimme, tarjousmakkarapaketista tein sekä miehelle evään töihin että päivällisruuan. Kasvatin kasviksia paljon itse ja metsästäkin hankimme ruuan jatketta. Omat menot laitettiin minimiin: *ei uusia vaatteita ja kenkiä, ei kampaajaa, kosmetologia, ei ulkona syömistä, ei konsertteja, ei kalliita kuntosalivuoroja, ei kordinalekroniikan tai sisustuksen uusimista. Runsaan viiden kilometrin työmatka vanhalla pyörällä, ei autolla, eikä edes bussilla.* Keskustelimme asiasta paljon etukäteen, myös lasten kanssa sen, minkä niin pieni ymmärtää. *Kun asennoiduimme molemmat oikein, selvisimme näin jälkikäteen ajatellen oikein hyvin.* Ja yhtä ainutta kertaa ei silloin harmittanut tai kaduttanut eikä harmita tai kaduta vieläkään.

(Suomi24[6] 23.5.2012, nainen.)

Voimaton ja säilyttävä puhe asennoituivat aikaan hyvin samankaltaisesti: aika nähtiin muuttumattomana ja perinteitä on ylläpidettävä. Puheessa heijastui perheenjäsenten välisten intressien yhteensopimattomuus ja suuri tarve saada apua arjen organisointiin. Arki oli sekavaa, ja kiire näkyi lähes kaikessa tekemisessä. Voimaton ja säilyttävä puhe näkivät ajan kahlitsevana elementtinä. Kun voimatonta ja säilyttävää puhetta peilataan Miettisen ja Rotkirchin (2012) aikalajitteluun, puheessa painottuu aikalajien ristiriita: välttämätön, sovittu, omistettu ja vapaa-aika ovat kaikki ristiriidassa keskenään.

Empansipoivassa ja eloisassa puheessa aikaan ja arjen organisointiin kyettiin vaikuttamaan ja toisia voitiin opastaa erilaisissa arjen käytänteissä. Toisaalta kirjoitusnäytteissä havaittiin, että kirjoittajat osaavat valikoida ja priorisoida arjen askareita ja elämäntilanteita: kaikkea ei ole pakko ottaa elämäänsä. Kirjoittajilla oli hyvin vahva näkemys siitä, miksi he olivat valinneet tietyt ratkaisut eivätkä olleet valmiita niitä muuttamaan ilman hyviä perusteluja. Arjen suunnitelmista pystyttiin joustamaan, ja parisuhteessa oli helppo tehdä kompromisseja. Välillä työ (sovittu aika) sai viedä enemmän aikaa kuin perheelle omistettu vapaa-aika. Tämä hyväksyttiin, koska ymmärrettiin, että jossain vaiheessa perheelle on jälleen enemmän aikaa. Kootusti voidaan todeta, että näissä dynaamisista aikapuhetta edustavissa puhetavoissa vapaa-aika, omistettu aika, välttämätön aika ja sovittu aika olivat tasaisessa sopusoinnussa ja neuvoteltavissa. Staattisessa aikapuheessa, jota voimaton ja säilyttävä puhe edustavat, vapaa-aika usein unohtuu eikä omistettua aikaa ole.

Emansipovien diskurssien esiintyvyys aineistossa oli hyvin hallitseva (taulukko 2). Emansipoivalla puheella kirjoittajat pyrkivät auttamaan keskustelunaloittajaa rohkaisevassa ja kannustavassa mielessä, mutta sitä esiintyi myös vähemmän rakentavassa mielessä. Keskusteluketjuja analysoitaessa havaittiin, että suurin osa keskustelunaloituksista lähti liikkeelle voimattomilla diskursseilla, joihin muut kirjoittajat vastasivat emansipoivalla puheella, joka tässä yhteydessä oli arvostelemista ja kritisioimista.

Eloisaa puhetta esiintyi aineistossa myös runsaasti. Eloisaa puhetta edustavat kirjoittajat olivat valmiita muutokseen, sillä perheen perustaminen jo itsessään vaatii perheen käytänteiden muutosta. Voimaton ja säilyttävä puhe näyttivät usein jäävän emansipoivan ja eloisan puheen jalkoihin: Emansipoivassa ja eloisassa puheessa käytetty tehokas argumentointi ja näkökulmien paljous saivat voimattoman ja säilyttävän puheen vaikenemaan. Omia väitteitä oli tämän jälkeen enää vaikea perustella.

Niiden perheiden puheessa, jotka elävät kiireistä ja paineista lapsiperhevaihetta eli ruuhkavuosia, diskurssi rajoittuu kuitenkin hyvin staattiseen näkemykseen perheen ajasta. Aika dynaamisena elementtinä näkyy teksteissä, joissa perheessä osataan tehdä suunnitelmia ja kompromisseja tulevaisuuden kannalta. Dynaaminen aikakäsitys korostuu myös lapsettomassa parisuhteessa elävien ja yksineläjien puheessa. Mielenkiintoisinta on se, ettei ruuhkaista elämänvaihetta koettu elämää häiritsevänä tai estävänä, jos aikakäsitys oli dynaaminen. Johtopäätöksenä tästä voidaan todeta, että elämän ruuhkaiseksi kokeminen selittyy vain staattisella aikakäsityksellä. Tätä väitettä tarkastelemme edelleen toisessa analysointivaiheessa. Koska kaikki samaa elämänvaihetta elävät perheet eivät kokeneet elämänvaihetta kahlitsevana, voidaan kysyä, käytetäänkö ruuhkavuosi-käsitettä liian yleisessä merkityksessä.

5.2 Perhekäsitykset ruuhkavuosia selittävinä tekijöinä

Ensimmäisessä vaiheessa analysoimme internetin keskustelupalstojen puhetta aineistolähtöisesti kategorisoimalla ruuhkavuosia koskevaa puhetta aikakäsitysten perusteella. Toisen tutkimustehtävän tarkoituksena on ymmärtää ruuhkavuosia selittävää puhetta kirjoittajan itsensä ja ympäröivän yhteiskunnan suhteena. Kysymme, miten ruuhkavuosikokemukset ovat kytköksissä erilaisiin perhekäsityksiin.

Ruuhkavuosia koskevan puheen keskeiseksi yläteemaksi löydettiin aikakäsityksiin liittyvä puhe. Aikapuhe voitiin jakaa edelleen alateemoihin, joita olivat työn ja perheen yhdistäminen, opiskelun ja perheen yhdistäminen, perheen yhteinen, kiireetön ja tasavertainen aika, vanhempien yhteinen aika ja kotiäitiys. Näissä teemoissa nousi esille selvästi familistinen ideologia, mutta myös individualistinen ideologia. Analysoimme systemaattisesti keskusteluista familistista ja individualistista ideologiaa ilmentävät teemat.

5.2.1 Kotiäitiys ja hyvä vanhemmuus familistisina diskursseina

Familistista ideologiaa ilmentävät teemat tiivistyivät puheeseen kotiäitiydestä ja hyvästä vanhemmuudesta (vrt. Jallinoja, 2006). Näytteessä 3 kirjoittaja pohtii keskustelun avausviestissä, miten voisi yhdistää opiskelun, työn ja perheen toisiinsa niin, että tilanne olisi koko perheelle paras mahdollinen. Naisen kokema syyllisyys siitä, ettei ehdi olla perheensä kanssa

opiskelujen alettua, kertoi perheen tärkeydestä. Familistiselle perhekäsitykselle on tyypillistä perheen priorisoiminen tärkeimmäksi arvoksi elämässä (Jallinoja, 1985, s. 21). Kirjoittaja näki opiskelun mahdolliseksi, jos tilanne on perheessä sovelias.

NÄYTE 3: Olen vastikään palannut töihin (pätkätyöläinen, haave vaki-naistamisesta uudessa määräaikaisessa työpaikassa...) ja 2,5-vuotiaat kaksoset hoidossa. Työpäivä on raskas ja olen aivan rätti kun palaan töistä. Lapset on väsyneitä ja ylivilkkaita iltaisin. Pitäisi jaksaa niiden kanssa, hoitaa kotia sekä omaa kuntoa ajatellen käydä lenkillä... miten ihmeessä muut jaksatte vai oletteko tehopakkauksia eikä teitä väsyttä töiden jälkeen? Meillä mies kyllä on kaikessa mukana, mutta hänellä on myös raskas työ. Sukulaisia ei lähellä apuna ja ollaan pääkaupunkiseudulla eli ei kannata ehdottaa, että hoida työmatka hyötyliikuntana, ei onnistu, bussilla mennään...

(Kaksplus[2] 29.5.2011, nainen.)

Näyte 3 kertoo myös perheenjäsenten välisestä keskustelusta. Asioita pyrittiin järjestämään kestäväällä tavalla. Kirjoituksesta ilmeni myös, että perheessä vallitsi tasavertainen työnjako, mikä käy ilmi myös voimatonta puhetta kuvaavissa juonteissa (ks. ensimmäisen vaiheen analyysi, näyte 1). Näytteessä 1 on esillä samankaltainen teema, jota kuvaa uhrautuminen omalle perheelle. Väsymys ja oma jaksaminen nousevat esille.

Jos työ ja perhe nähdään tasavertaisina arvoina, kirjoittaja joutuu tekemään henkilökohtaisen valinnan näiden kahden välillä (vrt. Jallinoja, 2006, s. 47). Työelämän muutokset voivat hankaloittaa perhe-elämään panostamista. Familistit ovat tästä erityisen huolissaan (emt., s. 47; ks. myös Jallinoja, 1984, s. 79 sekä Haavio-Mannila, 1984, s. 10). Työelämän paineet ovat tuoneet huolipuheen keskustelupalstoille: näyttäisi siltä, että vanhempien oli pakko valita joko perhe tai työ. Puhe väsymyksestä ja jaksamisesta sai kirjoittajat pohtimaan ratkaisuja perheen ja työn yhteensovittamiseen. Osa koki opiskelun ja osa-aikatyön merkittäväksi ratkaisuksi perheen ja työn yhteensovittamisen ongelmassa.

Perheen yhteistä aikaa koskevassa keskustelussa puhuttiin myös perheen harrastuksista. Tästä teemasta puhuttiin ”harrastusrumbana”, joka osoittautui hankalaksi asiaksi kyseisessä kiireisessä elämänvaiheessa. Harrastuksiin kuljettaminen ja liiallinen harrastaminen jakoivat keskustelijoita kahteen leiriin. Toiset suosivat harrastamista lasten kehityksen edistämiseen vedoten ja perustelivat sitä viittaamalla erilaisiin tutkimuksiin esimerkiksi seuraavasti: ”lapsuuden musiikkiharrastuksillahan on tutkitusti suotuista vaikutusta muistiin, keskittymiseen ja oppimiseen” (Vauva[13] 25.2.2012, nainen). Toiset taas näkivät harrastuksien vähentävän perheen yhdessäoloa ja lisäävän kiirettä. Harrastuksesta tulee ongelma, jos perhe painottaa yhteistä ajankäyttöä ja näkee harrastukset vahvasti individualis-

mia edustavana, perheen yhteisyyttä vähentävänä tekijänä. Seuraavassa kirjoittaja kyseenalaistaa harrastusten positiivisten vaikutusten merkitystä suhteessa niiden vaatimiin järjestelyihin ja niiden negatiiviseen vaikutukseen perheen yhteiseen aikaan (näyte 4).

NÄYTE 4: Tietty seuraharrastus voi antaakin lapselle ihan tosi paljon, mutta useimmiten tuntuu että ei se välttämättä ole ihan niiden uhrausten arvoista kuitenkaan joita koko perhe joutuu yhden lapsen harrastuksen vuoksi tekemään. *Kyllä ensisijaisesti kuitenkin kaikilla perheen lapsilla on oikeus runsaaseen kiireettömään, ohjelmatomaan yhdessäoloaikaan ihan koko perheen kesken.*

(Plaza Ellit[10] 28.10.2008.)

Näytteessä 4 tulee esiin myös toinen näkökulma, eli puhe perheen yhteisestä ajasta tiivistyy käsitteisiin läsnäolo ja yhdessäolo. Tulokset saavat tukea Jallinojan (2006, s. 127) tutkimuksesta, joka koski familismipuhetta mediassa. Läsnäolon ja yhdessäolon käsitteet liittyvät kiinteästi työn ja perheen yhteensovittamiseen ja lasten kanssa olemiseen (Lammi-Taskula & Salmi, 2004, s. 33). ”Fyysinen ja henkinen läsnäolo” ja ”yhdessäolo” (Korvela, 2003, s. 147) esiintyivät niin miesten harrastuksia koskevissa keskusteluissa kuin työn, kotitöiden ja perheen yhteensovittamista koskevissa keskusteluissa. Näyte 5 osoittaa myös, kuinka familistista käsitystä edustavassa puheessa pidetään tärkeänä lasten kanssa yhdessä olemista.

NÄYTE 5: Minä taas käytän tekosyynä miehen poissaoloa, kun en halua juoruta ”ystävien” kanssa. Vietän aikaani mielummin lasteni (ja miehen) kanssa. He eivät ole mikään velvollisuus minulle, vaan nauhin heidän seurastaan ja haluan antaa lapsuudelle aikani.

(Plaza Ellit[9] 24.7.2008, nainen.)

Tutkimusaineiston familistiset näkemykset eivät ole ”puhdasta familismia”, jollaisena perhekäsitys esiintyi esimerkiksi 1800-luvulla, vaan pikemminkin modernia familismia (ks. Jallinoja, 2006). Modernissa familismissä on kuitenkin edelleen havaittavissa familistisia painotuksia, kuten se, että perheen tärkeyttä korostetaan kaikissa ratkaisuisissa eikä yksilöä nosteta esille (emt.). Tutkimuksessamme modernia familismia edustivat erityisesti monikossa kirjoitetut kommentit. Kirjoittaja puhuu ”meistä” eikä ”minusta”.

5.2.2 Individualistisia perhekäsityksiä

Individualismi näyttäytyy heikkona vivahteena ruuhkavuotta elävien puheessa. Puhetta, jossa ilmenee ainoastaan individualistisia piirteitä, esiintyy hyvin vähän. Individualismia koskeva tutkimusaineisto jakautui kahden alajuonteeseen: vapaaehtoisuuden ja oman tyytymättömyyden juonteeseen. Näihin kahteen liittyvää puhetta voidaan löytää esimerkiksi emansipoivasta ja eloisasta juonteesta. Voimattomasta ja säilyttävästä diskurssista ei paikannettu individualistisia juonteita. Pelkästään individualistista puhetta edustavien kirjoitusnäytteiden kirjoittajat osoittautuvat kuitenkin usein lapsettomiksi tai yksineläviksi, kuten esimerkiksi näytteessä 6 havaitaan.

NÄYTE 6: Onko muilla veloilla [vapaaehtoisesti lapsettomilla] sellainen olo, että haluaisi jättää moiset vuodet väliin kokonaan? Minä itse asiassa aionkin jättää ne väliin. Juuri tuollainen elämä on sitä, mitä en halua, en edes muutamaksi vuodeksi tai yhdeksikään vuodeksi. *En aio luopua harrastuksistani, vaan syventyä niihin vielä enemmän. En todellakaan aio olla töistä poissa kokonaista vuotta! Silloin kun mulla on vapaa-aikaa, vietän sitä tavallaan kuin eläkeläinen tai toisaalta kuin teini-ikäinen: teen niitä juttuja, jotka mua itseäni kiinnostaa.* Miksi vapaaehtoisesti hankkia itselleen mitään ruuhkavuosia? Inhoan muuten ajatustakin mahdollisista remonteista tai rakentamisista. En ikinä ottaisi riesakseni mitään remontoitavaa asuntoa. Ehkä tässä on jujuna se, että inhoan isompia käytännön hommia noin kokonaisuudessaan.

(Plaza Ellit[10] 24.10.2008, nainen.)

Näytteessä 6 kirjoittaja on vapaaehtoisesti lapseton ja kritisoi ruuhkavuosia eläviä ja jatkuvasti kalenteri kädessä juoksevia. Kirjoittaja puhui vain itsestään; hän ei puhu lainkaan ”meistä”. Itsensä korostaminen ja tuomitsevuus osoittautuivat usein individualismin piirteiksi. Keskusteluketjut sävyttyivät hyvin vahvasti negatiivisiksi, jos mukana oli yksikin individualistinen kirjoitus. Individualistisessa puheessa korostui erityisesti valintojen vapaaehtoisuus. Keskusteluissa kirjoitettiin ruuhkavuosien vapaaehtoisuudesta ja siitä, kuinka niitä ei ole pakko ottaa omaan elämäänsä.

Individualistinen puhe rajoittui ruuhkavuosikeskusteluissa liialliseen itsensä korostamiseen ja toisaalta saamattomuuteen. Individualismi korostui niin vahvana, etteivät kirjoittajat tuntuneet muistavan, että parisuhteessa on toinenkin aikuinen, joka voi myös auttaa. Pelkästään individualismia edustavassa puheessa ei ollut aineistossa havaittavissa ollenkaan perhemyönteisyyttä, kun taas Jallinoja (2009, s. 55–57, s. 68–69) on huomannut perheen vapaa-aikaa koskevissa tutkimuksissa perhemyönteisyyden lisääntyneen myös individualistisissa näkemyksissä. Voikin kysyä, miksi tällainen keskustelu tuottaa jyrkkiä kannanottoja.

5.2.3 Tiimiperhe yhdistää erilaiset perhekäsitykset

Tekstinäytteet kuitenkin osoittivat, etteivät kaikki näytteet jakaudu puhtaasti kumpaankaan perhekäsitykseen, vaan puheessa ilmenee myös molempia, sekä individualistisia että familistisia, näkemyksiä. Tämä ominaisuus näyttäisi liittyvän modernin perheen määrittelyyn (Jallinoja, 1985, s. 32; vrt. myös Dencik, 1997). Moderni perhe pärjää nyky-yhteiskunnassa, koska se kykenee aaltoilemaan yhteiskunnan muutoksien mukana. Tällainen perhe näkee yksilöiden tärkeyden perheessä ja ottaa jokaisen perheenjäsenen tarpeet huomioon päätöksiä tehdessään. (emt., s. 32–35.) Puhetta, jossa individualismi ja familismi yhdistyvät tasavertaisesti, esiintyy seuraavassa näytteessä.

NÄYTE 7: [Vastaa miehelle, joka pelkää menettävänsä urheiluharrastuksensa lapsen synnyttyä perheeseen.] Nämä ovat niitä asioita, joista on kotona *keskusteltava ja sovittava yhdessä*, miten paljon vaimo on valmis tukemaan harjoitteluasi. Jos tähtäimessä on oikeasti vaikkapa olympialaiset, niin tietenkään harjoittelua ei voi jättää. *Teidän* on mietittävä, onko sinun harjoittelu se asia, johon olette valmiit kaikki panostamaan. Äiti varmasti kaipaa kotona apua, sekä *henkisesti että fyysisesti*. Myös *parisuhte* vaatii aikaa. Usein käy niin, että joitain menoja on pakko karsia perheen lisääntyessä, jos haluaa toimivan perhe-elämän ja parisuhteen. Etenkin, jos urheilu on enemmän jotain 7 divarin pallon potkimista, jossa tärkeintä on lähinnä saunaillat ja kavereiden kanssa olo, on siitä varmasti varaa tinkiä. *Lisäksi varmasti sinullakin on halu viettää aikaa perheesi ja lastesi kanssa?* (Suomi24[7], 30.8.2007.)

Toisin kuin agraariyhteiskunnassa luonnon ehdoilla elävässä, työn ja kodin yhdistävässä arjessa, nykyperhe sukkeloi erilaisten toimintajärjestelmien verkossa eli sovittaa yhteen työn, koulujen, harrastuksien ja kodin elämää (Korvela & Keskinen, 2008, s. 255–257). Perheessä on samanaikaisesti sekä tiimiperheyteen liittyvää tematiikkaa että myös ruuhkavuosiin liittyvää, negatiivisesti latautunutta ilmapiiriä. Tämä artikkeli osoittaa, että perheellä voi olla molemmat asenteet arkeen ja perheenä elämisen dynamiikkaan.

5.3 Yhteenvetoa

Olemme koonneet tutkimusaineiston analyysin tulokset perhe- ja aikakäsityksistä taulukkoon 3. Familistista perhekäsitystä edustavia puheenvuoroja esiintyi aiheistossa eniten (40 %). Individualistista perhekäsitystä edustavia puheenvuoroja oli 22 prosenttia kaikista kirjoituksista. Familistisen perhekäsityksen kanssa lähes saman verran esiintyi tiimiperhekäsitystä edustavia puheenvuoroja (38 %), joissa yhdistettiin familistisia ja individualistisia käsityksiä.

Taulukko 3. Perhekäsityksiä koskevan puheen jakautuminen aikakäsityksiin

Diskurssit	Puhetavat	Perhekäsitys									
		Moderni familistinen		Individualistinen		Yhdistävä eli tiimiperhe		Yhteensä		Yhteensä	
		f	%	F	%	F	%	f	%	f	%
Staattinen	Voimaton puhe	62	23	0	0	0	0	62	23	94	35
	Säilyttävä puhe	32	12	0	0	0	0	32	12		
Dynaaminen	Emansipoiva puhe	6	2	28	10	59	22	93	34	174	65
	Eloisa puhe	7	3	31	12	43	16	81	31		
Yhteensä		107	40	59	22	102	38	268	100	268	100

Aineiston puhetaivoista 65 prosenttia edusti dynaamista ja 35 prosenttia staattista diskurssia. Taulukosta voidaan havaita myös, miten erilaisia perhekäsityksiä edustavat kirjoitukset kytkeytyivät erilaisiin aikakäsityksiin. Kaikki staattista aikakäsitystä edustavat puhetavat ilmensivät familistista perhekäsitystä. Dynaamista aikakäsitystä edustavissa puhetaivoissa esiintyi kaikkia perhekäsityksiä. Kaikki individualistista ja tiimiperhekäsitystä edustavat puheenvuorot liittyivät dynaamisiin puhetapoihin, mutta vain pieni osa (12 %) familistista perhekäsitystä edustavista kommentteista liittyi dynaamiseen diskurssiin. Familistinen puhe jakautui sekä staattiseen että dynaamiseen diskurssiin. Familistisesta puheesta 88 prosenttia edusti staattista diskurssia eli voimatonta ja säilyttävää puhetta. Osaa keskustelupalstoja hallitsi individualistien juhlapuhe, jossa familistit jäivät selvästi varjoon ja heidät hiljennettiin ruuhkavuosidiskurssissa. Tämä lienee tyypillistä puhetta keskustelupalstoilla, jossa ilkeily on tavallista puhetapaa (vrt. Eriksson, 2013). Tiimiperhekäsitystä edustavaa puhetta oli 38 prosenttia kaikista puheenvuoroista. Siinä familistiset ja individualistiset käsitykset yhdistyivät. Nämä puheenvuorot liittyivät selvästi emansipoivaan ja eloisaan puheeseen.

6 Aika- ja perhekäsitykset ruuhkavuosisäsitteen selventäjänä

Ensimmäisessä analysointivaiheessa tutkimme keskustelupalstojen puheen jakautumista erilaisiin aikakäsityksiin. Analysoinnin tuloksena muodostui kaksi diskurssia, staattinen ja dynaaminen diskurssi, jotka molemmat rakentuvat kahdesta puhetavasta. Staattinen diskurssi rakentui voimattomasta ja säilyttävästä puheesta ja dynaaminen diskurssi emansipoivasta ja eloisasta puheesta.

Toinen analysointivaihe kohdistui erilaisten perhekäsityksien ilmenemiseen tutkimusaineistossa. Kiinnostavaksi havainnoksi osoittautui, että aineistosta ei paikantunut vain familistisia ja individualistisia piirteitä, vaan myös familismia ja individualismia yhdistävää puhetta, josta käytämme nimitystä *tiimiperhe*-puhe. Individualismi ja familismi osoittautuvat näin toisensa poissulkeviksi ääripäiksi, joista tiimiperhe on tehnyt oman, niitä yhdistävän sovelluksensa. Toinen analysointivaihe osoitti, että staattinen eli ruuhkavuosipuhe on vain perhe-elämää viettävien puhetta, koska individualistit osoittautuivat perheettömiksi. Tiimiperhe puolestaan tiedosti ruuhkavuosien olemassaolon ja oli varautunut kyseiseen ilmiöön: asioita osattiin suunnitella ja kompromissit arjessa olivat tavallisia. Arki saattoi olla monia tilanteita täynnä, mutta perhe osasi mukautua arjen muuttuviin olosuhteisiin, mikä tarkoittaa dynaamista toimintaa. Tiimiperheen aikakäsitykset olivat nimenomaan dynaamisia. Tiimiperhe on yhteiskunnan dynaaminen muutoselementti, joka ymmärtää elämän potentiaalisuuden muutokseen.

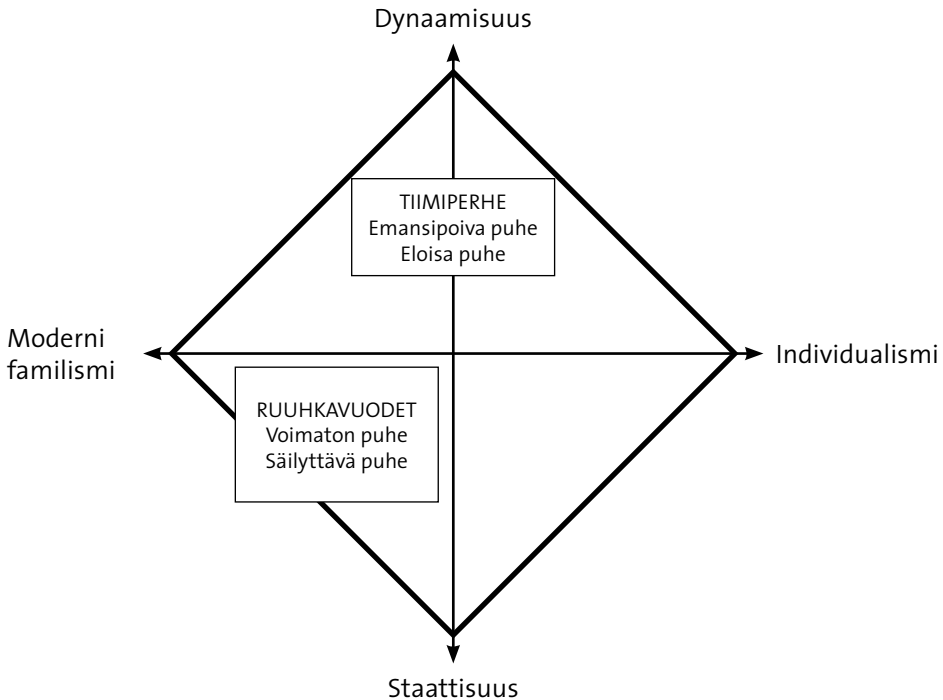
Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää ruuhkavuosien rakentumista. Viimeisenä tutkimustehtävänämmä on ymmärtää, miten aika- ja perhekäsitykset yhdessä rakentavat ruuhkavuosi-ilmiötä. Olemme rakentaneet mallin, jolla selitämme ruuhkavuosien rakentumista suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimustulos on kiteytetty ruuhkavuosia selittävään diskursiiviseen *voimakenttämalliin* (kuvio 1).

Kuviossa 1 perhekäsitykset muodostavat vaaka-akseliston ja aikakäsitykset pystyakseliston. Olemme rajanneet akselistot neliöllä, joka ilmentää sitä viitekehystä, jossa perheen perhekäsitykset ja aikakäsitykset voivat vaihdella. Näin akselisto muodosti neljä voimakenttää, joihin analysoidut tekstit, staattisen ja dynaamisen diskurssin juonteet, voitiin sijoittaa. Voimakenttämalli on visuaalinen konstruktio aineistostamme.

Kuten edellä on todettu, staattinen diskurssi rakentui voimattomasta ja säilyttävästä puheesta ja dynaaminen diskurssi emansipoivasta ja eloisasta puheesta. Emansipoivaa ja eloisaa puhetta ilmentävää puhetapaa havaittiin niin familistisessa kuin individualistisessakin puheessa. Voimaton ja säilyttävä puhe rajautuivat vain familistiseen ja staattiseen voimakenttään, koska näitä kahta juonetta ei paikannettu lainkaan individualistisesta puheesta.

Yksilöiden aikakäsitykset eivät vaikuta vain perheen sisällä. Staattinen ja dynaaminen diskurssi liittyivät yhteiskunnan kehitykseen. Itse asiassa staattisen juonteen muodostavat voimaton ja säilyttävä puhe olivat peilattavissa ajan muutokseen. Staattinen ja dynaaminen aikakäsitys voidaan purkaa aikakäsityksiä esittelevän luvun tematiikkaan (ks. Julkunen, 2010). Dynaamiselle puheelle on ominaista aikatrendin hyväksyminen ja siihen sopeutuminen. Dynaamisessa diskurssissa nousee esille taito suunnitella asioita ja tehdä useita toimintoja samanaikaisesti. Puheessa, jossa ilmenee dynaamisia elementtejä, on otettu uusi aikakäsitys vastaan (vrt. Julkunen

Kuvio 1. Voimakenttämalli ruuhkavuosien kuvaajana

ym., 2004, s. 23–26). Tämän takia ruuhkavuosiin ei suhtauduta pelolla, vaan tilanne on hyväksytty. Dynaamista diskurssia edustavissa tekstinäytteissä on myös havaittavissa esimerkiksi monisuorittamista (vrt. Kinnunen, Feldt, Rantanen & Pulkkinen, 2005, s. 49–51), jossa perheen äiti toimii arjessaan monessa roolissa, työntekijänä, lasten äitinä ja vaimona, ja kykenee hallitsemaan roolien moninaisuutta. Vahva familismi ei sovi uuteen, informaatioajan aikakäsitykseen (vrt. Julkunen, 2010). Staattisessa puheessa puolestaan eletään edelleen teollista aikakäsitystä. Teollinen aikakäsitys ei sovi nyky-yhteiskunnan nopeaan tempoon (Julkunen, 2010), minkä takia ruuhkavuosista tulee uuvuttava ja raskas elämänvaihe.

Tutkimusaineistomme antoi ymmärtää, etteivät ruuhkavuodet ole individualistinen ilmiö, vaikka ruuhkavuodet voivat muodostua hyvin monenlaisista komponenteista. Individualistit asettuvat vastavirtaan ja lähtevät kritisoimaan ruuhkavuosien olemassaoloa. Individualistit osoittavat vankasti, etteivät aio hankkia ruuhkavuosia, jossa aikaa ei ole tarpeeksi itselle. Kommentit toimivat selvänä vastaiskuna familismille. (vrt. Jallinoja, 2006, s. 264–267.) Ruuhkavuosipuhetta rakennetaan tavallisimmin familistisessä hengessä, sillä ruuhkavuodet rakentuvat pääasiassa perheen ja elämän muiden rakenteiden ympärille. (vrt. Hiilamo 2003.)

Analysoinnin tuloksena ruuhkavuodet paikantuvat (kuvio 1) nimenomaan staattiseen ja familistiseen alueeseen, vaikka osa puhdasta familismia edustavista puheenvuoroista edustikin dynaamista aikakäsitystä. On

huomattava, ettei perhe tuolloin kokenut elävänsä ruuhkavuosia tai ei puhunut tuosta ajasta negatiivisesti sävyttyneenä ilmiönä. Familistinen dynaaminen puhetapa korosti tuon ajan onnea ja kokemusten rikkautta, eikä kiire vaivannut perhe-elämää.

Tiimiperheen perhekäsitys muodostuu individualismin ja familismin sopusoinnusta ja toisaalta mahdollisuudesta aaltoilla näiden perhekäsityksien välillä. Tiimiperhe tiedostaa ruuhkavuodet ja osaa ottaa ne vastaan. Puheessa näkyy transformatiivisuus. Työn ja perheen yhteensovittaminen onnistuu perheenjäsenten yhteistoiminnalla ja -päätöksillä. Perhe osaa myös nostaa jokaisen perheenjäsenen erilliseksi yksilöksi, mikä näkyy muun muassa jokaisen omien harrastuksien ja intressien korostamisella. Tiimiperhe osaa arvostaa perheenjäsenten yksilöllisiä valintoja (vrt. Jallinoja, 1985, s. 32–35; Korvela & Keskinen, 2008, s. 265–266).

7 Lopuksi

Ruuhkavuodet osoittautuvat tutkimuksemme perusteella familistisen perhekäsityksen ja staattisen aikakäsityksen muovaamaksi ilmiöksi. Kyseessä on aikapulan ja kiireen kokemus. Kaikkea ei ehditä hoitaa niin nopeasti kuin halutaan. Tutkimusaineistossa ruuhkavuodet saavat negatiivisen latauksen juuri kiireen ja perheen yhteisen ajan vähyyden takia. Ruuhkavuodet ovat ajanjakso, jonka odotetaan loppuvan ja olevan nopeasti ohi. Aineiston analyysi osoittaa myös, että odotettua ruuhkavuosiongelmia ei ole, kun perheen aikaa osataan organisoida ja perhe kykenee neuvottelemaan ja rakentamaan kompromisseja. Tiimiperhe osoittaa dynaamisen tavan suhtautua muutokseen. Perhe kykenee aaltoilemaan familismin ja individualismin kentässä perheen tilanteeseen sopivalla tavalla. Perhe on havainnut yhteiskunnan nopeuden ja tehokkuuden vaatimukset ja muokkaa sen mukaan omaa toimintaansa. Perhe antaa jokaiselle mahdollisuuden yksilöllisyyteen ja itsensä toteuttamiseen. Kun individualismi ja familismi aaltoilevat, tiimiperhe on varpaillaan. Kun yhteiskunnassa on familistinen perhekäsitys vallalla, tiimiperhe mukautuu sen arvoihin ja toisaalta pystyy joustoihin individualismin mukaisesti. (vrt. Dencik, 1997; myös Heinilä, tämä teos.) Tällaiset kirjoittajat eivät puhu elämästään ”ruuhkavuosina”. Kiire- ja aikapulapuhe antavat ruuhkavuosista negatiivisen kuvan.

Ruuhkavuosipuhe koskee paljolti perhettä ja sen arvostusta. Perheen tärkeyttä korostetaan kiireisinäkin ajanjaksoina. Vanhemmat kokevat syyllisyyttä työn siirtymisestä kotiin tai työpäivien venymisestä. Opiskelun nähdään myös vähentävän perheen yhteistä aikaa. Elämän prioriteetiksi tulee perheen kiireetön yhdessäolo, jonka puuttuminen lisää vanhempien ahdistusta ja aikapulaa sekä tätä kautta tunnetta elämän ruuhkavuosista. Lisäksi ruuhkavuodet tuntuvat paikantuvan vain aikuisten arkeen, jokapäiväiseen rutiiniin ja toistoon. (ks. esim. Jokinen, 2005; Salmi, 2004.)

Ruuhkavuosissa ei ole kyse vain perheen itsensä tekemistä ratkaisuista. Myös työelämässä on pohdittu työn ja perheen yhteensovittamista (ks. esim. Miettinen & Manninen, 2006; Turpeinen & Toivanen, 2008). Perheystävälliset työelämäkäytännöt ja perhemyönteinen yrityskulttuuri voivat helpottaa perheen ja työn yhteensovittamista. Tämä tarkoittaa esimerkiksi työaikojen joustoa tai mahdollisuutta osa-aikaiseen työskentelemiseen (Turpeinen & Toivanen, 2008, s. 11–13). Yhteensovittamisongelman ratkaisu voisi lähteä työmaailmasta, kuten on joissakin asianajotoimistoissa kokeiltu (ks. Tyynysniemi, 2012).

Sekä keskustelupalstoilla että asianajotoimiston projektissa on ymmärretty se, että perheettömät henkilöt on rajattu ulos ruuhkavuosisuhteesta. Yksin asuvien itse rakentama ruuhkavuosi, joka saattoi johtua esimerkiksi työn ja harrastuksen yhdistämisen vaikeudesta, ei saa julkista tukea puolelleen. Tämä saa pohtimaan, ovatko ruuhkavuodet yksin asuvalle edes sallittuja. Perheen kokemaa ruuhkavuotta tuetaan yrityksiä ja perhepoliittisilla ratkaisuilla, mutta yksilön ruuhkavuosiin ei haluta puuttua. Yhteiskunnan toiminnassa ja erilaisissa poliittisissa ohjelmissa heijastuu edelleen vahva familismi (Jallinoja, 1985, s. 24–26), mutta olisiko yhteiskunnan jo aika modernisoitua ja lopettaa tämän ristiriidan ylläpitäminen?

LÄHTEET

- BRADY, E., & GUERIN, S. (2010). "Not the romantic, all happy, coochy coo experience": A qualitative analysis of interactions on an Irish parenting web site. *Family Relations*, 59, 14–27.
- DENCİK, L. (1997). The Position of Families in the Transformation of the Modern Scandinavian Welfare States. Teoksessa L. A. Vaskovics (toim.), *Familienleitbilder und Familienrealitäten* (s. 248–277). Opladen: Leske + Budrich.
- ERIKSSON, I. (2013). Tukea vai ilkeilyä verkkokeskustelupalstalla. *Aikuiskasvatus*, 3, 190–200.
- FOUCAULT, M. (1986). *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock.
- GARHAMMER, M. (1999). *Wie Europäer ihre Zeit nutzen. Zeitstrukturen und Zeitkulturen im Zeichen der Globalisierung*. Berlin: Edition Sigma.
- GIDDENS, A. (2006). *Sociology*. (5. painos). Cambridge: Polity Press.
- HAAVIO-MANNILA, E. (1984). Perheen ja työn suhde. Teoksessa E. Haavio-Mannila, R. Jallinoja & H. Strandell (toim.), *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja* (s. 184–202). Helsinki: WSOY.
- HIILAMO, K. (2003). *Elämän ruuhkavuodet – Kertomuksia vanhemmuudesta*. Helsinki: Kirjapaja.
- HUSA, S. (1995). "Foucaultlainen metodi". *Niin & Näin*, 2(3), 42–48.
- JALLINOJA, R. (1984). Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa E. Haavio-Mannila, R. Jallinoja & H. Strandell (toim.), *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja* (s. 37–110). Helsinki: WSOY.
- JALLINOJA, R. (1985). *Johdatus perhesosiologiaan*. Helsinki: WSOY.
- JALLINOJA, R. (2006). *Perheen vastaisuus Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- JALLINOJA, R. (2009). Perhe yhdessä vapaa-aikana. Teoksessa M. Liikkanen (toim.), *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat* (s. 49–80). Helsinki: Gaudeamus.
- JOKINEN, A. & JUHILA, K. (1993). Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila & E. Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä* (s. 75–110). Tampere: Vastapaino.

- JOKINEN, A. & JUHILA, K. & SUONINEN, E. (1993). Diskurssiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila & E. Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä* (s.17–47). Tampere: Vastapaino.
- JOKINEN, A. & JUHILA, K. & SUONINEN, E. (1999). *Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiriisen tutkimuksen haasteina*. Tampere: Vastapaino.
- JOKINEN, E. (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- JOUTSENNIEMI, K. & MUSTONEN, V. (2013). *Ruuhkataidot. Iloa vanhemmuuteen*. Helsinki: Duodecim.
- JUHILA, K. (1999). Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Tilanteisesta kulttuuriseen kontekstiin. Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila & E. Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä* (s. 160–198). Tampere: Vastapaino.
- JULKUNEN, R. (2010). Työnajan hallinnan uudet lähteet. Teoksessa E. Nurminen (toim.), *Sosiaalipolitiikan lukemisto* (s. 169–191). Tampere: Palmenia.
- JULKUNEN, R., NÄTTI, J. & ANTTILA, T. (2004) *Aikanyrjähdys. Keskiluokka työn puristuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- KAARTTI, N. (2013). *Perhe ajassa – aika perheessä. Diskurssianalyysi ruuhkavuosien rakentumisesta 2000-luvun Suomessa*. Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos, kotitaloustieteen pro gradu -tutkielma.
- KARHU, P. (1998). Perhe muuttuu – vai muuttuuko? Teoksessa K. Koskinen (toim.), *Sosiologia karttalehtiä. Matkaopas yhteiskunnan tutkimiseen* (s. 131–161). Tampere: Vastapaino.
- KINNUNEN, U., FELDT, T., RANTANEN, J., & PULKKINEN, L. (2005). Työn ja perheen vuorovaikutus. Menetelmä kielteisen ja myönteisen vuorovaikutuksen tutkimiseen. *Psykologia*, 40, 43–52.
- KIVIMÄKI, R. (2003). Perhe tuli työelämään. Teoksessa H. Forberg & R. Nätkin (toim.), *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä* (s. 186–201). Helsinki: Gaudeamus.
- KORVELA, P. (2003). *Yhdessä ja erikseen – perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka* (Tutkimuksia 130). Kotitaloustieteen väitöskirja. Helsinki: Stakes.
- KORVELA, P. & KESKINEN, H. (2008). From Surviving to Reconciling Home and Work – An Activity-Theoretical Study on the Changing Everyday Life in Families. Teoksessa T. Tuomi-Gröhn (toim.), *Reinventing art in everyday making* (s. 241–270). Bern: Peter Lang Publishing Group.
- KUUSELA, P. (2004). *Sosiaalisen maailman tasot ja toimijat. Esseitä sosiaalitieteiden ja arviointitutkimuksen metodologiasta*. Kuopio: UNIPress.
- KÄÄRIÄINEN, A. (2003). *Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka*. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalipolitiikan laitos. Sosiaalipolitiikan väitöskirja.
- LAMMI-TASKULA, J., & SALMI, M. (2004). Aikaa työlle, aikaa perheelle. Teoksessa M. Salmi & J. Lammi-Taskula. (toim.), *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea* (s. 30–39). Helsinki: Stakes.
- MIETTINEN, A. & MANNINEN, A. (2006). *Sovittelua ja sopeutumista: työn ja perheen yhteensovittamisen kysymyksiä määräaikaista tai osa-aikatyötä tekevien perheissä*. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 23/2006. Helsinki: Väestöliitto.
- MIETTINEN, A. & ROTKIRCH, A. (2012). *Yhteistä aikaa etsimässä. Lapsiperheiden ajankäyttö 2000-luvulla* (Katsauksia E 42/2012). Perhebarometri 2012. Väestötutkimuslaitos. Helsinki: Väestöliitto.
- MO, P. K. H. & COULSON, N. (2009). Rapid communication. Exploring the communication of social support within virtual communities: A content analysis of messages posted to an online HIV/ AIDS support groups. *Cyberpsychology & Behavior*, 11, 3, 371–374.
- OCHS, E. & T. KREMER-SADLIK (toim.) (2013), *Fast-forward family. Home, work, and relationships in middle-class America*. Berkeley: University of California Press.
- PERHO, A. (2013). *Superarkea! Käytännön opas helpompaan elämään*. Helsinki: Paasilinna.
- PÄÄKKÖNEN, H. (2010). *Perheiden aika- ja ajankäyttö: tutkimuksia kokonaistyöajasta, vapaaehtoistyöstä ja kiireestä*. Helsinki: Tilastokeskus.
- RANSSI-MATIKAINEN, H. (2012). *Yhdessä sittenkin. Kokemukset erokriisistä, vertaistuesta ja muutoksesta parisuhteessa* (Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 116). Tampere.
- RÄISÄNEN, M. (2006). *Transformatiivisuus opettajapuheessa. Diskurssianalyysi opettajan yhteis-*

kuntasuhteen, vaikutusvallan ja ideologisen paikan rakentumisesta *Opettaja-lehdessä vuosina 1978 ja 2004*. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Kasvatustieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.

- RÖNKÄ, A., K. MALINEN, & T. LÄMSÄ (toim.) (2009), *Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- SALMI, M. (2004). Työn ja perheen yhteensovittamisen kentät. Teoksessa M. Salmi & J. Lammi-Taskula. (toim.), *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea* (s. 1–10). Helsinki: Stakes.
- SMITH, D. E. (1999). *Writing the social. Critique, theory, and investigations*. Toronto: University of Toronto Press Incorporated.
- SUONINEN, E. (1992). *Perheen näkökulmat. Diskurssianalyysi perheenäidin puheesta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- TURKKI, K. (1999). *Kotitalousopetus tienhaarassa: teknisistä taidoista kohti arjen hallintaa* (Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 2). Helsingin yliopisto.
- TURPEINEN, M., & TOIVANEN M. (2008). *Perhe työssä, työ perheessä: työn ja perheen yhteensovittamisen rajat ja mahdollisuudet työorganisaatiotoimijoiden, perheen ja sukupuolen näkökulmasta*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- TYNJÄLÄ, P. (1999). *Oppiminen tiedon rakentamisena. Konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- TYYNYSNIEMI, M. (2012). Työsuhde-etuna valmista ruokaa kotiin vietäväksi. Helsingin Sanomat. 12.1.2012.
- VIRKKI, J. (toim.) (1994). *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Helsinki: WSOY.
- ÅS, D. (1978). Studies of Time-Use Problems and Prospects. *Acta Sociologica*, 21(2), 125–141.

Arjen joustava rakentuminen ruuhkaista elämänvaihetta elävissä perheissä

Pirjo Korvela & Noora Kaartti

1 Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelemme edellä kuvatun Kaartin ja Korvelan artikkelin ohella ruuhkaista elämänvaihetta elävien perheiden arjen rakentumista. Kohdennamme tässä artikkelissa tarkastelumme perheisiin, jotka eivät kokeneet elämänvaihetta negatiivisena, vaikka työn ja kodin sekä harastusten yhteensovittaminen olivat myös näiden perheiden arkipäivää. Kutsumme näitä perheitä tiimiperheiksi (Kaartti, 2013, s. 80–81; Kaartti & Korvela, tämä teos). Tarkastelemme sitä, *miten tiimiperhe neuvottelee arjen toiminnoista ja rakentaa uudelleen arkeaan perheenjäsenten aktiivisessa vuorovaikutuksessa*. Aineistona käytämme kahta eri aineistoa: internetin keskustelupalstojen kirjoituksia (Kaartti & Korvela, tämä teos) sekä otteita Korvelan väitöstutkimuksen (2003) videoaineistosta. Tämän artikkelin tutkimus on kvalitatiivista meta-analyysia, jossa yhdistämme kahden aikaisemman tutkimuksen tuloksia toisiinsa. Tarkastelemme Korvelan (2003) väitöstutkimuksessa esitettyjä sekvenssejä ja keskustelupalstojen aineistoa tiimiperheiden näkökulmasta. Keskeisenä havaintona ilmeni, että tiimiperhe kykenee neuvottelemaan sekvenssien perusrakenteesta (ks. Korvela, 2003, s. 43; Korvela, Holmberg, Jonsson & Kupiainen, 2009, s. 107) ja rakentaa uudelleen perheen arjen toimivaksi niin, että jokainen perheenjäsen kokee saavansa vaikuttaa ja osallistua. Tiimiperheiden arjessa näkyy kokonaisvaltainen tyytyväisyys kaikkiin ratkaisuihin. Tämän lisäksi nostetaan Korvelan (2003) aineiston pohjalta esiin, miten arkipäivän sekvenssirakenne voi hetkellisesti murtua, ilman että arki lähtee ajautumaan kaaokseen (vrt. ajelehtiva arki [Sekki & Korvela, tämä teos]), ja miten sitä korjataan.

2 Tiimiperheys perhemuotona

Tiimiperheyden määritelmää avasimme jo ensimmäisessä artikkelisamme (Kaartti & Korvela, tämä teos). Tässä artikkelissa tarkennamme tiimiperheen määritelmää aikaisempien tutkimuksien pohjalta ja analysoimme tiimiperheyttä arjen toimintoihin ja rytmeihin kytkettyinä.

Tiimiperhe kykenee rakentamaan uudelleen arkeaan ja olemaan valmis niin individualismia ja familismia kuin erilaisia aikakäsityksiäkin koskeviin yhteiskunnan muutoksiin (Kaartti & Korvela, tämä teos). Tanskalainen sosiaalipsykologian professori Lars Dencik (1997, s. 266–269) näkee tiimiperheyden rakentuvan sekä yksilöllisiä että yhteisöllisiä elementtejä korostavana ja yhdistävänä perhetyyppinä. Tiimiperheyteen liittyviä elementtejä tarvitaan myös tasapainoisen arjen rakentamiseksi perheen sukkuloidessa eri toimintajärjestelmien verkostoissa (Korvela & Keskinen, 2008). Dencikin (1997) ajatuksia hyödyntäen hänen oppilaansa, sosiaalipsykologi Allan Westerling (2008) näkee tiimiperheen käsitteen kytkeytyvän nykyiseen elämään, jossa perheenjäsenet hahmottavat toisensa tasavertaisina kumppaneina jokaisen tarpeet ja halut mahdollisuuksien mukaan huomioiden. Perheessä päätöksiä tehdään tällöin demokraattisesti. (Westerling, 2008, s. 83–84.) Westerling (2008) tarkastelee nyky-yhteiskunnan perheitä refleksiivisen modernisaation pohjalta. Refleksiivisessä modernisaatiossa modernisaatiokehitys on luontaisen dynamiikkansa takia edennyt edelleen. Siinä individualismi vahvistuu edelleen, kun yhteisölliset elementit jäävät taka-alalle. (emt., s. 10–12.)

Westerling (2008) näkee kuitenkin tiimiperheen mahdolliseksi myös individualismia korostavassa yhteiskunnassa. Hän tutkii, millaisia sosiaalisia suhteita ja sosiaalisia verkostoja on vakiintunut myös individualismia korostavaan yhteiskuntaan. Hän ottaa lähempään tarkasteluun perheen sisäiset suhteet perhe-elämän rakentajana, kun perheenjäsenet neuvottelevat ja muuttavat asemiaan perheen jokapäiväisessä, muuttuvassa elämässä. Perheen suhteisiin liittyvät rakkaus, tasa-arvo, uhrautuminen ja kunnioitus sekä oman identiteetin rakentaminen osana perheyhteisöä. Nämä mahdollistavat erilaisten asemien ottamisen perheessä ja toisaalta myös yhteisöjen rakentumisen yksilöistä. Yhteisöissä molemminpuolinen välittäminen tekee näistä yksilöistä yhteisön. (emt., s. 32–36.)

Westerlingin (2008) esille nostama arjen dynaamisuus näkyy myös perheiden arjessa, kun perheenjäsenet aktiivisesti rakentavat, neuvottelevat ja muokkaavat arkeaan. Seuraavaksi tarkastelemme Korvelan (2003) väitöskirjan aineisto-otteita sekä internetin keskustelupalstoja tiimiperheyden näkökulmasta ja yritämme näiden kahden erilaisen, toisiaan täydentävän aineiston avulla paikantaa, *millainen tiimiperhe itse asiassa on ja millaiseksi tiimiperheys rakentuu arkipäivän sekvenssien näkökulmasta*. Tämän artikkelin analyysi on kvalitatiivista meta-analyysia, jossa yhdistämme kahden aikaisemman tutkimuksen tuloksia toisiinsa. Kvalitatiivinen me-

ta-analyysi jakautuu edelleen kahteen orientaatioon, metasynteesiin ja metayhteenvetoon, joista analyysimme paikantuu metasynteesin näkökulmaan. Metasynteesi tulkitsee ja kuvailee tutkimustuloksia laajemmin, kun taas metayhteenveto keskittyy enemmän matemaattisiin ja kvantitatiivisiin päätelmiin tutkimusaineistosta. (Salminen, 2011, s. 12–13; Korhonen, Hakulinen-Viitanen, Jylhä & Holopainen, 2003, s. 2–3.)

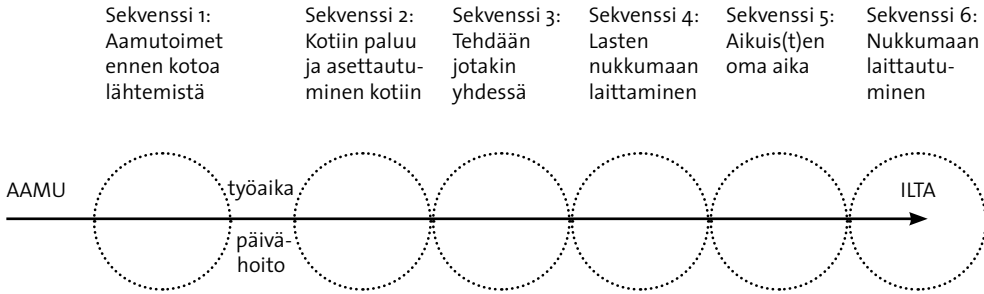
Videoaineistosta (Korvela, 2003) nostamme tarkastelun kohteeksi erityisesti tilanteita, joissa tiimiperheelle tunnusomaiset neuvottelut ja yhteensovittaminen ovat vahvasti esillä. Tavallisuudesta poikkeavat tapahtumat arkipäivän rakenteessa lisäävät tarvetta perheenjäsenten keskinäisille neuvotteluille. Korvelan (2003) aineistossa esiintyy joitakin tällaisia tilanteita, ja kaksi niistä liittyy sekvenssirakenteen muuttamiseen tai muuttamiseen. Tarkastelemme tässä artikkelissa ensin tilannetta, jossa perhe rakentaa tavanomaisesta poikkeavaa arki-iltaa (alaluku 3.1). Sen jälkeen tarkastelemme myös tutkimuksen toista perhettä, jonka arkipäivässä havaitaan sekvenssirakenteen, päivärytmin, murtumista moninaisten tekijöiden vaikutuksesta. Tarkastelemme, millainen perheen illasta rakentuu poikkeavasta rytmistä huolimatta (alaluku 3.2). Internetin keskustelupalstojen aineistosta (Kaartti & Korvela, tämä teos) merkittäväksi näkökulmaksi hahmottuu myös arjen rakentuminen perheissä, joissa tiimiperheys ei ole kovin vahva, eli se, millaista on sellaisen perheen arki, jossa tiimiperheys näkyy vain ohuena sivujuonteena (alaluku 4).

3 Arjen uudelleen rakentaminen sekvenssien näkökulmasta

Korvelan (2003) tutkimuksessa tarkastellaan, millaista on perheenjäsenten toiminta kotona ja siellä tapahtuva yhteen kokoontumisen dynamiikka. Tutkimuksessa huomataan, että perheiden arki on täynnä uusia ja yllättäviä tilanteita, jotka edellyttävät perheenjäseniltä tekojensa yhteen sovittamista (emt., s. 42–43). Arjen uudelleen rakentamisella tarkoitettamme tilanteita, joissa perhe muuttaa jonkun perheenjäsenen kannalta epätyytyttävää päivittäistä rakennetta tai perhe muokkaa arkipäivän sekvenssirakennetta tilannekohtaisesti yllättävien ja tavallisuudesta poikkeavien tapahtumien vuoksi.

Yhteensovittamisen tarve tulee erityisesti esille sekvenssien ja niiden välisten siirtymävaiheiden dynaamisen, jännitteisen luonteen vuoksi (Korvela, 2003). Päivän eri vaiheita kutsutaan sekvensseiksi. Niille on ominaista kronologinen järjestys ja peräkkäisyys suhteessa toisiinsa (emt., s. 42–43; vrt. Adam, 2008). Jokaiseen sekvenssiin liittyy tiettytyyppinen puhe ja tekeminen. Kodin ulkopuolella työssäkäyvien vanhempien ja päiväkodissa olevien lasten arki rakentuu esimerkiksi 4–6 sekvenssistä (ks. kuvio 1). Lasten nukkumaan laittaminen ja aikuis(t)en oma aika jäävät pois, jos vanhemmat menevät nukkumaan samaan aikaan lasten kanssa. (Korvela, 2003.)

Kuvio 1. Arkipäivän sekvenssirakenne päivätöitä tekevissä lapsiperheissä

(ks. myös Korvela, 2003).

Sekvenssien välisiä vaiheita kutsutaan siirtymävaiheiksi. Siirtyminen uuteen sekvenssiin alkaa tavallisesti, kun joku perheenjäsen alkaa tehdä tekoja, jotka saavat merkityksensä seuraavaan sekvenssin luonteesta. Kun muut perheenjäsenet vielä toteuttavat meneillään olevan sekvenssin tekoja, perheessä on käynnissä kaksi sekvenssiä yhtä aikaa. Näihin siirtymävaiheisiin liittyy jännitteisyyttä erityisesti silloin, kun kahden vierekkäisen sekvenssin toiminnat poikkeavat huomattavasti toisistaan. Näissä jännitteisissä siirtymävaiheissa voi syntyä riitoja, jos tekoja ei kyetä sovittamaan yhteen eivätkä kaikki perheenjäsenet ole valmiita siirtymään seuraavaan sekvenssiin. (Korvela, 2003, s. 99–104.) Esimerkiksi töistä ja päiväkodista kotiin tullessaan perheen täytyy ensin asettua kotiin, ottaa koti uudelleen käyttöön. Äiti voi toteuttaa tämän purkamalla kauppakasseja, vaihtamalla kotivaatteet päälleen ja käynnistämällä pyykinpesukoneen ja tietokoneen. Lasten juokseminen keittiöön lautapeliä kanssa estää äidin *kotiin asettumista* ja palautumista päivän kuormituksesta. Lapset olisivat valmiit siirtymään jo *yhdessä tekemisen* sekvenssiin. Tästä voi syntyä riita, ellei perhe lähde sovittamaan tekoja yhteen ja neuvottelemaan, milloin siirrytään seuraavaan vaiheeseen.

Otamme lähempään tarkasteluun otteita Korvelan (2003) väitöskirja-aineistosta. Oteissa on mukana kaksi perhettä. (Taulukko 1.) Tarkastelemme aineistoja arjen uudelleen rakentamisen näkökulmasta. Perheen I oteissa perheenjäsenet neuvottelevat siitä, missä rajoissa sekvenssirakennetta voi nopeuttaa. Perheen III aineistossa esiintyy tilanne, jossa perheen ulkopuoliset asiat muuttavat perheenjäsenten suunnitelmaa ja perhe neuvottelee siitä, miten ilta rakennetaan erilaisten muutosten ketjussa.

Taulukko 1. Tutkimusperheet

	<i>Perhe I</i>	<i>Perhe III</i>
Vanhemmat	äiti ja isä	äiti
Lapset	poika, 7 vuotta, Jouko poika, 2½ vuotta, Teemu	poika, 6½ vuotta, Petteri tytär, 3½ vuotta, Tuula
Aviosuhde	naimisissa	eronnut
Koulutus	ylempi korkeakoulututkinto	korkeakouluopiskelija
Työaika	kokopäivätyössä, työajan joustot mahdollisia	joustava, korkeakoulussa ja kotona
Sijainti	Espoo	Helsinki

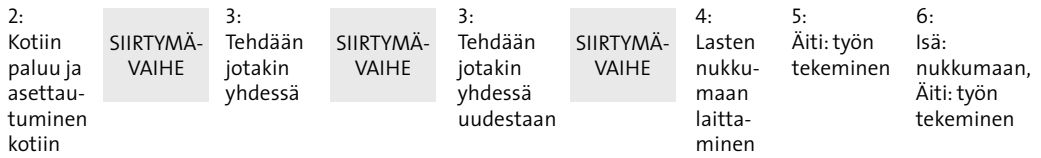
(Korvela, 2003, s. 30)

3.1 Sekvenssirakenteen tavallisesta poikkeavasta ajoittamisesta neuvottelemisen

Arjen uudelleen rakentamista ja sekvenssirakenteen ajoituksesta neuvotte-
lua havainnollistetaan Perheen I arki-iltaan (13.11.1996) sijoittuvasta aineis-
tosta. Tilanteessa perheen molemmilla vanhemmilla on tavallisesta poike-
ten tarvetta tehdä töitä illalla. Isä menee tekemään töitä työpaikalleen, ja
äiti yrittää aikaistaa lasten nukkumaan laittamista, jotta äiti ei joutuisi te-
kemään töitä kotona liian myöhään. Äiti yrittää jouduttaa tavanomaista
sekvenssirakennetta ja yrittää neuvotella siitä lasten kanssa. Lapset osal-
listuvat neuvotteluun. Esittelemme Perheen I arki-illan kotiinpaluun jälkeen
nukahtamiseen ja seuraavan aamun ylös nousemisesta kotoa lähtemiseen.
Tarkastelemme sekvenssejä, niiden välisiä siirtymävaiheita ja niissä esiin-
tyviä neuvotteluja tiimiperheen näkökulmasta. Kysymme, miten siirty-
mävaiheissa neuvotellaan ja rakennetaan uudelleen seuraavaan sekvenssi-
in siirtymistä, miten siirtymävaiheet ilmentävät yksilöllisiä ja yhteisölli-
siä elementtejä ja millaisia asemia perheenjäsenet ottavat neuvotellessaan
seuraavaan sekvenssiin siirtymistä.

Tarkastelemme perheen kotiintuloa ja siitä eteenpäin jatkuvia toimin-
toja tiimiperheen näkökulmasta. Hyödynnämme Korvelan (2003, s. 59–64)
määritelmää toimintaepisodista, joilla tarkoitetaan perheenjäsenien yhti-
teisiä tai jokaisen perheenjäsenen omaa suuntautumista johonkin asiaan,
esineeseen tai puheenaiheeseen. Näin yksi toimintaepisodi on ajanjakso,
joka kestää sen ajan, jonka perheenjäsenien tekeminen tai puhuminen on
suuntautuneena meneillään olevan episodin kohteeseen. Toimintaepisodi
vaihtuu, kun perheenjäsen tai perheenjäsenet vaihtavat fokuksien koh-
dettaan toiseksi toimijoiden kokoonpanon pysyessä samana tai kun samaan
kohteeseen fokuksituneiden henkilöiden kokoonpano muuttuu. Tä-
hän toimintaepisodiajatteluun otamme mukaan asemointiteorian, jonka
mukaan ihmisten omaksumat asemat ovat suhteellisia (van Langenhove &
Harré, 1999, s. 22–27). Asemoidessaan vuorovaikutuskumppaninsa tietyn-
laiseksi henkilö asemoi myös itsensä, usein niin, että positiot ovat vastin-

Kuvio 2. Perheen I keskiviikkoillan sekvenssirakenne

pareja, kuten aktiivinen ja passiivinen. Yksilön minuuks rakentuu sekä yksityisestä että julkisesta minästä, joka muodostuu sosiaalisissa tilanteissa asemoinnin seurauksena. (emt., s. 7–9.) Langenhoven ja Harrén asemointiteoriassa korostuvat lisäksi vuorovaikutussuhteissa näkyvät moraaliset oikeudet, velvollisuudet, valta ja osallisuus (emt., s. 1), joita tarkastelemme myös tiimiperheyden elementteinä. Lisäksi tarkastelemme, miten toimintaepisodin muuttuminen sekä perheenjäsenten asemointi näyttävät tiimiperheessä.

Kuviossa 2 on kuvattu Perheen I illan sekvenssirakenne. Perhe toisti sekvenssin 3 *tehdään jotakin yhdessä* kahteen kertaan. Ensimmäisen kerran, kun perhe *teki jotakin yhdessä*, perhe jatkoi tämän jälkeen siirtymävaiheeseen, jossa oltiin siirtymässä *lasten nukkumaan laittamiseen*. Sekvenssi 4 ei seurannutkaan välittömästi sekvenssiä 3, vaan perhe palasi *tekemään jotakin yhdessä* toistamiseen. Tämä poikkesi sekvenssien perusrakenteesta (kuvio 1).

Äiti yritti alkaa valmistaa lapsia laittautumaan nukkumaan ensimmäisen *tehdään jotakin yhdessä* -sekvenssin jälkeisessä siirtymävaiheessa. Perhe oli ensin yhdessä neuvotellut, mitä he tekisivät yhdessä. He päätyivät lukemaan lastenkirjaa. Välillä perhe kuitenkin neuvotteli, jatketaanko kirjan lukua, mennäänkö ulos vai mennäänkö nukkumaan. Jonkin aikaa kirjaa luettuaan äiti totesi olevansa väsynyt ja meni lattialle makoilemaan. Tämän voisi tulkita siten, että äiti oli väsynyt ja huolestunut siitä, miten jaksaisi tehdä illalla vielä töitä, jos lapset menevät nukkumaan yhtä myöhään kuin viime aikoina (Korvela, 2003, s. 110). Hän halusi, että saisi lapset siirtymään nukkumaan laittautumiseen. Äiti ehdotti: ”Mennäänkö laittamaan yöpuvut päälle?” Lapset eivät lähteneet ehdotukseen mukaan, ja lapset siirtyivät omien puuhiensa pariin. Äiti seurasi lasten toimintoja tulkiten heidän vireystilaansa. Äiti ehdotti lapsille kylpemistä kylpyammeessa iltatoimien käynnistämiseksi. Kun hän lähti laskemaan vettä ammeeseen,

jotta nuorempi lapsi pääsisi kylpemään, poika ehdotti: "Äiti, tää sauna pitää lämmittää." Äiti varmisteli pojan ehdotusta ja neuvottelun lopuksi totesi: "Voishan sen lämmittää, voisihan mäkin sauna." Vanhin poika ei ensin innostunut kylpemisestä, mutta saunan lämmitessä siirtyi veljensä kanssa kylpyammeeseen. Siirtymävaihe päättyi, kun perhe siirtyi lämpöiseen saunaan yhdessä ja jatkoi *tehdään jotakin yhdessä* -seksenssiä.

Äiti ja lapset onnistuivat neuvottelemaan seksenssirakenteesta niin, että kaikki vaikuttivat tyytyväisiltä lopputulokseen. Vuorovaikutus oli vertikaalista ja horisontaalista: äiti oli vuorovaikutuksessa molempien lapsien kanssa (vertikaalinen) ja vanhemmat neuvottelivat illan ja seuraavan päivän työnjaosta (horisontaalinen). Myös lapset olivat vuorovaikutuksessa keskenään (horisontaalinen vuorovaikutus). Tämänkaltainen vuorovaikutuksen moninaisuus osoittautui merkittäväksi arjen sujuvuuden kannalta. Tiimiperhe neuvotteli jatkuvasti arjen toiminnoista, tulkitsti perheenjäsentensä asemia, kuten vireystilaa, ja suunnitteli tulevaa.

Olemme ottaneet vielä lähempään tarkasteluun edellä kuvatun tilanteen jälkeisiä tapahtumia seksensseissä *tehdään jotakin yhdessä* ja *lasten nukkumaan laittaminen*. Nostimme esille näiden seksenssien väliset yhteensovittamisen ja eriaikaisuuden jännitteet. Jaottelimme perheenjäsenten asemaa suhteessa tilanteeseen ja toimintaan, josta yritimme hahmottaa tiimiperheyteen kuuluvia perheenjäsenten asemia. Tiimiperhe kykenee jakamaan vastuuta ja tekemään kompromisseja, jolloin jokaisella perheenjäsenellä täytyy olla aktiivinen rooli arjen rakentajana ainakin jossain vaiheessa perheen arjessa. Passiivista ja aktiivista roolia tulkittiin tässä suhteessa vuorovaikutukseen, sosiaaliseen kanssakäymiseen. Näin voimme hahmottaa mahdollisia ristiriitoja perheenjäsenten roolien mukaisten asemien välillä, jotka vaativat perheeltä yhteensovittamista ja neuvotteluja. Taulukoon 2 on purettu näiden seksenssien rajapinnassa tapahtuvia perheenjäsenten positiioihin liittyviä ristiriitoja ja niihin liittyviä neuvottelustrategioita.

Taulukosta 2 huomataan, kuinka äiti oli vuorovaikutuksessa molempien lapsien kanssa sopiessaan seksenssien "ohjelmasta". Äiti antoi lasten vaikuttaa arjen ratkaisuihin. Neuvottelu oli vertikaalista. Äidin ja isän seuraavan päivän suunnitelmat tulivat lapsille selviksi: isä vie nuorimman pojan päivähoitoon, mutta vanhemmat eivät olleet vielä varmoja, kumpi heistä hakee lapsen päivähoidosta. Näin lapset tiesivät, miten seuraava päivä rakentuu. Horisontaalinen vuorovaikutus oli toimivaa myös vanhempien välillä: isän tultua kotiin töistä äiti siirtyi tekemään töitään. Isä luki vanhemmalle pojalle kirjaa ja antoi vaimonsa tehdä töitä. Isä laittoi vanhemmankin pojan nukkumaan ja sai illan seksenssirakenteen lasten osalta päätökseen. Tiimiperhe rakensi arkea yhdessä, mikä näkyi esimerkiksi seksenssien mutkattomissa siirtymissä ja uudelleen muokkauksessa.

Taulukko 2. Perheen I arki-illan sekvenssien 3 ja 4 rakenne

Sekvenssi	Alku-aika	Mitä episodissa tapahtuu?	Perheenjäsenen fokuoituminen ja asemat	Neuvottelu perheen arjen yhteen sovittamisena
YHDESSÄ TEKEMINEN	19:25	Kaikki saunovat yhdessä	Yhteinen, kaikilla aktiivinen	
	19:44	Äiti ja Teemu menevät makuuhuoneeseen. Jouko seuraa perässä. Äiti hakee ihovoiteen kylpyhuoneesta.	Kaikilla omat, kaikilla passiivinen	
	19:45	Äiti rasvaa Joukon ihoa. Äiti ja Jouko neuvottelevat, kumman toivomaa TV-kanavaa katsotaan.	Ä ja J yht., T oma. Kaikilla aktiivinen	Ä ja J neuvottelevat, yrittävät saada kompromissin aikaan
	19:48	Äiti rasvaa Teemun ihon. Neuvottelu päättyy.	Yhteinen, kaikilla aktiivinen	
	19:50	Äiti menee alakertaan katsomaan TV:tä. Lapset katsovat ylhäällä.	Kaikilla omat, passiivinen	
	20:01	Teemu tulee alakertaan. Äiti ja Teemu neuvottelevat katsottavasta ohjelmasta. Äiti haluaa jatkaa ohjelman katsomista, mutta Teemu haluaa alkaa katsoa videota.	Ä ja T yht., J oma. Ä ja T aktiivinen, J passiivinen	Ä:n ja T:n eivät neuvottele, mutta Ä joustaa
	20:05	Teemu katsoo lasten musiikkivideota alhaalla. Jouko katsoo TV:tä ylhäällä. Äiti menee yläkertaan, vaihtaa videokasetin tutkimuskameraan, tulee alakertaan ja vaihtaa videokasetteja kameroihin, järjestelee vaatteita olohuoneessa, ottaa Joukon koulurepun ja menee yläkertaan.	Omat, passiivinen	
	20:17	Äiti ja Jouko käyvät läpi koulutehtäviä.	Ä ja J yht., T oma. Ä ja J aktiivinen, T passiivinen	
SIIRTYMINEN NUKKUMAAN LAITTAAMISEEN	20:21	Jouko jatkaa TV:n katsomista. Äiti vie repun alakertaan. Äiti houkuttelee Teemua nukkumaan, harjaa hiuksiaan, vie hiusharjan yläkertaan, ilmoittaa Joukolle, milloin TV sammutetaan, laittaa pyyhkeitä kuivumaan, vie Teemulle peiton harteilleen, houkuttelee Teemua pissalle, tekee iltapalavoileipiä, vie Teemulle ja syö itsekin, vie Joukolle iltapalaa yläkertaan.	Omat, Ä aktiivinen, T ja J passiivisia.	Ä hienovaraisesti houkuttelee lapsia nukkumaan, hoitaa ilta-askareet, jotta nukkumaan laittautuminen nopeutuu.
	20:30	Äiti ja Jouko neuvottelevat, kuka hakee lapset seuraavana päivänä ja missä sängyssä lapset nukkuvat.	Ä ja J yht., T oma. Ä ja J aktiivinen, T passiivinen	Äiti antaa lasten vaikuttaa seuraavan päivän kulkuun, kuuntelee heidän näkemyksensä. Arki yhdessä rakennettu kokonaisuus.
	20:32	Jouko leikkii. Äiti houkuttelee Teemua nukkumaan, ottaa itselleen ja tarjoaa myös Teemulle juustoa ja kinkkua. Teemu katsoo lasten musiikkivideota.	Omat. Ä aktiivinen, T ja J passiivisia.	Äiti yrittää pitää sekvenssirakenteen yllä houkuttelemalla T:n nukkumaan.
	20:37	Äiti sammuttaa Teemun videon ja houkuttelee Teemua yläkertaan.	Ä ja T yht., J oma. Ä aktiivinen, J ja T passiivisia	Äiti sekvenssirakenteen ylläpitäjänä
	20:40	Äiti ja Jouko juttelevat tuttavasta, joka on muuttanut ulkomaille. Äiti pakkaa Joukon jumppavaatteet repuun. Teemu kieriskelee lattialla.	Ä ja J yht. T oma. Ä ja J aktiivinen, T passiivinen	Ä ja J tasavertaisina keskustelukumppaneina
LASTEN NUKKUMAAN LAITTIMINEN	20:40	Äiti ja Teemu menevät yläkertaan ja neuvottelevat luettavasta kirjasta. Jouko tulee myös lasten makuuhuoneeseen.	Ä ja T yht., J oma. Ä ja T aktiivinen, J passiivinen	Yhteinen neuvottelu kirjasta, tasavertaisuus ja kunnioitus toisia kohtaan.

3.2 Arjen rakentaminen, kun sekvenssirakenne murtuu

Seuraavaksi tarkastelemme arjen rakentamista erilasten muutosten ketjussa eli kun perheen suunnitelmat muuttuvat illan aikana useaan otteeseen. Suunnitelmien muuttumiseen vaikuttavat perheen ja kodin sisältä tulevat asiat, joita ei ole aiemmin muistettu, tai kodin ulkopuolelta tulevat ennakoimattomat asiat. Nämä väliin tulevat tekijät vaikuttavat siihen, että perheenjäsenten on muutettava suunnitelmaa. Aineisto tekee näkyväksi, miten ilta rakennetaan tällaisessa tilanteessa.

Suunnitelma 1: Perheen III äidin alkuperäinen suunnitelma keskiviikkoillasta on seuraavanlainen. Äiti lähtee lasten kanssa käymään lasten isän luona, jotta tämä voisi korjata perheen käyttöön antamaansa autoa. Samalla haetaan myös isän luokse unohtunut takki, jota poika tarvitsee seuraavana päivänä päiväkodin järjestämällä retkellä. Jotta auton korjaamiseen olisi riittävästi aikaa ja jotta lapset pääsisivät illalla ajoissa nukkumaan, äiti on suunnitellut tekevänsä ruoaksi jotakin nopeasti kypsytävää ruokaa. Tavoitteena on päästä liikkeelle välittömästi aterian jälkeen.

Suunnitelma muuttuu: Kun palataan kotiin ja äiti kantaa sisään kierrätyskeskuksesta hankkimiaan kirjahyllyn osia, lapset menevät etsimään jääkaapista jotakin syötävää. Lapset ovat päiväkotipäivän jälkeen nälkäisiä, koska kotiin palataan asioinnin vuoksi tavallista myöhemmin eli kello 18 aikaan. Hyllynosien kantamiseen menee vielä vähän aikaa, joten äiti ei pääse ihan heti valmistamaan aterialla. Tämän vuoksi suunnitelmasta poiketen äiti päättää antaa lapsille välipalaa. Katsoessaan jääkaappiin hän sanoo: ”Ai jaa. Meidän piti kuulkaa tehdä noi kanatki tonne uuniin.” Hän muuttaa suunnitelmaa nopeasti laitettavasta ruoasta enemmän aikaa vievään kanaruokaan, koska kanankoivet eivät säily enää seuraavaan päivään hyvänä.

Suunnitelma 2: Kanaruoka laitetaan uuniin, vierailu peruutetaan, ruokailu ajoittuu noin kello 19.20 aikaan, lapset laitetaan ajoissa nukkumaan, lasten nukkuessa äiti pakkaa lasten reput ja laittaa valmiiksi ”karkkievät” seuraavan päivän retkeä varten ja lisäksi äiti pyyhkii hyllynosat. Äiti on juuri aloittanut uunipannun pesemisen, kun puhelin soi kello 18.19. Pojan päiväkotikaverin äiti soittaa. Puhelun jälkeen äiti jatkaa aterian valmistamista ja lapset välipalan syömistä. Äidin laittaessa ruokaa tytär yrittää saada veljensä mukaan omaan leikkiinsä, mutta tämä jatkaa omaa leikkiään. Äiti soittaa puhelimella kello 19.01 ja peruuttaa vierailun lasten isän luokse. Puhelin soi kello 19.09, ja äidin ystävä muistuttaa puutarhapalstan varaamisesta tulevaa kesää varten. Äiti menee hoitamaan asiaa naapurinsa luo, mutta tämä ei ole kotona. Äiti tulee takaisin kotiin ja kirjoittaa viestin, jonka hän käy pudottamassa naapurin postiluukusta. Puhelin soi kello 19.30. Isoäiti soittaa, ja hänellä on monta surullista uutista kerrottavana.

Perhe on tähän mennessä ollut äidin tekojen perusteella jo lähes kaksi tuntia kotiinpaluusekvenssissä. Aineistosta voitiin havaita, kuinka koti ei rakennu ainoastaan ydinperheen sisäisten tapahtumien varassa. Toimin-

taan tuli mukaan myös ulkopuolisia toimijoita, kuten ystäviä ja sukulaisia, jotka osallistuivat kodin tuottamiseen (ks. myös Korvela, 2003). Äidin asettautuminen kotiin ei pidentynyt ainoastaan ulkopuolelta tulleiden puhelinsoittojen takia, vaan äiti osallistui välillä lasten keskinäisen yhdessäolonsekvenssin tuottamiseen. Isoäidin kanssa käydyn puhelinkeskustelun jälkeen äiti havahtui siihen, että kello oli jo paljon, ja ehdotti lapsille suihkuun menoa ennen ateriaa. (Korvela, 2003.)

Illan mittaan tapahtui niin paljon yllättäviä asioita, että äiti joutui koko ajan arvioimaan suunnitelmiaan uudestaan ja muuttamaan niitä sillä seurauksella, että sekvenssit etenivät erilaisessa järjestyksessä. Esimerkiksi kotiinpaluusekvenssiin suunniteltu ruokailu siirtyikin yhdessä tekemisen ja nukkumaan laittautumisen väliseen siirtymävaiheeseen. Äidin ollessa vielä kotiinpaluusekvenssissä ja lasten ollessa *tehdään jotakin yhdessä* -sekvenssissä äiti avasi lapsille uuden sekvenssin, *nukkumaan laittautumisen*, kun hän sanoi: ”Hei, tiiättekö mitä? Kello on nyt jo kahdeksan... ja mä tiään kaks lasta, et niiden pitäs mennä suihkuun, jos ne aikoo huomenna olla ajoissa siellä päiväkodissa.” Äiti ja lapset alkoivat neuvotella asiasta. Äiti toi keskusteluun elementtejä, jotka liittyvät pidemmällä aikaperspektiivillä koko toimintaan, kun taas lapset elivät tätä hetkeä (”Ei oo nytkään ilta.”). Äiti liitti illalla otettavan suihkun seuraavan aamun aikapaineeseen.

Kun äiti ja lapset ovat viimein kello 20.29 syömässä, äiti huomaa, että on väsynyt. Hän sanoo: ”Mua rupes kuulkaa nukuttaa? Meidän pitäs mennä nukkua ja...” Hän toteaa 20 minuuttia myöhemmin: ”Mä nukahdan kyllä istualleen kohta.” Aterian jälkeen hän pesee vielä astiat, koska niitä tarvitaan aamulla, ja lukee lapsille iltasadun. Kirjan lukemisen jälkeen äiti nukahtaa ja herää vasta aamulla, joten useita suunniteltuja asioita jäi tekemättä.

Äiti oli suunnitellut illan varalle päiväkotikierräysten pikkulapsiperheiden tavanomaisesta sekvenssirakenteesta (kuvio 1) poikkeavan sekvenssirakenteen (suunnitelma 1). Lasten päiväkodista hakemisen jälkeen on asiointia kierrätyskeskuksessa. Kotiinpaluusekvenssissä on nopea ruokailu ja sen jälkeen asiointia lasten isän luona. Tehdään jotakin yhdessä -sekvenssiin liittyviä asioita tehdään yhdessä kodin ulkopuolella, isän luona lasten sisarusten kanssa, mahdollisesti myös syödään iltapala vierailun aikana. Kotiinpaluun jälkeen lapset laitetaan välittömästi nukkumaan. Lasten nukkuessa on vielä äidin oma sekvenssi, jossa hän valmistelee seuraavan päivän asioita ja puhdistaa kierrätyskeskuksesta haetun kirjahyllyn osat, jotta voisi koota ne seuraavana päivänä.

Kun vierailulle lähtö peruuntui, uuden suunnitelman (suunnitelma 2) mukainen sekvenssirakenne olisi noudattanut aika pitkälle kuvion 1 mukaista pikkulapsiperheen tavanomaisen illan sekvenssirakennetta. Tällöin lapset olisivat syöneet välipalaa kotiin paluun yhteydessä ja yhteinen ruokailu olisi ollut tehdään jotakin yhdessä -sekvenssissä. Tämän jälkeen lasten nukkumaan laittaminen ja äidin oma sekvenssi toteutuisivat kuten alkuperäisessä suunnitelmassa.

Videoaineisto mahdollisti illan tapahtuminen seuraamisen ja analysoimisen tarkasti. Illasta ja sen sekvenssirakenteesta muodostui lopulta liitteessä 1 esitetyn mukainen. Siinä kotiinpaluun jälkeen lapset alkoivat leikkiä yhdessä samalla kun äiti yritti valmistella ruokaa. Keskeytykset kuitenkin sekoittivat tavanomaista rakennetta, ja äiti pääsi yhdessä tekemiseen lasten kanssa vasta vähän ennen ruokailua, kun hän meni mukaan lasten tekemiseen eli tarkastelemaan lasten päiväkodin ryhmäkuvaa yhdessä (klo 19.21). Ennen ruokailua äiti avasi myös lasten nukkumaan laittamisen sekvenssin, kun hän alkoi valmistella lapsia suihkuun ennen ruokailua (klo 19.47). Ruokailun aikana äiti huomasi olevansa hyvin väsynyt ja kävi lepäämään hetkeksi lasten viereen samalla kun luki iltasatua. Äiti nukahti (klo 21.56), ja äidin oma valmistelusekvenssi jäi toteutumatta kokonaan.

Koko illasta kehkeytyi erilainen kuin äiti oli suunnitellut. Illalle oli tyyppillistä, että sen aikana esiintyi paljon yllätyksellisiä tekijöitä sen lisäksi, että siihen oli suunniteltu tavallisten toimien (ruoanlaitto ja syöminen, suihku ja iltapesu) lisäksi ylimääräistä (auton näyttäminen ja pojan takin hakeminen, kirjahyllynosien pyyhkiminen, lasten seuraavan päivän retkeen liittyvien tarvikkeiden laittaminen valmiiksi). Äidin suunnitelmien lisäksi iltaan tuli mukaan useita puhelinsoittoja, jotka veivät ison osan käytettävissä olevasta ajasta. Suunnitelmia jouduttiin siksi muuttamaan useaan kertaan. Ruoka muuttui nopeasti valmistuvasta ruoasta hitaasti kypsyyviin kanoihin. Autoa ei lähdettykään näyttämään. Kirjahyllyn osien pyyhkiminen jäi tekemättä. Puutarhapalstan varaaminen jäi viestin jättämisen varaan. Lasten reppujen pakkaaminen ja karkkieväiden laittaminen valmiiksi jäivät tekemättä muutamista yrityksistä huolimatta. Loppujen lopuksi äidin nukahtaminen illalla lapsia nukuttaessa poisti sen mahdollisuuden, että äiti olisi voinut saattaa suunnitelmansa loppuun lasten nukahdettua. (Korvela, 2003, s. 109–110.)

Perheessä lapset järjestivät aktiivisesti omia ja yhteisiä leikkejä. Äiti selitti lapsille illan suunnitelmia ja suunnitelmiin tulevia muutoksia. Lapset osallistuivat neuvotteluihin illan kulusta. Tästä on esimerkkinä illalla kirjan lukemisen jälkeen se, kun äiti totesi tyttärelleen: ”Mut tiiätkö mitä? Mua nukuttaa aivan hirveästi. Musta tuntuu, et me voitais...” Tytär ehdotti äidille: ”Nuku mun vieressä”, johon äiti vastaa: ”Nuku sun vieressä, vai? No, mä voisin semmoset pienet tirsat ottaa, kato mun pitäs vielä tehdä hommia tuossa.”

Liitteen 1 aineisto-ote kertoo siitä, kuinka sekvenssit eli tekojen ryhmittymät rakentuvat perheen suunnitelmien avulla ja varassa. Jännite ilmeni niiden asioiden välillä, jotka piti tehdä ja jotka tehtiin. Aineisto-ote osoitti, miten perheessä kyetään joustavasti muokkaamaan suunnitelmia, kun näyttää siltä, että aikaisempi suunnitelma ei enää ole mahdollinen tai toteutettavissa.

4 Arjen rakentuminen perheissä, joissa tiimiperheys jää taka-alalle

Olemme poimineet edellisen artikkelin (Kaartti & Korvela, tämä teos) internetin keskustelupalstojen aineistosta sellaiset kirjoitukset, joissa kerrotaan arkipäivien ja viikonlopun rytmeistä sekä niiden aikana tehtävistä kotitöistä. Olemme tarkastelleet internetissä käytyä keskustelua erityisesti sekvenssien näkökulmasta. Nostamme esille sen, miten merkittäväksi sekvenssien perusrakenne nousee arjen sujuvuuden kannalta, ja toisaalta sen, miten tärkeää on, että perhe yhdessä sovittaa yllättäviä tapahtumia meilläään olevaan sekvenssirakenteeseen. Lapsen yllättävä sairastuminen tai myöhään venynyt ilta työpaikalla voivat murtaa sekvenssien perusrakenteen. Perhe voi myös itse murtaa tätä rakennetta (esimerkki alaluvussa 3.1). (Korvela, 2003, s. 55.) Sen rikkominen kuitenkin vaatii sekvenssien uudelleen rakentamista, ja epäonnistuneet neuvottelut perheenjäsenten kesken voivat aiheuttaa tyytymättömyyttä osalle perheenjäsenistä, kuten seuraava näyte 1 osoittaa. Näytteessä ilmenee, miten tiimiperheys ei toteudu, ellei perheen toimintoihin osallistu koko perhe yhdessä neuvotellen. Kirjoitukset ovat VAUVA-lehden verkkosivuilla käydystä keskustelusta nimerkin ”teak73” aloitukseen aiheesta: miten jaatte kotityöt, lasten tarhaan viennit ja -haut, kun molemmat töissä? (20.6.2008 6:20 [1/14])

NÄYTE 1. Heips! Itse olin jo isäkuukauden töissä, isä lasten kanssa kotona ja hommassa näytti olevan hiukan keskusteltavaa töiden jakamisen suhteen. Nyt sitten elokuussa olisi alkamassa työt tällä äidilläkin.

Pahasti alkaa näyttämään siltä että sekä vien että haen lapset tarhasta. Miehen opettamiseen kaupassa käymiseen meni 2,5 vuotta ja monta raivaria. Älkää ymmärtäkö väärin; hän on leppoisa lähes juomaton ja rahaa tuova perus kiltti suomalainen mies, jonka kuvioihin tuntuu mahtuvan kärjistettynä vain työ. Siis jonkilainen suomalainen al bundy, jonka tehtäviin kuuluu työpäivän päätyttyä lösähtää sohvalle katsomaan telkkaria. Joskus sovittaessa hän katsoo lasten perään, jotta äiti pääsee yksin kauppaan/pesutupaan/ystäviä tapamaan. Noin pari kertaa kuussa.

Eli käytännössä hoidan 24h/vrk. Miten jaksaa jos tekee lähes kaiken itse? Meillä ei myöskään sukulaisista ole apua, kun niitä ei ole paikkakunnalla kuin miehen puolelta. Miten organisoitte arjen työt? Siivottava on joskus, ruokaa on tehtävä ainakin joka toinen päivä. Kaupassa käytävä etc. Teettekö te naiset oikeasti kaiken itse työpäivän päälle lasten kiukutellessa väsymystään tarhapäivän päälle? Vai jätättekö hommat viikonlopulle? Milloin lepäätte/laiskottelette?

Töiden jakaminen tasapuolisesti tuntuu olevan vaikeaa ainakin minulle. Monesti teen ja teen, kunnes räjähdän ja vaadin ukoltakin

jotain vastuuta. Siis osittain itse olen soppani keittänyt, mutta miten sen nyt sitten maustan, jotta työarki alkaisi sujumaan paremmin? Syksy vähän arveluttaa, koska palaan loppuun?

Vai jätänkö kaiken vaan tekemättä?? Tosin asunto ehkä pysyy paremmin siistinä, kun lapset ovat siellä tarhassa. Arjen vinkejä kai-paillan, jotka töissä jo ovat.

Keskustelun aloituksen jälkeen viestiin tuli 13 vastausta. Keskusteluun osallistui 11 henkilöä, joista aloittajan lisäksi yksi keskustelija osallistui keskusteluun kahdella viestillä. Keskusteluun osallistui 11.8.2008 12:51 nimi-merkki Saraldo (näyte 2). Hänen viestinsä oli keskusteluketjun 12. viesti (12/14).

NÄYTE 2. Näin meillä: Mulla alkaa työpäivä yleensä jo klo 7, miehellä vasta klo 10. Joten on ihan päivänselvää, että mies vie lapsen hoitoon. Jos menen seitsemäksi, pääsen lähtemään töistä jo ennen kolmea ja mies vasta viideltä, joten minä haen lapsen. Kun tullaan kotiin, ollaan ensin hetki yhdessä. Sitten pistän telkkarin päälle ja alan tekemään ruokaa. Syödään, kun isi tulee kotiin viiden jälkeen. Sen jälkeen mies kaitsee lasta ja minä hoitelen kotihommia, sikäli mikäli jaksan ja viitsin. Kun lapsi syö iltapalaa, minä (tai mies) tyhjennän tiskikoneen, täytän uudelleen ja tiskaan tiskattavat. Iltatoimet lapselle hoitaa se ken ehtii, minä luen iltasadun.

Ja kun lapsi on nukkumassa, istun telkkarin eteen =). Harvemmin meillä on koti moitteettomassa kunnossa, yleensä ihan päinvastoin! Viikonloppuisin yleensä imuroidaan ja siivotaan vähän paremmin. Kyllä ne kotihommat on suurimmaksi osaksi mun hommia, mutta mies on taas enemmän lapsen kanssa. Mies kyllä yleensä imuroi, mä lähdän siksi aikaa lapsen kanssa pihalle. Kaupassa käydään lauantaisin, viikolla taydennetään leipä-, maito- ym. varastoja.

Mä olen alusta saakka "vaatinut" mieheltäni osallistumista koti-töihin ja lapsen hoitoon. Tein aiemmin kolmivuorotyötä eikä se olisi onnistunut ollenkaan, ellei mies olisi osannut mitään. Yhteinen koti, yhteinen lapsi, sillä periaatteella mennään.

Olemme purkaneet kirjoituksen taulukoksi (ks. taulukko 3), jossa tehtävät on jaettu perheen äidin, isän ja lasten kohdalle sen mukaan kuin kertomuksessa esitetään. Tehtävät on myös ajallisesti hahmoteltu mahdollisimman tarkkaan alkuperäisen kertomuksen mukaan. Viikonlopun tapahtumat on kirjattu arkipäivän hahmottelun jälkeen työnjaon mukaan.

Saraldon kuvaus perheensä arjesta lähentyy tiimiperheyden käsitettä, jolloin perheessä pyritään jakamaan tasapuolisesti arjen töitä. Saraldon perheen arki muistuttaa Korvelan (2003) esittämää sekvenssirakennetta, jossa kotiin asettumisen, yhdessä tekemisen ja nukkumaan asettumisen

Taulukko 3. Perheen päivärytmi (Saraldo – 11.8.2008 12:51 [12/14])

Aika	Nainen	Mies	Lapsi
7	työt alkaa		
		vie lapset hoitoon	
10		työt alkaa	
15	töistä		
	haen lapset hoidosta		
	kun tullaan kotiin, ollaan ensin hetki yhdessä. Sitten pistän telkkarin päälle ja alan tekemään ruokaa.		
17		pääsee töistä	
	syödään, kun isi tulee kotiin viiden jälkeen		
		sen jälkeen mies kaitsee lasta	
	ja minä hoitelen kotihommia, sikäli mikäli jaksan ja viitsin		
	minä (tai mies) tyhjennän tiskikoneen, täytän uudelleen ja tiskaan tiskattavat		kun lapsi syö iltapalaa
	iltatoimet lapselle hoitaa se ken ehtii		
	minä luen iltasadun		
	istun telkkarin eteen =>		ja kun lapsi on nukkumassa
	viikonloppuisin yleensä imuroidaan ja siivotaan vähän paremmin.		
	kyllä ne kotihommat on suurimaksi osaksi mun hommia	mutta mies on taas enemmän lapsen kanssa	
	mä lähden siksi aikaa lapsen kanssa pihalle.	mies kyllä yleensä imuroi	
	kaupassa käydään lauantaisin, viikolla täydennetään leipä-, maito-ym. varastoja		

sekvenssit ovat dynaamisessa suhteessa toisiinsa. Arki ei välttämättä rakennu joka päivä täsmälleen samoista kuvioista, mikä johtuu kirjoittajan tai hänen miehensä töistä paluun ajankohdasta. Perheessä toteutui tasa-arvo ja perheenjäsenistä välittäminen: *"Kyllä ne kotihommat on suurimmaksi osaksi mun hommia, mutta mies on taas enemmän lapsen kanssa. Mies kyllä yleensä imuroi, mä lähden siksi aikaa lapsen kanssa pihalle."* Niin perheen isällä kuin äidillä oli aikaa lapselle, ja kotityöt tulivat hoidetuiksi.

Keskusteluketjun aloittaneen *teak73:n* tilanne oli päinvastainen. Perheessä äiti oli erityisen aktiivinen ja mies jäi taka-alalle, mikä aiheutti äi-

dille ahdistusta ja väsymystä. Perheessä tasapuolisuuden periaate ei toteutunut, koska äiti hoiti kaikki kotityöt. Perheen arki näyttäytyi äidille uuvuttavana ja kiireisenä, mikä ei ole tyypillistä tiimiperheille: tiimiperheet rakensivat arjestaan dynaamisen kokonaisuuden, johon saivat vaikuttaa kaikki perheen jäsenet. Perheissä, joissa tiimiperheys jää taka-alalle, ei toteudu kaikkien aktiivinen osallistuminen. Tiimiperheydelle tyypilliseksi piirteeksi osoittautuneet perheenjäsenten erilaiset, usein vastakkaiset roolit tekivät arjesta helpompaa ja valmiimpaa muutoksiin.

5 Tiimiperheiden arki

Tässä artikkelissa havainnollistettiin, millä tavalla perheenjäsenet rakentavat joustavaa arkea. Joustavuus ja valmius muutoksiin kuvastavat dynaamisia elementtejä, jotka määrittävät Kaartin ja Korvelan (tämä teos) mukaan tiimiperheen dynaamista luonnetta ajan organisoinnissa. Tiimiperhettä luonnehti myös vahva perheyhteisöllisyys ja samalla vahva yksilöllisyyden huomioiminen. Tämän artikkelin analyysit havainnollistavat myös sitä, miten tiimiperhe arjen käytännöillään ottaa huomioon nämä molemmat tekijät yhtäaikaaisesti.

Tiimiperheiden arjessa näkyy tyytyväisyys arjen ratkaisuihin: perheessä toteutuu tasapuolinen työnjako, ja perheessä neuvotellaan niin perheen yhteisistä kuin omistakin tavoista rakentaa arjen kulkua ja annetaan jokaiselle perheenjäsenelle mahdollisuus aktiivisesti osallistua arjen rakenteeseen. Tiimiperheissä vallan jakaminen ja osallisuus olivat vahvasti läsnä (vrt. Härre & van Langenhove, 1999, s. 1). Perheenjäsenten tasapuolinen työnjako ja moninaiset roolit mahdollistivat ruuhkavuosien selättämisen ja jaksamisen perheen dynaamisessa arjessa.

Tiimiperheys ei kuitenkaan rakennu itsestään perheen arkeen, vaan sen toteutumiseksi on usein tehtävä töitä. On tuotava esiin omia näkemyksiä ja toiveita, neuvoteltava ja sovitettava yhteen eriäviä näkemyksiä. Tämä edellyttää usein jokaisen perheenjäsenen osallistumista. *Teak73:n* kirjoitusnäytteessä tiimiperheys ei toteutunut, koska perheessä kaikki jäsenet eivät olleet mukana aktiivisina roolien rakentajina. Tiimiperheissä osataan ”luovuttaa” aktiivinen rooli myös toiselle, jolloin yksilö voi itse hengähtää ja siirtyä toiseen siirtymävaiheeseen tai sekvenssiin. Perheen yhteisesti jaettava arkea ei voi rakentaa yksin. Jos vain yksi perheenjäsen ottaa jatkuvasti aktiivisia rooleja, perheen arkeen muodostuu ruuhkavuosia. Kaartin ja Korvelan artikkelissa (tämä teos) tuotiin esiin, että ruuhkavuodet ovat äitien kokemus raskas taakka arjessa. Usein nämä äidit olivat juuri niitä, jotka tekivät lähes kaiken eivätkä jakaneet vastuuta perheen muille jäsenille. Näin ruuhkavuodet rakentuivat perheen *äidin* arkeen: äiti kokee arkensa kiireiseksi ja uuvuttavaksi.

Sekin ja Korvelan artikkelissa (tämä teos) kysytään, voiko arki ajelehtia niin sanotuissa normaaleissa perheissä. Tässä artikkelissa nähdään ele-

menttejä tekijöistä, jotka voivat ajaa arkea kaaokseen. Sekvenssirakenteen poikkeavuus on yksi tällainen tekijä. Sekvenssirakenne voi rikkoutua hetkellisesti, mutta jos rikkoutuminen toistuu jatkuvasti pidemmän ajan kuluessa, arki voi alkaa ajelehtia. Sekvenssirakenteen rikkoutumista voidaan toisaalta pitää ennemminkin seurauksena tai ajelehtivuuden ilmentymänä kuin sen syynä. Ajelehtivuus kytkeytyy perheen voimavarojen, erityisesti henkisten voimavarojen, vähyteen ja säännöllisten rutiinien puuttumiseen, samoin kuin perheen ihmissuhteiden ja kodin ulkopuolisten sidosten arkea hajottavaan luonteeseen (Sekki & Korvela, tämä teos). Tässä artikkelissa esimerkkinä olevassa tilanteessa kuvataan, miten perhe kykenee luovasti ratkaisemaan arjen yllätyksellistä luonnetta, joka on yksi ajelehtivuuden riskitekijä. Äiti piti tilannetta hallussaan, kun hän joutui muuttamaan suunnitelmiaan illan aikana useita kertoja. Hän piti kiinni siitä, että lasten tulee päästä nukkumaan ajoissa, jotta he ehtivät mukaan päiväkodin seuraavan päivän poikkeavaan ohjelmaan. Lasten keskinäinen toiminta edisti tilanteen hallussa pysymistä, koska he keskittyivät leikkimään yhdessä ja erikseen eivätkä vaatineet äidin huomiota kuormittuneessa tilanteessa.

Kuten edellinen artikkeli (Kaartti & Korvela, tämä teos) osoittaa, ruuhkaiseen elämänvaiheeseen liittyviä aikakäsityksiä ilmentävät staattiset ja dynaamiset puhetaavat eivät vaikuta vain perheen sisällä, vaan liittyvät myös yhteiskunnan kehitykseen (vrt. Julkunen, 2010). Dynaamiselle puheelle on ominaista vallitsevan aikatrendin hyväksyminen ja uuden aikakäsityksen omaksuminen (vrt. Julkunen ym., 2004, s. 23–26). Tämän vuoksi ruuhkavuosiin ei suhtauduta pelolla, vaan tilanne on ainakin jossain määrin hyväksytty. Dynaamisessa puhetaavassa nousee esille myös taito suunnitella asioita ja tehdä useita toimintoja samanaikaisesti (vrt. Kinnunen, Feldt, Rantanen & Pulkkinen, 2005, s. 49–51). Tämän artikkelin analyysit osoittivat, miten yksilöt tiedostavat ja ennakoivat roolien moninaisuutta ja kykenevät luovimaan arjen monimuotoisissa tilanteissa ja muokkaamaan paineisissa tilanteissa kaikkia perheenjäseniä tyydyttävää arkea.

Liite 1. Perheen III suunnitelmat ja toteuma illan rakentamiseksi.

<i>Aika</i>	<i>Suunnitelma (kursiivilla)</i>	<i>Toteutuma ja uusi suunnitelma (kursiivi)</i>	<i>Illan kulun toteuma</i>	<i>Alku-aika</i>	<i>Sekvenssi</i>
17:53	<i>Äiti hakee hyllynosat rappukäytävästä sisään.</i>	Äiti järjestelee lasten vaatteita, selittää illan ohjelmaa lapsille, hakee hyllynosia rappukäytävästä. Äiti ja lapset neuvottelevat välipalan ottamisesta.		17:53	Kotiinpaluu ja asettautuminen kotiin
	<i>Valmistetaan ruoka nopeasti.</i>	Äiti huomaa kanankoivet jääkaapissa. Äiti antaa lapsille välipalaa. Lapset syövät välipalaa.		18:11	
18:30	<i>Syödään ateria</i>	Äiti aloittaa ruoan valmistusta. Lapset syövät välipalaa.		18:19	Yhdessä tekeminen (lapset)
			Kaikki reagoivat puhelimen ääneen.	18:19	
		<i>Koska ruoan kypsymisessä menee niin paljon aikaa, ei lähdetä näyttämään autoa</i>	Äiti hoitaa puhelimesta lasten ystävyys-suhteita. Tuula alkaa leikkiä. Petteri jatkaa välipalan syömistä.	18:20	
		<i>Lähdetään näyttämään autoa lasten isälle. Haetaan pojan unohnutut takki samalla</i>	Äiti jatkaa ruoanlaittamista. Petteri jatkaa välipalan syömistä. Tuula leikkii, vaihtaa vaatteita ja jatkaa välipalan syömistä.	18:22	
		Lapset alkavat leikkiä. Äiti jatkaa ruoanlaittamista.	18:36		
		Kaikki reagoivat puhelimeen.	18:36		
		Äiti puhuu puhelimesta ystävän kanssa. Lapset jatkavat yhdessä leikkimistä.	18:37		
		Äiti jatkaa ruoan valmistamista. Petteri leikkii yksin. Äiti lukee seuraavan päivän retken ohjeita. Tuula vetää äitiä mukaan leikkiin.	18:50		
		Äiti ottaa välipalaa. Tuula yrittää jutella äidin kanssa.	18:55		
		Äiti yrittää soittaa lasten isälle, antaa Tuulan puhua ensin.	18:59		
		Tuula puhuu sisarensa kanssa puhelimesta. Äiti jatkaa ruoan laittamista, laittaa herätyksen aamuksi, puhuu puhelimeen.	19:03		
		Äiti soittaa uudestaan ja yrittää edelleen tavoittaa lasten isää.	19:07		
Kaikki reagoivat puhelimeen.	19:09				
Äiti puhuu puhelimesta. Petteri jatkaa leikkimistä.	19:09				
Äiti hoitaa puutarhapalstan varausta. Lapset alkavat katsoa päiväkotikuvia.	19:11				

19:30	<i>Lasten iltapesu</i> <i>lasten iltapala</i>	<i>Ruokailu</i>	Äiti alkaa lasten kanssa katsoa päiväkodin ryhmäkuvia.	19:21	Tehdään jotakin yhdessä
		<i>Lasten iltapesu</i>	Äiti piirtää karttaa lasten päiväkotikuvista. Lapset leikkivät yhdessä.	19:26	
			Kaikki reagoivat puhelimeen.	19:30	
			Lapset leikkivät yhdessä. Äiti puhuu puhelimesta isoäidin kanssa.	19:31	
			Äiti selittää lapsille puhelimesta kuultuja uutisia.	19:43	
Äiti jatkaa ruoan valmistamista.	19:44				
20:00	<i>Lapset nukkumaan</i>	<i>Lapset nukkumaan</i>	Äiti valmistelee lapsia iltapesulle.	19:47	Siirtyminen lasten nukkumaan laittamiseen
			Äiti kuivaa kylpyhuoneen lattian. Lapset leikkivät yhdessä.	20:08	
	<i>Äiti valmistelee lasten retkievää valmiiksi huomiseksi.</i>	<i>Äiti valmistelee lasten retkievää valmiiksi seuraava päivää varten.</i>	Äiti valmistelee ruokailua, tuo ruokailuvälineitä ja ruokaa pöytään. Lapset kiistelevät leluista.	20:15	Tehdään jotakin yhdessä
			Äiti lopettaa riidan leikin keinolla. Tuula purkaa pahaa mieltä.	20:18	
			Kaikki istuvat pöydän ääreen ruokailemaan.	20:20	
	<i>Hyllynosien pyyhkiminen.</i>	<i>Hyllynosien pyyhkiminen.</i>	Lapset alkavat pukea yöpukuja. Äiti jatkaa syömistä.	20:31	Siirtymävaihe nukkumaan laittautumiseen
			Tuula löytää pelin hyllystä ja pelaa Petterin kanssa. Äiti jatkaa syömistä ja neuvoo välillä Tuulalle hyviä tapoja.	20:38	
			Petteri etsii iltasatukirjaa. Äiti perkaa broilereita	20:47	
			Tuulan maitomuki kaatuu. Tuula siivoaa maitoa. Äiti siivoaa ruokailu tarvikkeet pois pöydästä.	20:50	
			Äiti sulkee verhot ja juttelee lasten kanssa nukkumaan menemisestä. Äiti jatkaa tähteiden laittamista.	21:11	
			Puhelin soi, äiti menee puhelimeen (ystävä soittaa puutarhapalsta-asiasta). Lapset menevät pesemään hampaat.	21:13	
			Äiti jatkaa lasten nukkumaan laittamista.	21:18	
			Äiti alkaa lukea iltasatua. Petteri nukahtaa.	21:24	
		Äiti ja Tuula juttelevat: nukkuako vai tehdä vielä hommia ja ostoksilla käymisestä.	21:42	Lasten nukkumaan laittaminen	
		Äiti ja Tuula nukahtavat.	21:56		

- ADAM, B. (2008). *Of timescapes, futurescapes and timeprints*. Lüneburg University Talk, July 7, 2008. Haettu 25.12.2012 osoitteesta http://www.cardiff.ac.uk/socsi/futures/conf_ba_lue-neberg170608.pdf
- DENCİK, L. (1997). The Position of Families in the Transformation of the Modern Scandinavian Welfare States. Teoksessa L. A. Vaskovics (toim.), *Familienleitbilder und Familienrealitäten* (s. 248–277). Opladen: Leske + Budrich.
- HARRÉ, R. & VAN LANGENHOVE, L. (toim.) (2009). *Positioning theory: moral contexts of intentional action*. Malden: Blackwell.
- JULKUNEN, R., NÄTTI, J. & ANTTILA, T. (2004). *Aikanyrjähdys. Keskiluokka työn puristuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- JULKUNEN, R. (2010). Työnajan hallinnan uudet lähteet. Teoksessa E. Nurminen (toim.), *Sosiaalipolitiikan lukemisto* (s. 169–191). Tampere: Palmenia.
- Kaarti, N. (2013). *Perhe ajassa – aika perheessä. Diskurssianalyysi ruuhkavuosien rakentumisesta 2000-luvun Suomessa*. Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos, kotitaloustieteen pro gradu -tutkielma.
- KINNUNEN, U., FELDT, T., RANTANEN, J., & PULKKINEN, L. (2005). Työn ja perheen vuorovaikutus. Menetelmä kielteisen ja myönteisen vuorovaikutuksen tutkimiseen. *Psykologia*, 40, 43–52.
- KORHONEN, A., HAKULINEN-VIITANEN, T., JYLHÄ, V. & HOLOPAINEN, A. (2013). Meta-synthesis and evidence based health care – a method for systematic review. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 27, 1027–1034.
- KORVELA, P. (2003). *Yhdessä ja erikseen – perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka*. Tutkimuksia 128. Helsinki: Stakes.
- KORVELA, P., HOLMBERG, M., JONSSON, M. & KUPIAINEN, A. (2009). Ajelehtivasta ankkuroituun arkeen – arkirytmien muuttamisen tukeminen perhetyössä sekvenssikartta -menetelmällä. Teoksessa H. Janhonen-Abruquah (toim.), *Kodin arki* (Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 19) (s. 103–119). Helsingin yliopisto.
- KORVELA, P. & KESKINEN, H. (2008). From Surviving to Reconciling Home and Work – An Activity-Theoretical Study on the Changing Everyday Life in Families. Teoksessa T. Tuomi-Gröhn (toim.), *Reinventing art in everyday making* (s. 241–270). Bern: Peter Lang Publishing Group.
- VAN LANGENHOVE, L. & HARRÉ, R. (1999). Introducing positioning theory. Teoksessa R. Harré & L. van Langenhove. *Positioning theory* (s. 14–31). Oxford & Malden: Blackwell.
- SALMINEN, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin (Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62. Julkijohtaminen 4). Haettu 24.1.2014 osoitteesta http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf
- WESTERLING, A. (2008). Individualisering, familieliv og fællesskab. En socialpsykologisk analyse af hverdagslivets sociale netværk i en refleksiv modernitet. Ph.d. afhandling. Institut for psykologi & uddannelsesforskning. Roskilde Universitetscenter.

V

**Päivä- ja viikkorytmin
rakentaminen – interventio
arjen tukemiseksi**

Arkirytmien muuttaminen

– uuden työtavan kehittäminen perhetyöhön

Pirjo Korvela, Marja Saarilahti & Sanna Sekki

1 Johdanto

Miksi perheiden arkitoimintaa pitäisi kehittää tai muuttaa? Kehittämisen motiivina eivät useinkaan ole taloudelliset syyt tai kannattavuustekijät kuten työelämässä. Perheitä tuetaan yhteiskunnan varoin hyvinvoinnin parantamisen toivossa. Tämä tarkoittaa muun muassa lasten kasvuympäristön muuttamista vanhemmuutta kehittämällä, vanhemmuuden tehtävää vaikeuttavien sairauksien parantamista, perheen vuorovaikutussuhteiden tukemista sekä arjen järjestämisen opastamista ja taloudenhallinnan neuvontaa. Harvemmin kiinnitetään kuitenkin huomiota perheiden arkitoiminnan toimivuuden ongelmiin. Jos niihin kiinnitetään huomiota, niihin ei kuitenkaan välttämättä löydetä kokonaisvaltaista ratkaisua. Tässä artikkelissa esitellään arkitoiminnan kehittämisen menetelmä, jolla perheiden arkitoimintaa voidaan tukea päivärytmiä muokkaamalla. *Tämän artikkelin tarkoituksena on analysoida suomalaisen perhetyötoiminnan kentässä uuden perhetyömenetelmän, ”sekvenssimenetelmän”, kehittämistä ja käyttöönottoa.* Kehittämisen analysoimisessa hyödynnetään ekspansiivisen oppimisen sykliä, joka on kehitetty (työ)toiminnan muutosprosessien analysoimisen välineeksi (Engeström, 1987).

Artikkelissa analysoidaan Väestöliiton Arki Haltuun -hankkeessa vuosina 2007–2010 kehitettyä perhetyömenetelmää, sekvenssimenetelmää. Kehittämishankkeen aikana perhetyötä tehtiin 30 perheessä, jotka olivat lastensuojelun asiakkaita. Näissä perheissä jäsenenä oli kymmenen eri kansalaisuuden edustajia. Perheissä oli eri-ikäisiä lapsia vastasyntyneestä teini-ikäisiin. Perheissä oli kaksi tai yksi vanhempaa, sekä työssäkäyviä että toimeentulotuen varassa eläviä aikuisia. Kehittämisen tarve syntyi, koska perheiden saama yhteiskunnan tuki ei tuottanut pysyviä tuloksia perheissä, jotka elävät niin sanottua ajelehtivaa arkea. Näiden perheiden arjesta tuntui puuttuvan käsitys siitä, millaista on lasten turvallista kasvua edistävä arki. Perheen päivä- ja yörytmi poikkesi ympäröivän yhteisön rytmistä, mikä näkyi kodin ulkopuolelle esimerkiksi koulusta, päiväkodista, neuvolasta ja lääkäristä myöhästymisinä tai siinä, että perheenjäse-

net saattoivat jäädä ilmestymättä sovittuun tapaamiseen. Lasten ruokailu, ulkoilu ja nukkuminen olivat epäsäännöllisiä. Vanhemmat olivat väsyneitä, ja lasten kanssa tilanteet kriisiytyivät päivän aikana jossakin vaiheessa. Ulkopuoliselle vierailijalle koti näytti kaoottiselta: koti saattoi olla likainen, ja siellä saattoi olla tavarakaaoa, puhtaan ja likaisen pyykin kasautumista sekä kotieläinten aiheuttamaa sotkuisuutta. Yhteydenpito kodin ulkopuolelle väheni, ja perhe saattoi jopa sulkeutua kotiin. (ks. tarkemmin perheiden haasteista Sekki & Korvela, tämä teos.)

Tarkastelemme artikkelin aluksi analyysivälinettä, ekspansiivista oppimista, käsitteellisesti. Tämän jälkeen artikkelin rakenne noudattaa ekspansiivisen syklin mukaista etenemistapaa. Tutkimme aluksi perhetyöksi muuttuneen kotipalvelutyön historiallista kehitystä ja kriisiytymistä uuden ja haastavan perhetilanteen, ajelehtivan arjen, tukemisessa. Tämän jälkeen tarkastelemme uuden perhetyömenetelmän, sekvenssimenetelmän, kehittämiseen, käyttöönottoon ja vakiinnuttamiseen liittyviä haasteita.

2 Ekspansiivinen oppiminen muutosprosessien analyysivälineenä

Ekspansiivisen oppimisen käsitteellä kuvataan organisaatioiden oppimista, jossa organisaatiot ymmärretään toimintajärjestelmiksi ja oppiminen niissä ilmenevien ristiriitojen käsittely- ja ratkaisuprosesseiksi. Ekspansiivisessa oppimisessa on keskeistä ymmärtää, että oppimisprosessin kohde ei ole kiinteä tai annettu, vaan se muuttuu ja voi laajeta (ekspansoitua) oppimisprosessin aikana usealla eri tavalla. Toiminnan kohde voi laajeta ajallisesti, kun tarkastelussa otetaan huomioon myös historiallinen kehitys, jonka kautta nykytilanteeseen on tultu. Edelleen oppimisen kohde voi laajeta paikallisesti. Lisäksi laajenemista tapahtuu vastuun alueella. Tämä näkökulma liittyy totunnaisten roolien ja työnjaon tarkasteluun ja haastamiseen. Neljänneksi kohde laajenee kehittymisen näkökulmasta: prosesseihin osalliset ottavat vastuuta uuden toimintamallin (edelleen) kehittymisestä. (Engeström, 1987, 1995.)

Toimintajärjestelminä nähtävät organisaatiot eivät jää tasapainotilaan vaan ovat liikkeessä sekä sisäisesti että suhteessa toisiin toimintajärjestelmiin. Tämä dynamiikka tuo kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian mukaan esiin ristiriitoja. Ekspansiivisessa oppimisessa ristiriitojen historiallinen ymmärtäminen ja ratkaiseminen on keskeinen oppimisen mekanismi. (Engeström, 2004, s. 60.)

Oppiminen voidaan ymmärtää syklisenä prosessina, joka voidaan kytteyttää viiteen perusvaiheeseen: 1) nykyinen toimintatapa ja sen kyseenalaistaminen, 2) vanhan toimintatavan umpikuja, 3) uuden toimintatavan etsiminen ja kehittäminen, 4) toimintatavan muuttaminen ja 5) uuden käytännön vakiinnuttaminen ja laajentaminen (kuvio 1). Ekspansiivinen

Kuvio 1. Ekspansiivisen oppimisen sykli (Engeström, 1995)

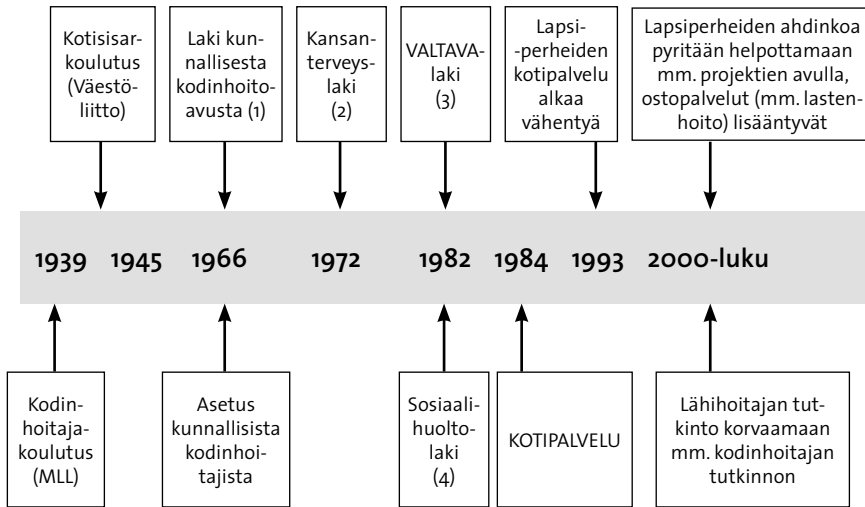
kehityssykli on niin sanottu teoreettinen yleistys työyhteisöissä tapahtuvasta uuden toiminnan kehittymisestä. Todellisuudessa oppimisen prosessi ei etene aina samassa järjestyksessä. Kun törmätään kehittämisen esteisiin, on tavallista, että prosessissa palataan aikaisempiin vaiheisiin. Lisäksi kehitys saattaa myös katketa tai taantua, jolloin kehityssyklistä ei tule ekspansiivista. (Engeström, 1995.)

Syklin alkuvaiheessa tutkittavassa toiminnassa vallitsee tietty vakiintunut toimintatapa. Muutos alkaa epämääräisestä tarvetilasta, jossa erilaisien häiriöiden lisääntymisen takia nykyinen toimintamalli ei enää tunnu toimivan tyydyttävästi. Tässä vaiheessa muutoksen ja kehittämisen tarve ei kuitenkaan ole vielä selvästi kiteytynyt. Toiminnan muutoksen edetessä nykyisen toimintamallin kriisi syvenee ja toimintaan osallistuvat kohtaavat niin sanottuja ”mahdottomia” tehtäviä. Työtä ei saa enää tehokkaasti hoidettua vanhalla mallilla, mutta myöskään tarjolla olevista vaihtoehdoista mikään ei tunnu sopivalta. (Engeström, 1995.)

3 Perhetyön muutos, käytännöt ja kriisiytyminen

Perheille suunnatun, kotiin viedyn perhetyön alkulähdettä on vaikea määritellä yksiselitteisesti, mutta useiden tutkijoiden mielestä kodinhoidon ammattilaisten kouluttamisen aloittaminen 1930–1940-luvuilla (kuvio 2) olisi merkki järjestelmällisemmän toiminnan alusta (Simonen, 1986; Satka, 1994; Hietala, 1991; Reijonen, 2005; Toikko, 2005; Nätkin & Vuori, 2007). Kodinhoitopalvelujen tarkoituksena oli tarjota varattomien, monilapsisten perheiden äideille työvoima-apua ja valistusta kodin ja lasten hoidossa.

Kuvio 2. Kotipalvelutyön kehitykseen vaikuttaneita lakeja ja tapahtumia

1. Laki kunnallisesta kodinhoitoavusta (1966) laajensi kunnallisen kodinhoitoavun kohteiksi lapsiperheiden rinnalle myös vanhuksent ja erityistä huoltoa tarvitsevat, kuten vammaiset.
2. Kansanterveyslaki (1972) määritteli kunnan tehtävät terveyden huollon järjestämisessä. Pienopiste siirtyi sairaanhoidosta terveyden edistämiseen ja ennaltaehkäisyyn.
3. Laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta (1982) sisälsi kunnille ohjeet sosiaalihuollon järjestämisestä (VALTAVA).
4. Sosiaalihuoltolaki (1982) määritteli kunnan tehtävät sosiaalihuollon järjestämisessä.

Väestöliiton kotisisartoiminnan alkuperäisenä tavoitteena oli tarjota apua kaupunkien monilapsisille perheille (Hietala, 1991, s. 133–137). Koska järjestön perimmäisenä päämääränä oli syntyvyyden lisääminen, kotiin tarjottavan avun katsottiin helpottavan perheiden kasvamista ja kasvattamista. Kodinhoitajia koskeva ensimmäinen laki säädettiin vuonna 1951, ja siinä määriteltiin, että kodinhoitajan tehtävä on huolehtia lähinnä vähävaraisissa, monilapsisissa ja muissa niihin verrattavissa kodeissa tehtävistä, jotka kuuluvat perheenemännän säännölliseen kodinhoitoon, tai avustaa häntä niiden suorittamisessa (Niemelä, 2006). Kodinhoitajan työtä pidettiin kutsumuksena, jossa naisen ajateltiin voivan tyydyttää luontaista hoidon tarvettaan pitämällä huolta myös muista kuin oman perheensä jäsenistä. Kodinhoito muuttui 1960-luvulla erityisryhmien palvelusta kaikille tarkoitetuksi sosiaalipalveluksi, ja uutena ammattikuntana sosiaalityön kentälle tulivat pääasiassa vanhustyöhön tarkoitetut kotiavustajat. Kun yksinasuvien vanhusten avuntarve kasvoi, myös kodinhoitajia työskenteli vanhusten parissa, sillä kunnissa oli pääasiassa kodinhoitajien virkoja niiden suuremman yhteiskunnallisen tuen vuoksi (Simonen, 1986, s. 220).

Laki kunnallisesta kodinhoitoavusta vuonna 1966 laajensi kodinhoitoavun kohteiksi lapsiperheiden rinnalle myös vanhukset ja vammaiset. Kunnallinen kodinhoitoapu oli uuden lain mukaan tarkoitettu kaikille, eikä vähävaraisuus enää ollut palvelun saannin kriteerinä. Käytännössä rajoja palvelun saamiselle asetti kysynnän kasvaminen, koska kodinhoitoavun saamiseen oikeutettujen joukko laajeni moninkertaiseksi. (Satka, 1994, s. 324; ks. myös Niemelä, 2006, s. 71.) Kun palvelujen asiakaskunta laajeni ja muutui vanhusperhevaltaiseksi, kodinhoitajien työmäärä lisääntyi, työtahti kiristyi ja työ muuttui siivousvaltaiseksi. Tilannetta pyrittiin 1980-luvulta lähtien helpottamaan tukipalveluilla, mutta kun kodinhoitajien työtä ositettiin ja standardisoitiin, niin kokonaisvaltainen, yhteen perheeseen kerrallaan keskittyvä hoito, joka oli ollut aiemmin kodinhoitajien ammatillisen työn perusta, alkoi sirpaloitua (Satka, 1994, s. 325–326; Niemelä, 2006, s. 74–75).

Ruotsissa oli kehitetty lastensuojelun työmuotoa, jolla tuettiin kaupunkilähiöiden lapsiperheitä, jotka olivat eristäytyneet yhteisöstä. Tämän esimerkin innoittamana Suomessakin lähdettiin kehittämään 1970-luvun lopussa kodinhoitajan tehostettua perhetyötä, joka suunnattiin moniongelmaisille perheille. Kodinhoitaja työskenteli tarpeen mukaan yhdessä perheessä useitakin viikkoja ja toteutti tehostetun perhetyön työnohjausryhmän kanssa laadittuja suunnitelmia. Kodinhoitaja teki välttämättömiä käytännön töitä, joista perheenjäsenet eivät itse selviytyneet. Työmuodossa perhettä pyrittiin innostamaan vuorovaikutukseen lähiympäristön kanssa sekä kehittämään omatoimisuutta ja vastuuta. Lasten- ja hoidon taitoja opetettiin vanhemmille kädestä pitäen. (Nupponen & Simonen, 1983, s. 147–150; Satka, 1994, s. 329; Järvinen, ym., 2007, s. 43–44.) Työmuoto levisi nopeasti, mitä selittää se, että kunnat näkivät siinä käyttökelpoisen välineen ehkäisevän lastensuojelutyön ongelmaan, moniongelmaisten perheiden lasten hoidon ja kasvatuksen tukemiseen (Nupponen & Simonen, 1983, s. 147–150). Joissakin perheissä tulokset olivat hyviä, mutta toisissa perheissä jäätiin siihen, että sosiaalitoimi sai kyllä runsaasti tietoa perheen ongelmista, mutta ainakaan välitöntä muutosta ei saatu aikaan (Nupponen & Simonen, 1983, s. 115, 122; Satka, 1994, s. 329).

Vanhusasiakkaiden määrän kasvaessa lapsiperheille suunnattu kunnallinen kodinhoitoapu, josta oli alettu käyttää nimitystä kotipalvelu, alkoi vähentyä 1980-luvun lopulla, ja 1990-luvun lama heikensi perheille annettavan palvelun saantia entisestään (Niemelä, 2006). Kotipalvelua on tarjottu monissa kunnissa vain erityisen tuen tarpeessa oleville perheille eli käytännössä vain lastensuojelun asiakkaille (Taajamo, 2006, s. 233).

Samaan aikaan sosiaalialan koulutuskenttää uudistettiin. Merkittävä muutos kodinhoitajien koulutuksessa tapahtui vuonna 1993, jolloin kymmenen eri sosiaali- ja terveysalan tutkintoa yhdistettiin lähihoitajan tutkinnoksi. Tällöin kodinhoitajakoulutus omana erityisenä ammattitutkintona loppui. (Tuomi-Gröhn & Engeström, 2002; Niemelä, 2006; Kuronen & Lahtinen, 2011, s. 66.) Koulutuksen uudistamisen tavoitteena oli tuottaa mo-

nipuolisia ammattiosajia, joilla on kykyä tukea eri-ikäisiä asiakkaita tai potilaita löytämään yksilöllisiä ja asiakaslähtöisiä arkielämän selviytymisen voimavaroja. Taustalla vaikutti sosiaalihuollon tavoite vahvistaa ja laajentaa sosiaalihuollon avopalveluja sekä pyrkimys ehkäistä pitkälle menevää erikoistumista ammattialoittain (Vuorikoski, 1999).

Muutos kodinhoitajan koulutuksesta lähihoitajan ammattitutkintoon tarkoitti samalla hoitajien työn kohteen uudelleen tulkintaa ja määrittelyä. Opetussuunnitelman mukaan lähihoitaja osaa avustaa ja ohjata asiakasta ja potilasta voimavaralähtöisesti, yksilöllisesti ja tasavertaisesti arjen tilanteissa. Hän osaa ohjata asiakasta ja potilasta toimintakyvyn ylläpitämisessä sekä terveellisissä elintavoissa, kuten ravitsemuksessa ja liikunnassa sekä elämänhallinnassa. Hän osaa ohjata ja tukea asiakkaita ja potilaita erilaisten hyvinvointipalvelujen hakemisessa ja käytössä sekä tarvittaessa ohjata erilaisten vertaistukea antavien yhteisöjen pariin. (OPH, 2010.) Kotipalvelun kenttätöitä tekevät nykyisin pääasiassa lähihoitajat tai vastaavan vanhemman koulutuksen saaneet henkilöt (Järvinen ym., 2007, s. 34, 37).

Kotipalvelu sijoittuu perhetyön laajaan kenttään, ja sitä voisi kutsua perheille suunnatuksi erityisesti kotiin viedyksi perhetyöksi. Perhetyön käsitettä ja toimintakenttää ei ole selkeästi määritelty, vaan ne ovat monitulkintaisia ja hyvin erilaisissa yhteyksissä käytettyjä (Heino ym., 2000; Hurtig, 2003; Uusimäki, 2005). Perheiden kanssa tehtävässä työssä voidaan intervention vahvuuden mukaan erottaa kaikille avoimia perhepalveluja sekä viranomaisten määrittelemän tarpeen pohjalta toteutettua perhetyötä (Uusimäki, 2005). Laissa perhetyötä ei ole määritelty, vaikka sosiaalihuoltolaki (1982) ja lastensuojelulaki (2007) määrittelevät yleiset toimintaperiaatteet lastensuojelulle. Siinä perhetyö nimetään avohuollon tukitoimeksi, jota Suomessa on nykyisin oltava virallisesti saatavilla (Järvinen ym., 2007, s. 53–57).

Perhetyö voi kohdistua joko koko perheeseen tai vain yhteen yksilöön, esimerkiksi vauvaan tai äitiin (Nätkin & Vuori, 2007, s. 17–18). Järvinen ym. (2007) jakavat perhetyön ennaltaehkäisevään perhetyöhön ja lastensuojelun perhetyöhön. Ennaltaehkäisevää perhetyötä on lapsiperheiden kotipalvelu, neuvolan perhetyö ja päivähoidon perhetyö; jälkimmäisten tavoitteena on yksilön kautta vaikuttaa koko perheen hyvinvointiin. Ennaltaehkäisevän perhetyön tavoitteena on ylläpitää perheen hyvinvointia ja ehkäistä muutostilanteissa mahdollisesti syntyviä riskejä. Perheen omat voimavarat pyritään saamaan käyttöön tukemalla perheenjäseniä muun muassa kotipalvelun ja neuvonnan keinoin. Lastensuojelun perhetyötä kohdistetaan perheisiin, joissa elämäntilanne on johtanut lastensuojelun asiakkuuden syntymiseen joko perheen omasta aloitteesta tai lastensuojeluilmoituksen kautta. Yksi lastensuojelun perhetyön muoto on kotipalvelun tehostettu perhetyö, jossa tavoitteena on moniongelmaisen perheen arjen tukeminen turvalliseksi ja terveelliseksi. Työmuoto on käytettävissä edelleen jossakin kunnissa, mutta suurella osalla sen pohjalta on kehitetty edelleen lastensuojelun perhetyötä. (Järvinen ym., 2007, s. 32–48.)

Perhetyössä tapahtuviin muutoksiin vaikuttaa myös laajempi yhteiskunnallinen kehitys. Suomessa ollaan siirtymässä hyvinvointivaltiomal- lista kohti kilpailuvaltiota, jossa julkisen sektorin, markkinoiden ja kansa- laisten asema määritellään uudelleen (Rantala & Sulkunen, 2006). Hyvin- vointipalvelujen tarjoajiksi on tullut kuntien lisäksi yksityisiä yrittäjiä sekä yhdistyksiä. Tähän yhteiskunnalliseen, niukkenevien julkisten resurssien kehitykseen sopi, että kolmannen sektorin järjestöjen roolia vahvistetaan ja perhetyön kehittäminen siirretään projektimuotoisiin hankkeisiin, joissa perhejärjestöjen osaamista jaetaan. (Kuronen & Lahtinen, 2011, s. 71–72.) Perheiden arkeen vietävistä hankkeista esimerkkeinä voidaan mainita Al- vari ja Veturi. Järjestöjen etuna pidetään suurempaa joustavuutta työn to- teuttamismahdollisuuksissa, mutta työssä tarvitaan kuitenkin yhteistyötä myös julkisen sektorin kanssa, sillä viime kädessä vastuu lasten suojelusta on lastensuojelulain (2007) mukaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä. (Niemi, 2002; Leijala, 2008; Heino, 2008.)

Yhteenvetona edellä esitetystä voidaan todeta, että kotipalvelun tar- jonta lapsiperheille on vähentynyt, joten perheet eivät saa ajoissa tukea arkeen (Vuorikoski, 1999). Vasta lastensuojelullinen uhka takaa perheille apua (Taajamo, 2006, s. 233). Samalla kun lastensuojelun perhetyöhön tule- vien asiakasperheiden elämäntilanteet ovat monimutkaistuneet, kotipalve- lua ja perhetyötä tekevien työntekijöiden koulutus on muuttunut lähihoi- tajakoulutukseksi ja keskeiseksi työvälineeksi on noussut psykososiaalinen tuki. Kunnallisen avun rinnalle on tullut yksityisiä palveluntarjoajia. Kun yhteiskunnan taloudelliset resurssit ovat kaventuneet, kotitalouksille ja perheille tarjottuja palveluja on tehostettu toimijoiden keskinäistä työnja- koa selkiyttämällä. Tämä puolestaan on tarkoittanut asiakkaan arjen pilk- komista erilaisiksi suorituksiksi, jotka työnjaossa määritellään eri ammat- tikuntien suoritettaviksi. Asiakkaiden arjen pilkkominen tehtävälistoiksi ja yksityisten palvelujen tarjonnan lisääntyminen ovat mahdollistaneet edel- leen julkisella rahoituksella toteutettavien tehtävien priorisointia ja karsin- taa. (Anttonen, 2009; Engeström, Niemelä, Nummijoki & Nyman, 2009; Ku- ronen & Lahtinen, 2011; Palola & Parpo, 2011; Korvela & Jonsson, 2013.)

Edellä kuvatussa yhteiskunnallisessa kentässä moniongelmaisten ja haastavaa arkea elävien perheiden auttamistyön kehitysristiriita kärjistyi. Voidaan myös viitata Satkan (1994, s. 329) analyysiin kodinhoitajan tehos- tetusta perhetyöstä ja kysyä: miksi perheille annettu apu ei kaikkien per- heiden kohdalla tuota tulosta?

Perhetyön tarjoamien työmuotojen ja perheiden arjen haasteiden koh- taamattomuus voidaan nähdä Engeströmin (1995) kuvaamana toimintajär- jestelmän ristiriitana, jonka kärjistyminen tuli havaituksi Väestöliiton per- hetyössä 2000-luvun alkupuolella. Silloisen Lastenhoitopalvelun (toiminta nykyisin Väestöliiton Kotisisar Oy:n nimellä) johtaja Mona Jonsson ha- vahtui lapsiperheiden lisääntyvään pahoinvointiin, kun perheiden saama apu tuntui kannattelevan ja auttavan heitä vain lyhyen aikaa eikä pysyviä muutoksia ja parannuksia saavutettu. Erästä pysähdyttävää sosiaalityönte-

kijän kanssa tehtyä kotikäyntiä Jonsson kuvailee seuraavasti.

Äiti tuli vastaheränneen oloisena avaamaan ovea kello 10.30. Sisällä vastassa oli paikalleen pysähtynyt tunnelma. Haju oli tunkkainen. Olohuone oli epäjärjestyksessä ja siellä täällä oli vaatteita. Pöydät olivat täynnä tavaraa ja samoin sohva ja tuolit. Perheen kolme pientä lasta olivat kotona, vaikka heille oli järjestetty paikka alueen päiväkodista. (Jonsson, 2011, s. 7.)

Jonssonin (2011, s. 7) mukaan ”tilanne perheessä oli ikään kuin vapaasti kelluva, ei ankuroitunut eikä liikkeellä”. Hän kuvaa tilannetta kelluvan arjen käsitteellä. Vaikka kelluvan arjen käsite täsmennettiin vasta myöhemmin ajelehtivaksi arjeksi, käytämme selkeyden vuoksi tässä artikkelissa ainoastaan ajelehtivan arjen käsitettä. Kodissa aistittavan pysähtyneisyyden tunnun lisäksi siellä saattaa olla tavarakaosta, likaista ja toimimaton pyykkihuolto (Heino, 2011). Perheenjäsenten päivä- ja yörytmi saattaa olla sekaisin, jopa päälaellaan. Samoin lasten ruokailu, ulkoilu ja nukkuminen ovat epäsäännöllisiä.

Kodin ulkopuolisissa yhteyksissä ajelehtiva arki näkyy siten, että yhteydenpito kodin ulkopuolelle vähenee. Perhe usein sulkeutuu kotiin. Työttömyys tai pitkäaikainen sairastaminen edistävät tällaista kehitystä. Kodin ulkopuolisiin toimintajärjestelmiin, kuten kouluun, päiväkotiin, neuvolaan ja lääkäriin, tullaan myöhässä tai jätetään ilmestymättä sovittuun tapamiseen. Ajelehtivan arjen luonnetta analysoidaan tarkemmin seuraavassa artikkelissa (Sekki & Korvela, tämä teos).

Havaitut epäkohdat herättivät kysymyksiä muun muassa tehtävän perhetyön laadusta ja työskentelytavoista. Jonsson alkoi kyseenalaistaa olemassa olevia perhetyön työmuotoja, jotka olivat muotoutuneet yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten ja 1990-luvulta alkaneen yhteiskunnallisen auttamiskentän muutoksen seurauksena.

Kun auttamistyön kehitysrivistä kärkeä tarkastellaan ekspansiivisen oppimisen syklin kehityksessä, seuraava kehitysaskel liittyy toiminnan tarkoituksen ja kohteen uudelleenmäärittelyyn sekä sellaisen uuden toimintatavan etsimiseen, jolla tilanteen vaikeutuminen tai jopa uhkaava kriisi voidaan välttää. Uutta toimintamallia etsittäessä keskustelua käydään monista ideoista ja esikuvista, joiden pohjalta ratkaisuja voitaisiin kehittää. Analyysillä pyritään ristiriitojen tunnistamisen lisäksi uudenlaisten ratkaisujen löytämiseen. Kun tietty ratkaisuehdotus osoittautuu lupaavaksi, alkaa uuden toimintamallin eli uuden toimintakonseptin hahmottelu. Se tapahtuu ottamalla kokeilla ja kehitellen käyttöön uusia käsitteitä, välineitä, yhteistyömuotoja ja sääntöjä. Uusi toimintamalli ei ole vain kokoelma korjauksia ja paranteluja, vaan se on niin työvälineiltään, säännöiltään kuin työnjakoratkaisuiltaankin uusi kokonaisuus. Kaikki ratkaisut pohjaavat uudelleenlaiseen käsitykseen työn kohteesta ja motiivista eli siitä, mitä pitäisi saada aikaan ja miksi. (Engeström, 1995.)

4 Miksi perheille annettu apu ei tuota tulosta? – Ristiriidan kärjistyminen, uuden toimintatavan kehittäminen ja mallintaminen *Arki Haltuun* -hankkeessa

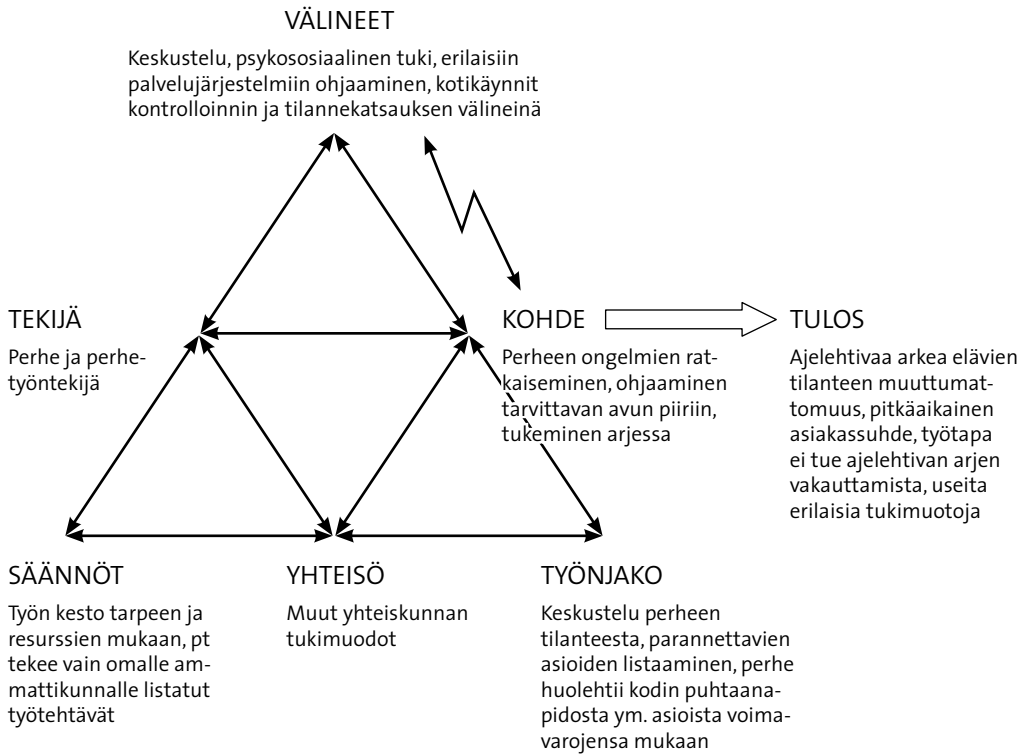
Perhetyön kriisi kärjistyi ajelehtivaa arkea elävien perheiden kohdalla, koska käytettävissä olevat työtavat eivät kyenneet pureutumaan tällaista arkea elävien perheiden tilanteeseen. Asiakasta kohti varattavien taloudellisten resurssien niukkeneminen vähensi merkittävästi kokonaisvaltaisen työotteen toteuttamismahdollisuuksia niin sanotuissa moniongelmissä perheissä. Toisaalta voidaan kysyä myös, miksi kokonaisvaltainen ote, jossa asiakkaiden ongelmat saatiin kartoitettua perusteellisesti, ei kuitenkaan saanut tuloksia aikaan kaikissa perheissä (ks. myös Satka, 1994, s. 329).

Perhetyössä on ollut peruseriaatteena, että yhteiskunnan tuella ja palveluihin ohjaamisella yritetään helpottaa perheiden perusongelmien, kuten päihde-, mielenterveys- ja vuorovaikutusongelmien, ratkaisemista. Perhetyön *kohteena* on tällöin näiden ongelmien tunnistaminen ja ratkaiseminen (kuvio 3). Peruseriaatteen mukaan ajatellaan, että näiden ongelmien helpottumisen *tuloksena* perheiden arki vahvistuu ja lasten hyvinvointi paranee. (Kuronen & Lahtinen, 2011, s. 74–77.)

Kun lähihoitajakoulutus oli käynnistynyt ja kun yksilöiden sekä perheiden ongelmien tulkinta psykologisoitui, perhetyössä alettiin arvostaa psykososiaalisen avun merkitystä. Tämä kehitys muokkasi perheille suunnattuja työmuotoja keskusteluun painottuviksi (Järvinen ym., 2007). Lastensuojelun perhetyön keskeisinä *välineinä* ovatkin keskustelumuotoinen psykososiaalinen tuki ja perheen ongelmien kannalta tarkoituksenmukaisiin palvelujärjestelmiin ohjaaminen (Kuronen & Lahtinen, 2011, s. 76). Perhetyön puitteissa kotikäyntejä tehdään perheen tilanteen kartoittamiseksi. Perhetyössä *tekijöinä* nähdään sekä perhetyöntekijät että perheenjäsenet. Perhetyössä *työnjaon* voisi kiteyttää seuraavasti: työntekijät auttavat perhettä oman tilanteensa hahmottamisessa ja parannettavien asioiden kartoittamisessa oman ammattiryhmänsä tehtävämäärittelyn mukaisesti. Tämän lisäksi perheenjäsenten itsensä tehtävänä on huolehtia kotitöistä, lastenhoidosta ja muista asioista omien voimavarojensa mukaisesti, koska avun tarve niissä ei enää riitä perusteeksi saada yhteiskunnan tukemaa apua (Kuronen & Lahtinen, 2011, s. 79–80). Perhetyössä näyttäisi olevan vallitsevana oletamus, että lapsia autetaan parhaiten auttamalla ja tuemalla heidän vanhempiaan (Forsberg, 1998, s. 193–194). Ajelehtivaa arkea elävien perheiden kohdalla tällainen toimintatapa tuottaa *tulokseksi* tilanteen muuttumattomuutta, koska työtapa ei tue ajelehtivan arjen vakauttamista ja perheenjäsenten voimautumista.

Perhetyön keskeiseksi ristiriidaksi voidaan kiteyttää toimintajärjestelmän välineen ja kohteen välinen ristiriita. Ajelehtivaa arkea elävien perheiden kannalta ongelmana sosiaalityön kentällä voidaan pitää toiminnan painopisteen asettautumista epätarkoituksenmukaisesti. Sosiaalityön per-

Kuvio 3. Perhetyö sosiaalitoimen kentässä.

hetyössä korostetaan ammattilaisten psykososiaalisen tuen antamiseen liittyvää osaamista (Vuorikoski, 1999; Kuronen & Lahtinen, 2011). Kuronen ja Lahtinen (2011, s. 77) kysyvätkin, onko tällainen tukemisen tapa se, mitä perheet todella tarvitsevat ja miten se auttaa lapsia. Vakiintuneiden työmenetelmien, välineiden ja perheen tilanteen kohtaamattomuuden ohella keskeistä on perhetyön kohteena olevien perheiden arjen tunnistaminen ja tulkitseminen. Perheiden erityiset avuntarpeet, joihin ei ole valmista institutionaalista palvelua olemassa, jäävät usein huomaamatta (Poikela, 2010, s. 204–205). Käytännön auttamistyöhön, arkisten asioiden tekemiseen, kuten kotipalveluun, ei ole kohdistettu resursseja, vaikka asiakkaat näyttäisivät tarvitsevan tukea ja helpotusta arjen ylläpitämiseen. Epäjärjestykseen päässyt koti pitäisi siivota tai hoitamatta jääneet virastoasiat toimittaa aivan konkreettisesti. Masentuneen tai uupuneen ihmisen toiminta ei välttämättä käynnisty pelkän keskustelun avulla.

Ajelehtivan arjen ilmiötä ei kuitenkaan kyetty hoitamaan ainoastaan keskustelumutoisen tuen avulla eikä todennäköisesti myöskään aiemmin käytössä olleella kokonaisvaltaisella tehostetulla perhetyöllä. Perhetyössä

esiintyvän ristiriidan aiheuttamaan tilanteeseen olisi tullut löytää ratkaisu, mutta toimivan auttamismenetelmän kehittäminen ei ollut mahdollista, koska ilmiötä ei vielä tunnustettu eikä osattu tulkita. Kirjallisuuden perusteella arvioituna 1970-luvulta alkaneen tehostetun perhetyön asiakasperheiden arkea voisi kuvailla ajelehtivaksi arjeksi (Nupponen & Simonen, 1983). Taloudellisten resurssien niukkenemisen ohella työtavan hiipumisen syynä saattaa olla se, että apu ei kohdentunut, koska perheiden arkitoiminnan rakenteellista luonnetta ei vielä ymmärretty. Koska vasta arjen tutkimus avasi ilmiön uudenlaista ymmärtämistä, avautui sitä kautta mahdollisuus tähän ongelmakenttään puretuvalle työtavalle.

Toimimaton tilanne perhetyössä lähti purkautumaan, kun Mona Jonsson tutustui Korvelan (2003) väitöstutkimukseen (Jonsson, 2011). Käytännössä havaittu ja kelluvaksi arjeksi nimetty ilmiö sai teoreettisen tulkinnan. Korvelan mikroanalyttinen tutkimus käsitteli arjen ja kodin rakentumista pikkulapsiperheissä, joissa vanhemmat kävivät kodin ulkopuolella töissä ja lapset olivat päivähoidossa. Tutkimus tuo näkyväksi arkipäiviin säännönmukaisuutta tuovan arkipäivän tukirakenteen, jota kutsutaan sekvenssirakenteeksi. (Korvela, 2003.) Rutiinien on todettu helpottavan elämää ja tuovan siihen turvallisuutta, kun asiat tapahtuvat totutulla tavalla (Raijas, 2008, s. 123). Ajelehtivasta arjesta näytti puuttuvan säännöllisyyden muodostama päivärhythmi. Tekemisestä toiseen siirtyminen oli vaikeaa, ja tästä syystä toiminta kotona näytti vellovan paikallaan. Keskustelut Jonssonin ja Korvelan kesken vahvistavat tulkinnan. Tästä alkoi yhteistyössä uuden menetelmän kehittäminen ja hankerahoituksen hakeminen menetelmän edelleen kehittämiseksi. Syntyi Arki Haltuun -hanke.

Sekvenssi-käsite tulee englanninkielisestä sequence-käsitteestä, joka kuvaa paremmin kuin suomenkieliset käsitteet, jakso tai vaihe, arkipäivää rakentavien, toisiaan tietyssä järjestyksessä seuraavien, jaksosten luonnetta. Sekvenssit ovat siis arkipäivää rakentavia vaiheita. Niitä voidaan löytää kodin ulkopuolella päivätöissä tai -hoidossa käyvien perheiden arkipäivistä 4–6: aamutoimet kotoa lähtemisen mahdollistamiseksi, kotiin paluu ja asettautuminen kotiin, yhteinen tekeminen, lasten nukkumaan laittaminen, aikuisten aika ja nukkumaan laittautuminen (ks. sekvenssien kuvauksista tarkemmin Korvela, 2003). Päivän sekvenssirakenne on kulttuurisesti muovautunut. Sekvenssirakenne voidaan nähdä eräänlaisena päivän tukirakenteena, joka tuo arkipäiviin tuttuuden eli toistuvuuden. Kunkin sekvenssin sisällä on paljon perhekohtaisia eroavuuksia siinä, mitkä teot tuottavat kunkin sekvenssin, mutta sekvenssien nimen kuvaama perusohjelma on samantyyppinen samassa kulttuurissa samanlaista perhevaihetta elävissä perheissä. (Korvela, 2003.)

Idea sekvensseistä muokkautui sekvenssikartaksi (kuvio 4). Empiirisen analyysin avulla aineistolähtöisesti löydetyt sekvenssit käännettiin sekvenssikartassa välineeksi, jonka avulla rakennetaan vuorokauden perusrakenne, johon sekvenssien perhekohtaiset sisällöt voidaan sovittaa yhdessä

Kuvio 4. Esimerkki sekvenssikartasta

	MAANANTAI	TIISTAI	KESKIVIikko	TORSTAI	PERJANTAI	LAUANTAI	SUNNUNTAI
Aamu	7.00 7.15 8-14	X 8.00 8.15 9-13	7.00 7.15 8-13	X 6.00 6.15 7-13	8.00 8.15 9-14	Karkkipäivä Piiiretyt	Uimaan
Päivä	14-15 15-15.30 15.30 16-17	13-14 14-14.30 15.30 16-17	Työkäri 13-14 14-14.30 15.30	Saita sossuun! 15.30 Äidin jumppa 15.30	isälle 15.00	15.00 Synttärät	
Iltä	17.00 Lihapullat 20.00	17.00 Spagetti 20.00	17.00 Salaafti 20.00	17.00 Pattarua 20.00	17.00 PIZZA 21.00	(Ruok- syys- reitit) SAUNA 21.00	17.00 Hernekeitto 20.00

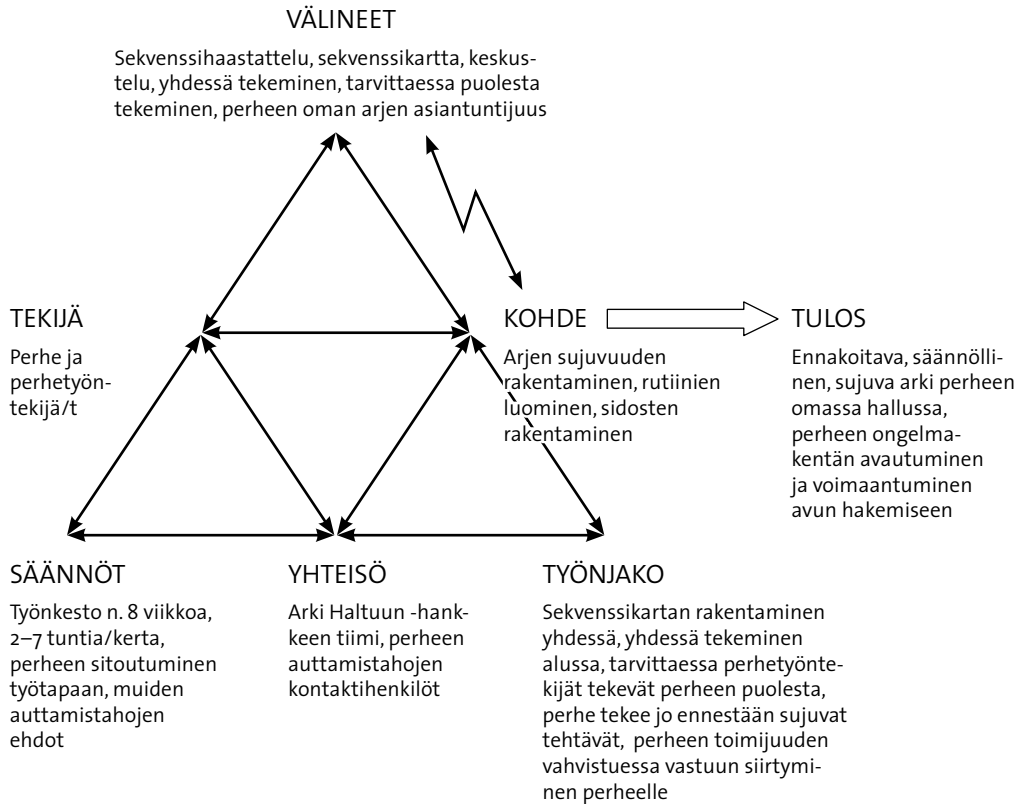
Väestöliitto
Arki haltuun- projekti

tuettavien perheiden kanssa. Tässä rakentamisessa lähtökohdaksi otetaan perheen lasten perustarpeet. Karttaan tulee sisällyttää lapsen ikätaso huomioiden riittävästi unta ja lepoa, riittävä määrä ruokailuja, ulkoilua, leikkiä ja vanhempien kanssa vietettävää ”syyliäikää”.

Kuten edellä todettiin, viime aikoina perhetyössä on ollut peruseriaatteena, että psykososiaalisella tuella ja yhteiskunnan palveluihin ohjaamisella yritetään helpottaa perheiden perusongelmien ratkaisemista ja siten vahvistaa perheiden arkea ja lasten hyvinvointia (Kuronen & Lahtinen, 2011, s. 74–77). Arki Haltuun -hankkeessa lähtökohtana oli kääntää asetelma toisinpäin: tavoitteena on sekvenssimenetelmällä saada ensin arki sujumaan, mikä puolestaan saa vanhemmissa aikaan voimaantumista lähteä hakemaan apua niihin vaikeammin ratkaistaviin ongelmiin. Uuden välineen tuominen toimintaan muuttaa toiminnan kohdetta ja sen myötä koko toimintajärjestelmää.

Arki Haltuun -perhetyön kehittämishankkeessa pyrittiin muuttamaan perhetyön vallitsevia käytäntöjä. Uudessa työtavassa, sekvenssimenetelmässä, työskentelyn kohteena on arjen rakenteen eli vuorokausi- ja viikkorytmin jäsentäminen, arjen sujuvuuden rakentaminen ja säännönmukaisuutta tuovien rutiinien luominen sekvenssikartan avulla (kuviokuva 5). Keskeisenä tavoitteena työtavassa on ajalehtivan arjen ankkuroiminen ympäröivään yhteiskuntaan ja lähiympäristön toimintoihin päivärytmiä ja kodin ulkopuolelle suuntautuvia sidoksia rakentamalla. Joskus perhetilanne saat-

Kuvio 5. Perhetyö Arki Haltuun -hankkeessa kehitetyllä sekvenssimenetelmällä

taa edellyttää jopa päinvastaista eli kodin ulkopuolelle suuntautuvien sidosten vähentämistä, mikäli yhteydet sitovat liikaa perheenjäsenten voimavaroja ja häiritsevät perheen tilanteen eheyttämistä.

Sekvenssihaastattelun ja -kartan työstämisen yhteydessä käytävät keskustelut kohdistuvat ensisijaisesti arjen rutiineihin ja niiden järjestämiseen sekvenssikartan avulla. Näiden keskustelujen lomassa nousee esiin myös perheen ongelmalliseksi kokemia asioita ja henkisen tuen tarvetta. Mikäli tällaisia asioita nousee esiin, toki työntekijä kuuntelee asiakasta ja antaa tukea, mutta näiden asioiden esiin nostaminen ei ole keskustelun ensisijainen tehtävä. Keskustelujen avulla saadaan esiin myös perheen oman arjen asiantuntijuutta, joka otetaan keskeiseksi voimavaraksi arjen rakentamisessa ja yhdessä toimimisessa. Tämä on ensisijaisen tärkeää, jotta perheiden arjesta saadaan yhdessä rakennettua ja räätälöityä perheelle itselleen tunnistettavaa arkea ylhäältä tulevan valmiin mallin sijasta. Tällöin perheen on helpompi sitoutua uuteen päivärytmiin.

Sekvenssikarttatyöskentelyn lisäksi perheitä autetaan toimimalla yhdessä jokapäiväisten rutiinien muodostamisessa ja vahvistamisessa. Perheen konkreettinen tukeminen arjen tehtävissä ja niihin liittyvissä siirtymissä auttaa arjen muutoksen konkreettisessa aikaansaamisessa. Työskentelyssä korostetaan asiakkaan omien voimavarojen tunnistamista ja käyttöä. Tämän lisäksi perheitä autetaan purkamalla kodissa mahdollisesti ilmenevää tavara-, pyykki- ynnä muuta kaaosta, jonka järjestämiseen perheellä itsellään ei ole ollut voimavaroja. Joskus kaaoksen purkamisessa on tarpeen yhdessä tekemisen sijasta tehdä asioita jopa perheen puolesta, jotta tavaroiden kasautumisen kierre saadaan katkaistua. Kaaoksen purkaminen selkeyttää kotia ja mahdollistaa sen, että perheiden vähäisiä voimavaroja jaksetaan jatkossa suunnata paremmin tavanomaisen järjestyksen ylläpitoon.

5 Arki Haltuun -hankkeen toteutus ja uusi toimintamalli

Ekspansiivisen oppimisen syklin viimeisessä vaiheessa uutta toimintamallia kokeillaan käytännössä. Uuden, aikaisemmasta poikkeavaan logiikkaan perustuvan toimintakonseptin kehittämisessä törmätään vanhan periaatteen mukaisiin toimintamalleihin ja toisaalta myös uuden konseptin keskenäisyyteen. Uusi toimintakäytäntö saa vähitellen muotonsa ja vakiintuu, kun työyhteisön jäsenet ratkovat uuden ja vanhan logiikan välisistä ristiriidoista syntyviä epäselvyyksiä ja pulmatilanteita. (Engeström, 1995.)

Arki Haltuun -hanke käynnistyi vuonna 2007 ja päättyi vuoden 2010 lopussa. Jotta edellä esitettyä mallinnusta voitiin lähteä kehittämään perheiden kanssa työskennellessä tarkoituksenmukaisella tavalla, Arki Haltuun -hankkeessa muun muassa tutustuttiin muihin käytössä oleviin intensiivisiin perhetyön toimintamalleihin. Hanketta alettiin heti markkinoida pääkaupunkiseudun perhekeskuksiin ja sosiaaliasemille. Tavoitteena oli saada asiakasperheet jonkin yhteistyökumppanin kautta, jotta saataisiin ulkopuolisten toimijoiden palautetta ja kehittämisehdotuksia sekvenssimenetelmän toimivuudesta välittömästi. (Jonsson, 2006; Kupiainen & Holmberg, 2011.) Sekvenssimenetelmän keskeisenä kehittämiskontekstina oli perheiden kanssa työskenteleminen menetelmää käyttämällä ja kokeilemalla. Tämän lisäksi menetelmää kehitettiin myös hankkeen työntekijöiden keskinäisissä viikottaisissa tiimipalaverissa ja hankkeen ohjausryhmän kokouksissa.

Kehittämishankkeen aikana perhetyötä tehtiin 30 perheessä. Asiakasperheet edustivat kymmentä eri kansalaisuutta. Lasten ikä vaihteli vastasyntyneestä teini-ikäisiin. Työskentely vietiin päätökseen 22 perheessä; kahdeksassa perheessä perhetyö lopetettiin työskentelyjakson aikana perhetilanteissa tapahtuneiden akuuttien muutosten vuoksi. Kotikäynnit sovittiin sellaisiin vuorokaudenaikoihin, jolloin perhe tarvitsi käytännön tu-

kea, esimerkiksi kotoa päiväkotiin tai kouluun lähtemisen yhteydessä tai illalla nukkumaan laittautumisen aikaan. Työskentelyn kokonaisaika sovittiin perheen kanssa noin kahden kuukauden mittaiseksi intensiivijaksoksi. Kotikäyntejä tehtiin 8–21 käyntikertaa niissä perheissä, joissa työskentely vietiin loppuun saakka. Osa yhteistyökumppaneista ja perheistä toivoi pidempää työskentelyjaksoa, mutta kehittämishankkeessa haluttiin rajata työskentelyaikaa yhdessä perheessä, jotta hankkeen aikana olisi mahdollista saada kokemusta monista erilaisista perheistä ja perhetilanteista mahdollisimman paljon. (Kupiainen & Holmberg, 2011.)

Perhetyötä tehtiin niin pariskuntien kuin yhden vanhemman perheissä ja sekä työssäkäyvien että toimeentulotuen varassa elävien perheiden kanssa. Vanhemmat olivat joissakin perheissä menettäneet auktoriteetti-asemansa suhteessa lapsiinsa. Lapsilla oli tarvetta rajojen asettamiseen tai koulunkäynnin tukemiseen ja säännöllisen vuorokausirytmien opetteluun. Perhetyöntekijät kohtasivat perheissä myös talousvaikeuksia, perheväkivaltaa tai sen uhkaa, alkoholin käyttöä, masennusta, tavarain hamstraamista, kodin ajautumista kaaokseen, epäsäännöllistä vuorokausirytmää, vanhemmuuden tukemisen tarvetta sekä suomalaisen yhteiskunnan ja asiointikulttuurin tuntemisen puutteen tuomia vaikeuksia.

Työskentelyprosessi sisälsi kaikissa perheissä kolme vaihetta: projektin aloittaminen, varsinainen työskentely kotikäynneillä projektin keskivaiheilla ja projektin lopettaminen (Sekki, 2010; Sekki, 2011a; vrt. Korvela, 2011; Nurminen, 2011). Työskentely käynnistettiin kussakin perheessä aloitusneuvottelulla, jossa oli mukana perheenjäsenten ja hankkeen perhetyöntekijöiden lisäksi perheen aiempien tai nykyisten auttamistahojen edustajia. Perheen projektin jälkeistä aikaa ajatellen esimerkiksi sosiaalityöntekijän läsnäolo neuvotteluissa oli olennaista. Aloitusneuvottelussa oli tärkeää sopia, ketkä henkilöt kuuluvat työskentelyn piiriin. Esimerkiksi perheen elämään aktiivisesti osallistuvien isovanhempien on hyvä olla tietoisia perheeseen tehtävästä interventtiosta. Aloitusneuvottelun tavoitteena oli kartoittaa perheen tilannetta kaikkien osapuolien näkökulmasta eli missä asioissa perhe tarvitsee apua arjen sujuvuuden lisäämiseksi. Perheen näkemyksiä asiasta kuultiin, mutta viranomaisten mukana oleminen toi tavoiteltavalle arjelle tietyn vähimmäisvaatimuksen.

Aloitusneuvottelun jälkeisen ensimmäisen kotikäynnin tarkoituksena on yleensä tutustuminen, pohjan rakentaminen luottamukselliselle suhteelle. Perheenjäsenten tulee saada tunne siitä, että he tulevat kuulluiksi ja ovat keskeisessä asemassa jonkin perhettä koskevan muutoksen suunnittelussa. Työskentely alkoi perheen nykyisen päivärytmien selvittämällä. (Kupiainen & Holmberg, 2011.)

Nykyisen päivärytmien selvittämiseksi käydyn keskustelun, sekvenssihaastattelun, perusteella perhetyöntekijät hahmottelivat seuraavalle kotikäynnille perheen sekvenssikartasta ensimmäisen version. Karttaa täydennettiin: siihen merkittiin perheelle keskeisiä asioita, joiden sujumisessa oli

ollut ongelmia, kuten vaatehuolto, kodin puhtaanapito, lasten ulkoilu, perheen yhteinen aika tai erilaisten asioiden hoitaminen. Ongelmat liittyivät usein myös niin kutsuttuihin siirtymävaiheisiin, kuten kotoa ajoissa lähtemiseen tai nukkumaan menemiseen (vrt. Korvela, 2003). Sekvenssikartta tuo näkyväksi kodin erilaiset tekemiset ja perheenjäsenten tarpeet sekä perheelle itselleen että perhetyöntekijöille. Tämän jälkeen alettiin yhdessä perheen kanssa muokata karttaan tavoiteltavaa päivärytmiä. Kartta eli ja muokkautui työskentelyn edetessä perheen tarpeita vastaavaksi. Työskentelyn painopisteiden mukaan jokaiselle perheenjäsenelle voitiin tehdä oma sekvenssikartta.

Kullakin kotikäynnillä suunniteltiin aina, mihin työskentely kohdistuu seuraavalla kotikäynnillä ja mitä perheen on hyvä tehdä kotikäyntien välillä. Sekvenssikartta toimi kotikäynneillä keskustelun avaajana siitä, mitä perheessä oli tapahtunut tai tehty kotikäyntien välissä tai miksi karttaan merkittyä asiaa ei ollut tehty. Se oli myös työväline perhetyöntekijälle haasteellisessa perhetyössä. Hankkeen tärkeä työmuoto oli yhdessä tekeminen. Perhettä ei syyllistetty tekemättömistä töistä, vaan pyykkikaaosta tai tiskivuorta lähdettiin purkamaan asiakkaan kanssa yhdessä. Perhetyöntekijöiden toiminnallisuudella oli tärkeä merkitys perheen arkirutiinien opettelussa. Kotikäyntien perusrakenne muodostui pääasiassa perheen arjen jäsentämisestä, sekvenssikartan työstämisestä ja yhdessä tekemisestä. (Nurminen, 2011.)

Työskentelyn edetessä asiakkaalle tuli kaiken aikaa enemmän vastuuta kotikäyntien välissä toimimiseen. Työskentely perheessä ei edennyt suoraviivaisesti, laaditun suunnitelman mukaisesti, vaan perheen voimavarat vaikuttivat merkittävästi kotikäynneillä tehtäviin asioihin. Perheen jaksamista tarkkailtiin hankkeessa kaiken aikaa. Perheen arjen työstämistä pyrittiin jatkamaan vaikeinakin hetkinä. Joissakin perheissä työskentely jouduttiin lopettamaan perheen voimavarojen riittämättömyyden tai työskentelyyn sitoutumattomuuden vuoksi. (Nurminen, 2011; Sekki, 2011b.)

Työskentelyjakson keskivaiheilla järjestettiin välineuvottelu, jossa arviointiin perheen ja yhteistyötahojen kanssa siihen mennessä toteutunutta työskentelyjaksoa ja aikataulutettiin hankkeen loppuaika. Lopputyöskentelyn tavoitteita oli myös hyvä tarkentaa: oliko työskentelyn aikana mahdollisesti herännyt uusia tavoitteita, jotka lähtivät viemään työskentelyä uuteen suuntaan? Perheitä oli tärkeä valmistella hyvissä ajoin hankkeen loppumiseen ja selvittää perheen tuen tarve työskentelyjakson päättymisen jälkeen. Tuen tarvetta selvitettiin myös loppuneuvottelussa, jossa olivat mukana myös yhteistyötahojen edustajat. Ihannetilanne olisi tuen tarpeen väheneminen ja itsenäinen, tukimuodoista riippumaton elämä. (Nurminen, 2011.)

Uuden mallin käyttöönottoon liittyvät toiminnan kehityksen kolmannen asteen ristiriidat eli törmäykset uuden ja vanhan toimintatavan välillä (Engeström, 1995) olivat havaittavissa prosessin kuluessa. Hankkeen alkuvaiheessa jouduttiin sosiaalialan ammattilaisille perustelemaan, kuinka

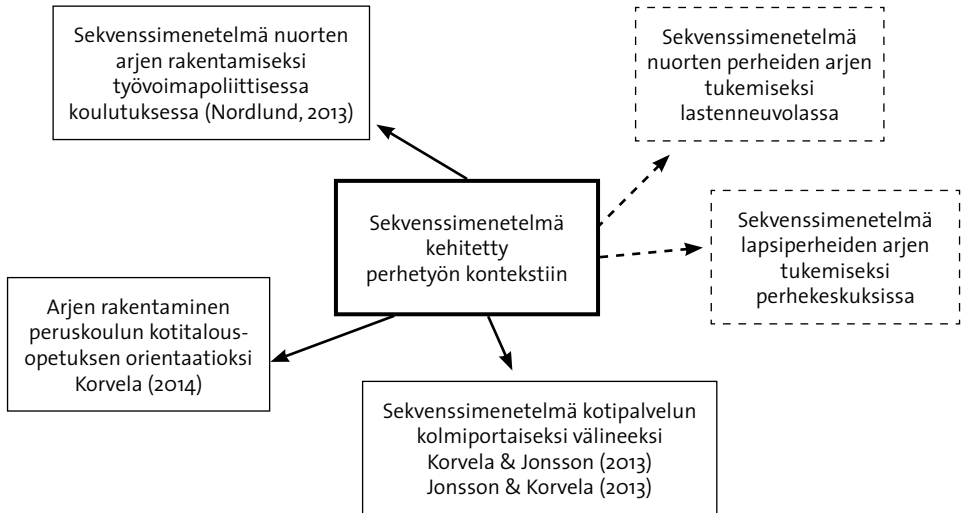
kyseinen työtapa eroaa vallitsevista käytännöistä. Sekvenssimenetelmä on lähtökohdiltaan arkisten asioiden ajalliseen rytmittämiseen keskittyvä, toiminnallinen, ei ongelma-keskeinen työtapa. Se kehitettiin nimenomaan perhetyön kontekstissa eikä alkuperäisesti muihin tarkoituksiin, kuten on Kurosen ja Lahtisen (2011, s. 76) mukaan tavanomaista useimpien perhetyömenetelmien kohdalla. Ristiriitoja ratkomalla uusi malli muuttui uudeksi käytännöksi. Käyttöönotto oli intensiivistä uuden luomisen vaihetta. Sen aikana uusi toimintamalli laajeni, vakiintui ja alkoi versoa.

6 Johtopäätökset – uuden käytännön laajentaminen

Tässä artikkelissa on analysoitu ajalehtivan arjen ilmiön tunnistamisen, teoreettisen mallintamisen sekä uuden perhetyömenetelmän kehittämisen prosessi. Menetelmän avulla ajalehtivaa arkea elävän perheen arkitoimintaa saadaan kehitettyä ennakoitavammaksi arjeksi. Hankkeen yhteistyökumppaneina toimineiden lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden mukaan toimintatapa tuotti toivottuja tuloksia: perheiden arki jäsenyi ja muuttui paremmin hallittavaksi, vanhemmuus vahvistui ja lasten tarpeet otettiin perheissä aikaisempaa paremmin huomioon (Lönnerberg, 2010). Uuden, toimivaksi ja tehokkaaksi todetun perhetyömenetelmän kehittämisen kriittisin kysymys on, unohtuuko menetelmä kehittämishankkeen päättymisen jälkeen vai vakiintuuko työtapa tässä tapauksessa Väestöliiton toiminnan ulkopuolelle. Yhteiskunnallinen tilanne ei ole kovin otollinen uuden menetelmän juurruttamiselle julkisiin sosiaalipalveluihin, koska taloudellisten resurssien niukkenemisen vuoksi sosiaalityöntekijät ovat ylikuormitettuja eivätkä siten aina ehdi perehtyä uusiin innovaatioihin ja työn kehittämiseen. Perhetyöhön suuntautuvien opiskelijoiden koulutusta ja perhetyötä tekevien työntekijöiden täydennyskoulutusta tulisikin suunnata niin, että asiakkaiden arjen käytäntöjen kokonaisvaltainen ymmärtäminen laajenisi.

Toisaalta menetelmä on lähtenyt ekspansoitumaan eri toimintakonteksteihin sisällön tai näkökulman laajentamisen osalta (kuviokuva 6). Sekvenssimenetelmästä on luonnosteltu orientaatioita uudenlaiseksi kotipalveluksi, jossa voidaan erottaa kolme eri tasoa: 1) sijaistaminen, 2) arjen tukeminen ja 3) arjen rakentaminen (Jonsson & Korvela, 2013, s. 31; Korvela & Jonsson, 2013). Työskentelyn pohjana on asiakasperheiden arjen rakenteiden tunnistaminen. Mikäli perheen arjesta löytyy sekvenssirakenne, työntekijän tehtävänä on perheen vanhempaa sijaistaessaan pitää yllä perheen päivärytmiä. Mikäli arjen rakenne on pääpiirteittäin olemassa, mutta perheen vanhempien toimijuus on hetkellisesti heikentynyt, tuetaan toimijuuden vahvistamista ja autetaan arjen rutiineissa. Mikäli arjen rakenne puuttuu, työntekijä auttaa perhettä luomaan arkea koossapitävän rakenteen ja auttaa yhdessä tekemällä rutiinien luomisessa ja vakiinnuttamisessa. (Jonsson & Korvela, 2013, s. 31–36.)

Kuvio 6. Sekvenssimenetelmän laajeneminen erilaisiin konteksteihin

Korvela (2014) on hahmotellut arjen rakentamisesta ja sekvenssimenetelmästä peruskoulun kotitalousopetukseen uutta lähestymistapaa, jota nimitetään arjen rakentamisen lähestymistavaksi. Lähestymistavassa opetellaan arjen kokonaisuuden ymmärtämistä ja hahmottamista, suunnitellaan päivä- ja viikkorytmejä, pohditaan yhdessä niihin liittyviä rutiineja ja niiden tilannekohtaista arvottamista, luodaan erilaisia rutiineja, pohditaan oikeudenmukaisen työnjaon laatimista sekä opetellaan yhdessä tekemistä. Vaikka yhteiskunnassamme vallitsevan arkirytmien noudattaminen on yhteiskunnassa kiinnipitävä ja syrjäytymistä ehkäisevä tekijä, tehtävä avaa mahdollisuuden pohtia kriittisesti oppilaiden kanssa yhteiskuntamme rakenteita ja niiden hyviä sekä kehitettäviä puolia. Tehtävä avaa myös mahdollisuuden aktivoida oppilaiden yhteiskuntaa rakentavan ja kehittävän asenteen passiivisen vastaanottajan ja sopeutujan sijasta.

Menetelmästä suunnitellaan nuorten arjen rakentamisen välinettä työvoimapolitiittiseen koulutukseen ja ohjaukseen (Nordlund, 2013). Menetelmällä olisi hyviä sovellusmahdollisuuksia myös nuorten perheiden arjen tukemiseen lastenneuvolatyön yhteydessä ja perhekeskusten kautta organisoituna. Menetelemällä on sovellusarvoa myös mielenterveyskuntoutujien arjen tukemisessa, mistä saatiin jo Arki Haltuun -hankkeessa arvokasta kokemusta. Menetelmästä voisi kehittää edelleen erilaisia oma-apuvälineitä oman aikataulun rytmittämisen tukemiseksi ja arkea kuormittavien tekemisten priorisoimiseksi tarkoituksenmukaisella tavalla. Tällaiset välineet voisivat toimia joustavasti myös verkko- tai mobiilisovelluksina.

Ekspansoitumista voi helpottaa yhteiskunnallisessa keskustelussa viime aikoina esiintynyt käänne, jossa suositellaan perhetyökäytäntöjen muuttamista keskustelusta enemmän konkreettiseen tukemiseen ja tekemiseen (ks. esim. Rimpelä; 2008, Lahtinen, 2008; Kuronen & Lahtinen, 2011). Kun uusi toimintakonsepti vakiintuu ja yleistyy, toimijat törmäävät yhä enemmän häiriöihin ja vaikeuksiin, jotka aiheutuvat omaksutun uuden toimintatavan ja ympäröivien tahojen toimintatapojen yhteensopimattomuudesta. Uusi toimintakonsepti vakiintuu vasta, jos nämäkin risiiritiivat kyetään ylittämään. Se edellyttää, että toimintaan sidoksissa olevien yhteisöjen kanssa kehitetään uudenlaista yhteistoimintaa sekä uusia yhteisiä välineitä ja pelisääntöjä. (Engeström, 1995.) Näistä vaikeuksista huolimatta uuden menetelmän käyttöönottoa ei pitäisi aristella, koska asiakkaan elämäntilanteen kohtaava menetelmä helpottaa työskentelyä kokonaisuudessaan.

LÄHTEET

- ANTTONEN, A. (2009). Hoivan yhteiskunnallistuminen ja politisoituminen. Teoksessa A. Anttonen, H. Valokivi & M. Zechner (toim.), *Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki* (s. 54–98). Tampere: Vastapaino.
- ENGESTRÖM, Y. (1987). *Learning by Expanding: An Activity-Theoretical Approach to Developmental Research*. Helsinki: Orienta-konsultit.
- ENGESTRÖM, Y. (1995). *Kehittävä työntutkimus: perusteita, tuloksia ja haasteita*. Hallinnon kehittämiskeskus. Helsinki: Painatuskeskus.
- ENGESTRÖM, Y. (2004). *Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittäminen työssä*. Tampere: Vastapaino.
- ENGESTRÖM, Y., NIEMELÄ, A.-L., NUMMIJOKI, J. & NYMAN, J. (2009). Kotihoito murroksessa. Teoksessa Teoksessa Y. Engeström, A.-M. Niemelä, J. Nummijoki & J. Nyman (toim.), *Lupaava kotihoito. Uusia toimintamalleja vanhustyöhön* (s. 11–24). Jyväskylä: PS-kustannus.
- FORSBERG, H. (1998). *Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- FÄGEL, S., M. JONSSON, P. KORVELA, & A. KUPIAINEN (toim.) (2011). *Arki Haltuun – sekvenssimenetelmä perhetyössä*. Helsinki: Väestöliitto.
- HEINO, L. (2011). Keskellä arjen kaaosta. Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela & A. Kupiainen (toim.), *Arki Haltuun – sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 19–41). Helsinki: Väestöliitto.
- HEINO, T. (2008). *Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset* (Työpapereita 9/2008). Helsinki: Stakes.
- HEINO, T., BERG, K., & HURTIG, J. (2000). *Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsennyksiä*. Helsinki: Stakes.
- HIETALA, M. (1991). Kotisisar äidin sijaisena. Teoksessa *Perheen puolesta*. Helsinki: Väestöliitto.
- HURTIG, J. (2003). *Lasta suojelemassa - etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä* (Acta Universitatis Lapponiensis 60). Väitöskirja. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- JONSSON, M. (2006). *Perhetyö, arki ja sekvenssit. Raportti Arki Haltuun kehittämishankkeesta*. Opinnäytetyö, ylempi AMK-tutkinto. Järvenpää: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- JONSSON, M. (2011). Oven takana. Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela & A. Kupiainen (toim.), *Arki Haltuun – sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 7–10). Helsinki: Väestöliitto.

- JONSSON, M., & KORVELA, P. (2013). Kotipalvelua lapsiperheisiin – oikeanlaatuinen apu oikeaan tarpeeseen on ennalta ehkäisevää työtä. Teoksessa J. Syrjälä & R. Åberg (toim.), *Vuosikirja 2012 – Rohkeasti elämässä* (s. 31–37). Helsinki: Väestöliitto.
- JÄRVINEN, R., LANKINEN, A., TAAJAMO, T., VEISTILÄ, M., & VIROLAINEN, A. (2007). *Perheen parhaaksi. Perhetyön arkea*. Helsinki: Edita.
- Kansanterveyslaki (1972). Haettu 31.10.2013 osoitteesta <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1972/19720066>
- KORVELA, P. (2003). *Yhdessä ja erikseen – perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka* (Tutkimuksia 128). Helsinki: Stakes.
- KORVELA, P. (2011). Arki, päivärytmi ja sekvenssit: Miten käsitteellistää arkea ja kotia? Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela & A. Kupiainen (toim.), *Arki Haltuun – sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 219–223). Helsinki: Väestöliitto.
- KORVELA, P. (2014). Ajelehtivasta arjesta – arjen rakentamiseen. Miten opettaa arjen kokonaisuuden rakentamista peruskoulun kotitalousopetuksessa? Teoksessa H. Kuusisaari & L. Käyhkö (toim.), *Tutki, kehitä, kehity – kotitalous yhteiskunnallisena oppiaineena*.
- KORVELA, P., & JONSSON, M. (2013). Structure of Everyday Activities to the Focus of Home Care Service – A New Interpretation of the Content and Methods. A paper prepared for the COFACE seminar on Vulnerable families – What Europe can do? Feb. 4–5, 2013 in Dublin, Ireland.
- KUPIAINEN, A., & HOLMBERG, M. (2011). Arki haltuun sekvenssimenetelmällä. Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela & A. Kupiainen (toim.), *Arki Haltuun – sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 43–63). Helsinki: Väestöliitto.
- KURONEN, M., & LAHTINEN, P. (2011). Supporting families: the role of family work in child welfare. Teoksessa H. Forsberg & T. Kröger (toim.), *Social Work and Child Welfare Politics. Through Nordic lenses* (s. 65–81). Bristol: Policy Press.
- LAHTINEN, P. (2008). *Perhetyön menetelmät opiskelijoiden teksteissä. Tutkimus perhetyön opiskelijoiden menetelmävauksista*. Lapsi- ja nuorisososiaalityön ammatillinen lisensiaatin tutkimus. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Laki kunnallisesta kodinhoitoavusta (1966). Haettu 31.10.2013 osoitteesta <http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1966/19660675>
- Laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta (1982). Haettu 31.10.2013 osoitteesta <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1992/19920733>
- Lastensuojelulaki (2007). Haettu 31.10.2013 osoitteesta <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20070417>
- LEIJALA, R. (2008). *Intensiiviperhetyö Vantaalla. Haasteena asiakkaan kiinnittyminen työskentelyyn*. Helsingin ammattikorkeakoulu Stadia. Sosionomin opinnäytetyö.
- LÖNNBERG, S. (2010). Perheen arki keskiössä. Sosiaalityöntekijät Arki Haltuun -hankkeen perhetyötä arvioimassa. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Sosionomi AMK opinnäytetyö.
- NIEMELÄ, A.-L. (2006). *Kiire ja työn muutos. Tapaustutkimus kotipalvelutyöstä* (Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 206). Väitöskirja. Helsingin yliopisto, käyttäytymistieteellinen tiedekunta.
- NIEMI, H. (toim.) (2002). *Mitä on Alvari-perhetyö* (Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 32). Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- NORDLUND, A. (2013). *Toimenpiteiden kohteesta itsenäiseksi toimijaksi – työttömien nuorten arjen toimijuuden rakentuminen*. Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos, väitöskirjan tutkimussuunnitelma.
- NUPPONEN, R. & SIMONEN, L. (1983). *Kodinhoitajan tehostettu perhetyö. Valtakunnallisen kokeilun loppuraportti* (Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti A 41). Helsinki.
- NURMINEN, O. (2011). Tehdään yhdessä. Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela & A. Kupiainen (toim.), *Arki Haltuun – sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 65–78). Helsinki: Väestöliitto.
- NÄTKIN, R. & VUORI, J. (2007). Perhetyön tieto ja kritiikki. Johdanto perhetyön muuttuvaan kenttään. Teoksessa J. Vuori & R. Nätkin (toim.), *Perhetyön tieto* (s. 7–38). Tampere: Vastapaino.
- OPH (2010). *Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto, lähihoitaja*. Haettu 11.8.2011 osoitteesta http://www.oph.fi/download/124811_SoTe.pdf

- PALOLA, E., & PARPO, A. (2011). Kunnallista sopeutumisen politiikkaa. Teoksessa E. Palola & V. Karjalainen (toim.), *Sosiaalipolitiikka: hukassa vai uuden jäljillä?* (ss. 47–78). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- POIKELA, R. (2010). *Asiakassuunnitelma asiakaslähtöistä auttamista tavoitteellistamassa. Kohteen rakentamisen moniääninen menetelmä* (Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2010:5). Sosiaalityön väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- RAIJAS, A. (2008). Arki keskittyy kotiin. Teoksessa M. Lammi & P. Timonen (toim.), *Koti – tehtävistä uusiin ihanteisiin*. (s. 118–131) (Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 4). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- RANTALA, K. & SULKUNEN, P. (toim.) (2006). *Projektiyhdistyksen kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus.
- REIJONEN, M. (toim.) (2005). *Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- RIMPELÄ, M. (2008). Lasten ja nuorten hyvinvointi. Teoksessa P. Moisio, S. Karvonen, J. Simpura, & M. Heikkilä (toim.), *Suomalaisten hyvinvointi 2008* (s. 62–74). Helsinki: Stakes.
- SATKA, M. (1994). Hyvinvointivaltion rakentajat. Teoksessa J. Jaakkola, P. Pulma, M. Satka & K. Urponen (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia* (s. 301–330). Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- SEKKI, S. (2010). *Arjen rakentaminen ja keskustelualoitteet kotikäynneillä Väestöliiton Arki Haltuun -hankkeessa*. Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos. Kotitaloustieteen pro gradu -tutkielma.
- SEKKI, S. (2011a). Arjen rakentaminen keskustelualoitteiden kuvaamana. Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela & A. Kupiainen (toim.), *Arki Haltuun – sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 79–120). Helsinki: Väestöliitto.
- SEKKI, S. (2011b). Arjen voimavarojen haltuunotto. Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela & A. Kupiainen (toim.), *Arki Haltuun – sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 149–167). Helsinki: Väestöliitto.
- SIMONEN, L. (1986). Naisten huolenpityö ja kodinhoitajan ammatti. Teoksessa L. Rantalaiho (toim.), *Miesten tiede, naisten puuhut: Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisen työn näkökulmasta*. Tampere: Vastapaino.
- Sosiaalihuoltolaki (1982). Haettu 31.10.2013 osoitteesta <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820710>
- TAAJAMO, T. (2006). Perhetyö lähihoitajan työkenttänä. Teoksessa A. Häkkä, H. Kuokkanen & A. Virolainen (toim.), *Lapsen parhaaksi. Lähihoitaja varhaiskasvattajana*. Helsinki: Edita Prima.
- TOIKKO, T. (2005). *Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan*. Tampere: Vastapaino.
- TUOMI-GRÖHN, T., & ENGSTRÖM, Y. (toim.) (2002). *Koulun ja työn rajavyöhykkeellä. Uusia työssä oppimisen mahdollisuuksia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- UUSIMÄKI, M. (2005). *Perhetyötäkö kaikki?* Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 20. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- VUORIKOSKI, M. (1999). *Sosiaalityön professionaalistuminen ja koulutus* (Acta Universitatis Tamperensis 687). Väitöskirja. Tampereen yliopisto, kasvatustieteen laitos.

Rytmihäiriöitä lapsiperheiden arjessa

– arjen rytmittämisen haasteet

ajelehtivassa arjessa

Sanna Sekki & Pirjo Korvela

1 Johdanto

Sosiaalityöntekijä: Mutta, että miksi sitten lähetettiin tähän Arki Haltuun [-hankkeeseen], niin on huomattu, että jatkuva vaikeus on edelleen se kotoa lähteminen ja semmoinen kodin oma muodostuminen. Että ei oikein tiedetä, mitä se on. Ja sä oot ite kuvannut, että se on vähän sellaista, että asiat menee siellä, saattaa päivä viuhahtaa ja sä et oo saanut tehtyä niitä asioita, mitä sun on pitänyt. Ja sit toisaalta on hirveesti niitä asioita, mitä sä haluat tehdä. Ja te ette läheskään aina pääse sinne tukiryhmään yhdeksäksi aamulla. Että sä oot kertonut, että aamut jotenkin menee, että sulla on nukkumisvaikeutta, mutta myös rauhoittumisvaikeutta iltaisin mennä ajoissa sinne nukkumaan ja muuta. (Perhe 2. Aloitusneuvottelu 28.10.2008.)

Edellä oleva kuvaus on peräisin asiakasperheen aloitusneuvottelusta, jossa sosiaalityöntekijä kuvailee perheen arjen haasteita Väestöliiton Arki Haltuun -hankkeessa tehtävälle perhetyölle työskentelyn käynnistymisen yhteydessä. Väestöliiton tekemässä perhetyössä oli aiemminkin kohdattu asiakasperheitä, joiden oli vaikea saada ote arjesta. Perheet olivat mahdollisesti saaneet ajoittain apua, mutta eivät pärjänneet pitkään ilman ulkopuolista tukea. Kun asiakkuus käynnistyi uudelleen, perheiden kanssa ratkottiin samoja ongelmia kuin edellisellä työskentelyjaksolla. (Jonsson, 2011, s. 8.) Tätä ilmiötä nimitetään ajelehtivaksi arjeksi (Korvela, 2011; ks. myös Korvela, Saarilahti & Sekki, tämä teos). Ajelehtivan arjen ongelmat liittyivät useaan eri osa-alueeseen, kuten arjen rytmittämiseen, kodin rakentumiseen, vanhemmuuteen tai suhteisiin lähiyhteisöön ja yhteiskuntaan. (esim. Jonsson, 2006, s. 38; Kupiainen & Holmberg, 2011, s. 53.)

Ajelehtivan arjen käsitteellistämisen taustalla ovat Korvelan (2003; 2011) havainnot pikkulapsiperheen arjen rakentumisesta sekvensseittäin eli ajallisesti toisiaan seuraavista vaiheista. Perheiden arkea kuvaavan videoai-

neiston perusteella tutkimusperheiden arjesta paikantui tekoja, jotka toistuivat tiettyyn kellonaikaan, eli perheiden arjesta löytyi samankaltaisia rakenteita. Esimerkiksi perheen illat kotiinpaluun jälkeen sisälsivät muun muassa kotiin asettautumisen, yhdessä tekemisen ja nukkumaan laittautumisen sekvenssit. Perheet tuottavat sekvenssit yksilöllisesti, mutta sekvenssistä toiseen siirtyminen edellyttää perheenjäsenten tekojen yhteensovittamista. Nukkumaan laittautuminen pitkittyy, jos lapset keskittyvät muuhun toimintaan sen sijaan, että edistäisivät sitä käymällä iltapesulla ja vaihtamalla yövaatteet päälle. (ks. Korvela 2003.) Väestöliiton perhetyössä tehdyt havainnot liittyvät siis sekvenssien rytmittymisen ongelmaan tai jopa niiden puuttumiseen.

Ajelehtivan arjen ilmiö otettiin tutkimisen ja kehittämisen kohteeksi Väestöliiton Arki Haltuun -perhetyön kehittämishankkeessa 2007–2010. Hankkeessa ilmiöön tartuttiin perheiden arjen toimijuutta vahvistavalla sekvenssimenetelmällä. Kentällä perheiden arjen ongelmat näyttäytyivät niin moninaisina, että keskusteluun ja psykososiaaliseen tukeen pohjautuvat työskentelymuodot olivat perheille riittämättömiä. Sekvenssimenetelmään kuuluvan keskeisen välineen, sekvenssikartan, avulla pyrittiin rytmittämään perheiden ajankäyttöä ja luomaan rutiineja. Rutiinien myötä arki muuttui ennakoitavammaksi ja säännönmukaisemmaksi ja perheen voimavaroja vapautui muille elämänalueille. Työvälineenä sekvenssikartta muokkautuu erilaisten perheiden vaihteleviin tarpeisiin. (Kupiainen & Holmberg, 2011, 44; ks. myös Korvela, Saarilahti & Sekki, tämä teos.)

Vaikka ajelehtivan arjen ilmiö oli jo aiemmin tunnistettu Väestöliiton perhetyössä (ks. Jonsson, 2006), ilmiön teoreettinen tulkinta oli Arki Haltuun -hankkeen käynnistyessä vasta alkuvaiheessa. Tässä artikkelissa tutkimme aineistolähtöisesti, miten ajelehtiva arki jäsentyy tutkimusperheissä erityisesti arjen rytmittämisen näkökulmasta. *Artikkelissa analysoimme, millaisena arki näyttää lapsiperheissä, joilta puuttuvat arkea kannattelevat rutiinit tai joiden arkea eivät rytmitä kodin ulkopuolelta tulevat aikataulut.*

Tarkastelemme aluksi perheiden nykyiseen tilanteeseen vaikuttanutta yhteiskunnallista kehitystä. Esittelemme myös kirjallisuudessa käytettyä kaoottisen arjen käsitettä. Tutkimusaineiston ja analyysin kuvauksen kautta siirrymme tulosten esittelyyn ja kokoamiseen.

2 Lapsiperheet ja yhteiskunnallinen muutos

Yhteiskunnallinen tilanne ja muutokset vaikuttavat merkittävästi perheiden arkeen ja hyvinvointiin. Luomme seuraavassa katsauksen 1990-luvun laman jälkeiseen kehitykseen, joka vaikutti perheiden tilanteeseen ja jonka seurauksena perheitä tukevia palveluita karsittiin.

Lapsiin kohdistuvia peruspalveluita, kuten lastenneuvola- ja kouluterveydenhuoltoa, karsittiin esimerkiksi määräaikaistarkastuksia supistamalla. Vanhemmuuteen kasvamista tukevia palveluita, kuten neuvoloiden perhevalmennusta, vähennettiin. Kouluterveydenhoitajien ennaltaehkäisevään terveystarkastukseen liittyvää työtä on vähennetty huomattavasti. Opetussectorilla koulujen lakkauttaminen, suuremmat ryhmäkoot, erityisopetuksen karsiminen ja opettajien lomautukset ovat olleet arkipäivää lamavuosista lähtien. Koulujen iltapäiväkerhotoimintaa karsittiin, mikä vaikeutti lasten iltapäivähoidon järjestämistä monissa perheissä. Kun tuki ja kontrolli vähentyivät, vanhempien oma kasvatusvastuu korostui. Lasten kannalta katsottuna supistukset merkitsivät helposti lähestyttävien aikuisten määrän ja aikuisten kanssa jaetun yksilöllisen ajan vähenemistä. (Yli-Pietilä, 1996, s. 134–156; Salmi, 2008, s. 42–43.)

Perheiden kotiin saama apu on myös vähentynyt 1990-luvulta merkittävästi. Sosiaali- ja terveysministeriö (2012) otti väliraportissaan esille erityispalveluiden lisääntymisen peruspalveluiden ohenemisen kustannuksella. Esimerkiksi lapsiperheille suunnattu kotipalvelu on korvautunut pääasiallisesti perhetyöllä. Perhetyön sisällöt vaihtelevat kuntakohtaisesti suuresti, ja palveluiden saamisen ehtoissa on eroja. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2012, s. 5.) Työmuotona kotipalvelu oli matalan kynnyksen konkreettista apua perheiden arjen tukemiseen.

Tilastojen valossa laman aikana tehdyt ratkaisut osoittautuivat kestävämmiksi lasten ja perheiden kannalta. Esimerkiksi 2000-luvulla kehitys on ollut huolestuttavaa: lastensuojelun avohuollon asiakkaiden määrä on lisääntynyt muutaman prosentin vuosivauhdilla. Vuoden 2011 tilastojen mukaan 81 500 lasta ja nuorta oli lastensuojelun avohuollon asiakkaana. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2011, s. 9.) Myös kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten määrä kasvaa kaiken aikaa. Vuonna 2011 kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten lukumäärä oli 17 409. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2011, s. 6.)

Yhteiskunnassa ja työelämässä tapahtuneet muutokset ovat myös vaikuttaneet perheiden arkeen. 1990-luvun lama vaikutti perheiden aineellisiin ja henkisiin resursseihin; taloudelliset ongelmat ja työttömyys jättivät jälkensä perhe-elämään, toisaalta suuret työpaineet ja epävarmuus töiden jatkumisesta niille, joilla töitä oli. Työttömyyden ja toisaalta työpaineiden koetellessa perheitä vanhempien ja lasten väliset suhteet joutuivat koetukselle. (Salmi, 2008, s. 38.)

3 Kaoottinen kotitalous

Kansainvälisessä kirjallisuudessa on nostettu esiin kaoottisen kotitalouden käsite. Kodin kaoottisuutta on tutkittu havainnoimalla perheitä kotikäyntien yhteydessä. Matheney, Wachs, Ludvig ja Phillips (1995) esittelevät tutkimusryhmänsä kanssa kaoottisen kodin tutkimukseen kehitettyjä määrällisiä lähestymistapoja. Tutkimusryhmä kehitti kodin ympäristön epäjärjestyttä mittaavan niin sanotun CHAOS-mittarin. Nimi koostuu sanoista Confusion (epäjärjestys, sekasorto), Hubbub (hälinä, melske), Order (järjestys) sekä Scale (asteikko). CHAOS-mittarissa hyödynnetään vanhempien kokonaisvaltaisia kokemuksia perheen elinympäristöstä. Kysymyspatteristo, joka käsittää 15 kysymystä, kehiteltiin perheisiin kotikäyntejä tehneiden henkilöiden kodin melua ja epäjärjestyttä kuvaavien luonnehdintojen sekä vanhempien kodin ilmapiiriä kuvaavien haastatteluiden pohjalta. (Matheney ym., 1995, s. 429–433.) Mittaria on sovellettu ja muokattu runsaasti myöhemmissä kodin kaaokseen liittyvissä tutkimuksissa (esim. Dumas, Nissley, Nordstrom, Smith & Levine, 2005; Coldwell, Pike & Dunn, 2006).

Kaoottisen kasvuympäristön tunnusmerkkejä ovat television, radion ja puhelimen aiheuttama melu, jatkuva väenpaljous kotona, usein vaihtuva asuinympäristö, rutiinien ja säännöllisen rytmin puute sekä lapsen kehityksen laiminlyönti (esim. Matheney ym., 1995).

Kaoottista kasvuympäristöä pidetään erittäin huolestuttavana lasten kasvun ja kehityksen kannalta. Useissa tutkimuksissa kaoottisen kasvuympäristön on todettu lisäävän lasten ongelmakäyttäytymistä (Coldwell ym., 2006, s. 1119) ja erilaisia univaikeuksia (Brown & Low, 2008, s. 922). Hansacombe, Howorth, Davis, Jaffee ja Plomin (2011) tutkivat lasten kodin kaoottisuuden ja heidän koulumenestyksensä välistä yhteyttä kahdessa ikäryhmässä. Tutkimuksessa havaittiin kaoottisen kodin ja heikon koulumenestyksen yhteys. Kodin sekavuus, meluisuus sekä epäjohtonmukaisuus vaikuttivat lasten koulunkäyntiin. (Hansacombe, ym., 2011, s. 1217.)

Kaoottinen kasvuympäristö heijastuu lapsiin suorana vaikutuksena sekä myös epäsuorasti vanhemmuuden kautta. Esimerkiksi Corapcin ja Wachs (2002) mukaan pienten lasten vanhemmat reagoivat lasten ääntelyyn huonosti sekä antoivat lapsille vähän virikkeitä. Myös vanhemman uupumus, ajoittainen huonotuulisuus ja hermostuneisuus sekä vaikeudet rajojen asettamisessa yhdistettiin vanhemmuuteen kaoottisessa kasvuympäristössä. (Corapi & Wachs, 2002, s. 190.)

Kaoottinen kotitalous näyttäytyy siis sekasortoisena, jäsentymättömänä ja lapsille haitallisena kasvuympäristönä. Perheiltä puuttuu sinnikkyyttä ja sietokykyä, jotka arjen vastoinkäymisten yhteydessä nousevat merkityksellisiksi arjen hallinnan tunteen säilyttämisessä. Kirjallisuudessa perheiden sinnikkyydestä ja lannistumattomuudesta haastavissa elämäntilanteissa käytetään käsitettä *family resilience*. (esim. Black & Lobo, 2008, s. 33–36.)

4 Tutkimuksen tavoite ja aineisto

Tämän artikkelin tavoitteena on tutkia, millaista lapsiperheiden ajelehtiva arki on. Analysoimme Väestöliitossa vuosina 2007–2010 toteutetussa Arki Haltuun -perhetyön kehittämishankkeessa kerättyä aineistoa. Hankkeessa oli mukana kaikkiaan 30 perhettä. Hankkeessa kerätty aineisto muodostui äänitallennetuista keskusteluista perhetyöntekijöiden kotikäyntien aikana, perhetyöntekijöiden kirjoittamista muistioista ja kehittämishankkeen työntekijöiden tiimipalavereiden äänitallenteista. Aineiston tallentamisesta huolehtivat perhetyöntekijät. Tässä artikkelissa analysoidaan 10 perheen kotikäyntimuistioaineisto (taulukko 1). Perhetyöntekijöiden kirjoit-

Taulukko 1. Tutkimusaineiston kuvaus

PERHE			AINEISTO		
Aikuiset	Lapset*	ARJEN HAASTEIDEN ILMENEMINEN PERHEISSÄ	Kotikäyntien määrä (ja kesto)	Neuvottelut	Muistiot (sivum.)
äiti	5	Perheellä ei ole yhteisiä rutiineita eron jälkeen. Äidin ja lasten välillä on vuorovaikutusongelmia, lapset oireilevat. Äiti on uupunut arjen pyörytyksessä ja kokee riittämättömyyden tunnetta arjessa.	20 (47 t 25 min)	3	39
äiti	1	Arkiaamut ja kotoa lähteminen ovat vaikeita. Päätöksen tekeminen arkisissa asioissa tuottaa äidille vaikeuksia.	18 (58 t 40 min)	4	33
äiti ja isä	2	Huoli perheen arjen sujumisesta ja kodin siisteydestä.	20 (62 t 55 min)	4	35
äiti	2	Äidin jaksaminen arjessa. Kodin epäsiisteys ja kodinhoidon rutiinien puute.	21 (68 t 15 min)	3	24
äiti	2	Lasten koulunkäymättömyys. Äidin uupuminen arjessa. Kotitöiden tekeminen ja työnjako.	19 (45 t 5 min)	4	36
äiti ja äidin puoliso	2	Äidin uupuminen arjessa. Lapsilta vaaditaan ikätasoon nähden liikaa. Vanhempien erilaiset näkemykset lasten kasvatuksesta.	17 (44 t 5 min)	3	26
isä	1	Lapsiperheen päivärytmin puute ja arjen suunnitteleminen. Rajojen asettamisen vaikeus ja rajaamistilanteiden loppuun vieminen.	15 (31 t 40 min)	4	35
äiti ja isä	1	Arjen sujuminen lapsen kanssa ongelmallista, kotitöiden organisointi. Äiti uupunut. Neuvottomuus lapsen kasvatukseen liittyvissä asioissa.	22 (70 t 45 min)	3	36
äiti ja isä	3	Lapset ottavat heille kuulumatonta valtaa perheessä. Vanhemmilla ei ole keinoja lasten kanssa. Lasten kasvattaminen uuteen kulttuuriin on myös haaste vanhemmille.	13 (34 t 15 min)	4	45
äiti	4	Iltojen rytmittömyys. Koti muuttuvassa tilassa kaiken aikaa. Lapsilla ongelmia koulussa. Äiti uupunut yksin vastuuseen kodista.	21 (34 t 55 min)	3	28

* Kotona asuvien lasten lukumäärä

tama muistioaineisto sisältää 330 sivua päiväkirjamerkintöjä. Yhden perheen aineiston pituus oli keskimäärin 20–40 sivua. Muistioaineistoon perustuvaa analyysiä on täydennetty kotikäyntien äänitallenne- sekä perhetyöntekijöiden tiimipalaveriaineistoilla. Aineiston erittelyn lisäksi taulukkoon 1 on kirjattu kuvaukset työskentelyn kannalta keskeisimmistä arjen haasteita kussakin perheessä.

Koska tutkimusaineisto on syntynyt kehittämishankkeen yhteydessä, aineistoa voidaan kutsua sekundaariaineistoksi (Eskola & Suoranta, 2000, s. 117–118). Toisin kuin valmiiksi kerätyt aineistot yleensä, kyseinen aineisto ei sisällä valmiita, päättelyä ohjaavia luokituksia (Anttila, 2000, s. 239). Tutkijat eivät ole osallistuneet aineiston keräämiseen tai olleet muutenkaan yhteydessä tutkimusperheisiin. Kokonaiskäsitys perheiden arjesta on muodostunut tutustumalla huolella eri aineistoihin. Perhetyöntekijöiden kotikäyntien dokumentointi on huolellista ja sisältää yksityiskohtaisia kuvauksia kotikäyntien tapahtumista sekä perhetyöntekijöiden havaintoja perheessä tapahtuneista muutoksista hankkeen aikana.

Sosiaaliryönn dokumentoinnin yhteydessä painotetaan, että dokumenttien tulisi olla mahdollisimman yksityiskohtaisia. Mitä tarkemmin tilanteet, hajut tai ilmeet on kuvattu, sen uskottavampi dokumentti on. Dokumentoinnissa suositellaan tuomaan vahvasti esiin tekstien kontekstuaalisuus eli kiinnittyminen selkeästi tiettyyn aikaan ja paikkaan. Työntekijällä on mahdollisuus tuoda dokumenteissa esiin ajoittain ristiriitaisiakin näkemyksiä perheestä: ristiriitaisten tuntemusten auki kirjoittaminen on keino asettaa tiedot arvioitaviksi. (Kääriäinen, 2007, s. 23–25.)

5 Aineiston analyysimenetelmät

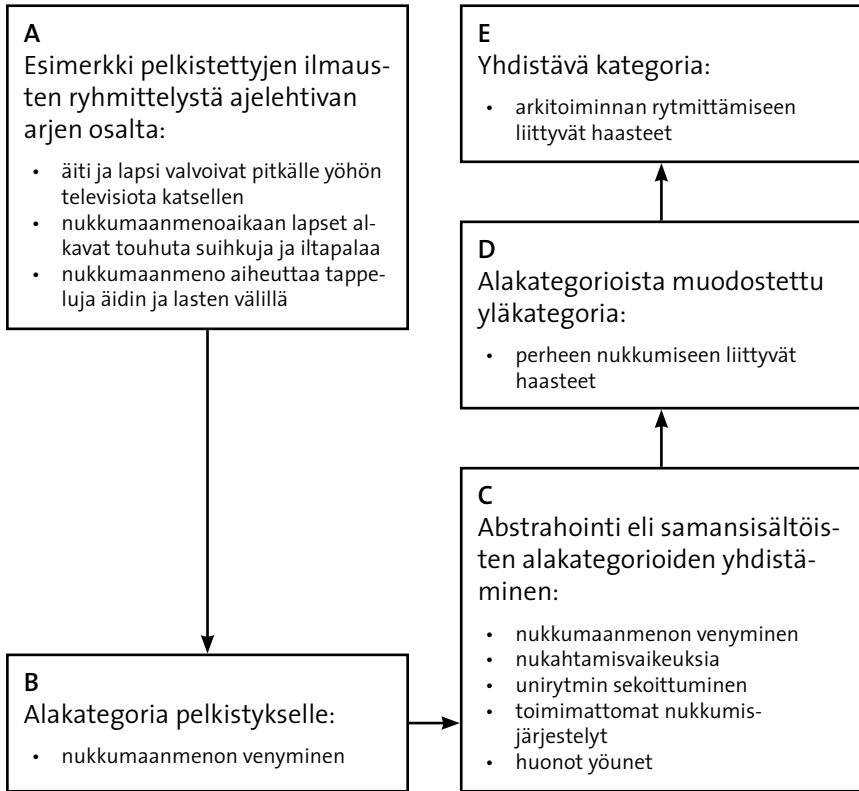
Edellä kuvattua laajaa aineistoa oli rajattava ennen tämän tutkimuksen varsinaista analyysiä eli lapsiperheiden ajalehtivan arjen luonteen tarkempaa tutkimista. Aineiston rajaamiseksi lähdimme analysoimaan, millaisia laadullisia eroja perheiden arjessa oli hankkeen aikana arjen haltuunoton näkökulmasta. Olimme kiinnostuneita siitä, millaista arkea ajalehtivien elementtien lisäksi perheissä elettiin, sekä missä ja miten ajalehtiva arki muuttui laadullisesti erilaiseksi. Analyysiä varten yhden perheen aineisto käytiin systemaattisesti läpi. Perheen valinta perustui aineistosta tehtyyn aiempaan tutkielmaan (Sekki, 2010). Jokaisen kotikäynnin aineistosta poimittiin perheen arkea kuvaavia toiminnallisia teemoja. Teemoja arvioitiin laadullisesti muun muassa perheen käytössä olevien psyykkisten voimavarojen ja senhetkisen tilanteen, kontekstin näkökulmasta. Esimerkiksi tutkimusperheen 4 kotikäyntimuistiosta poimittiin seuraava ajalehtivaa arkea kuvaava ote (teema): *”Lapset eivät olleet tänään koulussa, koska olivat nukkuneet pommiin. Toinen lapsi kertoi aamutoimiin menevän niin kauan aikaa, etteivät he olleet lähteneet kouluun sitten ollenkaan kun olisivat olleet*

niin paljon myöhässä.” (Perhe 4. Kotikäyntimuistio, 8. kotikäynti 27.5.2008.) Kouluaamuna pitkään nukkuminen ja sen seurauksena koulusta pois jääminen oli perheen lapsille tyypillistä. Kotikäynneillä asiaa työstettiin, mutta siitä huolimatta perheessä ilmeni tekijöitä, jotka aiheuttivat toistuvaa myöhästelyä. Vastaavasti työskentelyn loppuvaiheessa poimittiin samasta teemasta koulunkäyntiin liittyvä ote, joka osoitti lasten koulunkäynnin muuttuneen: ”Lapsi sanoi, että hän haluaa suorittaa peruskoulun, jotta pääsee ammattikouluun ja jossain vaiheessa töihin. Hän sanoi, ettei haluaisi jäädä ylimääräiseksi vuosiksi yläasteelle ’lillumaan’, koska se voisi tuntua turhautavalta.” (Perhe 4. Kotikäyntimuistio, lopetusneuvottelu 15.10.2008.) Kotikäynneillä oli tuossa vaiheessa merkkejä koulunkäynnin säännöllisyydestä ja orientoitumisesta tulevaisuuteen. Kotikäynneiltä poimitut teemat sijoitettiin ja pisteytettiin koordinaatistoon, joka kuvasi teemojen laadullista muutosta suhteessa kontekstiin liittyviin tekijöihin. Laadullisesti toisiaan lähelle sijoitettuja teemoja yhdistettiin kokonaisuuksiksi ja niille annettiin arjen haltuunottoa kuvaavat nimet: 1) ajelehtiva arki, 2) haavoittuva arki, 3) arjessa säännönmukaisuutta ja ajelehtivia elementtejä, 4) arjen ennakoitavuuden lisääntyminen sekä 5) joustava, ennakoitava arki.

Tässä artikkelissa on käytetty edellä esitetyllä tavalla rajatun aineiston aineistolähtöisenä analyysimenetelmänä induktiivista sisällön analyysia. Se on analyysimenetelmä, jolla voidaan analysoida dokumenttiaineistoa objektiivisesti ja systemaattisesti. (Elo & Kyngäs, 2008, s. 107, 109.) Tutkittavasta ilmiöstä pyritään saamaan kuvaus tiivistetyssä muodossa. Analyysiprosessin vaiheet ovat aineiston pelkistäminen, ryhmittely ja abstrahointi, yläkategorioiden luominen sekä yhdistävien kategorioiden muodostaminen niin pitkälle kuin se aineiston kannalta osoittautuu mielekkääksi. (esim. Kyngäs & Vanhanen, 1999, s. 3–12.)

Analyysia ohjasi siis kiinnostus perheiden arjen ilmenemiseen perheyöntekijöiden kotikäyntimuistioiden perusteella. Arjella tarkoitetaan tutkimuksessa esimerkiksi perheen kotitöitä, ihmissuhteita, vuorovaikutusta, voimavaroja, terveyttä, ruokailuja, unta. Aineiston pelkistämisen yhteydessä tekstistä poimittiin siis perheiden arkeen liittyviä asioita. Päiväkirjamerkintöjen kanssa edettiin rivi riviltä, koska ne toivat hyvin tiiviisti esille edellä esitettyjä asioita. Aineistosta poimittiin kaikkiaan 2 400 arkea kuvaavaa alkuperäisilmaisua. Pelkistämisen yhteydessä alkuperäisilmaisua tiivistyy kadottamatta kuitenkaan alkuperäistä merkitystään. Pelkistämisen yhteydessä aineiston ryhmittelyä ohjasivat aiemmassa analyysissä löytyneet viisi arjen haltuunoton astetta. Pelkistykset käytiin huolella läpi ja sijoitettiin arjen haltuunoton viidelle asteelle ajelehtivasta arjesta – joustavaan, ennakoitavaan arkeen. Analyysissä on myös huomioitu kontekstisidonnaisuus eli miten esimerkiksi tiskivuoren tai pyykkikaaoksen esiintyminen kodissa oli yhteydessä arjen kokonaisuuteen. Jos pyykkikaaos sai aikaan sen, että lapsilla ei ollut puhtaita vaatteita kouluun tai likapyykit olivat vallanneet yhden kodin huoneen, niin silloin perheen tilanteen katsottiin olevan

Kuvio 1. Induktiivisen sisällönanalyysin eteneminen Kyngästä ja Vanhasta (1999) mukaillen

vaatehuollon osalta lähinnä ajelehtivaa arkea. Aineiston abstrahoinnin yhteydessä yhdistettiin samansisältöisiä kategorioita. Abstrahoinnin jälkeen luokat nimettiin niiden sisältöä kuvaavalla nimellä, eli niistä muodostui yläkategoriat. Samansisältöisiä yläkategorioita yhdistämällä syntyi yhdistäviä kategorioita. Analyysin eteneminen on esitetty kuviossa 1.

Analyysissä perheiden arjesta rakentui hyvin moniulotteinen kuva. Yhdistäviä kategorioita on seitsemän: 1) *arkitoiminnan rytmittämiseen liittyvät haasteet*, 2) *perheen arjen haasteet*, 3) *toiminnallisuus arjessa*, 4) *suhde kodin ulkopuoliseen*, 5) *perheen sisäinen vuorovaikutus*, 6) *lasten ja nuorten arki sekä* 7) *vanhemman voimavarat*. Tässä tutkimuksessa tulkinta arjesta rakentuu edellä mainittujen kategorioiden ympärille. Kategorioiden rajat ovat hyvin liukuvia, koska arkiset tekemiset ja tekemättä jättämiset kietoutuvat toisiinsa.

Tämän artikkelin tavoitteena on analysoida ajelehtivan arjen luonnetta. Tarkemman analyysin kohteeksi valittiin edellä esitetystä laajasta aineistosta ne kohdat, joissa esiintyy ajelehtivaksi ja haavoittuvaksi arjeksi tun-

Kuvio 2. Tämän artikkelin analyysin kohdentuminen arjen rakentumista kuvaaviin kategorioihin ja haltuunoton asteisiin

Arjen haltuunoton asteet (luotu yhden perheen analyysin perusteella)	Arjen rakentumista kuvaavat 7 yhdistävää kategoriaa (10 perheen analyysin perusteella)						
	Arkitoiminnan rytmittämiin liittyvät haasteet	Perheen arjen haasteet	Toiminnallisuus arjessa	Suhde kodin ulkopuoliseen	Perheen sisäinen vuorovaikutus	Lasten ja nuorten arki	Vanhemman voimavarat
Joustava, ennakoitava arki							
Arjen ennakoitavuuden lisääntyminen							
Arjessa säännönmukaisuutta ja ajelehtivia elementtejä							
Haavoittuva arki	Tulosluku: Arjen rytmittämisen analyysi						
Ajelehtiva arki							

nistettuja piirteitä. Haavoittuvan arjen piirteet on valittu mukaan analyysiin, koska sitä luonnehtivat samat piirteet kuin ajelehtivaakin arkea, mutta kyseessä olevia piirteitä esiintyy kokonaisuudessaan vähemmän. Vaikka tämän artikkelin analyysissä nämä piirteet on yhdistetty ajelehtivaksi arjeksi, haavoittuva ja ajelehtiva arki oli tarkoituksenmukaista erottaa kahdeksi erilliseksi kokonaisuudeksi, koska arjen haltuunottoa ajatellen haavoittuvassa arjessa on enemmän arjen hallinnan näkökulmasta toimivia elementtejä kuin ajelehtivassa arjessa. Tässä artikkelissa keskitytään analysoimaan edellä esitetyistä arkea rakentavasta seitsemästä kategoriasta kategoriaa *arkitoiminnan rytmittämiseen liittyvät haasteet* (kuvio 2), koska arjen rytmittäminen liittyy käsillä olevan teoksen teemaan arjen rytmeistä.

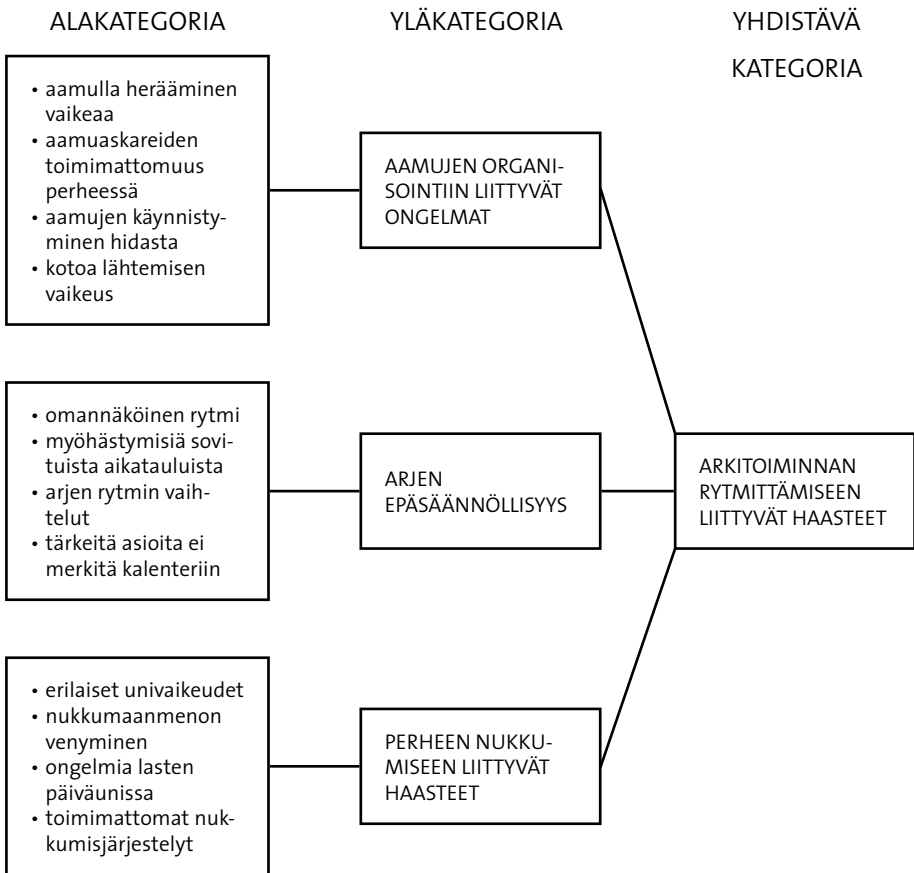
Ajelehtivan arjen analyysiä laajennetaan myöhemmin kattamaan kaikki kuviossa 2 mainitut seitsemän yhdistävää kategoriaa. Kuviossa esitetään arjen rakentumisen ja haltuunoton kokonaisuuden ja tämän artikkelin analyysin suhteet. -

6 Tutkimuksen tulokset: arjen rytmittämisen haasteet ajelehtivan arjen ilmentäjänä

Arki Haltuun -hankkeen aineistossa ajelehtivaa arkea keskeisesti rakentaa kategoria *arkitoiminnan rytmittämiseen liittyvät haasteet*. Ajelehtivan arjen kontekstissa tämä kategoria muodostui seuraavista yläkategorioista: *aamujen organisointiin liittyvät ongelmat*, *arjen epäsäännöllisyys* sekä *perheen nukkumiseen liittyvät haasteet* (kuvio 3).

Kuviossa 3 on esitetty yhdistävän kategorian muodostuminen yläkategorioista ja niiden alakategorioista. Esittelemme seuraavissa alaluvuissa arjen rytmittämisen haasteisiin liittyvät yläkategoriat ja niihin liittyvät alakategoriat aineistoesimerkkeineen.

Kuvio 3. Kategorian ”arkitoiminnan rytmittämiseen liittyvät haasteet” muodostuminen

6.1 Aamujen organisointiin liittyvät ongelmat

Monissa tutkimusperheissä aamut olivat haasteellisia. Vanhemmat ja lapset kamppailivat heräämiseen liittyvien ongelmien kanssa. Perheillä oli vaikeuksia nousta herätyskellon soittoon, tai herätyksen toistuva siirtäminen saattoi venyttää heräämistä useita tunteja. Perhetyöntekijät herättelivät usein nukkuvia perheitä aamulla kotikäynnille saapuessaan. Heräämisvaikeudet olivat seurausta esimerkiksi perheen päivärytmistä, joka painotui myöhäisiltaan.

Ä: Tänäänkin, jos te ette ois tullut, mä tiän, niin mä en ois oikeesti noussut kaheksalta. Että mä oisin nukkunut niin pitkään kun lapsikin nukkuu taas. Sit me ois nukuttu johonkin yheksään. Ellei kymmenenkin, kun eilen meni niin myöhään nukkumaan.

(Perhe 2. 4. kotikäynti 18.11.2008.)

Hyvin toimivan perheen aamuissa korostuvat selkeä työnjako ja kyky tehdä useita päällekkäisiä toimintoja samanaikaisesti. Osalle tutkimusperheitä oli kuitenkin epäselvää, mitä asioita aamuissa tulisi tehdä ja missä järjestyksessä. Aamujen organisointiin liittyi perheissä paljon epävarmuutta sekä vaikeuksia tehdä päätöksiä, esimerkiksi mitä vaatteita lapsille puetaan ja mitä valmistetaan aamupalaksi. Epäolennaiseen tekemiseen keskittyminen pitkitti monien perheiden aamutoimia. Epäolennaisella tekemisellä tarkoitetaan tekemistä, joka ei suoranaisesti liity meneillään olevan sekvenssin toteuttamiseen eli senhetkiseen tilanteeseen, esimerkiksi siihen, että pyrittäisiin lähtemään kotoa tiettyyn aikaan.

Aamujen toimimattomuus ilmeni kiireen tuntuna ja aamutoimiin varatun ajan vähyytenä. Perheen aamupala jäi usein syömättä, tai lapset saattoivat lähteä kouluun liian vähissä vaatteissa. Joissakin perheissä lapset joutuivat itse ottamaan ikätasoonsa nähden liian suuren vastuun kouluun lähtemisestä, aamupalan laittamisesta ja syömisestä sekä vaatteiden valinnasta ja pukemisesta. Myöhästymiset päiväkodista, koulusta tai sovituista menoista olivat looginen seuraus aamun tapahtumaketjulle. Kotoa lähtemistä hankaloittivat myös muut asiat. Esimerkiksi lasten hallitsematon kiukuttelu ja vanhempien keinottomuus ratkaista tilannetta estivät joissakin perheissä kotoa ajoissa lähtemisen. Päivän rytmittäminen osoitautui usein hankalaksi, jos aikataulu viivästyi heti aamusta. Sovituista menoista myöhästymisen lisäksi lasten ulkoilut, ruokailut ja päiväunet kärsivät eniten aikataulun muutoksista.

Yksinkertaiselta tuntuvat rutiinit voivat osoittautua vaikeiksi. Perheillä on usein käsitys siitä, kuinka asioiden tulisi tapahtua, ja halu toimia sen mukaan, mutta käytännössä eri tekojen rytmittäminen ei toimi. Esimerkiksi aamuissa tekemistä ei osattu rajata tai aikatauluttaa lähtemisen kannalta järkevästi.

Ä: Mä tiijän sen, miten se pitäis mennä, se päivä. Niin kun mullakin on päässä, että miten niinku pitäs tehdä se päivä periaatteessa, mutta sit ei taas ikinä saa sitä oikein toteutumaan. Jos mä saisin sen toteutuu, niin se ois ainakin, että perheryhmäpäivinä herättäs seittemältä, ja vaikka vapaapäivänä kaheksalta. Ja sit niinku just sen takia pitäs seittemältä herätä silloin tukiryhmäpäivänä, että ennättää justiin nää potalla käymiset ja puurot ja kaikki. Ne vie niin pirun kauan, niinku tänään näitte. Että kyllä se kesti kaks tuntia, se tässä valmistautuminen uloslähtöön. (Perhe 2. 4. kotikäynti 18.11.2008.)

Perheiden aamut sisältävät yleensä samankaltaisia toimintoja, kuten herääminen, pukeminen sekä aamupalan valmistaminen ja syöminen. Nämä toiminnot muodostavat yhden kokonaisuuden, sekvenssin. Arkipäivä muodostuu sekvenssirakenteesta, joka voidaan nähdä eräänlaisena päivän tukirakenteena. Tämä tukirakenne muodostaa kehyksen päivän aikana tapahtuville toimille. (Korvela, 2003.) Arjessa sekvenssirakenne ei toistu aina samanlaisessa järjestyksessä, vaan yllättävien asioiden ilmaantuessa tilannetta joudutaan arvioimaan uudelleen ja suunnitelmaa muuttamaan (ks. myös Korvela & Kaartti, tämä teos). Perheenjäsenten tekojen yhteensovittaminen saattaa myös venyttää sekvenssirakennetta ajallisesti: esimerkiksi aamutoimet venyvät, kun lapset keskittyvät muuhun kuin ko-toa lähtemiseen liittyviin aamutoimiin (Korvela, 2003).

Ennakoinnilla, tekojen rytmittämällä ja tiettyjen toimintojen vakioimisella aamujen aikapaine helpottuu. Lapsen kannalta aamurutiinien noudattaminen toisi arkeen ennakoitavuutta ja vähentäisi jatkuvaa neuvottelun tarvetta. Esimerkiksi Felski (1999/2000, s. 18) yhdistää arkirutiinit toistoon. Arkitoimintojen eteneminen tietyn, toistuvan rytmin mukaan vähentäisi jatkuvan suunnittelun ja organisoinnin tarvetta ja sitä kautta helpot-taisi elämää. Kun arkinen tekeminen muuttuu rutiiniksi, säästytään jatku-valta suunnittelulta ja päätöksenteolta ja huomio voidaan kiinnittää muihin asioihin (esim. Highmore, 2004, s. 307).

6.2 Arjen epäsäännöllisyys

Tutkimusperheistä osa oli työskentelyjaksolla työttömänä tai muista syistä arkipäivät kotona. Kiinnekohdat yhteiskunnan rakenteisiin puuttui-vat, mikä antoi mahdollisuuden omanlaisen arjen rakentumiselle, eli aamulla ei ollut pakko herätä tiettyyn aikaan tai nukkumaan meneminen saattoi venyä pitkälle yöhön. Aika on kotitalouden tärkeimpiä resursseja, ja sen avulla kotitalouden toimintaa voidaan jäsentää. Ajankäyttöön vai-kuttavat yleensä ansiotyön määrä ja sijoittuminen, palveluiden aikataulut sekä kotona suoritettavat työt. (Raijas, 2005, s. 79.) Osalle tutkimusaineis-ton perheistä ajalla ei ollut samanlaista arvoa kuin sillä on yhteiskunnasamme, jossa kaikki aika halutaan käyttää mahdollisimman tarkkaan hyö-

dyksi. Arjen epäsäännöllisyys näkyi perheiden ajankäytössä. Kun aikaa oli paljon, asioiden siirtäminen eteenpäin oli helppoa ja tekemiseen oli vaikea tarttua. Useissa kodeissa vallitsi myös epäjärjestys, likaisuus sekä tiski- ja pyykkikaaos.

PT 1: Mihi aikaa suuniltee sä / te lähet sit et – aktivoitunut sillee niikun?

Ä: Aktivoidun tossa ennen puoltapäivää.

PT 1: Joo.

Ä: Ja sitte jos tarvii tota pesutupaan mennä ja muuta, nii yleensä mä otan tosta puolesta päivästä eteenpäin tota pesutupaa varailen, että se on tossa naapuritalossa.

Ä: Niitä kaikkia mää hoitelen tos päivällä ja. Sit mä iltapäivästä. Iltapäivästä teen lounasta. Ja alku iltapäivästä ja – mitäs mää sitte teen? Emmä tiedä. Se on vähän niiku vaihtelee sitte mitä mää tee. Jos o jotain tekemistä ni mä tee, ja joskus vaik ois tekemistä nii en tee – ni emmä tiedä. Se ni vaihtelee.

Ä jatkaa: Mut sitte ku alkaa Päivie viemää, nii siitä lähtie mä en tee enää mitää muuta kun kattelen televisioo ja teen sitte iltapalaa ja tämmöstä näi. Se alkaa kuustoista neljäkymmentä (nauraa.)

(Perhe 1. 1. kotikäynti 18.6.2007.)

Osassa perheitä lapset olivat päivähoidossa tai kävivät koulua. Vanhempien ja lasten välipitämättömyys päiväkodin ja koulun alkamisajoista oli kuitenkin yleistä. Vanhemmat saattoivat pitää päiväkotiin viemiseen ja hakemiseen liittyviä aikoja enemmän viitteellisinä kuin vakavasti otettavina. Koulusta myöhästely oli lapsille hyvin tyypillistä. Välipitämättömyys kodin ulkopuolisten toimintajärjestelmien aikatauluja kohtaan voi olla merkkinä arjen ajalehtimisestä, mitä edesauttaa se, että sidokset kodin ulkopuolisiin toimintajärjestelmiin katkeavat tai ne katkaistaan (Korvela, Holmberg, Jonsson & Kupiainen, 2009, s. 103–104).

Perheille oli tyypillistä, että arki vaihteli eri viikonpäivien ja viikonloppun sekä normaalin arjen ja koulujen loma-aikojen välillä merkittävästi. Viikonloppun ja pitkien lomien jälkeen perheiden oli vaikea päästä takaisin ”normaaliin” rytmiiin. Usein lomien aikaan rytmistä poikkeaminen oli tietoinen valinta. Normaaliin arkirutiinien heikkous teki rutiineihin palaamisesta entistä vaikeampaa.

Ä: Niin. Jotenkin, mä en tiedä, jotenkin, kun on kotipäivä, niin tuntuu, että se päivä vaan venyy ja venyy ja sä et loppujen lopuksi pääse mihinkään liikkeelle sieltä. Että sentään, kun me lähetään tonne perheryhmään, niin sit on se päivä, me saatetaan pariinkin kertaan ulkoilla. Mutta sit kun jotenkin oot kotona, niin sit se (ulkoilu) menee ainakin siihen, että lapsi herää päikkäreiltä. No, sit mä syötän sille välipalaa ja sit se pitäs siinä välissä lähteä ennen kuin on seuraava ruo-

kailu. Tai sit se venyy vasta sinne, kun se on syönyt sen iltaruuan ja sit me lähetään vasta ulos. Se on niin kun ... tuntuu, että se päivä aina menee ja menee. Ja sä et pääse mihinkään sieltä neljän seinän sisältä.

(Perhe 2. Aloitusneuvottelu 28.10.2008.)

Asioiden suunnittelu ja kirjaaminen oli monessa perheessä täysin vieras asia. Sovittuja menoja, esimerkiksi lääkäri- ja terapiakäyntejä tai perhetyöntekijöiden kotikäyntejä, ei merkitty muistiin, mikä johti helposti niiden unohtamiseen. Suunnittelemattomuus ja arjen aikatauluttomuus toivat elämään epäsäännöllisyyttä. Usein perheissä kuitenkin tunnistettiin epäsäännöllisen rytmin vaikutukset varsinkin lasten kanssa ja kaivattiin työkaluja arjen jäsentämiseksi. Varjonen kiteyttää tässä teoksessa rytmien merkitystä: ne tuovat suunniteltua ja ennakoitavaa vaihtelua elämään.

Ä: Kun mä halusin siihen, tavallaan siihen arkeenkin sitä säännöllisyyttä. Ja sit ne sekvenssikartat, senkin asian takia, tietsä, kun musta on ollut aika niin kun semmoista... Et kun se ois semmoinen asia, joka tukis mua. Että mä voin lapsille sanoa, että tossa tapahtuu tota ja tossa tapahtuu tota. Ja sitten ei olis aina semmoista kyselyä, että koska sitä ja koska tätä, kun vois sanoa. Ja sit mä koen esimerkiksi lapsen kanssa niin kun semmoisen...et musta tuntuu, että hän kaipais vielä kaikista eniten säännön mukaisuutta siinä omassa elämässään. Että sillä on mitä odottaa, ja tietää milloin ne tapahtuu. Ei tartte koko aikaa miettii sitä ja odottaa, että sitten se ois tossa.

(Perhe 3. Välineuvottelu 13.2.2009.)

Muutokset elämäntilanteissa, esimerkiksi eron yhteydessä, vaikuttivat perheiden arjen rytmittämiseen. Esimerkiksi kotitöiden tekeminen muuttui vaikeammaksi yksin.

Ä: Siis, mä oon oikeesti huomannut sen, että mulle on oikeesti lähtenyt menee ihan alamäkeä, taas tää homma (puhuu ajasta eron jälkeen).

PT: Mitä se tarkoittaa?

Ä: No, just nää kaikki mun lähtemiset, niin mennyt vielä vaikeammaksi. Tai siis kaikki nukkumiset on vielä vaikeampaa. Entistä vaikeampaa. Mä saan nukuttuu vielä vähemmän. Ja nyt mä oon väsyneempi. Mä en saa kotona tehtyä yhtään mitään samalla tavalla kuin ennen. Kyl mä silleen pärjään lapsen kanssa. Mutta silleen just, ettei oo energiaa kotitöihin, että kun on niin vähällä unella. Sit mä tosiaan oon myöhästellyt perherymästäkin.

(Perhe 2. 12. kotikäynti 18.12.2008.)

Perheen arjessa tapahtuneilla positiivisilla muutoksilla saattoi olla rytmittämisen näkökulmasta kuitenkin negatiivisia vaikutuksia. Perheessä 1 vanhemman työllistyminen aiheutti hetkellisen lamaannuksen kotitöiden tekemisessä, kun uusi työ vei kaikki voimavarat. Toisaalta samassa tilanteessa on mahdollista saada myös pienemmällä aikaresurssilla enemmän aikaan, kun enää ei voi siirtää loputtomasti asioiden tekemistä.

6.3 Perheen nukkumiseen liittyvät haasteet

Riittävä yöuni on lapsen kasvun ja kehityksen tärkeimpiä edellytyksiä. Alle 3-vuotiaat nukkuvat 12–13 tuntia yössä, leikki-ikäiset 11–12 tuntia ja koulukäiset 9–11 tuntia. Tavallisimmin nukkumisongelmat ilmenevät vaikeuksina saada unta tai unen ylläpitämisessä. (Hiscock & Davey, 2012, s. 1–2.) Univajeen on todettu vaikuttavan muun muassa kognitiivisiin toimintoihin, käyttäytymiseen ja terveyteen. Lisää tutkimustietoa kaivataan esimerkiksi jatkuvan osittaisen unen vaikutuksista yksilön aivojen kehitykseen. (Jan ym., 2009, s. 386.)

Tutkimusperheissä univaikeudet olivat merkittävimpiä arkeen vaikuttaneita tekijöitä. Perheissä vanhemmat ja lapset kärsivät erilaisista univaikeuksista, kuten nukahtamisvaikeuksista iltaisin, katkonaisesta yönestä, unirytmien sekoittumisesta tai unettomuudesta. Univaikeuksien seuraukset heijastuivat arjessa jaksamisen puutteena. Vanhemmat tunsivat itsensä väsyneiksi päivisin. Unen puute vaikutti myös lasten kanssa olemiseen: yhteinen tekeminen ja läsnäolo oli haastavampaa väsyneenä. Väsymys purkautui ylireagoitena lasten toimintaan ja yleisenä pahantuulisuuksena. Myös Corapi ja Wachs (2002) havaitsivat vanhemman uupumuksen purkautuvan huonotuulisuuksena ja hermostuneisuutena lapsia kohtaan.

Ä: Niin kun tuntui, että mulla oli semmoista, niinku että mä koko päivän touhusin lasten kanssa ja sit mulle tulee, että nyt riitti! Nyt kaikki tavallaan pois silmistä. Pois tästä läheisyydestä. Se niin kun äänten määrä ja kaikki se lasten touhu oli sit vaan niinku liikaa. Ja sit mä olin suurin piirtein niinku, että kadotkaa siitä. Ja sit, niin kun mä väsyin ja mä halusin jo sen tilanteen rauhoittuvan, niin sit mä niinku rupeen rähisemään sitä omaa väsymystä. Niin kun sit se oli vaan semmoista niin kun hampaiden pesulle ja nukkumaan. Että siitä ei oo koskaan ollut semmoista niinku että, et se ilta voi... Siis mä toivoisin, että vois olla semmoista esimerkiksi, et se iltasatu. Mutta mulla ei oo semmoista niinku, että mä jaksaisin. Mä haluan sen oman rauhan ja äkkiä niinku, niinku... tota. Että se tulee niin semmoinen, että mä en ehdi sitten enää yhtään itse rauhoittua ja tota, ja sit olla.

(Perhe 3. Aloitusneuvottelu 15.1.2009.)

Lasten nukkumiseen liittyvät ongelmat heijastuivat esimerkiksi koulun-
käyntiaktiivisuuden vähenemisenä. Myöhään jatkunut pelaaminen kos-
tautui aamulla väsymyksenä. Koulusta jäätiin pois melko helposti. Van-
hemmilla ei ollut välttämättä keinoja ja voimavaroja puuttua asiaan.

Perheiden illoissa oli samankaltaisia ongelmia kuin aamuissa eli sek-
venssit venyivät (vrt. Korvela, 2003). Vanhempien ja lasten nukkumaan me-
neminen pitkittyi, mikä osaltaan aiheutti erilaisia univaikeuksia. Television
katselu vei suuren osan vanhempien illasta, jopa niin, että muut tekemiset
kärsivät sen vuoksi. Monissa perheissä kotityöt ajoittuivat myöhäiseen il-
taan. Puolisolla oli myös merkitystä iltapainotteiseen rytmiin. Lasten men-
tyä nukkumaan ilta oli ainut mahdollisuus viettää kumppanin kanssa kah-
denkeskistä aikaa tai omaa aikaa. Perheissä oli siis vaikeuksia rajata riittä-
västi aikaa lepoa varten.

PT: Mitä sä teet? Katot sä telkkaria vai?

*Ä: No, ensiks kun saa ton yleensä nukkuu, niin sit mä teen just jotain
kotihommia. Ja sit mä yleensä vähäksi aikaa niinku haluan, että joo,
nyt mä istun tohon telkkarin ääreen. Ja sit huomaankin, että mä oon
istunut siinä kaks tuntia tai enemmänkin.*

*Ä: Se on se oma aika silloin illalla niin ihanaa, että siitä ei halua ees
mennä nukkumaan. Ja sit loppujen lopuksi aamulla väsyttää niin per-
hanasti.* (Perhe 2. Aloitusneuvottelu 28.10.2008.)

Monissa perheissä lapset saivat valvoa myöhään ilman, että vanhem-
mat puuttuivat asiaan. Myös lasten illat kuuluivat televisiota katsellen tai
pelaten. Vanhemmilla ei ollut keinoja rajoittaa pelaamista. Nukkumaan
menemisen yhteydessä lapset käyttivät valtaansa vanhempiin ja kehitteli-
vät monenlaisia verukkeita yöunien kustannuksella. Iltaisin perheissä saa-
tettiin tehdä ajankohtaan nähden epätavallisia, hetken mielijohteesta syn-
tyneitä tekoja, esimerkiksi paistaa ohukaisia lasten pyynnöstä. Hiscockin ja
Daveyn (2012) mukaan vanhempien olisi tärkeää luoda lapsille säännölliset
rutiinit nukkumaanmenoaikaan.

Kaikilla perheillä ei ollut perheenjäsenille kunnan nukkumapaikkoja,
vaan lapsia oli sijoitettu yhteisiin huoneisiin tai jopa samoihin sänkyihin.
Järjestelyjen toimimattomuus toi levottomuutta koko perheen öihin, ja
usein lapset keskeyttivät vanhempien unet, jos heille ei tullut unta omassa
nukkumapaikassaan.

*Ä: Silloin tammikuussa oli vaikeeta, kun lapsi herätti mua. Niin kun
se herätti joka yö mua. Se kaks viiva kymmenen kertaa yössä herätti.
Niin se oli tosi raskasta. Ei niinku Luojan tähän, mulla meinas niinku
veto loppuu sit siihen hommaan kyllä. Tuntui, että tuntui, että se on
ahdistavaa. Se ahdisti se, että mä jouduin siihen tilanteeseen, että mä*

jouduin joka yö vähän väliä heräämään ja mä en saa sitä lepoa. Ja mua ahdisti tavallaan jo ajatuskin siitä levon puutteesta.

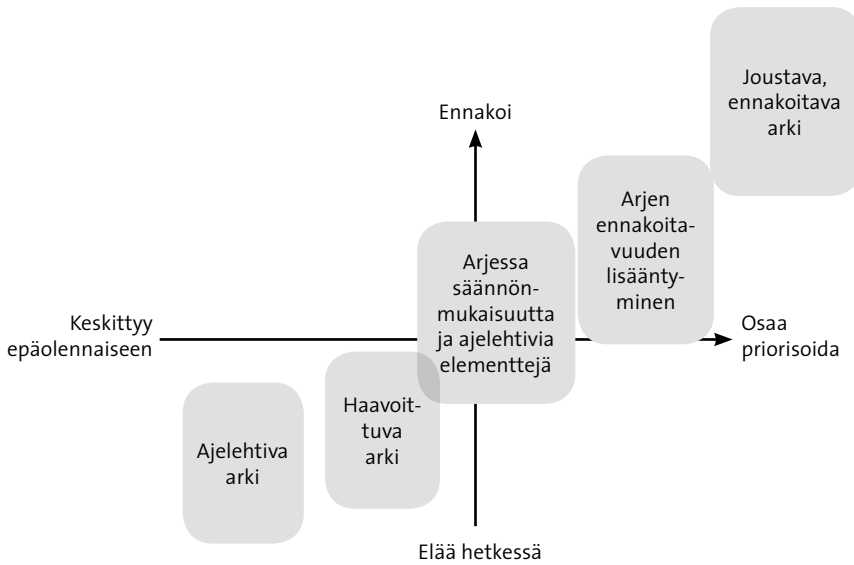
(Perhe 3. Välineuvottelu 27.11.2008.)

Lapsilla saattoi esiintyä yöllä pelkotiloja, mikä vaikutti koko perheen nukkumiseen. Myös Hiscockin ja Daveyn (2012) mukaan yölliset pelot ja ahdistuneisuus voivat ilmetä taisteluina nukkuman menemisen yhteydessä tai lasten pelkona nukkua yksin huoneessaan. Muutokset perheen kokoonpanossa heijastuivat herkästi lasten uniin, esimerkiksi vanhempien eron yhteydessä. Lasten kasvuun ja kehitykseen liittyvät tekijät, kuten hampaiden puhkeaminen, sekoittivat perheiden unirytmisiä ja valvottivat välillä. Pienten lasten päiväunet eivät ole välttämättä säännöllisiä, ja ne jäivät usein liian lyhyiksi.

7 Tulosten koontia

Arjen rytmittämisen näkökulmasta epäsäännöllinen arki sekä toimimattomat aamu- ja iltasekvenssit aiheuttivat perheissä haasteita. Kuviossa 4 on havainnollistettu perheen kykyä priorisoida ja ennakoita asioita eri arjen haltuunoton asteilla. Ajelehtivaa ja haavoittuvaa arkea elävissä perheissä tekeminen kohdistui usein tilanteen kokonaisuuden kannalta epäolennaiseen eikä asioita osattu asettaa tärkeysjärjestykseen. Monen tehtävän tekeminen yhtäaikaaisesti oli vaikeaa, eikä osattu päättää selkeää etenemisjärjestystä. Omien valintojen seurauksia ei ajateltu meneillään olevaa hetkeä pidemmälle. Ennakoimattomuus aiheutti haastavia tilanteita aamu- ja iltasekvenssien yhteydessä, koska useita tekoja olisi pitänyt sovittaa tiettyyn aikaan ja perheenjäsenten erilaisiin tarpeisiin. Arjen rytmittämisen näkökulmasta nukkumaanmenon jatkuva pitkittyminen saattoi aiheuttaa väsymyskierteen, jolla oli vaikutuksensa koko perheen arjelle. Arjessa asiat kietoutuvat yhteen, ja edellä tarkemmin esitellyillä arkitoiminnan rytmittämiseen liittyvillä haasteilla on yhteistä rajapintaa useiden muiden kategorioiden kanssa (ks. kuvio 2). Ennakoimattomuus tuli arjessa esille rytmittämisen lisäksi monilla muilla osa-alueilla. Ennakoimattomuus saattoi johtaa rytmittämisen ongelmiin arjessa. Ruoanvalmistuksen aikaan kotoa ei välttämättä löytynyt tarvittavia raaka-aineita. Rahankäyttö oli joissakin perheissä hallitsematonta. Kun perhe sai rahaa, saatettiin tehdä kalliita hankintoja, kuten kodin elektroniikkaa, mikä vastaavasti pienensi perheen ruokabudjettia. Tyypillistä oli myös eriasteisen tavarakaoksen muodostuminen koteihin. Tiskit, pyykit, tavarat ja lika kasautuivat monissa kodeissa ongelmaksi. Kotityöt jäivät tekemättä jäsentymättömän ajankäytön, uupumuksen, perheen työnjakoon liittyvien tekijöiden vuoksi tai koska sopivat välineet tai taidot puuttuivat.

Kuvio 4. Arjen haltuunoton asteet asioiden ennakoinnin ja priorisoinnin näkökulmasta

Arjen rytmittämisen lisäksi perheet kohtasivat vastoinkäymisiä useilla muilla elämänalueilla. Perheiden tukiverkostot ja sidokset ympäröivään yhteiskuntaan olivat löyhät. Voimavarat olivat niin vähäiset, että suhteita ei jaksettu ylläpitää tai luoda eikä ulkopuolelta tuleviin muutostarpeisiin vastata. Perheenjäsenten vuorovaikutuksella oli arjessa keskeinen merkitys. Parisuhde oli usein ajautunut ongelmiin, ja siihen liittyvät asiat kuluttivat merkittävästi perheen voimavaroja. Parhaimmillaan toimiva suhde lapseen ja puolisoon on merkittävä voimavara arjessa. Lasten kasvatusta oli monissa perheissä haastavaa: vanhemmilta puuttuivat keinot ja jaksaminen lasten kanssa toimimiseen. Toiminnallisuus liittyi arjessa moneen osa-alueeseen, kuten asioiden hoitamiseen, kodin rakentamiseen ja perheen sisäiseen työnjakoon. Kodin kaaostilanteet voidaan liittää paitsi rytmittämisen myös toiminnallisuuden puutteeseen.

Milloin arki ajelehtii?

Arjen teoilla tai niiden tekemättä jättämisellä on aina seurauksensa, ja vaikutukset ulottuvat usealle elämänalueelle. Se, milloin perheen arjen voi sanoa ajelehtivan, on aina usean tekijän yhteisvaikutus. Perhekohtaisuus ja tilannesidonnaisuus ovat vahvasti läsnä perheiden arkea arvioitaessa. Joissain tilanteissa perheiden voimavarat ovat vähäisemmät ja arki luisuu helpommin raiteiltaan. Olemassa olevien resurssien hyödyntäminen, käyttäminen, jakaminen tai kompensoiminen oli hyvin perhekohtaista. Usein perheissä ongelmien kasautuminen sai arjen pois raiteiltaan. Eri perheitä ei siis voi asettaa samalle viivalle eikä luokitella yksiselitteisesti joidenkin

ominaisuuksien perusteella: samat tunnusmerkit eivät välttämättä saa arkea ajelehtimaan toisessa perheessä. Arjen rakentamisen yhteydessä perheen elämä voi parantua sellaiselle tasolle, että perheen arki muuttuu merkittävästi, mutta jonkin toisen perheen mielestä arki ei olisi vielä edes tyydyttävällä tasolla.

Voiko arki ajelehtia myös niin sanotuissa normaaleissa perheissä? Tiskit ja vaatehuolto kasautuvat aika ajoin jokaisessa perheessä. Merkittävänä erona on, että tavallisissa perheissä tilanteeseen puututaan jonkin ajan kuluessa perheen omin voimin, yleensä muiden kiireiden hellittäessä. Ajelehtivassa arjessa tiskit ja pyykkivuori jatkavat kasautumistaan. Tiskeistä ja vaatteista saatetaan hoitaa ne välttämättömimmät, jotta syöminen tai lasten kouluun meneminen mahdollistuu. Omat voimavarat eivät enää riitä kaaoksen selvittämiseen, vaan siihen tarvitaan ulkopuolista apua. Tyypillistä on, että tiskit ja pyykki alkavat kasautua uudelleen eli omia voimavaroja ei ole myöskään ylläpitoon.

On syytä muistaa, että jokaisessa perheessä on hyviä, toimivia asioita, vaikka tietyillä osa-alueilla ongelmat ovatkin niin suuria, että perheen tilanne edellyttää puuttumista yhteiskunnan taholta. Lapsiperheen ajelehtiva arki ei välttämättä tarkoita huonoa vanhemmuutta tai lasten laiminlyöntiä. Useimmissa perheissä lasten perushoiva toteutui, mutta perheitä autettiin tekemään arjesta lasten kannalta katsottuna ennakoitavampaa ja säännöllisempää. Vanhempien hyvinvoinnin lisääntyessä muutos näkyi myös lapsissa.

Tämän aineiston perusteella näyttäisi siis siltä, että *ajelehtiva arki paikantuu perheen voimavaroihin, rutiinien puuttumiseen eri elämänalueilta sekä perheen ihmissuhteisiin ja sidoksiin kodin ulkopuolelle.*

8 Johtopäätökset

Ajelehtivan arjen käsite tuo uudenlaisen näkökulman kaottisen kotitalouden käsitteeseen laajentaen määritelmää kodin fyysisestä ympäristöstä ja toiminnallisista ongelmista arjen rytmittämisen haasteisiin. Matheneyn ym. (1995) esittämä viisitoistakohtainen asteikko (*chaos scale*) kaaoksen arvioimiseksi sisältää yhden myöhästelemiseen liittyvän kysymyksen, jonka voi tulkita liittyvän arjen rytmittämiseen. Kuten edellä on esitetty, ajelehtivan arjen tarkastelu laadullisesti tuo käsitteelle moniulotteisemman sisällön. Kaottisen kotitalouden kuvauksen lisäksi ilmiöstä esitetään kirjallisuudessa vastakkaisia puolia, mikä auttaa paikantamaan ajelehtivan arjen ilmiötä ja siihen liittyviä työtapoja perheessä. Perheiden tukemisen näkökulmasta on kiinnostavaa, miksi osa perheistä selviytyy työttömyyden, taloudellisen ahdingon ja haastavien ihmissuhteiden ristipaineessa muita perheitä paremmin. Miksi pahoinvointi kasautuu joillekin perheille? Perheiden lannistumattomuutta ja sinnikkyyttä kuvaavan käsitteen *family*

resilience (esim. Black & Lobo, 2008, s. 33–36) mukaan perhettä suojaavia avaintekijöitä ovat esimerkiksi positiivinen ajattelutapa, avoin vuorovaikutus perheenjäsenten välillä, perheen yhteinen aika ja samanlaiset mielenkiinnon kohteet, arkisten rutiinien ylläpito sekä riittävät tukiverkostot. Kaikki perheet kohtaavat jossain vaiheessa vastoinkäymisiä; merkityksellistä kuitenkin on, kuinka tilanteeseen sopeudutaan ja miten siinä toimitaan. Joissakin perheissä suojaavia tekijöitä on enemmän ja vastoinkäymiset osataan kääntää voitoksi. (Black & Lobo, 2008, s. 37–38.)

Yhteiskunnalliset muutokset ovat vaikuttaneet merkittävästi perheiden nykyiseen tilanteeseen sekä perheitä tukeviin palveluihin. Vaikka yhteiskunnan taloustilanne kohentui, perheet eivät ole saaneet takaisin 1990-luvun laman jälkeen menetettyjä etuuksiaan. Uusien taloudellisten taantumien myötä etuuksia ja palveluita on edelleen leikattu. Yhteiskunnan taloudellinen ja poliittinen kehitys vaikuttavat oleellisesti sosiaalityön toteutumiseen. Poliittiset tahot säästävät helposti hyvinvointipalveluista. Vasta nyt on havahduttu konkreettisen, matalan kynnyksen avun puuttumiseen perheiltä. Kaste-ohjelman eli Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen kehittämisohjelman (2012–2015) yhtenä osatavoitteena on ”vahvistaa ehkäiseviä ja varhaisen tuen palveluja sekä kehittää lastensuojelutyötä”, eli pyritään esimerkiksi kehittämään lastensuojelun avohuoltoa vahvistamalla kotipalvelua ja kotiin vietäviä muita palveluita. (Hastrup, 2013.)

Perheiden arki on moninaistunut yhteiskunnallisen kehityksen seurauksena, ja arjen haasteet ovat erilaisia kuin vuosikymmeniä sitten. Ihmisiltä vaaditaan kaiken aikaa enemmän neuvottelutaitoja perheen sisällä sekä aktiivista vuorovaikutusta kodin ulkopuolisten toimintajärjestelmien kanssa. Enää eivät riitä kädentaitoihin tai työn jakamiseen perustuvat ongelmanratkaisutaidot. (Korvela, 2011, s. 220–221.) Hämäläinen (2013) esittää tavoitteeksi arjen kompleksiteetin vähentämisen. Tällä tarkoitetaan arjen monimutkaisuuden, epävarmuuden ja kuormittavuuden vähentämistä nyky-yhteiskunnasta hyvinvoinnin lisäämiseksi (Hämäläinen, 2013). Apua tarvitsevien perheiden tunnistaminen on tärkeää. Perheet eivät ole välttämättä tietoisia saatavilla olevista palveluista. Vähäiset voimavarat eivät riitä erilaisten perhettä tukevien palveluiden selvittämiseen tai niiden pariin hakeutumiseen. Edellä esitetty tarkastelu osoittaa, että perheen arjen ongelmat ovat hyvin moninaisia ja vaativat yksilöllisempiä, perhekohtaisia ratkaisuja. On tarpeen kiinnittää huomiota työtappoihin. Psykososiaalista tukea toiminnallisempi, arjen rytmittämiseen ja rutiinien luomiseen keskittyvä työtapa purettuu paremmin ajolehtivan arjen ilmiöön. Arki Hal- tuun -hankkeessa toiminnallinen työtapa oli useissa perheissä merkityksellinen. Yhdessä tekemisen ja tarvittaessa puolesta tekemisen avulla arki alkoi vähitellen kohentua. Keskusteluun perustuvat työskentelymuodot eivät riitä kantamaan perheitä moninaisten arjen ongelmien kanssa. Kotipalvelu ja muut kotiin viedyt työmuodot tulisi päivittää perheiden tämänhetkisten tarpeiden mukaisiksi. (Jonsson & Korvela, 2013.)

- ANTTILA, P. (2000). *Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. Taito-, taide- ja matkailualojen työvälineet*. Hamina: Akatiimi.
- BLACK, K., & LOBO, M. (2008). A conceptual Review of Family Resilience Factors. *Journal of Family Nursing*, 14, 33–55.
- COLDWELL, J., PIKE, A., & DUNN, J. (2006). Household chaos – links with parenting and child behaviour. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 1116–1122.
- CORAPCI, F., & WACHS, T. D. (2002). Does Parental mood or Efficacy Mediate the Influence of Environmental Chaos Upon Parenting Behaviour? *Journal of Developmental Psychology*, 48, 182–202.
- DUMAS, J. E., NISSLEY, J., NORDSTRÖM, A., SMITH, E. P., PRINZ, R. J., & LEVINE, D. W. (2005). Home Chaos: Sociodemographic, Parenting, Interactional, and Child Correlates. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34, 93–104.
- ELO, S., & KYNGÄS, H. (2007). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62, 107–115.
- ESKOLA, J., & SUORANTA, J. (2000). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- FELSKI, R. (1999–2000). The invention of everyday life. *New Formations A Journal of Culture/Theory/Politics* 39, 15–31.
- HANSACOMBE, K. B., HAWORTH, C. M. A., DAVIS, O. S. P., JAFFEE, S. R., & PLOMIN, R. (2011). Chaotic homes and school achievement: a twin study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52, 1212–1220.
- HASTRUP, A. (2013). Lasten, nuorten ja lapsiperheiden palveluja uudistetaan -osaohjelman keskeiset linjaukset. Powerpoint-esitys. Haettu 28.5.2013 osoitteesta <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/d8f8a333-245d-4288-88a2-ca451b869313>
- HIGHMORE, B. (2004). Homework. Routine, social aesthetics and the ambiguity of everyday life. *Cultural Studies*, 18, 306–327.
- HISCOCK, H., & DAVEY, M. J. (2012). Sleep disorders in infants and children. *Journal of Pediatrics and Child Health, Annotation*, 1–4.
- HÄMÄLÄINEN, T. (2013). Hyvinvointi. Teoksessa J. Saari (toim.), *Suomen sillat tulevaisuuteen* (Kulttajatutkimuskeskuksen kirjoja 8) (s. 209–234). Helsinki. Haettu 19.5.2014 osoitteesta http://www.kulttajatutkimuskeskus.fi/files/5771/o8_hyvinvointi_hamalainen.pdf
- JAN, J. E., REITER, R. J., BAX, M. C. O., RIBARY, U., FREEMAN, R. D., & WASDELL, M. B. (2009). Long-term sleep disturbances in children: A cause of neuronal loss. *European Journal of Pediatric Neurology*, 14, 380–390.
- JONSSON, M. (2006). *Perhetyö, arki ja sekvenssit. Raportti Arki Haltuun kehittämishankkeesta*. Opinnäytetyö. Järvenpää: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- JONSSON, M. (2011). Oven takana. Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela, & A. Kupiainen (toim.), *Arki Haltuun -sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 7–9). Helsinki: Väestöliitto.
- JONSSON, M., & KORVELA, P. (2013). Uudenlaista kotipalvelua lapsiperheille. Teoksessa J. Syrjälä & R. Åberg (toim.), *Vuosikirja 2012 – Rohkeasti elämässä* (s. 31–37). Helsinki: Väestöliitto.
- KORVELA, P. (2003). *Yhdessä ja erikseen. Perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka* (Tutkimuksia 130). Helsinki: Stakes.
- KORVELA, P., HOLMBERG, M., JONSSON, M., & KUPIAINEN, A. (2009). Ajelehtivasta ankuroituun arkeen – arkirytmien muuttamisen tukeminen perhetyössä sekvenssikartta -menetelmällä. Teoksessa H. Janhonen-Abuquah (toim.), *Kodin arki* (Kotitalous- ja käsityöiteiden laitoksen julkaisuja 19) (s. 103–119). Helsingin yliopisto.
- KORVELA, P. (2011). Arki, päivärytmi ja sekvenssit. Miten käsitteellistää arkea ja kotia? Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela, & A. Kupiainen (toim.), *Arki Haltuun –sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 219–223). Helsinki: Väestöliitto.
- KUPIAINEN, A., & HOLMBERG, M. (2011). Arki haltuun sekvenssimenetelmällä. Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela, & A. Kupiainen (toim.), *Arki Haltuun -sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 43–64). Helsinki: Väestöliitto.
- KYNGÄS, H. & VANHANEN, L. (1999). Sisällön analyysi. *Hoitotiede*, 11, 3–12.

- KÄÄRIÄINEN, A., LEINONEN, A., & METSÄRANTA, H. (2007). *Lastensuojelutyön dokumentointi. Opastusta ja ideoita käytäntöön*. Helsinki: Palmenia.
- MATHENEY, A., WACHS, T., LUDVIG, J. & PHILLIPS, K. (1995). Bringing order out of chaos: psychometric characteristics of the confusion, hubbub, and order scale. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 16, 429–444.
- RAIJAS, A. (2005). Kotitalouden voimavarat ja niiden hallinta. Teoksessa V. Heinonen, A. Raijas, K. Hyvönen, K. Leskinen, J. Litmala, M. Panzar, T. Römer-Paakkanen & P. Timonen (toim.), *Kulttajaekonomia. Kotitalous ja kulutus* (s. 69–100). Helsinki: WSOY.
- SALMI, M. (2008). Rakenteellinen välinpitämättömyys riski lasten tulevaisuudelle. *Futura*, 4, 37–47.
- SALMI, M., HUTTUNEN, J., & YLI-PIETILÄ, P. (1996). *Lapset ja lama* (Stakes Raportteja 197). Helsinki: Stakes.
- SEKKI, S. (2010). *Arjen rakentaminen ja keskustelunaloitteet kotikäynneillä Väestöliiton Arki Haltuun -hankkeessa*. Kotitaloustieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos.
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2012). *Toimiva lastensuojelu. Selvitys kuntien perhetyön, lastensuojelun toimintatapojen sekä lastensuojelun toimivuuden kehittämistä*. Väiliraportti. Haettu 8.4.2013 osoitteesta http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5065240&name=DLFE-24702.pdf
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2011). *Lastensuojelu 2011*. Tilastoraportti. Haettu 8.4.2013 osoitteesta http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90891/Tr26_12.pdf?sequence=5

VI

**Ikäihmisten arjen
rakentuminen**

”Ongelmallinen rytmihän on jos valvoo yöt ja nukkuu päivät” – Ikäihmisten päivärytmi heidän itsensä ja asiantuntijoiden kuvaamana

Sari Kivilehto & Wilhelmiina Ritala

1 Johdanto

Suomessa ihmisten eliniän pidentyminen ja terveiden elinvuosien lisääntyminen tuovat yhteiskunnalle uusia mahdollisuuksia, mutta samalla myös haasteita julkisen talouden kestävyydelle. Vuonna 2013 sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus ja Suomen Kuntaliitto julkistivat laatusuosituksen hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi. Laatusuosituksen sisältöalueita ovat muun muassa asuminen ja elinympäristö, mahdollisimman terveen ja toimintakykyisen ikääntymisen turvaaminen ja oikean palvelun tuottaminen oikeaan aikaan. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 2010; 2013.) Niin kunnallisilla kuin yksityisillä palvelun tarjoajilla on merkittävä rooli laatusuositusten täyttämässä.

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on ollut aikaisemmista tutkimuksista (Kasanen, 2004; Kivilehto, Lybeck, Roos & Rytkönen, 2005) saadut viitteet siitä, että palvelun tarjoajien tuotteet eivät aina kohtaa ikäihmisten tarpeita ja toiveita. Palvelun tuottajat ovat voineet sekoittaa ikäihmisen arjen rutiineja omilla aikatauluillaan ja toimintatavoillaan. Tämä on epämuokavaa silloin, kun ennakoitavuus ja turvallisuus ovat tärkeitä ikäihmiselle. Tarvitaan enemmän tietoa vanhusten jokapäiväisestä elämästä ja heidän päivittäisistä toiminnoistaan, jotta tiedettäisiin, mihin suuntaan palveluja tulisi kehittää.

Tämän artikkelin tavoitteena on tehdä näkyväksi yksin asuvien ikäihmisen arki ja arjen rytmit. Artikkelissa valotetaan myös sitä, millaisia muutoksia rytmissä voi tapahtua ja miten ikäihmiset suhtautuvat näihin muutoksiin. Tavoitteena on lisäksi selvittää, millainen yhteys päivärytmillä on ikäihmisten itsenäiseen suoriutumiseen ja asumiseen. Artikkelin aineisto on kerätty haastatteleamalla pääkaupunkiseudulla päivätoimintaan osallistuvia yksin asuvia ikäihmisiä syksyllä 2011. Ikäihmisten lisäksi haasteltiin pääkaupunkiseudulla toimivia ikäihmisten parissa työtään tekeviä

asiantuntijoita tavoitteena kerätä heidän käsityksiään ikäihmisten päivärytmistä, päivärytmin muutoksista ja päivärytmin merkityksestä ikäihmisten itsenäiselle selviytymiselle.

2 Näkökulmia väestön ikääntymiseen

Väestön ikääntymisestä käydyissä keskusteluissa tai niin sanotussa vanhuspuheessa voidaan erottaa kolme erilaista näkökulmaa, jotka ovat taloudellis-yhteiskunnallinen, luonnontieteellinen (terveyteen ja toimintakykyyn liittyvä) sekä sosiokulttuurinen näkökulma. Taloudellis-hallinnollinen näkökulma korostaa ikääntymisen yhteiskunnalle asettamia haasteita huoltosuhteen muuttumisen ja palvelutarpeen lisääntymisestä aiheutuvien taloudellisten kustannusten johdosta.

Ikääntymisteorioiden valtavirtaa kuvataan niin sanotun konventionaalisen gerontologian käsitteen avulla. Se nojautuu luonnontieteelliseen tietoperustaan, jonka mukaan ikääntyminen medikalisoituu usein biologisena ja fyysisen rappeutumisen kaltaisena asiana. Tällöin ikääntyminen korostuu objektiivisena ja määrällisesti mitattavissa olevana ilmiönä, jossa vanheneminen nähdään kausaalisena syy-seuraussuhteena. Luonnontieteisiin perustuu myös niin sanottu uusi gerontologia, jossa korostuu näkemys terveyden ja fyysisen toimintakyvyn ylläpitämisestä. (Suomi & Hakonen, 2008.) Toimintakyky voidaan laajasti ottaen määrittää ihmisen kyvyksi selviytyä itseään tyydyttävällä tavalla hänelle merkityksellisistä jokapäiväisistä toiminnoista siinä ympäristössä, jossa hän elää arkeaan. Toimintakyvyn rajoitukset voivat vähentää ikäihmisen autonomiaa, elämänlaatua ja hyvinvointia kapeuttamalla hänen elämänpiiriään ja rajoittamalla hänen osallistumistaan tärkeinä pitämiinsä toimintoihin. Lisäksi toimintakyvyn rajoitukset voivat kuormittaa läheisiä ihmisiä ja palvelujärjestelmää, kun yksilö tarvitsee apua suoriutuakseen välttämättömistä tehtävistään. (Martelin, Sainio & Koskinen, 2006.)

Edellä kuvatut näkökulmat jättävät huomiotta ihmisen oman kokemuksen ja sen, miten hän itse tuottaa ikääntymistään – näkemys ohittaa sosiaaliset ja kulttuuriset kysymykset. Vastapoolina näille käsityksille on niin sanottu kriittinen gerontologia, joka korostaa kulttuurisia ja yhteiskunnallisia prosesseja persoonallisten seikkojen ohella. Suomi ja Hakonen (2008) ovat nostaneet esille vanhuuden voimavaralähtöisen sekä sosiokulttuurisen näkökulman. Sosiokulttuurinen näkökulma nähdään vaihtoehtona olemassa olevalle vanhuspuheelle ja toimintatavoille. Sosiokulttuurisuus mahdollistaa voimavaroista lähtevän ikäkulttuurin edistämisen. Hakonen (2008, s. 33) määrittelee sosiokulttuurisuuden sellaiseksi sosiaalseksi kontekstiksi, joka kytkee ikääntyvän ihmisen elämänsä, elämänhistorian ja ikääntymisen paikat sekä yhteiskunnan vuorovaikutukselliseen yhteyteen keskenään. Sosiokulttuurisuus kohdistuu toimintaan sosiaalisessa kontekstissa. Tämä toiminta korostaa yksilöllisten ja sosiaalisten prosessien vuo-

rovaikutuksellisuutta ja kulttuurista rakentumista vahvistaen sekä yksilöllisiä että yhteiskunnallisia voimavaroja. Sosiokulttuurisen ulottuvuuden kannalta on olennaista, että ikääntyvillä on sekä aineellisia että kulttuurisia voimavaroja, joiden varaan mielekäs ja merkityksellinen arki voi rakentua. Olisikin pyrittävä saattamaan ikääntymisen teorit ja seniorien omat kokemukset kohtaamaan toisensa. (Hakonen, 2008, s. 9, 33–34, 36.)

Voimavarat nousivat esille, kun tutkittiin muun muassa 75 vuotta täytäneiden päivittäistä selviytymistä. Tulokset vahvistivat käsitystä siitä, että psyykkisellä terveydellä ja sosiaalisilla verkostoilla on merkittävä vaikutus ikääntyneiden arkipäivän selviytymiselle. Tutkimuksessa todettiin myös, että traumaattinen elämänmuutos ja poliklinikakäynnit vähensivät hyvän toimintakyvyn todennäköisyyttä. (Vaarama, 2004, s. 146.) Koskisen (2004, s. 79–80) mukaan itsenäisen selviytymisen ratkaisevina tekijöinä voidaan pitää psyykkisen ja mielen voimavarojen säilymistä, elämän tarkoituksellisuutta, myönteistä elämänsäntettä ja tyytyväisyyttä elämään. Ylläpitämällä sosiaalisia kontakteja ja selviämisen tunnetta voidaan edistää jokapäiväisten arkitointojen sujumista. Tuloksena on myönteinen kierre, joka mahdollistaa ikäihmisen pysymisen paremmassa kunnossa heikentyneestä toimintakyvystä huolimatta sekä itsenäisen asumisen omassa kodissa mahdollisimman pitkään. (Kasanen, 2004, s. 101; Kasanen & Kivilehto, 2004, s. 1.)

Voimavaroista puhuttaessa on muistettava myös aineelliset resurssit, kuten esimerkiksi asunto ja asuinympäristö, joiden varustetason puutteellisuus vaikeuttaa joka viidennen ikääntyneen itsenäistä selviytymistä. Useat tutkimukset (Kasanen, 2004; Kivilehto ym., 2005; Özer-Kemppainen, 2005) osoittavat, että esteetön asunto ja asuinympäristö tukevat ikääntyneiden itsenäistä selviytymistä ja jopa kaksinkertaistavat todennäköisyyden hyvään elämänlaatuun erityisesti yli 80-vuotiailla (Vaarama, Luoma & Ylönen, 2006, s. 127).

Myös vuonna 2013 valmistunut Ikihyvä Päijät-Häme -seurantatutkimus (Haapola, Karisto & Fogelholm, 2013), jossa analysoitiin ikääntyvien päijät-hämäläisten elinympäristöä, sosiaalisia suhteita, terveyttä ja koettua hyvinvointia, antoi tukea edellä esitetylle voimavara-ajattelulle ja loi pääosin positiivisen ja tulevaisuudenuskoa vahvistavan kuvan vanhenemisestä. Elämään ollaan entistä tyytyväisempiä, terveys ja toimintakyky ovat kohentuneet, lääkarilla käydään aikaisempaa vähemmän, suvaitsevaisuus on lisääntynyt ja tietotekniikan kehityksessäkin on pysytty mukana.

3 Ikäihmisen hyvän arjen edellytyksiä

Yksi ikäihmisten arjen keskeinen teema on Anderssonin (2007) ikääntyneisiin pariskuntiin kohdistuneen tutkimuksen mukaan jatkuvuus, jonka ydin on toistossa. Yksilö pyrkii vanhuudessakin säilyttämään ne arkielämän toi-

mintamallit, jotka hän on omaksunut aikaisemmissa elämänvaiheissaan. Ihminen sopeutuu vanhuuteen siten, että hän jatkaa elämäntapaansa mahdollisuuksien mukaan samanlaisena kuin ennenkin. Liian paljon jatkuvuutta merkitsee sitä, että elämä on yksitoikkoista. Ei ole muutoksia, jotka virkistäisivät ihmistä. Hyvä jatkuvuus on sitä, että ihminen tuntee muutosten vauhdin olevan sopiva suhteessa hänen sopeutumiskykyynsä. Vanhoille pariskunnille pyrkimys jatkuvuuteen oli pyrkimystä säilyttää elämäntapansa keskeiset piirteet. Tässä tärkeintä oli oma, turvallisuuden tunnetta luova koti sekä tuttu ympäristö. Suurimman uhan aiheutti terveyden heikkeneminen. Jatkuvuuden tavoittelu tekee elämän mielekkääksi ja saa vanhat pariskunnat jatkamaan elämäänsä entiseen tapaan vanhuuden tuomiin muutoksiin sopeutuen. Andersson (2007) löysi aineistostaan myös erilaisia jatkuvuusstrategioita, jotka auttavat ikäihmisiä selviytymään ja joilla he vastaavat vanhuuden tuomiin uhkiin. Tutkittaville oli tärkeää katsoa asioita parhain päin ja karkottaa mielestään ikävät asiat. Kotiaskareita tehtiin vähitellen ja voimavaroja säädellen. Erityisesti itsenäinen suoriutuminen oli tärkeää. (Andersson, 2007, s. 56, 81–82, 138–140.)

Ikäihmisten arkielämään ja arjen muodostumiseen vaikuttaa myös ikäihmisten kokema elämänlaatu. Christianssonin (1994) tutkimuksen mukaan elämänlaadun tasoa ennusti parhaiten tarpeellisuuden tunne. Ne vanhukset, jotka kokivat itsensä tarpeelliseksi, tunsivat yleensä myös mielialansa tasapainoiseksi. Heillä oli riittävästi tekemistä, ja heitä ei vaivannut yksinäisyys tai turvattomuus. Tarpeettomuuden tunne heijastaa mielekkäiden roolien ja elämälle sisältöä antavien tehtävien puuttumista ja yksipuolisia riippuvuussiteitä ympäristöön. Vain vastaanottavana osapuolena oleminen saattaa aiheuttaa tunteen, että on vain taakaksi muille, ja on siten omiaan heikentämään elämänlaatua. (Christiansson, 1994, s. 106–108.) Elämänlaatu ei välttämättä riipu ihmisen iästä. Sen sijaan kohdalainen terveys, itsenäisyys ja aktiivisuus lisäävät todennäköisyyttä kokea elämä hyväksi. Elämänlaatu on kuitenkin aina subjektiivinen kokemus, joka riippuu suuresti yksilön asenteesta. Kaiken kaikkiaan ihmisen oma suhtautuminen ja persoona vaikuttavat elämänlaadun kokemukseen enemmän kuin elämän ulkonaiset puitteet. (Christiansson, 1994, s. 108–113; Lehtonen, 1998, s. 3, 108.)

Terveys vaikuttaa ratkaisevasti vanhuksen kokemaan elämänlaatuun, joten terveyden merkitys voimavarana korostuu. Terveys vaikuttaa ennen kaikkea ikäihmisen toimintakykyyn ja siten hänen mahdollisuuksiinsa toteuttaa aikaisemmin ylläpidettyä elämäntapaa. Esimerkiksi liikuntakyvyn rajoitukset ja heikko näkö ja kuulo heikentävät elämänlaatua. Liikuntakyvyn heiketessä elinympäristö ja toiminnan kentät kaventuvat, itsemääräämisoikeus rajoittuu, sosiaaliset roolit muuttuvat ja avun tarve lisääntyy. Nykyään yhä useampi ikäihminen sairastuu muistisairauteen. Muistisairautta voidaan pitää jopa kansantautina. Muistisairauksia sairastavien määrän arvioidaan moninkertaistuvan tulevaisuudessa, kun väestö ikään-

tyy. Vuonna 2010 vähintään keskivaikeaa muistisairautta sairasti arviolta noin 95 000 henkilöä ja lievää muistisairautta noin 30 000–35 000 henkilöä. Vuonna 2020 vähintään keskivaikeaa muistisairautta sairastaa arviolta 130 000 henkilöä. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 2012.)

Kun on tutkittu vanhenemista ja siihen sopeutumista, on todettu, että ikäihmisillä on varsin ehjä käsitys itsestään ja siitä, että vanhuus tuo mukanaan muutoksia. Useimmiten vanhenemista pidetään myönteisenä kokemuksena. Kun ikäihmiset arvioivat esimerkiksi terveyttään, se tapahtuu suhteessa ikätovereihin eli on siis tavallaan ikävakiointu vakio. Tältä pohjalta ymmärretään, miksi esimerkiksi suuri osa 80-vuotiaista arvioi terveytensä hyväksi, vaikka kliinisesti terveitä ei heidän keskuudessaan juurikaan ole. Sopeutumista tapahtuu myös suhtautumisessa tulevaisuuteen: elämän aikamuoto muuttuu entistä enemmän nykyhetkessä ja päivä kerrallaan elämiseksi. (Heikkinen, 2002, s. 24.)

Ihmisen arjen toimintaa sekä vuorovaikutusta ympäröivän yhteisön kanssa on kuvattu myös arjen hallinta -käsitteen avulla. Arjen hallinta voidaan nähdä sekä sisäisenä että ulkoisena hallintana. Ulkoinen arjen hallinta tarkoittaa muun muassa käytännön taitojen hallintaa ja sisäinen taas korostaa elämän tasapainoisuutta suhteessa itseen ja suhteessa lähimmäisiin. (Haverinen & Saari-Lahti, 2009.) Sekä arjen hallinnan että siihen liittyvän elämän hallinnan ensisijaisena tavoitteena on ihmisten hyvinvointi.

Koti on ikäihmisille tärkeä, ja he haluavat useimmiten asua omassa kodissaan mahdollisimman pitkään (ks. Andersson, 2007; Kivilehto ym., 2005; Kasanen, 2004). Tutkiessaan kodin merkitystä ikäihmisille Halminen (2009) on Koskisen (2004) tavoin havainnut merkittäväksi teemaksi vapauden ja autonomian: kotona saa olla oma itsensä teeskentelemättä tai näytteleättä. Kotia pidettiin tutuna ja turvallisena ja siellä viihdyttiin yksin omien ajatusten ja muistojen kanssa. Ikäihmiset olivat kokeneet myös kodin merkityksen muuttuneen iän myötä. Kotoa ei haluttu enää lähteä vierailuille tai asioille niin usein kuin ennen, eikä mielellään olisi haluttu enää muuttaa. Koti voitiin kokea myös ongelmana, jos sinne jäätin yksin ilman tarpeellista apua. (Vilkko, 2001, s. 53–56; Halminen, 2009, s. 8.)

Sekä kodilla että asuinpaikalla on merkitystä ikäihmisen voimavarana. Esimerkiksi kylä tai kaupunginosa on ikääntyneelle merkittävä yhteisöllinen voimavara. Koskisen (2004) mukaan paikkaan liittyy aina niin tunne ja henkinen puoli kuin elämän historiallisuus. Ne lisäävät elämän ennustettavuutta ja turvallisuutta sekä vaikuttavat mielialaan ja tunteisiin. Paikka voidaan mieltää sosiokulttuuriseksi tilaksi, jossa ympäristö ja esi-neet kantavat kollektiivista ja yksilöllistä muistia. Voimavarojen kannalta ympäristön tulisi olla ikäihmiselle sopiva – ei liian helppo, mutta ei liian vaativakaan. Ikäihminen selviytyy hyvin, kun hänen kykynsä ja ympäristön haasteet ovat tasapainossa. (Koskinen, 2004, s. 71–72.)

4 Ikäihmisten ammatilliset apujoukot

Yhteiskunnallisena tavoitteena, mutta myös ikäihmisten omana toiveena, on selviytyä itsenäisesti omassa kodissa mahdollisimman pitkään. Iän karttuessa ja voimien vähetessä moni ikäihminen tarvitsee asumista tukevia palveluja. Kunnalliset kotiin annettavat palvelut jakautuvat kotipalveluun ja kotisairaanhoidon, jotka toimivat yleensä tiiviissä yhteistyössä. Varsin vaativaakin sairaanhoitoa voidaan toteuttaa kotona. Myös omaisten tukeminen on osa kotisairaanhoidon työtä.

Vanhusten tukipalvelut on tarkoitettu edistämään ikäihmisten päivittäistä selviytymistä ja sosiaalista vuorovaikutusta. Esimerkkejä tällaisista tukipalveluista ovat ateriapalvelu, kuljetuspalvelu, saattoapu, erilaiset turvapuhelinratkaisut, kylvytys, vaatehuolto, siivouspalvelu ja päivätoiminta. Apu ei kuitenkaan ole vain yksisuuntaista, sillä myös ikäihmiset auttavat muita. Tyypillistä on esimerkiksi lastenlasten hoitaminen. (Andersson, 2007, s. 99.) Kunnallisen perinteisen kotipalvelun tai uuden kotihoidon kattavuus supistui 90-luvun lamavuosina ja on sen jälkeenkin kasvanut vain hitaasti, hitaammin kuin ikääntyneiden määrä, joten säännöllisen kotihoidon piirissä olevien ikääntyneiden osuus on pienentynyt. Kun kunnallisen kotihoidon asiakasmäärät ovat vähentyneet, hoitovastuuta on siirtynyt omaisille. Apua antoivat eniten puoliso (49 %) ja omat lapset (42 %). (Vaarama & Noro, 2005.) Nykyisin yksityiset palveluntarjoajat paikkaavat yhä enemmän kunnallisten palvelujen niukkuutta ja puutetta.

Kunnallisen kotihoidon asiakasmäärät eivät ole vähentyneet, mutta tarvetta on enemmän kuin palvelua saadaan. Kun hoitotyö on lisääntynyt, on kodinhoitotyötä karsittu pois. Kotihoidon tarjonnan ja tarpeen välillä on syvä kuilu. Iäkkäiden henkilöiden kohdalla näkyvät tarjonnan niukkuus ja tehtävien rajaaminen. He kaipaavatkin usein enemmän apua siivoukseen, kaupassa käyntiin ja ulkoiluun. (Tenkanen, 2003.) Sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 2013 uudistetun kunnille osoittaman ikäihmisten palvelujen laatusuosituksen tarkoituksena on tukea ikääntyneen väestön toimintakyvyn edistämistä sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista annetun lain (nk. vanhuspalvelulaki) toimeenpanoa. Laatusuositus korostaa muun muassa mahdollisimman terveen ja toimintakykyisen ikääntymisen turvaamista ja oikea-aikaisia ja monipuoliseen palvelujen tarpeen selvittämiseen perustuvia palveluja. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2013.)

Useat kunnat järjestävät päivätoimintaa koti- ja omaishoitoa vahvistamaan. Päivätoiminnan tavoitteena on tukea ikääntyneiden, vaikeavammaisten ja pitkäaikaissairaitten kotona asumista ja ehkäistä laitoshoidon joutumista. Toiminta perustuu asiakkaan omien voimavarojen arvostamiseen ja kuntouttavaan sekä sosiaalista kanssakäymistä edistävään työtapaan. Kuntouttava päivätoiminta on suunnitelmallista päivätoimintaa, joka tukee kotihoitoa ja jota tarjotaan esimerkiksi muistioireisille. Kuntouttavalla päivätoiminnalla pyritään vaikuttamaan tekijöihin, joiden takia sel-

viytyminen kotona muistisairauden edetessä vaarantuu. Omaishoitajien antaman asiakaspalautteen mukaan päivätoiminta tukee hyvin perheiden arjessa selviytymistä. Päivätoimintaa järjestetään palvelukeskuksissa, ja se voi sisältää esimerkiksi harrastusryhmiä, kuntoutusta ja liikuntaa. Esimerkiksi Vantaalla päivätoiminta suunnataan ensisijaisesti ikääntyneille kotona asuville ihmisille, joiden fyysinen, psyykinen ja kognitiivinen sekä sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt tai vaarassa heikentyä. Nämä ihmiset eivät jaksakaan käydä tai pysty käymään muissa kodin ulkopuolisissa toiminnoissa. (ks. Vantaan kaupunki, 2013.)

5 Tutkimuskokonaisuus, aineisto ja analyysi

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten päivärytmin muutokset ovat yhteydessä ikäihmisten itsenäiseen selviytymiseen. Ikäihmisten päivärytmin tutkimukseen kuuluu kaksi vaihetta, joista ensimmäisessä selvitettiin ikäihmisten päivärytmiä haastattelemalla ikäihmisiä itseään ja toisessa koottiin asiantuntijoiden käsityksiä ikäihmisten päivärytmistä haastattelemalla vanhustenhuollossa työskenteleviä henkilöitä.

Tutkimuksen lähestymistapa on laadullinen ja sosiokulttuurinen. Sosiokulttuurista lähestymistapaa käytetään nykyisin paljon esimerkiksi sosiaali- ja terveystieteen tutkimuksissa silloin, kun tavoitteena on saada ikäihmisten oma ääni kuuluville. Sosiokulttuurisessa lähestymistavassa korostuu ikäihmisten yksilöllisten ja sosiaalisten prosessien vuorovaikutussellisuus ja kulttuurinen rakentuminen. (Hakonen, 2008.)

Aineisto kerättiin teemahaastattelun avulla syksyllä 2011 pääkaupunkiseudulla päivätoiminnassa mukana olevilta yksin asuvilta ikäihmisiltä sekä ikäihmisten parissa työskenteleviltä eri alojen asiantuntijoilta. Haastattelut nauhoitettiin ja nauhoitukset litteroitiin. Litteroidun aineiston analyysissa käytettiin sisällönanalyysin menetelmää. Sisällönanalyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä. Tuomi ja Sarajärvi (2002, 110) erottavat laadullisessa tutkimuksessa aineistolähtöisen, teoriaohjaavan ja teorialähtöisen analyysin. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissa teoreettiset käsitteet luodaan aineistosta ja käsitteitä yhdistelemällä saadaan vastaus tutkimustehtävään. Teoriaohjaavassa analyysissa on tiettyjä teoreettisia kytkentöjä ja teoria voi toimia apuna analyysin tekemisessä. (Tuomi & Sarajärvi, 2002.) Tämä tutkimus käyttää enimmäkseen aineistolähtöistä analyysiä. Analyysin pohjalta on tehty päätelmiä päivärytmin rakentumisesta, muutoksista sekä merkityksestä ikäihmisten jokapäiväisessä elämässä.

Tutkimuksen tulosten tarkastelu on jaettu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa esitellään ikäihmisten ja toisessa osassa asiantuntijoiden haastatteluista saadut tulokset, ja lopuksi tuloksia peilataan kirjallisuuteen.

6 TULOKSET OSA 1: Ikäihmisten päivärytmit heidän itsensä kuvaamina*

6.1 Tutkimuskysymykset ja tutkittavat

Ikäihmisten haastattelujen avulla etsittiin vastauksia kysymyksiin, 1) mistä ikäihmisten päivärytmi muodostuu ja 2) millaisia muutoksia päivärytmiin on tullut. Johtopäätöksenä kuvataan, mikä on päivärytmin merkitys ikäihmisen itsenäiselle selviytymiselle ja asumiselle.

Haastateltavat valittiin päivätoimintaan osallistuvista vapaaehtoisista ikäihmisistä. Kaikki haastateltavat olivat suhteellisen iäkkäitä: heidän ikänsä vaihteli 76 vuodesta 85 vuoteen. Haastateltavia oli kaikkiaan kymmenen: neljä miestä ja kuusi naista. Haastatelluista henkilöistä on koottu lyhyet luonnehdinnat taulukkoon 1.

Taulukko 1. Yhteenveto haastatelluista henkilöistä

<i>Sukupuoli</i>	<i>Ikä</i>	<i>Siviilisäätty</i>	<i>Asumismuoto</i>	<i>Muita huomioita</i>
nainen (N1)	81	eronnut	kerrostalo	lapsista kolme asuu pääkaupunkiseudulla ja yksi Ruotsissa, sairastaa diabetesta
nainen (N2)	76	leski	kerrostalo	lapset asuvat pääkaupunkiseudulla, aivoinfarkti noin kymmenen vuotta sitten, muisti huonontunut, käyttää mielellään rollaattoria liikkumisen apuna
nainen (N3)	85	leski	omakotitalo	tyttäret asuvat melkein naapurissa, esim. lonkka leikattu, mutta on melko hyväkuntoinen, nukkuu huonosti
nainen (N4)	82	leski	kerrostalo	tyttäret asuvat pääkaupunkiseudulla, on melko hyväkuntoinen, nukkuu huonosti
nainen (N5)	83	eronnut	kerrostalo	lapset kuolleet, liikkuu rollaattorin kanssa, eniten terveysongelmia selän ja jalkojen kanssa, kotihoito auttaa esim. peseytymisessä
nainen (N6)	83	leski	omakotitalo	tytär asuu lähistöllä mutta poika kuollut, liikkuu rollaattorin kanssa, monenlaisia terveysongelmia
mies (M1)	79	leski	omakotitalo	yksi lapsi asuu naapurissa ja yksi kauempana, ongelmana mm. jalan iskiä, liikkuu rollaattorin kanssa
mies (M2)	83	naimisissa (vaimo muuttanut vanhainkotiin)	palvelutalo	liikkuu rollaattorin kanssa, tytär asuu pääkaupunkiseudulla
mies (M3)	82	leski	kerrostalo	asuu hissittömän kerrostalon 3. kerroksessa, ei lapsia, terveysongelmia jalan ja selän kanssa mutta muuten varsin hyvässä kunnossa (esim. ajaa autoa)
mies (M4)	85	leski	omakotitalo	lapset asuvat pääkaupunkiseudulla, on vielä varsin hyväkuntoinen (esim. ajaa autoa)

.....

* kirjoittajat: Sari Kivilehto ja Wilhelmiina Ritala

6.2 Ikäihmisen päivärytmin muodostuminen

Mistä ikäihmisten päivärytmi muodostuu? Haastattelussa ikäihmisiä pyydettiin kertomaan tavallisen päivänsä kulusta ja sisällöstä. Tapahtumista kehoitettiin kertomaan kronologisessa järjestyksessä, jolloin asiat tulisivat mieleen helpommin. Tämä oli tarpeen, koska joillekin haastateltaville omista rutiininomaisista arjen toimista kertominen oli aluksi vaikeaa. Tasaista ja rauhallista arkea ja siinä päivittäin toistuvia asioita oli vaikea jäsenellä. Päivittäiset rutiinit olivat itsestään selviä, ja haastateltavat kokivat, etteivät tee oikeastaan mitään päivän aikana – ainakaan mitään erikoista, kuten yksi haastateltava kuvailee.

No voi kamala... mitä vanha ihminen ny tekee! Heheh. No mitä siinä normaalisti tapahtuu. Pestään ja puetaan ja... ei mulla muuta tapahdu. (N1)

Haastateltavien oli helpointa kertoa aamun toimista. Lähes kaikkien haastateltavien aamutoimet olivat samantyyppisiä. Heräämisen jälkeen haastateltavat kertoivat nauttivansa aamupalaa ja ottavansa aamulääkkeet, ja monet kertoivat lukevansa melko pitkään sanomalehteä. Jotkut haastateltavat heräsivät ja tekivät aamutoimet hyvinkin aikaisin aamulla, toiset taas myöhemmin, tottumuksen mukaan. Aamun jälkeen haastateltavat kertoivat ajan kuluvan tavallisen arkisen puuhastelun ja oleilun parissa pääasiassa kotona. Haastatteluaineiston analyysin perusteella ikäihmisten päivän toimet voitiin jakaa välttämättömiin toimintoihin sekä harrastuksenomaisiin toimintoihin. Välttämättömiin toimintoihin kuuluivat perustarpeista huolehtiminen kuten henkilökohtainen hygienia, lääkkeiden ottaminen ja ruokailu sekä kotitaloustyöt kuten ruoan valmistaminen, kodin siistiminen, pyykinpesu ja asioiden hoitaminen kodin ulkopuolella. Jotkut haastateltavat tekivät itse kaikki nämä toimet, ja osa sai ainakin johonkin ulkopuolista apua.

Haastatelluilla oli monenlaisia harrastuksenomaisia toimintoja eli toimintoja, joiden tekeminen koettiin erityisen mukavaksi ja mielenkiintoiseksi. Yksi tyypillinen mielenkiinnon kohde oli ajankohtaisten asioiden seuraaminen. Asioita seurattiin lehdistä, televisiosta ja radiosta. Ajankohtaisten asioiden seuraamisen koettiin ”pitävän kiinni maailmassa”. Mielisiksi ajanvietteeksi mainittiin myös kirjojen lukeminen, käsityöt, musisointi, ristikkojen täyttö, pihatyöt, television katselu, kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa sekä lemmikkieläimen hoitaminen. Jokaisella haastateltavalla oli ainakin yksi sellainen asia, jonka tekeminen oli tekijälle tärkeää ja sai aikaan mielihyvää.

Haastatteluaineiston perusteella ikäihmisten päivärytmissä oli samankaltainen (päivänkierron mukainen) perusrytmi, eli haastateltavat heräsivät aamulla, toteuttivat sen jälkeen päivän tekemisiään ja kävivät illalla nukkumaan. Perusrytmin lisäksi jokaisella haastateltavalla oli oma yksilöl-

linen, vaihteleva rytmensä, joka muuntui heidän vointinsa, tottumustensa ja kiinnostuksen kohteidensa mukaan. Haastateltavien päivät vaikuttivat varsin samanlaisilta ja vähän tapahtumia sisältäviltä – jopa yksitoikkosilta. Ikäihmiset eivät kuitenkaan kokeneet elämäänsä yksitoikkoiseksi. Kun toimintakyky heikkeni, kotiaskareiden ja muiden toimintojen suorittaminen tapahtui hitaammin ja niihin kului päivästä enemmän aikaa. Tämä on luultavasti yksi selitys sille, miksi tutkittavat eivät valitelleet pitkästä mistä, vaan tuntuivat saavan aikansa hyvin kulumaan.

Päivärytmin sisällöllisen hahmottamisen jälkeen haastateltavilta kysyttiin, pyrkivätkö he noudattamaan tiettyä rytmiä päivissään. Puolet haastateltavista kertoi noudattavansa tiettyä rytmiä. Aineiston analyysin perusteella rytmit voitiin jakaa joko suunniteltuihin rytmeihin tai suunnittelelemattomiin rytmeihin. Suunniteltu rytmi saattoi olla väljästi tai tiukasti suunniteltu. Suunnittelelemattomista rytmeistä oli erotettavissa luontainen rytmi ja vapaa, vähän kahlitseva rytmi. Kaksi haastateltavaa kuvasi tietyn päivärytmin syntyvän aina luonnostaan ilman, että siihen tarvitsi pyrkiä.

Se tulee kyllä ihan luonnostaan ja sitte. (N3)

No... en minä nyt niin kaavoihin kangistunu oo, mutta tota... se menee väkisten aina sillee. (N5)

Edellä kuvatussa rytmi oli niin hyvin omaksuttu, että sitä noudatettiin sen enempiä ajattelematta eli rytmi kuului henkilön toimintaan ikään kuin luonnostaan. Kaksi haastateltavaa koki, etteivät he tee juuri mitään tai ainakaan mitään erityistä päivän aikana, eikä heidän siksi tarvitse pyrkiä noudattamaan mitään tiettyä rytmiä.

No mitä sitä tekis enää vanhana. Ei mulla ainakaan oo mitään. (N1)

Ajateltiin myös, että eläkkeellä ei ollut tarvetta noudattaa tiettyä rytmiä. Oltiin vapaita velvollisuuksista ja rytmi koettiin kahlitsevaksi. Huolimatta siitä, että päivärytmiä ei tietoisesti noudatettu, pyrittiin kuitenkin pysymään aktiivisina ja viettämään säännöllistä elämää sen sijaan, että olisi jääty sängyn pohjalle makaamaan.

Kyllä yritän välttää sitäkin, että jää pitkään nukkumaan aamulla. Sekin on sellanen, että jos siihen oppii ja totuttelee... (M3)

Välilä tuntuu, että laiskottaisiin niin ja on semmosella päällä, että nyt ei viittis nousta ylös ollenkaan ja tekis mieli jäädä sinne sänkyyn. Mut sitte aattelee, että sitä ei voi sillä lailla... Sillon sitä tota lässähtää. (N3)

Vaikka haastatellut pyrkivät pysymään aktiivisina, moni kertoi nukkuvansa yöllä huonosti. Osa haastateltavista kertoi käyttämiensä lääkkeiden väsyttävän. Monella väsymys vaikutti päivän kulkuun, ja sen takia jotain asioita ei jaksettu tehdä ollenkaan. Usean haastateltavan päivään kuului väsymyksen vuoksi päivänokoset tai ainakin lepäilyä. Toisaalta yksi haastateltava kertoi välttävänsä päiväunia, että saisi yöllä nukkuttua kunnolla. Huonokuntoisemmat haastateltavat kertoivat viettävänsä aikaa melkein ainoastaan sisätiloissa, kun taas monet parempikuntoiset kertoivat ulkoilevansa ja käyvänsä esimerkiksi vierailuilla tuttavien luona. Kaksi haastateltavaa kertoi vielä ajavansa autoakin itse. Jotkut tutkittavat kertoivat pystyvänsä itse siivoamaan, osa taas tarvitsi siihen ulkopuolista apua.

Päivärytmillä oli erilainen rooli tai tehtävä eri ikäihmisten jokapäiväisessä elämässä. Joillekin päivärytmi oli raami tai kehikko ja joillekin muistilista. Toisille rytmi edusti välttämättömyyttä ja jatkuvuutta, joka piti kiinni jokapäiväisessä elämässä. Yhteistä kaikille haastateltaville oli, että he kertoivat elävänsä päivä kerrallaan. Tämä päti myös niihin henkilöihin, jotka kertoivat suunnittelevansa päivän kulkua ja joilla oli sovittuja menoja. Pääosin suunnitteleminen kuitenkin tapahtui yhden päivän säteellä. Päivärytmin roolia kuvattiin monilla eri tavoilla. Yhden haastateltavan mielestä päivän pitää olla jämäpti ja siinä tulee olla tietyt raamit. Säännönmukaisuus ja rutiinit olivat hänelle tärkeitä.

Mun sisko ei ymmärrä ollenkaan: sä ku oot eläkkeellä, niin mitä sun tarvii – mutta mulla täytyy olla jämäpti päivä, joo. (N4)

Eli se tuntuu tärkeeltä? (H)

Se on mulle tärkeä, joo. (N4)

Aivan, no osaatko yhtään sanoo, että minkä takia? (H)

No, koska se on... siin on jotkut raamit. (N4)

Joidenkin haastateltavien mielestä tietyn rytmin noudattaminen oli arkielämää helpottava tekijä. Totuttujen rutiinien tuoma turva ja helppous olivat tärkeitä, eikä niinkään tiettyihin raameihin pyrkiminen tai niiden olemassa olo itsessään. Haastateltavien mukaan päivät sujuivat hyvin, kun asiat yritti tehdä aina tietyllä tavalla.

Minkä takia sen on tärkeetä, että pitää pitää olla se rytmi? (H)

En mä tiedä, mut sit sen muistaa, ku tekee aina ne samat. Ei tarvii miettii, mitä tekee. Heh. Sen kun tekee vaan. (M2)

No ei kai siinä [tietyn päivärytmin noudattamisessa] mitään erikoista syytä ole. Mutta sitä vaan katsoo kelloa, että nyt voi sitten ruveta perunan keittoon. (M3)

Rytmi muistutti, mitä seuraavaksi tehdään, ja toimi haastateltavalle ikään kuin muistilistana. Yksi haastateltava kertoi tottuneensa noudattamaan tiettyä rytmiä vaimonsa kanssa, kun tämä vielä eli. Vaimo oli kuollut viisi vuotta sitten, mutta mies kertoi nykyäänkin elävänsä suurin piirtein samanlaisen rytmin mukaan.

Pyritkö noudattaan tämmöstä tiettyä rytmiä, mitä kuvailit? (H)

Kyllä mä sitä... koska se on tämmönen tavallaan välttämätönkin tehdä nämä kaikki asiat. Ja sit on siivouspäivät... ja nytte mä en oo mitään mattoja ulos, imuroinu vaan. (M4)

No osaatko sanoo, miks se on tärkeätä, miks sitä pitää noudattaa? (H)

No se on nyt yleensä ihan oman viihtyvyyden takia. Ja kun me on siten vaimon kanssakin tehty ne siivoukset ja muut aikanaan. (M4)

Niin ne on jääny sitte. (H)

Ne on jääny sit sillä lailla. (M4)

Haastateltava oli tottunut noudattamaan tiettyä rytmiä vaimonsa eläessä ja jatkanut sitä vaimonsa kuoleman jälkeen. Rytmi edustaa elämässä jatkuvuutta ja sitä, että elämä pysyy hallinnassa. Yhden haastateltavan rytmin noudattamiselle oli terveydellinen syy: jalan kipeytynyt iskiasherma, joka tarvitsee hoidokseen riittävästi liikuntaa. Hän kertoi yleensä aamupäivisin menevänsä ulos lenkille rollaattorinsa kanssa ”liikuttamaan” jalkaa.

Minkä takia se tuntuu tärkeeltä, että noudattaa sitä tiettyä rytmiä? (H)

Kyllä se tietysti on tämä lonkka, joka... siel on se iskiasherma nii, täytyy vähän liikkua – aika paljonkin tota... (M1)

Haastateltava koki, että tämä lähes jokaiseen päivään kuuluva lenkki, tietynlainen liikuntarytmi, oli hänelle kiinnekohta, joka rytmitti hänen päiväänsä. Toinen haastateltava kertoi pitävänsä kiinni ateriarytmistä, koska hänen sairastamansa diabetes sitä vaatii. Sairauden ehdoilla rytmitetty päivä edusti tietynlaista välttämättömyyttä, jotta hän pärjäsi sairautensa kanssa. Myös viikkorytmi nousi esille haastattelussa. Yksi haastateltava kertoi, että hänellä on viikkorytmi, jossa tietyille päiville oli tietyt menot: yhtenä päivänä oli päivätoiminta, kahtena tiettynä päivänä kauppapäivät ja kahtena päivänä käynti vaimon luona vanhainkodissa. Muutama muukin haastateltava kertoi, että heillä oli sovittuja vakituksia menoja, joista muodostui tietty viikkorytmi.

Osa haastateltavien kuvaamista arjen toiminnoista voidaan pitää rutiineina, joilla Korvelan, Holmbergin, Jonssonin ja Kupiaisen (2009) mukaan tarkoitetaan kaikkia päivittäin toistuvia tehtäviä tai tarkemmin kohdistuneita tekoja, joiden suorittaminen ei edellytä paljon tietoista ajattelua. Toistuvat rutiinit muodostavat arkipäivälle tietyn rytmin. Päivärytmin voi ajatella edistävän Haverisen ja Saarilahden (2009) esittämää sekä ul-

koista että sisäistä arjen hallintaa, jotka liittyvät niin käytännön taitojen hallintaan kuin sisäisen elämän tasapainoisuuteen.

Yhden haastateltavan, Helmin (nimi muutettu), päivärytmi poikkesi selkeästi muiden haastateltavien päivärytmistä. Helmi oli saanut noin yhdeksän vuotta aiemmin aivoinfarktin, jonka hän arvioi olleen käännekohta elämässään. Infarktin jälkeen hänelle oli ilmaantunut ongelmia, joilla näytti olevan vaikutusta itsenäiseen selviytymiseen. Haastattelussa Helmi kertoi olevansa luonnostaan iltavirkku ja aamu-uninen: hän heräsi usein vasta iltapäivällä ja valvoi television äärellä yömyöhään. Siinä missä muilla näytti olevan mielekäs ja suhteellisen säännöllinen päivärytmi, Helmin rytmi oli osittain varsin epämääräinen. Helmin päivä kului torkkuessa, ja nukkumaan meneminen oli epäsäännöllistä. Helmi kertoi jäävänsä usein iltaisin television ääreen ja vasta yömyöhään jaksavansa raahautua makuuhuoneeseen. Helmi vietti kertomansa mukaan varsin passiivista elämää, ja hänen tavallinen päivänsä näytti sisältävän vähemmän tapahtumia kuin muiden haastateltavien.

No, kovin ykstoikkonen se [tavallinen päivä] on ainakin. Kovin yksitoikkone, ellei tänne kukaan tule. Sit jos tänne joku tulee, niin sillon tietysti yritän olla pystyssä. Ja kyl mä ny käynkin niiden lasten luona, koska nyt mul on niitä taksimatkoja. (N2)

Suunnitteletko mitenkään, mitä teet päivän aikana tai seuraavana päivänä tai...? (H)

Een. Koska mä tiedän, että mä tiedän, että mä en kuitenkaan tee mitään. Että ihan turha ruveta suunnittelemaan. (N2)

Ehkä Helmi korosti turhan paljonkin passiivisuuttaan, sillä haastattelussa hän toisaalta mainitsi myös kaupassa asiointin, ulkoilussa auttavan fysioterapeutin, ilmeisen tärkeän kissansa sekä lapset, joiden kanssa hän päivittäin oli ainakin puhelinyhteydessä. Osittain Helmin tilannetta voidaan selittää Elovainion (1996, s. 23–36) havainnoilla siitä, että havaittavien toimintojen vähetessä painopiste siirtyy mielen toimintaan. Ulkoisesti passiivinen vanhus voi olla sisäisesti, mieleltään, aktiivinen, esimerkiksi muistella menneitä, haaveilla ja pohtia asioita. Helmin kohdalla asia oli osittain näinkin. Haastattelun perusteella hän vaikutti mietiskelevän paljon erilaisia asioita.

[Päivittäisessä elämässä tärkeää on] et mä oon täällä kotona, yksin. Mä viihdyn hyvin yksin. Sanotaan sillä tavalla ... (N2)

Helmillä oli tukenaan erilaisia itsenäistä selviytymistä edistäviä tahoja. Näistä yksi oli kaupungin kotihoito, josta hänelle soitettiin aamulla ja kehoitettiin nousemaan ylös ja ottamaan aamulääkkeet. Myöhemmin kotihoito soitti vielä uudelleen ja varmisti Helmin olevan hereillä ja syöneen

aamupalan sekä ottaneen lääkkeit. Kotihoidon soittojen lisäksi haastateltavalla oli muitakin ulkopuolisia tukipalveluja tai -toimintoja: raha-asiat oli uskottu väyven hoidettavaksi ja ruoka tuli arkipäivisin ateriapalvelusta. Ruokapalveluun haastateltava oli erityisen tyytyväinen, koska omien sanojensa mukaan hän ”ei enää itse osaa laittaa mitään”. Kerran tai kaksi kertaa viikossa Helmi kävi ulkoilemassa fysioterapeuttipiskelijän kanssa, koska kaatumisriskin vuoksi yksin ulkoilu ei onnistunut. Ulkopuolisella avulla oli Helmille suuri merkitys arjesta selviytymisessä. Helmi halusi asua kotonaan, mutta se ei olisi onnistunut ilman näitä ammatillisia apujoukkoja.

6.3 Päivärytmin muutokset

Millaisia muutoksia päivärytmiin voi tulla? Tutkimuksen ennako-oletuksena oli, että muutokset saattavat heikentää ikäihmisen itsenäistä selviytymistä tai tehdä sen jopa mahdottomaksi. Haastattelujen perusteella ikäihmisten päivärytmit olivat muuttuneet kahdella tavalla: muutoksen oli aiheuttanut jokin yksittäinen, kerralla tapahtunut käännekohta, tai muutos oli tapahtunut vähitellen. Haastateltavien kokemia käännekohtia olivat olleet aivoinfarkti, lapsen tai puolison kuolema ja puolison muutto pois kotia vanhainkotiin. Tapahtuneille käännekohtille oli tyypillistä, että se oli muuttanut päivärytmin ”kertarysäyksellä”. Puolison kuolema aiheutti luonnollisesti hyvin suuren muutoksen päivärytmiin ja koko elämään, kun taas esimerkiksi puolison muutto vanhainkotiin oli aiheuttanut lievemmän muutoksen. Yhden haastateltavan poika oli kuollut noin vuosi ennen haastattelua, ja kokemus oli ollut äidille erittäin rankka.

Kyllähän se semmonen juttu oli, että koko viime syksy oli yhtä mylläkää tossa. Enhän mä mitään pystyny siinä tekemään, mut ku kaikki piti hommata uusiks. Se oli melko raskas syksy. Kyl se niin kova paikka oli toi pojan paikka, että joku toinen varmaan olis jo sortunutkin. Se oli paljon kovempi ku mun miehen lähtö. (N6)

Menetyt vaikuttaa arjen rytmiin monella tavoin. Ihmisen kuolema aiheuttaa omaiselle ”mylläkän”, joka on esimerkiksi tavaroiden selvittelyä ja hautajaisten järjestämistä. Kun samassa hetkessä yhdistyy läheisen ihmisen menettäminen sekä kuolemasta aiheutuva asioiden järjestely, ovat elämä ja arki pitkään sekaisin. Haastattelujen perusteella kaikilla läheisen ihmisen menettäneillä oli samanlainen kokemus. Itsenäisen asumisen kannalta näyttää olevan merkittävää, miten sekavan vaiheen jälkeen löytää uuden rytmin arkeensa. Toinen haastateltava kertoi hoitaneensa sairasta miestänsä tämän kuolemaan asti ja olleensa sen vuoksi usean vuoden ajan kädet täynnä työtä. Miehen kuolema oli ollut tälle haastateltavalle ison muutoksen aiheuttaja suurelta osin myös siksi, että hän oli yhtäkkiä vapautunut hoitovelvollisuuksista.

Ja mä hoidin sitä montakohan vuotta... Sil oli niin paha se hengenahdistus ja keuhkoahauma. Et mä olin kyllä... mul oli kyllä ikävä, kun hän kuoli. Se oli selvä. Mutta kyl mä olin niin syntinen, et kyl mä aatelin, et kyl se oli helpotuski. Se on kyllä niin iso muutos, et sitä ei voi niin kun kuvailla. (N4)

Miehen kuoleman aiheuttama muutos oli ollut naisen elämän käännekohta: kuolema oli ollut rankka kokemus, mutta samalla se oli ollut helpotus hoitovelvollisuuksien kannalta. Kaikki suuria käännekohtia kokeneet haastateltavat olivat selvinneet vaikeuksista, ja he olivat löytäneet arjen rytmin uudelleen – mahdollisesti hyvinkin erilaisena kuin ennen. Tutkittavat vaikuttivat olevansa sinut rankkojen kokemustensa kanssa ja sopeutuneensa tilanteeseen. Haastateltavat suhtautuivat kokemuksiinsa menetyksiin elämään kuuluvana asiana, ja he olivat aktiivisesti pyrkineet sopeutumaan ja siirtymään eteenpäin. Edellä kuvattu asennoituminen saattoikin olla ratkaiseva tekijä selviytymisessä.

Läheskään aina muutokset eivät tapahdu äkillisesti, vaan ne tulevat pikkuhiljaa. Tyypillisiä muutoksia ovat iän myötä tulevat sairaudet ja fyysisen toimintakyvyn heikkeneminen. Vähitellen ilmaantuvia vaivoja ovat esimerkiksi uniongelmat ja muistin heikkeneminen. Väsymys vaikuttaa päivän vireyteen ja siten toimintakykyyn. Huono unen laatu, nukahtamisvaikeudet ja yölliset heräilyt aiheuttivatkin monelle ikäihmiselle ongelmia. Kaksi haastateltavaa kertoi heikentyneen muistin ja itselle tärkeiden asioiden unohtamisen harmittavan. Yhdellä haastateltavalla oli käytössään runsaasti muistilappuja, että hän muistaisi esimerkiksi päivätoiminnan ja muut sovitut menot.

Useimmat haastateltavat kertoivat hankkineensa jonkinlaista apua ja tukea arkeensa. Kaikkein tyypillisintä oli siivousavun saaminen. Muuta tukea oli muun muassa ruoan tilaaminen ateriapalvelusta, kotihoidon tai kotisairaanhoidon käynnit ja kaupungin tarjoama taksikortti. Yksi haastateltava asui ikäihmisten palvelutalossa, jonka ruokalassa hän kertoi käyvänsä päivittäin. Monet kertoivat myös saavansa apua esimerkiksi lapsiltaan. Nämä saattoivat auttaa siivouksessa, käydä kaupassa tai kyyditä paikasta toiseen. Vaikka ikäihmiset tarvitsivat apua yhä enemmän, he olivat antaneet apua usein itsekin. Osa haastateltavista kertoi hoitaneensa aikanaan paljon lapsenlapsiaan, mutta olevansa nykyään pääasiassa avun saajina. Vaikka osalla ikäihmisistä oli varsin merkittävältä tuntuja rajoitteita toimintakyvyssään, he kokivat selviytyvänsä hyvin arjen toimissaan. Näin koettiin niissäkin tapauksissa, joissa esimerkiksi suihkussa käynti ja ulkoilu eivät enää onnistuneet itsenäisesti tai luuston haurauden takia ei pystytty seisomaan tuetta minuuttia kauempaa. Voidaan ajatella, että samalla tavoin kuin haastateltavat olivat sopeutuneet suurien käännekohtien aiheuttamiin mullistuksiin, he olivat mukautuneet myös vähitellen ilmaantuviin muutoksiin.

Se olisi sokki, jos kaikki tulis yhtä aikaa. Joo. Pikkuhiljaa siinä tulee. Eli semmosta isompaa muutosta ei oikeestaan oo sitten ollut. Eeei. Ja täytyy... täytyy itensä rauhoittaa, että... (N 5)

Haastateltava puhuu ”itsensä rauhoittamisesta”, jolla hän kuvasi sitä, miten hän eli ja toimi arjessaan muutosten ehdoilla: asiat oli tehty hitaammin ja rauhallisemmin, joitain asioita oli lakattu tekemästä tai annettu toisten tehtäväksi ja työtapoja oli muutettu. Osaksi erilaisten tukitoimintojen ja -palvelujen ansiosta kaikki haastateltavat pärjäsivät arjen toimitaan hyvin. Arjen toimissa haastateltavien asennetta leimasi myönteisyys ja tyytyväisyys, vaikka toimet eivät aina sujuneet yhtä helposti ja ongelmitta kuin nuorempana. Haastateltavilta kysyttiin, mikä on sellainen arkeen liittyvä asia, jonka he haluaisivat tehdä mutta jota he eivät syystä tai toisesta enää pystyneet tekemään. He kertoivat, että olisi mukava pystyä esimerkiksi ajamaan pyörällä, hoitamaan kukkapenkkiä tai muuten liikkumaan vaivattomasti. Asian kerrottiin tietysti harmittavan, mutta kukaan ei kuitenkaan tehnyt siitä suurta numeroa. Sitä, että asioita ei enää pystytty tekemään samalla tavalla kuin nuorempana, pidettiin luonnollisena vanhuuteen kuuluvana asiana. Haastateltavat eivät myöskään ilmaisseet päivittäisessä elämässään olevan suuria epämieluisia asioita – he tuntuivat olevan tyytyväisiä elämäänsä.

Mä sanon, että jos mä vaan jotenkin näiden pillereiden kanssa pystyn menemään, niin minä yritän mennä niitten kanssa niin kauan kuin mahdollista. Joo. Se on tärkeintä, että omin jaloin pystys jotenkuten liikkumaan. Ees täällä sisällä, jos ei muualla. (N6)

Edellä kuvatun haastateltavan tavoin moni muukin koki terveyden määrittävän päivittäisestä elämästä selviytymistä. Kaikilla haastateltavilla oli ollut jonkinlaisia ongelmia terveyden kanssa, ja he toivoivat pysyvänsä sen verran hyvässä kunnossa, että pärjäsivät edes jotenkin arjessaan. Paitsi fyysisellä terveydellä myös psyykkisellä terveydellä ja sosiaalisilla verkostoilla on tärkeä merkitys ikäihmisen voimavarojen säilymiselle ja edelleen arjesta selviytymiselle (ks. Vaarama, 2004; Koskinen, 2004).

6.4 Päivärytmi itsenäisen selviytymisen ilmentäjänä

Mikä on päivärytmin merkitys ikäihmisen itsenäiselle selviytymiselle ja asumiselle? Tutkimuksen taustalla oli ennako-oletus, että päivärytmin puuttuminen kertoo ikäihmisen arjen hallinnan heikkenemisestä ja edelleen hänen kyvystään itsenäiseen asumiseen (Haverinen & Korvela, 2006, s. 16–17). Haastateltavien kuvaukset tavallisista päivistään ja arjestaan toivat esille, että kaikilla ikäihmisillä, yhtä lukuun ottamatta, oli oma vakiintunut päivärytminsä. Helmi erosi muista haastateltavista siinä, että hänen

päivärytminsä oli häilyvä ja hän sai muita enemmän tukea erilaisista palveluista. Vaikutti siltä, että hänen itsenäinen selviytymisensä oli heikompi kuin muiden haastateltavien. Haastattelujen havainnot tukevat Haverisen ja Korvelan (2006) näkemystä siitä, että päivärytmin tai päivän tukirakenteiden puuttuminen voi ennakoida arjen hallinnan heikkenemistä. Kuitenkin kun ikäihmisen ongelmat ovat tiedossa, niihin voidaan puuttua ja tietoisesti tukea päivärytmiin pääsemistä ja samalla tukea ikäihmisen asumista omassa kodissaan.

Kaikilla haastateltavilla oli päivissään mielekästä tekemistä, jonka he kokivat tukevan arjessa selviytymistään. Tämä on yhteneväinen aikaisempien havaintojen (ks. Kasanen, 2004; Kasanen & Kivilehto, 2004) kanssa, joiden mukaan niin sanottu myönteinen kierre pitää yllä toimintakykyä ja itsenäistä asumista.

Haastateltavien arjen hallintaan näytti vaikuttavan se, että he pitivät itsensä aktiivisina (ks. Katz, 2000). Myös myönteinen elämänasenne tuli esille haastattelussa. Haastateltavien asenne elämään oli varsin leppoisa: elettiin päivä kerrallaan eikä otettu stressiä turhista asioista. Myönteinen elämänasenne ja pyrkimys aktiivisuuteen näkyivät myös käännekohtia tarkasteltaessa. Suurienkin muutosten, kuten puolison kuoleman, jälkeen oli pyritty aktiivisesti eteenpäin eikä jääty ”paikalleen sotkemaan” – erästä haastateltavaa siteeraten. Käännekohtaa seuranneen vaikean vaiheen jälkeen päivärytmi ja arjen hallinta oli löydetty uudelleen. Vähitellen tapahtuneisiin päivärytmin muutoksiin oli sopeuduttu sitä mukaa kuin niitä oli ilmaantunut.

Haastateltavat eivät harmitelleet, etteivät pystyneet enää tekemään kaikkia niitä asioita, jotka nuorempana olivat vielä onnistuneet. Arjen toimet suoritettiin aiempaa hitaammin ja voimavaroja säädellessä. Työtapoja oli ehkä muutettu ja joitain toimia annettu toisten tehtäväksi. Terveyden ja toimintakyvyn heikkeneminen hyväksyttiin normaaliin vanhenemiseen kuuluvaksi. Haastateltavat olivat mukautuneet näihin iän myötä tapahtuneisiin muutoksiin, ja niiden vauhti oli ollut sopiva sopeutumiskykyyn nähden (ks. Andersson, 2007).

Haastateltavat kokivat pärjäävänsä hyvin arjen toimissa (ks. Heikkinen, 2002). Selviytyminen koettiin hyväksi siitäkin huolimatta, että ikäihmisillä saattoi olla huomattavia toimintakyvyn rajoitteita. Suurin osa haastateltavista sai jonkinlaista tukea, kuten siivousapua, ateriapalvelusta tilatun ruoan tai apua kotihoidosta. Nämä palvelut helpottivat toimintakyvyn heikkenemisen aiheuttamia rajoitteita ja tukivat itsenäistä selviytymistä.

Kuten Koski ja Harinen (2008, s. 7) ovat todenneet tutkimuksissaan, muutosten keskellä arki näytti muodostavan järjestyksen, joka toi tunteen elämän hallinnasta. Arkeen kiinnittyminen oli keino selvitä, kun elämä järkkyy. Haastateltavat näyttivät sopeutuneen hyvin sekä äkillisiin käännekohtiin että vähitellen tapahtuneisiin muutoksiin. Sopeutumisessa tuli esiin jatkuvuuden tavoittelu, jota käsitettä Andersson (2007) on käyttä-

nyt tutkimuksessaan. Haastatelluilla oli käytössään myös jatkuvuusstrategioita, kuten esimerkiksi joidenkin kotitöiden tekemisen jatkaminen samaan tapaan kuin puolison eläessä.

Poikkeuksetta kaikkien haastateltavien mielestä oli tärkeä asua omassa kodissa – oli se sitten tavallisessa kerrostalossa tai palvelutalossa. Jotkut vuosikymmeniä samassa talossa asuneet kokivat asunnollaan olevan tunnearvoa ja olivat siksi haluttomia muuttamaan. Toisaalta hissittömän talon kolmannessa kerroksessa asuva haastateltava kertoi mielellään muuttavansa vaikka heti palvelutaloon, jossa yksi haastateltava jo asuikin. Kodin tarjoamaa yksityisyyttä pidettiin tärkeänä. Siellä saa olla vaikka ”pitkin ja poikin” ja siellä saa ”tehdä ja päättää asioista niin kuin itse tykkää”.

7 TULOKSET OSA 2: Asiantuntijoiden näkemykset ikäihmisten päivärytmeistä

7.1 Tutkimuskysymykset ja tutkittavat

Edellisessä, ikäihmisten päivärytmiä valottavassa luvussa näkyi ulkopuolisten tahojen merkitys ikäihmisten päivärytmin tukemisessa. Tämän luvun tavoitteena on kuvata ikäihmisten parissa työskentelevien asiantuntijoiden näkemyksiä ikäihmisten päivärytmistä. Asiantuntijoiden haastattelujen avulla etsittiin vastauksia kysymyksiin, 1) mistä ikäihmisen päivärytmi muodostuu, 2) millaisia muutoksia päivärytmissä ilmenee ja 3) miten päivärytmi tukee ikäihmisen itsenäistä selviytymistä ja asumista. Tutkimusaineisto koostui kuuden pääkaupunkiseudulla ikäihmisten kanssa työskentelevän asiantuntijan haastatteluista. Haastateltavina oli sairaanhoitajia, lähihoitaja ja fysioterapeutti. Osa haastateltavista työskenteli päivätoiminnassa ja osa muissa vanhustenhuollon tehtävissä. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin sekä analysoitiin sisällön analyysin menetelmällä. Tulokset esitellään tutkimuskysymyksittäin.

7.2 Asiantuntijoiden kuvauksia päivärytmeistä

Mistä ikäihmisen päivärytmi muodostuu? Useat haastateltavat määrittelivät päivärytmin siten, että päivärytmi alkaa siitä, kun aamulla herätään, ja päättyy siihen, kun illalla käydään nukkumaan. Haastateltavat korostivat, että päivärytmin toteuttamisessa ei ole yhtä ainuttakaan tapaa ja että päivärytmiä ei voi tyhjentävästi määritellä siten, että kaikki toimisivat tietyllä tavalla. Päivärytmi voi olla pysyvämpi niillä, jotka ovat paljon kotona, kuin niillä, jotka ovat aktiivisia kodin ulkopuolella.

Päivärytmi – joo se voi olla ensinnäkin hyvin hyvin erilainen eri ihmisillä ja mitä siihen sit voi liittyä tai ... Voidaan miettiä kellonaikaa et mitä tapahtuu mihinkin aikaan päivästä... (A1)

Eli se on se päivän jakautuminen miten ihminen sen päivän rytmittää, jaottaa. Mitä tekee sen päivän aikana, mitkä on suunnilleen hänen rytminsä ja miten hän toimii siitä kun hän herää ja käy nukkumaan. Et jokaisella on oma tapa – eikä se herää samaan aikaan eikä käy nukkumaan samaan aikaan – se on hyvin yksilöllistä niin kuin puhutaan, että joku on aamu-uninen tai iltauninen tai mitä tahansa. Tämä on persoonakysymys tai semmonen henkilökysymys, päivärytmi. (A3)

Haastatteluissa kävi myös ilmi, että jotkut ikäihmiset noudattivat esimerkiksi heräämisessä ja sängystä ylös nousemisessa edelleen sitä rytmiä, joka heillä oli ollut työelämässä. Työrytmi oli ikään kuin jäänyt päälle, vaikka sitä ei enää eläkeläisenä olisi tarvinnut noudattaa. Päivärytmin kuvattiin muodostuvan kolmenlaisista rutiineista: aamu-, päivä- ja iltarutiineista. Aamurutiineihin kuuluvat muun muassa aamupala, lääkkeiden otto, peseytyminen ja puukeutuminen. Päivärytmiin voi liittyä monenlaisia toimintoja, tai sitten hoidetaan vain niin sanotut peruskuviot eli kaupassa asioinnit ja lääkärissäkäynnit. Iltarutiineihin liittyvät usein lääkitykset, esimerkiksi unilääkkeen ottaminen iltaisin. Ruokailujen kuvattiin rytmittävän päivää keskeisellä tavalla. Esimerkiksi aamupuuron syöminen on tärkeä osa aamutoimia ja päivän aloitusta. Monissa haastatteluissa korostettiin ruokailujen tärkeää merkitystä ikäihmisten arjessa varsinkin silloin, jos elämä on muuten hyvin rajallista.

Hmm – hmm – ja sit jo ruvetaan melkein puhumaan kun on aamiainen syöty niin että no milloins se olikaan se lounas – eli se voi olla niinku hyvin tämmöinen keskeinen asia koko siinä päivässä. (A1)

Esille nousi myös ikäihmisten itsemääräämisoikeus, jonka mukaan heidän tulisi voida elää sellaista elämää ja sellaisen rytmin mukaan, jonka katsovat itselleen parhaaksi. Kuitenkin yhteiskunnalla palveluineen on oma rytmensä, joten saadakseen palveluita ikäihmisten on noudatettava sen rytmiä. Elämisen rytmiin liitettiin voimakkaasti yhteisöllisyys. Jos ikäihmisellä ei ole yhteisöä, johon kuuluu, ei rytmilläkään ole merkitystä – rytmi saa merkityksensä yhteisöllisestä toiminnasta ja siitä, että ikäihminen on osa yhteisöä.

Hyvä rytmi sinänsä, jokainen pystyy luomaan sellasen hyvän rytmin että on aamiainen ja lounas ja nää ja sitten käydään ulkona ja näin. Mutta jos ihminen ei pääse kuulumaan mihinkään niin silloin se on ihan sama millainen rytmi sulla on päivässä, koska se päivä ei tunnu mukavalta. Ne kaikki haluaa kuulua – me kaikki halutaan kuulua johonkin ryhmään on se sitten ystävä on se sitten työporukka eläkeläis-kerho mikä tahansa. Mutta jokaisella ihmisellä täytyy olla oikeus sa-

noa, että mikä on se hänen hyvä päivärytminsä. Me ei voida niinku vaan mestaroida ja sanoa ikäihmiselle että sun täytyy nyt ... (A2)

Mielenkiintoinen päivärytmiin liitetty teema oli odottaminen erilaisten toimien välissä. Varsinkin niillä ikäihmisillä, joilla on muistisairaus, odottaminen on hallitseva osa arkea ja päivärytmiä.

... ja sitten odottaminen on suuri tällainen päivärytmin muodostaja – että ne odottaa tiettyä asiaa – se on siinä välissä aina se, joka on sellanen tyhjä kohta heillä se odottaminen. Ateriapalvelu tai koska tulee kotihoidon työntekijä tai koska tulee se tytär tuomaan jonkun asian. Heillä joilla on se muistisairaus – varsinkin heille se on sitä istumista ja odottelua ja nukahtelua silloin sun tällöin. (A2)

Päivätoiminnan mainittiin muodostavan siihen osallistuville ikäihmisille oman rytminsä. Päivä lähtee liikkeelle, kun ohjaajat herättävät ne asiakkaat, jotka saapuvat päivätoimintaan tilatulla kuljetuksella. Kun asiakkaat ovat saapuneet kello 9 mennessä, heille tarjotaan aamiainen, jonka yhteydessä osa ikäihmisistä ottaa lääkkeensä. Aamiaisen jälkeen on erilaista toimintaa lehtien lukemisesta aivojumppaan. Aamuosuuden päätteeksi asiakkaat syövät lounaan ja jatkavat erilaista tekemistä iltapäivään kello 15 asti. Yksi haastateltava totesikin humoristisesti päivätoiminnan vievän kolme päivää ikäihmisten viikosta. Yksi päivä menee päivätoimintaan valmistautumiseen, toinen, kun ollaan mukana päivätoiminnassa, ja kolmas päivä kuluu päivätoiminnasta toipumiseen.

Omaishoitajat kerto taas, että ne on sitten aika väsähtäneitä siellä – nukkuvat pari päivää, kun ne on täällä tsempannut oikein. Kun täällä oikein tsempataan, sit ne lepäilee kotona – se niinku ottaa voimille, mutta tänne tulo on tärkeätä, että he niin ... kaikki voimavaransa siihen, että he jaksaa tulla ja olla tällä ja nauttii – se on se tärkeä. (A3)

Haastateltavien mukaan päivätoiminta on ikäihmisille tärkeää ja mieleistä toimintaa. Se tarjoaa monenlaisten virikkeiden lisäksi mahdollisuuden tavata vertaisia ja olla osana yhteisöä. Vaikka päivätoiminta on saanut hyvää palautetta sekä ikäihmisiltä itseltään että heidän omaisiltaan, on lopettamisen uhka häilynyt toiminnan yllä vuodesta toiseen. Tämä johtuu osittain siitä, että toiminnan vaikuttavuutta on ollut vaikea todentaa.

Asiantuntijoilta kysyttiin seuraavaksi, millaisia yhteneviä piirteitä ja samankaltaisuuksia ikäihmisten päivärytmeistä on löydettävissä. Vastauksissa mainittiin jälleen, että ikäihmiset ovat erilaisia ja kukin heistä on oma persoonansa. Vanhenemisen myötä jotkut asiat korostuvat ja ikäihmiset voivat olla joustamattomampia ja joistain asioista tiukemmin kiinni pitäviä kuin nuoremmat. Yhdeksi yhteneväksi piirteeksi mainittiin univai-

keudet ja unettomuus. Monet ikäihmiset heräävät hyvin aikaisin aamulla. Tähän liittyy muistihäiriöisillä ikäihmisillä päivänukahtelu, joka voi aiheuttaa sen, että vuorikausirythmi menee sekaisin. Myös unensaantivaikeudet voivat aiheuttaa päivärytmin muutoksen. Pahimmassa tapauksessa päivärythmi voi kääntyä kokonaan pääläelleen.

Näitä univaikeuksia ja häiriöitä niin sul saattaa niinku kiepahtaa ihan tuota totaalisesti sit se jotenkin et ... yöstä tulee tavallaan päivä ja siellä touhutaan ja sit päivä torkutaan ja nukutaan että se mikä sen taustalla on en osaa sanoa mutta ... (A1)

Huonoon nukkumiseen vaikuttaa se, että monet ihmiset tarvitsevat ikääntyessään vähemmän unta. Usein myös erilaiset säröt ja kivut voivat pitää ikäihmisiä hereillä. Lisäksi yölliset WC-käynnit voivat aiheuttaa sen, että vuoteeseen palattua ei saadakaan enää unen päästä kiinni. Jotkut haastateltavat liittivät aikaisen heräämisen vanhaan tottumukseen. Yksi asiantuntija kuvasi univaikeuksien ja unentarpeen vähenemisen tulevan monesti yllätyksenä ikäihmisille.

Mun mielestä siitä on aina puhuttu siis niin kauan minäkin muistan – oon ollu yli kaksykymmentä vuotta alalla – eli se aina vaan kun se tulee omalle kohdalle kullakin – kukin varmaan ajattelee että ei se mua koske et kyl mä aina pystyn nukkumaan ... (A5)

Päivärythmi tai unirythmi voi myös muuttua muotoaan – kun aikaisemmin on herätty aikaisin aamulla, niin ikääntyneenä nukutaankin aamulla pidempään ja valvotaan illalla myöhempään.

Niin – heidän kellonsa on kyllä kääntynyt ihan semmosen kaks kolme tuntii niinku eteenpäin, että aamu alkaa vasta sieltä suunnilleen kymmenestä. (A1)

Kotihoidon palvelut ovat hyvin sääntillisiä, ja ikäihminen joutuu sopeutumaan saamiensa palvelujen aikoihin. Myös ateriapalvelu määrittelee ikäihmisten päivärythmiä, koska ateria tuodaan tiettyyn kelloaikaan. Haastattelujen mukaan palvelujen vastaanottamisessa on kaksi puolta: toisaalta ne rajoittavat ja toisaalta pitävät yllä ikäihmisten päivärythmiä.

... joutuu odottelemaan tuleeko se, mutta jos sitä tarvii niin sitä joutuu niin sanotusti nöyrytymään sen edessä ... ja ateriapalveluhan on kanssa semmonen mikä määrittelee ... että sekin vielä on näitä moneen näköisiä palveluja, jotka kuitenkin luo siihen rythmiin rajoitteita tai muuta. (A3)

Haastatteluissa tuli esille myös television tärkeä rooli ikäihmisten päivien rytmittämisessä. Monella ikäihmisellä on tiettyjä lempiohjelmia, joiden aikana ei oteta vastaan puheluita tai lähdetä pois kotoa.

7.3 Asiantuntijoiden kuvauksia päivärytmien muutoksista

Millaisia muutoksia päivärytmissä voi tapahtua tai on tapahtunut? Muutoksiksi tai jopa käännekohtiksi asiantuntijat mainitsivat ikäihmisen toimintakyvyn romahtamisen esimerkiksi kaatumisen tai sairastumisen seurauksena. Erityisesti liikuntakyvyn menettäminen on keskeinen elämään ja päivärytmiin vaikuttava muutos. Myös dramaattiset tapahtumat tai elämän käännekohdat, kuten puolison kuolema, voivat aiheuttaa päivärytmien muuttumisen. Yksi haasteellisimmista käännekohdista ikäihmisen elämässä ja päivärytmissä on muistisairauteen sairastuminen. (ks. Sosiaali- ja terveysministeriö, 2012.) Sairauden kanssa joutuu monenlaisten haasteiden eteen, joista yksi ilmenee, kun kelloa käännetään kesä- tai talviaikaan.

Heillä menee pitkän aikaa ennekuin he tota pääsee siihen kelloon kiinni elikkä se tunninkin heitto vaikuttaa tosi paljon. Samaten sitte nytte ku parin viikon päästä taas vaihtuu, niin se on todella vaikee tää, et se ei oo sairaille ihmisille ollenkaan hyväks tää siirtyminen. (A2)

Paitsi kellon siirtämisen vuoksi voi muistisairaana ikäihmisen vuorokausirytmii muutenkin kiepsahtaa päälle. Vireystila voi muuttua iltapäivää kohti mentäessä ja saada aikaan epätavallista käytöstä. Toisaalta odotetaan ja toisaalta ollaan koko ajan lähtövalmiina.

Et meillä varsinkin noi omaishoitajat kertoo sitä, kuinka puoliso alkaa sit illalla kymmene aikaan pukemaan vaatteita päälle ja on lähdössä vaikka minne ja seisotaan siellä pihamaalla ja naapurit on löytänyt ihmisen sieltä. Varsinkin, jos muistisairailta on sellanen ongelma kuin sundowning elikkä kun alkaa tulla iltapäivää, niin sitte vireystila muuttuu taas ihan eri lailla ja tulee sellasta ahdistusta ja aletaan niinku toimimaan – ollaan niinku lähdössä hyvin paljon. (A2)

Myös se, että joutuu syystä tai toisesta muuttamaan pois omasta kodistaan ja sosiaaliset kontaktit muuttuvat, voi aiheuttaa päivärytmissä muutoksia. Kuten edellisessä luvussa kuvattiin, puolison kuolema on käännekohta, joka vaikuttaa traagisella tavalla päivärytmiin, varsinkin niiden leskien päivärytmiin, joiden puoliso on ollut perheen toimija. Myös puolison joutuminen sairaalaan tai muuhun laitokseen muuttaa päivärytmiä joko niin, että päivärytmi häviää, tai niin, että vierailut laitokseen rytmittävät päivää: puolisoa käydään katsomassa tai jopa syöttämässä sekä muutenkin auttamassa. Omaishoitajuuden päättymisen jälkeen voi tulla romahdus ja

syy elämään katoaa. Erityisesti muistisairaalle ikäihmiselle tilanne voi olla hämmentävä, jos hän ei muista tapahtunutta ja hätäantyy puolison poisolosta. Haastatteluissa tuli esille, että parisuhde on tärkeä päivärytmissä kiinni pitävä asia.

Et se parisuhde on tosi tärkeä tässä päivärytmissä sellasilla jotka omistaa sen parisuhteen ja sitten kun se häviää... Niin siihen pitäisi kiinnittää huomiota – parisuhde suojaa sitä et niinku päivärytmi pysy. (A2)

Yksin asuvalla tällaista suojaa ei ole, joten hänelle on tärkeää säilyttää aktiivisuutensa ja muut sosiaaliset suhteensa. Haastateltavat korostivat päivätoiminnan tärkeää roolia päivärytmin ylläpitäjänä ja virkistykseen antajana ikäihmisten arjessa.

Yksi päivärytmiin vaikuttava tekijä, jonka jotkut haastateltavat toivat huolestuneena esille, oli joidenkin ikäihmisten runsas alkoholin käyttö. Alkoholin käytön arveltiin johtuvan yksinäisyyden ja masentuneisuuden tunteista. Myös muistisairaus voi lisätä riskiä liialliseen alkoholinkäyttöön.

7.4 Päivärytmin rooli ikäihmisen itsenäisessä selviytymisessä

Tärkeä pohdittava asia on päivärytmin rooli ikäihmisten jokapäiväisessä elämässä. Miten päivärytmi tukee ikäihmisen itsenäistä selviytymistä ja asumista? Asiantuntijoiden haastattelujen perusteella suurin osa ikäihmisistä haluaa asua omassa kodissaan niin pitkään kuin mahdollista. Ongelmia tulee silloin, kun ikäihminen ei ymmärrä esimerkiksi muistisairauden vuoksi omaa tilaansa ja sitä, että hän ei enää selviydy omassa kodissaan.

Totta kai se itsenäinen pärjääminen, mut sit se, että kuinka se ihminen saattaa sitte ymmärtää ja todeta oman tilansa ...et mä en nyt pärjää ja sit voidaan niinku toivoa, et jotain asialle voitais sitten oikeesti tehdä... ja sit, jos ei voida niin sithän se aiheuttaa ahdistusta kovasti tälle ihmiselle. ... ja sit on tää yks ehkä ongelmallinen joukko, jotka eivät ymmärrä sitä, että eivät oikeesti pärjää eli sit sen palvelun tai asian vastaanotto voi olla hyvin vaikeaa. (A1)

Asiantuntijat kuvasivat avunannon tuovan kahdentyyppeisiä haasteita: toisaalta pystytäänkö apua järjestämään ja toisaalta otetaanko apua vastaan. Osa ikäihmisistä tietää, että he tarvitsevat apua, mutta eivät ota sitä vastaan. Esimerkiksi fysioterapeutin käynnit, jotka ovat yksi ikäihmisten kotona asumisen tukitoimista, saattavat epäilyttää joitakin ikäihmisiä. Vanhukset eivät suostu lähtemään esimerkiksi jatkotutkimuksiin, koska pelkäävät, että heidät viedään pois kodistaan.

Sit he kertoi, et siin on ollut sitä, et hänellä on hirvee pelko siitä, että hänet jotenkin väkisin sieltä omasta kodistaan niinku järjestetään pois – että liittykö tämä nyt tämä minunkin käyntini siihen. (A1)

Jotkut haastateltavat myös kyseenalaistivat sen, kohtaavatko kotiin tarjolla olevat palvelut ikäihmisen todelliset tarpeet. Joku voisi kaivata vaikkapa vain siivousapua, mutta ei sitä saa. Pohdinnan kohteena oli myös se, ovatko ikäihmisten palvelut oikea-aikaisia. Kotihoidossa ikäihmisen yksilöllistä päivärytmiä ei välttämättä pystytä ottamaan huomioon, koska esimerkiksi aamut ovat ruuhkaisinta aikaa.

Kotihoidon toiminnassakin on hirveen ruuhkaista sitten ne aamu ylösnousun ajat ja samoin tulee tos vanhainkotihommassa mieleen se, että siin ei kyllä paljon ihmisten päivärytmejä välttämättä pystytä huomioimaan, vaan se on suunnilleen kymmeneen asti pitää olla kaikki pystyssä, vaikka joku ehkä ... – tää on nyt karrikoiden sanottu, mutta jos on, että joku haluais ... (A1)

Haastatteluissa tuli esille myös ideoita ikäihmisten itsenäisen asumisen tukemiseen. Yksi idea oli matalan kynnyksen korttelikerhot taloyhtiöihin. Kerhon voisi perustaa kaksi tai kolmekin taloa yhteisesti. Kerhojen vapaa-muotoinen ja epämuodollinen toimintaa tukisi verkottumista ja edistäisi yhteisöllisyyttä.

Pitäis saada korttelikerhoja vanhuksille varsinkin täällä kaupunkialueella, että jos ois niinku taloyhtiössä niinku tai kahden kolmen talon yhteinen kerhohuone niin nää ikäihmiset vois kokoontua siellä silleen epävirallisesti. Se auttais sitten ... ne pitäisi toinen toisistaan vähän huolta se auttais hyvinkin paljon sitä itsenäistä asumista sitten, kun ne tietää, että mä tunnen tästä taloyhtiöstä jonkun. (A2)

Kotihoidon kehittäminen nähtiin yhdeksi keinoksi lisätä ikäihmisten itsenäistä selviytymistä ja asumista. Ongelmaksi koettiin se, että hoitajat vaihtuvat tiuhaan ja usein ei ole ketään, joka pitäisi huolta ikäihmisten kokonaistilanteesta. Myös omaisten aktiivisempi ja vahvempi rooli auttaisi ikäihmisiä selviytymään pidempään omissa kodeissaan.

Kotihoito, jos ois sellanen, et siel olis omahoitajat niin he näkis sen asiakkaan pitkäaikaisesti niin sitä päivärytmiä voitais tukea. Et missä on ne ongelmat itsenäisessä asumisessa tai päivärytmissä, että kun näkee sen hetken niin ne ei pysty kertoo ... samaten mun mielestä omaisten pitäisi ehkä nykypäivänä vähän erilailla tukea ikäihmisiä. (A2)

Muistisairaiden ikäihmisten isona ongelmana pidettiin sitä, että he kuvittelevat hoitavansa itsenäisesti asioitaan, mutta tosiasiaassa he eivät näin tee. Monet muistisairaajat eivät tunnista kykenemättömyyttään, ja heidän on hyvin vaikea ottaa apua vastaan ja luottaa auttajiinsa. Ikäihmiset voivat olla myös hyvin valikoivia siinä, millaisissa asioissa heitä saa auttaa. Vanhukset haluavat pitää määräysvallan omissa käsissään, eivätkä he luovuta sitä helposti muille. Luottamuksen rakentaminen asiantuntijoiden ja ikäihmisten välille on erittäin tärkeä yhteistyön edellytys.

He kertoo ihan näin, että pitää lähteä tänään kauppaan käymään tai täytyy mennä pankkiin. Et nyt ei oo rahaa, et nyt täytyy mennä pankkiin – et nyt lapsille täytyy viikonlopuks tehdä ruokaa. He kokee mun asiakkaita täysin sen, että he hallitsee omaa elämäänsä ja ovat itsenäisiä ihmisiä. He eivät hahmota sitä, että he ... Jos me sanotaan, että sun tyttäres auttaa sua pankkiasioissa – eihän se auta mua mitään, että kyllä minä olen ne viiskytävuoitta itte hoitanu eihän mua kukaan auta, et mitä sä mulle tollasia puhut – ei ... (A2)

Vaikka itsenäiseen asumiseen pyritään, se ei kuitenkaan aina ole kaikkien ikäihmisen kannalta turvallista ja tarkoituksenmukaista. Esimerkiksi oma sairastuminen ja puolison kuolema tuovat turvattomuutta, jolloin halutaan muuttaa esimerkiksi palvelutaloon. Toisaalta taas muistisairaajat eivät näe omaa tilannettaan realistisesti, koska heiltä puuttuu sairauden tuntu. He eivät myöskään tunnista niitä riskejä, joita he omalla toiminnallaan aiheuttavat itselleen.

Tietyssä vaiheessa, kun ihminen sairastuu ja sitten siellä kotona alkaa olla pelottavaa. Kaatumisriski on yks sellanen, joka aiheuttaa sen monesti, että ne haluaa siirtyä palvelutaloon tai sitten se puolison kuolema. Niin ne on sellaisia asioita, jotka voi aiheuttaa sen, et he haluaa turvallisempaan ympäristöön tai joku sairaus aiheuttaa sen. (A2)

Mutta esimerkiks nää muistisairaajat on sitä mieltä, että he pärjää aina kotona yksin. He eivät koe sitä kotona asumista minkäänlaisena riskinä. On ollu sellanenkin muistisairas, että ku katottiin jääkiekko-ottelua televisiosta niin hän pelas koko ajan siinä ja sitten kun oli mäenhyppyä niin se yritti nousta tuoilta hyppäämään mäkeä. Niitä riskejä siellä kotona tulee sitten niin paljon, että se itsenäinen asuminen ei ole turvallista. ... se varmaan tulee näkymään tuolla katukuvassakin, että jos ei oo ennen muistisairauksiin törmänny niin varmaan törmää muistisairaisiin ja se outo käytös mitä ei oo ennen ymmärretty niin toivon mukaan ymmärrettäs ... (A2)

Asiantuntijoiden mukaan ikäihminen haluaa muuttaa pois kotoaan useimmiten sen vuoksi, että hänen sekä sisäinen että ulkoinen turvallisuuden tunteensa horjuu tai hänellä on psyykkisiä ongelmia, ahdistuneisuutta, pelkotiloja tai fyysisiä toimintakyvyn rajoituksia. Omasta kodista pois muuttamista suunniteltaessa voi tulla esiin yllättäviä esteitä, eli vaikka ikäihmiset itse haluaisivat muuttaa pois kotoa, voi käydä niin, että lasten on vaikea hyväksyä vanhempiensa poismuutto ja se, että nämä eivät enää selviydy kotonaan. Taustalla saattaa olla näkemys sitä, että ”ainakaan minun vanhempiani ei laiteta laitoshoitoon”.

Kotona selviytymiseen vaikuttaa hyvin pitkälle se, missä asutaan, onko esimerkiksi kerrostalossa hissiä tai ovatko palvelut sopivien etäisyyksien päässä. Muutto ei aina tarkoita muuttoa palvelutaloon, vaan toiseen paremmin toimivaan asuntoon. Yhden haastateltavan ehdotuksena oli, että ikäihmisille pitäisi perustaa enemmän erilaisia ryhmäasuntoja tai -koteja, joissa vertaiset voisivat auttaa toinen toisiaan ja olla sosiaalisessa vuorovaikutuksessa keskenään. Käyttökelpoinen ratkaisu voisi olla esimerkiksi yhteinen tila talon keskellä ja huoneet sen ympärillä. Ryhmäasumisesta saataisiin myös kustannussäästöjä, kun kotihoidon ei tarvitsisi käydä erikseen jokaisen kodissa. Joitakin kokeiluja Suomessa on jo tehtykin ryhmäasumisen suuntaan.

Se turvallisuuden tunne on se syy, minkä takii ne haluaa pois sieltä kotoa sitten. Sellaset ryhmäasunnot ois aivan ihania näille ikäihmisille. Ois kauheen helppo sitten, että sinne kotihoito tulis ehkä kerran viikossa katsoo vaan sitä porukkaa ja näin se ois paljon halvempaa ... (A2)

Ikäihmisten itsenäinen selviytyminen ja kotona asuminen ovat hankalasti määriteltäviä asioita. Toteutuuko itsenäisyys, jos asuminen onnistuu vain monen eri palvelua tarjoavan asiantuntijan voimin? Entä missä menee se raja, jolloin ei enää ole kyse itsenäisestä selviytymisestä, vaan ikäihmiselle turvallisempi paikka on palvelutalo tai laitoshoido?

8 Tulosten yhteenveto: Ikäihmisten kokemukset ja asiantuntijoiden näkemykset päivärytmistä

Mistä ikäihmisten päivärytmi muodostuu? Asiantuntijoiden kertomuksissa nousi vahvasti esille ikäihmisten päivärytmin yksilöllisyys ja se, että ikäihmisiä ei voi niputtaa yhdenmukaiseksi massaksi. Jokainen ikäihminen on erilainen omine luonteenpiirteineen, tapoineen ja tottumuksineen. Tähän liittyy myös itsemääräämisoikeus, jonka mukaan jokaisen ikäihmisen tulisi saada elää sellaista elämää ja rytmiä, jonka katsoo parhaakseen. Päivärytmin muodostumisen keskeiset elementit olivat tavallinen, tasainen ja rauhallinen arki ja siinä päivittäin toistuvat asiat. Monia arjen toimintoja voidaan pitää rutiineina, jotka muodostavat toistuessaan tietyn rytmin arkipäivälle. Asiantuntijat kuvasivat ikäihmisten päivärytmin muodostuvan päivänsiirron mukaisista aamu-, päivä- ja iltarutiineista. Näistä aamurutiinit olivat kaikkein selkeimmät aamupaloineen, lääkkeiden ottamisineen ja lehden lukemisineen.

Myös ikäihmiset itse kertoivat päivärytmin *rakentuvan* ruokailujen ja lääkkeiden ottamisen ympärille. Rutiineihin liittyi myös esimerkiksi tiettyjen tv-ohjelmien seuraaminen.

Ikäihmisten kertomusten perusteella päivärytmin *toteuttamistapa* oli joko *suunniteltu* tai *suunnittelematon*. Suunniteltu rytmi saattoi olla väljästi tai tiukasti suunniteltu. Suunnittelemattomista rytmeistä oli erotettavissa luontainen rytmi ja vapaa, vähän kahlitseva rytmi. Jotkut haastattelut kuvasivat päivärytmin syntyvän aina luonnostaan ilman, että siihen tarvitsi pyrkiä.

Ikäihmiset kuvasivat päivärytmin *roolia* elämässään monilla eri tavoilla. Joillekin se oli *raami* tai *kehikko* ja joillekin *muistilista*. Yhden haastateltavan mielestä päivän pitää olla jämpä ja siinä tulee olla tietyt raamit. Toisille rytmi edusti *välttämättömyyttä* ja *jatkuvuutta*, joka piti kiinni jokapäiväisessä elämässä. Säännönmukaisuus ja *rutiinit* olivat monelle tärkeitä.

Päivärytmien yhdeksi yhteneväksi ja ongelmalliseksi piirteeksi asiantuntijoiden kuvauksissa nousivat uniongelmat. Uniongelmiin kuvattiin ilmenevän unensaantivaikeuksina, aamuvirkkuutena, yöllisinä heräilyinä ja päiväväsymyksenä. Myös tv:n katselu ja radion kuuntelu mainittiin yhteneväksi piirteeksi. Edellä mainitut asiantuntijoiden huomiot tukivat sitä kuvaa, joka muodostui ikäihmisten haastatteluista. Asiantuntijoiden mukaan monet ikäihmiset noudattivat vielä sitä rytmiä, jonka olivat omaksuneet työelämässä. (ks. Aalto & Varjonen, tämä teos.) Myös ikäihmisten omat kertomukset vahvistivat tätä havaintoa.

Odottaminen oli yksi asiantuntijoiden haastatteluissa esille noussut seikka. Odottaminen kuvattiin tilanteeksi ja ajaksi erilaisten toimintojen välissä. Erityisesti muistisairaille ikäihmisille odottamisen todettiin olevan hallitseva osa arkea. Odottaminen määrittelee erityisesti apua tarvitsevien päivärytmiä. Ollaan valppaana ja odotetaan, koska esimerkiksi kotipalvelu,

ateriapalvelu tai sukulainen saapuu. Palvelujen vastaanottamisessa on kaksi puolta: toisaalta ne pitävät yllä päivärytmiä ja toisaalta ne rajoittavat sitä. (ks. Kasanen, 2004.) Odottaminen ei tullut esille ikäihmisten haastatteluissa. Ikäihmiset kertoivat olevansa tyytyväisiä arkeensa, eikä heillä ollut päivittäisessä elämässään suuria epämieluisia asioita.

Millaisia muutoksia päivärytmiin voi tulla? Ikäihmiset itse kertoivat muistin heikkenemisen ja tärkeiden asioiden unohtamisen harmittavan. Asiantuntijat mainitsivat muistisairauteen sairastumisen yhdeksi kaikkein haasteellisimmaksi muutokseksi tai jopa käännekohtaksi ikäihmisen elämässä. Muistisairaus muuttaa ikäihmisen elämän pysyvästi. Ikäihmiset eivät usein tunnista oman toimintakykynsä heikkenemistä, ja he pystyvät hämäämään esimerkiksi sukulaisiaan sillä, että he ovat tekevinään asioita itsenäisesti, mutta tosiasiasa moni rutiini ja päivärytmissä kiinni pitävä asia muuttuu tai puuttuu kokonaan. Ongelmallisimpia muistisairaiden ikäihmisten piirteitä on se, että heiltä puuttuu sairauden tuntu ja he eivät näe omaa tilannettaan realistisesti.

Vaikeimmaksi käännekohtaksi elämässään haastatellut ikäihmiset mainitsivat puolison tai lapsen kuoleman. Murheellinen tapahtuma saattoi sekoittaa päivärytmin pitkiksi ajoiksi. Haastattelujen perusteella kaikilla läheisen ihmisen menettäneillä oli samanlainen kokemus. He pitivät kuitenkin tärkeänä, että sekavan vaiheen jälkeen arjen rytmistä oli saatu uudelleen kiinni. Ikäihmisten haastatteluista kuvastui hyvin vahvasti myönteinen elämänsäsenne ja pyrkimys aktiivisuuteen. Vaikka päivärytmiä ei olisi tietoisesti pyritty noudattamaan, pyrittiin kuitenkin pysymään aktiivisina ja viettämään säännöllistä elämää sen sijaan, että olisi jääty sängyn pohjalle makaamaan.

Myös asiantuntijat olivat sitä mieltä, että aktiivisena pysyminen edistää säännöllisen päivärytmin muodostumista. Esimerkiksi päivätoiminta on toimintamuoto, joka auttaa ikäihmisiä esimerkiksi leskeytymisen jälkeen saamaan elämänsyrjästä kiinni. Myös aikaisempien tutkimusten mukaan kohtalainen terveys, itsenäisyys ja aktiivisuus lisäävät todennäköisyyttä kokea elämä hyväksi. (esim. Christiansson, 1994.) Parisuhde, mikäli sellainen on, on tärkeä päivärytmissä kiinni pitävä asia. Yksin asuvalla ei tällaista suojaa ole, joten aktiivisena pysyminen on entistä tärkeämpää, jotta päivärytmi säilyy.

Asiantuntijat toivat esille yhtenä päivärytmiin haitallisesti vaikuttavana tekijänä joidenkin ikäihmisten runsaan alkoholinkäytön. Tämä asia on ollut viime aikoina esillä, ja tutkimukset kertovat eläkeläisten lisänneen alkoholin säännöllistä käyttöä. (ks. Mäkelä, Mustonen & Tigerstedt, 2010.) Asiantuntijat liittivät alkoholinkäytön ikäihmisten yksinäisyyden tunteisiin ja masentuneisuuteen. Muistisairaahan alkoholinkäytön mainittiin olevan erityisen ongelmallista. Muistisairaus sinänsä voi lisätä riskiä liialliseen alkoholinkäyttöön, joka samalla aiheuttaa käyttäjälleen ongelmia. Esi-

merkiksi se, että ikäihminen ei tunnista, mitä juo, millaisia määriä juo ja kuinka usein juo, voi aiheuttaa vaaratilanteita. Ikäihmisten haastatteluissa alkoholin käyttö ei tullut esille.

Mikä on päivärytmin merkitys ikäihmisen itsenäiselle selviytymiselle ja asumiselle? Terveys ja ennen kaikkea koettu terveys vaikuttavat ratkaisevasti ikäihmisen kokemaan elämänlaatuun. Terveiden merkitys voimavarana korostuu ja vaikuttaa ikäihmisen mahdollisuuksiin toteuttaa tarkoituksenmukaista päivärytmiä ja siten itsenäistä selviytymistä ja asumista.

Asiantuntijoiden haastattelujen perusteella arjen sujumista voidaan edistää monenlaisilla palveluilla, kuten lähi-, tuki- ja kotipalveluilla sekä päivätoiminnan palveluilla. Fysioterapeutin käynnit ovat yksi ikäihmisen kotona asumisen tukitoimista. Haastateltu fysioterapeutti testasi asiakkaan liikkuvuuden ja lihasvoimat sekä antoi ohjausta toimintakyvyn ylläpitämiseen. Helsingissä on tehty vanhusten kanssa liikuntasopimuksia, joiden tavoitteena on säilyttää ikäihmisten luottamus omaan liikkumiseensa ja pystyvyyteensä ja estää toimintarajoitusten syntyminen. (ks. Nummijoki, 2009, s. 127.) Toimintakyvyn ylläpito on tärkeä arjen rytmejä ylläpitävä voima. Myös ikääntyneiden hoivapalvelujen vaatimien resurssien kannalta on toimintakyvyn parantaminen keskeisessä roolissa. (Ginn & Arber, 1999; Walker, 2005; Euroopan yhteisöjen komissio, 2006.)

Asiantuntijoiden mukaan myös erilaiset apuvälineet edistävät itsenäistä asumista. Teknologian käyttämisestä ikäihmisten apuna on tehty monenlaisia kokeiluja, ja teknologia onkin tulevaisuuden keino pitää yllä päivärytmiä ja edistää itsenäistä asumista. (ks. Blažun, 2013.) Sosiaalista kanssakäymistä ja muuta yhteisöllisyyttä tukemalla voidaan vähentää yksinäisyyttä. Esimerkiksi ennaltaehkäisevät kotikäynnit ja seniorineuvolat ovat tahoja, joiden avulla tuetaan ja aktivoidaan ikäihmisiä. Nykyään koulutetaan erilaisia vapaaehtoisia, kuten esimerkiksi senioriosaajia, jotka vapaaehtoistoiminnassa saavat rytmiä omaan elämäänsä ja samalla auttavat muita ikäihmisiä säilyttämään oman rytminsä.

Täysin täsmällistä tietoa ikäihmisten päivärytmistä on mahdotonta saada pelkästään haastattelemalla, mutta voidaan olettaa, että tässä tutkimuksessa jokainen haastateltava kertoi sen, minkä katsoi olevan itselleen merkityksellistä kunkin esille otetun teeman kohdalla. Haastatteluissa pyrittiin mahdollisimman vapaaseen ja rentoon keskusteluun. Vaikka haastateltavien määrä oli pieni, saatiin valituista haastatteluteemoista kootua hyvin monipuolinen aineisto, joka antoi vastaukset tutkimuskysymyksiin. Tässä tutkimuksessa nousi vahvasti esille päivärytmin arjessa – niin yhteisöissä kuin yhteiskunnassa – kiinni pitävä voima. Säännöllinen päivärytmi pitää yllä ikäihmisen voimavaroja ja vaikuttaa siten hänen hyvinvointiinsa.

Suomalaisen sosiaali- ja terveystieteiden strategiana on tukea vanhusten itsenäistä suoriutumista ja asumista sekä saada heidät ottamaan

vastuuta omasta terveydestään ja toimintakykynsä säilyttämisestä. Ikäihmisten ja heidän parissaan työskentelevien asiantuntijoiden haastattelujen perusteella ikäihmiset ovat hyvin tietoisia omasta roolistaan hyvinvointinsa edistämisessä. Kuitenkin yhtä tärkeää kuin heidän oma panoksensa on se, että he saavat asiantuntijoilta tukea ja apua silloin, kun he sitä tarvitsevat.

LÄHTEET

- ANDERSSON, S. (2007). *Kahdestaan kotona. Tutkimus vanhoista pariskunnista* (Tutkimuksia 169). Helsinki: Stakes.
- BLAŽUN, H. (2013). *Elderly people's quality of life with information and communication technology (ICT): toward a model of adaptation to ICT in old age* (Dissertations in Social Sciences and Business Studies, no 59). University of Eastern Finland Faculty of Social Sciences and Business Studies. Kuopio.
- CHRISTIANSSON, T. (1994). Kalenteri-ikästä omaelämäkerralliseen ikään. Teoksessa A. Uutela & J. Ruth (toim.), *Muuttuva vanhuus* (s. 102–131). Helsinki: Gaudeamus.
- ELOVAINIO, P. (1996). Vanhuuden monet kuvat. Teoksessa T. Aittola, L. Alanen & P. Rantamaa (toim.), *Minkä ikäinen olettekaan, rouva?* (Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 5) (s. 23–40). Jyväskylän yliopisto.
- Euroopan yhteisöjen komissio (2006). *Komission tiedonanto. Euroopan väestökehitys – haasteista mahdollisuuksiin*. Haettu 3.12.2013 osoitteesta <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0571:FIN:FI:PDF>
- GINN, J. & ARBER, S. (1999). The politics of old age in the UK. Teoksessa A. Walker & N. Gerhard (toim.), *The Politics of Old Age in Europe* (s. 152–167). Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- HAAPOLA, I., KARISTO A. & FOGELHOLM, M. (toim.), (2013). *Vanhuusikä muutoksessa. Ikihyvä Päijät-Häme -tutkimuksen tuloksia 2002–2012* (Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveysyhtymän julkaisuja 72). Haettu 3.7.2014 osoitteesta http://www.palmenia.helsinki.fi/ikihyva/Vanhuusika_muutoksessa.pdf
- HAKONEN, S. (2008). Ikäideat käytäntöjen työkaluiksi. Teoksessa A. Suomi & S. Hakonen (toim.), *Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin* (s. 33–52). Jyväskylä: PS-kustannus.
- HALMINEN, T. (2009). *Kodin merkitys iäkkäälle*. Satakunnan ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Pori.
- HAVERINEN, L. & KORVELA, P. (2006). Voiko arkea hallita? Kotitaloustieteen näkökulma arkielämän tutkimiseen. *Teho* 2006 (3), 14–17.
- HAVERINEN, L. & SAARILAHTI, M. (2009). Arjen hallinnasta arjen vastuuseen? Näkökulmia ja sovelluksia arjen hallinta -käsitteestä. Teoksessa H. Janhonen-Abruquah (toim.), *Kodin arki* (s. 69–86) (Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 19). Helsinki.
- HEIKKINEN, E. (2002). Sairauksista toimintakykyyn. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.), *Vanhuuden voimavarat* (s. 13–33). Helsinki: Tammi.
- HÄNNINEN, K. (2008). Palveluohjaus – täsmäpalvelua ikäihmisille. Teoksessa A. Suomi & S. Hakonen (toim.), *Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin* (s. 196–219). Jyväskylä: PS-kustannus.
- KASANEN, P. (toim.), (2004). *Elderathome. The prerequisites of the elderly for living at home: Criteria for dwellings, surroundings and facilities. Final report* (Työtehoseuran julkaisuja 393). Helsinki.

- KASANEN, P. & KIVILEHTO, S. (2004). *Ikäihmisten kotona asumisen edellytykset – itsenäisen asumisen malli avuksi asunnon muutostöiden suunnitteluun*. Työtehoseuran Kotitaloustiedote 9/04.
- KATZ, S. (2000). Busy bodies: Activity, Aging and the Management of Everyday Life. *Journal of Aging studies*, 14(2), 135–153.
- KIVILEHTO, S., LYBECK, T., ROOS, I. & RYTKÖNEN, A. (2005). *Ikäihmisten itsenäinen asuminen maaseudulla – edellytyksiä ja haasteita. Tutkimus Padasjoella ja Töysässä* (Työtehoseuran raportteja ja oppaita 24). Helsinki.
- KORVELA, P., HOLMBERG, M., KUPIAINEN, A. & JONSSON, M. (2009). Ajelehtivasta ankkuroituun arkeen – Arkirytmien muuttamisen tutkiminen perhetyössä sekvenssikartta -menetelmällä. Teoksessa H. Janhonen-Abruquah (toim.), *Kodin arki* (s. 103–119) (Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsiyötieteiden laitoksen julkaisuja 19). Helsinki.
- KOSKI, L. & HARINEN, P. (2008). Arjen ahtaus ja turva. Teoksessa P. Harinen & L. Koski (toim.), *Arjen askeleet – Otteita elämän järjestyksistä* (s. 7–11) (Sosiologian tutkimuksia 7). Joensuun yliopisto.
- KOSKINEN, S. (2004). Ikääntyneiden voimavarat. Teoksessa M. Kautto (toim.), *Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5* (s. 24–90) (Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004). Helsinki.
- Kotihoito (2013). *Kotihoito tukee kotona selviytymistä*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveyspalvelut. Haettu 3.12.2013 osoitteesta http://www.stm.fi/sosiaali_ ja_ terveyspalvelut/sosiaalipalvelut/kotipalvelut
- LEHTONEN, M. (1998). *Vanhuksen mielen ja selviytymisen tukeminen*. Vanhuksen mieli -projektin 1995–1997 loppuraportti (Kehittyvät vanhuspalvelut -julkaisuja 1998/3). Helsinki: Vanhusta lähimmäispalvelun liitto ry.
- MARTELIN, T, SAINIO, P. & KOSKINEN, S. (2006). Iäkkäiden toimintakyvyn kohentaminen välttämätöntä. *Duodecim*, 122, 255–257.
- MÄKELÄ, P., MUSTONEN, H. & TIGERSTEDT, C. (2010) (toim.). *Suomi juo. Suomalaisten alkoholin käyttö ja sen muutokset 1968–2008*. Helsinki: Yliopistopaino.
- NUMMIJOKI, J. (2009). Toiminta ja liikkumiskyky porttina vanhusten toimijuuteen. Teoksessa Y. Engeström, A.-M. Niemelä, J. Nummijoki & J. Nyman (toim.), *Lupaava kotihoito. Uusia toimintamalleja vanhustyöhön* (s. 87–134). Jyväskylä: PS-kustannus.
- PALJÄRVI, S. (2012). *Muuttuva kotihoito. 15 vuoden seurantalutkimus Kuopion kotihoidon organisoinnista, sisällöstä ja laadusta*. Akateeminen väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Haettu 3.7.2014 osoitteesta http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0702-8/urn_isbn_978-952-61-0702-8.pdf
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2011). *Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020. Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategia* (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2011:1). Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2012). *Kansallinen muistiohjelma 2012–2020. Tavoitteena muistystävällinen Suomi* (Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:10). Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2013). *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi* (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:11). Haettu 3.7.2014 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3415-3>
- SUOMI, A. & HAKONEN, S. (toim.) (2008). *Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- TENKANEN, R. (2003). *Kotihoidon yhteistyömuotojen kehittäminen ja sen merkitys vanhusten elämänlaadun näkökulmasta* (Acta Universitatis Lapponiensis 62). Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- TUOMI, J. & SARAJÄRVI, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- VAARAMA, M. (2004). Ikääntyneiden toimintakyky ja hoivapalvelut. Nykytila ja vuosi 2015. Teoksessa M. Kautto (toim.), *Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5* (s. 132–198) (Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004). Helsinki.

- VAARAMA, M., LUOMA, M.-L., & YLÖNEN, L. (2006). Ikääntyneiden toimintakyky, palvelut ja koettu elämänlaatu. Teoksessa M. Kautto (toim.), *Suomalaisten hyvinvointi 2006* (s. 104–136). Helsinki: Stakes.
- VAARAMA, M. & NORO, A. (2005). *Suomalaisten terveys. Vanhusten palvelut*. Haettu 3.12.2013 osoitteesta http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=su000058#s4
- Vantaan kaupunki (2013). *Vanhusten päivätoiminnan ja päiväsairalan toimintamalli ja asiakkuuskriteerit 1.6.2013 alkaen*. Vantaan kaupunki, Sosiaali- ja terveyslautakunta. Haettu 3.12.2013 osoitteesta http://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/89539_Paivatoiminnan_toimintamalli_1.6.2013_alkaen.pdf
- VILKKO, A. (2001). Koti mielessä. Teoksessa V. Jarva & P. Korvela (toim.), *Koti tieteiden risteyksessä. 110 vuotta kotitalousopettajien koulutusta* (s. 53–63) (Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 9). Helsingin yliopisto.
- WALKER, A. (toim.), (2005). *Growing Older in Europe*. Berkshire: Open University Press.
- ÖZER-KEMPPAINEN, Ö. (2006). *Alternative housing environments for the elderly in the information society. The Finnish experience* (Acta Universitatis Ouluensis. Series C, Technica 245). Oulu: University of Oulu. Haettu 3.12.2013 osoitteesta <http://herkules oulu.fi/isbn9514280822/>

VII

Arki
yksilöllisten merkitysten
näkökulmasta

Sydänääniä

– hermeneuttis-fenomenologinen tulkinta aikuisopiskelijan arjesta

Henna Heinilä

1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet

Elinikäisen oppimisen edistäminen on asetettu yhdeksi keskeiseksi koulutus- ja työllisyyspoliittiseksi tavoitteeksi sekä Suomessa että Euroopassa. Yhden tutkinnon tai ammattitaidon hankkiminen elämän aikana ei anna riittävästi valmiuksia mukautua työelämän muuttuviin olosuhteisiin. Tarvitaan joustavaa ja jatkuvaa kykyä oppia ja hankkia uutta osaamista. (OKM, 2010.) Tämä yhteiskunnallinen kehitys on johtanut siihen, että työn ja perheen yhteensovittamisen rinnalla kulkee merkittävästi myös opintojen, työn ja perheen yhteensovittaminen. Tilanne on tuttu muun muassa ammatillista opettajankoulutusta työn ohella suorittaville aikuisille, joiden arkea ja siitä nousevia merkityksiä tarkastelen tässä luvussa. Tarkastelu perustuu tutkimukseen *Sydänääniä – keskustelua arjesta aikuisopiskelijan opintopolulla*, jatkossa *Sydänääniä*. Tutkimus kuuluu kotitaloustieteen alaan ja on teoreettiselta lähtökohdaltaan fenomenologinen. Tutkimuksessa tehdään hermeneuttis-fenomenologisella menetelmällä tulkintaa aikuisopiskelijan arjen kokemuksista.

Sydänääniä-tutkimuksen tarkoituksena on nostaa esiin ”yksilön ääni” ja näin rakentaa yleistä ymmärrystä ihmisenä olemisesta. Näkyväksi tehdyt subjektiiviset arjen kokemukset mahdollistavat kokemusten jakamisen ja tarkastelun myös yhteisöllisesti. Tällainen yksilölähtöinen kokemustieto on merkityksellistä arjen tutkimukselle, sillä se taustoittaa toiminnan lähtökohtia ja lisää näin ymmärrystä yksilön toiminnan taustalla olevista erilaisista intentioista. Yksilölähtöisen kokemustiedon näkyväksi tekeminen, ja sitä kautta arvostaminen, lisäävät myös yksilön oman olemassaolon merkitystä ja tätä kautta hyvinvoinnin kokemusta. Tutkimus monipuolistaa 2010-luvun suomalaisen arjen tuntemusta ja antaa aineksia ja välineitä osallistua myös yhteiskunnalliseen keskusteluun yksilöiden ja perheiden arjesta ja siinä vaikuttavista yksilötason merkityksellisistä tekijöistä.

Sydänääniä-tutkimuksen tavoite voidaan kuvata kolmen tulkinnan vaiheen avulla. Tavoitteena on

1. kuvata keskusteluaineiston pohjalta ruuhkavuosia elävien aikuisopiskelijoiden kokemuksia arjesta
2. redusoida eli pelkistää näistä kuvauksista teemat, joiden avulla saadaan näkyväksi keskeisiä merkityskokemuksia
3. tulkita teemoja arjen rytmi -käsitteen valossa.

Tutkimuksen aineiston muodostavat keskustelut käytiin vuosina 2010–2011 ammatillisia opettajan pedagogisia opintoja suorittavien opiskelijoiden kanssa. Opettajan pedagogisia opintoja suorittavat henkilöt ovat työikäisiä, yleensä työssä käyviä ja tekevät opintojaan työn ohessa monimuoto-opiskeluna. Monet ovat perheellisiä ja käyvät opintojen aikana läpi pikkulapsiperheen tai koululaisperheen elämän vaiheita eli elävät perheenä niin sanottuja ruuhkavuosia. Opintoja suoritetaan työn, perheen, harrastusten ja muiden velvoitteiden ohessa. Opiskelun myötä syntyy myös monia uusia sosiaalisia kontakteja. Opintojen aikana saatetaan suunnitella uranvaihtoa, ja monelle voi tarjoutua uusia mielenkiintoisia työmahdollisuuksia. Suuri muutos opiskelijan henkilökohtaisessa elämässä on uuden ammatti-identiteetin, opettajuuden, rakentaminen. Opintojen aloittamisesta tulee näin ollen monitahoinen muutosvaihe aikuisopiskelijan, mutta myös hänen perheensä elämässä.

Tutkimuksessa mukana olleet opiskelijat olivat yhdestä ammatillisen opettajakorkeakoulun opiskelijaryhmästä, jonka oppimisen ohjaajana toimin. Ryhmään kuului 11 opiskelijaa: kuusi naista ja viisi miestä. Naisista neljä ja miehistä kolme oli perheellisiä. Lapsia perheissä oli yhdestä kolmeen. Kahdessa perheessä osa lapsista oli jo aikuisia ja muuttanut pois kotoa. Perheellisistä yksi nainen ja yksi mies olivat eronneet. Tutkimukseen osallistuminen sidottiin osaksi opiskeluprosessia, mikä tarkoitti sitä, että esimerkiksi kahdenkeskisiin ohjauskeskusteluihin sisällytettiin perheen arkeen ja sen sujumiseen liittyviä aiheita. Tällaisia aiheita olivat esimerkiksi mitä perheessä tapahtuu tavallisena arkipäivänä, miten perheen arkipäivä suunnitellaan ja jäsennetään, miltä perheen arki tuntuu, mikä on arjen intensiteetti ja miten hyvin ”arki on hallinnassa”. Ohjauskeskustelut toteutuivat opintojen aikana toisiinsa linkittyvänä ketjuna syksyn 2010 ja kevään 2011 aikana, ja niitä voisi luonnehtia keskusteleviksi haastatteluiksi. Osa ohjauskeskusteluista toteutettiin ryhmäkeskusteluna. Käytin myös osaa opiskelijoiden tekemistä oppimistehtävistä keskusteluaineiston täydentäjänä. Tällainen tehtävä oli esimerkiksi opintojen alkuvaiheessa tehty oppimistehtävä, jossa opiskelijat kuvasivat elämänpolkuaan, opiskelun aikaista elämäntilannettaan ja ajankäytön haasteita. Kaikki ryhmän opiskelijat antoivat luvan opintojen aikana kertyvän aineiston käyttämiseen tutkimusaineistona. Sekä kahdenkeskiset että ryhmäkeskustelut äänitallennettiin ja litteroitiin.

2 Tietoteorettinen viitekehys ja menetelmälliset valinnat

2.1 Fenomenologinen viitekehys

Sydänääniä-tutkimus on lähtökohdiltaan fenomenologinen. Tutkimuksen toteutuksen ja tulosten ymmärtämisen kannalta on oleellista hahmottaa keskeiset fenomenologisen tutkimuksen piirteet ja erottaa ne esimerkiksi empiirisen tutkimuksen käytänteistä. Tässä luvussa kuvaan lyhyesti fenomenologisen tutkimuksen teoreettista viitekehystä ja soveltamaani fenomenologista menetelmää.

Fenomenologia on kuvailevaa tiedettä, ja sen menetelmällisenä ihanteena ja tavoitteena on säilyttää kiinteä yhteys tutkittavaan ilmiöön, tai kokemukseen, kuten jotkut fenomenologit korostavat. (Miettinen, Pulkkinen & Taipale, 2010, s. 12.) Useilla aloilla, kuten kasvatus-, palvelu- sekä sosiaali- ja terveysalalla, tarvitaan perustehtävän menestykselliseen toteuttamiseen kognitiivisen tietämisen ja taitamisen lisäksi hiljaista, intuitiivista ja paattista tietoa. Nämä ovat vaikeasti selitettäviä ja jaettavissa olevia tietämisen tapoja. Esimerkiksi paattinen tietäminen tarkoittaa aistista ja kehollista tietämistä eli kykyä ”lukea” omaa ja toisen kehon kieltä. Hiljainen, intuitiivinen ja paattinen tieto ovat kietoutuneena ensisijaisesti kokemukseen ja ovat siten kokemuksen tutkimisen avulla myös löydettävissä ja jaettavissa. Fenomenologinen tutkimus pyrkii ilmiön pintaa syvemmälle ja haluaa ottaa tutkimuksessa erilaiset tietämisen tavat käyttöön. Fenomenologisessa tutkimuksessa tavoitellaan kokemuksia kuvaavien ilmaisujen implisiittisiä sisältöjä, katsotaan ikään kuin rivien väleihin. Tutkijan käytössä on intuitiivinen ote aineistoon. Husserlin mukaan intuitiivinen ote tutkimuksessa tarkoittaa sitä, että tutkittava ilmiö on läsnä tutkijan tietoisuudelle aina koettuna ja ”lihallsena”, siis hyvinkin konkreettisena ja myös tutkijan omaan kokemukseen kietoutuvana. Husserl kuitenkin viittaa intuitiivisuuteen, joka ei vastaa yleistä käsitystä epämääräisestä vaistoihin ja tuntemuksiin liittyvästä intuitiivisuudesta. (ks. van Manen, 2007; Finlay, 2012, s. 21.) Fenomenologinen tutkimus edistää kognitiivista tietämistä laajentavaa erilaista tietämistä ja syventää näin ymmärrystä toiminnan taustoita ja lähtökohdista.

Fenomenologia sisältää useita erilaisia tutkimussuuntauksia ja teoreettisia painotuksia sen mukaan, ollaanko kiinnostuneita ensisijaisesti eksistentiaalisesta, hermeneuttisesta tai vaikkapa kulttuurisesta tai antropologisesta näkökulmasta ilmiöön. Jos fenomenologisen tutkimuksen kohteena on esimerkiksi toiminnan motivaatio, voidaan yhdestä näkökulmasta tarkastella motivoituneen henkilön elämismaailmaa ja sen luonnetta, toisesta näkökulmasta tavoitella koetun motivaatiokokemuksen yleistä rakennetta ja kolmannelta lähestyä ilmiötä kerrottujen tarinoiden kautta. (Finlay, 2012, s. 20.) Sydänääniä-tutkimuksessa painopiste on yksilön kokemuksen tulkinnassa. Tulkinnassa ilmiön keskeisiä teemoja nostetaan esiin ja niistä hahmotetaan eletyn kokemuksen yleistä rakennetta. Tutkimusta voi-

daan luonnehtia hermeneuttis-fenomenologiseksi, jossa fenomenologia on kokemuksen tutkimista ja hermeneutiikka sen tulkintaa ja siitä seuraavaa merkitysten tutkimista.

Hermeneuttis-fenomenologinen analyysi, johon tämän tutkimuksen yhteydessä jatkossa viitataan lyhyesti sanalla tulkinta, toteutuu filosofisen tutkimuksen periaattein. Sydänääniä-tutkimuksessa on siten kyse myös arjen filosofisesta tutkimuksesta. Filosofisen tutkimuksen periaate liittyy filosofisen ajattelun erityislaatuun suhteessa erityistieteisiin. Filosofinen ajattelu ei rajaudu erityistieteiden, tässä tapauksessa kotitaloustieteen, apuvälineeksi, jonka avulla tavoitellaan erityistieteiden valmiiksi rajattuja päämääriä. Filosofia, itsenäisenä tieteellisenä tutkimuksena, pyrkii näkemään erityistieteiden ongelmat ja kysymykset uudessa, erityistieteen alaa laajemmassa valossa ja näin ollen pyrkii laajentamaan perinteen myötä jäsentyneitä rajallisuuksia. (Miettinen ym., 2010, s. 13–14; Hotanen, 2008, s. 18–20.) Tästä syystä Sydänääniä-tutkimuksen tulkinta pyrkii toteutumaan filosofisen tutkimuksen periaattein. Tavoitteena on sallia yksilön arjen kokemisen paljastuminen ilmiön omista, ei vain jo olemassa olevista kotitaloustieteen lähtökohdista.

Hermeneuttis-fenomenologinen viitekehys ilmenee Sydänääniä-tutkimuksessa tulkinnan lisäksi myös fenomenologisena tutkimusasetteenä. Fenomenologinen tutkimusasetteen näkyy muun muassa aineiston keräämisen ja tulkitsemisen tavoissa sekä tutkijan positiossa. Oma suhteeni aineistoon tutkijana poikkeaa yleisen empiirisen tutkimuksen aineistonäkemyksestä. Lähestyn aineistoa kertovana elementtinä ja asetun tutkijana keskelle tutkittavaa ilmiötä ollen välillä sen ”sisällä” ja välillä itseni siitä ulkoistaen. Hermeneuttis-fenomenologinen tutkimus kunnioittaa aineistoa kertovana elementtinä. Aineisto ei ole empiirisen tutkimusasetteen määrittämässä merkityksessä dataa, *josta* tutkimuksen tulokset analysoidaan. Aineisto on ilmiön kuvausta, *jossa* tulkinta tapahtuu. Niin sanottua aineiston keruuta voisi kuvata aineiston kertymisenä. Aineiston annetaan kertyä eikä siihen pyritä vaikuttamaan ohjaavasti kertymisen aikana. Sydänääniä-tutkimuksessa asetuin keskusteluissa ohjaajan rooliin ihmettelemään yhdessä opiskelijoiden kanssa arjen ilmiöitä. Tutkijan positiostani tuli osin antropologinen, sillä aineiston kerryttämisen aikana asetuin opiskelun ohjaajana lähelle opiskelijaa, kulkemaan yhdessä opiskelijan kanssa hänen opintopolkuaan vuoden ajan. Keskustelin opiskelijan arjen kokemuksista hänen sosiaalisissa ympäristöissään, kuten opettajaopintojen ryhmissä ja opiskelijan työympäristössä. Asetuin tutkijana positioon, jossa fenomenologis-antropologinen ymmärrys intersubjektiivisuudesta, eli kokemusten yhteisestä jakamisen mahdollisuudesta, on keskeinen. Vasta keskusteluiden litteroinnin jälkeen, opiskelijoiden jo valmistuttua, luin keskustelut tutkijan positiossa. Silloin tein ensimmäiset tulkinnat siitä, mitä aineisto voi paljastaa. (ks. Sokolowski, 2000, s. 47, 146–155; van Manen, 2007.)

Pyrin tavoittamaan Sydänääniä-tutkimuksessa yksilön kokemuksen mahdollisimman autenttisenä ja refleктоimattomana. Tätä mahdollisimman autenttista kokemusta kutsutaan hermeneuttis-fenomenologisen tutkimuksen yhteydessä *eletyksi kokemukseksi* (van Manen, 2007), ja sitä kuvataan myös ilmauksella ”läpi eletty”. Vaikka tavoitteena on päästä lähelle sitä hetkeä, jolloin ihminen on ennen kaikkea kokija eikä vielä koetun tulkitsija, niin täysin mahdollista tämä ei koskaan voi olla. Elettyä kokemusta ei voida tarkastella ilman, että samanaikaisesti tarkastellaan myös sen sisältämiä ja synnyttämiä merkityksiä. Toisaalta myöskään merkityksiä ei voida tutkia irrallaan niiden kokemuserustasta. Kokemus ja merkitys ilmenevät samanaikaisesti. Näin muodostuva *merkityskokemus* onkin tämän tutkimuksen keskeinen tarkastelun kohde. Tutkimus etenee kokemuksen kuvaamisesta sen tulkintaan ja tätä kautta merkityskokemusten paljastumiseen. Merkityskokemukset sijoitetaan kokemusten kokonaisuuteen, ja näin muodostuu jatkuvuus tai merkitysperspektiivi. Tässä tutkimuksessa saavutettavaa tietoa pitää tarkastella merkitysten ja niiden kohteiden keskinäisenä identifioitavuutena, ei niinkään väitelauseiden ja tosiasioiden välisenä vastaavuutena. Fenomenologinen tutkimus paljastaa ilmiön perusrakenteet, ja tähän paljastumiseen syntyvän tutkimustiedon oikeutus pitää sitoa. (Heinilä, 2007, s. 131–132.)

2.2 Fenomenologinen menetelmä

Koska fenomenologinen asenne on keskeinen tekijä tämän tutkimuksen menetelmällisessä ymmärtämisessä, on sen avaaminen tutkimuksen luotettavuuden ja läpinäkyvyyden kannalta tärkeää. Tehtävä ei ole helppo, sillä kyse on nimenomaan tiedostetusta *asenteesta*, joka suuntaa tutkijan jokaista ajatusta, valintaa, tekoa ja tulkintaa. Fenomenologisen asenteen toteutuminen tutkimuksessa voidaan havaita toisiinsa kietoutuneiden näkökulmien vuoropuheluna. Näkökulmat ovat koko tutkimuksen ajan yhtä aikaa läsnä sekä tutkijan asenteessa että toiminnassa ja ”uloskirjoitetussa” tekstissä. Kiteytetysti voidaan todeta, että hermeneuttis-fenomenologisessa tutkimuksessa tutkija huolehtii, että

- tutkittavaa ilmiötä lähestytään elettyinä kokemuksena ja että tutkija itse asettuu ”keskelle” tätä kokemusta sen sijaan, että tarkkailisi sitä ulkopuolelta
- koko tutkimuksen ajan pysytellään lähellä elettyä kokemusta, sillä jos yhteys tutkittavaan ilmiöön katkeaa, on tulkintavaiheessa vaarana luisua ennako-oletusten mukaiseen kategorisointiin tai toisaalta jopa spekulointiin
- pyritään tunnistamaan eletyn kokemuksen peruslähtökohtia eli sitä, mikä koostaa siitä luonteeltaan juuri koetunlaisen
- redusoidaan eli pelkistetään esiin peruslähtökohtaa kuvaavia teemoja

- kuvataan ilmiötä kirjoittamalla ja uudelleen kirjoittamalla, sillä kieli on osa ilmiöiden ontologiaa ja näin ollen ajattelun ja tulkitsemisen koti
- tulkinta ylläpitää yksityiskohtien ja kokonaisuuksien, erityisen ja universaalien sekä episodien ja jatkumojen katkeamatonta vuoropuhelua ja ”leikkiä”, jotta tulkinta säilyttää ilmiön peruslähtökohtia paljastavan luonteen eikä sokaistu yksityiskohdista ja ala selittää ilmiötä yksityiskohtien kautta. (ks. van Manen 2007, s. 30–31.)

Kieli on fenomenologisen menetelmän tärkein keino ymmärtää elettyä kokemusta ja siksi sen keskeinen elementti. Ilmaisuihin ”kieli on ajattelun koti” tavoittaa kielestä muutakin kuin sen rationaalisen ja välineellisen ulottuvuuden. Ilmaisuihin vie kielen osaksi ihmisen maailmassa olemista. Kieli on tutkimuksen kontekstissa ainut mahdollinen väylä lähestyä ilmiöitä, toisin kuin esimerkiksi taiteessa, mutta fenomenologisessa tutkimuksessa kieli ei asetu ilmiöiden eikä siksi myöskään olemisen kysymyksen ulkopuolelle. Sen sijaan kieli nähdään ei vain ajattelun, vaan myös olemisen kotina, sillä kokemus ja sen merkitykset tunnustetaan kielessä ilmeneviksi ja myös olemuksellisesti siinä syntyviksi. (Heidegger, 1946; Merleau-Ponty, 2004, s. 235–236; Sokolowski, 2000, s. 78–79; Hotanen, 2008, s. 10.) Välineellisyys sijasta kieli on päämäärien ja merkitysten mahdollistaja. Kieli vaikuttaa siihen peruslähtökohtaan, jossa ihminen ymmärretään, ja on siten osa ihmisen ontologiaa. (Heinilä, 2007, s. 142.) Tieteen kieleen liittyy perinteisesti loogisuuden ja objektiivisuuden vaatimus. Sen tulee olla mahdollisimman yksiselitteistä ja selkeää. Hermeneuttis-fenomenologinen tutkimus on kuitenkin avoin proosallisille ja runollisille kielen ominaisuuksille. Se rohkaisee esteettisesti sensitiiviseen kirjoittamiseen osana sekä tutkimusprosessia että tuotosta. (Henriksson & Friesen, 2012.) Fenomenologinen ymmärrys kielestä on ohjannut Sydänääniä-tutkimuksen keskusteluaineiston tuottamista ja erityisesti sen tulkintaa.

Fenomenologisessa menetelmässä ilmiön peruslähtökohtia kuvaavien teemojen löytäminen edellyttää merkitysten *näkemistä*. Ilmiön peruslähtökohtia kuvaavat teemat antavat struktuurin fenomenologisen kirjoittamisen prosessille. Teemoja ei muodosteta mekaanisesti laskemalla tai koodaamalla aiheita tai ilmaisuja. Teemat nousevat aineistosta sitä lukemalla, kuulemalla ja katsomalla, sillä keskustelut ikään kuin kätkevät itseensä tutkittavan ilmiön perusrakenteen. Redusoidut teemat ovat luonteeltaan universaaleja, mikä ei kuitenkaan tarkoita samaa asiaa kuin empiirisen tutkimuksen tutkimustulosten yleistettävyyttä. (van Manen, 2007, s. 78–79.) Bachelard kuvaa fenomenologista peruslähtökohtien näkemistä silmänräpäykseksi. Fenomenologisen tulkinnan perustapahtuma on silmänräpäys, jossa lukija vastaanottaa tajuntaansa ikään kuin poeettisen kuvan. Kuva ei jäsennyy ulkoisten teorioiden tai ennalta koeteltujen ideoiden avulla. Kuva rakentuu Bachelardin mukaan kuin runo kuulijan tajunnassa. Fenomenologi ei jäsennä ja kategorisoi massoja, vaan pysähtyy ilmiön synnyttämän ihmetyksen äärelle. (Bachelard, 2003.)

3 Eletyn kokemuksen monikerroksisuuden kuuntelu

3.1 Tulkintaprosessin toteutuminen

Tässä luvussa konkretisoin edellä kuvatun fenomenologisen menetelmän toteutumista Sydänääniä-tutkimuksessa. Tulkintaprosessin toteutumisen kuvaamisen jälkeen siirryn esittelemään tutkimuksessa esiin nousseita arjen merkityskokemuksia.

Hermeneuttis-fenomenologinen tutkimus etenee eletyn kokemuksen kuvaamisesta sen tulkintaan ja merkityskokemusten paljastumiseen. Sydänääniä-tutkimuksessa tämä tarkoitti sitä, että etenin redusoivan lukemisen kautta aikuisopiskelijan arjen kuvausten ”maastoa” tutkiskellen ilmiön piirteiden tunnistamiseen, kohti kokemuksen peruslähtökohtia kuvaavia teemoja. Tutkimusta tehdessäni pyrin huolellisesti noudattamaan fenomenologisen asenteen mukaista tutkimusotetta ja menetelmällistä prosessia. Aineiston kerryttäminen osana opiskelijoiden opintoprosessia mahdollisti sen, että tutkijana elin yhdessä opiskelijoiden kanssa opintovuotta ja keskustelin arjen kokemuksista vertaisena. Tutkittavaa ilmiötä lähestyttiin näin elettyinä kokemuksena, ja tutkijana asetuin ”keskelle” tätä kokemusta. Aineistoon tallentui opiskelijoiden kokemuksia arjesta niin autenttisina kuin se keskustelussa ylipäätään on mahdollista.

Kun opintovuosi oli päättynyt ja sain aineiston luettavakseni, aloin aktiivisesti peilata keskustelujen sisältöä ja viestiä filosofiseen, lähinnä fenomenologiseen, kirjallisuuteen sekä arjen tutkimukseen. Arjen tutkimuksella viitataan tässä teoksessa esiteltävän tutkimusprojektin muissa alahankkeissa tuotettuun aineistoon. Pääpaino oli kuitenkin filosofisessa, yksilön kokemusta käsittelevässä kirjallisuudessa (mm. Dewey, 1934/2010; Merleau-Ponty, 2002; Shusterman, 2006; van Manen, 2007). Tämä peilaaminen nosti esiin ensimmäiset vihjeet siitä, minkälaisia teemoja aineisto mahdollisesti paljastaa. Vihjeet liittyivät suurelta osin aikaan, yleisesti sen käyttämiseen, mutta myös aikaan ennen ja jälkeen opintoja eli olemisen historiallisuuteen. Opiskelijat sitoivat arkeen liittyviä asioita vahvasti aina menneeseen tai tulevaan ja rakensivat tällä tavoin kokemalleen merkityksiä.

Fenomenologisen asenteen ohjaamassa tutkimuksessa pitää huolehtia, että koko tutkimuksen ajan, ei vain aineiston kerryttämisen vaiheessa, pysytellään lähellä elettyä kokemusta, jotta tulkinta ei luisu ennako-oletusten mukaiseen kategorisointiin. Pysin säilyttämään yhteyden opiskelijoiden arjen kokemukseen kuuntelemalla keskustelutallenteita useaan kertaan. Tallenteista kuulin äänenpainot, naurahdukset ja muut puhetta värittävät viestit ja pystyin palauttamaan mieleeni keskustelussa vallinneen tunnelman ja ilmapiirin. Keskustelutallenteiden kuuntelemisen, litteroidun aineiston lukemisen ja kirjallisuuden lukemisen vuoropuhelussa ensimmäiset viitteet teemoista muotoutuivat edelleen. Keskustelut alkoivat näyttäytyä ikään kuin tarinoina, jotka välittivät viestiä siitä, minkälaiset

merkityskokemukset kantoivat opiskelijoita haastavienkin arjen tilanteiden yli. Pyrin tunnistamaan ne eletyn kokemuksen peruslähtökohdat, jotka koostivat opiskelijoiden kokemuksista juuri kuvatuunlaisia. Tämä vaihe on fenomenologisessa tulkintaprosessissa vaikeasti auki purettavissa. Se on Bachelardin (2003) kuvaaman silmänräpäyksen kaltainen. Hetki, jossa lukemisen, kirjoittamisen ja uudelleen kirjoittamisen avulla kuva kirkastuu ja asiat asettuvat loogiseen suhteeseen toistensa kanssa. Näin opiskelijoiden puhe ajasta ja asioiden organisoinnista redusoitui heidän kokemustensa peruslähtökohdiksi kuvaaviksi teemoiksi, jotka liittyivät kohtaamiseen, harmoniaan ja ruumiillisuuteen.

Sydänääniä-tutkimuksen hermeneuttis-fenomenologinen tulkintaprosessi muistutti kokemuksellisesti keinulaudalla tasapainoilua. Toisessa päässä keinulautaa oli opiskelijoiden eletty kokemus keskusteluissa sanoitettuna ja toisessa päässä sen fenomenologinen kuvaaminen ja tulkinta. Vastakkain olivat siis kokonaisvaltainen, usein irrationaalinen kokemus ja rationaalinen kokemuksen tulkinta. Eletyn kokemuksen lähellä pysyttelemisen oli usein ”kiikkerää”. Tavoitteenani oli tasapaino, jolloin keinulaudan keskivaiheilta löytyi kiasma, jossa jollakin erikoisella tavalla eletty kokemus avasi jotakin itsestään fenomenologisen tutkimuksen kielen sisällä.

3.2 Aikuisopiskelijan arki – eletty kokemus

Sydänääniä-tutkimuksessa paljastui, että aikuisopiskelijan arki on usein minuutti minuutilta täynnä toimintaa. Opiskelulle etsitään aikaa lasten päiväunista, illoista, öistä ja viikonlopuista. Opiskeluun käytetyn ajan ei haluta olevan pois lapsilta tai puolisoilta. Kun perheellinen aikuisopiskelija kertoo arjestaan, hän nostaa kuitenkin perheen ja kodin keskeisiksi voimavaroikseen. Vaikka hän puhuu paljon ajasta, sen käytöstä, jakamisesta ja riittävydestä, ajankäytön kysymykset eivät korostu ongelmina. Erilaiset ajankäytön ratkaisut kietoutuvat kokemuksellisiin ulottuvuuksiin, jotka kertovat yksilön elämän merkityksellisistä aspekteista, esimerkiksi kotona olemisesta ja kodin ylläpitämisestä, perheen yhteisestä tekemisestä, lasten hyvinvoinnista, omasta ajasta ja puolison kanssa vietettävästä ajasta. Kahden lapsen äidin sanoin: *”...meillä on kauheen hauskaa jotenkin.”* Opiskelijat kuvaavat sitä, miten he hakevat tasapainoa perheessä erilaisten ääritilanteiden välille. Kun on oikein kiireinen aikataulu, sen vastapainoksi pidetään esimerkiksi ”löhöpäiviä”, jolloin ei lähdetä kotoa minnekään. Kun arki sisältää tiukan struktuurin, kouluineen, töineen ja harrastuksineen, vastapainoksi halutaan olla tekemättä mitään ja menemättä minnekään. On tarve keskittyä vain toinen toisiinsa.

Arjen sujumiseksi ja ajan säästämiseksi kehitetään myös käytäntöjä ja rutiineja tai muistamista helpottavia ja toimintaa jäsentäviä välineitä. Tärkeät siirtymät, kuten aamulla kotoa töihin ja kouluun tai päivähoidon, sujuvat päivästä toiseen samalla tutulla kaavalla.

Se noista, että huomaa että aamuisin, kun mä lapsia lähen viemään, vien tarhaan ennen kun meen töihin, ne on tosi rutiinia. Ne aamut vähän huvittaa, pitäis saada videolle, kun mä käyn herättämässä ne, niin ne silmät kiinni melkein kävelee vessaan. Sit ne ottaa hammas-harjan, johon mä oon laittanu hammastahnan, niin ne alkaa pesee hampaita. Sit ne puuhastelee siellä vessassa ja tulee suoraan ruoka-pöytään ja alkaa syömään aamupalan. Se on ihan, sit taas ulkovaatteet päälle. Sit kuopuskin varmaan herää siinä matkalla. Onneksi koulut ja tarhat on siinä kaikki ihan lähellä.

(Nainen 2, keskustelu syksyllä 2010.)

Kotityötkin saadaan sujumaan paremmin, kun niihin kehitetään lapsia motivoiva käytäntö ja vältetään jatkuvalta neuvottelulta.

Meillä on ihan semmoinen lista missä on. Niin lapsille menee kaikki roskien viemiset ja astianpesukoneen tyhjennys ja huoneen siivous. Ja aamuhampaanpesu on lisätty sen takia, että ei muuten muista aina nuo, varsinkaan vanhin, ehkä välttämättä pestä aamulla hampaita. Ja siten siellä ekstratöitä ja kukkien kastelua. Ja ne saa sitten aina rastian siitä, kun ne on sen tehnyt. Ja ne kerää ihan innoissaan niitä rasteja. Että vanhin saa siitä viikkorahansa, että kun se rivi on täynnä, niin yks euro tulee aina jokaisesta rivistä. Pienille riittää ihan se, että ne laskee vaan, kuinka monta rastia ne on saanut. Näin meillä on koitettu ja kyllä ne tekee hyvin.

(Nainen 1, keskustelu syksyllä 2010.)

Tällaiset arjen rutiinit ja ajankäytön organisoinnin välineet ovat erityisiä ja yksittäisiä ilmiöitä aikuisopiskelijan arjessa, mutta niistä puhutaan aina suhteessa menneeseen ja tulevaan, suhteessa johonkin kokonaiseen. Erilaiset arjen järjestelyt rakentavat osaltaan jännitetä elämänkaareen, jonka kokonaisuus antaa merkityksen toiminnalle. Näin ollen yksittäinen kaoottinen hetki tai edessä oleva kiireen täyttämä viikko tai kuukausi koetaan siirtymänä toiseen, ehkä rauhallisempaan tai toivotumpaan vaiheeseen perheen arjessa.

Kokonaisuuksien hahmottamisen avulla voidaan nähdä yksittäisen eletyn kokemuksen universaalimpi ulottuvuus, jossa nämä erityiset rakentavat jotain merkityksellistä teemaa.

...että sitten, kun mulla on kaaos, niin mä alan järjestää vaatekaappeja. Sit se siitä selkiytyy. Lasten vaatteet pinoihin, niin sitten on taas pää järjestyksessä. Ja silitän. Kato, kun lapset menee nukkumaan niin sit kun silitää, kun sit näkee, kun ne rypyt oikenee, niin sit päässäkin joku oikenee.

(Nainen 2, keskustelu syksyllä 2010.)

Ruumiillinen tekeminen voi eheyttää pirstaleista kokemusmaailmaa ja vahvistaa merkityskokemusta. Aikuisopiskelijan arjessa henkinen työ ja ajattelu painottuvat ruumiillisuuden kustannuksella ja esimerkiksi kunto- liikunta tai muu oma harrastustoiminta jää aikataulusyistä monesti vain haaveeksi. Kuitenkin henkisesti kuormittava opettajan työ ja opiskelu sen ohella lisäävät monilla tarvetta ruumiilliseen ja moniaistiseen tekemiseen. Kirjoittamisen, lukemisen ja kognitiivisten prosessien vastapainoksi opiskelijat kertoivat kaipaavansa juoksemista, ”hikitreenejä”, joukkuepe- laamista, puutarhan hoitoa, koiran ulkoiluttamista ja hoitamista sekä hy- vää ruokaa. Opintojen päätyttyä kaikelle tälle tekemiselle ja kokemiselle halutaan varata enemmän aikaa. Ruumiillisuus on siten elävästi läsnä ai- kuisopiskelijan arjessa, mutta se on enemmän suhteessa tulevaan kuin konkreettisesti läsnä autenttisisessa hetkessä.

4 Arjen kokemisesta esiin kiertyvät teemat

Sydänääniä-tutkimuksen tulkinta paljasti kolme keskeistä aikuisopiskeli- jan arjen peruslähtökohtiin liittyvää teemaa. Teemat ankkuroituvat opiske- lijoiden merkityskokemuksiin ja avaavat arjen kokemisen rakennetta. En- simmäinen teema liittyy kokemukseen erilaisissa yhdessäolon tilanteissa. Huolimatta kiireestä tai esimerkiksi monien eri tehtävien yhtäaikaisesta ”suorittamisesta”, vanhempi tai vanhemmat pyrkivät johdonmukaisesti luomaan kohtaamisia lastensa kanssa. Kohtaamisille rakennetaan paikka ajallisesti, toiminnallisesti ja maantieteellisesti arjen monien päällekkäis- tenkin toimintojen keskelle. Syntyy *arjen laskos*, joka muodostuu tutkimuk- sen ensimmäiseksi teemaksi. Toinen teema liittyy kokemukseen tasapai- noilusta erilaisten toistensa kanssa kilpailevien toimintojen ja kuormitta- vuuksien kesken. Tällaisia toimintoja ovat esimerkiksi opiskelu ja harras- tukset tai työ ja lastenhoito. Erilaisia kuormittavuuksia ovat esimerkiksi kiire ja lepo tai suunnitelmallisuus ja spontaanisuus. Tavoitteena on harmo- nia näiden kilpailevien toimintojen ja kuormittavuuksien välillä, harmo- nia, joka tuottaa tyydytystä ja mahdollistuu kokonaisuuksien hahmottami- sesta. Harmonian tavoittelu ja sen saavuttaminen tuottavat kokemuksen, johon tässä tutkimuksessa viitataan käsitteellä *esteettinen kokemus*. Kol- mas teema liittyy kokemukseen yksilön intersubjektiviisesta ruumiillisuu- desta. Varsinkin yksilön hyvinvointiin liittyy merkittävästi se, miten paljon hänellä on mahdollisuuksia toteuttaa psykofyysistä olemassaoloaan. Ole- massaolon ruumiillisuus elää voimakkaasti mukana yksilön kokemusmaa- ilmassa. Tätä kokemuksellista ulottuvuutta kutsutaan tässä tutkimuksessa *ruumiillisuudeksi*.

4.1 Arjen laskos

Aikuisopiskelijan arjen kokemusten kuvauksista esiin tulkittu teema, *arjen laskos*, liittyy olemisen, ajan ja paikan tematiikkaan. Perheenjäsenten kohtaamisille ”rakennetaan” paikka arjen monien rinnakkaistenkin toimintojen keskelle ajallisesti, toiminnallisesti ja maantieteellisesti. Tätä kohtaamisen paikkaa ja sen tapahtumista kuvataan tässä tutkimuksessa arjen laskokseksi. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että silloin kun hoidetaan perheen yhteisiä asioita, esimerkiksi ruokaostoksia tai viedään lapsia harrastuksiin, on mahdollista luoda lineaarisesti etenevän toiminnan lomaan arjen laskoksia. Isoveljen jääkiekkotreeni ajasta tulee pikkusisarusten ja äidin yhteistä omaa aikaa. Jäähallille lähtemisestä, matkasta, jäätreeneistä, kotiin lähtemisestä ja matkasta kotiin tulee maasto, jonka ajallisessa ja paikallisessa ”laskoksessa” kohtaaminen tapahtuu; oleminen ja aika laskostuvat päällekkäin. Retki jäähalliin ei ole vain isoveljen viemistä harrastukseen, vaan jotain aivan erityistä äidin ja pienempien lasten välillä, heidän oma ja yhteinen, merkityksellinen kohtaamisen hetkensä. Ruokaostoksilla käynti viikonloppuna voi myös muodostua arjen laskokseksi, koko perheen kohtaamisen paikaksi. Ruokaostosten tekeminen tai supermarket ympäristönä eivät määritä tätä hetkeä, vaan ostosten tekeminen ja perheen yhdessäolo laskostuvat päällekkäin ja syntyy merkityksellinen kohtaaminen. Arjen laskokset eivät synny itsestään, vaan vaativat tietoista ja tavoitteellista toimintaa niiden mahdollistamiseksi.

Teoreettisesti ajatusta arjen laskoksesta selittää Heideggerin fenomenologinen olemisen filosofia. Teoksessaan *Sein und Zeit*, Oleminen ja aika, Heidegger kytkee olemisen ontologisesti aikaan ja historiallisuuteen. Ydinajatus on se, että ajallisuus on olemista ja oleminen on aikaa. Raja temporaalisen ja ei-temporaalisen aikakokemuksen välillä katoaa. Tapahtuu ylitys ajan prosessimaisen ja historiallisen sekä tilallisen ja suhteissa koetun jäsentämisen välillä. (Heidegger, 2000.) Aika muodostaa paikan olemiselle, ja tässä paikassa kokemuksellisesti temporaalinen tapahtuminen asettuu sisäkkäin ei-temporaalisen olemiskokemuksen kanssa. Tätä ajan ja olemisen sisäkkäin asettumista arjen laskos kuvaa. Ajassa olemisen tarkastelua ei rajata vain lineaariseen ajalliseen suorittamiseen tai toiminnan normatiiviseen rajautumiseen yhteen paikkaan ja aikaan. Sen sijaan nähdään, että ihminen on tässä ja nyt mutta hän voi laskostaa päällekkäin erilaisia toimintoja ja tekemisiä.

Ellegård ja Vilhelmson kuvaavat ilmiötä ”home as the pocket of local order”, jossa koti järjestyy rajatuksi paikaksi osana laajempaa yhteiskuntaa ja ympäristöä ja mahdollistaa erilaiset perhe-elämän toiminnot tai ”projektit”. Nämä projektit ovat latautuneita erilaisista yhteisesti jaetuista symboleista ja merkityksistä ja tapahtuvat tietyssä järjestyksessä ja muodossa, ajallisesti rajattuna aikana. (Ellegård & Vilhelmson, 2004.) ”Home as the pocket of local order” on puolestaan johdettu käsitteestä ”pocket of local order” (PoLO), joka on kehittynyt aikamaantieteellisen tutkimuksen piirissä. PoLO muistuttaa käsitettä ”käytäntöyhteisö”, mutta sen fokus on en-

nen kaikkea aika-avaruudessa. Aika-avaruudellisesti tavoiteorientoituneet toimintakokonaisuudet, jotka koostuvat erilaisista projekteista, tapahtuvat tietyssä järjestyksessä. Toiminta ei kosketa vain yksilöitä, vaan myös ryhmiä. PoLO sijoittuu aika-avaruuteen ja on organisoitu helpottamaan ja mahdollistamaan rajattua ja tavoiteltua toimintaa. (Törnqvist, Sigholm & Nadim-Tehrani, 2009.)

Käsitteet ”home as the pocket of local order” ja ”arjen laskos” muistuttavat ja tukevat toisiaan jossain määrin. Ajatus arjen laskoksesta rakentuu kuitenkin toisenlaisista teoreettisista lähtökodista. Se syntyy yksilön ole-massaolon kokemuksen lähtökohdista ja kietoutuu havaitsemisen, oivalta-misen ja asennoitumisen kautta siihen, miten arjen toimintoja toteutetaan ja miten niissä ollaan. Arjen laskoksen voi luoda mentaalis-kehollisesti esi-merkiksi kahden ihmisen välille milloin ja missä vain: keskusteluun, kat-seisiin, syliin ja niin edelleen. Koti voi olla pysyvä paikka erilaisille arjen laskoksille, mutta laskoksia syntyy kaikkialle muuallekin ihmistä ympär-öivässä maailmassa. Kun vanhempi joutuu tinkimään lastensa kanssa ko-tona vietetystä ajasta, hän voi rakentaa arjen laskoksia kohtaamiselle las-ten harrastuspaikoille, autoon, kauppaan tai vaikkapa puhelinkeskusteluun tai internetiin. Toiminnan primaari tavoite, esimerkiksi matkustaminen paikasta toiseen, korvautuu toisella tavoitteella – kohtaamisella. Arjen las-kos pitää ymmärtää pohjimmiltaan olemisen ilmentymänä. Arjen laskos ei ole toiminnan tai perhe-elämän projektien toteuttamisen paikka, vaan kohtaamisen, yhdessäolon ja yhteyden kokemisen paikka. (vrt. Ellegård & Vilhelmson, 2004.) Arjen laskoksissa koetuissa kohtaamisissa syntyy mer-kityksiä, esimerkiksi yhteisöllisyys, huolehtiminen, rakkaus tai jatkuvuus, ja nämä merkitykset avaavat myös laajemmin elämän merkityksellisyyttä ja maailmassa olemisen mysteeriä (vrt. Davis, 2010, s. 8).

4.2 Esteettinen kokemus

Toinen aikuisopiskelijoiden arjen kokemusten kuvauksista esiin tulkittu teema, *esteettinen kokemus*, liittyy arjessa koettuihin jännitteisiin ja niiden kautta kaareutuviin kokemuksellisiin kokonaisuuksiin. Se liittyy myös har-monian tavoitteluun. Aikuisopiskelijan arjessa esteettinen kokemus raken-tuu esimerkiksi siitä, että työviikon aikana kiireestä ja väsymyksestä huo-limatta tehdään pieniä, isompaan tavoitteeseen liittyvä tekoja johdonmu-kaisesti toteuttaen. Työviikon aikana esimerkiksi kotityöt saattavat tuntua raskailta, mutta suhteessa viikonloppuun niistä tulee vapaa-aikaa ja lepoa luovia askelia. Viikonloppu on merkityksellinen periodi viikkorytmissä. Opiskelijan sanoin se on ”*meidän perheen yhteinen vapaa-aika*”. Yhteistä vapaa-aikaa kuvattiin yhteisenä olemisena, leikkinä, peleinä, lepäämisenä, ruokailuna, mutta ennen kaikkea tietynlaisena miellyttävänä täyttymyk-sen tunteena. Tätä täyttymystä ei olisi ilman työviikon aikana tehtyjä val-mistelevia tekoja ja tulevan yhteisen vapaa-ajan odotusta.

Ajatus esteettisestä kokemuksesta saa perusteluja Deweyn taidetta ja sen kokemista käsittelevästä teoriasta (Dewey, 1934/2010). Deweyn mukaan ihmisen suhde ympäristöön toteuttaa tietynlaista rytmiä. Suhde katkeilee ja korjautuu jälleen yhteydeksi. Ihminen tulee kokemuksensa kautta tietoiseksi tästä rytmistä. Kokemukseen liittyy tunnetila, joka kertoo tosiasiallisesta tai mahdollisesta katkoksesta. Katkoksien aiheuttama tunne yhteensopimattomuudesta johtaa haluun saattaa asiat jälleen toistensa yhteyteen. Deweyn mukaan pyrkimys yhteyteen, pois katkoksisista, tuottaa harmoniaa, jonka toteutuminen voidaan nimetä esteettiseksi kokemukseksi. Esteettinen kokemus tarvitsee mahdollistuaakseen jatkuvuuden, kertyvyyden, säilyvyyden, jännitteisyyden ja ennakoitavuuden piirteitä. Näiden välille muodostuvat rytmiset tauot. Esteettinen kokemus sisältää ajatuksen energiasta ja vastaenergiasta, niiden jäsentyneestä vaihtelusta syntyvästä rytmistä, vaihtelun väliin syntyvästä tauosta, jossa tapahtumien suunta muuttuu. Johdonmukainen vaihtelu luo jännitteisiä suhteita, joissa symmetria pyrkii toteutumaan. Aikuisopiskelijan arjessa pyrkimys esteettiseen kokemukseen näkyy jatkuvana katkoksten tunnistamisena ja yhteyden rakentamisena – pyrkimyksenä kohti harmoniaa.

Esteettinen kokemus yhdistetään usein ensisijaisesti taiteeseen. Puhe esteettisestä kokemuksesta arkisen toiminnan yhteydessä on kuitenkin myös perusteltua (ks. Dewey, 1934/2010; Varto, 2001). Jokainen tavallinenkin kokemus sisältää peitetyksi esteettisyyden, sillä jokainen kokemus voi täytyä kokemukselliseksi ja harmoniseksi kokonaisuudeksi. Siksi yhtään arkista asiaa ei pidä esteettisessä mielessä halveksia tai aliarvioida. Jokainen havainto, teko, sana tai kuva sisältää esteettisen potentiaalin. (vrt. Bachelard, 2003, s. 191–192.) Vaikka Dewey rakentaa esteettistä teoriaa taiteen kokemuksen kontekstiin, on tämä teoria silmiä avaava myös arjen kokemisen yhteydessä. Juuri tuo Deweyn viittaus jokaisen arkikokemuksen esteettiseen potentiaaliin ja arkisen toiminnan ja taiteellisen toiminnan hiuksenhienoon olemukselliseen eroon antaa perusteluja tämän tutkimuksen tulkinnaalle arjen esteettisestä kokemuksesta. Kyse on siitä, että osien, toimintojen tai asioiden keskinäiset suhteet luovat kokonaisuuksia, jotka kohdataan esteettisen katselutavan mukaan.

Luvussa 3.2 mainittu aikuisopiskelijoiden kokemus perheestä voimavarana syntyy merkittävästi juuri esteettisen kokemuksen mahdollistamana. Hetkinä, jolloin arjen toiminnan ”viidakossa” katkenneet suhteet ympäristöön palautuvat ja järjestys ja selkeys korvaavat epäjärjestyksen ja epämääräisyyden, mahdollistuu usein voimia vaativa perhe-elämä merkityksellisenä kokemuksena. Perheessä voidaan kokea esteettinen hetki, kun arjen toiminta lakkaa olemasta vain toimintaa jotakin varten tai jostain syystä, esimerkiksi ruoanlaitto energian tankkaamista varten, ja kun se muuttuu arjen toiminnan kohteen yhteiseksi merkitykseksi, esimerkiksi yhteinen ruokailuhetki yhteisöllisyyden ja olemassaolon kokemuksen paikaksi.

Esteettinen kokemus nostaa esille ihmisen erityislaadun, kyvyn tajuta kokonaisuuksien kauneutta, ja tätä kautta esteettinen kokemus liittyy tavalla tai toisella myös taitoon. Estetiikan ja taidon suhteessa paljastuu ihmisen kyky synnyttää kokonaisuuksia, kauneutta ja harmoniaa. Esteettisellä kokemuksella on siten myös hyvin käytännönläheinen yhteys arjesta selviämiseen ja niin sanottuun arjen hallintaan. Itse toiminta ja toiminnasta etäännyvä refleктоiva tarkastelu, periaatteiden oivaltaminen ja taitojen harjaantuminen kulkevat käsi kädessä. (ks. mm. Varto, 2001; Yli-Mäyry, 2011.)

4.3 Ruumiillisuus

Kolmas aikuisopiskelijoiden arjen kokemusten kuvauksista esiin tulkittu teema, *ruumiillisuus*, liittyy ihmisen ja ihmisyyden lihalliseen alkuperään. Opiskelijat kuvasivat erityisesti erilaisia liikkumisen muotoja tavoiteltavina, eheyttävänä, jopa hoitavina ja elämää harmonisoivina elementteinä. Liikkumiselle ja ruumiilliselle työlle pyrittiin järjestämään aikaa, ja ne olivat aina läsnä myös mahdollisuutena ja odotuksena, vaikka ne todellisuudessa olisivat jääneet toteutumatta. Liikkuminen mahdollistaa kokonaisvaltaisen ruumiillisuuden kokemuksen ja ympäristön monitahoisen aistimisen. Liikkumisella ja ruumiillisella työllä opiskelijat ikään kuin ankkuroivat itsensä ympäristöön ja kanssaihmissiin ja saivat aistikokemuksen tasolla palautetta omasta olemassaolostaan.

Ruumiillisuuden kokemuksen merkityksellisyyttä selittää Merleau-Pontyn havainnon fenomenologia. Merleau-Ponty kuvaa ihmisen olemista ensisijaisesti ruumiin intentiona. Ihminen on maailmassa ensisijaisesti lihallisena olentona ja suuntautuu maailmaan aina ensin ruumiillisesti. Ensimmäinen olemisen muoto on ruumiillinen, ja tämän jälkeen tulee kognitiivinen tiedostaminen ja reflektio. (Merleau-Ponty, 2002.) Ruumiin intentiosta johtuu muun muassa se, että tietämisen rakenne sisältää pohjimmiltaan jonkinlaista intuitiivista ja hiljaista tietämistä, jota ei ole sanoitettu ja ulkoistettu. Elämänhistorian aikana ruumiiseen ”kerrostunut” intuitiivinen tietäminen ja taitaminen, tavat, opitut taidot, tekniikat ja moraaliset koodit muokkaavat ruumiista eräänlaisen maaston, josta esimerkiksi tunteukset nousevat ja josta voidaan myös tunnistaa historiallisia kerrostumia. Esimerkiksi juostessa ruumiin eri kohdat alkavat ilmetä monella tavalla. Tuntuu puristusta, kihelmöintiä, lämpöä tai jännitystä. Nämä tunteukset ovat ”mentaalisi-tilallisi-likkeellisiä”. Ne paikallistuvat ruumiissa ilman tarkkaa rajaa sen sisä- ja ulkopuolen välillä. Ne voivat kertoa juoksijalle hänen aikaisemmista liikkumisen kokemuksistaan tai esimerkiksi iän mukanaan tuomista muutoksista. ”Historiallinen keho” ilmenee juoksijalle paikkana, jossa hän asuu, ei välineenä, jota juokseminen edellyttää. (Parviainen, 2006, s. 86–87.)

Ruumiin ja ruumiillisuuden merkitystä osana ihmisyyttä jäsentää myös Shustermanin esittelemä somaestetiikka (somaesthetics). Somaestetiikka tunnistaa ruumiillisen aistimisen ja havaitsemisen epäluotettavuuden. Epäluotettavuudesta huolimatta aistiminen ja havaitseminen nähdään kuitenkin sekä olemassaolon, tietoisuuden että toiminnan kannalta merkityksellisenä. Ruumiillisuuden väheksymisen sijasta aistien toimintaa ja niiden käyttöä tulisi pyrkiä täydentämään parantamalla somaattista tietoisuutta. Tällä tavoin ihmisen havaitsemisherakkyys ja myös toimintakyky kehittyvät. (Shusterman, 2006, s. 8.) Somaestetiikka korostaa, että ruumis ei ole ihmisyydelle pelkästään sen yksi ulottuvuus muiden joukossa, vaan perustava instrumentti koko ihmisyyden todentamiselle. Somaesteettinen ymmärrys perustuu vahvasti siihen, että ruumiin, mielen ja kulttuurin syvä yhteenkuuluvuus ja keskinäinen riippuvuus tunnistetaan ja tunnustetaan. Ruumis on välineiden väline, välttämätön havaitsemiselle, toiminnalle ja myös ajattelulle. Emme vain tunne, vaan myös ajatteleme ruumiillamme, ja vastaavasti mielen ”liikutukset” näkyvät myös ruumiissa esimerkiksi punastumisena tai sydämen tykytyksenä. (emt., 2006.)

Somaestetiikan mukaan ruumis on aisti-esteettisen ymmärtämisen paikka. Somaesteettisen ymmärryksen avulla monipuolistetaan tietämisen tapoja, esimerkiksi paattisen tietämisen osalta, lisätään ymmärrystä eletystä kokemuksesta ja kehitetään havaitsemisherakkyyttä ja toimintakykyä. Somaesteettinen tiedostaminen ilmenee korostetusti esimerkiksi käsityöläisyydessä. Kehittyäkseen ja menestyäkseen käsityöläinen tarvitsee syvällistä tietoa omista työvälineistään: esimerkiksi käsistä, silmistä ja korvista eli tekemisestä, näkemisestä ja kuulemisesta. Samoin ihminen, oman elämänsä käsityöläisenä, tarvitsee somaattista tietämistä eli harjaannusta aistien toiminnassa ja käytössä voidakseen parantaa ymmärrystään ja toimintaansa ihmisyyden eri alueilla, ennen kaikkea edistäessään hyvää elämää. Somaestetiikka pyrkii myös avaamaan yleisesti ymmärrystä ruumiillisuuden merkityksestä ihmisen olemiselle ja nostamaan esille ruumiillisen olemisen kauneutta. Somaesteettisen tulkinnan avulla aikuisopiskelijoiden arjen kuvaukset ruumiillisuudesta syventävät ymmärrystä siitä, miten ruumiillisuuden toteuttaminen eri muodoissaan rakentaa osaltaan ihmisyyttä ja ihmisen suhdetta ympäristöön ja miten ruumiillisuus myös kaunoi energiaa, jäsentää sitä ja tuottaa merkityksiä.

5 Sydänäänien kuuleminen

Sydänääniä-tutkimuksessa paljastuneet merkityskokemuksia kuvaavat teemat, arjen laskos, esteettinen kokemus ja ruumiillisuus, avaavat arjen kokemuksellisia peruslähtökohtia ja herkistävät kuulemaan niihin kietoutunut arjen rytmiä, jota tämän tutkimuksen yhteydessä vertaan metaforisesti sydänääniin. Kaikkien teemojen perusrakenteessa on löydettävissä

vastavoimien vuorottelu. Vastavoimien ylläpitämä poljento on olemassaolon kannalta elintärkeä. Energiaa kertyy, kanavoituu ja vapautuu, syntyy haluamista ja toteutumista, on tekemistä ja tekemisestä pidättäytymistä, syntyy kokemus rytmistä. Rytmien mahdollistamana ihminen kokee olemisen, tapahtumisen ja toiminnan elämää ylläpitävänä poljentona. Deweyn (1934/2010, s. 26–27) sanoin:

Kaikki vuorovaikutukset, jotka tuovat muutoksen myllertävään virtaan vakautta ja järjestystä, ovat rytmejä. Esiintyy sydämen levon ja sykkeen kaltaista laskua ja nousua, jäsentynyttä, omien rajojensa sisällä liikkuvaa muutosta.

Rytmi on osa orgaanista luontoa ja ihmisen olemista. Muun muassa vuodenajat, yö ja päivä sekä sään vaihtelut ovat osa suurta vuorottelua, jossa ihminen on mukana. Inhimillisesti läheisiä rytmejä ovat vuorottelevat uni ja valve, kylläisyys ja nälkä, vilu ja lämpö sekä työ ja lepo. Rytmi liittyy elämän ylläpitämiseen, kuten sydämen lyönteihin ja hengitykseen. Jokainen yhdenmukaisuus ja muutoksen säännöllisyys luonnossa on rytmiä. Rytmi on alkanut muodostua tärkeäksi osaksi kaikkea inhimillistä ilmentämistä. Siksi kaikessa toiminnassa ja jokaisessa teossa on, ehkä piilevän rytmin alla, ihmisen ja ympäristön välisten suhteiden perusmalli. Dewey tiivistää: *”Rytmi on muutosten jäsentynyttä vaihtelua.”* (Dewey, 1934/2010, s. 190). Muutos paikantuu aina johonkin osaksi suurempaa kokonaisuutta. Rytmi ei missään tapauksessa palaudu ainoastaan ajalliseen vaihteluun. Rytmi on myös voimakkuuden vaihtelua. Tihentymät toiminnan intensiteetissä, voimassa, määrässä tai laadussa saavat aikaan eroja kokonaisuuteen. Esimerkiksi toiminnan ”tahtilajin muutos” päivän aikana lisää jo tapahtuneen voimaa ja luo samalla jännitteen tulevaan. Päivä ikään kuin ”pysyy koossa”, on ennakoitavissa ja hallittavissa, eikä hajoa tai ala ajelehtia. (Korvela, Saarilahti & Sekki, tämä teos.)

Toiminta, jota ohjaa hallitsematon voima: ryntäily, paniikki, ylivirittynisyys ja stressi, tai toisaalta toiminta, jota kuvaa ponnettomuus: masennus, alakulo, väsymys, otteettomuus ja välinpitämättömyys, on kadottanut yhteyden rytmiin. Toisaalta myös sokeasti rutiineihin urautunut toiminta voi kääntyä itse toimintaa vastaan, sillä kyllästyminen ja konemainen tekeminen voidaan kokea rytmittömänä. Rytmittömässä toiminnassa energioiden väliin ei synny jäsentävää jännitystä, vastakkainasettelua, jossa jännite ja tauko rakentuvat suhdekokonaisuudeksi. Toiminta jää sen sijaan hajanaiseksi, kaavamaiseksi tai irralliseksi ja vaikuttaa merkityskokemusten kautta koettuun hyvinvointiin.

Aikuisopiskelijoiden arjessa kalenteriviikko oli yksi tärkeä ja konkreettinen ajallinen kokonaisuus, jonka sisällä rytmi ilmeni selkeänä toiminnan intensiteetin vaihteluna työviikon ja viikonlopun välillä. Viikkorytmi ilmentää hyvin sitä, miten muutoksen jäsentynyt vaihtelu edellyttää ener-

gioita, jotka vastustavat toisiaan, esimerkiksi toimeliaisuus ja lepääminen. Kukin energia tihentyy aikansa ja ahdistaa samaan aikaan vastavoimaa. Tullaan käännekohtaan, jossa energioiden vuorovaikutus käy havaittavaksi, syntyy muutos, jossa vastavoima saa tilan. Toiminnassa muutos näkyy esimerkiksi kiireen muuttumisena rauhaksi ja levoksi, työn muuttumisena harrastuksiksi tai arkisen kotityön tekemisen muuttumisena koitoiluksi. Työviikon ja viikonlopun väliin asettuu tauko, käännekohta, jossa rytmi muuttuu voiman ja vastavoiman vaikutuksesta.

Arkinen toiminta mielletään usein vaiheittaiseksi, jotain päämäärää kohti eteneväksi yksittäisten tai monien toimintojen samanaikaiseksi tekemiseksi. Esimerkiksi kotityöt voivat näin ollen pelkistyä kokemukseksi arjen suorittamisesta. Näin koettuna ja ymmärrettynä arjen laskostuva, esteettinen ja ruumiillinen merkitysulottuvuus eivät nouse esille ja arjen rytmi identifioituu vain ajallisesti toimintaa organisoivaksi tekijäksi. Sydänääniä-tutkimuksessa tehty tulkinta arjen merkityksellisistä ilmiöistä voi laajentaa myös kotitaloustieteen näkökulmaa kotitaloustoiminnasta. Arjen laskos, esteettinen kokemus ja ruumiillisuus ovat kotitaloustieteen kentässä uusia käsitteitä, jotka kuvaavat arjen peruslähtökohtia yksilön kokemuksen näkökulmasta. Käsitteet ovat syntyneet hermeneuttis-fenomenologisessa tulkinnassa ja fenomenologisen filosofian kautta ”ulottavat juurensa” sellaiseen tieteelliseen ajatteluun, joka edistää ihmisen olemassaolon tarkastelua ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin elementtien ymmärtämistä. Kotitaloustiede on keskeisesti ihmisen henkiseen ja ruumiilliseen hyvinvointiin ja huolenpitoon liittyvä tieteenala, ja siksi sen piirissä arjen rytmin tutkiminen on tärkeää ja hedelmällistä.

- BACHELARD, G. (2003). *Tilan poetiikka* (suom. T. Roinila). Helsinki: Nemo. (Alkuperäisteos 1957.)
- DAVIS, B., W. (2010). Introduction: key concepts in Heidegger's thinking of being. Teoksessa B. W. Davis (toim.), *Martin Heidegger Key Concepts* (ss. 1–16). Durham: Cromwell Press Group, Trowbridge, Wiltshire.
- DEWEY, J. (1934/2010). *Taide kokemuksena* (suom. A. Immonen & J. S. Tuusvuori). Tampere: Niin & näin. (Alkuperäisteos 1934.)
- ELLEGÅRD, K. & VILHELMSON, B. (2004). Home as a pocket of local order: everyday activities and the friction of distance. *Swedish Society for Anthropology and Geography*. *Georg. Ann.*, 86 B, 4.
- FINLAY, L. (2012). Debating phenomenological methods. Teoksessa N. Friesen, C. Henriksson, & T. Saevi (toim.), *Hermeneutic Phenomenology in Education – Method and Practice* (s. 17–37). Rotterdam: Sense.
- HEIDEGGER, M. (1946). *Brief über den Humanismus*. Vittorio Klostermann: Frankfurt am Main.
- HEIDEGGER, M. (2000). *Oleminen ja aika* (suom. R. Kupiainen). Tampere: Vastapaino. (Alkuperäisteos 1927.)
- HEINILÄ, H. (2007). *Kotiloustaidon ulottuvuuksia. Analyysi kotiloustaidosta eksistentiaalis-hermeneuttisen fenomenologian valossa* (Kotilous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 16). Kotiloustieteen väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- HENRIKSSON, C. & FRIESEN, N. (2012). Introduction. Teoksessa N. Friesen, C. Henriksson, & T. Saevi (toim.), *Hermeneutic Phenomenology in Education Method and Practice* (s. 1–14). Rotterdam: Sense.
- HOTANEN, J. (2008). *Lihan laskos*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- MERLEAU-PONTY, M. (2002). *Phenomenology of Perception* (käännös C. Smith). London: Routledge. (Alkuperäisteos 1945.)
- MERLEAU-PONTY, M. (2004). Selection from the Prose of the World. Teoksessa T. Baldwin (toim.), *Maurice Merleau-Ponty Basic Writings* (s. 234–246). London and New York: Routledge.
- MIETTINEN, T., PULKKINEN, S. & TAIPALE, J. (toim.) (2010). *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- OKM (2010). *Elinikäisen oppimisen neuvoston ohjelmajulistus*. Opetus ja kulttuuriministeriön kannanotto 14.4.2010. Haettu 15.1.2012 osoitteesta http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/aikuiskoulutus_ja_vapaa_sivistystyoe/elinikaistenoppimisenneuvosto/Kannanotto/?lang=fi
- PARVIAINEN, J. (2006). *Meduusan liike. Mobiiliajan tiedonmuodostuksen filosofiaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- SHUSTERMAN, R. (2006). Thinking Through the Body, Educating for the Humanities: A Plea for Somaesthetics. *Journal of Aesthetic Education*, 40 (1), 1–21.
- SOKOLOWSKI, R. (2000). *Introduction to Phenomenology*. Cambridge: University Press.
- TÖRNQVIST, E., SIGHOLM, J. & NADJM-TEHRANI, S. (2009). Hastily formed networks for disaster response: Technical heterogeneity and virtual pockets of local order. Teoksessa J. Landgren, U. Nulden, & B. Van de Walle (toim.), *Proceedings of the 6th International ISCRAM Conference*. Gothenburg, Sweden, May 2009.
- VAN MANEN, M. (2007). *Researching Lived Experience. Human Science for an Action Sensitive pedagogy*. 2nd edition. Winnipeg, Manitoba: Althouse.
- VARTO, J. (2001). *Kauneuden taito. Esteettikaa taodekasvattajille*. Tampere: Tampere University Press.
- YLI-MÄYRY, S. (2011). *Esteettinen kokemus kulttuurisiltana* (Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2011:7). Sosiologian väitöskirja, Helsingin yliopisto.

Alakoululaisten arjen rakentuminen

Taina Kyrönlampi

1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet

Suomalaisten alakoululaisten koulupäivän jälkeen viettämästä ajasta on käyty vilkasta keskustelua 1990-luvun puolivälistä näihin päiviin saakka (Strandell, 2012). Perusopetuslakiin on kirjattu, että kunnan tulee järjestää aamu- ja iltapäivähoitoa kunnassa toimivien koulujen ensimmäisen ja toisen vuosiluokan oppilaille. Lapsen arkeen tulee rytmin muutos, kun hän siirtyy toiselta luokalta kolmannelle. Hän ei mene järjestettyyn kerhotoimintaan ennen koulupäivän alkua ja koulupäivän jälkeen, vaan palaa yleensä koulusta kotiin, koska kunta ei ole velvollinen tarjoamaan aamu- ja iltapäivähoitoa, jos lapsi ei ole erityisen tuen tarpeessa. (Perusopetuslaki 21.12.1998/628 48b §.)

Tähän tutkimukseen osallistuneiden kolmasluokkalaisten lasten aamu- ja iltapäivähoitopaikka olisi ensimmäisen ja toisen kouluvuoden aikana ollut vajaan 10 kilometrin päässä kirkonkylällä, joten he eivät olleet osallistuneet aamu- ja iltapäivähoitoon eikä heillä siten ollut kokemusta aamu- ja iltapäivähoidosta.

Postmoderni lapsuuskäsitys korostaa lapsen subjektiivisuutta ja erityislaatua perheessä ja yhteisössä. Lapsi on omaehtoinen ja itsenäinen toimija. Osallisuuden kautta lapset kehittyvät ja kasvavat yhdessä kasvattajien kanssa. Tämä näkökulma eroaa aikaisemmista oppimis- ja kehitysnäkemyksistä, joiden mukaan lapsi rakentaa tietoa ja kokemuksiaan ”yksin”. Kasvatuksessa ei aina välttämättä olla kiinnostuneita siitä lapsuudesta, jota lapset juuri nyt elävät. Lapsi on nykyhetkessä kehittyvä eikä ainoastaan aikuiseksi kehittyvä ja tuleva. (Kronqvist & Kumpulainen, 2011, s. 16–17.)

Poliittisista ja tieteellisistä keskusteluista puuttuvat lähes kokonaan lasten omat kokemukset arjen rakentumisesta koulupäivän jälkeen. Tähän tutkimukseen osallistuneiden pohjoissuomalaisten lasten vanhemmilla esiintyi huolta alakoululaisten aamu- ja iltapäivähoidon järjestelyistä ja siitä, miten lapset selviävät koulun jälkeisistä iltapäivistä yksin. Vanhemmat ottivat aktiivisesti kantaa koululaisten iltapäivähoidon järjestelyihin ja kritisoivat lehtien yleisönosastojen kirjoituksissa kunnan tapaa järjestää alakoululaisten iltapäivähoitoa.

Institutionaalinen koulujärjestelmä on osa suomalaisen yhteiskunnan rakennetta. Yhteiskunnassa koulut ja päiväkodit ovat paikkoja, joissa lapset on eriytetty omiin lokeroihinsa odottamaan aikuiseksi kasvamista. Lapsuutta on alettu pitää yhteiskunnan odotushuoneena, jossa lapsi kasvaa ja kehittyy aikuiseksi (Qvortrup, 1994). Lapsuus määritellään ihmiseksi kasvamisen ajaksi, ”human becoming”, kun aikuinen vastaavasti on ”human being”. Aikuisuuteen (”human being”) tulisi liittyä esimerkiksi itsetuntemus, itsehillintä, pysyvyys ja kehittynyt ajattelu ja toiminta. Vastaavasti lapsilta (”human becoming”) puuttuu itsehillintä ja itsetuntemus, mikä voi johtaa itsenäisen ajattelun ja toiminnan puutteeseen. Viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana tutkimusparadigma on muuttunut näkemään lapsen sosiaalisesti enemmän ”being”- kuin ”becoming”-näkökulmasta. (Alanen, 2009; Lange & Mierendorff, 2009; Nieuwenhuys, 2013.)

Lasten oikeudet on tunnustettu kansainvälisessä YK:n lasten oikeuksien yleissopimuksessa (2.9.1990). Toisaalta lapset nähdään autonomisina yksilöinä, mutta he tarvitsevat kuitenkin suojelua. Nykyään lapset nähdään aktiivisina kansalaisina, joiden maailmassa leikkilisyyys on keskeisessä asemassa. Lasten arki on sidoksissa aikuisten taloudellisiin, poliittisiin ja sosiaalisiin tekijöihin. Aikuisten arjen elinolosuhteet vaikuttavat lasten elämisen ehtoihin. (Jans, 2013.)

Tutkimukseni liittyy monitieteiseen ja laajaan lapsuuden tutkimuksen kenttään. Tutkimuksissa on ryhdytty 2000-luvulla painottamaan lasten toimijuutta, osallisuutta ja voimaantumista sekä lasten mukaan ottamista informanteiksi. (Karlsson, 2012, s. 35.) Vaikka eri tieteenalojen piirissä, kuten kasvatustieteissä, varhaiskasvatuksessa, kulttuurintutkimuksessa ja sosiologisessa tutkimuksessa, lasten näkemykset heitä koskevista asioista on nostettu yhä laajemmin esille, on lasten kokemuksia ja mielipiteitä arjesta tutkittu vielä suhteellisen vähän. Toisaalta lapsuuden tutkimus on reilun kahdenkymmenen vuoden ajan osoittanut, miten päteviä lapset ovat tiedon ja kulttuurin tuottajina. Lapsuudentutkimuksen lähtökohdista käsin tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat seuraavat: minkälaista kolmasluokkalaisten lapsen arki on ja mitkä asiat ovat merkityksellisiä lapselle arjessa.

2 Empiirisen aineiston hankinta

Aineiston keruu tutkimuksen vaiheena on herättänyt lapsuudentutkimuksen piirissä eniten eettistä pohdintaa. Tässä vaiheessa tutkija kohtaa tutkittavat ja on konkreettisesti tekemisissä heidän kanssaan. Aineistonkeruuvaiheessa tutkimuseettiset kysymykset liittyvät erityisesti tutkimuskentälle pääsyyn, siellä olemiseen, tutkittavien suostumukseen ja heidän luottamuksensa saavuttamiseen. (Strandell 2010, s. 94.) Tässä tutkimuksessa lapset suhtautuivat innokkaasti tutkimukseeni. Ajattelen, että siihen

osaltaan vaikutti kamerapuhelimen käyttö. Tutkimuksessani en havainnut lasten keskinäisissä suhteissa sellaista, mitä minun olisi pitänyt erityisesti miettiä, kuten esimerkiksi puutunko tilanteeseen tai kerronko asiasta eteenpäin. Mikäli tällainen tilanne olisi ilmaantunut, olisin toiminut kuten aikaisemmassa tutkimuksessani (Kyrönlampi-Kylmänen, 2007): keskustellut ensin lapsen kanssa ja miettinyt yhdessä lapsen kanssa, miten saisimme hänen asiaansa eteenpäin, jos lapsi on kohdannut koulussa esimerkiksi kiusaamista. (ks. myös Strandell, 2010.)

Perinteisessä tutkimuksessa ajateltiin, että lapsi ei voi suojelun nimissä ottaa itse kantaa siihen, osallistuuko hän tutkimukseen. Asia nähtiin olevan vanhemman tai muun lasta edustavan aikuisen, esimerkiksi opettajan tai instituution, ratkaistavissa. Lasten suojelun ja lapsen aktiivisen osallistumisen periaatteita tuntuu olevan vaikea yhdistää. Nämä nähdään helposti toisensa pois sulkevin periaatteina, jolloin suojele käytännössä kääntyy herkästi lasten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien kaivantamiseksi. (Strandell, 2010, s. 95.)

Perustuslakiin on kirjattu lasten oikeus tulla yksilöinä ja tasa-arvoisesti kohdelluiksi. Toisaalta lapsen huoltoa koskeva laki on säätänyt huoltajalle oikeuden päättää lapsen henkilökohtaisista asioista, mikä viittaa ajatukseen lapsen suojelemisesta. (Strandell, 2010, s. 95.) Näyttää siltä, että pienten ja alakouluikäisten lasten osalta ratkaisu näyttää aika valmiiksi annettulta. Tietysti ensin kysytään lasten vanhempien ja muiden aikuisten suostumusta. Kuitenkin suostumus läsnäoloon ja kysymysten ja tehtävien kysymiseen on saatava myös lapsilta itseltään. (ks. esim. Kyrönlampi-Kylmänen, 2007; Strandell, 1994.)

Se, että aikuisille on annettu valta ratkaista, saako lapsia tutkia vai ei, aiheuttaa omat eettiset ongelmansa lapsiryhmän sisällä. Lapsen voi olla vaikea ymmärtää, miksi hän ei saa osallistua tutkimukseen, kun muut lapset saavat olla mukana. Tässä tutkimuksessa lapsi on koulussa osa sosiaalista ja kollektiivista yhteisöä, jossa lupa tutkimuksen tekemiseen täytyy saada ensin rehtorilta, sitten opettajalta, lapsen vanhemmilta ja lopulta lapselta. Tutkijana jaoin lapset koulussa niihin, jotka saivat osallistua, ja niihin, jotka eivät saaneet osallistua. Suomessa lapsia ympäröivät aikuiset ja instituutiot suhtautuvat onneksi suopeasti tutkijoiden toiveisiin. Näin olleen tutkimuksen suorituspaikan valinta ei ole merkityksetön. Käytännöllinen ja tavanomainen ratkaisu on tutkia alakouluikäisiä kouluinstituution sisällä, koska näistä paikoista lapset on helppo tavoittaa. Tämä laittaa pohtimaan, nähdäänkö lapset tutkimuksissa liian paljon instituutioihin sidottuina. Tässä tutkimuksessa tutkija pääsee valokuvien avulla kurkistamaan lasten elämään instituutioiden ulkopuolella: lasten kotiin ja paikkoihin, joissa he toimivat itsenäisesti. (ks. myös Strandell, 2010, s. 98–99.)

Tutkimukseen osallistui 12 peruskoulun kolmatta luokkaa käyvää lasta. Lapset asuivat haja-asutusalueella Pohjois-Pohjanmaalla. Kylässä oli pieni kauppa ja kyläkoulu. Koulun rehtori antoi luvan tutkimuksen tekemiseen.

Kuvio 1. Tutkimuksen tehtävälomake

TEHTÄVÄT	KESKIVIIKKO	TORSTAI	PERJANTAI	LAUANTAI	SUNNUNTAI
Aamu 		OTA PUHELIN MUKAAN KOULUUN!		Ota kolme kuvaa, mitä puuhaat, kun olet herännyt.	
Koulupäivä 		Ota kolme kuvaa, mitä teet välitunnilla koulussa. Ota luokastasi kolme kuvaa.			
Iltapäivä 	Ota kolme kuvaa puuhistasi kavereiden kanssa.	Ota kolme kuvaa koulumatkasi varrelta palatessasi koulusta kotiin.	Ota kolme kuvaa, mitä teet päivän aikana.	Ota viisi kuvaa, mitä kaikkea puuhaat päivän aikana.	Ota kolme kuvaa, mitkä ovat sinulle tärkeitä asioita kotona.
Iltä 	Ota kolme kuvaa puuhistasi kotona.		Ota kolme kuvaa, mitä puuhaat perheesi kanssa.		Ota kaksi kuvaa, mitä teet ennen nukkumaan menemistäsi.

NIMI: _____

Luokanopettaja suhtautui tutkimukseen myönteisesti ja innostuneesti ja piti tutkimusta tärkeänä. Kun tutkimuksen aineisto kerättiin koulun tiloissa, oli oleellista, että henkilökunta suhtautui myönteisesti tutkimukseen. Luokanopettaja jakoi oppilaille vanhemmille osoitetun kirjeen, jossa kerrottiin tutkimuksesta ja samalla pyydettiin vanhemmilta kirjallinen suostumus lapsen osallistumisesta tutkimukseen. Kun sain ensin luvat vanhemmilta, kysyin jokaiselta lapselta erikseen, haluaako hän osallistua tutkimukseen. Kahden lapsen vanhemmat eivät antaneet lupaa lapsensa osallistua tutkimukseen. Kun lapset tekivät tutkimukseen liittyviä tehtäviä, ne lapset, jotka eivät saaneet osallistua tutkimukseen, lukivat luokassa kirjoja.

Tutkijana seurasin sivusta koulun arkea ja oppilaiden toimintaa. Havaintoni pohjalta näytti, että ne kaksi lasta, jotka eivät saaneet osallistua tutkimukseen, olisivat halunneet osallistua. Koulun käytäntönä oli, että opettaja on yhteydessä vanhempiin. Jos olisin ollut henkilökohtaisesti yhteydessä vanhempiin enkä vain tyytynyt koulun käytäntöön, niin olisivatko vanhemmat tällöin antaneet lapsilleen mahdollisuuden osallistua tutkimukseen?

Ennen kuin aloitin varsinaisen tutkimuksen, tutustuin lapsiin koulupäivien aikana. Koulussa pyrin havainnoimaan lapsia ja leikkimään ja keskustelemaan heidän kanssaan välitunneilla. Kun olin ollut luokan arjessa muutaman päivän, kerroin opettajan kanssa yhdessä tutkimukseen liittyvistä tehtävistä. Tehtävälomakkeeseen oli kirjoitettu ohjeet, mistä aihealueista lapsen tulisi ottaa kuvia heille annetuilla kamerapuhelimilla (kuvio 1).

Tässä tutkimuksessa valokuvat toimivat puheen ohella lasten kokemusten kuvaajina. Valokuvien välityksellä lasten kokemustodellisuudesta voidaan tavoittaa tunteita, tunnelmia ja ei-kielellisiä merkityksiä. Valokuvat voivat herättää eloon menneisyyden muistoja, tunteita ja kokemuksia. Valokuvista keskusteleminen lasten kanssa on vuorovaikutusta. Keskustelua vievät eteenpäin lasten kertomukset valokuvista. Lapset eivät ota valokuvaa ikään kuin valmiiksi annettuna, vaan he tuottavat valokuvan ja tekevät valintoja kuvatessaan. (Setälä, 2012, s. 24.)

Suunnitellessani tutkimustehtävälomaketta ajattelin esiyymmärryksen pohjalta, että lapsen rytmiä määrittää arkipäivisin koulu. Tehtävälomakkeen rakenne noudattaa tavallista koululaisen päivärytmiä. Lapset ovat lukuvuoden aikana koulussa noin 200 arkipäivää. Kolmasluokkalaisten lasten kouluviikkoon kuuluu 23 oppituntia. Tutkimukseen osallistuneessa koulussa oppitunnit kestivät 45 minuuttia ja välitunti 15 minuuttia. Ruokailun yhteydessä oli pidempi tauko, joka kesti yhteensä 45 minuuttia. Tehtävälomakkeen suunnittelun lähtöoletuksena oli, että lapset lähtevät kouluun ja palaavat koulusta takaisin kotiin.

Yhtenä päivänä lapsella oli kamerapuhelin mukana koulussa, jolloin hän kuvasi arkeaan koulupäivän aikana. Lapset keräsivät aineistoa viiden päivän ajan keskiviikosta sunnuntaihin. Näin aineistoksi saatiin sekä viikonloppujen että arkipäivien kokemuksia. Lapset ottivat kuvia arjen eri tilanteista kotona ja koulussa sekä yhteisistä puuhista perheen kanssa. Aineiston keruu kesti kaiken kaikkiaan noin kolme viikkoa. Sain lapsilta ja heidän vanhemmiltaan luvan kuvien käyttöön julkaisussa. Lasten nimet on muutettu.

Tehtävälomakkeen pohjalta valokuva-aineistoa kertyi lapsilta yhteensä 365 kuvaa ja litteroitua tekstiä 230 sivua. Ajattelin, että kun haastattelu etenee lasten ottamien valokuvien pohjalta, siitä ei tule lapsille liian pitkä ja raskasta. Yksittäisen lapsen haastatteluun kului aikaa tunnin verran. Tutkijan kyky rakentaa vuorovaikutussuhde lapseen on fenomenologisen tutkimuksen perusta. Näin ollen haastatteluaineistoa ei hankita, vaan ”se syntyy tutkijan kyvystä kuulla, olla läsnä ja tulla vaikutetuksi” (Lehtomaa 2005, s. 178). Seuraavassa esimerkissä tutkimukseen osallistunut lapsi kertoo kuvan keinoin ajatuksistaan tutkijasta (kuva 1).

*Kuva 1.
Tutkimukseen osallistuneen
lapsen viesti tutkijalle.*

Samalla kun lapset saivat tehtävälomakkeen, he saivat käyttöönsä henkilökohtaiset kamerapuhelimet, joista olivat innoissaan. Heidän suhdetaan kamerapuhelimiin kuvasi leikillisuus, luovuus ja yhdessä tekeminen (vrt. Kangas, Kultima & Ruokamo, 2010, s. 203). Lapset opastivat toisiaan puhelimen käytössä eivätkä tarvinneet tutkijan tai opettajan apua. Lasten luovuus ilmeni, kun he löysivät puhelimesta useita erilaisia toimintoja ja alkoivat rohkeasti kokeilla esimerkiksi videon tekemistä puhelimella. Osa lapsista ei ollut aikaisemmin ottanut kuvia puhelimella, mutta he oppivat sen nopeasti. (vrt. Punch, 2009, s. 333.) Eräs luokan tytöistä totesi tutkimuksesta seuraavasti:

Liisa: ...mää opin käyttämään sitten kameraa ja paremmin kännykkää.

Tutkija pyrki tietoisesti välttämään ”tenttaavaa” kyselemistä fenomenologisen tutkimusasetteen mukaisesti. Kuitenkin lapset pitäytyivät puheessaan kuvissa. Tämän voi tulkita myös niin, että minun ja lasten välille ei ennättänyt kolmen viikon aikana syntyä luottamuksellista suhdetta. Lapsille oli turvallisempaa pitäytyä valokuvissa, joita he olivat ottaneet. Valokuvissa ei näkynyt paikkoja esimerkiksi vanhempien makuuhuoneesta ja saunasta.

Lapset suhtautuivat tutkimukseen vakavasti. Haastattelun aluksi lapsi epäili, ettei ollut ottanut kaikista tehtävän aihealueista valokuvaa:

Maija: Multa jäi pari kuvvaa ottamatta.

Lasten kuvat ladattiin tietokoneelle koulussa sitä mukaa kuin lapset toivat kamerapuhelimen takaisin kouluun suoritettuaan tehtävän. Katsoin yhdessä kunkin lapsen kanssa hänen kuviaan tietokoneruudulta, ja lapsi kertoi ottamistaan kuvista. Keskustelin jokaisen lapsen kanssa hänen ottamistaan kuvista koulupäivän aikana, ja näin aineistosta tuli keskusteluai-
neistoa. Tutkimuksessa on aina kyse myös vallasta. Tässä tutkimuksessa tutkijana rajasin, mistä paikoista (koti, koulu, arki-illat, viikonloput) lapset ottivat kuvia. Toisaalta lapset saivat itse määrätä, mitä tilanteita ja paikkoja he kuvasivat: ”Ota kolme kuvaa puuhistasi kotona.”

Einarsdottir (2007) huomasi 2–6-vuotiaita lapsia tutkiessaan, kuinka nämä ottivat kuvia asioista ja tilanteista, joista he itse halusivat kuvan, eivätkä he ajatelleet ottavansa kuvia tutkimusta varten. Celen (2006) mukaan valokuva tavoittaa lapsen kokemuksen, tunteet ja mielikuvat laajemmin kuin haastattelu. Kameran käyttö antaa lapselle vallan valita, mistä hän ottaa kuvan, taltioiko hän paikan, tapahtuman tai tilanteen vai jättääkö ne väliin. Tämä taas puolestaan kertoo havainnon merkityksestä lapselle. Valokuvat innoittavat lapsia kertomaan valokuvatusta kohteesta muutakin kuin mitä kuvassa näkyy. (Cele, 2006.) Lasten ottamat valokuvat

ovat viestejä aikuisen katseen piilossa olevasta arjesta. Tämä menetelmä on hyvin lähellä photovoice-menetelmää, jossa pyritään valtaistamaan ja osallistamaan ihmisiä tuomaan esille ajatuksiaan valokuvaamisen keinoin.

3 Fenomenologinen tutkimusmetodi aineiston analyysimenetelmänä

Lapsen kokemusta tutkiessani aineiston analysoinnin lähtökohtana on ollut Amadeo Giorgan (1994) kehittämä fenomenologiseen tutkimusasetteeseen pohjautuva metodi. Tässä metodissa tutkimuksellinen ymmärtäminen on sitä, miten kuvaus tutkittavasta ilmiöstä näyttäytyy tutkijalle. Kokemukselle löytyy aina kokija. On mielekästä etsiä ihmisille yhteisiä koettuja kokemuksia, kunhan pitää lähtökohtana ihmisen yksilöllisyyttä. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole etsiä yleistettävissä olevia kokemuksia suomalaisten lasten arjesta. Kuitenkin monet ihmiset (tässä tutkimuksessa lapset) kokevat arkensa samankaltaisella tavalla. Kokemukset asettuvat luonnostaan toistensa yhteyteen ja muodostavat kimppuja, eräänlaisia kokemusten tihentymiä. Näitä tihentymiä kuvaan tulososiossa. Kuitenkin yleistäminen ulottuu tutkimusaineiston ulkopuolelle ainoastaan silloin, kun tutkimustulosten lukijat löytävät niistä jotain omaa kokemusmaailmaansa vastaavaa. Tutkijan onkin kuvattava tutkimustulokset mahdollisimman kommunikatiivisella tavalla. (Giorgi, 1994; Perttula, 2005; Rauhala, 2005a.)

Aloitin aineiston analyysin kirjoittamalla haastatteluaineiston sanataarkasti ylös. Tässä tutkimuksessa valokuvat toimivat puheen ohella lasten kokemusten kuvaajina. Valokuvien välityksellä lasten kokemustodellisuudesta voidaan tavoittaa tunteita, tunnelmia ja ei-kielellisiä merkityksiä, jotka antavat tutkijalle erilaisen väylän päästä lähemmäs lapsen kokemusta. Valokuvat voivat herättää menneisyydestä eloon muistoja, tunteita ja kokemuksia. Valokuvista keskusteleminen lasten kanssa on vuorovai- kutusta. Keskustelua vievät eteenpäin lasten kuvaukset valokuvista ikään kuin hermeneuttisen kehän tavoin. Haastattelutilanteessa lapset pystyvät valokuvien avulla kuvaamaan kokemuksiansa monia eri puolia. (Kirova & Emme, 2006.)

Fenomenologisen analyysin ytimen muodostavat reduktio ja kuvailu eli deskriptio. Fenomenologisessa tutkimusmetodissa tavoitellaan uskollisuutta tutkittavalle ilmiölle. Tämän menetelmän avulla pyritään välttämään tutkijan tulkinnallisuutta; siinä pyritään havainnoimaan ennakkoluulottomasti. (Perttula 2005, s. 144; Varto 1992, s. 86.) Fenomenologisessa tutkimusasetteessa ei aseteta etukäteen hypoteeseja, vaan niitä pyritään välttämään tietoisesti. Deskriptiivisyydellä eli ilmiön kuvailemisella pyritään ennakkoluulottomuuteen ilmiötä kohtaan tiedostaen samalla, että ennakkokäsityksistä on mahdotonta irtautua kokonaan. (Bullington & Karlsson 1984, s. 54; Giorgi 1994, s. 196–201; Heinämaa, 2000, s. 25, 73–80.)

Tätä aineistoon tutustumisen tai perehtymisen vaihetta kutsutaan myös sulkeistamisen prosessiksi. Sen aikana tutkija välttää esimerkiksi kirjallisuuden lukemista sekä pyrkii olemaan mahdollisimman ennakkoluuloton aineistoa kohtaan. Fenomenologinen tutkimusasenue huolellisesti toteutettuna antaa mahdollisuuden tuoda esiin lasten kokemuksia ilman aikuisen väliintuloa sellaisena kuin ne ilmenevät lapsen kokemina. Sulkeistaminen on tutkijalle ennen kaikkea itsekriittistä ajattelua, joka on metodologinen haaste. Lasten ottamat valokuvat ja niistä keskusteleminen auttoivat tutkijaa suhtautumaan ennakkoluulottomasti tutkimusaineistoon, mikä oli kuitenkin haastavaa.

Suunnitellessani tutkimustehtävälomaketta ajattelin esiyymmärrykseni pohjalta, että lapsen rytmiä määrittää arkipäivisin koulu. Tehtävälomakkeen rakenne noudattaa koululaisen päivärytmiä. Esiyymmärrykseni pohjalta ajattelin myös, että lapset palaavat koulusta kotiin. Seuraavaksi ryhmittelin aineiston ensin aiheiden mukaan, joista muodostin aihealueita. Asiat, joita lapset olivat kuvanneet ja puhuneet, muodostettiin haastatteluaineistosta nouseviksi aiheiksi. Aiheita nousi aineistosta lukuisa määrä. Tämän jälkeen muodostin aihealueet, minkä jälkeen tiivistin samanaiheiset sisältöalueet toisiinsa, ja sen jälkeen tiivistin yleiset merkitysverkostot.

Fenomenologinen tutkimusasenue edellyttää reflektointia sekä sitä, että aineistoon suhtaudutaan kriittisesti ja kyseenalaistetaan lähtökoh- taoletukset, jolloin päästään lähemmäs lapsen kokemusta. Lapsuudentutkimuksen eräänä haasteena pidetään sitä, että tutkija saattaa toimia risi- tiriitaisesti tavoittamatta lapsen näkökulmaa. (Karlsson, 2012, s. 36; Lehto- vaara, 1994, s. 351.) Fenomenologinen tutkimusasenue antaa mahdollisuuden tuoda esiin lasten kokemuksia sellaisena kuin ne ilmenevät lapselle ilman aikuisen tulkintaa.

Tutkittaessa lapsen kokemuksia paras mahdollinen tapa ei ole se, että aineistoa analysoidaan aikuisen etukäteen määrittelemien käsitteiden pohjalta eli lähestytään aineistoa aineistolähtöisesti. Lasten tuottamilla piirroksilla ja valokuvilla on yhteys arkitodellisuuteen. Piirrosten teke- minen ja valokuvaaminen tarjoavat lapselle keinon, jonka avulla hän voi tehdä ajatuksensa ja tunteensa konkreettisiksi ja muiden havaittavaksi. (ks. Punch, 2002; Lämsä, 2009, s. 107; Salminen 2005, s. 72–73.)

Perttulan (2005, s. 149) ajatuksia mukaillen todellisuudessa on paljon sellaisia asioita, joista lapsilla ei ole kokemusta, koska ne eivät sisälly hä- nen arkeensa. Mikäli aikuinen määrittelee aineiston luokittelun tarkasti etukäteen, on mahdollista, että lapsen kokemusmaailmasta jää näkymät- tömiin monia lapsille olennaisia asioita. Aikuinen voi esimerkiksi olla liian malttamaton määrittelemään lapsen kokemuksia etukäteen: hän saat- taan valita lapsen puolesta tilanteet ja tapahtumat, joista on kiinnostunut. Tällöin lapsen arki ja hänen maailmansa rikkaus ja hienous jäävät tavoit- tamatta. On myös vaarana, että lapsen kokemus irrotetaan pois hänen kokemusmaailmastaan.

4 Tulokset

Tässä luvussa analysoin ensin alakoululaisen lapsen päivärytmin rakentumista, minkä jälkeen siirryn kuvamaan lasten arjesta esiin nousevia kokemustihentymiä tarkemmin. Tässä tutkimuksessa lapselle merkittäviä kokemuksia arjessa ovat osallisuus ja autonomisuus, kohtaaminen sekä huumori.

4.1 Kolmasluokkalaisten lapsen arkirytmii

Lapsen koulupäivä alkoi aamulla niin, että lapsi heräsi omatoimisesti tai vanhemman herättämänä. Arkiaamuja sävytti kiire, kun kouluun oli ehdittävä joka aamu kahdeksaksi. Lapsi suoritti itsenäisesti aamutoimet: pukeamisen, hampaiden pesun ja aamupalan syömisen. Koti oli paikka, josta lähdettiin ja johon palattiin koulun jälkeen arkiviikolla. Lapsi käveli koulumatkat yksin tai kavereiden kanssa.

Koulussa lasten arki rytmittyi minuutti minuutilta määritellyn lukujärjestyksen ympärille. Välitunnit olivat lapsille kouluarjessa hetkiä, jolloin he saivat vapaasti leikkiä kavereiden kanssa. Tytöt leikkivät tyttöjen kanssa ja pojat poikien kanssa. Kiipeilyteline oli paikka, jossa sekä tytöt ja pojat leikkivät keskenään hippaa.

Koulun jälkeen lapsi palasi talvella jalkaisin kotiin yhdessä kavereiden kanssa. Koulumatkan varrella tienristeykset, puut ja polut toimivat maamerkkeinä, ja erityisesti oman kodin postilaatikko oli siirtymävaiheen merkki, jonka kohdalla lapsi siirtyi mielessään kotiin ja tiesi olevansa lähellä kotia (kuva 2).

Kuva 2. Postilaatikko kotipihassa.

Hannele: Siinä on mun välietappi.

Koulusta saadut läksyt sidottiin osaksi kodin arkea, ja ne rytmittivät lapsen arkea koulupäivän jälkeen. Koululäksyt toivat koulumaailman kodin piiriin. Läksyjen tekeminen sääti osittain lasten kodin rytmin rakentumista. Valtaosa teki läksyt heti saavuttuaan koulusta kotiin, minkä jälkeen lapsen rytmi ”vapautui” ja alkoi lapsen itsensä määrittämä rytmi.

Koti näyttäytyi lapselle omaehtoisen leikin, liikkumisen ja puuhastelun paikkana. Lapselle oli merkittävää leikkiminen kavereiden ja sisarus-ten kanssa. Kotona leikille oli aikaa ja tilaa sekä sisä- että ulkotiloissa. Pojat leikkivät mielellään autoilla ja legoilla sekä pelasivat erilaisia tietokonepelejä. Tytöt näyttivät pitävän erityisesti pehmoleluista, nukeista ja itse tekemistään hahmoista, kuten keppihevosta (kuva 3).

Kuva 3. Keppihevonen.

Anna: Siinä on mun tekemä keppari. Mulla on tällä hetkellä neljä kepparia. Yks on kaupasta ostettuja ja muut ovat ite tehtyjä. Sillä on nyt päässä meksikolaiset suitset. Nuo on minulle kuin oikeita hevosia. Ulkona käyn ratsastamassa ja sisällä. Sään mukkaan.

Arki-iltaisin ja viikonloppuisin lapsi laski mielellään mäkeä ja rakenteli erilaisia majoja ulkona. Ulkoleikeissä tytöt ja pojat leikkivät keskenään enemmän kuin sisätiloissa. Enimmäkseen lapset leikkivät omassa huoneessaan ollessaan kotona sisällä. Vanhemmat näyttivät rajoittavan vain vähän lasten leikkitoimintaa kotona.

Ruokailutilanteet olivat yksi lapsen arkea rytmittävä tekijä. Lapsi suhtautui luontevasti ruokaan ja ruokailuun sekä kotona että koulussa. Hän teki itselleen omatoimisesti aamu-, väli- ja iltapalan kotona. Koulussa lapsi söi yhden lämpimän aterian. Lapselle ruokahetket olivat luonnollinen osa arjen rytmiä. Hän ei kyseenalaistanut syömistä kuten aikuiset voivat tehdä. Koulun jälkeen kotona lapsi itse valitsi, mitä söi, mutta hän ei itse vaikuttanut siihen, mitä syödään ja ostetaan ruokakaupasta.

Iltatoimet sujuivat hyvin, ja lapset olivat omatoimisia. Erityisesti tytöt suunnittelivat edellisenä iltana, mitä he pukevat aamulla. Ennen nukkumaan menemistä lapset lukivat mielellään. Lukeminen oli nautinnollista ja mukavaa ajanvietettä. Erityisesti Aku Ankka -lehti ja Aku Ankka -kirjat ovat sekä tyttöjen että poikien suosiossa. Lisäksi lapset lukivat fantasiakirjoja, kuten Risto Rappääjää sekä Ella- ja Harry Potter -kirjoja.

Viikonloppuna arjen rytmi muuttui hitaammaksi. Aamulla ei tarvinnut herätä kellon soittoon, lapsi sai leikkiä, liikkua ja olla vapaammin. Viikonloppuna hän puuhasteli yhdessä vanhempien kanssa. Lapsi ja vanhemmat

viettivät enemmän aikaa yhdessä: käytiin retkillä, sukuloimassa, saunassa ja ostoksilla. Tytölle erityisesti leipominen oli mieluisaa tekemistä. (Kuva 4.)

Kuva 4. Leivontaohje.

Maija: Se on lauantai-ilta ku ottiin kuvan ku me leivottiin perheen kanssa.

Taulukkoon 1 on kuvattu tiivistetysti, miten alakoululaisen lapsen arjen rytmi rakentui tässä tutkimuksessa sekä mitkä kokemukset ovat merkittäviä lapselle arjessa.

Taulukko 1. Alakoululaisten lasten päivärytmi ja merkitysten tiheytemät

Aika	Paikka	Kenen kanssa?	Mitä?	Merkitysten tiheytemä
arkiaamu	koti	perheen	aamupala, hampaiden pesu, vaatteiden pukeminen, lähtö kouluun	autonomisuus, osallisuus, huumori
8.00 koulu alkaa	koulumatka	kaverin tai yksin	käveleminen	kohtaaminen
8.45 1. välitunti	eteisen kautta koulun pihalle	kavereiden	leikkiminen	osallisuus, kohtaaminen, huumori
10.45–11.30	ruokailuvälitunti	oppilaiden ja opettajien	ruokailu	osallisuus, huumori
n. 14.30	kotona	yksin, sisarusten tai kavereiden	lukeminen, läksyjen tekeminen, leikkiminen ulko- ja sisätiloissa, tietokoneen käyttö	osallisuus, kohtaaminen, autonomisuus, huumori
n. 17.00	kotona	perheen	ruokailu	kohtaaminen
arki-illat	kotona	yksin, sisarusten, vanhemman, kavereiden	arkiaskareiden tekeminen yhdessä vanhemman tai vanhempien kanssa, leikkiminen yksin, sisarusten, kavereiden kanssa	osallisuus, kohtaaminen, autonomisuus, huumori
n. 21.00	kotona	yksin, perheen	iltatoimet, nukkumaan	autonomisuus, huumori

4.2 Osallisuus ja autonomisuus

Koulun eteinen, johon lapsi aamulla saapui, oli instituution rajapinnalla oleva paikka. Eteinen näytti olevan paikka, jossa ei vallinnut opettajajohtoista ja muodollista järjestystä kuten luokahuoneessa. Eteinen oli myös siirtymisen paikka: siitä siirryttiin luokkaan tai poistuttiin luokasta. Eteinen oli paikka, jossa sosiaalinen kulttuuri oli epämuodollinen. Toisin sanoen eteinen toimi siirtymäpaikkana lukujärjestykseen ja opetussuunnitelmaan sidotusta kulttuurista kohti lapsen vapaampaa toimintaa ja toisinpäin.

Koulu on tyypillinen institutionaalinen paikka, jossa sosiaalinen kulttuuri on erityisesti luokahuoneessa muodollista. Lukujärjestyksellä on keskeinen ja tarpeellinen rooli koulun muodollisen kulttuurin muodostajana. Jokaisen koulun sosiaalinen ja kulttuurinen järjestys nousee sen omasta traditiosta ja henkilökunnasta, ja lapset oppivat ne koulun aloitettuaan hyvin pian. (Mayall, 1999, s. 74–75.)

Lapsen osallisuuden suhdetta kouluun voidaan tarkastella lapsen toimijuuden näkökulmasta (vrt. esim. James & James, 2012). Toimijuusnäkökulma liittyy kiinteästi lapsen subjektiutta korostavaan tutkimukseen. Lasten kyvykkyys ratkoa yhdessä arjen toimintoihin liittyviä epäkohtia havainnollistuu eteiseen liittyvässä toiminnassa. Lapset olivat omatoimisesti muuttaneet eteisen naulakkojärjestyksen, koska olivat kokeneet naulakkojärjestyksen vaikeuttavan heidän arjen toimintojaan eli riisumista ja pukeutumista (kuvat 5 ja 6). Lapset olivat oma-aloitteisesti parantaneet heitä koskevia arjen toimintoja ilman opettajan ohjausta. (vrt. Tuomi-Gröhn, 2008). Lapset ovat nokkelia huomaamaan arjessa erilaisia epäkohtia, joihin he pyrkivät vaikuttamaan ilman aikuisen ohjausta.

Kuvat 5 ja 6. Eteinen Helmin ja Pekan kuvaamana.

Pekka: Siinä on meidän naulakko. Meillä on tyttöillä oma puoli ja pojilla oma puoli. Ennen meillä se oli toisinpäin et pojilla oli isompi naulakko vaikka niitä on vähemmän.

Haastattelija: Minkä takia sää tämän kuvan otit?

Pekka: No siinä on monesti aamulla aikamoinen tungos ja sitten rauhoittuu myöhemmin.

On tärkeää huomata se, kuinka yhteiskunnan rakenteet ja instituutiot määrittävät arkea, samoin kuin se, kuinka ihminen aktiivisesti uudelleen tuottaa tai muodostaa yhteiskunnan rakenteita (ks. Tuomi- Gröhn, 2008, s. 12). Lapset tuottivat luovalla ja oma-aloitteisella toiminnalla ratkaisun koettuun arjen ongelmaan. Tämän seurauksena tytöt ja pojat laittavat nykyisin vaatteensa omille puolilleen. Tungos eteisessä ja epäjärjestys naulakoilla ovat vähentyneet, jolloin lapset ovat kokeneet arjen ympäristönsä parantuneen.

Kuva 7. Luokan seinällä oleva kello.

Helmi: Siinä on meidän luokan kello.

Luokan seinällä oleva kello on yksi ilmaus koulun organisoinnin yhteiskunnallisesta luonteesta. Kun lapsi katsoo kelloa, hän ajattelee katsovansa subjektiivista tai henkilökohtaista aikaa, mutta kyse on pohjimmiltaan yhteisen toiminnan ajoittamisesta koulussa. Kello ilmentää aikaa: sitä, min-käläinen yhteiskunta ja koulujärjestelmä on aikakäsityksen takana. Luokan kellon ja ajan voima on sosiaalisessa vaikutuksessa, jota lapsen on toltava koulussa ja joka tuo lapsille samantahtisen rytmin koulupäivän aikana. Opetus ja koulun arkirytmiksi kietoutuvat aikataulujen ympärille, mikä voidaan nähdä myös välttämättömänä sosiaaliselle järjestykselle ja integraatiolle modernissa yhteiskunnassa. Lapselle tämä voi aiheuttaa arkiaamuisin kiireen ja ajanpuutteen kokemuksen. (ks. Pohjanen, 2002.)

Vastaavasti koulupäivän päätyttyä lapsen ollessa kotona rytmi oli väljempää ja omatahtista. Kotona lapsen arjen rytmiä määrittivät etupäässä ruokailu- ja nukkumaanmenoajat sekä läksyjen tekeminen. Kotona kellon merkitys arjen rytmin säätelijänä ei ollut niin vahvaa kuin koulussa. Tässä tutkimuksessa lapsella ei kotona vaikuttanut olevan minuuttiaikataulua (vrt. Heinilä, tämä teos), vaan lapsen arjen rytmi oli väljempi.

Christensenin ym. (2001) tutkimuksessa havaittiin, kuinka se aika, kun lapset olivat tulleet koulusta kotiin, oli toisaalta omaa aikaa, jota aikuiset eivät kontrolloineet, ja toisaalta lasten kokemusta itsenäisyyden rakentamisesta. Tässä tutkimuksessa lapsi koulun jälkeen luki mielellään, katsoi televisiota, pelasi tietokoneella tai leikki joko yksin tai kaverin kanssa si-

sällä tai kotipihalla. Lapsille yksin oleminen ja yksinäisyys ovat kokemuk- sellisesti eri asioita. Yksinolo on lapselle vastapaino koulun säännöille ja ehdoille. Lapset erottavat yksinolon yksinäisyydestä. Yksinäisyyteen liit- tyy kaverin puute, joka on lapsille usein ei-toivottu olotila. Lapsille yksinolo muuttuu yksinäisyydeksi silloin, kun he haluaisivat leikkiä ja olla kaverin kanssa, mutta kaveriseuraa ei jostain syystä ole. Tässä tutkimuksessa lapsi pyysi kaveria luokseen, mikäli hän kyllästyi tai koki olonsa yksinäiseksi, ku- ten seuraavassa esimerkissä (kuva 8):

Kuva 8. Läksyjen parissa.

Hannele: Siinä mä teen englannin läksyjä perjantaina ku tuln koulusta.

Haastattelija: Tarkistaako sulta joku läksyt?

Hannele: Ylleensä tai meillä ei oo äiti tai isä kotona ku mä tuun koulusta ku ne tulee joskus illalla. Niin mun isovele tarkistaa ku se on englannissa tosi hyvä. Se ylleensä tarkastaa mun englannin läksyt.

Haastattelija: Onko se isovele kotona ku sää tuut kottiin?

Hannele: Joskus mä saatan joutua olleen yksin mut joskus isovele on kotona.

Haastattelija: Miltä se tuntuu olla yksin kotona?

Hannele: No ei se miltään kauheesti tunnu. Joskus mä soitan äitille et saanko mä kutsua jonkun kaverin kottiin, ettei tarvitse olla yksin. Mulla assuu kakkosluokkalainen, joka on täällä koulussa niin joskus mä haen sen meille mun kaa leikkimään. Mukavampi olla jonkun kaverin kans.

Lapsi iloitsee ja nauttii yhteisöllisyydestä sekä vuorovaikutuksesta sisarusten, vanhempien, sukulaisten ja kavereiden kanssa. Sisarukset, kaverit ja kotieläimet tuovat lohtua, jos lapsi on murheellinen. Koululuokassa lapsi voi saada tukea ja apua esimerkiksi luokkatoveriltaan, kuten seuraavassa kuvassa. Kaisan ottamassa kuvassa 9 on kahden tytön kädet, mikä kuvastaa heidän ystävyyttään. Kaveri- ja ystävyysuhteet lisäävät lapsen iloa ja viihtyvyyttä koulussa.

Kuva 9. Yhdessä pulpetin ääressä.

4.3 Kohtaaminen

Toiminta välitunnilla antoi lapselle mahdollisuuden toimia subjektina, mikä oli hänelle kokemuksellisesti merkittävää. Keskilapsuuteen (ikävuodet 7–12 vuotta) kuuluu, että lapsi suuntautuu entistä vahvemmin ikätovereihin ja ystävyysuhteisiin (James & James, 2012, s. 55–57). Tämä näkyi siten, että koulussa mukavat hetket liittyivät välitunteihin: mahdollisuuteen leikkiä kavereiden kanssa. Leikillisuus kuvasi lasten toimintaa välitunnilla. Lasten leikillisuus sisältää toiminnan eri tasoja: ruumiillisuuden, yhteistyön, luovuuden, kuvitteellisuuden, oivaltamisen ja tunteiden tasoja. Välitunteileikeissä lasten fyysinen tekeminen pääsee aktivoitumaan, lapsi käyttää leikkiessään koko ruumiillisuuttaan ja leikin avulla lapsi oppii sosiaalista toimintaa. (Kangas, 2011.)

Kuva 10. Välitunnilla lumileikeissä.

Silja: Mää oon koulun pihalla ja kaivan jotakin kuoppaa (naurua)

Haastattelija: Tykkäätkö sää olla välitunnilla?

Silja: Tykkään... ku saa leikkiä lumessa ja tehdä vaikka mitä.

Leikin hauskuus ei välttämättä paljastu kuin leikkijöille itselleen (kuva 10). Lasten omaehtoiset ryhmät, kuten esimerkiksi pihayhteisöt tai kaveriporukat, pyrkivät pois aikuisten katseen ulottuvilta. (Karimäki, 2012, s. 142.) Kolmasluokkalaiselle lapselle vertaisryhmän tehtävänä on muun muassa auttaa lasta itsenäistymään, ja erilaisuus ja yhteisvastuullisuus ovat monissa leikeissä tärkeitä. Samalla lapsen minäkuva hahmottuu suhteessa toisiin lapsiin ja hän saa mahdollisuuden tutustua sukupuoliroolien maailmaan. Lapset välittävät vertaisryhmissä toisilleen elämänarvoja ja tietoutta esimerkiksi musiikista, elokuvista tai pukeutumistyylistä, joka on muodissa populaarikulttuurissa. Lapsen itsensä kannalta on selvää, että hän kuuluu ryhmiin, koska se on hänestä hauskaa. Lapset itse antavat huville ja hauskuudelle suuren painoarvon. (Virtanen, 1984, s. 116–137.)

Piha edusti paikkaa, jossa lapset pystyivät välitunneilla rentoutumaan, liikkumaan ja leikkimään mieluisalla tavalla. Leikkivälineillä oli suuri merkitys sille, miten lapset viihtyivät koulun pihalla. Välitunnilla lapset kiikkuivat, rimpuilivat kiipeilytelineissä, leikkivät yhdessä hippaa ja peuhasivat lumessa. Hyppääminen kiikusta on lapselle sisäisesti palkitsevaa toimintaa, kuten kuva 11 osoittaa.

Kuva 11. Välitunnilla keinussa.

Jenna: Siinä me oltiin kiikuissa ja hypittiin kiikusta (naurua). Jenna hyppää kiikusta.

Haastattelija: Tykkäätkö kiikkua?

Jenna: Tykkään.

Koulun piha lapsen kokemana paikkana tuntui antavan mahdollisuuksia erilaisille leikeille ja vapaalle liikkumiselle (kuva 12). Kiipeilyteline oli lapsille merkityksellinen paikka, jossa tytöt ja pojat leikkivät yhdessä. Kii-

peilytelineen hippaleikin säännöt lapset olivat sopineet keskenään. Leikkijöiden on sitouduttava sääntöihin, jotta hippa kiipeilytelineessä onnistuu. Välituntileikeissä lapsi on vapaa, sillä opettaja ei voi määrätä, miten lapsi leikkii (ks. Rantala, 2005, s. 164–165). Hippaleikki yhdisti tytöt ja pojat leikkimään yhdessä.

Kuva 12. Välitunnilla kiipeilytelineessä.

Antti: ...Mää oon melekein aina rimpuilutelineessä hippaa, ku se on niin hauskaa...

Tässä tutkimuksessa koulurakennuksen nurkka oli myös leikkipaikka (kuva 13). Lapset määrittivät koulurakennuksen nurkkauksen uudelleen ja käyttivät hyväkseen ympäristössä olevia paikkoja luovalla tavalla. Näin paikasta tuli kullekin lapselle henkilökohtaisesti koettu paikka, johon lapsi liitti subjektiivisia merkityksiä, kuten tunteita, muistoja ja toiveita. (Tuan 1977.) Lapselle oli merkittävää, että hän sai ja löysi itselleen leikkipaikkoja, jotka olivat aikuisen katseen ulottumattomissa, jossa hän pystyi jakamaan tunteitaan ja kokemuksiaan ja leikkimään toisten lasten kanssa.

Kuva 13. Koulutalon nurkka.

Pekka: Leikittiin tuossa.

Kotona keittiön ruokapöydän ääressä syötiin, leikittiin ja pelattiin (kuva 14). Pöytä toimi usein siirtymäpaikkana, kun siirryttiin arjen toiminnoista toiseen.

Kuva 14. Keittiön pöydän äärellä (Pekan kuva).

Keittiön ruokapöytä toimi luontevana paikkana perheen yhteiselle kohtaamiselle. Sen ääressä lapset lukivat, leikkivät, pelasivat ja söivät, ja sen ääressä ilmentyivät perheen sosiaaliset siteet, rakkaus ja välittäminen. Arjen kuulumisien ja kokemusten jakaminen oli luontevaa keittiön ruokapöydän ääressä.

Perhe voi viettää mahdollisesti kiireisen arkirytmien keskellä ruokailuhetken, joka on kokemusten jakamisen tila ja paikka, symbolinen siirtymä vanhemmilla työn ja kodin sekä lapsella koulun ja kodin välillä. Yhteisen ruokailun jälkeen perheen jäsenet voivat mennä omiin askareisiinsa. Lapsille tämä merkitsee perheaikaa. Lapsen hyvinvoinnille on merkittävää, että perhe on yhdessä koolla samassa tilassa edes kerran päivässä. (Christensen ym., 2001, s. 143–148; ks. Heinilä, tämä teos.) Keittiö on ”kodin sydän”, joka on säilyttänyt asemansa ”perhettä kokoavana” paikkana (Varto, 2001, s. 91).

Heinilä (tämä teos) kirjoittaa, kuinka perheenjäsenten kohtaamisille ”rakennetaan” paikka arjen monien rinnakkaisten toimintojen keskelle. Heinilä kuvaa arjen laskos -käsitteen avulla sitä, miten ajallisessa paikassa ja paikallisessa ”laskoksessa” esimerkiksi vanhemman ja lapsen kohtaaminen tapahtuu. Lapsille nämä arjen laskokset ovat merkittäviä, mutta lapset itse eivät koe, että he suunnittelisivat tulevaa tai kohtaamista vanhemman kanssa, vaan he elävät ”tässä ja nyt”, hetkessä. Tässä tutkimuksessa tuli ilmi, että nämä arjen laskokset ovat merkittäviä hetkiä lapselle, mutta kuten Heinilä toteaa, arjen kohtaamisten mahdollistaminen on vanhemman tehtävä.

Nykypäivänä lapset ja vanhemmat viettävät yhdessä enemmän aikaa kuin aikaisemmat sukupolvet. 1990-luvulta lähtien on keskusteltu niin sanotun ”laatuajan” merkityksestä lapselle. Kuitenkin näyttää siltä, että lap-

selle on kokemuksellisesti merkittävää tehdä arjen eri askareita yhdessä vanhemman kanssa. Näytti siltä, että vanhempi meni harvoin mukaan lapsen toimintaan tai leikkiin, sen sijaan lapsi meni mukaan vanhemman arkitoimintoihin (kuva 15).

Kuva 15. Polttopuiden hakeminen.

Eemil: Mää autan isiä karräämään puuta sisälle takan lämmitykseen...

Yhteiset ruokahetket näyttävät olevan oivallisia tilanteita ja paikkoja, joissa vanhempi voi pysähtyä kuuntelemaan lapsensa kuulumisia. Tutkiessaan 5–6-luokkalaisten käsityksiä hyvästä vanhemmuudesta Valkonen (2006) huomasi, kuinka hyvä vanhempi välittää ja on kiinnostunut lapsen asioista. Lapsen ja vanhemman yhteiset arkiset toiminnot ovat luonteva tilanne lapsen kohtaamiselle ja kuuntelemiselle. Näissä tilanteissa lapsi voi kertoa ilonsa, surunsa, murheensa ja päivän kuulumisensa. Nämä hetket ovat merkittäviä lapsen hyvinvoinnille. Lapselle vanhemman huolehtiminen, rakkaus ja välittäminen näyttäytyvät valtaosin arkisissa yhteisissä toiminnoissa.

4.4. Huumori

Korvelan ja Kaartin artikkelissa (tämä teos) lapset osallistuvat päivärytmistä neuvottelemiseen, mutta siinä ei esiinny suoranaista vastustamista, kuten tässä tutkimuksessa. Lapsen eräs keino vastustaa vanhemman rytmiä oli huumori arjen eri tilanteissa. Lapsen huumori kytkeytyy autonomisuuden ja osallisuuden merkitykseen arjessa, samoin kuin kohtaamiseen ja vuorovaikutukseen toisten lasten kanssa.

Lapsi muokkaa sosiaalista todellisuutta huumorin avulla. Huumori on lapsen eräs keino osallistua aikuisen luomaan arjen rytmiin ja muokata sitä. Lapsi saa huumorin avulla aikuisen toiminnan pysähtymään, tai hän voi muuttaa vanhemman toiminnan suunnan. Huumori on lapsen mahdollisuus sovittaa rakentavalla tavalla yhteen hänen ja aikuisen arjen ryt-

miä. Tällöin lapsi ei itke, huuda tai kilju, vaan hän saa positiivisella tavalla pysäytettyä aikuisen toiminnan. Lapsen huumorinkäyttö on hienovaraista toimintaa, jolloin aikuinen ei välttämättä huomaa, että hänen toimintaansa tulee muutos. (Korvela, 2003.)

Lapsen ja aikuisen välinen jännitteinen tilanne lieventyy huumorilla. Huumorin käyttö on lapselle hieno ja positiivista ilmapiiriä luova keino. Tässä tutkimuksessa huumori näkyi enemmän kotiin liittyvissä kuvissa ja kouluun liittyi vain yksi huumoria sisältävä kuva. Puroilan, Holtin ja Karlssonin (2013) tutkimuksessa myös päiväkotiympäristössä esiintyi huumoria. Miten huumori näyttäytyy koulun arjessa? Onko niin, että tämän tutkimuksen tekotapa ei kannustanut lapsia tuomaan huumoria esille, vai ker-tooko se koululuokan institutionaaliseen luonteeseen?

Lapsen toimintaan ja olemukseen liittyy tietynlainen lempeän humoristinen aikuisuuden vastustaminen. Arjen tilanteissa, joissa lapsi kohtaa epämiellyttäviä asioita tai tekemistä, hän vastustaa lempeästi, mutta päätäväisesti. Huumori sekä asioiden laittaminen leikiksi auttavat lasta selviytymään ja pääsemään irti epämiellyttävistä tilanteista (kuvat 17 ja 18).

Kuva 17. Siivouspäivä kotona.

Hannele: Tuo on ku meillä meni vähän sohva rikki lauantai-iltana. Äiti pyysi, et auttaisinko minä korjaamaan sitä. Mutta sitten mua alako jotenkin väsyttään siinä niin sitten illalla niin päätin mennä makkaamaan siihen ja nukkumaan. Niin kuitenkin se sai korjata sen yksin kokonaan.

Kuva 18. Hauska vääristynyt peilikuva.

Pekka: Siinä mää pesen hampaita. Ku näyttää kaapista tuon varjon, niin näyttää ku ois pitkä tästä näin (lapsi näyttää kaulan kohtaa) naurua...

Huumori on usein yhdistetty lähinnä aikuisten elämänpiiriin liittyväksi asiaksi. Lasta luonnehditaan esimerkiksi ujoksi, vilkkaaksi tai temperamenttiseksi, mutta harvoin huumorintajuiseksi. Arjessa huumori näytti olevan läsnä koko ajan. Hauskat jutut ja hassut tilanteet ryöpsähtävät pintaan pienestäkin yllykkeestä, kuten edellä olevassa kuvassa. Lapset hakevat huumorin avulla vaihtelua joskus tylsältä tuntuviin arjen toimintoihin (Puroila, Hohti & Karlsson, 2013). Kouluruokalassa voi ruoan kanssa hassutella, kuten seuraavassa esimerkissä (kuva 19).

Kuva 19. Ruokailuhetki koulussa.

Pekka: Siinä on mun ruokalautanen koulussa torstaina ku mää ottiin kuvan ku mää muotoilin siitä tuommosen hymiön. Tuossa on hiukset, silmät, nenä ja suu.

Toisaalta lapsen tavan hassutella ruoalla voidaan nähdä myös toisin. Suomalaiseen ruokakulttuuriin liittyy ajatus, että ei ole soveliaista leikkiä ruoalla. Tämän kaltainen tapa hassutella ruoalla voi olla myös yksi lapsen tapa "vastustaa" aikuisvetoista instituutiota, kuten koulua.

Kuva 20. Varjo koulun seinällä.

Silja: ... Ja sitten mä tykkään noista varjoista. Varjoista mä aina innostun.

Haastattelija: Mikä niissä varjoissa on ihanaa.

Silja: No ku aina kattoo et mistä se varjo tulee niin se on tylsä, mut sitten ku kattoo sitä varjoa niin se on tosi hauska.

Lasten kokemukset hauskoista paikoista eivät aina vastaa aikuisten kokemuksia. Aikuisesta ei seinällä oleva varjo ole välttämättä humoristinen tai hauska. Absurdit ja yllättävät tilanteet naurattavat lasta, eikä huumori näy ainoastaan sanoissa vaan monissa muissakin ilmaisun muodoissa. Lapset oivaltavat huumorin lukuisista arjen tilanteista. (Puroila, Hohti & Karlsson, 2013.) Valokuvaus menetelmänä antaa mahdollisuuden tehdä näkyväksi arjen visuaalista huumoria.

Kuva 20 voidaan tulkita toisellakin tavalla. Koulun seinään heijastuva varjo merkitsee lapselle myös esteettistä kokemusta arjessa. Lapsella esteettisyyden kokemus kietoutuu leikillisyyteen ja humoristisuuteen. Varjo näyttäytyy sekä esteettisenä että leikillisenä. Leikillisyyteen liittyy ilo. Heinilä (tämä teos) kirjoittaa, kuinka esteettinen kokemus nostaa esille kyvyn tajuta kokonaisuuksien kauneutta. Kauneus on ihmisen olennainen tapa suhtautua maailmaan. Tässä tutkimuksessa lapsi näki luontaisesti arjen ympäristössä ja asioissa kauneutta.

Kokemuksellisesti leikki on merkittävä asia lapselle. Leikissä kaikki on mahdollista, siihen liittyy ilo, riemu ja hassuttelu. Leikin voima piilee kuvitteellisuudessa, joka vapauttaa lapsen ajan ja paikan rajoituksista. (Heleinius, 2005.) Leikkiessään lapsi on oman tahdin vallassa, kuten seuraavasta esimerkistä ilmenee (kuva 21).

Kuva 21. Naamiaisleikki.

Siiri: No me tykätään poikien kans ku mää tuun koulusta niin joskus ku mää oon tehenny läksyt niin leikkiä jottain naamiaispukeleikkejä niin meillä on tosi paljon kaikkia roolipukuja niin mun pikkuveli keksi ku se löysi sellasia asuja, että se vois olla Martti Ahtisaari niin mää halusin ottaa siitä kuvan.

5 Pohdinta

Omatahtinen aika on lapselle kokemuksellisesti merkittävää. Silloin hän voi toimia ja osallistaa itsensä oman arkensa rakentamiseen. Näyttää siltä, että lapselle autonomisuus on kokemuksellisesti tärkeä asia. Lapsi kokee tärkeänä, että hän osaa suoriutua ja pystyy suoriutumaan arjen toiminnoista itsenäisesti kehitystasonsa mukaisesti. Lasten iltapäivistä ilman aikuisten läsnäoloa puhutaan useimmiten lapsille turvattomana aikana ja lasten kehitystä uhkaavana riskitekijänä, mikä saattaa monissa tapauksissa pitää paikkansa. VTT:n sekä Oulun ja Lapin yliopistojen tutkimushankkeessa (2013) kehitetään lasten seuraamiseen suunnattuja turvatuotteita. Kyseessä on muun muassa biosensoreiden ja turvatikkujen avulla tapahtuva etävalvonta, jolloin vanhemmat voivat tietokoneeltaan tai kännykästään seurata, missä heidän lapsensa liikkuvat. Sensorin voisi upottaa vaatteeseen, koruun tai nappiin tai vaikka nielaista. Tämän tutkimuksen valossa näyttää siltä, että lapsille on merkityksellistä, että he voivat toimia ja leikkiä autonomisesti ja välillä aikuisten katseen ulottumattomissa. Silloin kun lapsen kasvuympäristö on turvallinen lapselle, yksinolo koulupäivän jälkeen voi lisätä lapsen autonomiaa ja toimia usein lapsen omatahtisena aikana (ks. myös Blair, 2013).

Corsaron (2005) lapsuuden tulkinnallisen uudistamisen (interpretative reproduction) käsitteen mukaan lapset ymmärretään luovina ja aktiivisina vuorovaikutuksen osapuolina yhteiskunnassa. Tähän viittaa erityisesti käsite tulkinnallisuus. Lapset luovat omaa vertaiskulttuuriaan siten, että he soveltavat aikuisilta saamaansa ja ottamaansa tietoa omiin vertaisryhmätoimintoihinsa. Lapset eivät rutiininomaisesti toista vanhoja ja aikuisilta saatuja tietoja ja taitoja, vaan tuottavat kulttuuria ja yhteiskuntaa uudella tavalla. Vaikka lasten liikkumisen seuraamiseksi kehitettävien teknologioiden taustalla on vanhempien huolen vähentäminen, niiden kehittämisen käänköpuolena seuraa lapsen autonomisuuden väheneminen, joka vie lapselta mahdollisuutta omaehtoisesti osallistua yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen muutokseen ja uusintamiseen.

Lapsella on kykyä ja taitoa tehdä hassuttelun ja huumorin avulla arjesta itselleen miellyttävämpää ja hauskeempaa. Turvallinen kasvuympäristö on merkittävä lapsen hyvinvoinnille, kasvuille ja kehitykselle. Seurantateknologioiden kehittämisen sijasta tulisikin suunnata huomio ympäristön turvallisuuden edistämiseen. Turvallisen kasvuympäristön sisällä lapsi voi tehdä omannäköistään arkea.

Haverisen ja Martikaisen (2004) tutkimuksessa ilmeni, että välittämisen ilmapiiri on lapsen hyvinvoinnin kannalta perheen vuorovaikutuksessa olennaisinta. Välittäminen kasvatussuhteessa merkitsee sitä, että lapsi saa kokemuksia vanhempien rakkaudesta, joka ilmenee sekä käytännöllisenä huolenpitona että aitojen tunteiden ilmaiseksena. Yhteinen aika ja lapsen ja vanhemman yhdessäolo ovat välittämisen ilmapiiriin syntymisen kannalta välttämättömiä, mutta eivät riittäviä ehtoja. Välittämisen ilmapiiri syntyy arjen toimintatilanteissa ja keskusteluissa yhdessäolon aikana. Kodin välittämisen ilmapiiriä tukevat ominaisuudet – keskustelujen rakentava sävy, lämmin tunneilmasto ja kaikkien ehdoilla toimiminen – eivät ole riippuvaisia kotiympäristön aineellisista edellytyksistä, sillä ne ovat universaaleja ilmiöitä. (Haverinen & Martikainen, 2004, s. 81.) Skinnari (2004, s. 20) kuvaa käsitteellä arkirakkaus vanhempien vastuullisesta toiminnasta ilmenevää välittämistä. Lapsen hyvinvoinnille emotionaalisen ja sosiaalisen tuen tärkeys perheessä on merkittävä. Koti on lapsen kehityksen ja kasvun kehto, ja tavallisesti koti säilyy pitkälle nuoruusikään asti lapsen merkittävimpinä kasvuympäristönä (Hämäläinen, 2011, s. 57).

Jos kasvuympäristö ei ole lapselle turvallinen, niin hänellä ei välttämättä ole mahdollisuutta nauttia siitä vapaudesta, jonka hänen ikätasonsa mahdollistaa. Lapselle on tärkeää, että yksinoloa ei kuitenkaan kestä liian pitkään. Tämä edellyttää, että lasta huomioidaan yksilöllisesti. Toiset lapset voivat olla pitempiä aikoja yksin, kun taas joillekin lyhytkin yksinolon aika voi tuottaa ahdistusta.

Tässä tutkimuksessa lapsi hoiti vastuullisesti koulutehtävät ja mahdolliset kotityöt, ja näin hän koki itsensä tarpeelliseksi kodissa. Kokemuksellisesti lapselle oli merkittävää, että hän sai vapaasti päättää leikistä: kenen

kanssa ja mitä hän leikkii. Kolmasluokkalaiselle lapselle leikki ja kaverit olivat tärkeitä. Yhtenä keskeisenä tekijänä näyttää olevan turvallinen kasvuympäristö kotona ja koulussa. Turvallisessa kasvuympäristössä lapsen perustarpeista, kuten ruoasta, vaatteista ja turvallisesta ympäristöstä, esimerkiksi koulumatkasta, on huolehdittu. Lapsen turvallinen kasvuympäristö muodostuu kodin sisäisestä ja kodin lähiympäristön turvallisuudesta, ja lapsen liikkumisulottuvuuden etäisyys luo edellytykset lapsen omatoimisuuden turvalliselle kehitymiselle.

LÄHTEET

- ALANEN, L. (2009). Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa L. Alanen & K. Karila (toim.), *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta* (s. 9–30). Tampere: Vastapaino.
- ALLISON, J. & JAMES, A. (2012). *Key Concepts in Childhood Studies*. Los Angeles: Sage.
- BARKER, J. & WELLER, S. (2003). "Is it fun." Developing children centred research methods. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 23, 33–58.
- CELE, S. (2006). *Communication place. Methods for understanding children's experience of place*. Acta universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in human geography.
- Children's geographies. (2008). Special Issues: *Ethics* 6(1). Routledge.
- CHRISTENSEN, P. & JAMES, A. (2001). *Research with children: perspectives and practices*. London: Routledge/Falmer.
- CHRISTENSEN, P., JAMES, A. & JENKS, C. (2000). Home and movement: children constructing "family time". Teoksessa S. Holloway & G. Valentine (toim.), *Children's geographies: playing, living, learning*. London: Routledge.
- CORSARO, W. (2005). *The Sociology of Childhood*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- EINARSDOTTIR, J. (2007). Research with children: Methodological and ethical challenges. *European Early Childhood Education Research Journal*, 15, 197–211.
- GIORGI, A. (1994). A Phenomenological perspective on certain qualitative research methods. *Journal of Phenomenological Psychology*, 25, 190–220.
- HAVERINEN, L. & MARTIKAINEN, M. (2004). *Rakas lapsi – ei. Kodin kasvattava vuorovaikutus* (Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 14). Helsingin yliopisto.
- JAMES, A. & PROUT, A. (1990). *Construction and reconstruction childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer Press.
- JANHONEN-ABRUQUAH, H. (2009). Valokuvaus kotitaloustutkimuksessa. Teoksessa H. Janhonen- Abruquah (toim.), *Kodin arki* (Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 19) (s. 173–180). Helsingin yliopisto.
- JANHONEN-ABRUQUAH, H. (2012). Everyday Life of Families in Global World. Teoksessa D. Pendergast, S. L. T. McGregor & K. Turkki (toim.), *Creating home economics futures: The next 100 years* (s. 132–142). Bowen Hills QLD: Australian Academic Press.
- JANS, M. (2013). Children as citizens: Towards a contemporary notion of child participation. *Childhood*, 11, 27–44.
- KANGAS, M. (2010). The school of the future. Theoretical and pedagogical approaches for creative and playful learning environments (Acta Universitatis Lapponiensis 188). Rovaniemi: University of Lapland.
- KANGAS, M., KULTIMA, A. & RUOKAMO, H. (2006). Co-creative learning processes (CCLP) – Children as game world creators to the outdoor playground contexts. Teoksessa J. Multisilta & H. Haaparanta (toim.), *Proceedings of the workshop on human centered technology* (s.14–21) Pori: Tampere University of Technology.

- KARLSSON, L. (2012). Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa L. Karlsson & R. Kerimäki (toim.), *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan* (s. 17–66). Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- KARIMÄKI, R. (2012). Leikitäänkö yhdessä. Tyttöjen ja poikien yhteinen ja erillinen maailma. Teoksessa L. Karlsson & R. Kerimäki (toim.), *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan* (s. 141–168). Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- KIILI, J. (2006). *Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 283. Jyväskylän yliopisto.
- KIROVA, A. & EMMÉ, M. (2006). Using Photography as a Means of Phenomenological Seeing: “Doing Phenomenology” with Immigrant Children. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 6, 1–12.
- KORVELA, P. (2003) *Yhdessä ja erikseen – perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka* (Tutkimuksia 128). Helsinki: Stakes.
- KRONQVIST, E.-L. & KUMPULAINEN, K. (2011). *Lapsuuden oppimisympäristöt. Eheä polku varhaiskasvatuksesta kouluun*. Helsinki: WSOYpro.
- KYRÖNLAMPI-KYLMÄNEN, T. & MÄÄTTÄ, K. (2011). Using children as research subjects: How to interview a child aged 5 to 7 years. *Educational Research and Reviews*, 6, 87–93.
- KYRÖNLAMPI, T. & MÄÄTTÄ, K. (2013). Using children as research subjects: How to interview a child aged 5 to 7 years. Teoksessa S. Uusiautti & K. Määttä (toim.), *How to study children? Methodological solutions of childhood research* (s. 51–66). Rovaniemi: Lapland University Press.
- LEHTOVAARA, M. (1994). *Subjektiiivinen maailmankuva kasvatustieteellisen tutkimuksen kohteena: kasvatuksen filosofian pohdintaa ja kasvatustieteen filosofian kehittelyä Lauri Rauhalan eksistentiaalis-fenomenologian pohjalta erityisesti silmälläpitäen minäkäsitystutkimuksia*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- LEVINAS, E. (1996). *Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa*. Helsinki: Gaudeamus.
- MAYALL, B. (1999). *Children, health and the social order*. Buckingham: Open University Press.
- MARTIN, M. (2004). Satu elämän kosketuspintana – lapsen ja aikuisen kerronta. Teoksessa I. Sava & V. Vesanen-Laukkanen (toim.), *Taiteeksi tarinoitu oma elämä* (s. 77–106). Jyväskylä: PS-kustannus.
- McNAMEE, S. & SEYMOR, J. (2012). Towards a sociology of 10-12 year olds? Emerging methodological issues in the “new” social studies of childhood. *Childhood*, 9, 1–13.
- NIEUWENHUYIS, O. (2013). Theorizing childhood(s): Why we need postcolonial perspectives. *Childhood*, 20, 3–8.
- O’KANE, C. (2001). The development of participatory techniques: facilitating children’s views about decisions with affect them. Teoksessa P. Christensen & A. James (toim.), *Research with children. Perspectives and practices* (s. 136–159). London: Routledge Falmer.
- PERTTULA, J. (2005). Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteen-teoria. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.), *Kokemuksen tutkimus. Merkitys, tulkinta, ymmärtäminen* (s. 115–158). Helsinki: Dialogia.
- POHJANEN, J. (2002). *Mitä kello on?: kello modernissa yhteiskunnassa ja sen sosiologisessa teoriassa*. Jyväskylän yliopisto.
- PUNCH, S. (2002). Research with children: the same or different from research with adults? *Childhood*, 9, 321–341.
- PUROILA, A.-M., HOHTI, R. & KARLSSON, L. (2013). Hassuja juttuja – lasten huumoria päiväkotii- ja kouluympäristöissä. Julkaisematon käsikirjoitus.
- PULKKINEN, L. (2002). *Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS- kustannus.
- RAUTIO, P. (2010). *Writing about everyday beauty in northern village. An argument for diversity of habitable tables* (Acta Universitatis Ouluensis E Scientiae Rerum Socialium 109). University of Oulu.

- RAUHALA, L. (2005a). *Tajunnan itsepuolustus*. 3. muuttumaton laitos. Helsinki: Yliopistopaino.
- RAUHALA, L. (2005b). *Hermeneuttisen tieteenfilosofian analyysseja ja sovelluksia*. 2. täydennetty laitos. Helsinki: Yliopistopaino.
- OLLIKAINEN, T. (2012). *Peppi Pitkätossun ambivalenttinen ääni. Peppi supersankarina ja surullisena orpotyttönä*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- STRANDELL, H. (2012). Liikkuminen ja yhteydenpito paikan tekemisessä. Leikkipuisto koulu-
laisten iltapäivätoiminnan näyttämönä. Teoksessa H. Strandell, L. Haikkola & Kullman, K. (toim.), *Lapsuuden muuttuvat tilat*. Tampere: Vastapaino.
- STRANDELL, H. & FORSBERG, H. (2005). Kohti kurinalaista lapsuutta? Kysymys pienten koulu-
laisten iltapäivien (uudelleen) määritteöystä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 70, 610–622.
- SETÄLÄ, P. (2012). *Lapsi kuvan takana: erityisiä piirteitä lasten valokuvailmaisussa*. Helsinki: Musta Taide.
- TUAN, Y.-F. (1977). *Place: an experiential perspective*. New York: American Geographical Society.
- TUOMI-GRÖHN, T. (2009). Kodin arki ja arjen taidot tutkimuskohteena. Teoksessa H. Janhonen-
Abuquah (toim.) *Kodin arki* (Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 19) (s. 147–156). Helsingin yliopisto.
- QVORTRUP, J. (1994). *Childhood matters: social theory, practice and politics*. Aldershot: Avebury.
- VARTO, J. (2001). *Kauneuden taito: estetiikkaa taidekasvattajille*. Tampere: Tampere University Press.

VIII

Arjen rakentumisen ja rytmien kokoavaa tarkastelua

Arjen rakentumisen ja rytmien kokoavaa tarkastelua

Pirjo Korvela

Tässä kirjassa esitellyllä tutkimushankkeella on tuore tutkimusalue: arjen rakentuminen arkirytmien näkökulmasta. Tavoitteena on ollut tutkia arjen rytmin käsitettä ja erilaisten tutkimusaineistojen ja metodologisten lähestymistapojen avulla valottaa, miten rytmi ilmenee erilaisissa perhevaiheissa. Tämän viimeisen artikkelin tarkoituksena on määritellä ja tulkita eri lukujen tulosten perustella, mitä arjen rakentuminen ja rytmi tarkoittavat ja miten erilaiset arkirytmit puolestaan rakentavat arkea.

Kirjan johdannossa esiteltyjen monien metodologisten lähestymistapojen käyttö on mahdollistanut arkirytmien laajan ymmärryksen aina kollektiivisista rytmeistä yksilöllisen kokemuksen tasolle. Tämä artikkeli rakentuu siten, että ensimmäisessä osassa tarkastellaan käsitteellisesti, mitä arjen rytmeillä tarkoitetaan tässä tutkimushankkeessa. Toisessa osassa tarkastellaan, miten arjen rakentuminen ja rytmit ovat yhteydessä hyvinvointiin. Kolmannessa osassa tarkastellaan, miten arki rakentuu lapsiperheissä ja eläkkeelle siirtyvien ja ikäihmisten talouksissa. Neljännessä osassa tutkimuksemme tuloksia peilataan johdannossa esiteltyihin, laajempiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Eri osissa analyysiemme tulosten tarkastelussa tulee esiin tutkimuksemme metodologinen monipuolisuus ja aineistojen erilaisuus. Erilaiset aineistot ja metodologiat ovat mahdollistaneet arjen rytmien tarkastelemisen monista tulokulmista.

1 Arjen rytmien moninaisuus

Tämän artikkelin ensimmäinen osa rakentuu siten, että ensin tarkastellaan käsitteellisesti, mitä arjen rytmeillä tarkoitetaan. Tämän jälkeen tarkastellaan, mitkä tekijät vaikuttavat arjen rytmeihin, ja lopuksi, millaisia muutoksia kollektiivisissa rytmeissä on tapahtunut viimeisten 30 vuoden aikana.

1.1 Arjen rytmi on toimintojen järjestymistä ja suhteita

Arki rakentuu erilaisista välttämättömistä toiminnoista ja vapaavalintaisista, esimerkiksi harrastusluontoisista toiminnoista. Toimintojen rakentuminen suhteessa toisiinsa muodostaa arkirytmeyttä. Yksinkertaisimmillaan arjen rytmien määritelmä voidaan kiteyttää seuraavasti: *arjen rytmit muodostuvat, kun toiminnot järjestyvät ajallisesti suhteessa toisiinsa tiettyyn toistuvaan (ja säännönmukaiseen) järjestykseen*. Arjen rytmien tutkimisen merkitys paikantuu kodin arjen tutkimukseen (Korvela 2003), jossa havaittiin videoaineistoa aineistolähtöisesti analysoimalla, että arkipäivä muodostuu erilaisista, ajallisesti toisiaan seuraavista vaiheista, jotka nimettiin *sekvensseiksi* (sekvenssirakenteesta tarkemmin ks. Korvela & Tuomi-Gröhn, tämä teos).

Tässä teoksessa päivärytmistä tarkasteltiin sekvenssirakenteen avulla (Korvela & Kaartti). Sekvenssirakenne, joka luo päivään perusrytmin, on kuitenkin joustava. Se on muokattavissa, jos joku perheenjäsen on siihen tyytymätön, tai sitä joudutaan rakentamaan aktiivisesti uudestaan, jos suunnitelmat tai olosuhteet muuttuvat. Tällaiset muutokset eivät kuitenkaan horjuta arkea ja sen perusrakenteen jatkuvuutta. Toisin on niin sanottua ajalehtivaa arkea elävissä perheissä, joista puuttuu säännöllinen päivärytmi. Sekin ja Korvelan artikkelissa tutkittiin, millaiset teot tuottavat ajalehtivaa arkea perheissä. Perhetyön kontekstissa ajalehtivaa arkea eläviä perheitä voidaan tukea uudella, sekvenssimenetelmäksi kutsuttavalla työmenetelmällä, jossa ajalehtivasta arjesta voidaan arkea rytmittämällä rakentaa ennakoitavaa ja joustavaa, omassa hallussa olevaa arkea. Päivärytmi, johon perheitä yritetään ohjata, nähdään arkea rakentavana, perheiden hyvinvointia lisäävänä ja yhteiskuntaan kiinnittymistä edistävänä tekijänä. (Korvela, Saarilahti & Sekki, tämä teos.) Yhteiskunnassa kiinni pitävät rytmit ovat tärkeitä ihmisen elämän kannalta. Jos yksilön rytmi poikkeaa yhteiskunnan tavanomaisesta rytmistä esimerkiksi siten, että joku valvoo yöt ja nukkuu päivät, vaikuttaa se sosiaaliseen toimintaan (ks. myös Kivilehto & Ritala, tämä teos). Myös globaalisti, internetin välityksellä rakentuvat yhteisöt haastavat perinteistä yhteiskunnassa kiinni pysymisen rytmiä, koska internet on avoinna vuorokauden ympäri ja siten velvoittaa sitä käyttävän jäsenen itse säätelemään levon ja aktiivisuuden vaihtelua.

1.2. Arjen rytmit ovat yksilöllisiä ja kollektiivisia

Arjen rytmit muodostuvat sekä yksilöllisesti että kollektiivisesti. Rytmien yksilöllisyydellä voidaan tarkoittaa useaa asiaa, kuten yksilöiden omaa, päivän toimintojen eri tavalla ajallisesti organisoituvaa päivärytmiä tai ihmisen omaa fysiologista rytmiä. Fysiologisen rytmien perustana on unen ja valveillaolon vuorottelu sekä aineenvaihdunnan fysiologinen perusta. Tutkimuksessamme fysiologiset rytmit tulivat esiin erityisesti vauvaperheissä ja huolenpitoa vaativien lasten sekä ikäihmisten yhteydessä, mutta myös koululaisten ja työikäisten työpäivän ruokataukojen sekä illan huolenpidon toimissa. Ihmisen yksilöllinen päivärytmi on kytköksissä hänen oman fysiologisen rytmensä lisäksi ympäröivän yhteisön rytmiin, kuten havaittiin erityisesti ikäihmisten arkea koskevan analyysin yhteydessä (Kivilehto & Ritala, tämä teos). Edellä mainittujen lisäksi henkilöiden yksilöllisiin rytmihän vaikuttivat yksilön omat valinnat. Tosin yksilölliset valinnat ovat aina kytköksissä myös ympäröiviin yhteisöihin.

Kollektiivisten rytmien tutkimiseksi kehitettiin suomalaisten tilastollisten ajankäyttöaineistojen analysoimiseksi uusi menetelmä, rytmianalyysi, jonka avulla päästiin havaitsemaan, miten ihmisten kokonaisajankäyttö jakautuu toimintoryhmittäin päivän eri tunneille (Aalto & Varjonen, tämä teos). Tämän analyysin avulla nähtiin, miten erilaiset tekemiset kollektiivisesti rytmittävät ihmisten päivää. *Päivän toiminnoista rakentuva rytmi on kollektiivinen silloin, kun suurin osa väestöstä tekee samanlaisia toimintoja samana ajankohtana. Kollektiivinen rytmi tarkoittaa siis ajallisesti samaan ajankohtaan rakentuvia, toistuvia käytäntöjä.* Kollektiivinen rytmi ei ole sattumanvaraisesti samaan ajankohtaan osuva tihentymä jostakin toiminnosta, vaan vasta pysyvämpi käytäntö ja tapa tuottavat kollektiivisen rytmien. Globaaleista megatrendeistä teknologinen kehitys tuo muutosta rytmihän. Mobiiliteknologia vapauttaa toiminnot aika- ja paikkasidoksista ja mahdollistaa toimintojen tekemisen eri aikaan. Tämä kehitys vähentää samanaikaista toimintaa eli kollektiivisuutta. Teknologinen kehitys tuo mukanaan myös uudenlaisia toimintoja. Esimerkiksi nuoret äidit viettävät aikaa internetissä kello 12 ja 14 välillä, silloin kun lastenhoitoa on vähiten lapsen ollessa päiväunilla.

1.3 Arjen rytmit kokemuksellisenä ilmiönä

Arjen rytmien yksilöllisyys viittaa edellisessä aluvuossa esitetyn näkökulman lisäksi myös siihen, että kokemus rytmistä on viime kädessä subjektiivinen. Ihmisen fysiologinen perusta rakentaa osaltaan tätä kokemusta, mutta se laajenee havaitsemisen, tiedostamisen ja vuorovaikutuksen kautta merkityskokemuksiksi. Merkityskokemukset muokkaavat arjen rytmistä juuri ”kokijansa näköisiä” ja antavat rytmille ajallista jäsentymistä laajemman merkityksen. Kokemuksen pohjalta tarkasteltuna *rytmi ilmenee toiminnan intensiteetin ja laadun vaihtelusta syntyvänä muutoksena.*

Tällainen tulkinta rytmistä ei välttämättä paljastu ulkopuoliselle tarkkailijalle. Samalla tavoin kuin koettu terveys ja diagnosoitu terveys eivät välttämättä vastaa toisiaan, myös *ulkoapäin havaittu rytmi ja toimijan itsensä kokema rytmi voivat näyttäytyä erilaisina, jopa ristiriitaisina*. Voi olla, että arki ei näyttäydy säännönmukaista rytmiä tai toimintoja helpottavia rutii-nejä sisältävänä, mutta yksilön kokemus arjesta on sisäisesti jäsentynyttä. Rönsyilevä ja arvaamaton arki koetaan juuri itselle sopivana ja kiinnostavana. Toisaalta vaikka arki näyttäisi noudattavan tarkkaa ja säännöllistä rytmiä, voi omakohtainen kokemus siitä olla kaoottinen. Kokemus kaaoksesta voi perustua esimerkiksi jatkuvaan pelkoon rytmiä mahdollisesti uhkaavista tekijöistä. Se, mitä arjen rytmeistä, niiden rakentumisesta ja merkityksestä tiedetään, tarvitsee pohjakeen myös yksilön omasta kokemuksesta nousevaa ja sitä tulkitsevaa tutkimusta. Tämän vuoksi esimerkiksi perhetyön uudessa sekvenssimenetelmässä arkea rakennettiin perhetyöntekijöiden ja perheenjäsenten keskinäisessä vuorovaikutuksessa kuulemalla perheenjäsenten omaa kokemusta, ääntä ja tulkintaa. Tämän kirjan artikkeleissa (Heinilä; Kyrönlampi) tätä yksilön kokemuksen näkökulmaa valottavat erityisesti fenomenologiseen filosofiaan ja tutkimusotteeseen perustuvat tutkimukset.

Ikäihmisten päivärytmi näytti muodostuvan perusrytmistä ja vaihtelevasta rytmistä (Kivilehto & Ritala, tämä teos). Rytmi saattoi olla tiukasti tai väljästi suunniteltu tai kuten joidenkin ikäihmisten kohdalla hyvin vapaa ja mahdollisimman vähän kahlitseva. Rytmeillä oli myös erilainen rooli tai tehtävä ikäihmisille. Joillekuille päivärytmi oli raami tai kehikko ja toisille muistilista, joka helpottaa jokapäiväisen arjen suunnittelua.

1.4 Yhteiskunta vaikuttaa arjen rytmeihin

Yksilöiden ja kotitalouksien arjen rytmeihin vaikuttavat merkittävästi ympäröivät kulttuurit ja yhteisöt, joihin he kuuluvat. Arjen rytmi on siis aina suhteessa yhteisöön, yhteiskunnan rakenteisiin ja ihmisten toimintaan niissä (Korvela, 2003). Yhteisön rytmin muotoutuminen perustuu puolestaan erilaisiin historiallisiin, yhteiskunnan kehitykseen liittyviin tekijöihin.

Maatalousyhteiskunnassa maataloustyöt ja kotitaloustyöt sekä myös vapaa-ajan vietto kietoutuivat yhteen ja lomittuivat päivän aikana joustavasti. Teollinen tuotanto erotti työnteon ja vapaa-ajan vieton paikat toisistaan, mikä vaikutti toisenlaisen päivärytmin syntymiseen, koska palkkatyötä ja vapaa-aikaa kotitaloustöineen ei voinut lomittaa kuten maatalousyhteiskunnassa. (Korvela & Keskinen, 2008; Korvela & Rönkä, 2014.) Maatalousyhteiskunta noudatteli pitkälti luonnon rytmiä ja edellytti urakkatyötappaa. Teollisen tuotannon ehdoilla toimiminen loi liukuhihnatyön ja vuorotyörytmin, jotka saattoivat olla ristiriidassa ihmisen fysiologisen rytmin kanssa. Liukuhihnatyökin voidaan nähdä eräänlaisena urakkatyönä, mutta erilaisella rytmityksellä. Vuorotyö haastaa valveilla olemisen ja nuk-

kumisen luontaisen rytmin ja ollessaan ristiriidassa perheen ja muun lähiyhteisön rytmin kanssa saattaa aiheuttaa sosiaalista syrjäytymistä. Teollinen työ näyttäisi edelleen pitkälti hallitsevan nyky-yhteiskunnan rytmiä, vaikka olemme vahvasti siirtymässä informaatioyhteiskuntaan (Julkunen, 2010).

Vaikuttaa siltä, että yhteiskunta tukee rytmien säilyttämistä samanlaisina, sillä varsin hitaasti muuttuva työaikalainsäädäntö säätelee keskeisintä kollektiivista sosiaalista rytmiä eli työssäoloa (Anttila, 2005; Anttila, Oinas & Nätti, 2009; myös Aalto & Varjonen, tämä teos). Työaika säätelee myös työelämän ulkopuolella olevien yksilöiden päivärytmiä silloin, kun esimerkiksi kulttuuri- ja urheilutapahtumat sijoittuvat työaikojen ulkopuolelle. Lainsäädännöllä vaikutetaan myös palvelujen tarjontaan, esimerkiksi kauppojen aukioloaikoihin. Jossain määrin tarvitaan joustoa yhteiskunnan sosiaalisiin rytmeihin, mutta yhteiskunta kokonaisuudessaan toimii sujuvammin, kun tietyille toiminnoille on olemassa selvät kollektiiviset rytmit.

Nykyistä yhteiskuntaamme kuvataan usein informaatioyhteiskunnaksi. Itse asiassa informaatioyhteiskunta rakenteena laajenee edelleen, mutta samanaikaisesti yhteiskuntarakenteessamme vaikuttavat edelleen myös maatalousyhteiskunnan ja teollisen yhteiskunnan rakenteet kerroksittaisina. Informaatioyhteiskunnassa keskeistä on, että sähköistä informaatiota tuotetaan ja hyödynnetään ja niiden käytön mahdollistavaa infrastruktuuria rakennetaan ja levitetään kaikkien kansalaisten ulottuville. Informaatioyhteiskunnan läsnäolo näkyi tutkimuksessamme esimerkiksi sähköisten verkkokeskusteluaineistojen olemassaolona ja tutkimuskohteeksi valitsemisen mahdollisuutena. Informaatioyhteiskunta mahdollistaa verkossa tapahtuvat keskustelut ja vertaistuen perheille. Aineistoissamme tulee laajasti esiin yhteiskunnan aukiolon (24/7) laajentumisen vaikutus ja internetin monenlaisen hyödyntämisen vaikutus päivärytmiin. Internetin käyttö laajenee erilaisissa asioinneissa ja yhteiskunnallisessa tiedonjakamisessa.

1.5 Kollektiivisissa rytmeissä tapahtuneet muutokset 30 vuoden aikana

Viimeisten 30 vuoden aikaperspektiivillä lapsettomien nuorten parien ja koululaisperheiden isien toimintojen kollektiivinen ajoittuminen on muuttunut vain vähän. Sitä vastoin vauvaperheiden isien ja äitien sekä koululaisperheiden äitien arkirytmit ovat muuttuneet muita enemmän. Näiden vanhempien ansiotyöaika on vähentynyt, ja kotityöhön, erityisesti lastenhoitoon, käytetty aika on lisääntynyt. Isien muutos vauvaperhevaiheessa on samanlainen kuin äideillä, kun taas kouluikäisten lasten isillä ansiotyöhön osallistumisen väheneminen on korvautunut vapaa-ajalla. (Aalto, tämä teos.)

Lastenhoitoaika on kasvanut erityisesti vauvaperheissä (Aalto, tämä teos). Kehitys on samansuuntainen monien muidenkin tutkimusten kanssa. Suurin muutos on tapahtunut nimenomaan viimeisten kymme-

nen vuoden aikana. Samaan aikaan myös perhevapaat ovat yleistyneet. Tarkoittaako lastenhoitoon käytettävän ajan kasvu lasten merkityksen lisääntymistä (esim. Bianci, 2011; Miettinen & Rotkirch, 2012, 60; Österbacka, Mertz & Zick, 2012), vai vaikuttaako tulokseen enemmän tutkimuksen tekemisen tapa? Kirjataanko lastenhoito ajankäyttötutkimuksissa nykyisin herkemmin päätoiminnoiksi ja muut samaan aikaan tehtävät työt sivutoiminnoiksi? Voisiko syynä myös olla, että nykyisin lastenhoito ei sujukaan siinä sivussa, muun toiminnan lomassa, vaan vaatii aikaisempaa enemmän keskittymistä? Muiden ajankäyttötutkimusten mukaan lastenhoitoa kirjataan runsaasti pääasiallisen tekemisen kuten esimerkiksi ruoanlaiton ohella tapahtuvana toimintona (Smith & Craig, 2009).

Ajankäytön ja arkirytmien tarkastelun perusteella lapsiperheiden vanhemmille jäi vapaa-aikaa vähemmän ja sen kollektiiviset jaksot olivat lyhyempiä kuin lapsettomilla nuorilla pareilla. Vanhempien ajankäyttö on sidotumpaa kuin lapsettomilla, sillä lapsen tarpeet vaikuttavat pitkälti vanhempien toimintoihin (Southerton, 2006). Vauvaperheiden vanhemmilla kotitöitä ja lapsenhoitoa oli molemmilla paljon ja isillä myös ansiotyötä. Samoin oli tilanne niin sanottuja ruuhkavuosia elävien koululaisten vanhemmilla.

2 Arjen rakentumisen ja rytmien yhteys hyvinvointiin

Arjen rakentumisen ja arkirytmien tutkimisen syvin merkitys paikantuu siihen, mikä on arkirytmien merkitys ihmisten koetun hyvinvoinnin kannalta. Tutkimushankkeessamme tuli useita viitteitä arkirytmien ja hyvinvoinnin yhteydestä.

2.1 Säännöllinen päivärytmi tuo hyvinvointia

Tästä tutkimushankkeesta erillisenä toteutetussa, mutta tässä hankkeessa analysoidussa Arki Haltuun -hankkeessa kehitetty uusi perhetyömenetelmä lisäsi ajelehtivaa arkea elävien perheiden hyvinvointia muokkaamalla perheen päivärytmiä aikaisempaa säännönmukaisemmaksi ja ennakoitavammaksi (Korvela, Saarilahti & Sekki, tämä teos; Fågel, Jonsson, Korvela & Kupiainen, 2011).

Ikäihmisten aineistossa nousi esiin säännönmukaisen ja toistuvan päivärytmien merkitys hyvinvointia lisäävänä tekijänä (Kivilehto & Ritala, tämä teos). Ikäihmiset kuvasivat päivärytmien merkitystä tietyn rakenteen olemassaolon välttämättömyytenä. Myös aikaisemmassa tutkimuksessa on havaittu, että eläkeläiset pitävät tärkeänä, että he voivat tehdä heille merkityksellisillä toiminnoilla arkipäivistään työpäivien kaltaisia (Raijas, 2008, s. 123). Mikä on merkityksellistä ja mitkä rytmit sopivat kenellekin, on sitten toinen kysymys. Jotkut ikäihmiset tarvitsivat suunnittelua, toi-

set taas eivät kokeneet sitä merkityksellisenä. Tietyt sairaudet rajoittavat ja vaativat säännönmukaista elämää, kun täytyy syödä tai ottaa lääkkeitä tietyn väliajoin. Tästä huolimatta päivään jää paljon tilaa joustavuudelle ja oman rytmin rakentamiselle.

Vaikka yleinen käsitys tuntuu olevan, että maailma muuttuu kovaa vauhtia, eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheessa kollektiiviset arkirytmit olivat muuttuneet verrattain vähän vuosikymmenten kuluessa (Varjonen, tämä teos). Näytti siltä, että *rytmit muuttuvat enemmän yksittäisten toimintojen kohdalla, mutta yleiskuva koko päivän rytmistä muuttuu vain vähän*. Pohdittavaksi jää, mikä pitää ihmiset sitoutuneena samantyyppisiin toimintoihin ja siten samanlaiseen päivärytmiin vuosikymmenestä toiseen. Varjonen pohtii, ovatko tutkittavan ajanjakson (1979–2009) eläkkeelle siirtyvät sukupolvet elämänfilosofialtaan samanlaisia, aktiivisen toimeliaisuuden omaksuneita, koska yhteiskunta ei ole tarjonnut heille ilmaiseksi paljon mitään. Toisaalta selitystä voisi etsiä myös rytmittyneistä käytännöistä itsestään. Ovatko ne jotakin niin olennaisesti elämiseen liittyvää, että ne muodostuvat fysiologisten ja sosiaalisten rakenteiden mukaisesti ja niistä halutaan pitää kiinni silloinkin, kun esimerkiksi sopimuksiin perustuva ansiotyö ei niitä enää edellytä?

2.2 Yksilön ja yhteisön rytmien samankaltaisuus lisää hyvinvointia

Ikäihmisten haastatteluissa nousi esille, että rytmi loi arkipäiville säännönmukaisuutta ja toistuvuutta, mikä tuki hyvinvointia (Kivilehto & Ritala, tämä teos). *Rytmi pitää kiinni ympäröivässä yhteisössä ja yhteiskunnassa*. Ikäihmiset kokivat yhteisön rytmissä kiinni pysymisen merkityksellisenä hyvinvointia tuottavana tekijänä. Voidaan kysyä, onko yhteisöissä kiinni pysyminen niin tärkeä arvo tai elämän ehto, että arki halutaan rakentaa samanlaista rytmiä noudattelevaksi (Varjonen, tämä teos). Yhteisön totutusta rytmistä voi irrottautua, mikä vaatii usein kuitenkin tietoista toimintaa. *Yhteisön rytmistä poikkeavalla tavalla elämistä kutsutaan yhteiskunnassamme myös syrjäytymiseksi*.

Ikäihmisten erilaiset yhteiskunnan ja yhteisöjen sosiaaliset rytmit sekä toimiva fysiologinen rytmi tukivat itsenäistä asumista (Kivilehto & Ritala, tämä teos). Itsenäistä, omassa kodissa asumista voidaan pidentää erilaisella virkistystoiminnalla ja kotiin tarjottavalla avulla. *Auttamisen kohteena oleminen ei välttämättä suoraan lisää hyvinvointia, koska se voi sekoittaa arkipäivien rytmin. Auttajien vierailut voivat tukea päivärytmiä, mutta ne voivat myös rikkoa sitä. Ei ole samantekevää, miten työntekijöiden käynnit ajoittuvat suhteessa ikäihmisen omaan päivärytmiin, koska auttamisen kohteena olemiseen liittyy kiinteästi odottaminen*. Monet ikäihmiset olivat valppaina ja odottivat esimerkiksi kotipalvelua tai ateriapalvelua. Varsinkin muistisairailla ikäihmisillä odottaminen oli hallitseva osa arkea ja päivärytmiä. Tämä oli Kivilehdon ja Ritalan tutkimuksessa kiinnostava löydös.

2.3 Autonomia arjen rytmin rakentamisessa lisää hyvinvointia

Arkea ja arjen rytmiä rakennetaan erilaisissa elämänvaiheissa lapsiperheistä vanhuksiin. Autonomian kokemus lisää hyvinvointia, kun ihminen itse voi määrätä oman päivärytmiänsä eli mitä tekee, milloin tekee ja millä tavalla tekee. Raijaksen aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu, että kodissa koettuun autonomiaan, itsemääräämisoikeuteen, kuuluu itse määrätty aikataulut, toimintojen tekemisjärjestys ja laatutaso. Kotitöiden tekeminen tuottaa hyvinvointia silloin, kun niiden tekeminen on kiireetöntä ja vapaaehtoista. (Raijas, 2008, s. 123–124.)

Myös ikäihmisten kanssa työtä tekevät asiantuntijat mainitsivat haastatteluissa ikäihmisten itsemääräämisoikeuden olevan merkityksellinen arjen rytmien rakentumisen kannalta. *Esimerkiksi muistisairaudesta johtuvat päivärytmin muutokset uhkaavat arjesta selviytymistä ja siten hyvinvointia.* (Kivilehto & Ritala, tämä teos.)

Kun perhetyössä perheenjäsenet ja työntekijä yhdessä rakentavat arjen rytmiä, niin lopputulos on sitä parempi, mitä paremmin perheenjäsenten omat toiveet ja itselle tärkeät asiat otetaan huomioon uuden päivärytmin rakentamisessa (Korvela, Saarilahti & Sekki, tämä teos). *Lapsiperheen päivärytmistä voidaan rakentaa ideaalimalli lasten perustarpeiden huomioimisen näkökulmasta, mutta sitä ei voida suoraan siirtää kenenkään perheen toteutettavaksi. Päinvastoin päivärytmi on aina rakennettava yksilöllisesti kunkin perheen elämäntilanteesta käsin.* Siinä prosessissa on tärkeää, että perhe tuo esiin oman elämänsä merkityksellisiä elementtejä.

Lapsiperheiden ruuhkavuodet syntyvät, kun yhteiskunnan rakenteet ohjaavat ja pakottavat perheen tiettyyn rytmiin ja aiheuttavat perheille sosiaalisia paineita toimia odotetulla tavalla. Syntyy siis ristiriitaa perheen omien ja yhteiskunnan eri sektoreiden odotusten välillä. Tiimiperheeksi nimittämämme sekä perheen sisäistä yhteisöllisyyttä että yksilöllisyyttä huomioiva toimintatapa osoitti tässä ruuhkaisessa elämäntilanteessa autonomisuutta kykenemällä purjehtimaan näissä odotusten ja vaatimusten ristiaallokoissa ja tekemään oman perheen kannalta merkityksellisiä ja hyvinvointia edistäviä ratkaisuja (Kaartti & Korvela, tämä teos).

Lasten autonomisuus ja subjektiivisuus olivat yhteydessä arjen rytmeihin (Kyrönlampi, tämä teos). Mihin lapset pystyvät itse vaikuttamaan oman päivärytmiänsä rakentamisessa? Kyrönlammen tutkimus osoitti, että koulussa lapset voivat itse vaikuttaa siihen, mitä tekevät välitunneilla ja luokahuoneen ulkopuolella. Kotona iltapäivällä koulun jälkeen lapset voivat vaikuttaa siihen, mitä tekevät ja missä järjestyksessä. Lapsilla oli tuolloin mahdollisuus omaehtoiseen leikkiin, samoin kuin illalla vanhempien ollessa kotona. Lasten iltapäivät näyttäytyivät tässä tutkimuksessa aikana, jolloin lapset voivat eniten säädellä tekemistään ja nauttia leikeistä vapaasti.

Aikaisempi tutkimus osoittaa, että pienet lapset kuormittuvat vanhempien kiireestä erityisesti työ- ja päiväkotipäivinä (Kyrönlampi-Kylmänen, 2007). *Lasten hyvinvoinnin kannalta näyttäisi olevan tärkeää, että lasten ar-*

kea ei ohjelmoida liian täyteen. Lapsille turvallisessa päivärytmissä oli riittävästi väljyyttä, joka antoi lapsille itselleen mahdollisuuden vaikuttaa omaan arkeensa ja tehdä arjestaan oman näköistään (Kyrönlampi, tämä teos). Tämän tutkimuksen tulos haastaa nykykehitystä, jossa lasten arkea ohjelmoidaan liikaa. Kyrönlammen tutkimuksessa lapset elivät turvallisessa ympäristössä, jossa lapset voivat liikkua melko vapaasti. Onko lapsilla samantilaista rauhaa muissa kasvuympäristöissä? Mikäli lasten arkea ohjelmoidaan järjestetyn vapaa-ajantoiminnan pariin lasten turvallisuuden varmistamiseksi, olisi tärkeää varmistaa myös, että lasten arjesta ei synny liian kiireistä. Sopivan väljä rytmi jättää tilaa lapsen omaehtoisten leikkien syntymiselle, omalle mielikuvitukselle ja luovuudelle.

Kyrönlammen analyysi nosti esiin myös lasten osallisuuden ja sosiaalisen toimijuuden. Institutionaalisen kasvatuksen piirissä osallisuuden korostaminen on noussut 1990-luvulta alkaen ajankohtaiseksi keskustelunaiheeksi. Artikkelit täydentää tätä keskustelua nostamalla esiin, mitä osallisuus ainakin joidenkin lasten kohdalla tarkoittaa. Tutkittavat lapset tuottivat omaa toimijuuttaan. *He osallistuivat aktiivisesti oman arkensa rakentamiseen viljelemällä huumoria sekä leikkimällä ja osallistumalla aikuisten toimintaan. Niissä puitteissa lapset muokkaavat, "tuunaavat" omaa arkeaan. Lasten hyvinvoinnin kannalta näyttäisi olevan tärkeää, että he saavat tuottaa arkeaan itse tekemällä, leikkimällä ja huumorin avulla.*

Kotitöiden tekeminen tuottaa myös hyvinvointia (Varjonen, Aalto & Leskinen, 2005, s. 48; Raijas, 2008, s. 124). Kotitöiden konkreettinen tulos, kuten siistin kodin aikaansaaminen, tuottaa hyvinvointia kaikille perheenjäsenille, samoin kuin ylipäätään tehtävien loppuun saattaminen (Raijas, 2008, s. 124). Miesten ja naisten tasa-arvo kotitöiden jaossa on keskimäärin lisääntynyt. Lisäksi sekä miesten että naisten asenteet puolisoitten työnjakoa kohtaan ovat tällä vuosikymmenellä muuttuneet yhä selvemmin tasa-arvoa kannattaviksi (Kiiänmaa, 2012, s. 24–26). Aallon tutkimuksen perusteella näytti kuitenkin siltä, että käytännön tilanteissa, erityisesti lapsiperheissä, kotityöt kasautuivat edelleen helpommin naiselle kuin miehelle. Yhtenä syynä tähän on se, että äidit luopuvat isäiä helpommin palkkatyöstä ja jäävät pitkille perhevapaille vauvan kanssa tai lyhentävät työpäiväänsä alakouluikäisten lasten perheissä (vrt. Miettinen & Rotkirch, 2012, s. 37), jotta voisivat olla enemmän lasten kanssa ja saivat paremmin aikaa myös kotitöille. Sukupuolten tasa-arvon edistämisen näkökulmasta tällaiset ratkaisut eivät näyttäisi lisäävän kotitöiden tasajakoa, mutta äitien tekemät ratkaisut ilmentävät autonomisuutta perheen hyvinvoinnin lisäämiseksi.

Eläkkeelle siirtyminen lisäsi autonomisuutta (Varjonen, tämä teos). Toisaalta kun ikäihminen oli päässyt mukaan yhteiskunnan tukitoimintoihin ja -palveluihin, autonomisuudesta joutui vähä vähältä luopumaan (Kivilehto & Ritala, tämä teos). Yhteiskunnan tukitoiminnan ja erilaisten palveluntarjoajien mukanaan tuomaan rytmiin oli sopeuduttava. *Ikäihmiset halusivat tehdä itse enemmän kuin mihin nykyiset tehokkuuteen pyrkivät tu-*

kitoiminnot sallivat. Päivärytmi toi järjestystä ikäihmisten jokapäiväiseen elämään ja tunteen siitä, että he hallitsevat omaa arkeaan ja elämäänsä. Myös tuetusti, kuntouttavassa mielessä yhdessä palveluntarjoajien kanssa tehtävät kotityöt voisivat lisätä ikäihmisten arjen hallinnan tunnetta ja siten myös hyvinvointia.

2.4 Jatkuvuuden ja harmonian kokemukset lisäävät hyvinvointia

Heinilän artikkelissa tutkittiin yksilön kokemuksia arjesta. Yksilön kokemus halutaan nostaa näkyviin, sillä ihmisen ja ihmisten välinen toiminta ei näyttäydy aina loogisena, tarkoituksenmukaisena, ennakoitavana tai tehokkaana. Toiminnan ymmärtämisessä tarvitaan monipuolista tietoa ja tietämystä. Toimintaan vaikuttavat monet eri tekijät, muun muassa yksilölliset kokemukset ja niissä syntyvät merkitykset ja emootiot. Yksilön merkityskokemuksista nousevat tekijät voivat olla ympäristölle ja jopa ihmiselle itselleen hyvinkin näkymättömiä. Ne kuitenkin vaikuttavat toimintaan ja siihen, miten elämään suuntaudutaan ja miten hyvänä se koetaan. Kun kokemuksia lähdetään tietoisesti ja tavoitteellisesti tarkastelemaan siellä, missä ne syntyvät, eli kotona, töissä ja harrastuksissa, ja kun niitä ryhdytään kuvaamaan, niiden rakenne ja suhteisuus saadaan näkyviin. Näkyväksi tekeminen lisäsi subjektiivisen kokemuksen arvostusta ja siten vaikutti myös siihen, miten merkityksellisenä ihminen koki oman olemassaolonsa. Merkityskokemusten tekeminen näkyväksi auttoi yksilöä kohti parempaa itsetuntemusta ja edisti myös yhteisöllisen toiminnan ymmärtämistä.

Heinilän artikkeli nosti esille yksilötason kokemusten erilaiset suhteet sekä ajalliset kytkennät toisiinsa. *Tärkeät merkityskokemukset syntyivät siitä, että pirstaleisuudessa nähdään eheyden mahdollisuus.* Yksittäiset kokemukset liittyivät aina johonkin menneeseen ja tulevaan ja asettuivat näin ollen osaksi prosessia, joka sisältää muutoksen rytmin. *Vaikka perheen arki oli ajoittain sekavaa, kiireistä ja epätyytyttävää, oli se kuitenkin suhteessa aikaisemmin koettuun ja tulevaan järjestykseen, rauhaan ja tyydytykseen.* Rytmiton arki menetti merkityksensä ja vaikutti näin ihmisen koettuun hyvinvointiin. *Perheen arjen sujuminen ei ole vain yksityinen asia vaan heijastuu myös yhteiskunnan tasolle. Ei ole yhteiskunnallisesti merkityksentöntä, miten hyvin perheessä pystytään tulkitsemaan yksilötason kokemuksia. Kun tuntaan yksilön kokemuksen syntymisen peruslähtökohtia ja sen ilmenemisen tapoja, voidaan yhteiskunnan tasolla lähteä vahvistamaan sellaista toimintaa, joka mahdollistaa näitä peruslähtökohtia ja siten hyvinvointia.*

Jatkuvuus on tärkeää myös ikäihmisille. Moni ikäihminen pyrki säilyttämään ne arkielämän toimintamallit, jotka hän oli omaksunut aikaisemmissa elämänvaiheissaan. Kivilehdon ja Ritalan artikkelissa leskeytynyt mies jatkoi samaa päivä- ja viikkorytmiä, joka oli ollut hänen vaimonsa eläessä. *Rytmi edusti hänelle elämän jatkuvuutta ja sitä, että elämä pysyi hallinnassa.*

3 Arjen rakentuminen

Arjen rakentuminen tarkoittaa prosessia, jolla arkielämästä syntyy sellaista toimintaa kuin kullakin hetkellä eletään ja koetaan. Rakentumiseen vaikuttavat perheenjäsenten materiaallinen ja sosiaalinen toiminta, erilaiset valinnat ja ratkaisut, mutta yhtä lailla ympäröivän luonnonympäristön, erilaisten sosiaalisten yhteisöjen ja yhteiskunnan rakenteet ja kehitys sekä globaalin maailman muutostrendit.

Arki rakentuu arkea tuottamalla. Arkea tuotetaan sekä materiaalisesti että sosiaalisesti. Materiaalinen tuottaminen näkyy konkreettisina ja käsin kosketeltavina sekä muiden aistien havaitsemina tuotoksina. Sosiaalisen tuottamisen tuotoksia voidaan nähdä ja kuulla sosiaalisena vuorovaikutuksena sekä perheenjäsenten keskinäisenä vuorovaikutuksena tai vuorovaikutuksena kodin ulkopuolisten tahojen kanssa.

Kirjan artikkelit tuovat esiin arjen tuottamisesta. Ruuhkavuosia kuvaavassa arjen rakentumisen artikkelissa sosiaalinen tuottaminen tulee esiin erityisesti lapsen käynnistämisen neuvottelun yhteydessä (Korvela & Kaartti, tämä teos). Kirjamme tuo esiin myös yhteiskunnan ja perhe-elämän välisen yhteyden eli sen, miten yhteiskunnan muutokset vaikuttavat erityisesti ikäihmisten ja äitiyslomalla olevien äitien rytmeihin.

3.1 Millaista arki on ja kenen ehdoilla se tapahtuu?

Kun tarkastellaan arjen rakentumista ja rytmejä erilaisissa perhevaiheissa, havaitaan yhteneviä piirteitä. Seuraavassa tulkitaan nelikentän avulla tuloksia, jotka kertovat arjen rakentumisesta. Nelikenttä muodostuu kahdesta akselistä. Pystysuuntainen akseli ilmentää toiminnan luonnetta dynaamisuuden ja stabiiliuden näkökulmasta. Dynaamisuus ilmentää arkea liikkeessä olevana ilmiönä. Liike tuo arkeen muutosta, ennakoimattomuutta ja yllätyksellisyyttä, mutta toisaalta myös väljyyttä ja joustavuuden elementtejä, kykyä joustaa muutoksissa tai olla tavoitteellisesti muutoshakuinen, kun tarve vaatii. Dynaamisuus tarkoittaa myös mahdollisuutta toimia yllätyksellisissä tilanteissa, kehittymisen mahdollisuutta tai intuitiivista toimimista sopivaan kehityssuuntaan. Akselin toinen ääripää, stabiilius, voi ilmetä kaiken toistumisena kuten ennenkin, pysähtyneisyytenä ja joustamattomuutena, toisaalta myös pakkona, kahlitsevuutena ja kehittymättömyytenä (vrt. Felski 1999–2000).

Nelikentän toisen akselin muodostaa ulottuvuus, joka liittyy toiminnan ohjautumisen suuntaan. Arkea voidaan rakentaa toimijan itsensä ja perheen hallitsemana tai toimijan itsensä ulkopuolelta, yhteisöstä käsin ohjautuvana. Toimijasta itsestä ja perheestä ohjautuminen tarkoittaa sitä, että yksilö itse tai perhe yhteisesti toimii omaehtoisesti, autonomisesti, oman elämänsä subjektina. Toimijan itsensä ulkopuolelta, yhteisöstä käsin ohjautuminen voi tarkoittaa sitä, että toimija itse ei hallitse arkensa ra-

kentumista vaan hallinta on pitkälti toimijan ulkopuolella. Se voi tarkoittaa myös yhteiskunnan ja erilaisten yhteisöjen rakenteiden omaksumista, sääntöjen ja lakien noudattamista, lapsilla esimerkiksi koulun aikataulujen ja aikuisilla työaikojen noudattamista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita välttämättä sitä, että perheen ulkopuoliset tahot kuten yhteiskunnan institootiot määräisivät suoraan perheen arjen luonteen. Yhteisöstä ohjautuvuus voi ilmetä myös erilaisina lähiyhteisöjen ja sosiaalisen ympäristön tuottamina paineina toimia tietynlaisten odotusten mukaan. Yksilöiden toiminta ei välttämättä ole toimijalle itselleen selkeää ja tiedostettua. Reflektioimaton toiminta ei edellä esitetyn määrittelyn mukaan sovi kumpaankaan tämän ulottuvuuden ääripäistä, mutta sijoittuisi enemmän ääripäähän, joka on toimijan oman autonomisuuden ulottumattomissa, kuten esimerkiksi ajelehtivaa arkea elävissä perheissä usein ilmenee. Reflektioimattomuus voidaan myös ymmärtää voimavarojen puutteena. Tämä tarkoittaa, että toimijalta puuttuu kykyä arvioida omaa toimintaansa ja kehittää sitä.

3.2 Lapsiperheiden arjen rakentuminen

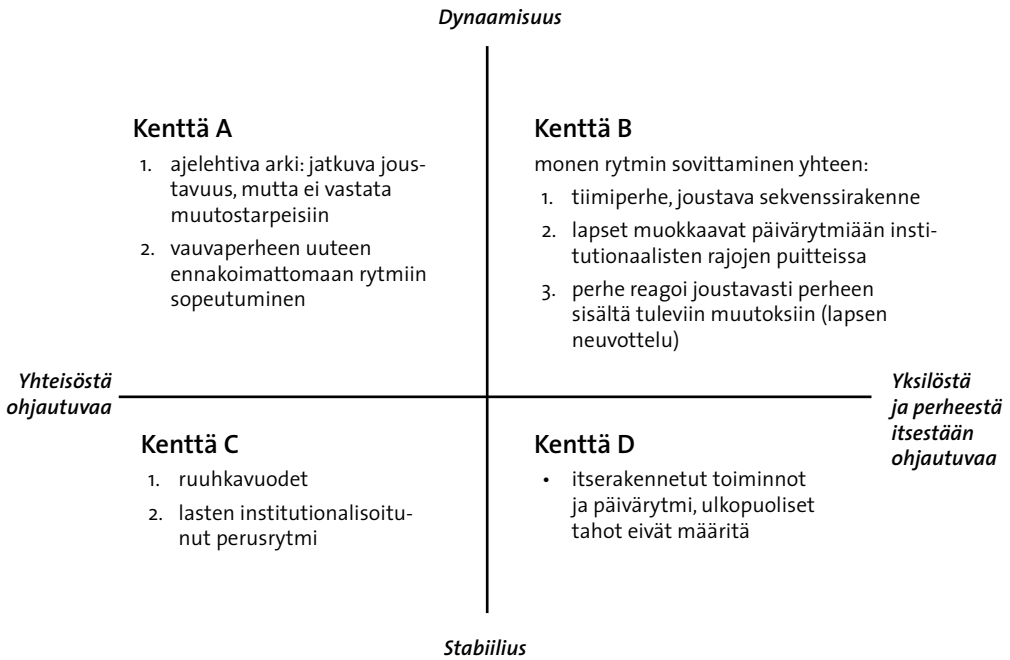
Silloin, kun arki ilmenee toistuvana ja pysähtyneenä sekä on pitkälti yhteisöstä, toimijan itsensä ulkopuolelta määräytyvää (kuvio 1, kenttä C), arki rakentuu samanlaisena toistuvaksi ja jonkun toisen määräämänä, annettuna. Arkeen ei paljon itse kyetä vaikuttamaan tai haluta vaikuttaa, tai toimijalla itsellään ei ole välineitä muuttaa arkeaan. Tästä esimerkkinä kirjassamme esiintyy lasten arjen institutionaalinen perusrhythmi.

Toisena esimerkkinä C-kenttään sijoittuvana perhetilanteena voidaan pitää ruuhkavuosia eläviä perheitä silloin, kun ruuhkavuosiperheiden arki määrittyy Kaartin ja Korvelan artikkelin mukaisesti. Tällöin perheenjäseneet eivät pysty itse rakentamaan arjestaan oman näköistä arkea, vaan sitä sävyttävät jatkuvat jännitteet oman toiminnan ja ulkopuolelta tulevien paineiden kanssa.

Kun arki määräytyy pitkälti toimijan itsensä ulkopuolelta, mutta on puolestaan dynaamista (kenttä A), tarkoittaa se lapsiperheiden kohdalla tilannetta, jossa perhe kohtaa ulkopuolelta, yhteiskunnasta ja yhteisöistä tulevia haasteita. Vauvaperhe kohtaa sosiaalisen ympäristön paineita hoitua uutta perheenjäsentä tietyllä tavalla. Muutos tarkoittaa myös vanhemmille vaatimusta sopeutua vauvan pitkälti fysiologiseen rytmiin. Dynaamisuutta ja liikkuvia osia tähän tilanteeseen tuovat osittain ennakoimattomat asiat, esimerkiksi huonosti nukuttu yö. Vauvan hoitajien oman fysiologisen rytmien häiriöt vaikeuttavat pitkään jatkuvina kykyyn huolehtia lapsesta, joten rytmien häiriintyminen ei ole ihan merkityksetön asia, koska se aiheuttaa perheelle ulkopuolisen avun tarvetta.

Kenttään A voidaan myös määrittää kuuluvaksi ajelehtiva arki. Ajelehtiva arki on nimensä mukaisesti liikkeessä, mutta liike on päämäärätöntä ajelehtimistä ilman, että toimijat itse valitsevat aktiivisesti suunnan. Aje-

Kuvio 1. Lapsiperheiden arjen rakentuminen

lehtivasta arjesta puuttuu sitä tukeva perusrakenne. Se on osittain itse rakennettua, mutta toiminta ei vastaa yhteiskunnan edellytyksiin. Ajelehtiminen on dynaamista kaaosta, usein tiedostamatonta ja siten voimavaraonta. Se ei ole ulkopuolelta ohjattua, mutta se törmää ulkoa tuleviin vaihteisiin muun muassa lasten koulunkäynnin tai päivähoidon yhteydessä tai toimeentuloa uhkaavissa tilanteissa. Ajelehtimisestä puuttuu usein autonomisuuden, itseohjautuvuuden, tietoinen ulottuvuus. Siksi sitä ei voi sijoittaa toimijasta itsestä ohjautuviin kenttiin. Arjen rakentumisessa dynaamisuus tavallisesti kuvastaa joustavaa poikkeamista totutuista tavoista, vastaamista perheen ulkopuolelta tuleviin muutostarpeisiin ja oman toiminnan muokkaamista sen edellyttämällä tavalla. Vaikka ajelehtiva arki on joustavaa (Sekki & Korvela, tämä teos), se ei ole dynaamista edellä esitetyssä merkityksessä. Siinä reagoidaan ulkoapäin eteen tuleviin pakkotilanteisiin, esimerkiksi kun jonkin etuuden hakupäivämäärä lähestyy tai koulusta tulee selvityspyynnö, mutta siitä puuttuu joustava ennakointi. Ajelehtivasta arjesta puuttuu perusrytmi, joka pitää kiinni ympäröivässä yhteisössä. Kun perusrytmi muodostaa arjelle ennakoitavan rakenteen, on mahdollista joustavasti poiketa ja neuvotella muutoksista. Hyvinvoinnille ei pitkällä aikavälillä ole hyväksi jatkuva ajelehtiminen (Sekki & Korvela, tämä teos). Tosin täytyy korostaa, että ajelehtiva arki ei ole mikään yksi-

selitteinen, selkeärajainen ja pysyvä perhetilanne, vaan se muuttuu, kun tilanteet perheessä vaihtelevat. Nelikenttä kuvaa paremminkin tutkimusketken tilanteen mukaista tulkintaa perheen arjesta.

Stabiiliutta ja toimijan omaehtoisuutta ilmenevä tilanne (kenttä D) kuvastaa arkea, jossa ihminen haluaa itse rakentaa toimintansa samanlaisena toistuvaksi, säännönmukaisena rytmittyväksi arjeksi. Autonomiseen ja dynaamiseen kenttään sijoittuva toiminta tarkoittaa aktiivista, liikkuvia ja uusia elementtejä sisältävää arkea, joka mahdollistaa paljon tilannekohtaista joustoa (kenttä B). Lapsiperheissä on useita toimijoita, mikä edellyttää usean henkilön rytmin yhteensovittamista. Tämä tekee toiminnasta moniulotteisemman, erityisesti silloin, kun kaikki perheenjäsenet haluavat toimia autonomisesti ja neuvotella yhteisestä päivärytmistä (Korvela & Kaartti, tämä teos). Tällöin myös lapset ilmentävät toiminnassaan autonomisia ja dynaamisia elementtejä. Perheen koulun aloittanut poika halusi muutosta aamupäivä- ja iltapäivähoidon järjestelyihin, koska ei viihtynyt hoitopaikassaan ilman samanikäistä seuraa. Hän haluaisi ajoissa kotiin, jotta ehtisi leikkiä riittävästi kotipihan kavereiden kanssa. Artikkelissa tuodaan esiin, miten perheessä neuvotellaan lapsen hoidosta hakemisesta. Epätyydyttävä hoitotilanne ratkaistiin perheessä myöhemmin siten, että pojan hoitopaikasta luovuttiin. Poika lähti kouluun myös myöhään alkavina aamuina omasta kodistaan, ja koulun jälkeen poika meni kotipihassa asuvan kaverinsa kotiin iltapäivähoitoon. Perheessä kuultiin lasta ja tehtiin uusi järjestely (ks. myös Korvela, 2003). Tämä esimerkki kertoo lapsen aktiivisesta osallisuudesta oman arkensa rakentamiseen.

Mitä lasten toiminta voi olla omaehtoisia ja pysyviä elementtejä sisältävässä arjessa? Kyrönlammen artikkelissa päästiin käsiksi alakoulun kolmasluokkalaisten lasten institutionaaliseen päivärytmiin heidän itsensä valokuvaamana. Kolmas luokka on ensimmäinen kouluvuosi, jolloin kunnilla ei ole velvollisuutta järjestää koululaisille iltapäivähoitoa. Tällöin lasten on pärjättävä iltapäivä itsekseen, mikäli perhe ei ole tehnyt muunlaisia järjestelyitä. Yhteiskunnan rytmi säätelee pitkälle lasten perusrytmiä oppivelvollisuuden rajoissa. Vaikka oppivelvollisuus ei tarkoitaakaan koulupakkoa, suoritetaan oppivelvollisuus yleensä koulussa. Tämä tuo lasten arkeen suhteellisen pysyvän ja stabiilin perusrytmin, institutionaalisen rytmin. Tämän lisäksi lasten peruspäivärytmiin vaikuttaa vanhempien työsäkäynti, joka määrää muun muassa sen, kuinka pitkään lapsi joutuu koulun jälkeen olemaan omatoiminen. Päivärytmiin vaikuttaa myös se, mitä vanhemmat tekevät, kun ovat kotona. Kyrönlammen analyysi osoitti, että lapset hakevat annetun rytmin sisällä myös omaa rytmiään. Lasten rytmisissä on sekä instituutioiden muodostaman perusrytmin tuomaa stabiiliutta (kenttä C) että heidän itsensä muokkaamaa autonomisuutta (kenttä D). Koululaisten yksinäiset iltapäivät eivät näytä olevan vain turvatonta aikaa (vrt. Pulkkinen, 2002). Kyrönlammen tutkimuksen lapset, jotka asuvat pienessä maaseutukylässä, tuntuivat viihtyvän kotona yksin. Näyttäisi

siltä, että turvallisessa ympäristössä yksinolo tuottaa autonomiaa ja lisää siten koululaisten hyvinvointia. (Kyrönlampi, tämä teos.)

Ruuhkavuosiksi koettu arki määrittyy stabiiliksi elämänvaiheeksi, jossa tunnetaan ristiriitaa, kun joudutaan vastaamaan ympäröivän yhteiskunnan kehityksen haasteisiin ja paineisiin (Kaartti & Korvela, tämä teos). Perhe joutuu sopeutumaan tilanteeseen. Tiimiperheeksi kutsuttu elämänvaihe määrittyy dynaamiseksi perhevaiheeksi, jossa kyetään muokkaamaan arkea perheen sisältä samoin kuin vastaamaan ulkoa tuleviin haasteisiin ja muutospaineisiin. Kuviossa 2 tiimiperhe näyttäytyy nykyajan perheideaalina, joka rakentuu sopivassa suhteessa autonomisista ja dynaamisista elementeistä sekä kohtalaisen säännöllisestä arjesta. Tiimiperheen arjen sekvenssirakenne on joustava, mikä tuo mukanaan säännöllisyyttä tuovan perusrakenteen mutta myös sujuvuutta ja mahdollisuuden liikkua joustavasti tarvittavaan suuntaan arjen siitä haavoittumatta. Tiimiperhe osaa lainehtia tarvittaviin suuntiin ja pystyy liikkumaan mihin tarvitaan, jotta toiminta pysyy tarkoituksenmukaisena ja joustavana.

Tiimiperhe on mahdollinen ihan missä elämänvaiheessa vain, eli vauvaperheistäkin voi muodostua tiimiperhe, mutta aineistoissamme tiimiperheen joustavia muokkautumisen elementtejä tuli esiin vain ruuhkaisia vuosia elävissä perheissä. Tiimiperheestä kertovaa näkökulmaa tuodaan esiin myös Heinilän artikkelissa. Samaa ruuhkaista elämänvaihetta elävien perheiden tilanteessa havainnollistui perheiden aktiivinen sosiaalinen toimijuus. Aikuisopiskelijoiden arki näyttäytyi ensi näkemältä tiukasti työn, perheen ja opiskelun rytmien ohjelmoimana ulkopuolelta tulevana tiukkana rytminä, mutta siitä huolimatta he osoittivat omaehtoista dynaamisuutta vallitsevissa oloissa. He pyrkivät harmoniaan ja lomittavat tekemisiä, rakensivat arjen laskoksia eli loivat kiireen keskelle merkityksellisiä vuorovaikutustilanteita, joissa toiminnalle luotiin uusi sosiaalisesti tärkeä merkitys. Heinilän artikkeli osoitti konkreettisesti, miten arjesta tehdään itsen näköistä elämää. Tärkeät merkityskokemukset syntyvät siitä, että pirstaleisuudessa nähdään eheyden mahdollisuus. Vaikka perheen arki olisi ajoittain sekavaa, kiireistä ja epätydyttävää, on se kuitenkin suhteessa olleeseen ja tulevaan järjestykseen, rauhaan ja tyydytykseen. Ruuhkaan ja paineeseen ei tarvitse alistua vaan voi luoda omalla toiminnallaan arkeen harmoniaa. Yksilön kokemuksia tutkimalla saatiin näkyviin se, miten merkityskokemuksilla on myös käytännöllinen yhteys arjen hallintaan tai kotitaloustaitoon (ks. myös Heinilä, 2007). Yksilön merkityskokemusten maailma heijastuu perheeseen, siihen, miten perheen arki häiritsevistä ja ravistelevista tekijöistä huolimatta pitkällä aikavälillä sujuu, pysyy niin sanotusti kasassa eikä lähde ajalehtimaan.

3.3 Eläkkeelle siirtyvien ja ikäihmisten arjen rakentuminen

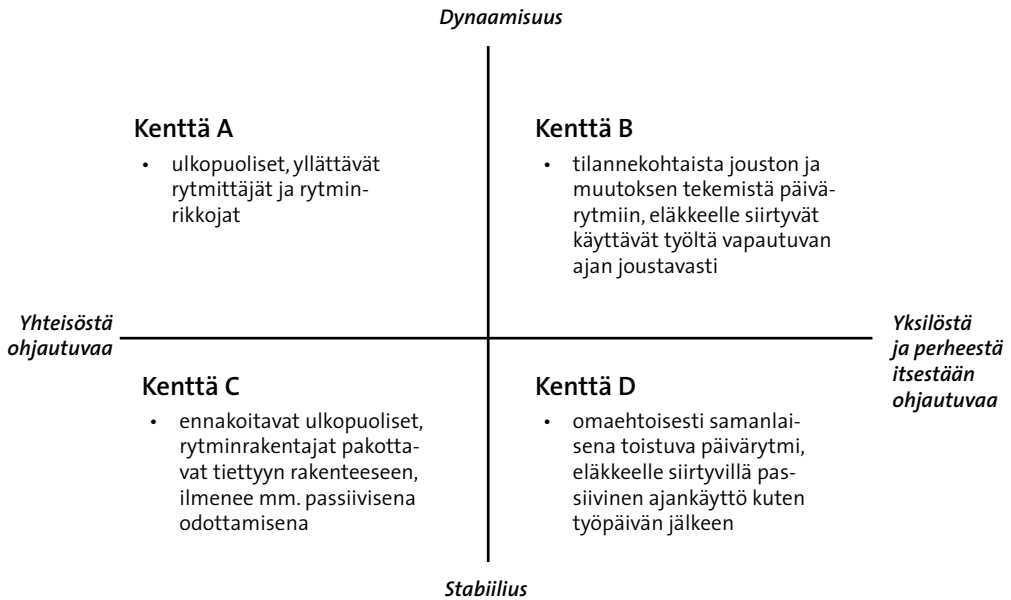
Lapsiperheiden arjen rakentumista kuvaavan nelikentän pohjalta tehtiin erillinen nelikenttä eläkkeelle siirtyvien ja ikäihmisten arjen tulkintaa varten, jotta tämän perhevaiheen erityispiirteet saatiin esiin selkeämmin (kuvio 2). Ikäihmisten arkea kuvaava analyysi perustuu Kivilehdon ja Ritalan artikkeliin ja eläkkeelle siirtyvien henkilöiden arjen tulkinta Varjosen artikkeliin. Eläkkeelle siirtyminen on elämänvaihe, jossa autonomisuus lisääntyy, kun eläkeläinen ei ole enää sidoksissa kollektiiviseen, työelämän määräämään päivärytmiin vaan voi vapaasti rakentaa työltä vapautuvasta ajasta uutta, joustavaa arkea (kenttä B). Vaikka eläkeläiset voivat rakentaa vapaasti oman päivärytmiinsä, silti monet haluavat noudattaa yhteiskunnassa kiinni pitävää, työelämän rytmiä myötäilevää päivärytmiä (kenttä D). Eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheessa arki rakentuu pitkälti samalla tavalla kuin niiden ikäihmisten arki, jotka eivät tarvitse erityistä tukea arkeensa eivätkä ole siten riippuvaisia oman perheen ulkopuolisista auttajista. Kentässä B eläkkeelle siirtyjät jatkavat edelleen TV:n katselua iltaisin kuten työelämässäänkin ollessaan.

Stabiilista arjesta, joka ohjautuu toimijan itsensä ulkopuolelta, tulee ulkopuolisten toimijoiden rakentama, ennakoitava rytmi (kenttä C). Tällöin henkilön on sopeuduttava tiettyyn auttajien määrittämään rytmiin, mikä puolestaan rakentaa arkeen passiivista erilaisten tapahtumien, ihmisten, kuljetuksen ja ateriapalvelun odottamista. Ikäihmiset eivät ole sidoksissa yhteiskunnan rytmeihin niin kiinteästi kuin esimerkiksi työssäkäyvät henkilöt, mutta avun ja palvelujen tarpeen kasvaessa kytkös vahvistuu uudestaan.

Silloin kun pysähtyneeksi kuvattava arki (kenttä D) sisältää toimijan autonomisuutta ja omaehtoisuutta, arki toistuu omaehtoisesti samanlaisena ja noudattaa säännöllistä päivärytmiä, joka on arkea tukeva rakenne (ks. myös Kivilehto & Ritala, tämä teos). Jos taas arki on dynaamista, mutta määräytyy pitkälti yhteisöstä käsin, toimijan itsensä ulkopuolelta, voidaan ikäihmisen arkea tulkita siten, että muut toimijat rakentavat ikäihmisen päivärytmiä ennakoimattomasti, ikäihmisen omaehtoista rytmiä rikkomalla (kenttä A). Tällainen tilanne saattaa syntyä ulkopuolista apua edellyttävän äkillisen tai väliaikaisen tarpeen seurauksena. Ennakoimattomat rytmin rikkojat ja rytmittäjät saavat aikaan dynaamista arkea. Etukäteen tiedossa olevat rytmittäjät tekevät arjesta stabiilia.

Dynaaminen arki, jota ikäihminen itse hallitsee, rakentuu tilannekohtaisesti joustavaksi arjeksi ja siihen tehdään aktiivisesti omaehtoisia muutoksia (kenttä B). Ihminen elää aktiivista itsenäistä arkea. Tähän ryhmään sijoittuvat ne eläkkeelle siirtyneet, jotka ovat joustavasti ja omaehtoisesti täyttäneet työltä vapautuneen ajan kotitöillä, harrastuksilla ja muilla toiminnoilla (Varjonen, tämä teos). Samaan kenttään voisi sijoittaa myös apua tarvitsevan ikäihmisen arjen elementtejä, joissa aktiivisesti pyritään vaikuttamaan oman arjen muuttamiseen, samoin kuin toimijasta itsestään

Kuvio 3. Eläkkeelle siirtyvien ja ikäihmisten arjen rakentuminen

lähtevä, muiden toimijoiden määrittämän toiminnan vastustaminen. Kivilehdon ja Ritalan artikkelissa ei juurikaan esiinny oman elämäntilanteen tai systeemin kyseenalaistamista tai vastustamista; ainoastaan muistisairaana Helmin toiminnassa voidaan tulkita olevan itsemääräämisoikeuden puolustamista. Vaikka Helmi tarvitsee paljon apua, hän määrää itse rytminsä. Vaikka toiset toimijat herättelevät häntä puhelimitse, Helmi jatkaa uniaan, mikäli siltä tuntuu.

Kuvion 3 perusteella ei voida suoraan määritellä, mikä neljästä kentästä on ihanteellisin ja tavoiteltavin tilanne ikäihmiselle. Tilanteiden arvottaminen ja tyytyväisyys riippuu ikäihmisen elämäntilanteesta ja esimerkiksi hänen fyysisestä kunnostaan. Toiselle omaehtoisesti samanlaisena toistuva, staattinen elämä voi olla erittäin tyydyttävää ja ainoa oikea elämäntapa. Vastaava elämäntilanne voi toiselle aiheuttaa ahdistusta, kun elämässä ei ole riittävästi vaihtelua.

4 Arjen rakentuminen yhteiskunnallisten muutostrendien valossa

Tässä kirjassa on tarkasteltu arjen rakentumista ja rytmien muuttumista usealla tasolla. Arkeen vaikuttaa ja siinä on nähtävissä globaaleja megatrendejä, joista merkittävimpiä tutkimuksemme kannalta ovat yksilöllistyminen, ikääntyminen ja teknologian kehittyminen (kuvio 1 luvussa 1). Tarkastelimme näitä siten kuin ne ilmenevät yhteiskunnan, perheen ja yksilöiden toiminnan tasolla. Yhteiskunnan taso näyttäytyi tutkimuksemme erityisesti julkisen sektorin tukena ja siinä tapahtuneina muutoksina. Arjen rakentuminen, arjen materiaallinen ja sosiaalinen tuottaminen, siirtymävaiheet, rytmit, rutiinit, erilaiset oivallukset ja ratkaisut sijoittuivat perhekohtaiseen tarkasteluun. Yksilöiden tasolla tarkasteltuna keskeisiä käsitteitä olivat yksilön kokemuksellisuus ja merkityskokemukset. Tarkastelimme yhteiskuntaa suhteessa perheen toimintaan ja suhteessa yksilön toimintaan. Kollektiiviset rytmit sijoittuivat edellisen suhteen tarkasteluun eli yhteiskunnan ja perheen väliseen vuorovaikutukseen.

Yksilöllistyminen näyttäytyi kirjassamme yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden välisenä jännitteenä perheiden rahanjaon ja työnjaon yhteydessä. Tätä jännitettä on käsitteellistetty familistisen ja individualistisen perhekäsityksen avulla (Jallinoja, 2006). Jännitettä käsiteltiin internetin keskustelupalstoilla käytävissä keskusteluissa, joissa keskusteltiin arjen mukanaan tuomista haasteista, kun siirrytään parisuhteesta lapsiperheeksi. Elämänvaihe toi esiin yksilöllistymisen asettamia paineita ja kipupisteitä lapsiperheille tasa-arvoisen työnjaon, rahanjaon ja oman ajan saamisen näkökulmasta (Raijas, tämä teos). Uuden elämänvaiheen ja uuden perheenjäsenen tulo aiheutti muutoksia arjen toimintokäytäntöihin silloin, kun rutiinit vasta hakivat muotoaan. Koska aikaan sidotut rutiinit voivat olla tuoreille vanhemmille uutta, eivät ne kenties tuokaan turvallisuutta arkeen kuten edellä esitin, vaan tilanne voidaan kokea yksilön omaa autonomiaa uhkaavana. Riippuvuus tiettyjen toimintojen suorittamisesta tiettyyn aikaan voi tuntua ahdistavalta, jos on tottunut hoitamaan asioitaan tiukoista aikatauluista riippumatta, minkä esimerkiksi laajentuneet aukioloajat ja internetissä toimivat palvelut ovat mahdollistaneet.

Lapsiperheiden sisäiseen rahanjakoon liittyviin merkityksiin vaikuttivat yksilöllisyyttä tai perheyhteyttä korostavat perhekäsitykset (Sailio, tämä teos). Perheen sisäiseen rahanjakoon kytkeytyi sekä arjen sosiaalista että materiaalista tuottamista. Laskujen maksaminen käytännössä on materiaalista tuottamista. Rahanjakoon liittyvä sosiaalinen tuottaminen ilmenee perheen sisäisen talouden hallinnan neuvotteluista ja siihen liittyvästä työnjaosta. Se, miten materiaallinen hyvinvointi jakautui perhekokoisuuden ja perheenjäsenten käyttöön, näyttäisi liittyvän omaksuttuihin perhekäsityksiin. Familistisen, perheyhteyttä korostavan perhekäsityksen mukainen rahan jakamisen tapa ilmeni käytännössä perheen yhteisenä,

yhteisesti jaettavana ja neuvoteltavana rahataloutena, mikä näyttäytyi eräänlaisena perheen toiminnan ideaalimallina. Individualistinen, yksilöllisyyttä korostava tapa jakaa taloudellista hyvinvointia perheen sisällä näkyy siinä, että huolehditaan tasa-arvosta sekä siitä, että yhteisten menojen kattamisen jälkeen molemmille puolisoille jää myös omaa rahaa itsenäiseen käyttöön. Tasa-arvosta huolehtiminen näkyi Sailion aineistossa siten, että individualistisia näkemyksiä edustavat henkilöt suoranaisesti hyökkäsivät familistista perheideaalia esiin tuovia kirjoituksia ja jopa kirjoittajia kohti. Myös perheiden ruuhkavuosia käsittelevissä internetkeskusteluissa esiintyi vastaavaa hyökkäystä familistista näkemystä edustavia näkemyksiä kohti (Kaarti & Korvela, tämä teos). Familistiset ja individualistiset käsitykset vaikuttavat perheiden erilaisten työnjakoratkaisujen pohjalla nykyisin yllättävänkin vahvasti.

Perheeseen kytkeytyy edelleen vahvoja perinteisiä ideologioita, kuten esimerkiksi yhteenkuuluvuuden ilmentyminen, joita halutaan tukea ja pitää yllä. Samaan aikaan näistä ideologioista poikkeavat ilmiöt tuntuvat uhkaavan näitä perinteisiä käsityksiä. Yhteiset rahat parisuhteessa tai avoliitto tuovat esiin perinteitä korostavaa perhemallia. Individualismia edustaa puolestaan omat rahat -käytäntö parisuhteessa. Yksilöllisyyttä korostavia näkemyksiä oikeutetaan sillä, että huolehditaan naisten taloudellisesta tasa-arvosta ja varaudutaan viisaasti siihen, että mahdollisen avioeron tullessa naiset voivat ajautua köyhyyteen. Ohjaaminen varautumiseen nousee kirjoittajien omista kokemuksista avioeron jälkeisestä taloudellisesta niukasta elämästä (ks. myös Björnberg & Kollind, 2005). Kirjoittajien huoli nykyisin lienee aiheellinen, sillä lapsiperheköyhyys eli köyhyysrajan alapuolella eläminen Suomessa koettelee erityisesti yksinhuoltajaperheitä (Tilastokeskus, 2009). Köyhyys lapsiperheessä korostuu, jos yksinhuoltajaäitien pääsy työmarkkinoille vaikeutuu siksi, että lastenhoitovelvoitteet koetaan työntekijöiden joustavuutta heikentävänä asiana.

Yksilöllistyminen näkyi tutkimuksemme mukaan myös perheiden ajankäytön muutoksissa. Karkeasti yleistäen voidaan todeta, että arjen toimintojen, kuten ansiotyön, ruokailujen, kotityön ja vapaa-ajan, ajoittuminen päivään on vuosien kuluessa myöhentynyt (ks. myös Pääkkönen & Hanifi, 2012) ja vahvasti kollektiiviset, samaan ajankohtaan tapahtuvien toimintojen jaksot ovat lyhentyneet ja lieventyneet (Aalto, tämä teos). Ansiotyö rytmittää vahvasti päivää, ja ilmeisesti työaikojen joustot näkyvät liukumina ansiotyön alkamis- ja päättymisajankohdissa, joten nykyisin vahvat kollektiiviset ansiotyöjaksot ovat aiempaa lyhyemmät. Rytmien valossa ajankäyttö näytti siis yksilöllistyneen. Päivän aterioiden ajankohdat näyttivät niin ikään myöhentyneen, ja aiempaa useampien ateriointi painottuu iltaan, kun taas lounasaika ei enää erottunut yhtä selvästi kuin aiemmin. Samalla selkeästi erottuvat kollektiiviset ruokailuajat näyttivät vähentyneen. Kauppojen aukioloaikojen laajentuminen lisää asioinnin yksilöllisyyttä.

Yksilöllistymiskehitys asettaa haasteita arjen toiminnalle etenkin nuo-

rissa lapsiperheissä. Pikkulapsiperheissä pienistä lapsista huolehtiminen määrää rytmin. Tämä luo epätasa-arvoa perheen sisälle. Kotona lasta hoitava on sidottu lapsen rytmiiin, kun puoliso voi olla siitä vapaa. Tällöin perheen sisällä voi olla hyvin erilaisia rytmejä. Perheet ovat eriytyneet toisistaan ja aikaisemmista sukupolvista, mutta tuen tarve on edelleen olemassa. Apua on helppo pyytää ja niin sanottuja tyhmiä kysymyksiä on helppo esittää anonyymisti internetkeskusteluissa kellonajoista riippumatta. Näitä keskusteluja todennäköisesti seuraa suurempi määrä ihmisiä kuin niihin osallistuu, joten keskusteluista voi saada apua niihin itse osallistumattakin.

Tutkimuksemme aineistosta ilmeni, että perheiden arjen ongelmat ovat moninaistuneet yhteiskunnallisen kehityksen seurauksena. *Apua tarvitsevien perheiden tunnistaminen on tärkeää, samoin auttamismenetelmien monipuolistuminen. Keskusteluun perustuvat työskentelymuodot eivät riitä kantamaan perheitä arjen ongelmien kanssa. Toiminnallisempi, arjen rytmittämiseen ja rutiinien luomiseen keskittyvä työtapu purettuu paremmin ajeltavaa arkea eläviin perheisiin.* (Korvela, Saarilahti & Sekki, tämä teos.)

Väestön ikääntyminen laajenevana kehityssuuntana haastaa yhteiskunnan palvelurakenteita. Tähän yritetään vastata julkisia palveluita karsimalla ja tehostamalla. Tarjottavia palveluita on tehostettu muun muassa tarkentamalla ja kapeuttamalla palvelujen tekijöiden ammatillisia rajoja ja työnjakoa (Julkunen, 2004; Heiskala & Luhtakallio, 2006; Anttonen, 2009; Palola & Parpo, 2011; ks. myös Korvela, Saarilahti & Sekki, tämä teos). Tämä näkyi ikäihmisten arjessa useiden ammattilaisten käynteinä ja piipahduk-sina, mitä kutsumme arjen rytmittämiseksi tai jopa rikkomiseksi. Tämä aiheutti ikäihmisten arkeen odottamista ja passivoi heitä. (Kivilehto & Ritala, tämä teos; ks. myös Anttonen, 2009.) *Monet ikäihmiset, jotka eivät kykene itsenäisesti huolehtimaan kaikista kotitöistä, voisivat niitä kuitenkin vielä tehdä toisen ihmisen tukemana. Työntekijän kanssa yhdessä tekemistä voisi tehdä kuntouttavassa tai aktivoivassa tarkoituksessa.* Tällöin liikkumista ei tarvitsisi eriyttää omaksi toiminnakseen eikä aktivoimiseen tarvittaisi erillisiä toimia, kuten esimerkiksi liikuntasopimusta (ks. esim. Nummijoki, 2009), vaan liikuntaa saisi mielekkäällä tavalla arkisten tekemisten yhteydessä.

Yhteiskunta standardisoi elämän siinä vaiheessa, kun ihminen alkaa tarvita apua. Aktivoinnin vaikuttavuudesta ei ole tutkimusta, joten ei tiedetä, miten paljon yhteiskunnalle tulisi säästää, jos ihmiset voisivat paremmin. Jos tarkastellaan tarkemmin yhteiskunnan palveluja suhteessa ikäihmisen arjen rytmeihin, havaitaan, että yhteiskunnan tarjoamassa kotihoi-dossa huolehditaan lähes yksinomaan ikäihmisten fysiologisista tarpeista eli lääkityksestä tai fyysisestä kunnosta (ks. myös Engeström, Niemelä, Nummijoki & Nyman, 2009, s. 14–15). Verenpaine voidaan mitata, mutta roskapussin vieminen ei kuulu tehtäviin siinäkään tapauksessa, kun ikäihminen ei sitä kykene itse tekemään. Kun vanhustyö medikalisoituu, niin

lääketieteellistä ja taloushallinnollista käsitystä korostetaan kokonaisvaltaisemman hoivan sekä kodinhoito- ja sosiaalisten tehtävien kustannuksella. (Vaarama, 2004; Henriksson & Wrede, 2012; Palola & Parpo, 2011.) Palvelut toimivat pitkälti talouselämästä omaksutun tehokkuusajattelun ehdoilla (Julkunen, 2004). Toisaalta voi esittää kysymyksen, mitä tehokkuudella ja säästöillä tarkoitetaan. Millaisia kustannussäästöjä tulee siitä, että moni eri ihminen käy päivässä yhden henkilön luona tai työntekijä käy työpäivän aikana monen ikäihmisen luona? Vaikka asiakkaat asuisivat samalla alueella, aikaa kuluu siinäkin tapauksessa paljon liikkumiseen ja siirtymiin. Kuluja aiheutuu myös käyntien tehokkaasta organisoinnista ja logistiikan järjestämisestä, samoin kuin työntekijöiden velvollisuudesta kotikäyntien yhteydessä raportoida asiakkaan tarvetilasta logistiikan organisoijille reaaliaikaisesti mobiiliteknologian avulla (Saari ym. 2013). Millaista yhteiskunnan varojen kokonaiskustannussäästöä syntyy siitä, että poliisi joutuu etsimään yksityisiin joutuneita muistisairaita? Muistisairaavat ovat usein fyysisesti hyvässä kunnossa ja sen vuoksi asuvat kotonaan, mutta saattavat olla siellä jopa vaaraksi itselleen. Miten yhteiskunnassamme vaurudutaan vanhenevan väestön tukemiseen? Hoidosta puuttuu kokonaisvaltainen näkemys vanhuksen hyvinvoinnista (Anttonen, 2009) ja samalla käsitys koko ihmisyydestä. Hoidossa tulisi korostaa inhimillistä puolta ja ennaltaehkäisevää toimintaa (Virkki, Vartiainen & Hänninen, 2012, s. 261).

Teknologinen kehitys on yksi keskeisistä globaaleista megatrendeistä. Tämän artikkelin alussa tuodaan esiin teknologian vaikutusta. Informaatioyhteiskunta laajenee edelleen. Aineistoissamme tuli esiin yhteiskunnan aukiolon (24/7) laajentumisen ja internetin vaikutusta. Internetin käyttö laajenee erilaisissa asioinneissa ja yhteiskunnallisessa tiedonjakamisessa. Tämä kehitys puolestaan tekee ihmisiä eriarvoisiksi, mikäli ei oteta huomioon, että kaikilla ihmisillä ei ole tarvittavia välineitä ja taitoja eikä välttämättä haluakaan käyttää internetin asiointimahdollisuuksia. Nykyisin jo pankkiverkosto on supistunut merkittävästi ja kasvokkain tapahtuvien palvelujen tarjonta on vähentynyt. Tämä kehitys hankaloittaa erityisesti ikäihmisten ja haja-asutusalueilla asuvien autottomien henkilöiden asiointia. Mikäli päivittäistavaroiden myymäläverkkoa koskee samansuuntainen muutos, saman kansanryhmän eriarvoistumisen kehitys jatkuu ja syvenee edelleen. Toisaalta hyvinvointiteknologian odotetaan tuovan uusia ratkaisuja ikäihmisten itsenäisen asumisen tukemiseen.

Tutkimuksemme perimmäisenä motiivina arjen rakentumisen ja rytmien sekä niissä tapahtuvien muutosten tutkimiselle on ollut tarkastella niiden merkitystä suhteessa yksilöiden ja perheiden *hyvinvointiin*. Tässä artikkelissa on tarkasteltu tutkimustulostemme pohjalta arjen rakentumisen ja rytmien yhteyttä hyvinvoinnin käsitteeseen. Tulostemme pohjalta näyttäisi siltä, että hyvinvointia lisäävät säännöllinen päivärytmi, yksilön ja yhteisöjen rytmien samankaltaisuus, autonomia arjen rytmin rakentamisessa sekä jatkuvuuden ja harmonian kokemukset.

Kuka hallitsee sitä, miten arkemme rytmi rakentuu? Itse pystymme hallitsemaan silloin, kun elämäntilannetta eivät rajaa erilaiset reunaehdot, kuten koulussa ja työssä käynti tai tarve saada apua arjen perustoimintoihin. Kotona asuva ikäihminen, joka tarvitsee minimaalisesti ulkopuolista apua, pystyy itse määräämään ylösnousun ja esimerkiksi syömisen ajankohdat omista lähtökohdistaan käsin. Toki toisaalta voidaan havaita, että ihmisen fysiologia määrää hyvin vahvasti ihmisen elämän perusrytmiä. Nukkumisen, syömisen ja ruoansulatustoimintojen tarpeet ovat keskeisiä ihmisen perusrytmin tuottajia. Tämä tulee erittäin havainnolliseksi pienen vauvan kanssa uudenlaista elämänrytmiä opeteltaessa.

Ikäihmisten arjen tarkastelussa havaittiin, että yksilön ja yhteisöjen rytmien samankaltaisuus lisää hyvinvointia. Lapsiperheiden ja lasten arjen analyysit tuovat näkyväksi, että autonomisuus, mahdollisuus vaikuttaa oman arjen rakentumiseen, lisää hyvinvointia. Nämä kaksi hyvinvointia lisäävää tekijää näyttäisivät olevan kuitenkin jännitteisessä suhteessa toisiinsa. Nimittäin pikkulasten äidit valittivat autonomisuuden puutetta. He eivät olleet tyytyväisiä siihen, miten muut tahot määräsivät heidän arjen rytmiään. Paineet siitä, että arjen tulisi olla samankaltaista samaa perhevaihetta elävissä perheissä, uhkaavat äitien autonomisuutta. Liittyykö autonomisuuden tarve yhteiskunnalliseen yksilöllistymiskehitykseen? Heini-län artikkelissa tutkittavat ottivat kantaa tähän jännitteeseen. Samanlaisuutta tuottavan rytmin ja autonomisuuden puutteen välille muodostuva jännite kiristyy, jos perheen ulkopuolelta tuleva vaade hallitsee. Jos jännite pitkittyy, hyvinvointi kärsii. Ruuhkavuosia kuvaavassa ilmiössä näyttäisi olevan kyse juuri tästä. Ulkopuolelta tulevat vaateet arkirytmien samanlaisuudesta lisäsivät perheen paineita varsinkin, jos autonomisuuden tarvetta ei pystytty toteuttamaan. Rytmien näkökulmasta arjen hyvinvointia tuottavat toisilleen vastakkaiset ominaisuudet: samankaltaisen rytmin noudattaminen ja autonomisuus päättää omasta rytmistään. Näiden kahden ominaisuuden yhtäaikainen läsnäolo saa aikaan jännitteen. Tästä tulee arkeen hankausta. Kaartin ja Korvelan artikkelissa esitelty tiimiperhe on eräänlainen ideaali, joka onnistui muokkaamaan jännitettä hyvinvointia tuottavalla tavalla. Lapsilla esiintyi myös vastaavanlaista jännitettä. He purkivat jännitettä leikin, huumorin, toiminnan ja liikkeen avulla (Kyrönlampi, tämä teos).

Arjen rakentumisen hahmottaminen nelikentän (kuviot 1 ja 2) tapaan tuo esiin arjen rakentumisen kompleksisuuden. Arkea rakennetaan momentansoisilla neuvotteluilla, joiden tarve paikantuu erilaisten ympäristöjen vaikutuksiin. Nämä ympäristöt ja niissä tapahtuvat muutokset vaikuttavat toimintaamme: joudumme pohtimaan, miten ne otetaan huomioon ja miten niihin mahdollisesti sopeudutaan. Nelikenttä voi toimia myös analyysivälineenä arjen rakentumisen tutkimisessa. Sen avulla voidaan havainnollistaa esimerkiksi, mitkä tekijät arjessa tulevat toimijan itsensä ulkopuolelta ja mitkä toimijasta itsestä käsin.

- ANTTILA, T. (2005). *Reduced Working Hours. Reshaping the duration, timing and tempo of work* (Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 258). Jyväskylän yliopisto. Haettu 21.11.2013 osoitteesta <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13321/9513921174.pdf?sequence=1>
- ANTTILA, T., OINAS, T. & NÄTTI, J. (2009). Predictors of time famine among Finnish employees – Work, family or leisure? *electronic International Journal of Time Use Research*, 6(1), 73–91. Haettu 21.11.2013 osoitteesta http://www.ejtur.org/pdf/volumes/eIJTUR-6-1-4_Anttila.pdf
- ANTTONEN, A. (2009). Hoivan yhteiskunnallistuminen ja politisoituminen. Teoksessa A. Anttonen, H. Valokivi & M. Zechner (toim.), *Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki* (s. 54–98). Tampere: Vastapaino.
- BIANCHI, S. M. (2011). Family change and time allocation in American families. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 638(1), 21–44.
- BJÖRNBERG, U. & KOLLIND, A.-K. (2005). *Individualism and families: equality, autonomy, and togetherness*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- ENGSTRÖM, Y., NIEMELÄ, A.-L., NUMMIJOKI, J. & NYMAN, J. (2009). Kotihoito murroksessa. Teoksessa Y. Engeström, A.-L. Niemelä, J. Nummijoki & J. Nyman (toim.), *Lupaava kotihoito. Uusia toimintamalleja vanhustyöhön* (s. 11–24). Jyväskylä: PS-kustannus.
- FELSKI, R. (1999–2000). The invention of everyday life. *New Formations A Journal of Culture/Theory/Politics*, 39, 15–31.
- FÄGEL, S., M. JONSSON, P. KORVELA & A. KUPIAINEN (toim.) (2011). *Arki Haltuun – sekvenssi-menetelmä perhetyössä*. Helsinki: Väestöliitto.
- HEINILÄ, H. (2007). *Kotitaloustaidon ulottuvuuksia. Analyysi kotitaloustaidosta eksistentiaalis-hermeneuttisen fenomenologian valossa* (Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 16). Kotitaloustieteen väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- HEISKALA, R. & E. LUHTAKALLIO (toim.) (2006). *Uusi jako: Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus.
- HENRIKSSON, L. & WREDE, S. (2012). The making of medico-managerial care work culture in public home care for the elderly. Teoksessa C. Ceci, K. Björnsdóttir & M.E. Purkis (toim.), *Perspectives on care at home for older people* (Routledge studies in health and social welfare 6) (s. 171–185). New York: Routledge.
- JULKUNEN, R. (2004). Hyvinvointipalveluiden uusi politiikka. Teoksessa L. Henriksson & S. Wrede (toim.), *Hyvinvointityön ammatit*, (s. 168–187). Helsinki: Gaudeamus.
- JULKUNEN, R. (2010). Työnajan hallinnan uudet lähteet. Teoksessa E. Nurminen (toim.), *Sosiaalipolitiikan lukemisto* (s. 169–191). Tampere: Palmenia.
- KIHANMAA, N. (2012). *Tasa-arvobarometri 2012* (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 2012:23). Helsinki.
- KORVELA, P. (2003). *Yhdessä ja erikseen – perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka* (Tutkimuksia 128). Helsinki: Stakes.
- KORVELA, P. & KESKINEN, H. (2008). From Surviving to Reconciling Home and Work – An Activity-Theoretical Study on the Changing Everyday Life in Families. Teoksessa T. Tuomi-Gröhn (toim.), *Reinventing art in everyday making* (s. 241–270). Bern: Peter Lang Publishing Group.
- KORVELA, P. & RÖNKÄ, A. (2014). Arkielämä näkökulmana perheeseen. Teoksessa R. Jallinoja, K. Jokinen & H. Hurme (toim.), *Perhetutkimuksen suuntauksia* (s. 192–214). Helsinki: Gaudeamus.
- KYRÖNLAMPI-KYLMÄNEN, T. (2007). *Arki lapsen kokemana – Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus* (Acta Universitatis Lapponiensis 111). Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- MIETTINEN, A. & ROTKIRCH, A. (2012). Mikä selittää lastenhoitoon käytetyn ajan kasvua viime vuosikymmeninä? *Hyvinvointikatsaus* 3/2012.
- NUMMIJOKI, J. (2009). Toiminta ja liikkumiskyky porttina vanhusten toimijuuteen. Teoksessa Y. Engeström, A.-L. Niemelä, J. Nummijoki & J. Nyman (toim.), *Lupaava kotihoito. Uusia toimintamalleja vanhustyöhön* (s. 87–134). Jyväskylä: PS-kustannus.

- PALOLA, E. & PARPO, A. (2011). Kunnallista sopeutumisen politiikkaa. Teoksessa E. Palola & V. Karjalainen (toim.), *Sosiaalipolitiikka: hukassa vai uuden jäljillä?* (s. 47–78). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- PULKKINEN, L. (2002). *Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- PÄÄKKÖNEN, H. & HANIFI, R. (2012). Suomalaisten vapaa-aika lisääntyy ja päivärytmit myöhentyvät. Ajankäytön muutokset 2000-luvulla. *Hyvinvointikatsaus* 3/2012.
- RAIIAS, A. (2008). Arki keskittyy kotiin. Teoksessa M. Lammi & P. Timonen (toim.), *Koti – tehtävistä uusiin ihanteisiin* (s. 118–131). Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 4. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- SAARI, E., KALLIOMÄKI-LEVANTO, T., KURKI, A.-L., TUOMIVAARA, S., KALAVAINEN, S., VALTANEN, E., KASANEN, R. & NUORIVAARA, S. (2013). *Kuntamuutoksen tekijät. Espoon vanhusten palveluihin kotihoidon esimiesten muutostuki -kehittämishankkeen loppuraportti* (Tietoa työstä -julkaisusarja). Helsinki: Työterveyslaitos. Haettu 1.7.2014 osoitteesta http://www.tsr.fi/c/document_library/get_file?folderId=13109&name=DLFE-9614.pdf
- SMITH, J. P. & CRAIG, L. (2009). *The time use of new mothers – what does it tell us about time use methodologies?* Australian Centre for Economic Research on Health, Research Report No. 4, April 2009. Haettu 10.6.2013 osoitteesta http://www.acerh.edu.au/publications/ACERH_RR5.pdf
- SOUTHERTON, D. (2006). Analysing the temporal organization of daily life: social constraints, practices and their allocation. *Sociology*, 40(3), 435–454. DOI:10.1177/0038038506063668.
- Tilastokeskus (2009). *Pienituloisuus 2009, 4. Ikääntyneet, nuoret ja lapset pienituloisissa kotitalouksissa*. Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto. Helsinki: Tilastokeskus. Haettu 4.12.2013 osoitteesta http://www.stat.fi/til/tjt/2009/02/tjt_2009_02_2011-01-26_kat_004_fi.html
- VAARAMA, M. (2004). Ikääntyneiden toimintakyky ja hoivapalvelut. Nykytila ja vuosi 2015. Teoksessa M. Kautto (toim.), *Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5* (s. 132–198). Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004. Helsinki: Edita Prima.
- VARJONEN, J., AALTO, K. & LESKINEN, J. (2005). *Kotityön markkinat* (Sitran raportteja 45). Helsinki.
- VIRKKI, T., VARTIAINEN, A. & HÄNNINEN, R. (2012). Talouden ja hoivan ristipaineissa. Vanhustyöntekijöiden näkemyksiä työnsä muutoksista. *Yhteiskuntapolitiikka*, 77, 253–264.
- ÖSTERBACKA, E., MERTZ, J. & ZICK, C.D. (2012). Human capital investments in children – A comparative analysis of the role of parent-child shared time in selected countries. *Electronic International Journal of Time Use Research*, 9(1), 120–143. Haettu 20.3.2012 osoitteesta <http://www.eijtur.org/pdf/volumes/eIJTUR-9-1.pdf>

Kirjoittajat

Aalto, Kristiina, MML, erikoistutkija, Kuluttajatutkimuskeskus,
kristiina.aalto@ncrc.fi

Heinilä, Henna, FT, yliopettaja, HAAGA-HELIA-ammattikorkeakoulu,
Ammatillinen opettajakorkeakoulu, henna.heinila@haaga-helia.fi

Kaartti, Noora, KM, Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos,
noora.kaartti@alumni.helsinki.fi

Kivilehto, Sari, FT, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto,
opettajankoulutuslaitos, sari.kivilehto@helsinki.fi

Korvela, Pirjo, FT, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto,
opettajankoulutuslaitos, pirjo.korvela@helsinki.fi

Kyrönlampi, Taina, KT, yliopistonlehtori, Oulun yliopisto,
varhaiskasvatuksen koulutus, taina.kyronlampi@oulu.fi

Raijas, Anu, MMT, dosentti, tutkimuspäällikkö, Kuluttajatutkimuskeskus,
2.1.2014 lähtien Kilpailu- ja kuluttajavirasto, anu.raijas@kkv.fi

Ritala, Wilhelmiina, KM, Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos

Saarilahti, Marja, KM, tohtorikoulutettava, Helsingin yliopisto,
opettajankoulutuslaitos, marja.saarilahti@helsinki.fi

Sailio, Marjaana, MMM, Helsingin yliopisto, taloustieteen laitos,
marjaana.sailio@helsinki.fi

Sekki, Sanna, KM, tohtorikoulutettava, Helsingin yliopisto,
opettajankoulutuslaitos, sanna.sekki@helsinki.fi

Tuomi-Gröhn, Terttu, prof. emer., Helsingin yliopisto,
opettajankoulutuslaitos, terttu.grohn@helsinki.fi

Varjonen, Johanna, MMT, erikoistutkija, Kuluttajatutkimuskeskus,
mjvarjonen@gmail.com

